

EL PLA D'URGELL COM A UNITAT TERRITORIAL

Una identitat comarcal

El present estudi - publicació surgeix de l'encàrrec de l'extinta Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell per tal de recolzar tècnicament la proposta de nova comarca del Pla d'Urgell, que seria refrendada pel Parlament de Catalunya amb la Llei 5/1988

MANCOMUNITAT DE MUNICIPIS
DEL PLA D'URGELL

Mollerussa, 1987

Amb el suport de la

Diputació de Lleida

© Ignasi Aldomà i Buxadé
© Romà Pujades i Rúbies
Part històrica
© Joan Ferré i Viladrich
Han col·laborat:
Agustí A. Andrés Teixidó
Joaquim Fiol Barcelera (cartografia)
Antoni Ruiz (informàtica)
Edita: Virgili & Pagès, S. A.
ISBN: 84-06337-48-5
Dipòsit legal: L-1.816-1987
Equitadernació Fontanet
Impress: Virgili & Pagès, S. A.
Bobalà, 3. - 25004 Lleida

PRESENTACIÓ

La reivindicació de la comarcalitat del Pla d'Urgell té ja una llarga trajectòria a les nostres terres, que no s'han trobat mai identificades amb la divisió comarcal que el 1932 establí la Ponència per a la Divisió Territorial de Catalunya, conduïda pel geògraf Pau Vifa. L'expressió del descontent començà l'endemà de ser coneguda la delimitació comarcal de la Ponència, que migpartia el Pla d'Urgell tradicional en quatre comarques diferents. I la contestació ressuscità en ple franquisme quan alguns estudis tornaren a prendre la divisió de 1932 com a referència.

Parà en tant les comarques no passen de ser una referència simplement bibliogràfica, la reivindicació comarcal no deixa de ser forçosament una cosa força folklòrica amb connotacions de disputa de campanar. La situació canvia completament un cop Catalunya recupera les seves institucions, amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya l'any 1979. Especifica l'article cinquè de l'Estatut que «La Generalitat de Catalunya estructurarà la seva organització territorial en municipis i comarques; també podrà crear organitzacions supracomarcal». Havien de passar uns quants anys fins que no foren definitivament aprovades les Lleis d'Organització Territorial a principis d'abril de 1987, que obren pas a la instauració de la comarca com a entitat local (Llei 6/1987, de 4 d'abril, sobre l'organització comarcal de Catalunya) i reintrodueixen la divisió comarcal aprovada l'any 1936.

A les envistes de l'aprovació de les Lleis definitives d'organització territorial els ajuntaments del Pla d'Urgell, que ja havíem viscut un període de projectes comarcals conjunts en el moment de la implantació dels primers ajuntaments democràtics, començarem a reunir-nos cap a les darreries de l'any 1985; el moment era decisiu per a que el Pla d'Urgell fos tingut en compte en la nova organització comarcal de Catalunya. A la iniciativa s'anaren adherint els ajuntaments del Pla d'Urgell fins a sumar-ne setze: Bellvís, Linyola i el Poal, Bell-lloc d'Urgell, Fondarella, Golmés, Miralcamp, Mollerussa, el Palau d'Anglesola, Sidamon, Barbens, Castellnou de Seana, Ivars d'Urgell, Vilanova de Bellpuig, Vifa-sana i Torregrossa.

El propòsit dels ajuntaments en reunir-nos era clar: donar la màxima publicitat cara enfora sobre la realitat comarcal del Pla d'Urgell i pressionar per a que, arribat el moment, fos reconegut el Pla d'Urgell com a comarca. Al mateix temps érem conscients els ajuntaments que calia introduir el màxim de racionalitat en la nostra proposta, per tal que fos compresa i encaixés en l'organització territorial de Catalunya. La divisió comarcal de 1932 fou realitzada fonamentalment per tècnics amb criteris tècnics; la modificació que ara es demanava havia d'assolir forçosament el nivell de serietat de la divisió original. És per això que es decidí d'en-carregar un estudi sobre la comarca a un equip tècnic qualificat conduït per Ignasi Aldomà i Romà Pujadas.

L'estudi «El Pla d'Urgell com a unitat territorial. Una identitat comarcal» ens fou presentat als ajuntaments el mes de març d'aquest any 1987, dies abans de la Fira de Sant Josep de Mollerussa. Les presses per acabar l'estudi en un breu període de temps potser han fet que s'hi escollí alguna imprecisió o algun aspecte no hi sigui prou aprofundit. En conjunt, però, el treball aconsegueix plenament els objectius pretesos i la serietat del tractament dels temes no deixa dubtes.

Inicialment, l'estudi es repartí entre els ajuntaments del Pla d'Urgell. Però calia que els habitants del Pla d'Urgell poguessin ser partíceps del treball realitzat, de manera que es decidí la seva edició. Altrament, l'edició permetrà que tots els interessats en el tema coneixin d'aprop la realitat comarcal del Pla d'Urgell.

Només ens resta desitjar que, quan el llibre aparegui, les aspiracions dels ajuntaments del Pla d'Urgell hagin estat satisfetes i que la nova comarca del Pla d'Urgell permeti donar un major servei i una major participació als habitants d'aquest país. Què tot plegat contribueixi a una millor administració i integració de la ciutadania de Catalunya.

**Mancomunitat de Municipis
del Pla d'Urgell**

1. INTRODUCCIÓ

1.1. El punt de partida de la revisió del mapa comarcal

Rebut l'encàrrec de fonamentar teòricament la voluntat dels ajuntaments del Pla d'Urgell de constituir una comarca, calia precisar bé l'objectiu de la recerca i establir la metodologia més adequada a les finalitats proposades. Inicialment, l'existència d'una reivindicació comarcal precisa, reforçada per un nombre d'ajuntaments o municipis també ben determinat, podia condicionar els arguments teòrics a utilitzar. Però de ser així, aquest hauria estat un treball ben superflu, que, per la manca mateixa de serietat, hauria prestat un servei nul o, fins i tot, negatiu a la causa que es volia servir.

Lluny del condicionant que podia suposar l'especificitat de l'encàrrec, calia situar aquest estudi dins el context general del problema plantejat i repassar tots els arguments teòrics que es podien manejar. No es pot abonar el caràcter de comarca de l'anomenat Pla d'Urgell sense esclarir quin tipus d'unitat territorial es vol definir quan hom parla de comarca, aspecte que molts passen per alt i que no està gaire clar. Tampoc no es pot abonar la comarcalitat del Pla d'Urgell des d'un punt de mira localista, perquè aquesta comarca s'ha d'inscriure (i es vol inscriure) dins de la Divisió o Organització Territorial de Catalunya.

Si les competències polític-administratives de les comarques vinguessin clarament delimitades a nivell local, l'esforç de delimitació i definició de les unitats comarcals, i, en aquest cas, de la possible comarca del Pla d'Urgell, es veuria notablement reduït. Atenent als serveis que es vulguessin desenvolupar a nivell comarcal, no seria gaire difícil establir uns criteris òptims de prestació a nivell territorial i arribar, també, a unes unitats territorials òptimes en funció dels criteris proposats. Malauradament, les lleis d'organització territorial que han estat aprovades no arriben a un grau de precisió molt gran sobre les competències comarcals.

El tema de les competències administratives de les comarques no està, per altra banda, absent dels debats i projectes passats i actuals d'organització territorial, encara que és més aviat marginal. Avui, igual que als anys de la Segona República, la definició de les atribucions de la comarca com a unitat administrativa té menys interès que la reivindicació política que envolta el concepte i la seva delimitació territorial.

En el seu moment, els membres integrants de la Ponència o «Comissió d'estudi de la divisió territorial de Catalunya» (inicialment «Comissió d'estudi de l'estructura comarcal»), creada el 16 d'octubre de 1931, preguntaran repetidament als polítics que els havien nomenat quines funcions haurien d'acomplir les comarques. No obtingueren cap resposta i alguns debats parlamentaris mostraren clarament que el partit dominant, l'Esquerra Republicana de Catalunya, no tenia cap idea nítida al respecte (l'any 1933 ni tan sols estava clar que es volgués tirar endavant una nova divisió territorial de Catalunya).¹

Actualment s'ha avançat força en aquest terreny. D'entrada, la comarca pren forma legal com a entitat local, per bé que aparegui com a un ens que ha d'emplenar-se de contingut només de manera progressiva. A més, les disposicions que es contenen en les proposicions de llei són prou explícites sobre la forma i organització de la comarca com a ens local. Les competències de les comarques no s'hi troben estrictament delimitades, però es poden inferir del conjunt de l'articulat. Manca, només, que la legalitat sancioni les proposicions existents.²

En l'Exposició de Motius de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal de Catalunya elaborada per la Ponència de la Comissió d'Organització i Administració de la Generalitat i Govern Local, que ha d'ésser aprovada pel Parlament, s'exposen endemés les relacions existents entre les funcions de la comarca i la delimitació territorial comarcal. És interessant reproduir tot el paràgraf d'aquesta Exposició de Motius, perquè aclareix força l'enfocament actual de la delimitació comarcal:

«L'establiment del mapa comarcal té dos aspectes principals, que són l'adequació dels àmbits territorials resultants a les funcions que ha de desenvolupar el nou ens i el procés que cal seguir per a determinar-lo.

«El primer d'aquests aspectes condueix a una de les qüestions més polémiques de l'organització territorial. Sobre la divisió comarcal s'han fet propostes diverses i contraposades. Es tracta, a més, d'una matèria respecte a la qual l'èxit i la viabilitat d'una proposta només es podrà conatar amb l'experiència. Tampoc no podem oblidar que hi incidexen factors històrics, culturals i socials que obliguen a considerar el fenomen més enllà de perspectives exclusivament funcionals. El segon dels aspectes damunt assenyalats planteja la disjuntiva entre una iniciativa comarcalitzadora d'origen netament muni-

1. Sobre el descaabdellament de la divisió territorial vegeu l'Estudi preliminar que acompanya la publicació recent de documents de la Ponència de la divisió territorial (MILICH, F. i NELLÓ, O.: *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya*, Edició de documents de l'arxiu de la Ponència (1931-1933), Barcelona, Difusió de Barcelona, 1983. Aquest llibre haurà de ser citat repetidament pel seu valor documental.

2. En el moment de redactar aquesta introducció havien estat ja elaborades en Ponència les Proposicions de Llei de l'Organització Territorial i el Govern Local de Catalunya, que estan pendents d'aprovació pel Ple del Parlament. Aquestes Proposicions es presenten en quatre lleis diferents, que es poden seguir en el núm. 169 del Butlletí Oficial del Parlament (B.O.P.C.) del 19 de desembre de 1986.

— Llei per la qual s'estableixen i regulen Actuacions Públiques Especials en la Canurbanització de Barcelona i en les comarques compreses dins la seva Zona d'Influència Directa.

— Llei del Règim Provisional de les Competències de les Diputacions Provincials.

— Llei de l'Organització Comarcal de Catalunya.

— Llei Municipal i de Règim Local de Catalunya.

Les quatre lleis s'acompanyen d'un vot particular a la totalitat, amb text alternatiu del Grup Socialista, que engloba la seva proposta en una Proposició de Llei d'Organització Territorial i Govern Local de Catalunya. El Grup parlamentari del Partit Socialista Unificat de Catalunya presenta també un vot particular amb text alternatiu a les quatre lleis, que es divideix en tres projectes o proposicions:

— Llei d'organització de l'entitat metropolitana de Barcelona.

— Ley orgánica de creación de la provincia de Catalunya (a presentar al Congrés de Diputats).

— Llei sobre organització territorial i divisió administrativa de Catalunya.

El Grup Popular presenta també un vot particular amb text alternatiu, aquest cop referit a la Proposició de Llei del Règim Provisional de les Competències de les Diputacions Provincials. Finalment, el Grup d'Esquerra Republicana presenta un vot particular de modificació referit a una disposició addicional i una altra transitoria de la mateixa Proposició de Llei del Règim Provisional de les Competències de les Diputacions.

cipal o, al contrari, adoptada pel Parlament de manera general per a tot el territori de Catalunya.

«La definició que fa l'Estatut de la comarca com a entitat territorial bàsic obliga a establir un procés que garanteixi íntegrament la vertebració comarcal de Catalunya. Tanmateix, això no ha de significar l'absència del protagonisme municipal en la determinació del mapa comarcal. D'aquesta manera, la Llei proposa una solució equilibrada, ja que tot reservant la decisió final al Parlament, obliga a sotmetre a consulta municipal l'establiment del mapa comarcal i reconeix als municipis la iniciativa per a modificar-lo.

«Per a la determinació del mapa comarcal es poden utilitzar, essencialment, dues alternatives: o iniciar un procés d'estudi previ per obtenir una proposta d'organització comarcal, o adoptar l'antecedent que constitueix la divisió decretada l'any 1936. Les dues alternatives ofereixen avantatges i inconvenients que calia valorar acuradament. La primera permetria l'estudi actualitzat del territori, però podria significar, en canvi, un llarg procés d'estudis sense garantia d'obtenir propostes unitàries; tampoc no es podria descartar un rebuig popular per manca d'identificació amb la nova divisió proposada.

«La divisió de la Generalitat republicana, que és l'opció que adopta la Llei, permet almenys superar en gran part aquests inconvenients, tot i que en alguns casos pot comportar una manca d'adequació a la realitat actual. No obstant això, aquest últim inconvenient és superable amb mecanismes àgils que permetin procedir a les reformes necessàries a curt termini. En aquest darrer sentit, la Llei estableix, mitjançant una disposició transitòria, un procediment especial de reforma que ha de permetre les modificacions necessàries a iniciativa dels municipis interessats i amb la participació qualificada de la Comissió de Delimitació Territorial i de la Comissió Jurídica Assessora, com a òrgans de proposta i consulta» (B.O.P.C., 19 de desembre de 1986, pàg. B.319).

Tot i els tràmits que han de seguir les actuals Proposicions de Llei de l'Organització Territorial i el Govern Local, les diferències existents sobre el tema entre els diferents partits polítics i l'amenaça i coacció provinents de la legislació i administració estatals, els textos es poden considerar en fase més avançada d'elaboració i vénen precedits d'una llarga reflexió i debat públic.³ Més en concret, les Proposicions referents a

3 Al costat de tots els articles, ponències i estudis redactats durant els anys 1970 sobre l'organització territorial, la Generalitat pre-estatutària començà ja algunes accions encaminades a estudiar projectes d'organització territorial. En el discurs d'inauguració de la primera legislatura, el president Jordi Pujol anunciava ja una Llei de Règim Local i d'Ordenació Territorial, arèvia anul·lació de les Diputacions Provincials. El 17 de desembre de 1980, precedida d'una llarga discussió al Parlament, era promulgada la Llei de Transferència Urgent i Plena de les Diputacions a la Generalitat, aprovada per 84 vots a favor, 13 en contra i 11 abstencions. La Llei era declarada inconstitucional, en bona part dels seus articles, pel Tribunal Constitucional, el 28 de juliol de 1981.

L'anterior sentència comportà l'aturada dels treballs del Parlament sobre el tema de l'Organització Territorial. A finals de setembre de 1982 revifava la qüestió i el Consell Executiu lliurava al Parlament una «Criteria bàsics sobre l'organització comarcal de la Generalitat», pel mes de desembre, reprenent els treballs de la Ponència constituïda a propòsit del tema. S'arribà, a finals de la legislatura (primavera de 1984) sense haver-se elaborat cap determinació, i l'estructuració territorial de Catalunya quedava per a un nou Parlament. L'aprovació de la Llei 7/1985 del 2 d'abril, Reguladora de les Bases del Règim Local, pel Parlament espanyol, suplava un març per a l'elaboració de la llei catalana i els diferents grups polítics començarien a enllestir les seves propostions. Primer era el PSUC qui presentava una Proposició de Llei sobre organització territorial i divisió administrativa de Catalunya (B.O.P.C., 23-XI-1985). Tot seguit, i per iniciativa conjunta de tots els grups, es constituïa la Ponència per a preparar la Proposició de Llei d'Organització Territorial i de Govern Local de Catalunya. Les Proposicions presentades a la Ponència seran:

- Consell Executiu de la Generalitat: Document de treball sobre l'Organització Territorial i el Govern de la Generalitat (B.O.P.C., 17-II-1986).
- Grup Popular: Proposició de Llei de Govern Local de Catalunya (B.O.P.C., 3-II-1986).
- Grup Socialista: Proposició de Llei d'Organització Territorial i Govern Local de Catalunya (B.O.P.C., 23-VI-1986).
- Grup de Convergència i Unió presenta 4 documents de treball (B.O.P.C., 26-IX-1986):

L'Organització Comarcal són objecte de menor controvèrsia. El principal punt de confrontació és la representativitat en el Consell Comarcal que ha de regir la comarca, mentre la delimitació i les competències comarcals queden en un segon terme, tot i que els punts de vista de cada partit presentin diferències substancials.⁴ En el fons i a la llarga, el principal dubte i punt de controvèrsia referit a les competències comarcals (i els límits idonis de les comarques), prové del manteniment o no d'uns locals intermitjos entre la comarca i la Generalitat, siguin les províncies, regions o veguaries.

En tot cas, encara que la Proposició alternativa de Llei del Grup socialista al Parlament delixi llibertat als municipis per agrupar-se en comarques, és difícil que aquesta posició tingui endavant i no solament pel fet de constituir minoria parlamentària. El realisme polític no aconsella a ningú entrar en el terreny rellicós d'una divisió territorial partit de zero, de manera que sembla més avinent com a punt de partida la divisió territorial de la Ponència de 1931-1933, aprovada o sancionada legalment per un Decret del 27 d'agost de 1936, signat pel president Lluís Companys i pel conseller d'Economia i Serveis Públics Josep Tarradellas.

El prestigi i difusió adquirits per la divisió en comarques i vegueries de la Generalitat republicana fan que la seva reinstauració sigui la més viable políticament. Ara bé, està clar que moltes circumstàncies han pogut canviar i que hi ha aspiracions insatisfetes. La reforma del mapa comarcal quedarà oberta un cop s'hagi instaurat la comarca i dins d'aquestes possibilitats de reforma entra el reconeixement del Pla d'Urgell com a unitat territorial.

Vist tot això en l'estudi de la viabilitat comarcal del Pla d'Urgell, resulta força adequat tenir en compte els objectius que serviran de base a la divisió en comarques de l'any 1932. Això no vol dir que s'hagin de seguir al peu de la lletra els passos i avaluacions fets per la Ponència, sinó més aviat tenir presents els trets que caracteritzen el disseny comarcal que establí. La Ponència seguí un camí determinat per arribar a dibuixar el mapa comarcal; caldrà resseguir-lo per veure si els criteris reals s'avenen a les pautes teòricament enunciades. D'entrada, cal descombrar aquest entramat teòric, que, com es veurà, és força coherent, i després se n'haurà de veure la concreció en el territori que aquí ens ocupa.

A part de tot això, hi ha naturalment el fet que en els 50 anys transcorreguts d'ençà la comarcalització republicana, les tècniques emprades per les ciències socials han millorat notablement i també ha progressat el grau de coneixement del país. En 50 anys, el país ha enregistrat, també, canvis socio-econòmics importants que cal tenir ben presents. En principi cal pensar que els legisladors volen fer una Llei d'Organització Territorial actual i no una llei ancorada en el passat; almenys això es pot deduir, en part, de la porta oberta deixada per a la reestructuració dels límits comarcals. Els plantejaments actuals poden aportar novetats fins al punt que alguns estudiosos han plantejat, justificat i delimitat, en els darrers anys, unitats territorials alternatives a les comarques. No és el mo-

-
- Proposició de Llei per a la qual s'estableixen i regulen Actuacions Públiques Especials en la Comarca de Barcelona i les comarques compreses en la seva Zona d'Influència Directa.
  - Proposició de Llei Reguladora de les Competències de les Diputacions Provincials.
  - Proposició de Llei Reguladora de l'Organització Comarcal de Catalunya.
  - Proposició de Llei de Règim Local de Catalunya.

4. Les referències de premsa aparegudes en els darrers mesos evidencien aquestes postures (vegeu, per exemple, el Quadern dominical del diari *El País* del 16 de novembre de 1986). Les propostions de llei alternatives que acompanyen el vot particular dels grups socialista i del PSUC presenten diferències importants en relació al text de la Ponència en allò que es refereix a la delimitació; el PSC deixa llibertat als municipis per agrupar-se i el PSUC presenta una proposició intermitja entre la del PSC i la de la Ponència (que és, bàsicament, la del Grup Convergència i Unió).

ment ara de debatre aquestes propostes, i, en tot cas, tampoc no val deixar de banda el valor tècnic i teòric que tenen els treballs anteriors.⁵

En últim terme i rematant els arguments, la revisió del mapa comarcal aprovat l'any 1938 s'inscriu dins el mateix esperit i criteris que serviren de base als treballs de la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933, com bé es descobreix en un dels apartats que segueixen. El pensament més recent de Pau Vila, president efectiu de la Ponència, resta plenament fidel a aquesta línia:

«L'enfocament del tema de la "Divisió Territorial" en consideració al restabliment de la mateixa tantost la Generalitat amb el seu Estatut sigui implantada, ure indrapenable atès que amb els anys transcorreguts sense utilització oficial administrativa, l'evolució de la vida social i econòmica hagi pogut fer sentir la conveniència d'alguna modificació necessària en el contingut d'aquella estructura politico-administrativa per a la futura represa dels serveis públics a Catalunya.»⁶

1.2. La comarca com a divisió i organisme administratiu

Seria baldar repetir aquí allò que algunes publicacions han repassat amb cert detall; la història de la comarca com a reivindicació política. Com tampoc no és aquest el lloc apropiat per a reproduir el debat actual sobre el paper que han d'acomplir les comarques en la nova organització territorial de Catalunya. Serà suficient, per a centrar l'estudi encomanat, veure la configuració legal que pren la comarca en les propostes existents i les funcions presumibles que haurà d'acomplir.

D'entrada, no està de més recordar que la Generalitat de Catalunya ve obligada legalment a estructurar-se en comarques i que la comarca i el municipi constitueixen l'estructura territorial bàsica de la Generalitat. Ho diu clarament l'Estatut de Catalunya, que entrava en vigor el 17 de gener de 1979, en l'article cinquè:

«1. La Generalitat de Catalunya estructurarà la seva organització territorial en municipis i comarques; també podrà crear demarcacions supracomarcales.

«2. Així mateix podran ser creades agrupacions basades en fets urbanístics i metropolitana i altres de caràcter funcional i amb fins específics.

«3. Una Llei del Parlament regularà l'organització territorial de Catalunya d'acord amb el present Estatut, tot garantint l'autonomia de les diferents entitats territorials.

«4. Allò que estableixen els apartats anteriors s'entendrà sense perjudici de l'organització de la província com a entitat local i com a divisió territorial per a l'acompliment de les activitats de l'Estat, de conformitat amb allò que preveuen els articles 137 i 141 de la Constitució.»

Aquest text comarca ja l'entramat institucional que haurà de tenir Catalunya; quedaven, però, molts aspectes a concretar. L'afegit del punt 4, introduït pel Parlament Espanyol en el projecte aprovat pel Plé de Parlamentaris de Catalunya el desembre de 1979, deixava ja entendre les dificultats per les quals haurà de passar l'organització territorial de Catalunya. La comarca, de sempre arborada pel catalanisme com a alternativa a l'uniformisme provincialista, estava condemnada a conviure amb la província.

5. Els mateixos autors anteriorment esmentats, F. Lluch i O. Nello, han fet un recull de les aportacions contemporànies més singulars: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984.

6. *Paral·lels il·lustrats per a l'Assemblea de la Seu d'Urgell de l'àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana*, reproduït a «La nova divisió territorial de Catalunya», Barcelona, Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1983, pàg. 1.

Tot i la perpetuació de la província, la Generalitat semblava disposar encara d'un marge important de maniobra per a controlar i reduir el pes de les Diputacions Provincials, representants singulars del fet provincial. El 15 de maig de 1980, un Decret del president de la Generalitat disposava l'aprovació i acceptació de transferència de les competències, funcions, serveis i organismes i unitats administratives proposada per la Comissió Mixta Generalitat-Diputacions Catalanes, de 23 de novembre de 1978, que per a ser efectiu havia de rebre l'acord d'aprovació de les Diputacions de Lleida, Tarragona i Girona (la Diputació de Barcelona ja havia donat el seu assentiment unànim). Més endavant, procedida d'un llarg debat, el Parlament de Catalunya aprovava la Llei 6/1980 de 17 de desembre de «Transferència Urgent i Plena de les Diputacions Catalanes a la Generalitat». Aquesta Llei fou impugnada pel President del Govern Espanyol davant el Tribunal Constitucional, que en sentència dictada el 28 de juliol de 1981 declarava inconstitucionals i nuls diversos articles de la Llei. La sentència del Tribunal Constitucional provocà una aturada en els projectes d'organització territorial de Catalunya, alhora que encasellava notablement les propostes referides a les comarques, tot i reconèixer encara una viabilitat al projecte d'organització territorial en comarques. Diu la sentència:

«Pero no es esta modificación reductora o simplificadora de la autonomía provincial inducida por la creación de las Comunidades Autónomas la única que resulta de la Constitución. El texto constitucional contempla también la posibilidad (artículo 141.3) de crear agrupaciones de municipios diferentes de la provincia. Es claro que estas agrupaciones cuya autonomía no aparece constitucionalmente garantizada, pero que tienen una clara vocación autonómica correctamente confirmada en el Estatuto de Cataluña (artículo 5.3), podrán asumir el desempeño de funciones que antes correspondían a los propios municipios o actuar como divisiones territoriales de la Comunidad Autónoma para el ejercicio descentralizado de las potestades propias de ésta, pero también el ejercicio de competencias provinciales. Es obvio, en definitiva, que la aparición de nuevas entidades territoriales ha de tener una profunda repercusión sobre la delimitación de cuál sea el interés propio de las hasta ahora existentes y, en consecuencia, sobre su ámbito competencial.»⁷

Aquesta cita reflecteix ja d'alguna manera allò que hauran de ser les competències comarcals i el marc on s'enquadra la comarca, un cop es reprenguin les discussions i projectes institucionals:

1. Les comarques, igual que els municipis, constitueixen un element de l'autogovern de Catalunya, el qual no solament és constituït pels òrgans centrals, Generalitat o Parlament.⁸
2. Les comarques responen a la necessitat de potenciar les capacitats gestores dels municipis i reformar-ne l'estructura actual, excessivament minifundista. «En la determinació de les competències comarcals ha d'ésser decisiu el veïant municipal» diu l'Exposició de Motius de la Proposició de Llei elaborada recentment per la Ponència.⁹
3. Les comarques han d'assumir localment competències delegades de la Generalitat, profundint en el principi de descentralització institucional.
4. Dins el mateix esquema descentralitzador de les comarques, aquestes hauran d'assumir serveis que actualment proporcionen les Diputacions Provincials. En definitiva,

7. El text de la Ponència és reproduït per LLUCH, E. i NFI LO, D., 1984, op. cit., pàg. 1.377-1.393. A través dels textos presentats i comentats pels mateixos autors es poden seguir els fets que aquí s'exposen.

8. El caràcter intrínsecament unit de la comarca amb l'autogovern ha estat posat en dubte, encara, per l'article 42 de la Llei 3/1985 de 2 d'abril, de Bases de Règim Local, tot i la disposició quarta addicional. Enric Argullol n'apunta la inconstitucionalitat a *l'organització territorial de Catalunya. Una perspectiva jurídica*, Barcelona, Ed. Empúries, 1986, pàgs. 113-114.

9. «Bul·letí Oficial del Parlament de Catalunya», núm. 168, 19 de desembre de 1986, pàg. 8.318.

la comarca ha de constituir l'organisme elemental de cooperació municipal, substituint, doncs, funcions atribuïdes a les Diputacions.

A primera vista pot semblar que les comarques vónen a complicar encara més el panorama institucional. Aquest pot ser el resultat en alguns casos, però la gradualitat amb la qual és de preveure la implantació de les competències comarcals pot contribuir a estalviar duplicitats i conflictes, assegurant l'eficàcia administrativa. Només aquestes circumstàncies poden justificar, per altra part, que els projectes de Llei d'organització territorial no detallin les competències comarcals.

Una altra qüestió és que aquesta concepció gradualista de la implantació comarcal ca giri en contra de la mateixa comarca, al resistir-se les institucions actuals i els interessos creats al seu entorn a cedir competències. De fet, s'ha pogut constatar com des dels anys de la transició s'han anat consolidant institucions anteriorment rebutjades de manera general, com ara les Diputacions Provincials, degut als avatars institucionals i als interessos polítics que hi han confluït. Aquestes circumstàncies seran decisives en la forma definitiva que vagin prenent les comarques. Cal esperar, almenys, que, donat que les comarques difícilment poden ser més degradades en llur quadro legal general, les competències que assumiran no estaran gaire por davall d'aquelles que deixen entreveure els projectes actuals.

La comarca com a peça de l'autogovern

Abans d'enunciar-ne les competències, la comarca es presenta com una institució i com un àmbit administratiu, que es vol el més important entre el municipal i les institucions centrals de Catalunya. Això es concreta, d'entrada, en la definició de la comarca com a «ens local», amb un òrgan representatiu, el Consell Comarcal, i l'autonomia administrativa i econòmica i la capacitat d'iniciativa pròpies dels ens locals (amb atribucions ben decisives com l'establiment d'impostos o les facultats expropiatòries), tal com estableix la Llei 7/1985 espanyola de Bases de Règimen Local. La comarca ha de disposar també d'una atribució singular que remarca la seva insurrecció en l'autonomia catalana: la capacitat d'iniciativa legislativa davant el Parlament de Catalunya.¹⁰

Dins la configuració de la comarca com a una de les peces claus de l'autogovern es pot parlar de la comarca com a circumscripció electoral i com a base de representació en les eleccions al Parlament de Catalunya.¹¹ Els projectes d'organització territorial no fan cap referència al respecte; però les propostes del grup polític majoritari, Convergència i Unió, cara a la futura Llei Electoral van en aquest sentit.¹² No cal dir que la substitució de la província per la comarca com a circumscripció electoral ha de suposar un canvi sociològic molt important.

També es pot assenyalar dins aquest mateix apartat la incidència de la divisió territorial comarcal en l'organització de la justícia. Com diu l'article 18 de l'Estatut: «Quant a l'Administració de Justícia, llevat de la militar, correspon a la Generalitat; 1..., 2. Fixar la delimitació de les demarcacions territorials dels òrgans jurisdiccionals de Catalunya

10. Articles 40, 41 i 42 de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal de Catalunya de la Ponència de la Comissió d'Organització i Administració de la Generalitat i Govern Local, desembre 1986.

11. En el moment de l'elaboració de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya foren ja objecte de viu debat l'article 20 del projecte d'Estatut i la disposició transitòria IV sobre l'àmbit de representació electoral al Parlament de Catalunya. Al·leghores, 1979. La majoria del PSC i del PSLIC imposà els seus punts de vista en el Ple de Parlamentaris i la comarca no fou reconeguda com a circumscripció electoral. La documentació ha estat recollida per LLUCH, E. i NELLADO, O.: 1984, op. cit., pàgs. 1.210-1.291.

12. La Disposició Transitòria Tercera de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal aprovada per la Ponència apunta, a manera de premonició: «1. Mentre no sigui aprovada la Llei Electoral de Catalunya, la Junta Electoral competent, segons el que disposa l'article 21.2, és la província» (B.O.P.C., 13 de setembre 1986).

i la localització de llur capitalitat». I aniria el mateix conseller de Justícia, senyor Agustí Basols: «...les noves demarcacions judicials no poden establir-se al marge de la determinació de les competències dels òrgans jurisdiccionals, de probable i imminent modificació, i de l'organització comarcal de Catalunya, també en fase d'elaboració».¹³

Darrerament la comarca, com a ens local autònom, pot anar assumint múltiples competències ara no exercides o no delimitades. Aquest camp resulta difícil de precisar; però la Proposició d'organització comarcal de l'actual Ponència apunta ja alguns aspectes generals d'atribució comarcal, sense precisar si avui són o no exercits per la Generalitat de Catalunya.¹⁴ Es pot ben tractar de competències reconegudes a la Generalitat avui no exercides.

Les competències municipals assumides per les comarques

Tot i remarcar la importància decisiva de la contribució municipal en el conjunt de competències de les comarques, la Proposició de Llei de la Ponència no fa cap relació de competències municipals assumibles per les comarques. La Proposició de Llei es proposa respectar l'autonomia municipal i només estableix les condicions en les quals les competències municipals hauran de ser transferides a les comarques. «La solució més prudent i alhora respectuosa amb aquesta autonomia (municipal) ha de partir necessàriament d'un procés de transferència basat en els principis de voluntarietat i de col·laboració entre els municipis i la comarca respectiva».¹⁵

I quines poden ser, en tot cas, les competències municipals que, amb major o menor probabilitat seran assumides per les comarques? Repassant les competències que poden exercir els municipis, segons la Proposició de Llei Municipal i de Règim Local de Catalunya, es poden entreveure clarament algunes competències difícilment assumibles pels petits municipis.¹⁶ Es poden esmentar:

1. Seguretat en llocs públics. Feines de policia municipal, per exemple, i sistemes de protecció.
2. La protecció civil, la prevenció i l'extinció d'incendis. Aquest és un dels aspectes que més clarament exigeixen una organització a escala supramunicipal.
3. L'ordenament urbanístic. La comarca resulta l'àmbit més adequat per a l'aplicació de certes directives urbanístiques i assegurar-ne la disciplina i facilitar-ne la gestió. La promoció de parcs i la conservació de camins i vies rurals pot ser exercida també de manera idònia per la comarca.
4. Alguns elements del patrimoni històrico-artístic ostenen la seva importància a l'àmbit comarcal i/o no són assumibles pels municipis.
5. La majoria de municipis no disposa de capacitat tècnica ni econòmica per exercir la protecció del medi.
6. Els escorxadors, alguns fires i mercats i, encara més, la defensa d'usuaris i consumidors troben també el seu àmbit adequat de realització en la comarca.
7. La major part d'ajuntaments no disposa tampoc de mitjans per a vetllar per la salubritat pública; controls de la qualitat de les aigües, epidemiologies i altres.

13. Pròleg del conseller senyor Agustí Basols a *Els Partits Judicials a Catalunya*, 1982. *Dades per a una futura reorganització*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1982, pàg. 6.

14. Vegi's el punt 1 de l'article 26 de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal de Catalunya, B.O.P.C., 19 desembre 1986.

15. Exposició de Motius de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal de Catalunya, B.O.P.C., 19 desembre 1986, Els articles 27 i 31 concreten l'annunciat que fa l'Exposició de Motius inicial.

16. Vegi's l'article 57, B.O.P.C., núm. 188, 19 desembre 1986, pàg. 8342. Correspon a l'article 25 de la Llei 7/1985 de 2 d'abril de Bases de Règim Local.

8. La prestació de serveis socials i la promoció i reinserció socials cauen també fora de les possibilitats de molts ajuntaments.

9. La recollida i el tractament de residus i d'aigües residuals només pot ser emprada, en alguns casos, un àmbit supramunicipal. El mateix s'esdevé a vegades amb l'abastament d'aigües i la neteja viària.

10. Algunes activitats i instal·lacions de tipus cultural i esportiu es mouen ja actualment en un àmbit comarcal. És aquest, també, l'àmbit adequat per abordar aspectes relacionats amb l'ocupació del lleure en general i el turisme.

11. En l'apartat d'ensenyament, l'ens comarcal pot intervenir en la programació i en la gestió dels centres i vigilar, també, el compliment de l'escolaritat obligatòria.

Com es pot veure, una gran part de les competències atribuïbles als municipis (per no dir gairebé totes), pot ser exercida per l'ens comarcal i aquest pot resultar, en molts casos, l'àmbit més adequat de gestió. Naturalment, les particularitats dels municipis de cada comarca han de determinar la conveniència d'atribuir a la comarca cada una de les competències.

Les competències de les Diputacions Provincials assumibles per la Comarca

La perpetuació de les Diputacions Provincials ve a ser, com s'ha exposat anteriorment, una espina clavada en els nous ens comarcals que es proposen. Via diverses estratagemes, les comarques poden o podran contornar en un futur algunes de les limitacions que deriven de la pervivència dels ens provincials. «La creació de la comarca ha de repercutir forçosament sobre l'actual contingut de competències de les Diputacions, amb independència de la definitiva constitució uniprovincial de Catalunya», diu l'Exposició de Motius de la Proposició de Llei d'Organització Comarcal de Catalunya que es presenta al Parlament.

La mateixa Proposició no és guaire explícita a l'hora de determinar les possibles competències de les diputacions assumibles per les comarques. Diu l'article 34: «Sense perjudici de les competències que en aquest àmbit corresponen també a les diputacions provincials:

a) En cada comarca hi pot haver un servei de cooperació i d'assistència municipal encarregat de l'assessorament als municipis que ho sol·licitin, en matèria jurídica-administrativa, econòmica i financera d'obres i serveis.

b) En qualsevol cas, la comarca ha de garantir subsidiàriament l'exercici en les corporacions locals de les funcions públiques de secretaria i de control y fiscalització reservades als funcionaris amb habilitació de caràcter estatal» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàgina 8.325).¹⁷

Potser és encara més important, però, l'article 43 referent al finançament; diu el punt 2: «Correspon també a les comarques participacions en els ingressos provincials si assumeixen competències de les diputacions en virtut de la redistribució competencial efectuada pel Parlament» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàg. 8.326). La Proposició de Llei de Règim Provisional de les Competències de les Diputacions Provincials, presentada dins el paquet de lleis d'organització territorial, aclareix que «les lleis del Parlament de Catalunya reguladores de l'actuació pública han de distribuir les competències de les diputacions provincials entre l'Administració de la Generalitat i les comarques» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàg. 8.315). Entre els criteris de distribució de competències s'apunta ondament

17. La Llei 7/1985, de 2 d'abril de Bases de Règim Local, tampoc no és molt explícita pel que fa a recerència de les competències municipals.

que «s'assignin directament a les comarques les competències que permetin més funcionalitat, eficàcia de gestió i participació ciutadana» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàg. 8.315).

El trànsfer de competències de la Generalitat o Administració de la Generalitat a les comarques i l'organització de l'Administració de la Generalitat en comarques

L'atribució a l'ens comarcal de competències exercides actualment per la Generalitat de Catalunya difícilment es pot deslligar del primer punt, en el qual s'ha considerat la comarca com a component de l'autogovern. A la Proposició de Llei d'Organització comarcal de Catalunya s'afirma:

«1. La comarca exerceix les competències que li atribueixen les lleis del Parlament, les quals, en qualsevol cas, han d'atorgar competències sobre les matèries següents:

- a) L'ordenació del territori i l'urbanisme.
- b) La sanitat.
- c) Els serveis socials.
- d) La cultura.
- e) L'esport.
- f) L'ensenyament.
- g) La salubritat pública i el medi.

2. En l'àmbit de les competències municipals ...

3. La comarca exerceix també les competències que li delega o que li assigna l'Administració de la Generalitat d'acord amb el que estableix la legislació de règim local» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàg. 2.923).

D'una banda, les lleis del Parlament han d'atribuir a la comarca competències de la Generalitat, les Diputacions o altres que avui poden no estar assignades. Per una altra banda, el govern de la Generalitat pot delegar o assignar competències que avui exerceix. Res de concret es diu sobre quines seran aquestes competències.

A part les competències que es puguin atorgar a l'ens local comarcal, hi ha un altre aspecte a tenir present, que emplenarà també de contingut l'àmbit comarcal; és l'organització d'alguns serveis de la Generalitat seguint les comarques. Molts autors assenyalen l'àmbit supracomarcal (les anomenades regions, vegueries o simplement províncies) com el més idoni per a l'organització de les delegacions administratives de la Generalitat. Res s'especifica sobre el tema en l'articulat de les Proposicions de Llei d'organització territorial; en l'Exposició de Motius de la Proposició referent a les Diputacions s'apunta en relació a l'establiment futur d'un àmbit uniprovincial que «sobre la possibilitat de crear sense condicionants la regió o demarcació supracomarcal, que ha de constituir la divisió bàsica per a l'organització territorial dels serveis de l'Administració de la Generalitat» (B.O.P.C., 19-XII-86, pàg. 8.314).

En tot cas, actualment l'àmbit comarcal (aquell que fou aprovat el 1936) comença a ser utilitzat ja per a l'organització de determinats serveis de la Generalitat. El Departament de Cultura fou un dels primers en servir-se de l'àmbit comarcal a l'hora d'organitzar una xarxa d'Arxius Comarcals, que no cobreix encara tot el territori. La Direcció General d'Arquitectura i Habitatge del Departament de Política Territorial i Obres Públiques ha creat també unes Oficines Comarcals de Rehabilitació per tal d'assessorar la població. La Direcció General de l'Esport promou la creació de Consells Comarcals de l'Esport. Recentment, el Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, que és un dels que manté uns serveis més directes al ciutadà, ha estat efectuant una reestructuració dels seus serveis en base a l'àmbit comarcal. Al costat de la progressiva comarcalització dels

serveis dels diversos Departaments, les comarques (del 1936) constitueixen la base de les més diverses publicacions i estudis oficials.¹⁰

Al costat de tota la reestructuració de l'Administració local que ha de suposar el desenvolupament de les competències comercials, aquest desenvolupament inclourà fàcilment en aspectes que surten fora de l'àmbit de l'Administració Pública. La reestructuració administrativa ha de contribuir, sens dubte, a reforçar el paper d'algunes centralitats i ha d'augmentar els lligams entre els habitants de la mateixa unitat administrativa comarcal. Entre les repercussions de la instauració de la comarca, algunes van aparellades a l'acumulació de funcions administratives en un indret; és, per exemple, la instal·lació de gestories, advocats, assessors o, fins i tot, asseguradors i bancs. Altres repercussions hauran de notar-se en el desenvolupament dels diversos sectors econòmics, encara que aquest darrer es troba vinculat a moltes altres circumstàncies.

En definitiva, les repercussions de l'organització en comarques podran variar molt també segons cada una d'elles. Les particularitats de les atribucions comercials fan que el grau d'entesa dels ajuntaments hagi d'esdevenir un factor decisiu a l'hora d'assignar-se i gestionar competències; això a part altres circumstàncies influents en tots els ens locals, com ara la capacitat tècnica i caràcter emprenedor dels càrrecs. Només aquestes característiques de la nova proposta d'organització territorial fan o han de fer que la voluntat municipal hagi de ser tinguda en compte a l'hora de revisar la delimitació comarcal. L'objectiu d'una millor participació municipal i el caràcter decisiu del vassall municipal en la delimitació de les competències de les comarques poden justificar, per altra part, que la delimitació comarcal es modifiqui en el sentit d'augmentar el nombre de comarques del 1936 i reduir el nombre de municipis que les integren. Sigui com sigui, la divisió comarcal de 1936 és una referència obligada; no estarà de més recordar-ne els criteris i fer-ne una avaluació actual.

1.3. L'actualitat dels criteris seguits per la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933

La referència a la divisió comarcal del 1932 ha induït sovint a errors i confusions, deguts al desconeixement dels criteris que seguí la Ponència. Molts tractadistes han fonamentat la seva crítica de la divisió comarcal republicana en l'argument que aquesta no reflectia adequadament el fet comarcal. No estan pas mancats de raó perquè la Ponència tampoc no pretenia això i ho deixa ben clar abans d'emprendre les seves tasques.

«Resta obert un debat sobre l'abast de la tasca a emprendre i es discuteix particularment si l'encàrrec rebut pel Consell de la Generalitat és de procedir a una delimitació de les comarques o bé de redactar un avantprojecte de divisions político-administratives. Els ponents destriem el significat divers del nom comarca i les particularitats que és convenient que tinguin les divisions administratives. Hom considera que una delimitació de comarques és una tasca d'acadèmia i que la Comissió ha de restar-ne al marge. La Comissió ha de proposar al Consell de la Generalitat una divisió de Catalunya ajustada a les necessitats presents, basada al més possible en les comarques naturals, històriques o econòmiques, però no condicionada per elles.»¹¹

10. En aquest procés comarcalitzador no cal oblidar el precedent d'organització comarcal que constitueix la Llei d'Alta Muntanya catalana, aprovada pel Parlament el 23 de febrer de 1933. La política de muntanya catalana pren les comarques de 1936 declarades de muntanya com a àmbit d'actuació i institueix la participació local a través dels Consells Comarcals.

11. Acta de la segona sessió de la Comissió, de 25 d'octubre de 1931, que és la primera a efectes del treball de la Ponència (LLUCH, E. i NELLO, D., 1983, op. cit., pàg. 4).

D'una banda, doncs, la divisió territorial que profereix la Ponència del 1931 havia de ser adequada u funcional des d'un punt de vista administratiu. Per una altra banda, i de manera secundària, les unitats territorials delimitades havien de respondre a uns fets territorials reals, fets que, en el cas de Catalunya, s'identificaven aproximadament amb les comarques. La Ponència arribà finalment, el 1932, a dues propostes; una de «comarcacions» i una altra de «comarques i vegueries», que seria l'oficialment aprovada el 1936. El fet que la Ponència atingués el nom de «comarques» per a les unitats territorials hauria de ser a l'origen de les controvèrsies subsegüents. En definitiva, des d'aleshores hi havia unes «comarques administratives», les delimitades per la Ponència i aprovades el 1936, i unes «comarques naturals», les que els autors més diversos s'ocupaven de delimitar amb resultats prou diferents.²⁰

Donada la funció de les unitats territorials que s'havien de delimitar era lògic que es tinguessin en compte algunes circumstàncies que incidixen en el millor acompliment de les labors administratives. En aquest sentit, els principis que s'autofixà la Ponència semblen prou adequats a les necessitats del moment: certa homogeneïtat i equilibri en la grandària demogràfica i/o territorial de les unitats establertes, bona accessibilitat a la capital, valorar la tradició administrativa d'alguns centres, arribar a un nombre mesurat d'unitats, ponderat també amb la possibilitat de crear subdivisions o subdivisions.

Formulats d'aquesta manera genèrica, els principis establerts per la Ponència poden resultar vàlids, fins i tot avui. Algun pot ser més o menys controvertit, com ara l'avaluació de la tradició administrativa d'una ciutat, que obra pas a criteris més polítics, car les funcions administratives dels centres de tipus comarcal no són molt importants. El conjunt de principis resulta, però, força adequat per a una divisió territorial que cerqui certa eficàcia.

En tot cas, els principis apuntats per la Ponència no defineixen, com ja s'ha assenyalat i constata la mateixa Ponència, un punt fonamental; el terreny de joc, les competències de les unitats territorials a crear. Així, la feina de la Ponència es veu força sovint envoltada de certa indefinició o arbitrarietat; la grandària de les unitats a delimitar té una única referència; les comarques tradicionals. Bé sabien els membres de la Ponència, però, que les comarques tradicionals presentaven i presenten una gran diversitat de grandàries i definicions.

Les comarques tradicionals, tot i l'aureola d'indefinició que les envolta, constitueixen, en definitiva, la justificació històrica i política de les feines de la Ponència de la Divisió Territorial. Enfront a l'esquarterament de la divisió provincial imposada pel govern central, la comarca representa l'estructura de govern i participació de la Catalunya autònoma reivindicada pel moviment catalanista. I què són i quinca són aquestes comarques tradicionals? Els membres de la Ponència responien que no era la seva missió aprofundir en el tema i, tot i amb això, bé havien de referir-se a aquestes comarques per tirar endavant la seva feina.

En realitat, la Ponència dóna per bones algunes de les conclusions que es desprenen dels estudis comarcalistes realitzats fins aleshores i es proposa, al mateix temps, aprofundir els coneixements propis a través de l'enquesta que es realitza als municipis sobre la pertinença comarcal i els centres de mercat.²¹ Els membres de la Ponència, i de

20. El mateix Josep Iglésies, secretari de la Ponència, feia una distinció ben significativa, el 1939, entre «comarca natural» i «comarca administrativa» (FONTSERÈ, F. I IGLESIES, J.: *Elements de Geografia*, Barcelona, Gustaf Gili, 1938).

21. En una interessant conferència donada a la Casa del Valles, il·lustrament actualitzada per a la seva publicació, el que seria president de la Ponència, el geògraf Pau Vila, fa una avaluació de l'estat dels estudis comarcalistes i dels aspectes aprofitables cara a la divisió territorial que haurà d'emprendre la Generalitat (*Per una solució del problema comarcal a Catalunya a El problema comarcal de Catalunya*, Granollers, Casa del Valles, 1931, pàgs. 5-26).

manera ben especial el seu president electiu, Pau Vila, tenen una concepció de les comarques que reaccita força adequada encara avui. Només que actualment, amb el grau de coneixement del país, ben segur que es pot concretar millor sobre el terreny aquesta concepció, a partir del bon grapat d'estudis referits a unitats i regions geogràfiques catalanes.

D'entrada la comarca correspon a una identificació popular i es defineix per un nom. Així de simple, la identificació popular és, en molts casos, poc clara: uns no saben exactament a quina comarca estan; uns altres s'identifiquen amb diversos noms comarcals i altres s'identifiquen amb noms que difícilment es poden considerar com a comarcals. Aquestes incertituds motivaran i motiven estudis sobre l'origen històric de les comarques o sobre aspectes físics (en general fisiogràfic) que les conformen. En els resultats es defineixen i delimiten comarques històriques o comarques naturals (de vegades, aquest terme s'aplica de manera general a les comarques corresponents a la definició popular), que sovint no fan més que augmentar les incertituds i els dubtes.

Tot i aquestes indefinicions, les comarques populars o naturals constitueixen, en definitiva, la justificació del fet comarcal i del paper polític atorgat a les comarques. I aquestes comarques populars o naturals no són pas fictícies; el mateix Pau Vila en fa una valoració ben ponderada:

«... Si fem una tria de les 145 denominacions aplicades a les comarques que hem apuntat i en separem les repeticions, les d'ancontrades poc extenses o no gaire individualitzades, i les que només són filles del bon ús del d'alguna autor, trobarem que la nomenclatura comarcal es redueix a una trentena de noms, els més vifus entre el poble, els més usats pels autors, com Empordà, Selva, Valls, Penedès, Berguedà, Camp, Urgell, Pallars i altres. Amb aquesta selecció ens adonarem que aquests mots recolzen en una realitat vivent, que existeix per a cadascun d'ells un vast territori on els habitants s'identifiquen amb el nom que se'ls dona sense vacillar, sensu dubtes de cap mena.»²²

Alguns autors, empalmant amb la tradició romàntica i el catalanisme polític inicial, han atorgat un paper transcendental i quasi místic a aquestes comarques populars o naturals. La divisió comarcal proposada per la Ponència del 1931 trenca expressament amb aquest punt de vista i això ha estat també l'origen de moltes de les crítiques fetes posteriorment. Les paraules del president de la Lliga Comarcal de l'època donen bona idea de la visió tradicional de la comarca: «Respectar les realitats actuals d'ordre econòmic, social i polític, i organitzar damunt d'aquestes fets les zones comarcals seria continuar el procés de desnaturalització de les comarques i de la fesomia del país que es tracta de restaurar» ... «malgrat no haver tingut consagració oficial, la comarca subexisteix i es redueix amb vitalitat prodigiosa, perquè és un fet substancial amb la naturalesa, perquè és una realitat humana permanent i immortal.»²³

Pau Vila fa una crítica força mesurada d'aquestes posicions, titllades de «tradicionalistes»: «... els enamorats de les tradicions, del que pensin que no hi ha hagut cap comarca immutable; precisament llur mobilitat és la que ha creat totes les confusions del comarcalisme històric...». «El fet de no tenir en compte l'activitat productora i comercial de les comarques, així com les relacions que origina, ha inutilitzat per a tota implantació les divisions comarcals establertes» (fins a l'any 1931).²⁴

Els treballs de la Ponència introdueixen un element nou en els estudis comarcals: la «comarca econòmica». La Ponència aprofundi, però, molt poc en la «comarca econò-

22. VILA, Pau, 1931, *op. cit.*, Article reproduït a *La divisió territorial de Catalunya. Secció d'estudis de geografia de Pau Vila*. Barcelona, Ed. Curial, 1979, pàg. 91.

23. Paroles de Francesc Cladell, president de la Lliga Comarcal, reproduïdes per Pau Vila en un article publicat a *La Publicitat*, el 27 d'abril de 1934 (VILA, Pau: *La divisió territorial de Catalunya, op. cit.*, pàg. 152-153).

24. VILA, Pau, 1931, *op. cit.*, pàgs. 25 i 19.

mica», limitant pràcticament el seu treball al coneixement de les zones dels mercats. Les actes de la Ponència parlen també de «les demarcacions deduïdes de les vies de comunicació»; però a cap lloc no es dedueix que el tema fos tractat de manera sistemàtica, utilitzant-se, com a molt, per a discernir algun cas puntual.²⁵ En realitat, la Ponència no disposava pas de gaire temps per a entretenir-se en l'anàlisi de les comarques econòmiques.

L'estudi de les comarques des d'un punt de vista econòmic és, per altra part, el que pot aportar més novetats en els moments actuals. En primer lloc, les circumstàncies econòmiques i socials del país han experimentat canvis notables en els darrers 50 anys, de manera que alguns fets comarcals s'han pogut veure modificats i alguns aspectes que abans servien per a delimitar les comarques avui ja no presenten massa interès. En segon lloc, les ciències socials han experimentat uns canvis i avenços espectaculars; la geografia econòmica o l'economia regional, pràcticament inexistent als anys 1930, han descobert uns mitjans teòrics i tècnics que permeten un coneixement molt més precís i ampli de la realitat.²⁶

1.4. Les pautes d'una divisió en comarques actual

Per abordar la definició del fet comarcal que havia estat proposada calia una anàlisi global, exhaustiva i alhora ponderada, que no podis passar per alt:

La delimitació comarcal del 1932 a la regió de Lleida

Més endavant s'analitzaran amb més detall els criteris seguits per la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933 i la seva aplicació en el cas de les comarques de la Regió o Vegueria vuitena, dita també de Lleida. La revisió general d'aquests criteris ja ens permet, però, dibuixar els punts que han de servir per a una revisió actual del mapa comarcal, fidel als principis que animen l'organització territorial de Catalunya en comarques. Són aquestes les pautes que han d'ajudar a definir les viabilitats de noves delimitacions, entre elles les de la possible comarca del Pla d'Urgell.

Abans d'entrar a analitzar els fets que avui en dia incideixen en la definició d'un quadre comarcal al Pla d'Urgell (i, per extensió, a la regió de Lleida i Catalunya), calia veure en detall a què responen realment les comarques que es definiren el 1932. Els criteris enunciats per la Ponència de la Divisió Territorial poden tenir una gran solidesa a nivell teòric; però la concreció dels principis sobre el mapa pot no ser gaire conseqüent amb aquests. La delimitació comarcal establerta a la regió de Lleida l'any 1932 mostra, com es veurà al segon capítol d'aquest estudi, algunes incoherències al respecte.

L'autofirmació pública i política com a comarca

Criteri no anunciat en cap estudi de delimitació territorial, la voluntat social i política d'un indret o d'un país resulta molt important, si no fonamental, a l'hora d'establir

25. Vegi's l'Acta de la III sessió de 16 de novembre de 1931 (LLUCH, E. i KEL·LÓ, O., 1983, op. cit., pàg. 61).

26. Existeixen diversos articles analitzant els canvis socioeconòmics dels darrers 50 anys que incideixen en el fet comarcal, entre els quals es pot destacar el de CANTALLOPS, Lluís: *Incidències dels nous fets urbans i territorials en la divisió territorial del 1932*, ponència presentada a l'àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana a la Seu d'Urgell, el 14 de novembre de 1976 (*La nova divisió territorial de Catalunya*, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983). No existeix, en canvi, cap treball que hagi analitzat i criticat catalàndament el mètode i les tècniques de regionalització o comarcalització emprats per la Ponència.

unitats administratives sobre un territori. Entre els criteris de la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933, per exemple, no es troben explotats principis d'aquesta mena; però no per això els ponents dixeran de banda algunes de les seves preferències territorials i tampoc les demandes d'algunes capitals i àrees foran passades per alt.²⁷

En tot cas, la tendència natural de determinats municipis a agrupar-se per a l'exercici de les activitats més diverses i la reivindicació formal de les unitats territorials que es constitueixen en base a aquestes agrupacions, són elements que s'han de tenir en compte a l'hora d'abordar una delimitació comarcal actual. D'una banda, en la mesura que els contactes socials i institucionals que es produeixen no són un fet aïllat i passatger, aquestes agrupacions apareixen com un element més de definició de les comarques dites naturals. Per una altra banda, la voluntat d'agrupar-se de determinats municipis representa també una garantia cara al funcionament posterior de l'entitat comarcal.

El recordatori de fets que marquen l'autoafirmació pública i política del Pla d'Urgell i dels fenòmens d'autoafirmació intermunicipal, en general dins el mateix àmbit territorial, no podria manca en aquest estudi; en el capítol III se'n fa l'exposició. Naturalment, hi ha un altre nivell d'autoafirmació del qual depèn, en bona part, la concreció legal contemporània de la «comarca del Pla d'Urgell»: és la capacitat i actuació dels polítics locals per a fer valer aquesta reivindicació. Però, com es pot comprendre, això ja no cau dins la matèria d'aquest treball.

La comarca natural des del punt de vista físic

Seguint l'ordre tradicional dels estudis regionals, l'anàlisi del medi físic ve a ser un pas previ per abordar els aspectes humans més diversos d'un territori. Alguns autors fins i tot confereixen al medi físic un poder determinat sobre les activitats. Lluny d'aquesta òptica ratzellana, el medi físic pot tenir major o menor incidència en les activitats humanes i cal tenir-hu present a l'hora d'intentar caracteritzar una unitat territorial com la comarca.

El relleu i, accessòriament, altres elements de les unitats fisiogràfiques poden aportar un ajut important a l'hora de definir un espai, el Pla d'Urgell, que porta ja en el seu enunciat un qualificatiu físic ben explícit. Aquests aspectes són tractats en el capítol IV, on es descobreixen també algunes diferències i similituds territorials a nivell de medi natural: climatologia, litologia (sòls), vegetació.

La comarca històrica

Les coincidències socials i la identitat territorial presents s'inscriuen generalment en una tradició històrica. Com ja s'ha assenyalat, els precedents històrics no juguen o no tenen perquè jugar un paper determinant en les realitats presents. Sense perdre de vista que els àmbits i relacions en els quals s'ha mogut la història poden contribuir a confondre l'estat actual del fet comarcal, resulta interessant disposar d'una perspectiva històrica del fet comarcal, que és la que s'intenta definir en el capítol V.

27. La divisió territorial en comarques aprovada el 1936 pot considerarse, amb tot, com una de les divisions administratives més imparcials que es pugui imaginar. A part el desenvolupament independent dels treballs de la Ponència, la imparcialitat es deu també, en bona part, al fet que la divisió s'aprovà el 1936 com a recurs d'emergència i sense passar pel Parlament. Així no es compliren els auguris del conseller de Governació Josep Tarradellas en ultimar la Ponència la divisió comarcal, el 12 d'octubre de 1932: «El senyor Josep Tarradellas afirma que l'obra dels tècnics era ha d'ésser revisada pels polítics i posa de manifest com al Parlament català se suscitarien de nou, amb un aspecte divers, els mateixos problemes que els tècnics ja han afrontat» [Acta de la sessió XII, LLUCH, E. i NELLO, O., 1983, op. cit., pàg. 341].

La identificació de la comarca natural o popular

La definició d'una comarca natural es pot relacionar simplement amb l'auto-identificació de la mateixa població amb el territori d'àmbit més o menys comarcal; en aquest sentit, es pot parlar de comarques populars. Aquesta auto-identificació no sempre és gaire precisa; es plantejegen problemes de límits i de diversitat d'apellatius que obliguen a fer referència al passat i al medi natural per tal d'acabar-los. Alguns aspectes com la toponímia ajuden, també, a completar el perfil de la comarca popular, que s'estableix en el capítol VI.

L'homogeneïtat socio-econòmica

Amb el concepte de comarca natural s'ha vinculat també freqüentment el fet de constituir una comunitat diferenciada a nivell territorial pel tipus d'activitat i el «modus vivendi». L'anàlisi de les activitats econòmiques i les seves implicacions socials representa, però, per ella mateixa, una labor ben particularitzada que desemboca en la definició de la regió-comarca econòmica. A més, la identitat d'interessos econòmics i socials d'un determinat espai constitueix ja un argument molt important a l'hora d'estructurar territorialment les accions i serveis de l'Administració.

En el capítol VII s'analitzen els temes anteriors pel que fa a l'àmbit de la «regió vitícola o de Lleida». En constituir l'agricultura l'activitat fonamental a nivell de territori, les diferències en les produccions i estructures agràries representen lògicament el punt de diferenciació més important a nivell espacial. Les modernes tècniques d'anàlisi permeten, per altra part, arribar a una visió sintètica de les unitats econòmiques homogènies a partir de les estadístiques existents.

Centres i àrees d'influència

Al costat de l'homogeneïtat existeixen altres criteris per a definir unitats territorials o regions de tipus econòmic; són els centres urbans i les seves àrees d'influència. La diversitat de tipologies que a nivell espacial es poden constituir segons els nusos, les xarxes i/o les «taques» és molt gran i les coincidències territorials amb àmbits de tipus comarcal no són sempre evidents. L'anàlisi d'aquest tipus d'estructures a nivell espacial pot fer-se també a partir de múltiples aspectes, entre els quals es pot determinar a posteriori quins són els més importants.

Per a l'anàlisi dels centres i àrees d'influència d'àmbit comarcal a la regió de Lleida, l'assistència als mercats setmanals ha esdevingut un fet secundari, en imposar-se relacions de tipus quotidià pels mitjans més diversos; els mitjans de comunicació també han evolucionat i presenten modalitats diferents. Aquests aspectes s'han intentat desxifrar en el capítol VIII, on s'analitzen també els fets que estan a la base del creixement econòmic polaritzat. No cal dir que els centres urbans i les seves àrees d'influència representen una dada fonamental a l'hora d'estructurar els serveis seguint criteris de funcionalitat i eficàcia.

L'àmbit dels serveis públics

Sense ser una referència forçosament obligada per a l'Administració, l'organització actual dels serveis públics pot representar un cert condicionament a l'hora de crear noves divisions que han de servir de base per a serveis múltiples, com és el cas de les comarques. L'organització actual dels serveis a nivell territorial pot facilitar, per exemple, la implantació de la divisió comarcal; clar que això no justificaria que per inèrcia els serveis es perpetuïn seguint àmbits considerats inadequats des d'altres punts de vista. A part, cal considerar també el fet que una determinada organització dels serveis ha re-

colzat al paper de determinades poblacions com a centres, aspecte que requereix una avaluació força ponderada dins la divisió comarcal.

En el capítol IX es descobreix la implantació actual dels serveis públics a diverses poblacions de l'àrea d'estudi i s'intenta avaluar al mateix temps els fluxos que provoquen i el grau de satisfacció de les necessitats existents. A més, cara als objectius propis d'aquest estudi, els serveis s'hauran de valorar segons la seva adequació a l'àmbit suposadament comarcal.

L'anàlisi de la centralitat es continua al capítol X, introduint el tema de les vies de comunicacions i la jerarquia establerta pel mètode de les trucades telefòniques, així com revisant les principals aportacions realitzades als darrers temps, sobretot arran de la reobertura del debat sobre la divisió territorial.

Finalment, les conclusions pretenen establir la síntesi dels capítols precedents. S'han assenyalat ja alguns dels vincles lògics que s'estableixen entre els criteris que serveixen de base a la divisió comarcal. Caldrà arribar a una visió més sintètica dels fenòmens i, només a partir d'aquesta, es podrà tenir una visió integrada del fet comarcal que es vol descobrir i explicar.

7.5. L'espai de referència: els municipis de la regió de Lleida

A l'hora d'estudiar la naturalesa comarcal d'un espai determinat es pot caure fàcilment en una trampa que desvirtua completament el valor de les conclusions; la pèrdua de vista del conjunt. Puix que la divisió administrativa en comarques es planteja com una ordenació dins el conjunt del Principat, resulta completament fora de lloc delimitar comarques en base a l'estudi particularitzat de cada una d'elles. Aquest estudi particular o comarcalista pot aportar uns elements importants de judici cara a la divisió comarcal, però aquesta divisió ha de respondre a un cert ordre i concert en el conjunt de Catalunya, si realment vol servir els objectius proposats.

A l'ombra de la incomprensió d'aquestes circumstàncies s'han desenvolupat els localismes més diversos que manifesten el seu rebuig visceral a la divisió en comarques de 1930, entestats i parapetats en els límits de la seva petita contrada. Reacció lògica si es vol, però que res aporta i poc pot incidir en la divisió territorial de Catalunya. El fet no és nou: Pau Vila havia assenyalat ja abans de començar els treballs de la Ponència, el 1931, les contradiccions i les curtes mires dels localismes.²⁰

La reivindicació de la comarca del Pla d'Urgell, que és a l'origen d'aquest treball, fàcilment ha caigut i pot caure en el localisme, que es reconeix en algun dels escrits i arguments que ha provocat la qüestió. No pot caure, però, en aquest parany un estudi o proposta de divisió comarcal que es vulgui mínimament seria i justificada. Aquest és el principi que guia el present treball.

La viabilitat del Pla d'Urgell s'ha de contrastar dins el mapa comarcal de Catalunya i això és el que es fa de manera expressa al final de l'estudi. A l'hora d'anàlitzar cada un dels criteris que contribueixen a definir un àmbit comarcal determinat, s'ha de tenir present també el mapa general de Catalunya; però aquesta és una exigència que es pot expressar en l'aquanimitat dels criteris, sense necessitat de procedir a un estudi dels fets en el conjunt del Principat.

Sense haver-hi una definició prèvia d'allò que és el Pla d'Urgell, sinó que, més aviat, aquest és precisament l'objectiu de l'estudi, cal fixar-se algun àmbit territorial d'a-

²⁰ VILA, P., 1931, *op. cit.*

nàlisi dels fets que respongui plenament a les exigències teòriques. Aquest àmbit d'estudi forçaament ha d'ésser supracomarcal per a que en ressaltin i es diferenciïn les particularitats i límits comarcals. Alhora és important també que tingui una coherència socio-econòmica, administrativa i/o des d'un punt de vista natural, com aital àmbit supracomarcal. Res millor i més apropiat, en el cas d'aquest estudi, que la supracomarca, alta regió o vagueria de Lleida, delimitada clarament en la divisió aprovada per la Generalitat, el 1936, com a regió VIII.

Partir de la regió VIII o de Lleida té un sentit i interès indubtables en quant es tracta d'una àrea força diferenciada dins el conjunt de Catalunya. Les condicions de plana, la pertinença a una mateixa conca hidrogràfica i les similituds del medi natural, la coincidència del desenvolupament agrari i l'existència d'un centre comercial i administratiu comú indiscutible a la ciutat de Lleida fan d'aquesta regió una unitat natural, econòmica i, fins a cert punt, també administrativa molt neta. No és estrany tampoc que, resseguint tots els comentaris i crítiques fets a la divisió en regions del 1936, apareixi que la regió VIII és pràcticament l'única que no és contestada.²⁹

El mapa 1.f de la regió de Lleida ha de constituir, doncs, un marc repellí de referència en el decurs de l'estudi. Tanmateix l'encàrrec origen d'aquest estudi no és pas l'anàlisi del fet comarcal en el conjunt de la regió de Lleida i la solidesa teòrica i metodològica del treball no exigeix tampoc d'arribar a una gran precisió en l'anàlisi dels fets i delimitacions que es produeixen en el conjunt de la regió. D'una banda, la grandària de la regió de Lleida augmentaria notablement el volum del treball proposat. Per una altra banda, el guió tampoc no exigeix aquestes precisions.

No es tracta, en definitiva, de proposar una reestructuració comarcal ben definida per al conjunt de la regió de Lleida, tot i que la informació manejada permet avançar en aquest sentit i que aquesta reestructuració justificaria encara més la revisió específica proposada. En aquest estudi es tracta, més aviat, de concretar una modificació en una part determinada del mapa comarcal de 1936; la que correspon a una àrea popularment denominada Pla d'Urgell, situada a la part central de la regió de Lleida. Resulta, doncs, força conseqüent que alguns fenòmens s'estudien de manera particular dins d'aquesta àrea central de la regió de Lleida, sense perdre de vista el conjunt.

Segons els temes objecte d'estudi, la unitat especial d'anàlisi és també diferent; bé es prengui com a referència la superfície en general del territori, bé els nuclis de població o a les àrees d'influència d'aquests nuclis. En tot cas, i en últim terme, el punt de partida de la delimitació comarcal només pot ser un: el municipi, que constitueix la unitat administrativa elemental i que ha de servir també per a estructurar administrativament els ens comarcals. És per això que en l'estudi dels fets territorials que conformen les comarques hom s'aurà de remetre de manera especial al «terme municipal» i, de manera secundària, als nuclis caps de municipi (en el cas dels municipis plurinuclis).

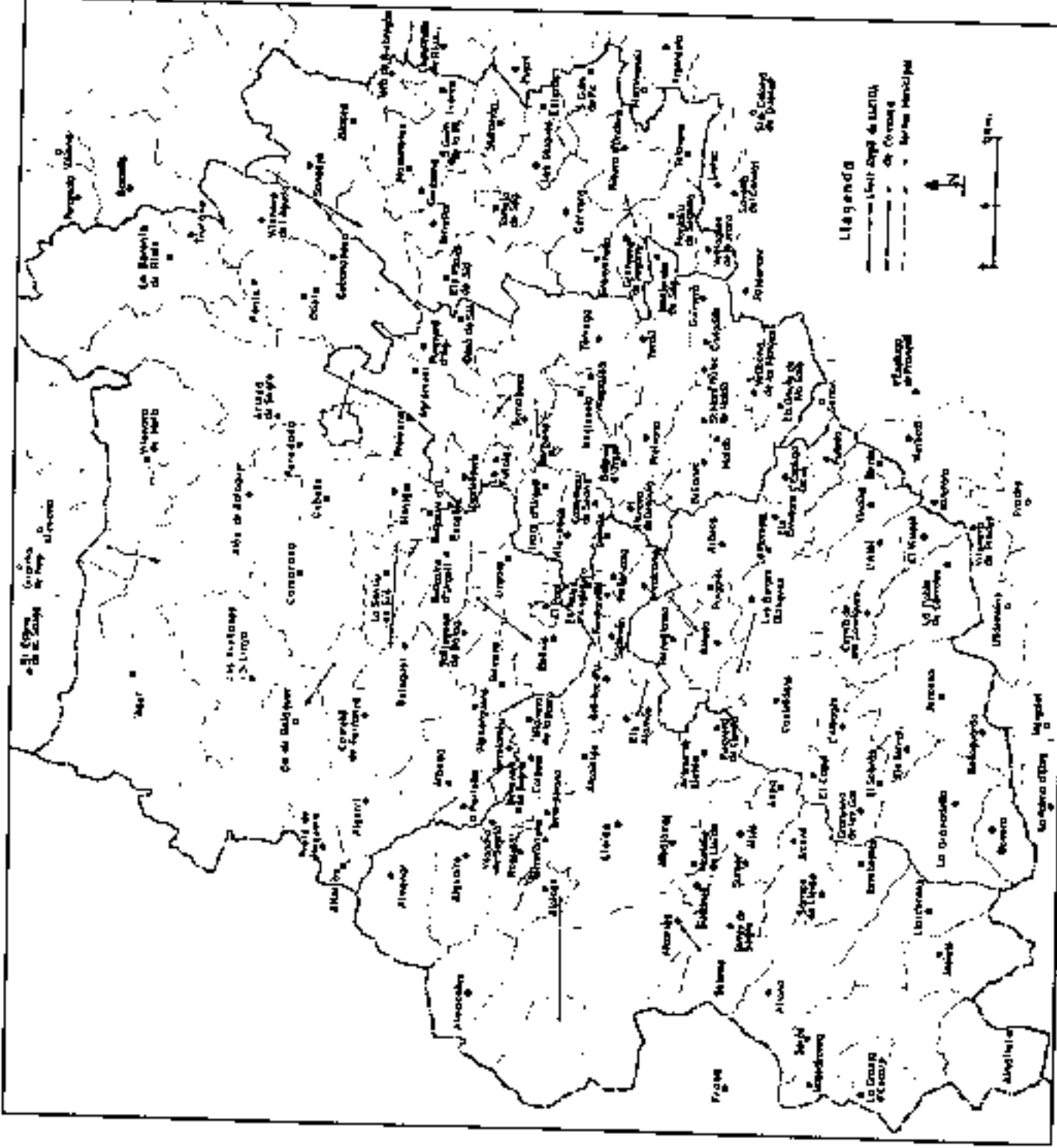
Els municipis i els seus límits constitueixen unitats relativament estables en el decurs dels temps i, en general, representen una referència territorial que no perd gaire vigor amb el pas dels anys. Amb tot, no es poden deixar d'assenyalar les petites variacions que es produeixen en els termes municipals i la possibilitat que aquestes es continuïn en un futur. D'una banda, els termes municipals poden agregar-se, fusionar-se o segregarse; en general, aquestes variacions solen respectar l'estat dels vincles humans entre els nuclis de població, de manera que no acostumen a interferir en agrupacions de tipus supramunicipal com les comarques. Per una altra banda, els límits dels

29. Com a article que aporta una visió general de la qüestió es pot citar el de RIBAS I RECIA, Manuel: *Una proposta de divisió territorial de Catalunya: Fonaments, Soses i traçat*. Reproduït per LLUCH, E. I NEL·LO, O., 1984, op. cit., pàg. 820.

Mapa 1.1.

ELS MUNICIPIS DE LA REGIO DE LLEIDA

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

termes municipals poden ser rectificats i el projecte de Llei de Règim Local de Catalunya escull, en aquest sentit, un procediment administratiu relativament àgil; en tot cas, aquesta rectificació de límits pot afectar no més que alguns contorns dels límits comercials, contribuint simplement a millorar-los.

Sigui com sigui, resulta interessant, d'entrada, presentar les particularitats d'alguns municipis de la regió de Lleida. Els límits dels termes municipals no sempre es corresponen amb l'àmbit real d'influència de la comunitat local o poble, allò que en francès es defineix d'una manera clara com a «finage». Els termes actuals, basats en antigues jurisdiccions, presenten en alguns casos uns límits ben capriciosos que contribueixen força a desvirtuar les estadístiques municipals. Variables com la densitat municipal o la superfície regada, per exemple, tenen novint un escàs valor comparatiu per la manca de sentit real dels límits. Cal tenir en compte aquests desajustaments a l'hora d'efectuar el treball estadístic i de delimitació.

Entre els municipis que integren l'àrea central de la regió de Lleida es poden destacar, d'entrada, les particularitats dels termes de:

— Agramunt: terme extens amb diversos nuclis de població. Comprèn la pertinença de Montclar, separada al nord-oest del terme, i s'estén al sud de la serra d'Almenara, comprènent el llogarret d'Almenara i la partida de Tarassó.

— Els Alamús: té l'agregat de Vensilló, que representa més de la tercera part del terme i es troba entre els municipis de Bell-lloc i Turregrossa.

— Anglesola: arriba fins a les portes de Barbens.

— Arbeca: el terme toca gairebé la població de la Fluçosa.

— Barbens: els límits del terme s'estranyen entorn a la població i té la pertinença d'Aguilalla, gairebé tan gran com la part de terme que envolta el poble, entre els municipis de Tornabous i Tàrraga.

— Bellmunt d'Urgell: terme petit que s'estira en forma de forquilla al sud de la població.

— Bellpuig d'Urgell: el terme abasta el nucli de Seana, veí del poble de Barbens.

— Bellvís: té un enclau d'escassa superfície al nord-est, entre Linyola i Bellicaire.

— Castelserà: disposa d'una pertinença, Torretoquilla, omig del terme de les Penelles, de dimensions reduïdes.

— Juneda: el terme s'estira al sud fins a la vora de Cervià de les Garrigues.

— Mollarussa: el terme és molt petit en relació a l'àrea urbana. Aquesta envaeix els termes veïns de Fondarella i Gomós.

— Les Penelles: el terme municipal es troba pràcticament aïllat de la població, que es localitza en una banya al nord del terme.

— Preixens: la major part del terme se situa al sud de la població, prolongant-se fins arribar gairebé a Barbens. Per altra part, el terme d'Agramunt arriba fins a tocar la població.

— Tàrraga: terme molt gran, fruit de la incorporació d'antics municipis amb límits molt irregulars a la part nord, corresponents a l'antic municipi de Claravalls.

— Tornabous: terme migpartit pel municipi de Pulgverd d'Agramunt. En una part es troba el nucli principal, Tornabous; en l'altra, els nuclis de la Guàrdia i el Tarròs.

— Vallfogona de Balaguer: l'àrea urbana de Balaguer envaeix la part nord-oest del terme. Aquesta constitueix, també, una part de terme relativament diferenciada, amb un nucli de població ben particularitzat, la Ràpita.

Perquè fa a les variacions municipals dels darrers 50 anys, s'han enregistrat un cert nombre d'agregacions o fusions, que pretenien salvar les dificultats d'alguns muni-

cipis petits amb pocs recursos. Com es pot veure en la relació adjunta, aquests canvis afecten l'àrea septentrional i llevantina de la Regió de Lleida. A diferència d'aquesta tendència moderna a la concentració (les variacions es produeixen entre els anys 1960 i 1970), en els anys de la República i anteriorment es produïen més aviat segregacions municipals. Si les concentracions afecten municipis de secà, les segregacions afectaren municipis de regadiu. Així, la Sentiu se separava de Bellcaire d'Urgell, Vila-sana de Castellnou de Seana i el Poal de Bellvís.

MUNICIPIS DE LA REGIÓ DE LLEIDA

	Superfície municipal km ²	Altitud de la capital municipal (m)	Població 1960 hab.
<i>Les Garrigues</i>			
L'Albagés	26'0	372	516
L'Albi	32'7	526	847
Arbocà	58'8	332	2.385
Les Borges Blanques	61'9	310	5.209
Borvera	30'9	297	504
Castellans	64'0	353	1.016
Cervià de les Garrigues	34'4	444	920
El Coquel	17'4	279	246
L'Espuga Calba	21'6	434	429
La Florista	5'7	316	191
Fulleda	16'2	581	122
La Granadella	88'9	628	948
Granyena de les Garrigues	20'3	636	200
Juncosa	78'6	573	604
Juneda	47'3	264	3.035
Els Omellons	11'1	385	286
Bellaguarda	17'4	628	390
La Pobla de Córvolcs	62'4	639	194
Pulgròs	9'9	334	287
El Soleràs	12'6	381	510
Tarràs	13'0	578	93
Els Torms	13'4	478	225
Torregrossa	40'5	232	2.270
El Vilosell	18'8	665	219
Vinaixa	37'4	479	731
<i>La Noguera</i>			
Ager	160'9	642	622
Albosa	37'4	237	1.457
Alfarràs	11'4	281	3.141
Algemí	54'0	345	601
Atòs de Balaguer	88'8	297	187
Artesa de Segre	176'3	318	3.250
Les Avellanes-Santa Linya	103'3	507	549
Balaguer	57'4	233	13.097
La Baronia de Rialb	142'7	474	275
Bellcaire d'Urgell	91'0	267	1.475
Bellmunt	5'0	379	239
Bellvís	46'2	207	2.341
Cabanabona	14'2	421	129

	Superfície municipal km²	Altitud de la capital municipal (m)	Població 1986 hab.
Camàrasa	155'5	321	1.004
Castelló de Farfanya	53'0	358	631
Cubells	39'0	499	420
Foradada	28'7	455	161
Ivora de Noguera	27'0	314	365
Linyola	28'8	248	2.385
Manàrguens	20'3	205	915
Montgai	28'9	286	908
Oliola	85'5	452	255
Òs de Balaguer	121'0	463	869
Penelles	25'4	276	620
El Poal	8'9	218	689
Ponts	30'3	363	2.288
La Purcella	12'4	259	634
Pradixens	28'9	315	589
La Sentiu de Sió	29'5	281	509
Tèrmens	27'4	208	1.425
Turana	15'3	387	213
Torreclameu	10'9	201	599
Vallfogona de Balaguer	27'3	235	1.368
Vilanova de l'Aguda	53'5	409	295
Vilanova de Meià	73'9	933	521
Segarra			
Bloca	66'3	485	263
Cervera	55'3	466	6.545
Estaràs	20'9	596	201
Granyanella	24'2	501	119
Granyena de Segarra	16'5	636	206
Gulssona	18'2	484	2.685
Ivorra	15'3	567	190
Massoteres	26'2	502	159
Montoliu de Carvera	29'4	689	213
Les Oluges	19'2	528	241
Els Plans de Sió	58'0	412	742
La Ribera d'Ondara	54'2	781	508
Sanaüja	32'7	409	475
Sant Guim de Freixenet	24'9	738	1.085
Sant Guim de la Plana	12'1	556	214
Sant Ramon	18'7	660	616
Talevera	30'1	791	312
Tarroja de Segarra	7'8	460	205
Torà de Ribregós	92'0	448	1.229
Torreïdor	89'4	475	744
Vallfogona de Riucorb	11'0	573	113
Segrià			
Altona	67'2	110	2.349
Els Alamús	20'2	212	671
Albatàrrec	10'7	147	1.020
Alcanó	21'2	214	285

	<i>Superfície municipal km²</i>	<i>Altitud de la capital municipal (m)</i>	<i>Població 1968 hab.</i>
Alcarràs	114'8	137	4.402
Alcofetge	16'4	213	1.431
Alfés	32'0	236	345
Alguaira	50'2	304	2.874
Almacelles	48'9	289	5.431
Almatret	56'2	462	583
Almenar	66'6	320	3.631
Alpicat	70'6	264	3.439
Artesa de Lleida	24'1	202	1.182
Aspa	10'1	258	274
Bull-lluch d'Urgell	35'1	196	2.208
Benavent de Segrià	7'6	234	732
Corbins	21'3	211	1.034
Fondarella	5'4	243	543
Golmés	16'6	275	1.243
La Granja d'Escarp	38'7	78	1.165
Llardeçana	65'6	307	725
Lleida	211'7	155	107.749
Melals	57'1	395	1.188
Masaalcoreig	13'8	94	710
Miralcamp	14'6	287	1.203
Mollerussa	7'0	250	8.462
Montoliu de Lleida	7'2	166	447
El Palau d'Anglesola	12'3	250	1.635
Puigverd de Lleida	12'4	219	941
Rosselló	9'9	252	1.556
Sarroca de Lleida	41'2	201	523
Seróa	86'2	103	1.939
Sidamon	8'1	232	458
Soses	30'3	118	1.529
Sudanell	8'4	152	816
Sunyer	12'5	211	322
Torrebañassas	27'6	287	389
Torrefarrera	23'5	214	1.481
Torres de Segre	50'8	119	1.801
Torre-serona	6'8	197	308
Vilanova de Segrià	8'5	255	689
Vilanova de la Barca	21'2	195	871
<i>Urgell</i>			
Agramunt	78'3	337	4.818
Anglesola	23'7	335	1.337
Barbens	7'5	283	825
Bellianes	15'8	373	606
Bellpuig	35'0	308	3.777
Castellnou de Seana	16'3	269	790
Castellserà	15'8	267	1.221
Ciutadilla	16'7	519	259
La Fuliola	11'3	275	1.334
Guimerà	25'4	555	488
Ivars d'Urgell	27'0	265	1.802

	<i>Superfície municipal km²</i>	<i>Altitud de la capital municipal (m)</i>	<i>Població 1986 hab.</i>
Maldà	31'8	428	342
Montornès de Segarra	12'0	605	132
Nalec	0'3	487	107
Els Omells de Na Gaia	11'3	560	164
Ossó de Sió	26'1	391	272
Preixana	21'1	328	473
Puigverd d'Agramunt	21'2	368	258
Sant Martí de Riucorb	35'1	409	625
Tàrraga	88'2	373	11.105
Tornabous	20'3	289	843
Vallbona de les Monges	45'0	481	293
Verdú	35'2	434	934
Vilagrassa	19'8	355	408
Vilanova de Bellpuig	13'8	290	1.276
Vila-sana	19'3	265	543

2. LA DELIMITACIÓ COMARCAL DEL 1932 A LA REGIÓ DE LLEIDA

2.1. De la comarca natural a la comarca com a unitat administrativa

No és aquest el moment de repassar tota l'evolució seguida per la comarca com a unitat territorial i la seva configuració com a futura peça clau de l'organització territorial de Catalunya. Alguns estudis s'han ocupat amb més o menys deteniment del fet, de manera que resulta superflu repetir-ne el contingut. Interessa aquí, particularment, situar el cas del Pla d'Urgell en relació al fet comarcal en general i singularment en els esdeveniments històrics que condicionen la divisió republicana. La reinstauració, políticament acceptada, de la divisió comarcal del 1938 com a punt de partida de l'actual comarcalització de Catalunya fa inexcusable, per altra part, una reconstrucció dels arguments i de la delimitació passades.

L'aparició del nom comarca es remunta a l'època medieval i és usat, d'entrada, per designar una frontera o terra fronterera. D'aquí, d'uria passar a designar una terra veïna i, més tard, quan es popularitzen els noms propis i distintius d'aquests territoris, el nom de comarca vindria a significar ja aquest tipus d'espai popularment diferenciats. Cap al 1600 sembla definitivament realitzat aquest pas; alguns autors de l'època esmenten ja els noms de diverses contrades corresponents a les comarques i, en algun cas, usen explícitament el mot comarca.¹

El concepte de comarca es mantindrà viu a nivell popular durant tot el període anomenat de decadència. Però les comarques no llavors no haguessin pujat a la palestra del debat públic (i polític), de no haver estat revaloritzades per alguns estudiosos de la Renaixença. En aquest sentit, Aulèstia i Pijuan iniciava, el 1887, en la seva *Història de Catalunya*, el seguit de divisions comarcals de Catalunya que se succeiran fins al període republicà i que, per a ésser més precisos, no han deixat d'elaborar-se encara actualment. La última divisió publicada, deguda a la mà del partit Centre Democràtic i

---

1. Vegeu una breu presentació històrica a CONSELLERIA D'ECONOMIA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona, Conselleria d'Economia, 1937, pàgs. 32-33. El llibre fou reimprès l'any 1977 pel Congrés de Cultura Catalana i l'editorial Seix Barral.

Social (C.O.S.), arriba gairebé cent anys després de la primera i presenta, també, una configuració singular (mapa 2.1).

Allò que resulta important de destacar, en tot cas, és com la comarca va identificant-se, a les darreries del segle passat, amb la catalanitat i com això havia de comportar un salt qualitatiu important en la significació del concepte. L'Assemblea de la Unió Catalànica, celebrada l'any 1882, atribuïa a la comarca la categoria d'unitat territorial de govern, incorporant-la a les cèlebres «Bases de Manresa», que havien d'incidir profundament en els programes polítics dels grups o partits catalanistes. La cinquena de les Bases afirmava textualment: «La divisió territorial sobre la qual es desenrotlla la gradació jeràrquica dels poders governatiu, administratiu i judicial, tindrà per fonament la comarca natural, el municipi». En endavant, la comarca havia de constituir l'alternativa a la divisió en províncies, divisió uniformitzadora imposada pel Govern Central l'any 1833.

La conversió de les «comarques populars» en comarques amb funcions d'ens local havia de comportar forçosament greus contradiccions. Això es pot constatar ja en la primera proposta de divisió político-administrativa comarcal, presentada per Esteve Sunyol l'any 1897 a l'Ateneu Barcelonès. Aquestes contradiccions havien de condicionar particularment els treballs de la Ponència per a l'Estudi de l'Estructuració Comarcal de Catalunya, creada pel Decret del Consell de la Generalitat del 16 d'octubre de 1931.

D'entrada, com ja s'ha assenyalat a la introducció, el concepte popular de les comarques, tot i estar més o menys arrelat, presenta força imprecisions. Així, es poden trobar aplicades, en una mateixa àrea, diverses denominacions comarcals, com ara Conca de Tremp o Pallars, Mig Segre o Urgell Mitjà, Urgell o Pla d'Urgell. Aquesta diversitat de denominacions, que sovint induïxen a confusió, responen a percepcions diferents del fet comarcal; una cosa és la comarca pròpiament natural relacionada especialment amb la unitat física i paisatgística; una altra, és la comarca històrica relacionada amb el passat, i una altra cosa és encara, per exemple, la comarca funcional o polaritzada relacionada amb un nucli de població important. El concepte popular de les comarques tendeix a barrejar i/o unificar els diversos enfocaments i apareixen també denominacions o comarques que no es refereixen a fets explícits.

Si el concepte de comarca és, en alguns indrets, únic i coherent, la delimitació de les «comarques populars» resulta per un seguit imprecisa, de manera que resulta difícil atribuir les poblacions limítrofs a una comarca o a una altra. Aquesta imprecisió és la mateixa que es pot trobar en la «comarca geogràfica» objecte d'estudi. Ho expressa ben clar el professor Joan Vilà; mentre els límits de les unitats administratives «són ben nets i constitueixen veritablement línies de separació», les unitats geogràfiques «es presenten sempre matisades respecte a una àrea central, amb bandes perifèriques de transició i nuclis de difícil assignació a una o altra comarca».²

En els resultats de l'enquesta enviada als ajuntaments, els membres de la Ponència de la divisió territorial del 1931 pogueren comprovar com pesaven les circumstàncies anteriors. Per altra part, trobaren també que, amb el pas del temps, s'havien introduït nous elements distorsionadors en la identificació comarcal, motivats bàsicament per la incidència d'estudiosos localistes que havien difós denominacions particulars.

El llegat de les «comarques populars» o «comarques naturals» no resultava tot plegat gaire còmode per als components de la Ponència del 1931 que havia de decidir la divisió territorial. Ho palesaren obtenint, per exemple, el canvi del nom de la mateixa Ponència, que passava de dir-se de l'Estructuració Comarcal a anomenar-se Comissió de

2. VILÀ I VALENTI, JOAN: *La comarca com a unitat geogràfica a Geografia de Catalunya*, ed. Aedos, 1966, vol. II, pàg. 16. L'article de l'autor presa en evidència el seguit de contradiccions que aquí es van apuntant. En definitiva, el mateix Joan Vilà havia presat de manifest bona part d'aquestes contradiccions abans d'iniciar-se els treballs de la Ponència (*Per una solució del problema comarcal a Catalunya, 1931*, op. cit.).

PROPOSTA DE DIVISIÓ COMARCAL DEL PARTIT C.D.S.

Font: C.D.S.

l'Estudi de la Divisió Territorial. També deixaren entendre els seus dubtes propusant la constitució de «demarcacions», en lloc de «comarques».

La distanciació de la Ponència de l'Estudi de la Divisió Territorial del concepte comarca no responia, especialment, a les inconcrecions de les comarques naturals, sinó més aviat a les exigències de les unitats administratives que es volien establir. Per arribar a unes unitats administratives funcionals, la Ponència es fixà uns criteris que es poden considerar força apropiats per a l'època:

«1. Convé que Catalunya sigui dividida en el més petit nombre de demarcacions, a fi de no multiplicar les despeses de l'Administració.

«2. Possibilitat que els habitants de tots els pobles d'una demarcació puguin anar en un sol dia del poble respecte a la capital d'aquella i tornar-ne.

«3. S'ha de tendir a donar a les demarcacions un equilibri pel que fa al nombre d'habitants.

«4. Es pot tenir en compte els interessos creats, a fi de perjudicar el mínimum les ciutats de vida preferentment oficial».³

Algun criteri utilitzat, evidentment no s'inclou en els punts anteriors o s'hi troba simplement subjacent, com pot ser la presència d'un centre urbà relativament gran i localitzat en una posició central dins la unitat territorial. O encara un altre criteri, com pot ser la voluntat social o política de constituir-se com a comarques manifestada per les diverses àrees o ciutats.

Per moltes diferències que existissin entre les comarques naturals i les unitats territorials que volia establir la Ponència, aquestes darreres rebaren, a la fi, el nom de comarques. Allò que en la reunió de la Ponència del 13 de setembre de 1932 era un projecte definitiu de divisió en 28 «demarcacions», havia d'esdevenir, la matinada del dia següent, un altre projecte de 39 «comarques». Posteriorment, i de manera definitiva, serien 38 comarques, el 12 d'octubre de 1932.

D'aleshores ençà, la crítica ha estat oberta per aquells que no havien vist satisfetes les seves aspiracions o punts de vista comarcans amb la divisió «oficial». La diferència entre les comarques naturals i les delimitades per la Ponència justificava plenament els insatisfets, entre els quals es comptaran, aviat, els habitants del Pla d'Irgell. «...les noves divisions administratives, formades sobre el mercat i el partit judicial, no foren denominades rodalia o demarcació, noms que els hi haurien escaigut, sinó comarca, i no agafaren el nom de la població que las cantreva, sinó el de les comarques històriques, amb el consegüent desajustament entre els límits reals d'aquestes i els límits oficials i l'inevitable malcontentament dels pobles desplaçats».⁴

Tot i el que s'està exposant, l'argumentació contrària a la delimitació de la Ponència de la Divisió Territorial del 1932, en base a la seva manca d'identificació amb les comarques populars o reals, tampoc no ofereix massa solidesa, especialment a mesura que passen els anys. I això és bàsicament per dos motius:

a) Per bé que els interessos polítics del moment haguessin determinat l'aplicació del nom de comarques a unes unitats territorials que poc s'assemblaven amb el concepte tradicional d'aquestes, la manca de relació entre les comarques naturals i les delimitades tampoc no era absoluta. D'una banda, no manquen pas els casos d'unitats territo-

3. Acta de la II reunió de la Ponència, 26 d'octubre de 1931, U.U.C.H. ENHC I NEL·O, Oric, 1983, Op. cit., pàg. 5.

4. Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a Mallorca, Ponència presentada a la Jornada Intercomarcal de Difusió i Debat de les Resolucions de l'Àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana celebrada a Mallorca el 4 de desembre de 1977. Reproduït en el recull d'E. Lluch i O. Nello, 1983, op. cit., pàgs. 954-966.

rials coincidents amb comarques naturals. Per una altra banda el disseny comarcal establert per la Ponència respon força bé a allò que podria ser una definició mínimament coherent i equilibrada del fet comarcal aplicable al conjunt de Catalunya. La mateixa Ponència ho deixa ben clar en l'acta de la II Sessió, celebrada el 26 d'octubre de 1931: «Hom considera que una delimitació de comarques és una tasca d'acadèmia i que la Comissió ha de restar-ne al marge. La Comissió ha de proposar al Consell de la Generalitat una divisió de Catalunya ajustada a les necessitats presents, basada el més possible en les comarques naturals, històriques o econòmiques».⁵

b) Si mentre la delimitació comarcal de la Ponència era sobre el paper o era recent, era justificat de fustigar el mot «comarca» emprat, això ha anat perdent sentit amb el pas del temps. D'una banda, les «comarques naturals» han anat perdent valor de referència per a la població. Per una altra banda, la utilització sovintejada de la delimitació comarcal que establí la Ponència el 1932, li ha atorgat un gran reconeixement social.

Avui, si es vol, té més sentit que mai la distinció que ja establí Josep Iglésies, el 1938, entre la comarca «natural» i «administrativa».⁶ La comarca natural o unitats semblants poden representar encara una bona referència per algun tipus d'estudis sectorials o, fins i tot, per a l'organització de determinada serveis. La comarca administrativa ha de constituir una base per als estudis referits al conjunt de Catalunya i ha de servir com a ens local intermig entre la Generalitat i els ajuntaments.

Vist tot això, l'adequació de les comarques establertes per la Ponència de la Divisió Territorial com a «comarques administratives» està per veure i això tampoc no pressuposa que les «comarques administratives» delimitades fossin (o siguin) coherents amb els objectius i criteris força lògics que es fixà la Ponència. Dit d'una altra manera, alguns indrets (alguns municipis del Pla d'Urgell entre ells), tenen seriosos motius per a dubtar que la divisió comarcal establerta per la Ponència a la «regió VIII» o regió de Lleida respongui a una aplicació correcta dels criteris apuntats per la Ponència. El Pla d'Urgell té, cum es veurà, motius afegits que el fet de constituir una «comarca natural» per a reivindicar la seva idoneïtat com a «comarca administrativa». Això pot tenir sentit actualment, després dels canvis socio-econòmics experimentats d'ençà dels treballs de la Ponència de 1931; però tenia fins i tot un cert sentit en el període republicà, com es comprova seguint els documents manejats per la Ponència.

2.2. Les propostes de delimitació dins de la regió de Lleida elaborades per la ponència

La revisió dels treballs de la Ponència de l'Estudi de la Divisió Territorial, creada l'any 1931, i l'anàlisi de l'evolució de les diverses delimitacions territorials fins a la vigència legal i operativa de les comarques (Decret firmat el 27 d'agost de 1936 per Lluís Companys i Josep Tarradellas), resulta especialment important pel fet que l'organització territorial que avui es proposa parteix de la divisió aprovada l'any 1930. La documentació i el debat que acompanyaren l'elaboració de la divisió comarcal republicana expliquen, en definitiva, el perquè de la divisió establerta i dels contorns que les comarques prengueren a la regió VIII o de Lleida.

Com a document base de treball, la Comissió es fixà la proposta de divisió comarcal que havia presentat Pau Vila en el cicle de conferències celebrat per la Casa del Vallès, l'any 1930.⁷ Aquesta proposta de Pau Vila, tot i cercar un cert equilibri i funcionalitat

5. Actes recollides per LLICH, F. i NEL·LO, O., 1983, op. cit., pàg. 4.

6. FONTSERÉ, E. i IGLÉSIES, J.: *Elementos de Geografía*. Barcelona, Ed. Gustau Gili, 1938.

7. Les punícies presentades pels diversos conferenciantes són recollides a *El problema comarcal de Catalunya*. Granollers, la Casa del Vallès, 1931.

Mapa 2.2.

PROJECTE DE DIVISIÓ COMARCAL per PAU VILA (1931)*

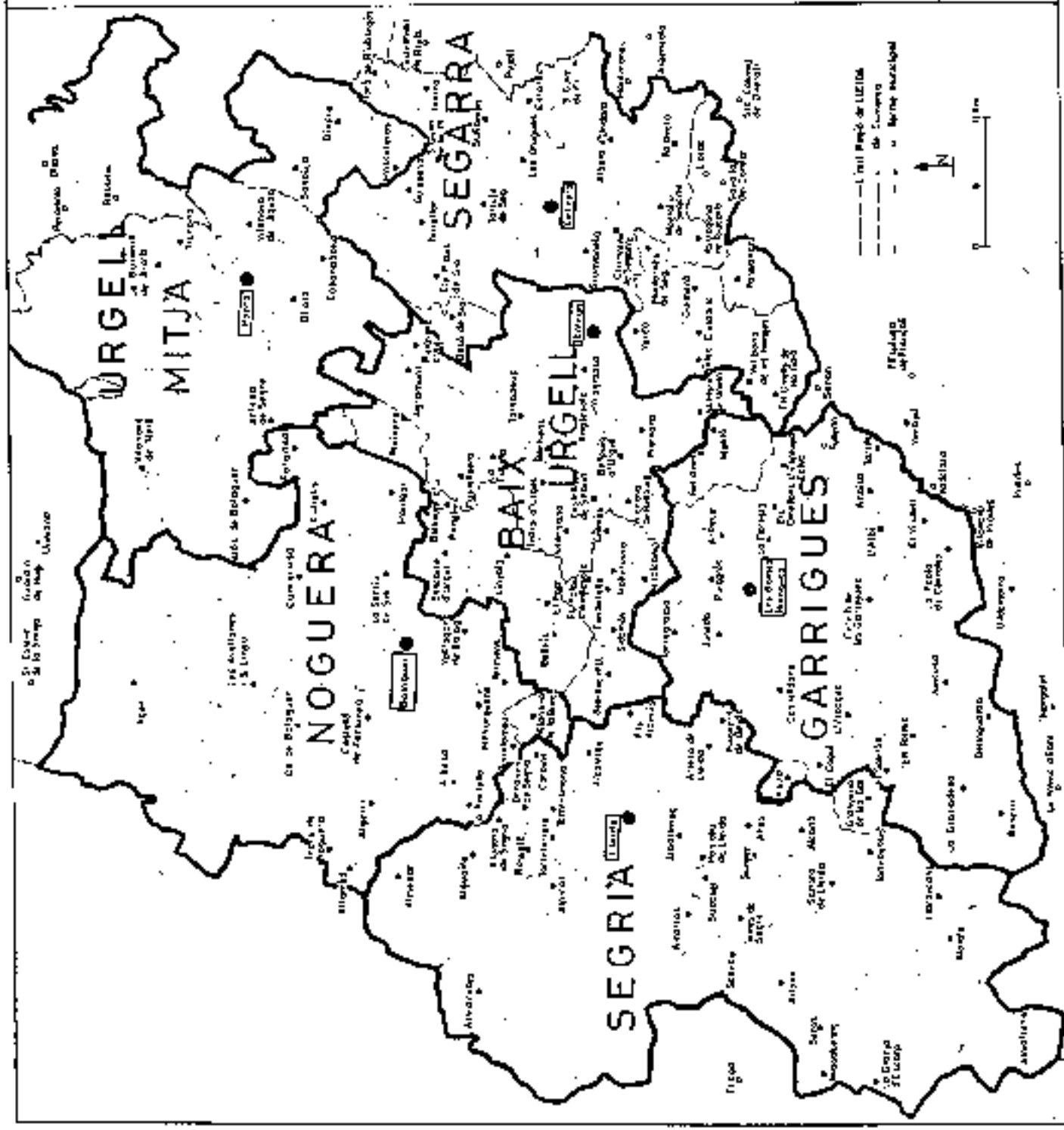
Llegenda

- Cap Comarcal
- Límit Comarcal

Font: La gímesa de la divisió territorial de Catalunya, IVA, Fàbrica de documents de l'Arxíu de la Patrimonió (1931-1938), 1983.

* Havent variat els límits municipals, s'han fet els límits en funció de l'identificació del cap de municipi actual.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

en les àrees comarcals delimitades, denota una major aproximació a les comarques naturals que els projectes posteriors elaborats per la Ponència. El projecte elaborat per Pau Vila es troba poc condicionat pels límits provincials i als dels partits judicials: això es comprova analitzant els límits proposats per a la regió VIII (mapa 2.2). La Segarra s'estén fins a tocar les Garrigues i per municipis de les províncies de Tarragona i Barcelona. El Baix Urgell té com a capital descentrada a Tàrraga, amb els municipis immediats del Talladell i la Figuerosa (actualment agregats a Tàrraga), integrats a la Segarra. Un comarca que després desapareixerà, l'Urgell Mitjà, amb capital a Ponts, migparteix la Noguera actual.

Però, més que el mapa comarcal proposat per Pau Vila, allò que constitueix la base dels treballs de la Ponència foren els partits judicials.⁶ El primer treball que s'imposen els membres de la Ponència és precisament la crítica dels límits dels partits judicials existents aleshores. A la cinquena sessió de la Ponència, el 18 de gener de 1932, el ponent per Lleida Felip Solé realitza la crítica dels partits judicials de la província. Com a correccions a introduir-hi, pel que fa a la meitat sud de la província, assenyalà el ponent:

«...6. El de Balaguer hauria de finir al Noguera Ribagorçana, i si es pretenia de formar la demarcació del Segre Mitjà, caldria cedir a aquesta els pobles més propers.

«7. El de Cervera hauria de comprendre Calaf i la seva rodalia, així com alguns pobles dels partits limitrofs que tenen fàcil correspondència amb el cap de partit.

«8. Al de la Lleida hauria d'afegir-s'hi els pobles del Segrià fins al Ribagorçana, puix que són feus de la capital i no de Balaguer.

«9. Si es considera la gran extensió i població nombrosa dels partits de Lleida, Balaguer i Cervera, i el desig viu dels borgencs, es pot aconsellar l'existència del de Borçosa a base de la ciutat i d'alguns pobles de l'Urgell, la Segarra i les Garrigues.»

Donat el mosaic comarcal que es desprèn de l'enquesta realitzada per la Ponència als ajuntaments i la voluntat d'obtenir un nombre nu massa elevat d'unitats territorials que girardessin un cert equilibri entre ells, els membres de la Ponència optaren, en un primer assaig de delimitació, per unes «demarcacions» relativament grans.⁷ Aquest primer assaig resulta força interessant, almenys pel que fa a la regió VIII (mapa 2.3), perquè la delimitació que s'hi estableix coincideix bastant amb la delimitació definitiva establerta per la Ponència. La demarcació on s'apliquen els topònims «Noguera-Urgell Mitjà-Ponts-Ribera de Sió» correspon, pràcticament, amb el que després serà la comarca de la Noguera. El grup «Segrià-Pia de Lleida-Garrigues» coincideix pràcticament amb allò que posteriorment seran Segrià i Garrigues junts. Quant al grup «Pia d'Urgell-Tàrraga», la delimitació és clavada a la que serà definitiva comarca de l'Urgell. Finalment, el grup «Se-

6. Josep Iglésies, secretari de la Ponència, es mostra ben crític amb la divisió proposada per Pau Vila, enquadrant pels límits que s'estableixen a la província de Tarragona. Assenyalà Josep Iglésies la poca sort que tingué la proposta de Pau Vila en la Ponència: «Recordem que en la primera reunió va desplegar damunt de la taula el seu mapa de comarques oferint-lo a la controvèrsia dels reunits. Però aquest acordava parlar de zero, fent cas omís de tot allò que s'hagués proposat abans i sense mantenir absolutament cap prejudici sobre els possibles resultats que es poguessin obtenir en el monestir que s'empren. Mentre Vila retirà silenciosament el seu mapa, sense mostrar-se decebut, i a les actes de la ponència se'n va parlar solament d'esmentat el projecte alludit.» (IGLÉSIES, J.: *L'evolució del pensament de Pau Vila en la divisió territorial de Catalunya*, a la revista «Ciència», núm. 10, octubre 1981, pàgs. 30-33). L'última afirmació no és certa: a l'acte de la sessió III del 10 de novembre de 1931 s'apunta: «En la reunió anterior fou acordat que cada ponent estudiés separatament el mapa comarcal guara publicat pel senyor Pau Vila, però, els ponents, en intentar de fer aquest estudi, s'han trobat amb la necessitat d'establir prèviament quina funció han de complir les demarcacions en què ha d'ésser dividida Catalunya.»

7. Vegeu l'apèndix de l'acte de la V sessió (LUCH, E. i NEIJO, O., 1983, *op. cit.*, pàg. 14). El darrer comentari resulta ben contradictori perquè en aquells moments ja existia el partit judicial de les Borges Blanques, que havia estat creat el 1880.

8. Aquestes circumstàncies foren que els membres de la Ponència preferissin deliberadament el nom «demarcació» al de «comarca». Vegeu l'acte de la reunió VII, de l'11 d'abril de 1932.

Mapa 2.3. DEMARCACIONS

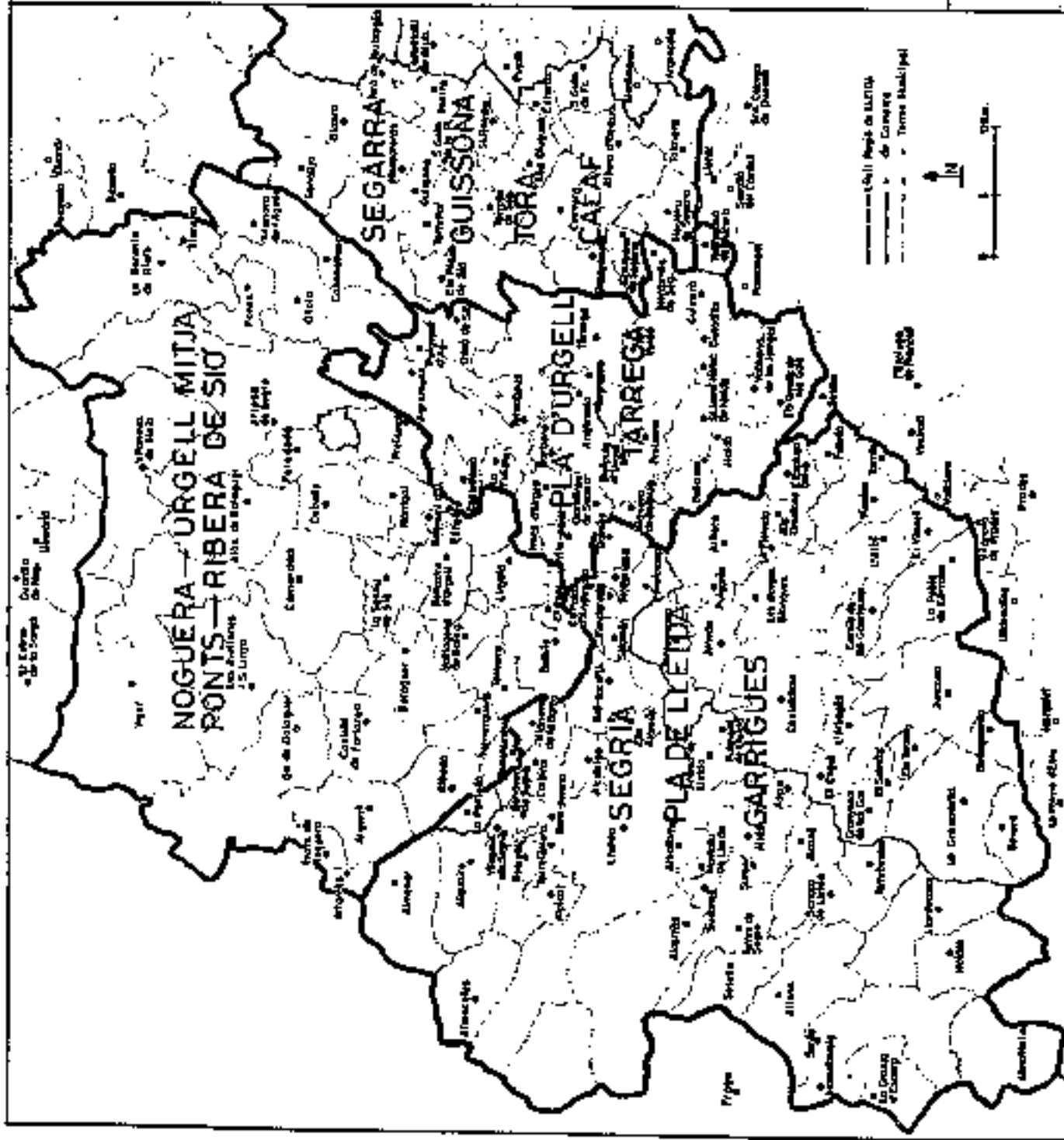
191 Assaig
192 Projecte

Llegenda

— Limit de Demarcació

Font: La gènesi de la
divisió territorial.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial.

Mapa 2.4.

DEMARCACIONS

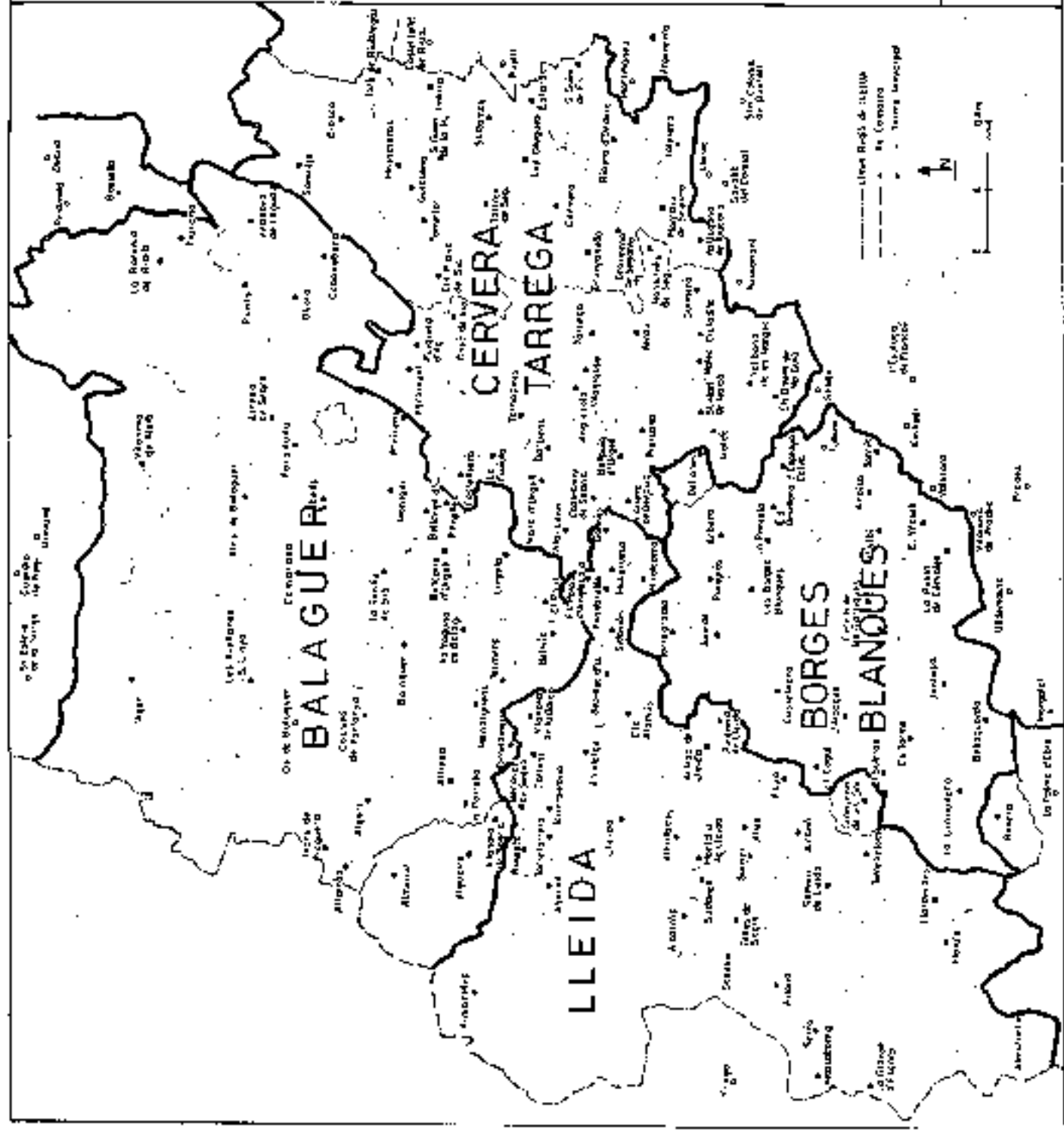
200 Assaig
1er Projecte

Llegenda

— Límit de Demarcació

Fons: La gènesi de la divisió territorial.

El pla d'urgell com a unitat territorial

Mapa 2.6.

VEGUERIES

COMARQUES

1er Assaig
2or Projecte

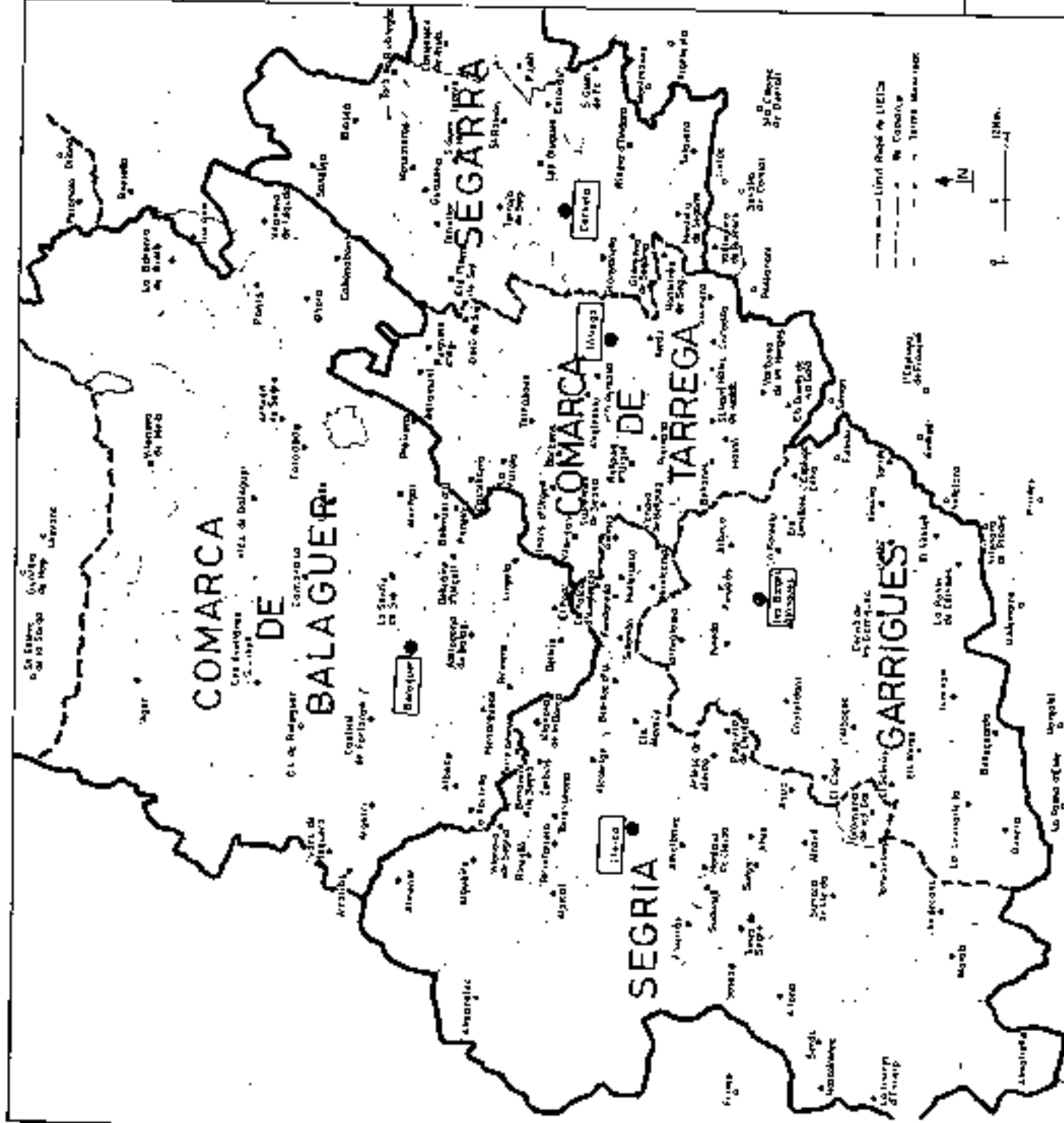
Llegenda

--- Límit de Comarca
- - - Límit de Veguerin

● Capital Comarca

Font: La gènesi de la
divisió territorial.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Mapa 2.7.

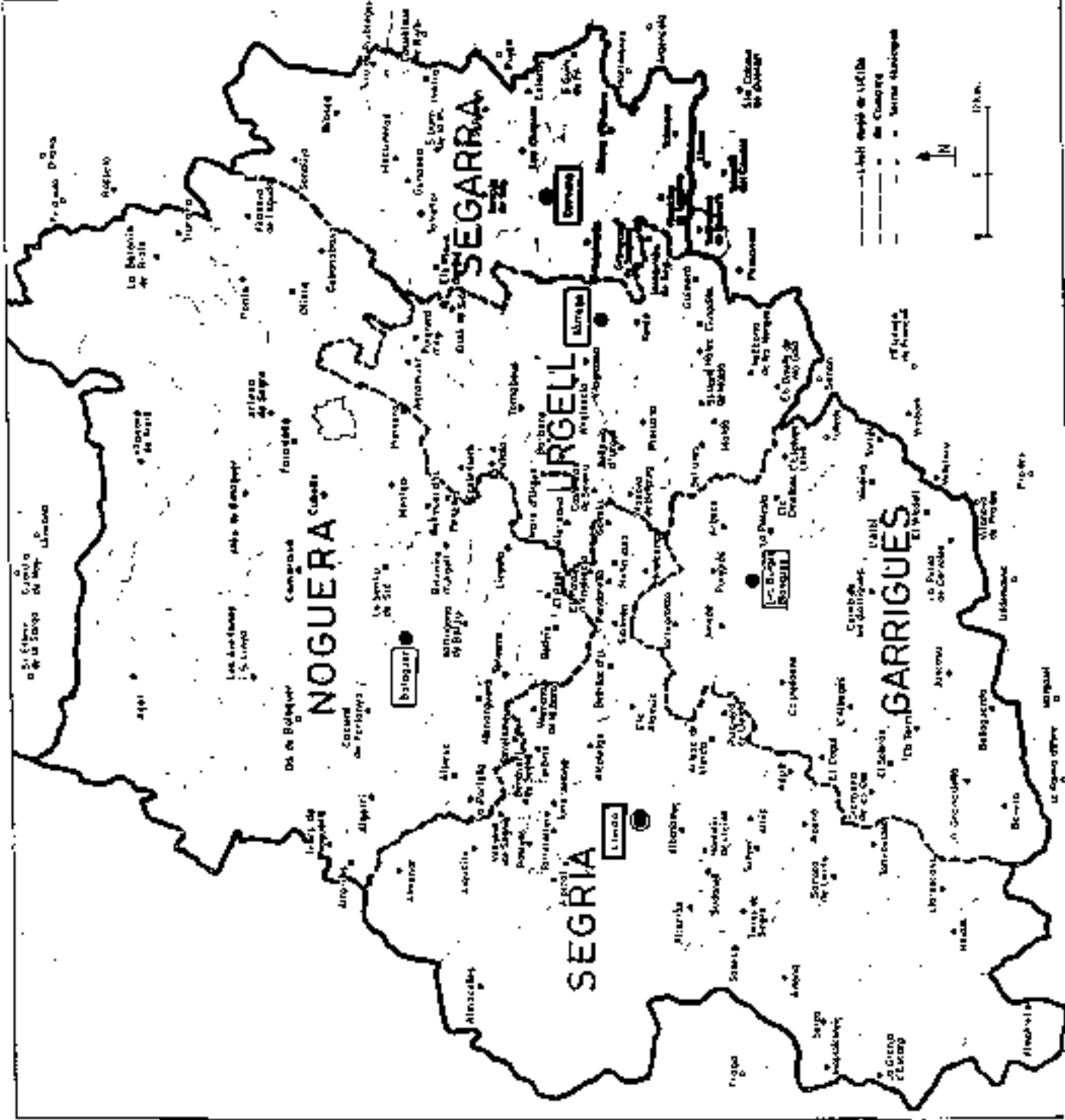
VEGUERIES COMARQUES 2on Projecte

Llegenda

- Límit de Comarca
- " " Vegueria
- Capítol Comarca
- Vegueria

Font: La gènesi de la divisió territorial.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

garra-Guissone-Torà-Cuñaf» és l'únic que trenca la regla en estendre's cap a la província de Barcelona (àrea de Calaf), i cap alguns municipis que posteriorment s'inclouran al Solsonès.

En el primer mapa de demarcacions s'introduïren modificacions que varen constituir un segon assaig de delimitació establert definitivament el 6 de juliol de 1934 (mapa 2.4). Pel que fa al territori de la regió VIII, aquest mapa introdueix algunes variacions en les delimitacions municipals, però hi destaca bàsicament la separació de la demarcació de Lleida i la de les Borges Blanques (aquesta darrera coincideix amb el partit judicial de les Borges i s'aproxima ja molt als límits comercials definitius de les Garrigues), i la unió de les demarcacions de Tàrraga-Cervera.¹¹ El projecte definitiu de demarcacions ultimà el 6 de setembre i aprovat l'1 d'octubre de 1932, recollia, pel que fa a la regió VIII i en general a tota Catalunya, les unitats territorialment més extenses dels assaigs precedents (mapa 2.5).

La divisió en 29 demarcacions no va satisfer massa als ponents i aquests procediren a l'elaboració d'unitats territorials més reduïdes que responien millor al concepte de comarca. En la sessió del 13 de setembre, els ponents decideixen «fer un projecte dividint Catalunya en comarques i super-comarques». En la mateixa sessió, els ponents elaboren un assaig d'aquesta divisió, que consistí, bàsicament, en tripartir demarcacions. Pel que fa a la regió VIII, es diferencia Segrià de Garrigues i la «comarca de Tàrraga de la Segarra», mentre l'aparició del Solsonès manté alguns municipis a la Segarra i la Noguera (mapa 2.6). En la sessió de l'1 d'octubre es retocaren els límits del Solsonès, obtenint-se ja pràcticament la delimitació definitiva de la regió VIII. En la mateixa sessió, s'acordaren, de manera definitiva també, les comarques integrants de la vegueria (nom adoptat per a les super-comarques) de Lleida o regió VIII.¹²

La delimitació definitiva de les comarques de la regió de Lleida (mapa 2.7) queda, doncs, com s'ha pogut veure, força perfilada en els primers assaigs de demarcacions, a excepció de la Segarra, en la seva part oriental i septentrional. Seguint les actes de la Ponència es pot comprovar com la delimitació de les comarques o demarcacions situades dins la província de Lleida no provoca pràcticament discussions, a diferència d'altres indrets, on els punts de vista dels ponents són clarament unfrontats. Igualment, els canvis en la delimitació dins la província de Lleida són també els menys espectaculars en el decurs dels treballs. La crítica inicial dels partits judicials matlada amb algunes conclusions de l'enquesta sobre les àrees de mercat havien de condicionar, de manera decisiva, la divisió comarcal de la regió de Lleida escolliada pels ponents.

2.3. Els partits judicials com a criteri de la delimitació comarcal a la regió de Lleida

En l'evolució dels treballs de la Ponència i en els diversos projectes i mapes previs confeccionats es poden destriar ja els motius que guaren als seus membres a l'hora d'establir el mapa comarcal. És interessant acabar d'esclarir aquests motius i veure si els criteris realment utilitzats per a la divisió comarcal corresponen amb aquells teòricament coherents que s'havia fixat la Ponència. Això pot donar la mesura del valor de la divisió realitzada, almenys per a la regió de Lleida, que és l'àrea que aquí s'estudia. La

11. Aquests canvis s'expliquen en la recensió del viatge realitzat a Lleida per Pau Vils, el 18 de juny de 1932, per tal de reunir-se amb els dos lleidatans membres de la Ponència, Felip Solé i Antoni Bergós (vegeu LLUCH, C.: NEL·LO, O., 1985, op. cit., pag. 48). Els motius de les variacions obaeixen a la necessitat de respectar els caps de partit judicial.

12. La divisió en vegueries de la província de Lleida serà encara objecte de discussió a la darrera reunió de la Ponència, el 18 de febrer de 1933, degut especialment al problema de trobar un cap de veguera satisfactori (Tremp o la Seu d'Urgell) per a la muntanya.

relativa independència amb la qual es realitzà la divisió comarcal dins de cada província afavoreix, per altra part, el que la revisió dels criteris seguits per la Ponència es realitzà dins d'aquest àmbit. No cal dir que les conclusions resultants només poden ser aplicades amb reserves al conjunt de Catalunya.

Per què les comarques de la regió de Lleida prengueren els límits definitius que avui es coneixen? La mateixa Ponència de la Divisió Territorial en dona la primera resposta en l'edició que es feu dels seus treballs el 1933 (*Divisió Territorial. Estudis i documents. Nomenclàtor de municipis*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1933):¹³

Les Garrigues

«La comarca de les Garrigues proposada s'agermana amb els límits del partit judicial de les Borges Blanques» ... «s'hi ajunta Granyena de les Garrigues, el nom de la qual, tant com el seu caràcter, fa que no sigui possible deixar-la fora».¹⁴

Segrià

«...partit judicial de Lleida menys, al nord-est, Castellnou de Seana; amb l'addició, al nord-oest, dels municipis d'Almenar, Alguairó i Vilanova de Segrià» En parlar de la «demarcació del Segrià» (1.er projecte) es fa una descripció més precisa: «...per aquesta s'han acoblat els dos partits judicials veïns (Borges i Lleida). Els límits demarcacionals en s'ajusten estrictament als terminals. Només hi ha variacions al nord, les quals consisteixen en la segregació de Castellnou de Seana, al nord-est, que per les seves relacions amb Bellpuig és adjuntat a la Segarra, i l'agregació d'Almenar, Alguairó i Vilanova de Segrià, al nord-oest, que són separats de la Noguera per llurs relacions estretes amb Lleida, de la qual són veritables carrers».¹⁵

La Noguera

Tot referint-se al partit judicial de Balaguer s'apunta: «La xarxa de comunicacions, que en els darrers anys s'ha fet més densa i més nodrida a la terra plana, el desplaçament de les relacions econòmiques d'alguns nuclis vers d'altres indrets distints de la capitalitat, i la conveniència de salvar obstacles i dificultats existents en alguns pobles ribereños del Segre mitjà, aconsellen un bon nombre de rectificacions en els borns d'aquesta entitat administrativa» ... «Si li agreguem Agramunt i una bona part de la rodalia que, junt amb altres nuclis urgellesos, s'alegeix a la demarcació de la Segarra, perquè teneu lligada la vida econòmica amb Tarrega i Bellpuig». Es justifica també la segregació dels nuclis del Segrià i l'agregació dels encontorns de Puntis, inclosos en el partit judicial de Solsona, pels motius apuntats anteriorment.¹⁶

Urgell

«El lligam terçerí de les comunicacions i del mercat permet establir una circumscripció comarcal que agermana terra de l'Urgell i terres de la Segarra, tal com les ha

13. Els comentaris referits a les comarques i demarcacions de la província de Lleida són atribuïbles a Felip Solé i Olivé, segons deixen entendre les cartes requisitòries que li adreça Pau Vila, esmentades anteriorment (vegeu el recull de LLUCH, E. i NEL-LÓ, O., 1983, op. cit., pàgs. 160 i 161).

14. *Divisió territorial. Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 203. El municipi de Bellrius, pertanyent al partit judicial de les Borges, seria considerat inicialment de les Garrigues i posteriorment s'inclouria a l'Urgell.

15. *Divisió Territorial. Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàgs. 270 i 170-171.

16. *Divisió Territorial. Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàgs. 172-173. Els comentaris es refereixen a la «demarcació» de la Noguera del primer projecte de divisió territorial; aquesta «demarcació» coincideix amb la «comarca» de la Noguera.

agermanades el fet social». Plantejada la possibilitat de crear un nou partit judicial a Tàrraga (és l'única capital comarcal de la regió de Lleida que no és cap de partit), aquest es creu innecessari per la proximitat de Cervera.¹⁷

Segarra

En el cas de la Segarra es fa una referència expresse al partit judicial de Cervera en comentar el primer projecte en demarcacions. La demarcació comprenia el partit judicial de Cervera més els municipis de la ribera del Sió pertanyents al partit judicial de Balaguer, alguns del riu Llobregós del partit de Solsona i altres municipis de la Segarra històrica situada a la província de Barcelona.

La conclusió que es desprèn dels comentaris de la mateixa Ponència és clara: els partits judicials constitueixen la referència bàsica de la divisió comarcal. Aquesta conclusió presenta o implica, per altra part, dos aspectes diferents: el de la capitalitat i el dels límits.

D'una banda, els caps de partit judicial existents determinen inicialment quines comarques o demarcacions han d'existir. Tàrraga és l'única ciutat de la regió de Lleida que sense ser cap de partit es converteix en capital comarcal, en raó del seu pos socio-econòmic. És curiós constatar com els ponents Pau Vila i Felip Solé, en la seva visita a Cervera, demanen un informe a l'Ajuntament sobre les pretensions de Tàrraga, ciutat pertanyent al seu partit judicial, d'esdevenir capitalitat. Les preguntes dels ponents, que foren contestades en menys d'un mes per l'Ajuntament de Cervera, eren concretament: «La pretensió de Tàrraga pot ésser perjudicial per a Cervera i en quant? Quins foren els pobles del partit de Cervera limítrofs amb la rodalia de Tàrraga que podrien formar part d'una nova demarcació? En compensació, quins pobles dels partits judicials veïns fora avinent que s'apuntessin a la nova demarcació de Cervera?»¹⁸

Per una altra banda, els límits dels partits judicials són el punt de partida dels límits comarcals, com bé es pot veure en la descripció de cada comarca feta per la Ponència de la Divisió Territorial. Dels 147 municipis existents, el 1932, a la regió de Lleida, només 22 s'afegiren a una comarca o capital comarcal diferent del partit judicial, xifra que es pot considerar ben baixa (s'exclouen els municipis afegits a l'Urgell procedents de la divisió del partit judicial de Tàrraga) (mapa 2.8).

Aquestes conclusions referides a la regió de Lleida tampoc no descobreixen gaire cosa nova. En realitat, és la divisió comarcal de tota Catalunya la que es troba influenciada pels partits judicials preexistents. Es comprova clarament amb el mapa 2.9, el qual es pot comparar encara amb els mapes que estableixen la relació entre les àrees de mercat i les comarques naturals i la divisió comarcal aprovada l'any 1936.

El mapa comarcal de 1936 suposa, per al conjunt de Catalunya, sobre un total de 38, l'aparició de cinc noves comarques, desvinculades dels partits judicials. D'aquestes cinc comarques, dues, la Cerdanya i la Ribera d'Ebre, suposen la unió dels municipis limítrofs de dos partits judicials. Les altres tres comarques, Urgell, Garraf i Montseny, són fruit pròpiament de la partició d'un partit judicial; els de Cervera, Vilafranca del Penedès i Tortosa, respectivament. Només fou suprimit un sol partit judicial, el d'Arenys de Mar, que s'integrà bàsicament al Maresme.

A la fi hem es pot preguntar, en definitiva, per què la divisió comarcal de 1932 apareix més com a una reestructuració dels partits judicials que altra cosa. Els escrits de

17. *Divisió Territorial. Estadis i Documents. Nomenclator de municipis, 1933, op. cit., pàg. 258.*

18. Poesició de la visita feta entre els dies 14 i 16 d'abril de 1932, recollida per LLICH, F., i NELLÓ, O., 1983, *op. cit.*, pàg. 60. La resposta de l'Ajuntament de Cervera, contrària a les pretensions de Tàrraga, ha estat recollida pels mateixos autors a les pàgines 257-261. Els cerverins hi afirmen que, en tot cas, no s'ha de llevar a Cervera cap poble segarrenc i reivindiquen els límits de la Segarra, comarca natural.

Mapa 2.8.

PARTITS JUDICIALS-1931
i relació amb
les comarques

Llegenda

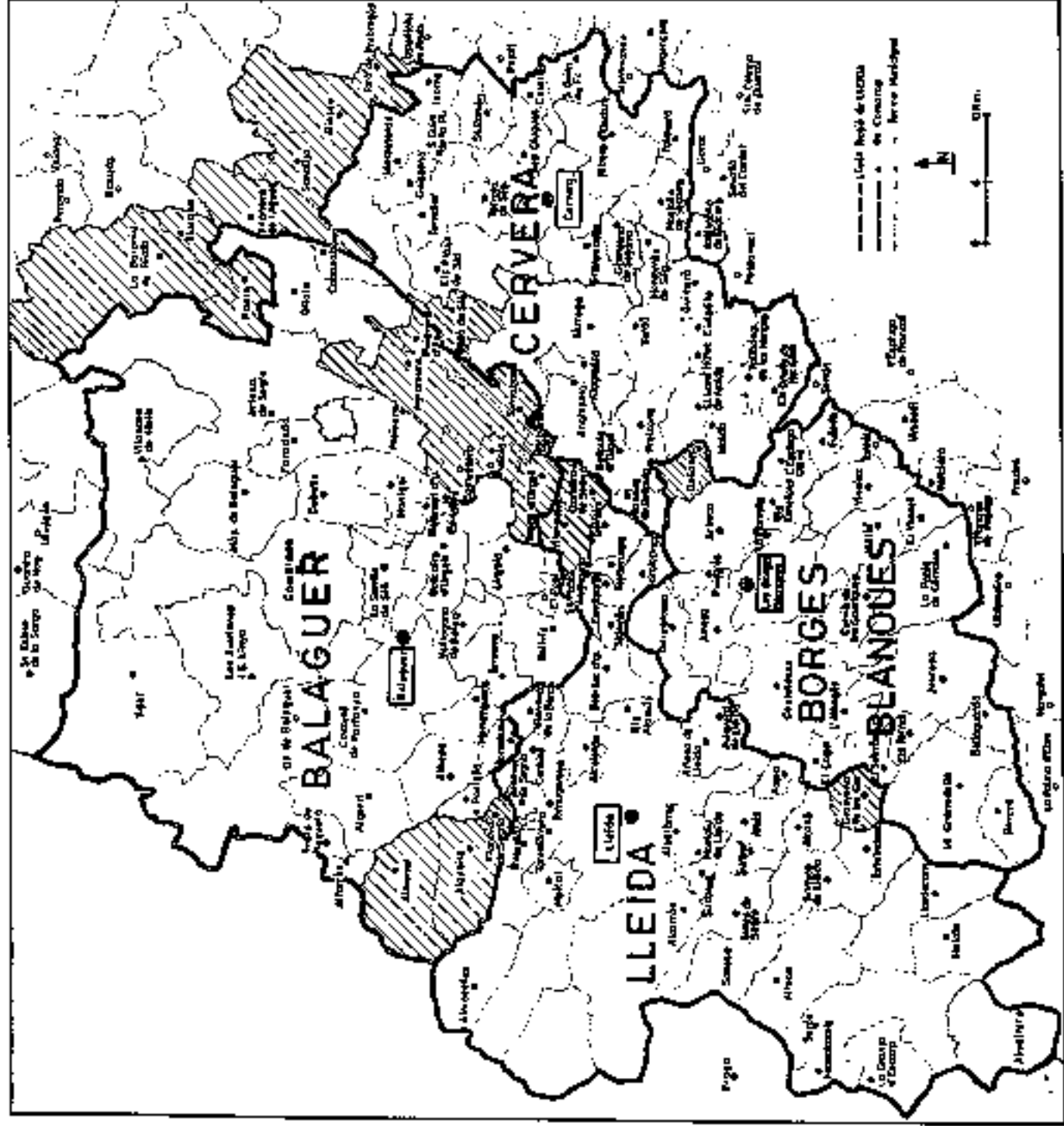
— Limit Partit Judicial

● Cap

Municipis que passen a una comarca diferent de la de la majoria del Partit Judicial

Font: La gènesi de la divisió territorial.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

Mapa 29.

Correspondències entre
partits judicials
i comarques

Llegenda

— Límit de Partit Judicial

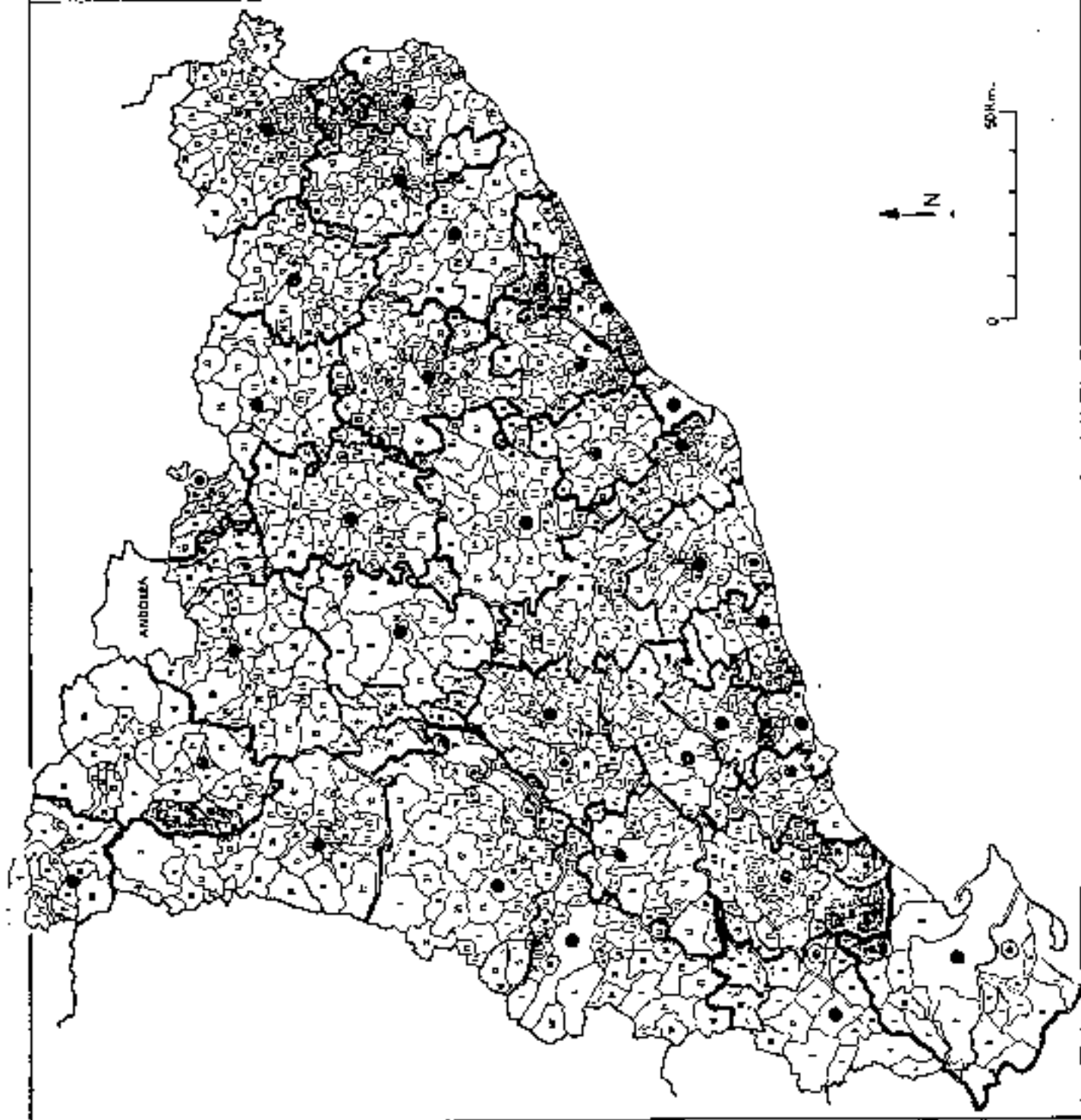
● Cap de Partit Jud.

⊙ Caps de comarca que
no eren caps de Partit.

☐ Municipis de comarca
que no es correspon
amb el Partit Jud.

Font: Vidal, T.

Atlas socioeconòmic de Catalunya

la Ponència de 1931-1933 no aclareixen explícitament la qüestió, però contenen algunes suggerències significatives. En relació a «l'estudi crític dels partits judicials», realitzat per la Ponència, Pau Vila apunta, per exemple:

«En els resultats hom reconeixia que fora de certes deformacions produïdes per l'estructuració provincial, com que la majoria dels caps de partit eren llocs de mercat tradicionals, les demarcacions judicials no resultaven pas, en general, desencertades, sobretot si s'hi introduïen algunes modificacions de detall. Per raons d'economia hom podia aconsellar la supressió d'algun partit com el d'Arenys, a repndra en part el de Mataró i el de Granollers, o bé de fer alguna fusió com la dels de Gandosa i Falset, bo i situant el cap a Móra la Nova. La visió de conjunt donada per aquest estudi crític havia d'orientar sens dubte les futures resolucions de la Ponència, en la missió que tenia confiada».¹⁹

Aquest comentari es refereix al primer projecte de demarcacions; foren precisament els interessos dels partits judicials o ciutats caps de partit els que pesaren, entre altres, per a que aquest projecte no fos considerat gaire satisfactori. Diu el mateix Pau Vila:

«Així hom rectificà el pensament primer de suprimir les capitallats de partit judicial que no fossin estrictament necessàries, puix que s'adona que, ara com ara, alguns centres amb jutjat senten massa lligats a llurs activitats aquests serveis administradors de la justícia i desposseir-los-en fóra donar-los una tortura sotragada decebedora; cal, amb el temps, substituir aquest organisme per altres de vitalització positiva».²⁰

Tot sembla apuntar, d'entrada, doncs, que els interessos de les ciutats cap de partit judicial jugaron un paper decisiu en el nombre de comarques que es constituïren. Aquesta és una sortida conservadora en relació als interessos político-socials creats.²¹ Per l'època, la solució adoptada s'explicava molt més que no pas avui: en un moment en el qual els serveis de l'Administració descandien com a molt a l'àmbit provincial, l'administració de justícia representava l'única estructura d'àmbit subprovincial. Es donava, per altra part, el cas que no solament hi havia els jutjats i notaries instal·lats en els caps de partit, sinó que aquests eren la base dels districtes electorals (que no seguien els límits dels partits judicials), fet de gran repercussió socio-política.

Si respectar els interessos de les poblacions caps de partit tenia la seva lògica, però no deixava de ser contestable, respectar els límits dels partits judicials representava ja una acomodació excessiva. Atribuir els límits dels partits judicials a les comarques es podria justificar encara pel fet que aquests límits s'adequaven força al fet comarcal; això resulta, però, força dubtós, almenys pel que fa a la regió de Lleida.

2.4. Els mercats com a referència complementària

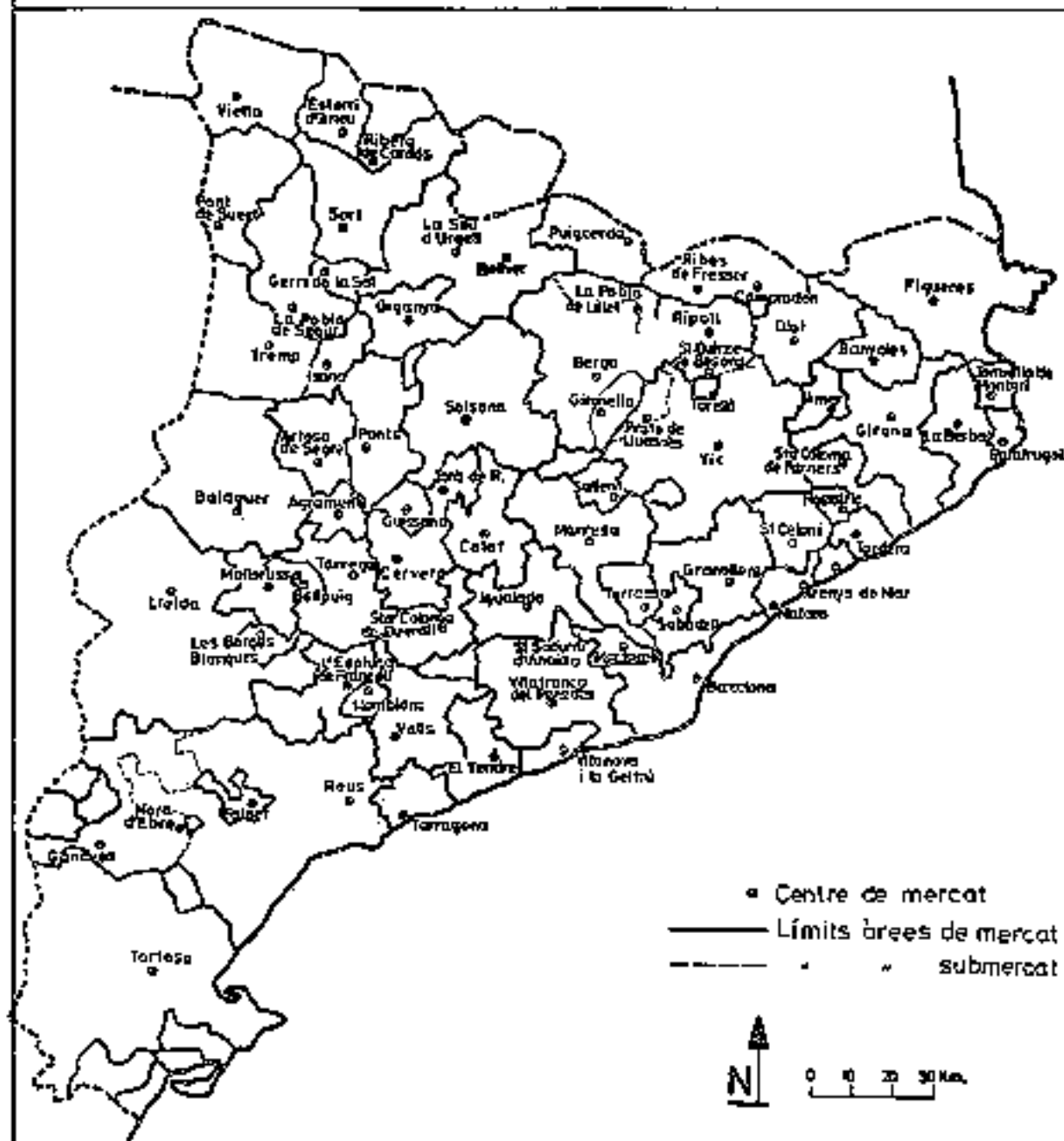
Com ja s'ha assenyalat al principi, els escrits de la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933 remarquen que no es pretenia fer un treball de delimitació comarcal acadèmic. Amb tot, la Ponència sí volia fer un treball de delimitació comarcal més o menys acadèmic i fonamentat, i no es pot interpretar altrament, per exemple, l'enquesta enviada als ajuntaments. La Ponència es fixà clarament unes bases de treball o estudi:

19. *La Divisió Territorial de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Economia, 1937, pàgs. 51-52.

20. Text publicat al «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», 1933, reproduït a *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de Pau Vila*, Ed. Curial, 1973, pàg. 135.

21. En aquest sentit, sembla com si l'últim dels criteris prefixats per la Ponència («S'han de tenir en compte els interessos creats, a fi de perjudicar el mínimum les ciutats de vida preferentment af-cials») hagués esdevingut el principal (Acta de la II sessió, ja citada).

AREES DE MERCAT SEGONS Mapa 2.10 L'ENQUESTA DE 1932

Font: CARRERAS, G.: Les divisions administratives a Gran Geografia Comarcal de Catalunya, 1905.

- 1. les comarques (naturals).
- 2. Les demarcacions econòmiques amb les zones de mercat.
- 3. Les regions jurídiques.
- 4. Les demarcacions deduïdes de les vies de comunicació.
- 5. Una crítica dels actuals partits judicials.²²

El tercer i el quart punt no havien de ser, però, tinguts en compte: «Traballs successius, però, feren vora a la Ponència que les diferències jurídiques, per llur caràcter de malís dintre el dret català, no podien pesar gaire en les divisions que s'establien, i quant a les vies de comunicació, per a deduir-ne les demarcacions, eren un element ja involucrat en els dos primers conceptes».²³

En la mateixa sessió que s'acorden les bases de treball, s'acordà també enviar una enquesta als alcaldes de tots els pobles amb les preguntes següents:

- 1. A quina comarca pensen que pertany el seu poble.
- 2. A quin indret van principalment a mercat.
- 3. Si assisteixen a algun altre indret de mercat.²⁴

Com assenyalen els documents de la Ponència i repeteix el secretari d'aquesta, Josep Iglésies, les respostes al qüestionari tingueren un valor desigual: «Els resultats de l'enquesta foren traslladats damunt de mapes. Les contestes sobre a quina comarca es portanyia resultaven d'una gran confusió, i la màxima atenció recaigué damunt dels mercats, els quals proporcionaven uns cercles econòmics i socials establerts espontàniament pels mateixos comarcans».²⁵

Els mercats no constitueixen pas, però, la base del disseny del mapa comarcal, com bé es pot veure analitzant els resultats de l'enquesta en el conjunt de Catalunya (mapa 2.10). El mapa de mercats és bastant més compartimentat que el de comarques, amb l'excepció de la part meridional del Principat, amb unes àrees força extenses. Per altra part, els límits de les àrees de mercat molt poc tenen a veure amb els límits que prendria el mapa comarcal.

A la regió de Lleida es comproven clarament les diferències entre mercats i comarques. L'enquesta dona fins a 12 mercats amb alguna incidència en els municipis veïns, i de les 12 capitals de mercat només 5 esdevindrien capital de comarca. Si aquestes cinc capitals eren en aquells moments les cinc ciutats més grans de la regió de Lleida, no constituïen pas els mercats més importants (mapa 2.11 i quadre 2.1).

Lleida, Balaguer i Tàrraga representaven certament, a principis dels anys 30, els mercats més potents, tant pel nombre de municipis de l'àrea d'influència com pel d'habitants, i tant pel mercat primari com pel secundari. Pel que fa a Cervera, tot i incidir en una àrea de mercat considerable, aquesta era ja demogràficament menys important que la de Mollerussa als anys 30 i abastava un nombre semblant de municipis. Després de Mollerussa i Cervera, els mercats tenien un pes molt feble: només Ponts arribava més de 5 municipis, per bé que aquests tampoc no representaven una quantitat de població elevada. La cinquena capital comarcal de la regió de Lleida, les Borges Blanques, constituïa

22. Acta de la III sessió, 16 de novembre de 1931. Reproduïda per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, *op. cit.*, pàg. 6.

23. *La divisió territorial de Catalunya, 1937*, *op. cit.*, pàg. 51.

24. Acta de la III sessió, 16 de novembre de 1931. LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, *op. cit.*, pàg. 7.

25. IGLESIES, J.: *L'evolució del pensament de Pau Vils en la Divisió Territorial de Catalunya, 1931*, *op. cit.*, pàg. 92.

un centre de mercat d'influència molt reduïda, comparable al de la petita població de Torà de Riubregós.²⁴

La potència dels centres de mercat de la regió de Lleida no servi, doncs, de manera directa, per a decidir quines comarques calia reconèixer. Com a molt, el mercat aportà un argument més per a reconèixer la capitalitat comarcal de Tàrraga, que no era cap de partit judicial i que, en aquells moments, era la segona població, quant a nombre d'habitants, de la regió de Lleida. És interessant constatar, per altra part, com en els treballs de la Ponència posteriors a l'enquesta municipal, aquesta només envià requeriments a Tàrraga i les Borges Blanques sobre la seva influència i pes mercantil. Les respostes no contribuïren sinó a aclarir allò que ja es sabia: la importància mercantil de Tàrraga i el poc pes de les Borges.²⁵ «Cal confessar, com ja s'ha dit en el curs dels estudis i projectes de la Ponència, la poca atracció que en general té aquesta vila sobre els pobles de les Garrigues», apuntava la publicació de la Ponència, assenyalant, tot seguit, que cap altra vila de la comarca presentava unes condicions comparables per a ser capital.²⁶

Quadre 2.1. ELS MERCATS DE LA REGIÓ DE LLIDA SEGONS L'ENQUESTA DE LA PONÈNCIA DE 1931-1933 *

Mercat	Habitants ** del centre	MERCAT PRIMARI		MERCAT SECUNDARI
		Municipis	Habitants	Municipis
Balaguer	5.700	22	25.452	14
Artesa de Segre	2.823	5	4.573	5
Ponts	1.728	10	5.802	3
Agramunt	2.659	4	2.698	4
Torà	1.035	2	858	3
Guissona	1.774	4	2.822	3
Cervera	4.554	13	8.110	10
Tàrraga	5.976	23	21.757	14
Bellpuig d'Urgell	2.884	1 ***	1.099	—
Mollerussa	3.185	12	17.339	12
Les Borges Blanques	4.586	2	1.087	4
Lleida	38.868	47	56.693	19

Font: Divisió Territorial, *Estudis i Projectes, Nomenclàtor de municipis*, Barcelona, Conselleria d'Economia, 1933.

* No són esmentats els mercats amb centre situat fora de la regió de Lleida i tampoc no s'esmenten els municipis com Ager, Alcanar i Freixanet, que s'atribuïren com a mercat el propi i no tanien de municipis veïns que hi acudissin.

** Els habitants es refereixen al Cens de Població de 1930.

*** L'única població que atíngui amb el mercat a Bellpuig és Castellnou de Segura (municipi que, en aquells temps, comprenia el poble de Vila-sana, proper a Mollerussa, que posteriorment formaria un municipi apart).

26. Les conclusions de l'enquesta de la Ponència respecte a les Borges Blanques són confirmades pels informes d'alguns burgesos fets a requeriment de la Ponència. El mercat setmanal de les Borges tenia «poquíssima importància i cap transcendència comarcal», constituint un centre d'atracció només per la seva indústria oleícola (vegi's els documents recollits per LLUCH, E. I NEL·LO, O., 1902, op. cit., pàgs. 255, 256 i 257).

27. Tàrraga envià tres documents a la Ponència de la Divisió Territorial elaborats per una Comissió creada per l'Ajuntament; on s'exposen les diverses funcions comercials i administratives de Tàrraga i l'àrea d'influència de cada una d'elles, ja que presenten una gran diversitat (documents recollits per LLUCH, E. I NEL·LO, O., 1902, op. cit., pàgs. 247-250, 262-267 i 294-295).

28. Divisió Territorial, *Estudis i Documents, Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 209.

Mapa 2.11.

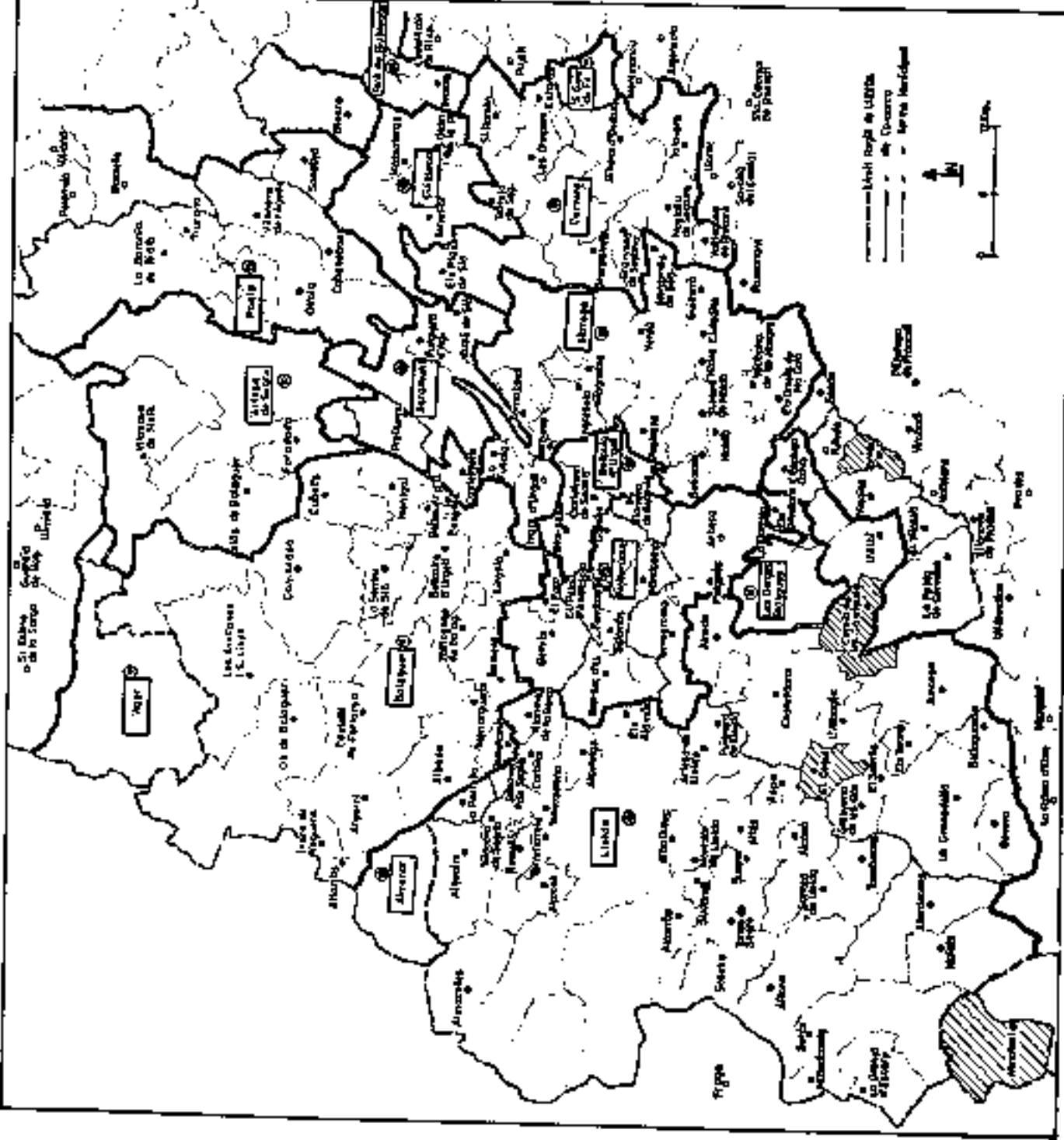
MERCATS PRINCIPALS

Llegenda

- Nuclis amb mercat propi i/o Cap de mercat
- Límit area d'influència dels mercats principals
- No declaren mercat

Font: La gènesi de la divisió territorial.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

Essent Tàrraga l'única capital que no era cap de partit judicial, els límits de la comarca que se li havia d'atribuir havien de tenir en compte l'àrea de mercat. La comarca de Tàrraga, o comarca d'Urgell, resulta, com s'ha vist, d'una partició del partit comarcal de Cervera; doncs bé, aquesta partició es fa seguint exactament els límits entre els mercats principals de Tàrraga i Cervera (mapa 2.11). Pel nord, la comarca de Tàrraga abastarà també una municipis del partit judicial de Balaguer, corresponents a la petita àrea de mercat d'Agramunt.

Tot i allò que es pugui deduir d'alguns documents i publicacions de la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933, les àrees de mercat no jugaren un paper molt decisiu en els límits que s'havien de donar a les comarques de la regió de Lleida. Es comprova en el mapa 2.11 i també, numèricament, en el quadre 2.2. Per 86 municipis amb centre principal de mercat corresponent a la capital comarcal, 57 tenien altres centres de mercat.

Quadre 2.2. CORRESPONDÈNCIA ENTRE LES ÀREES DEIS MERCATS PRINCIPALS I ELS LIMITS COMARCALS

	No decleren mercat	Municipis de l'àrea de mercat de la capital comarcal pròpia	Municipis de l'àrea de mercat d'una altra capital comarcal	Municipis d'àrees de mercat de centres no capitals de comarca
Les Garrigues	3*	3	12 (Lleida)	3 Mollerussa 7 2 Monblanc 1 Espluga Francoli 1 Reus
La Noguera		20	1 (Lleida)	1 Àger 1 Agramunt 14 4 Artesa de Segre 2 Mollerussa 6 Ponts
Solana		11	1 (Solsona)	4 Guissona 8 2 Torà 1 Sant Guim 1 Ponts
Segrià	1**	33		8 7 Mollerussa 1 Almonar
Urgell		19		3 Agramunt 6 1 Mollerussa 2 Bellpuls d'Urgell
TOTAL	4	86	14	43

Font: Elaboració pròpia a partir dels resultats de l'enquesta municipal de la Ponència.

* Cerverà de les Garrigues, Tàrrés i el Cogul.

** Almatret.

La manca de correspondència entre les àrees de mercat i les comarques delimitades s'ha de matissar, en tot cas, davant el fet que només 14 municipis manifestaven tenir com a centre principal de mercat una capital comarcal altra que la que se'ls hi assignà.

Encara, d'aquests 14 municipis, 12 eren de l'àrea de mercat de Lleida i foren assignats a les Borges Blanques, capital de les Garrigues. fet que es justificava per l'arna excessivament gran i poblada de Lleida. A part, quedava, d'una banda, el cas de Biosca, que tot i pertànyer al mercat de Solsona (i al seu partit judicial) seria inclosa a la Segarra per les opinions recollides durant una visita dels ponents a la població.²⁹ Per una altra banda, es trobava el cas de la Portella, ben difícil d'explicar perquè, a diferència dels altres municipis «secundaris» del partit judicial de Balaguer (Almonar, Alquairó, Vilanova de Segrià) adscrits a la comarca del Segrià en raó de la seva dependència i major proximitat a Lleida, la Portella seria inclosa a la comarca de la Noguera. Donat que entre els documents de la Ponència no existeix cap referència específica a la Portella, la seva adscripció a la Noguera cal interpretar-la, més aviat, com un error cartogràfic.³⁰

En tot cas, si les àrees de mercat dels caps de comarca tingueren un cert pes a l'hora de definir alguns límits comarcals, les àrees de mercat dels centres no escollits com a caps de comarca foren molt poc tingudes en compte. La delimitació comarcals establerta per la Ponència evidencia la seva concepció de la comarca com a una àrea (o regió) polaritzada o funcional a l'entorn d'un centre. Els anomenats mercats o centres secundaris mereixeran eventualment alguns comentaris en els documents de la Ponència, però no tenen rellevància per aquesta un cop definits els centres comarcals.

Tot i que aquesta manera de procedir podia ser teòricament acceptable, a menys no venia avalada per la realitat. Així, d'entrada, només algunes de les àrees de mercat dels centres que no eren caps de comarca mantenien una dependència alguna amb la població cap de comarca i podien ser considerats com a «secundaris». El mapa d'àrees secundàries d'atracció dels mercats principals de la regió de Lleida dona compte d'aquest fet per a la zona estudiada (mapa 2.2).³¹

De les àrees de mercat dels centres que no es constituïren cap de comarca, la divisió comarcals definitiva respectava la integritat territorial de les de Bellpuig d'Urgell, Guisaona i Artesa de Segra, mentre quedaven migpartides les àrees de Mollerussa, Ponts, Agramunt i Torà. En realitat, això cal contemplar-ho com un resultat accidental, perquè aquest tipus d'àrees no es tingueren gaire en compte. Es veu clarament en el viatge, repetidament comentat, efectuat pels ponents Pau Vila i Felip Solé per la regió de Lleida, en el qual s'interessaren especialment per veure cap a quins centres comarcals o de demarcació tenien més tirada aquestes àrees anomenades secundàries (es visità, per exemple, Mollerussa, Ponts, Oliana, Guisaona i Torà). Les informacions de la visita es poden considerar decisives cara a l'establiment dels límits comarcals de la part nord

29. Pau Vila i Felip Solé insistiren, en la visita realitzada entre els dies 14 i 16 d'abril de 1932 sobre l'arna de mercat de Biosca, descomptant que, contra el que afirmava l'Ajuntament i l'alcalde, els veïns comés araven a Solsona pel jutjat i el Registre (recollit per LLUCH, E. i NELLO, O., 1983, op. cit., pàgines 58-59).

30. En els mapes de la Ponència, la Portella figura erròniament localitzada al nord de la Noguera Ribagorçana, fet que determinaria la seva inclosió a la Noguera. Recordem que, a la crítica inicial dels partits judicials, es proposava la Noguera Ribagorçana com a límit de les demarcacions de Balaguer i Lleida (l'excepció seria Alfarràs, població adscrita a Balaguer en raó de l'assistència al seu mercat). Per altra part, el fet que els mapes de base de la Ponència recollissin les poblacions i no els termes municipals podria haver contribuït a reforçar l'error: la línia recta dels límits comarcals deixava el nucli de la Portella amb els municipis de la Noguera. Encara es pot assenyalar que l'Ajuntament de la Portella proposava, en la seva resposta a l'encueta de la Ponència, que «pe: la posició sensible del Pla de Lleida», fet que fa menys explícit la seva classificació final a la Noguera.

31. Les respostes a la tercera pregunta de l'enquesta enviada als ajuntaments de la Ponència («Aneu també a algun altre mercat?»), permeten elaborar un mapa més acabat d'àrees d'influència. Amb tot, cal tenir en compte que la pregunta s'orientava molt als «mercats setmanals» de les poblacions, resultant, doncs, una base d'informació limitada. Per altra part, molts municipis no respongueren a aquesta tercera pregunta (fet que no sempre es pot relacionar amb la manca d'un mercat secundari d'atracció) i les publicacions de la Ponència només recullen el primer nom en el cas d'un d'una resposta amb diverses poblacions (*Divisió Territorial. Estudi i Documents. Nomenclatur de municipis*, 1933, op. cit.).

Mapa 2.12.

AREES D'INFLUÈNCIA
PRINCIPALS I SECUN-
DÀRIES DELS CENTRES
DE MERCAT MÉS
IMPORTANTS

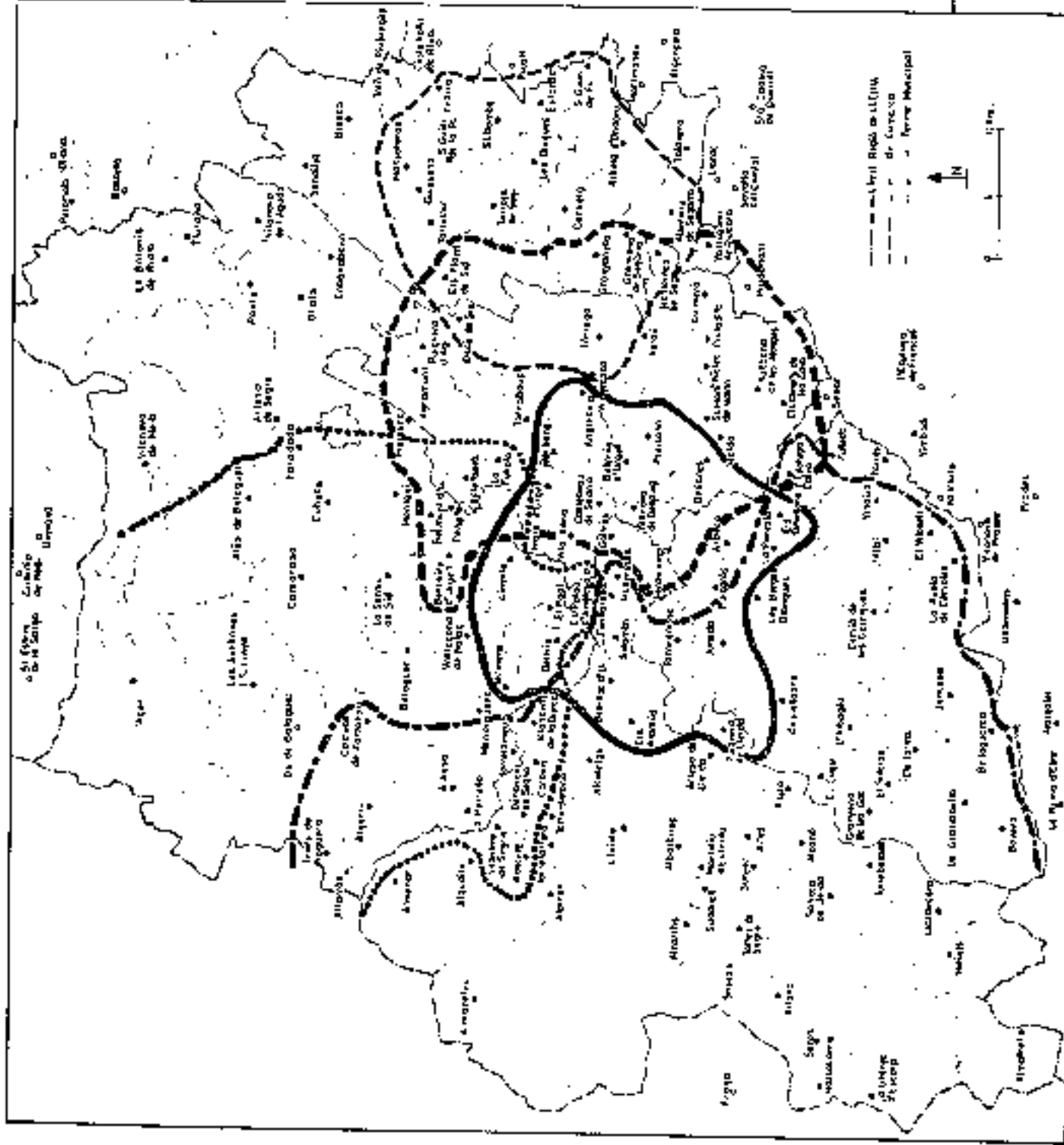
Llegenda

Límits:

- Mollerussa
- - - Lleida
- · - · Tarrega
- · · · · Balaquer
- - - - - Cervera

Font: Divisió territo-
rial. Estudis i Frajeon-
ses. Nomenclàtor de
municipis, 1933.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

de la Segarra i tot l'àrea del Mig Segre: Ollana i els municipis del voltant s'atribuïren a la Seu d'Urgell;³² l'àrea de Ponts s'ajuntaria amb Balaguer, excepte Sanaüja, que manifestava relacionar-se més amb Cervera; i les àrees de Gulssona i Torà serien atribuïdes a Cervera, amb l'excepció de Llanera, difícil d'explicar.³³

Pel que fa a les àrees de mercat d'atribució dubtosa no visitades, la d'Artesa de Segre no plantejava cap interrogant un cop decidit que Ponts havia d'anar amb Balaguer. Quant a l'atribució dels municipis de l'àrea de mercat d'Agramunt a Tàrraga, es pot relacionar amb la resposta a l'enquesta sobre els «altres indrets de mercat», però sobretot es justifica per una visita realitzada pel ponent Fulip Solé i Olivé a Agramunt.³⁴ Agramunt, Puigvert d'Agramunt i Donzell d'Urgell, que eren del partit judicial de Balaguer, passarien a la comarca de l'Urgell, amb capitalitat a Tàrraga; però no hi passaria el municipi de Preixens, que es trobava exactament en les mateixes circumstàncies que els anteriors.³⁵

Quant a l'àrea de mercat de Bellpuig d'Urgell, no presentava gaires dubtes de vinculació amb Tàrraga, almenys als ulls de la Ponència, pel fet de trobar-se dins el partit judicial de Cervera. El criteri dels partits judicials seria, en definitiva, el que prevaldria a l'hora de delimitar comarcalsment la part central de la regió de Lleida, i els municipis de l'àrea de mercat de Mollerussa apareixen estrictament distribuïts segons aquest criteri. Ni les respostes sobre «l'assistència a altres mercats que el principal» serien tingudes en compte (mapa 2.12), ni els membres de la Ponència farien majores averiguacions sobre els municipis d'aquesta àrea. Només Bellanoc escaparia al seu partit judicial, les Borges Blanques, donat que el seu mercat principal corresponia a una capital comarcal, Tàrraga.

2.5. La manca de relació entre les comarques populars i les delimitades per la ponència

Com ja s'ha assenyalat, les respostes a l'enquesta municipal sobre l'autoidentificació comarcal no resultaren gaire conviucents per als membres de la Ponència de la Divisió Territorial. «El que es dedueix del resultat és el concepte d'absoluta vaguetat que domina respecte al nom comarcal i respecte al concepte de comarca a la major part de terres catalanes. La incertesa del concepte popular, doncs, ve a agermanar-se amb la diversitat de parars que respecte a les mateixes qüestions tenen els tractadistes».³⁶ Aquesta no és pas, però, l'única impressió que té la Ponència, i això es pot veure clarament en les actes d'aquesta: «Es examinat el mapa comarcal que ha resultat de l'enquesta. En termes generals, resulta satisfactori, si bé hi poden ésser observades algunes confusions. Els ponents exposen diversos punts de mira sobre la valor d'aquest treball. El mapa de mercats ha d'ésser la contrapartida del mapa comarcal. De l'agermanament dels dos mapes, d'acord amb els principis establerts en anteriors reunions, ha d'elxir la resolució definitiva de la Ponència sobre la divisió territorial de Catalunya».³⁷ Vista l'evolució dels fets que desamboquen en la divisió comarcal, caldria potser, més aviat, concloure

32. Els municipis veïns d'Ollana (Perarnau i Bassella) respangueren a l'enquesta que Ponts era el seu mercat principal. Sense consultes posteriors, se'ls afegiria junt amb Ollana, que manifestava ser el centre de mercat d'aquests municipis, a l'Alt Urgell.

33. Llanera seria inclosa al Solsonès, tot i que el secretari de l'Ajuntament (que era el mateix de Torà, tot cal dir-ho) afirmava als ponents que el municipi era un agregat de Torà. La llei sancionaria, en tot cas, aquesta agregació l'any 1916, variant el mapa comarcal actual.

34. Recollit per LLUCH, E. i NELLÉ, O., 1963, op. cit., pàgs. 177-178.

35. En la documentació de la Ponència no hi ha cap referència que permeti justificar l'atribució comarcal diferent de Preixens.

36. *Divisió Territorial. Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis, 1933*, op. cit., pàg. 58.

37. Acta de la VI sessió, 22 de febrer de 1932, recollit per LLUCH, E. i NELLÉ, O., 1963, op. cit., pàg. 17.

Mapa 2.13. Les comarques populars segons les propostes dels ajuntaments. 1932.

Font: CARRERAS, C.: Divisions administratives a Gran Geografia Comarcal de Catalunya, 1935.

que la identificació comarcal (comarques populars) seria deixada de banda més per la manca o dificultat d'adequació amb els altres criteris de la Ponència que no per una manca de coherència pròpia.

També mereixen alguna matisació els comentaris de la Ponència sobre les «comarques populars» de la regió de Lleida resultants de l'enquesta municipal. «de l'amicolament comarcal se n'alliberen bastant les terres barcelonines i tarragonines i, en canvi, el trossajament és molt marcat a les terres baixes de Lleida i a les muntanyes de Girona».³⁸ Analitzant el mapa resultant en el conjunt de Catalunya (mapa 2.13) caldria, com a mínim, precisar que l'amicolament no es dona pas de manera especial a «les terres baixes de Lleida» i que es centra, en tot cas, a l'àrea de transició entre les planes i la muntanya.

Tot i que el mapa comarcal resultant de l'enquesta presentés incongruències, aquest mapa hauria pogut ésser millorat notablement sobre el terreny. En el cas de la regió de Lleida, almenys, les comarques populars obtingudes haurien estat, possiblement, ben netes. Una altra cosa és que aquestes comarques representessin un vintum en superfície i/o nombre d'habitants força semblant i satisfessin altres criteris, com l'adequació funcional (existència d'un centre reconegut i accessible). La incorporació de les comarques populars en els criteris de delimitació segurament fou vista com una labor massa difícil pels ponents, que optaren per deixar-les de banda.

Tot plegat, la delimitació comarcal de la regió de Lleida establerta per la Ponència fou especialment desafortunada en relació a les comarques naturals o populars. La Ponència mantingué, per a les seves comarques, els noms de comarques populars; però les comarques administratives proposades per la Ponència tenien molt poc a veure amb les comarques naturals que tothom coneixia. Només 34 municipis, d'un total de 144, serien inclosos dins la comarca que havien afirmat era la seva en l'enquesta municipal. La xifra puja a 61 si es sumen els municipis que havien donat com a nom de la seva comarca el de la capital que després se li reconeixia a nivell comarcal³⁹ (quadre 2.3).

Certament, en les respostes dels ajuntaments de la regió de Lleida a la qüestió de «a quina comarca pensau que pertany el vostre poble?», formulada per la Ponència, apareixen alguns localismes que enraeixen força el mapa de les comarques naturals. Aquests localismes, que es descobren en la relació de les respostes al qüestionari que s'acompanya al final del capítol, podien, però, ésser polítics fàcilment. D'una banda, hi ha denominacions, com ara Alt Urgell, Baix Urgell, Urgell de Dalt o Pla d'Urgell, que són una simple variació entorn un mateix nom de la comarca natural; en el cas dels exemples posats, l'Urgell. Per una altra banda, hi ha algunes respostes exòtiques i aïllades o referides a una població, com ara «Cubells» o «Ribera de Riucorb», que són englobables dins la comarca natural ben definida dels municipis veïns. Efectuat aquest filtratge, s'arriba al mapa 2.14, que reflecteix, de manera força neta, les comarques populars existents a la regió de Lleida deduïdes de la resposta dels ajuntaments a l'enquesta de la Ponència.

38. *Divisió Territorial. Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis, 1933*, op. cit., pàg. 58.

39. En el cas d'alguns municipis d'assignació dubtosa a una comarca natural, pot resultar àcr acceptable la denominació comarcal referida a un centre de població important (generalment el centre de mercat). En els altres casos, aquesta denominació representa simplement una elecció entre la «comarca natural» i la «comarca funcional». Encara caldria veure algun cas en el qual la pressió exercida per algun centre pot haver incidit en el tipus de resposta donat pels municipis.

Quadre 2.3. IDENTIFICACIÓ COMARCAL DELS MUNICIPIS EN RELACIÓ
A LES COMARQUES DELIMITADES PER LA PONÈNCIA, 1932

	<i>Dones el nom de la comarca que se'ls hi assignà</i>	<i>Dones el nom del sep de comarca que se'ls hi assignà</i>	<i>Declaren pertànyer a una altra comarca reconeguda nominalment</i>	<i>Declaren pertànyer a una comarca no reconeguda nominalment</i>
Les Garrigues	12	1**	7 3 Urgell 4 Segarra	4 3 Baix Urgell 1 Baixa Segarra
La Noya	1	7	12 8 Segrià 6 Urgell	1 Mojà 2 Vall d'Ager 3 Artesa de Segre o 15 Ribera de Segre 5 Mig Urgell i/o Ports 1 Pla d'Urgell 1 Cubells
La Segarra	0	3	1 1 Solsona	3 Guissona 8 2 Alt Urgell 3 Ribera de Sió 1 Pla de Lleida
Segrià	10	9	20 8 Garrigues 12 Urgell	3 1 Baix Urgell 1 Ribera de Segre
Urgell	3	7	6 6 Segarra	2 Ribera de Sió 1 Ribera de Biucorb 9 2 Urgell de Baix 3 Baix Urgell 1 Baixa Segarra
TOTAL	34	27	46	37

Font: *Divisió Territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*. Barcelona, Conselleria d'Educació, 1933.

* Les Borges Blanques s'autodefinia com a comarca, encara que en altres informes es considerava de l'Urgell.

** El municipi de Tarrés no contestà la pregunta.

El mapa 2.14 no reflecteix altra cosa que allò que ja ha estat constatat: les comarques delimitades per la Ponència corresponen molt de lluny amb les resultants de la contesta dels ajuntaments. Les Garrigues «comarca administrativa» és la que manté major semblança amb la comarca natural; però, tot i amb això, mentre 8 municipis que s'auto-definien de les Garrigues eren adscrits al Segrià, s'inclouien en aquesta comarca 12 municipis que s'havien definit per altres comarques. Quant a la Segarra establerta per la Ponència, representa només una petita part de la gran Segarra popular que s'estén des del Vilosell fins a la vora d'Igualada. Només 11 dels 38 municipis que es definien com a Urgell, formarien part de la comarca d'aquest nom. La comarca del Segrià seria formada, per la seva banda, amb els municipis definits de «la comarca de Lleida», alguns dels municipis autodefinits com a Segrià i altres municipis de l'Urgell i les Garrigues. Carrerament, només un municipi, Balaguer, s'autoqualificà com a Noya, «comarca administrativa» que integraria tot un mosaic de contrades-comarca.

Per què es mantingueren, doncs, els noms de les comarques naturals per definir les noves entitats o comarques administratives? De la mateixa manera que es mantenia el nom comarca, fet explicat en els inicis del capítol, era lògic que es mantinguessin els noms populars d'aquestes. Altrament, la Ponència era prou conscient dels desajustaments entre les comarques administratives proposades i les comarques populars. En el llibre que publicà l'any 1933, un cop acabats els seus treballs, s'aclareixen aquestes circumstàncies (*Divisió Territorial, Estudis i Documents. Nomenclàtor de municipis*. Generalitat de Catalunya):

Mapa 2.14.

COMARQUES (NATURALS)

-Segons la resposta dels Ajuntaments a l'enquesta de la Ponència (1932)*

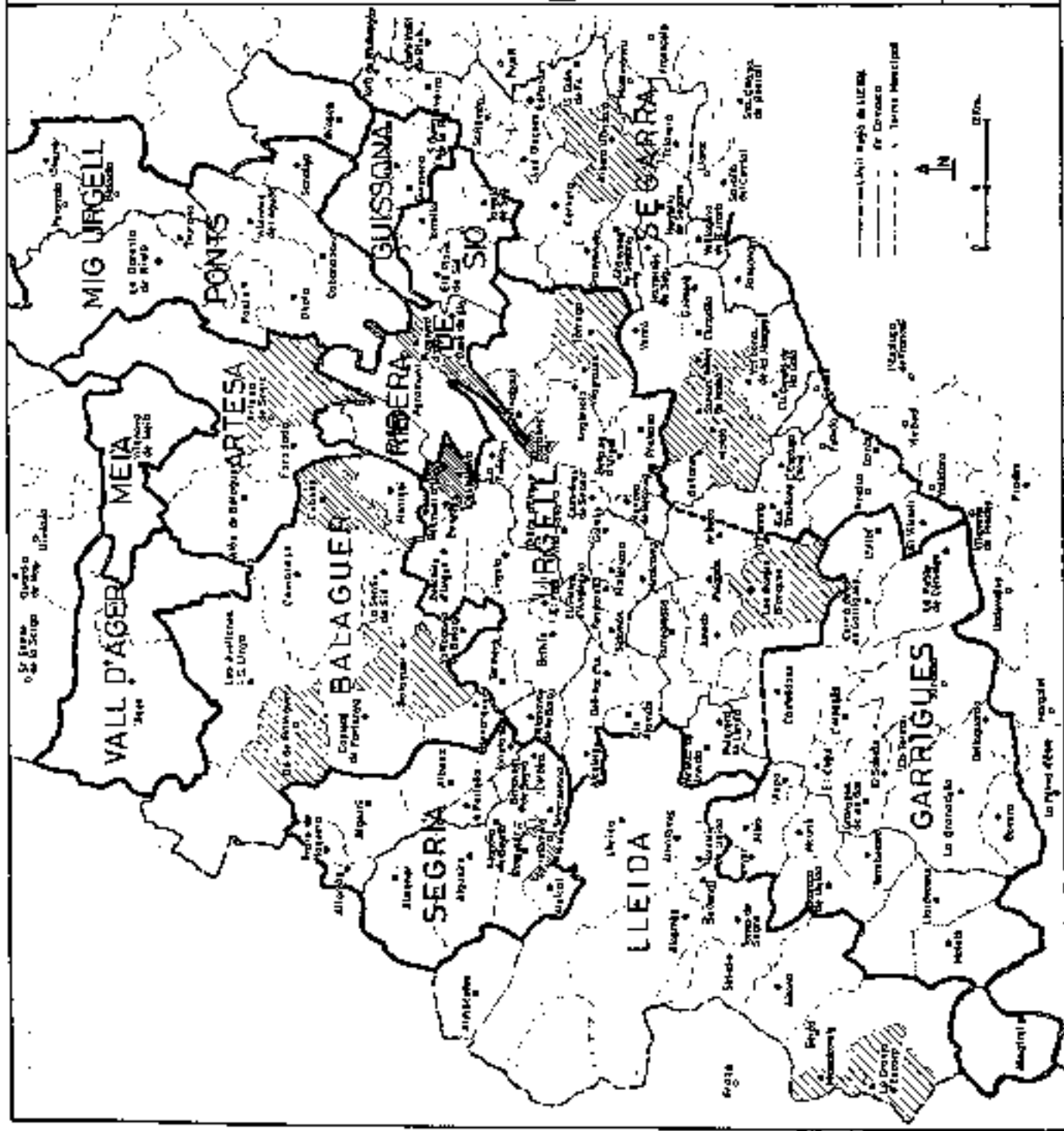
*S'han tingut en compte els municipis existents l'any 1932

Llegenda

- Límits comarcals
- - - Municipis que es pronunciaren per les dues Com. limitrofs
- ▨ Municipis que donen resposta que difereixen de les comarques assenyalades en el mapa.

Pont: Divisió territorial, Estudis i Projectes.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

«La ponència ha hagut d'establir amb el nom de les Garrigues una circumscripció comarcal que si bé comprèn una bona part de la comarca popular, en canvi, per ponent en deixa una altra porció a la comarca veïna, perquè compren poblacions més lligades encara a la capitalitat de Lleida; en canvi, hi afegeix vers la plana del Nord una porció regada pel Canal d'Urgell» (pàg. 209).

...«Parò com que totes elles vessen algües al Segre i aquest constitueix l'eix fluvial del territori, ha semblat convenient donar-li el nom de Segrià que, ensime que adiant, és un nom viu entro la gent del país» (pàg. 171).

«El fet d'ésser el seu territori solcat pels dos corrents fluvials del mateix nom, cosa que no ocorre en cap altra comarca, ha induït a la Ponència a acceptar la denominació de la Noguera» (pàg. 173).

«Convencions de nomenclatura han fet que la comarca adoptés la denominació d'Urgell; es tracta d'una estragassada del nom, que el fa arribar des de les terres regades del Canal fins a les terres sacaneres de la Segarra i Comalats» (pàg. 209).

El bateig de les comarques de la regió de Lleida apareix, doncs, com a força convencional. Existeixen i existien només populars ben vius, com les Garrigues i la Segarra, que resultaven bastant avinents per definir dues de les unitats comarcals. El nom també ben popular d'Urgell s'hagué ja de forçar per aplicar-lo a la comarca conatituida entorn a Tàrraga. A les dues unitats administratives restants no hi corresponien noms de grans comarques populars, i se les batejà amb criteris més aviat arudits, que feien referència a fets fisiogràfics, la Noguera i el Segrià.

Per bé que es consideri més o menys encertada la denominació de les «noves comarques», en tot cas, l'àmbit de les comarques populars tingué una importància pràcticament nul·la en la definició d'aquestes. Un cas únic es pot retreure aquí, que reflecteixi una valoració de la denominació popular; la comarca de les Garrigues coincideix amb el partit judicial de les Borges, però «a'hi ajunta Granyena de les Garrigues (del partit judicial de Lleida), el nom de la qual, tant com el seu caràcter, fa que no sigui possible deixar-la fora».⁴⁰ Alguns altres municipis que presentaven un cas molt semblant, com ara Montornès de Segarra, serien mantinguts, en canvi, a la comarca que popularment semblava més impropia; l'Urgell en el cas apuntat. És el mateix que succeeix amb Bell-lloc d'Urgell, Bellcaire d'Urgell o Bellmunt d'Urgell.

2.6. La participació dels ponents en la divisió comarcal I les motivacions personals i polítiques

Els treballs de la Ponència s'estructuraren en subcomissions formades pels ponents de cada província, que discutiren i elaboraren propostes sobre el propi àmbit. En el cas de la província de Lleida, aquests ponents eren només dos, Felip Solé i Antoni Bergó. Aquestes circumstàncies poden fer sospitar que la personalitat dels ponents hagués incidit en la divisió comarcal de les àrees respectives. I això podia tenir més motiu de ser en el cas de la província de Lleida, que no fou molt discutit a la Ponència i que no fou motiu de grans modificacions després del viatge de camp posterior a l'enquesta municipal, realitzat amb la presència de Pau Vila.⁴¹ Es podia suposar, doncs, que els senyors

40. Divisió Territorial. *Estudis i Documents. Nomenclatur de municipis, 1933*, op. cit., pàg. 209.

41. A les comarques lleidatanes s'hi realitzà un únic viatge, els dies 14, 15 i 16 d'abril, en el qual participaren Pau Vila i Felip Solé. Els pobles visitats foren la Floresta, les Borges Blanques, Mollerussa, Castellons i Albegés, Ponts, Oliana, Guissona, Senoija, Biosca, Torà, Llana, Tàrraga, Carvera, Vallfoguera de Riucorb, Culsadella i Guimerà, Llorac i Savallà del Comtat. Pau Vila fou una segona estada, aquesta a Lleida ciutat, el 18 de juny, per ultimar amb els dos ponents de l'àrea els límits del que hauria de ser segun assaig de demarcacions. LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, op. cit., pàgs. 55-61 i 87-88.

Felip Solé i Antoni Bergós podien haver tingut un paper decisiu en la delimitació establerta a la província, sobretot el primer que li tingué una major participació.

Antoni Bergós estava ocupat en les seves activitats polítiques; no participà de manera gaire activa en les feines de delimitació i assistí molt poc a les reunions de la Ponència Presentà, fins i tot, la dimissió, el 6 de febrer de 1932, la qual recarà el 7 de març, després dels precs de la Ponència. En aquestes circumstàncies, la major part de la feina recaigué sobre Felip Solé, que féu tot sol el primer treball de crítica dels parcs judicials (vegl's l'acta de la sessió del 18 de gener de 1932) i hagué de fer sol, també, el treball de subcomissió que culminava amb el primer assaig de demarcacions a la sessió de l'11 d'abril de 1932;⁴² aquesta dos primers treballs foren decisius, com s'ha vist, en la configuració de la delimitació comarcal a la regió VIII. Posteriorment, encara, els requeriments adreçats per Pau Vila a Felip Solé per a que enviés la delimitació de les demarcacions a establir a la província de Lleida (cartes del 27 d'abril i 6 i 16 de maig), o per a que enviés el text explicatiu dels projectes de delimitació definitius aprovats per a la província de Lleida (cartes del 10 i 27 de desembre de 1932), remarquen el paper jugat per Felip Solé i Olivé.

Per les dades que es disposa resulta, però, molt difícil establir si Intervingueren algunes circumstàncies personals, de tipus familiar, d'amistats o d'ideari polític, en la divisió territorial realitzada. Les referències documentals existents més aviat contribueixen a refutar l'existència d'aquest tipus d'interferències, especialment en el cas de Felip Solé i Olivé. Es podria afirmar, fins i tot, que la Ponència creada el 1931 difícilment hauria pogut trobar, a la província de Lleida, dues persones més neutres i alhora coneixedores del país que les designades.

De Felip Solé i Olivé diu Bonaventura Pelegrí, prevere: «Lleidatà de sentiments i esperit, per haver viscut entre nosaltres la flor de la seva vida i per la seva torta amor als nostres homes i a les nostres coses, en Felip Solé i Olivé, fill de Sants (Barcelona), nat el 21 de juliol de 1880, és una valor autèntica del període de plenitud de la renaixença de les Il·lustracions lleidatanes».⁴³ Felip Solé i Olivé figurava ja l'any 1916 com a president del Centre Excursionista de Lleida, càrrec que ocupava precisament durant el període en què es desenvolupen els treballs de la Ponència. Al mateix temps, i en la seva vida professional, Felip Solé era professor de l'Escola Normal de Mastres, la institució que impartia els ensenyaments de nivell més alt, en aquells moments, a Lleida, i la primavera de 1930 havia estat nomenat director de la mateixa Escola.

Les anteriors circumstàncies poden donar ja certa idea de la capacitat intel·lectual i de les condicions de coneixedor del país d'aquest membre de la Ponència. Aquestes condicions són confirmades per alguns dels seus escrits. Així, Felip Solé redactà la part corresponent a les comarques de la Ribera de Sió, Pla de Lleida i les Garrigues de l'«Album Meravella», aparegut l'any 1929.⁴⁴ En allò que més destacà fou, però, en els seus articles de comentaris literaris (exerci com a professor de català), i també en alguns es-

42. En carta del 9 d'abril, Antoni Bergós confirma que no s'ha pogut ocupar de les mapes que li ha enviat la Ponència i que no pot assistir a la reunió que s'ha de celebrar al cap de dos dies. Vegeu LLUCH, E. i NELLÓ, O., 1963, op. cit., pàg. 175.

43. PELEGRÍ TORRE, Bonaventura (Pvic.): *Lleida en la renaixença literària de Catalunya*. Lleida, Biblioteca Lleidatana, Arts Gràfiques Ilerda, 1935, pàg. 134. L'autor de l'obra presenta els estudis literaris realitzats per Felip Solé i Olivé.

44. *Album Meravella*. Barcelona, Edat, Catalònia, 1929, vol. II. Aquest àlbum segueix les comarques establertes amb autoritat per Casar A. Torres, president del Centre Excursionista de Catalunya, de manera que les divisions utilitzades no prefiguren la visió comarcal dels col·laboradors. Allò que destaca, al·trament, és el rigor geogràfic i acadèmic de la part signada per Felip Solé i Olivé, que contrasta amb el caràcter descriptiu i dispers de les altres col·laboracions.

nrits pedagògics.⁴⁵ La literatura local, la llengua catalana i els temes pedagògics constitueixen la preocupació fonamental de Felip Solé, segons que es desprèn dels seus escrits.

A diferència de Felip Solé, en la persona d'Antoni Bergós domina el costat activista sobre l'intel·lectual, per bé que els dos homes donaren prou mostres del seu caràcter emprunador. Antoni Bergós i Massó, advocat i enginyer agrícola, nat el 1899 a Lleida, destacà durant els anys 1920 per les seves capacitats organitzadores. Entre altres, fou promotor de l'Ateneu Lleidatà, director artístic de Ràdio Lleida, impulsor de la Cambra de Comerç, organitzador de l'Exposició de Maquinària Agrícola de 1928 i director de la millor revista publicada fins avui a Lleida: «Vida lleidatana...»⁴⁶ Antoni Bergós no s'excendeix en el vessant literari, però a la seva revista «Vida lleidatana», hi publica alguns estudis socio-econòmics que mostren els seus coneixements del tema.⁴⁷

En els moments d'instauració de la República, Antoni Bergós apareix com a cap del Partit Catalanista Republicà, un grup polític relativament reduït a Lleida, que pretenia ocupar un espai de centre entre Esquerra Republicana de Catalunya i els partits de dreta. Els resultats electorals fan que Antoni Bergós basculi, l'any 1933, cap a Esquerra Republicana; però apareix, durant tots aquells anys, com a una figura de consens, sense una orientació de tipus sectari, ni un lligam o paper rellevant en el grup polític aleshores dominant, la Joventut Republicana de Lleida. Són constatacions interessants cara a ponderar les possibles incidències partidistes en les decisions referides a la divisió territorial.

Pol que fa a Felip Solé, aquest es troba més allunyat de l'activisme polític i, sobretot, del grup políticament dominant a Lleida i a Catalunya. Apareix, el març de 1933, com a president de la Lliga Catalana a Lleida, en el moment de reestructuració d'aquesta, que havia canviat el nom de Lliga Regionalista i l'escafat orgànic del partit;⁴⁸ però el seu nom no figura en cap contesa política important. Altrament, tot i la militància o proximitat al grup d'Esquerra Republicana de la major part dels membres de la Ponència de 1931, Felip Solé hi manté unes relacions cordials, especialment amb el vice-president i membre més destacat, Pau Vila.⁴⁹

En conjunt, doncs, els dos representants de la província de Lleida a la Ponència de la Divisió Territorial eren dues persones de consens i amb una certa preparació cara a l'escorçosa que es pretenia. Això no exclou certament que unes persones com les es-

45. A part la citada a la nota anterior, les publicacions de Felip Solé descrites són:

- 1918. *Legislació escolar vigent en Espanya*. Barcelona. Ed. Euseviana (diverses reedicions).
- 1922. *Ortografia catalana destinada a l'ensenyament primari*. Lleida, Imp. Mariana.
- s.d. *Curso de perfeccionamiento para maestros* (amb J. Llarena Lluna).
- 1928. *La Biblioteca Lleidatana*. Lleida, Imp. Sol (fou fundador d'aquesta col·lecció literària).
- 1929. *Sugerencias sobre l'obra de Morera i Gaietà*.
- 1930. *La renaixença lleidatana*, article publicat a «Vida lleidatana» i a la «Revista de Catalunya».
- 1931. *Las actividades literarias de Joan Bergós*, article publicat a «Vida lleidatana».
- 1934. *Gramática catalana*.

— 1946. *Mosén Jacinto Verdaguer. Su poesía y notas sobre sus relaciones con las tierras de Lérida*. Article publicat a la revista «Lleida», de l'I.E.I.

46. La «Gran Enciclopèdia Catalana» conté un petit article biogràfic sobre Antoni Bergós, reduïtat per l'historiador Josep Llaconegua.

47. «Vida lleidatana» publicava, el setembre i octubre de 1928, *Estudi de l'Hereta de Lleida*, que analitza l'àrea que envolta la ciutat. La mateixa revista reproduïx, el setembre de 1929, un altre estudi: *La ramaderia a l'Hereta de Lleida*.

48. MIR, Conxita. *Lleida (1860-1936): Decisió política i Lliga Electoral*. Lleida, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pàg. 449. No hi ha notícies sobre l'origen de la militància de Felip Solé i Olivé, però potser caldria matissar l'afiliació d'Eduard Llech i Oriol Negó (1923, *op. cit.*, pàg. XI i XIII), sobre el motiu de l'abandonament de la Ponència per Ferran Valls i Tahiner, home destacat de la Lliga, que l'atribueix al seu aïllament polític dins la Ponència.

49. La correspondència interior de l'arxiu de la Ponència dona mostra dels lligams entre Pau Vila i Felip Solé, que tenien un intermediari molt preciat en el fill d'aquest, Lluís Solé i Sabarís, geògraf i geòleg, deixeble de Pau Vila, que l'any 1943 esdevindria catedràtic de Geografia Física de la Universitat de Barcelona.

mentades, inclinades a tractar els temes amb una certa objectivitat i predisposades a avançar la visió general del país als interessos locals, no tinguessin també preferències o una visió parcel·lar del territori. I ni en el cas de Felip Solé, per exemple, que havia fet algun estudi d'àmbit comarcal, els documents existents permeten conèixer tampoc que els membres lleidatans de la Ponència tinguessin un coneixement aprofundit de tota la regió de Lleida i dels fets comarcals que s'hi dibuixaven.

A la ciutat i regió de Lleida no hi havia, aleshores, cap tradició d'estudis geogràfics i les institucions d'ensenyament existents tampoc no oferien una base per a aquests. La tradició geogràfica i, més concretament, de l'escola de geografia regional, es desenvolupava a Barcelona i en aquells moments no hi havia cap contribució provincent o relacionada amb Lleida. L'únic representant lleidatà de l'escola, si així es pot dir, acabava tot just aleshores la seva formació; era, precisament, Lluís Solé i Sabarís fill del ponent Felip Solé i Olivé. A Lluís Solé i Sabarís, deixeble i amic de Pau Vila, es deuen, per altra part, les dues úniques col·laboracions locals originals referides a la divisió comarcal de la regió de Lleida, fetes abans de la inatauració de la República.⁵⁰ Col·laborà Lluís Solé i Sabarís en la feina que seria encarregada, posteriorment, al seu pare? Les dades recollides no permeten respondre la qüestió.

A part les hipòtesis anteriors, res no hi ha més normal que hom conegui millor uns indrets que altres i que es tingui més simpaties per uns llocs que per uns altres. Dues persones públicament ben rellevants com Antoni Bergós i Felip Solé devien tenir també prou lligams personals escampats per la regió de Lleida. Ho constata clarament, per exemple, una carta de Felip Solé adreçada a Pau Vila, el 22 de maig de 1932: «Diumenge passat vaig estar a Agramunt per tal de seguir la Ribera del Cló, que interessava conèixer per si es creua la divisió de l'arrega. Vaig parlar amb l'alcalde i altres amics influents i els vaig convèncer que era impossible atendre el seu prec o aspiració de capitalitat de districte. Restaren conformes, però no creuen que deguin anar amb Balaguer, tal com opinàvem nosaltres.»⁵¹

Sigui com sigui, resulta molt agosarat dir fins a quin punt els lligams personals intervingueren en l'establiment d'uns límits o d'uns altres. Una hipòtesi modesta permet pensar que la classe política, intel·lectual o influent en general, constituïda entorn a les capitals de districte o partit judicial, és la que es trobava més pròxima a les persones dels ponents i els interessos d'aquest grup haurien de ser, doncs, de natural, més respectats. És un fet a tenir molt en compte per la relació que tenen, tal com s'ha vist, els partits judicials i les comarques. En conjunt, sembla prou clar que el pes socio-polític de determinades centralitats tradicionals havia de condicionar les decisions sobre la divisió comarcal, però això no es concreta en imposicions personals, ni es contradïu gaire amb els criteris tècnics de la Ponència.

Dins l'anterior context es pot explicar, per exemple, la poca atenció prestada a Mollerussa en tot el període que duren els treballs de la Ponència. El report de la visita feta a Mollerussa per Felip Solé i Pau Vila conclou, taxativament: «Per la nostra part, hem de dir que malgrat tots aquests motius d'atracció dels pobles del Canal a Mollerussa, es tracta d'una funció administrativa que amb un desplaçament se'n borrarrien els efectes.»⁵² Val a dir, fins i tot, que els membres de la Ponència esquivaran l'Ajuntament de Mollerussa en la seva visita, adreçant-se a l'enginyer director del F. C. de Mollerussa a Balaguer. A les Borges Blanques, però, els ponents tampoc veleran representants de l'A-

50. De la Catalunya Occidental a «Vida Lleidatana», núm. 89, 1 de març de 1930, pàgs. 72-74. El paisatge de Lleida a «Vida Lleidatana», núm. 100, 25 de novembre de 1930, pàgs. 276-279. El primer dels articles, que és el més centrat en el tema estudiat, pertany precisament a un article publicat per Pau Vila a «La Publicitat».

51. LLUCH, E. i NELLÓ, O., 1983, op. cit., pàgs. 177-178. Aquesta carta és una resposta a una altra de Pau Vila que li reclamava la delimitació definitiva de les demarcacions de la regió de Lleida.

52. LLUCH, E. i NELLÓ, O., 1983, op. cit., pag. 58. En aquest report es produeix, fins i tot, algun lapsus que fa aparèixer «borges» en lloc de «Mollerussa».

juntament i a Bellpuig d'Urgell o Artosa de Segre, centres que també havien fet saber les seves aspiracions capitalines, ja ni tan sols hi anaren. Un altre fet que sembla associar un cert greuge específic amb Mollerussa és que en els texts explicatius de la divisió comarcal es faci esment als diversos centres secundaris de la regió de Lleida i es passi completament per alt el cas de Mollerussa.⁵³

En aquests lapsus i oblits que afecten algun centre secundari de la regió de Lleida, especialment Mollerussa, i, en menor grau, Artosa de Segre, hom hi ha volgut veure alguna motivació política, però l'explicació més raonable sembla la hipòtesi abans apuntada. Miquel Polo Silvestre, corresponent durant molts anys del diari *La Mitjana* a Mollerussa, ha explicat repetidament que els dirigents de Joventut Republicana de Lleida oferiren la capitallat a Mollerussa a canvi de que els socs de l'«Amistat», votassin la candidatura d'Esquerra Republicana.⁵⁴ Tot i que els fets puguin ser ben reals, el cas és que això s'esdevenia l'any 1933, quan la divisió en comarques havia estat ja adoptada per la Península.⁵⁵

Per altra part, l'adscripció política dels ajuntaments republicans no sembla jugar en un sentit molt determinat. L'Ajuntament de Mollerussa dels primers anys de la República es trobava més aviat dins el corrent d'Esquerra Republicana; però ja s'ha apuntat que els ponents de Lleida, Antoni Bergós i Felip Solé, no es trobaven en aquest partit.⁵⁶ Tàrrrega, reconeguda com a capital comarcal, tanta aleshores l'ajuntament més de dretes, si no de la regió de Lleida, sí dels municipis més importants; 9 dels 13 regidors sorgits de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 eren monàrquics.⁵⁷ El joc polític es complica una mica més si es té en compte que Esquerra Republicana s'organitzava aleshores seguint la divisió comarcal de Pau Vila, en la qual el Baix Urgell incloïa bona part de la comarca natural del Pla d'Urgell (Mollerussa, entre altres), i tenia la capital a Tàrrrega. En conjunt la balança política del poder local sembla inclinar-se a favor de Tàrrrega; però no és molt l'avançatga.

Aquestes observacions sobre la política del moment no permeten, en conjunt, conclusions gaire precises sobre les possibles pressions polítiques o socials experimentades

53. Vegi's els comentaris que conté l'obra *Divisió Territorial. Estudis i Documents. Nomenclator de municipis. 1933. op.cit.*

54. Vegi's, per exemple, M. Polo Silvestre: «No fue justa la partición comarcal realizada por la "Generalitat de Catalunya"», al programa de la Fira de Sant Josep de Mollerussa, 17-20 de març de 1977.

55. Això no fa sinó confirmar allò que abans s'ha apuntat, la divisió comarcal aprovada el 1936 fou, degut a les circumstàncies del moment, de les menys polititzades i més tècniques que es podien pensar.

56. L'actitud política dels components del Consistori mollerussenc era més aviat curiosa, fins al punt que l'acta del 2 de març de 1932 reproduïx un delict sobre clarificació de postures polítiques dels consellers, que es delimiten així:

Aldede	Ignasi Queralt	Republicà independent
1. ^a tinent	Jaume Coma	Republicà Català Catòlic
2. ^a tinent	Barrion Simó	F.R.C.
Consellers	Josep Forant	E.J.C.
	Diciènec Grau	Republicà Català Catòlic
	Manuel Boure	(no hi assistia)
	Jaume Duch	Regionalista
	Jaume Castelló	Catòlic Republicà
	Josep Solsona	Radical
	Mateu Capdevila	Catòlic Republicà
	Barrion Pons	E.R.C.

57. BARRULL, J.: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)* a «l'Avenç», Barcelona, 1986, pag. 363. L'Ajuntament de Tàrrrega estava, fins i tot, més a la dreta de les simpaties polítiques del ponent Felip Solé i Olivé. No es pot descartar, altrament, l'existència de contactes i simpaties entre aquest ponent i persones rellevants de Tàrrrega. La revista «Vida Lleidatana», núm. 66, de l'1 d'agost de 1979 conté, per exemple, una recensió elogiosa d'una excursió a Tàrrrega fimmada per F. S. O. Serra, però, anar massa lluny suposar influències personals directes i els documents de la Península més aviat ho desmenten (per exemple, la visita a Tàrrrega).

pals ponents de la província de Lleida. A manca de major informació, aquestes pressions no semblen haver jugat de manera decisiva. Altrament, les pressions polítiques i el debat públic i institucional no aparegueren, pràcticament, fins a la primavera de 1933, quan la Ponència ja havia decidit (i publicat) els seus projectes.

Darrerament, cal tenir també present que la qüestió de la divisió no es decidí solament a nivell provincial. La Ponència fou la que en últim terme decidí sobre el projecte i el president efectiu d'aquesta, Pau Vila, participà de manera directa en la delimitació comarcal de la regió de Lleida. Les possibles pressions locals arribaren més difícilment a aquest nivell.

El paper de Pau Vila sembla especialment remarcable, tant per les seves condicions de president efectiu de la Ponència, com per la seva autoritat intel·lectual sobre les ponents i el seu grau de coneixement del país. A més, a Pau Vila l'unia una relació personal amb Felip Solé, que cal relacionar amb el món de l'excursionisme (Pau Vila era president aleshores del Centre Excursionista de Catalunya). Aquesta relació presentava, per part de Felip Solé, un reconeixement del mestratge de Pau Vila, fet reflectit en les cartes que li adreçà.

En tot cas, resulta ben significatiu que la visita realitzada per Felip Solé i Pau Vila a les terres de Lleida (14-16 d'abril de 1932) fos decisiva, com s'ha vist, cara a l'establiment d'alguns límits comarcals. Igualment fou important la reunió mantinguda a Lleida per Pau Vila i els ponents de la província de cara a la confecció del segon assaig del projecte de demarcacions, el 18 de juny de 1932,⁵⁸ en el qual es reapectava el partit judicial de les Borges Blanques. I no cal afegir que, per la tasca que li era assignada dins la Ponència, Pau Vila tingué un paper decisiu en la representació de les diverses propostes de divisió sobre el mapa de Catalunya.

2.7. La incidència de la iniciativa local en la divisió comarcal del 1932

Si pel que fa a la incidència dels ponents de la província de Lleida (i les seves relacions personals i polítiques) en la divisió comarcal d'aquesta, hom es mou bastant en el terreny de les especulacions, es pot tenir, en canvi, una major coneixença de les pressions i aspiracions locals en el tema de la divisió. La documentació de la Ponència i altres documents locals permeten veure quines institucions o persones s'interessaren més per fer valer els seus «drets comarcals». A la vegada, hom pot fer-se una idea aproximada de fins a quin punt podrien pasar els interessos locals en la divisió comarcal establerta a la regió de Lleida.

Les reivindicacions comarcals partiren, especialment, dels centres urbans, que es consideraven amb el dret de ser cap de comarca. Tots els centres de mercat de la regió de Lleida i, encara, alguna altra població expressaren el desig de ser cap de comarca. Seguint l'ordre d'importància demogràfica, l'any 1930, aquestes poblacions eren:

Lleida (38.868 hab.). El fet de ser indiscutiblement el centre de tota la regió de Lleida i la segona capital de Catalunya, segurament, féu que la ciutat s'estalviés de manifestar expressament la seva capitalitat comarcal.

Tàrraga (5.976 hab.). En trametre l'enquesta a la Ponència, l'Ajuntament ja afirmava: «Ben aviat serà tramès un informe detallat referent a la nostra comarca». Aquest informe, signat el 27 d'abril de 1932, recolzava «l'esplaiació de la nostra ciutat a ésser erigida en la capitalitat oficial dels pobles del Baix Urgell (amb les modificacions que d'aquesta esmentada comarca es deriven de la relació de pobles continguda en les dades adjuntes).

58. Vegeu la relació dels viatges recollida per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1993, op. cit., pàgs. 87-88.

els quals constitueixen, si bé no una comarca geogràfica ni històrica, una unitat econòmica integral amb una comunicació fàcil, directa i constant amb la pretesa capitalitat». ⁵⁹ Tàrraga reivindicava una extensa comarca de 39 municipis, reproduïda en el mapa 2.15.

L'Informe de Tàrraga era posterior a la visita efectuada per Pau Vila i Felip Solé a la ciutat, el 15 d'abril. La Comissió creada a l'efecte per l'Ajuntament de Tàrraga completà l'Informe referit amb uns altres dos informes tramesos el 30 de maig i l'estiu de 1932. Els informes ofereixen una informació relativament extensa sobre els serveis administratius i comercials de Tàrraga i de la seva àrea d'influència. ⁶⁰

Balaguer (5.700 hab.). Potser pel fet de ser un cap de partit judicial i un centre de president efectiu de la Ponència, com per la seva autoritat intel·lectual sobre els temes tampoc no visitaren Balaguer, ni demanaren cap parer de la ciutat, fins i tot en el tema més conflictiu de la capital de vegueria. L'Ajuntament de Balaguer es limità a precisar en la resposta a l'enquesta general que «Balaguer és al cap de la Noguera i la seva influència s'estén fins mig Pla d'Urgell, tota la Ribera de Sió i la comarca d'Artesa de Segre».

Les Borges Blanques (4.586 hab.). La primera carta que figura en el conjunt de la correspondència entrada a la Ponència ve de les Borges Blanques i és signada el 9 de novembre de 1931, pel seu alcalde Manuel Ferrerons i adreçada al president de la Generalitat Francesc Macià. En aquesta carta es reivindica, de manera breu, una comarca per a les Borges, igual que en una carta posterior de l'Ajuntament a la Ponència, on que es remarca «el fet de què Borges constitueix una comarca d'unes característiques territorials, ètniques, orogràfiques i tant delimitades i diferenciades de les comarques veïnes, la Segarra, l'Urgell i les Garrigues, en quina confluència es troba Borges, que no es pot considerar inclosa en cap de les tres esmentades regions»; seguidament es demana la «Comarca de Borges». ⁶¹

No hi hagué altra actuació institucional de les Borges Blanques en relació a la Ponència. Pau Vila i Felip Solé visitaren les Borges Blanques sense mantenir cap contacte institucional i recavaren informació a alguns habitants de la ciutat a través d'un petit qüestionari. Les respostes enviades pel notari Ramon Arqués, el mestre F. Jansà i l'industrial Francesc Bardia, no aportaren moltes precisions sobre el poder d'atracció de les Borges i, en tot cas, aquest quedava molt limitat a la comercialització de l'oli. ⁶²

Cervera (4.554 hab.). Cervera no tingué cap iniciativa manifestada en relació a la Ponència. A part la resposta a l'enquesta general, l'Ajuntament es limità a enviar un informe referent, més aviat, a Tàrraga, que li havia estat requerit en la visita efectuada per Pau Vila i Felip Solé, el 16 d'abril de 1932. En aquest informe, Cervera reivindicava la capitalitat de l'extensa comarca natural de la Segarra (mapa 2.15).

Mollerussa (3.185 hab.). L'Ajuntament precisà, en la resposta a l'enquesta general enviada als municipis, que «aquesta alcaldia creu que hauria d'existir la comarca d'Urgell, la capitalitat de la qual hauria de ser Mollerussa, que és el seu centre». ⁶³ Ni l'Ajuntament, ni cap altra institució o persona envia alguna comunicació a la Ponència i els membres d'aquesta. Felip Solé i Pau Vila, es limitaren a entrevistar, en la seva visita a Mollerussa, a l'enginyer del tren de Mollerussa a Balaguer, senyor Mir.

Bellpuig d'Urgell (2.889 hab.). L'Ajuntament afegia en la resposta a l'enquesta general: «necessita ésser cap de comarca ja que té els pobles de Proixana, Vilanova de Bell-

59. Carta recollida per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, op. cit., pàg. 247.

60. Vegeu els informes en la documentació recollida per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, op. cit.

61. Documents recollits per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, op. cit., pàgs. 225 i 226.

62. Documents recollits per LLUCH, E. i NEL·LO, O., 1983, op. cit., pàgs. 255, 256 i 261.

63. *Divisió Territorial. Estudi i Projectes. Nomenclàtur de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 109.

64. *Divisió Territorial. Estudi i Projectes. Nomenclàtur de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 97.

Mapa 2.15.

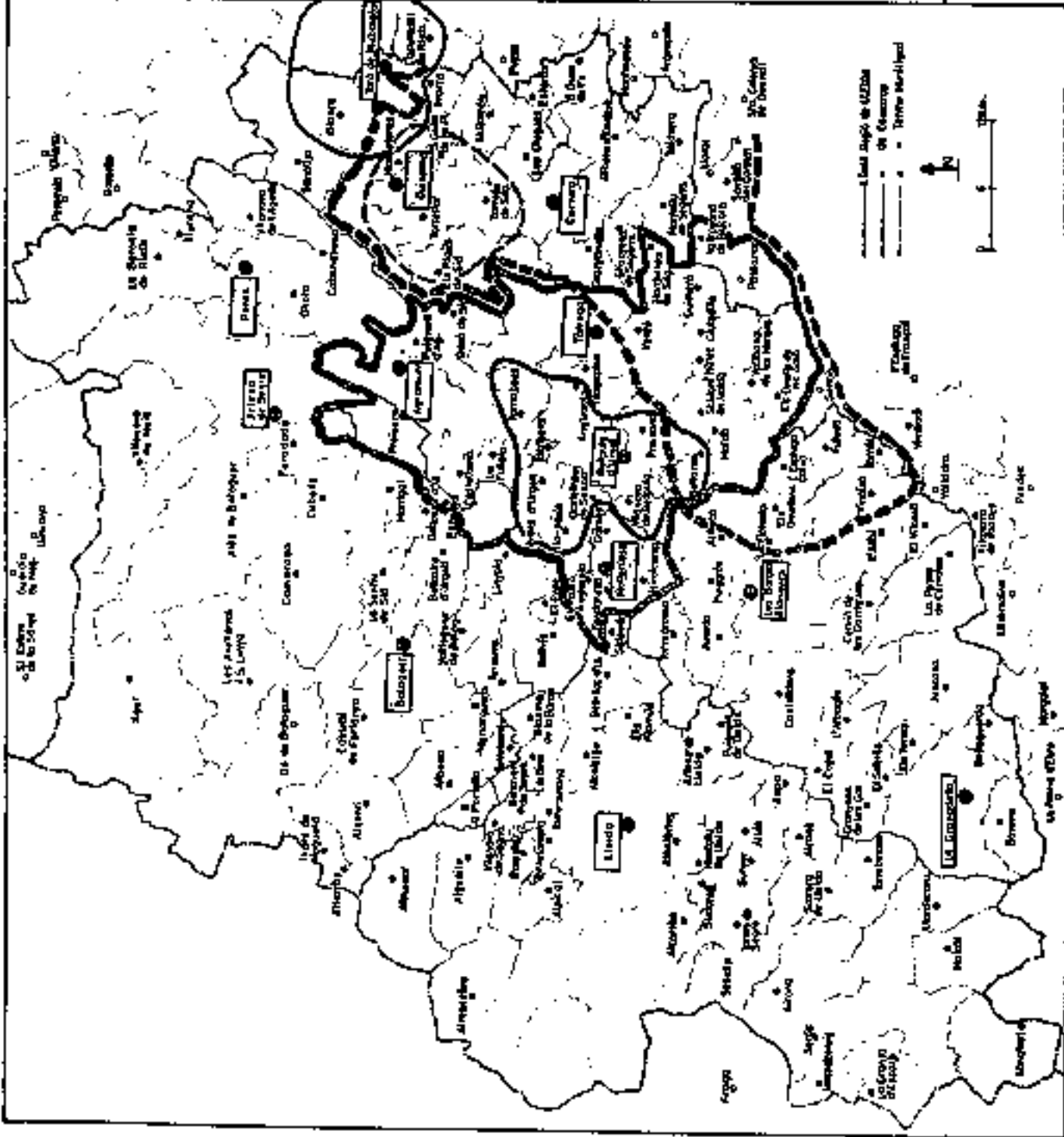
REIVINDICACIONS COMARCALS PLANTEJADES A LA PONENCIA

Llegenda

- Municipis que volen ser cap de comarca
- Comarca reivindicada per l'Ajunt de Barrega
- Com. Nat. de la Segarra reivindicada per l'Ajunt. de Cervera
- Com. reiv. per l'Ajunt. de Bellpuig d'Urgell
- Area reiv. per Torà de R.
- Com. reiv. per Guissona

Font: Divisió territorial. Estudis i Projectes.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

puig, Anglesola, Ivers d'Urgell, Barbens, Tornabous, Belianes, Vallvert (d'Urgell) i Castellnou de Seana»⁶⁵ (mapa 2.15). L'Ajuntament de Bellpuig deuria efectuar gestions a prop dels ajuntaments dels pobles esmentats, perquè aquests afegiren algun aclariment en la seva resposta a l'enquesta, en el sentit que Bellpuig era la capital comarcal. Al mateix temps, els ajuntaments de Preixana, Castellnou de Seana, Barbens i Ivers d'Urgell enviaren una carta idèntica on se suplicava «que per la comarca del Baix Urgell s'anomeni cap de la mateixa a la Vila de Bellpuig, ja que reuneix els avantatges necessaris per ser un centre comarcal amb molts mitjans de comunicació»⁶⁶. Posteriorment, no s'efectuà cap altra reivindicació a prop de la Ponència, ni aquesta s'interessà pel fet reivindicat.

Artesa de Segre (2.719 hab.). En la resposta a l'enquesta general, l'Ajuntament aclarí que hauria de constituir una comarca. No s'efectuaren posteriors reivindicacions a la Ponència, ni aquesta s'interessà per Artesa de Segre.

Agramunt (2.659 hab.). L'Ajuntament demanava, en la resposta a l'enquesta general: «...no deu ser l'agregat d'una comarca, sinó la capitalitat de la Ribera de Sió»⁶⁷. No s'efectuà cap altra sol·licitud, tret de la que es féu constar en una visita del ponent Felip Solé a la vila, on les autoritats s'aconformaren a no ser «capital de districte»⁶⁸.

Guissona (1.774 hab.). Aquesta població tenia també aspiracions de cap de comarca, manifestades en la resposta a l'enquesta: «Guissona és el cap d'una rica comarca en un radi d'acció de 5 quilòmetres, hi ha vint-i-cinc pobles pertanyents a vuit districtes municipals (Guissona, Massateres, Sant Guim de la Plana, Torrefota, Terroja, Aranyó, Pallargues i Florejacs»⁶⁹. Una visita dels ponents Felip Solé i Pau Vila provocà un informe posterior en el qual Guissona es refermava en les seves aspiracions.

Ponts (1.728 hab.). L'Ajuntament afirmà en la resposta a l'enquesta: «Aquesta població és la més indicada a ésser centre de comarca, tant per la seva situació topogràfica i vies de comunicació, com per la seva importància»⁷⁰.

Granadella (1.654 hab.). S'afirmava, en la resposta a l'enquesta: «La capital de les Garrigues ha de recaure a Granadella, per ésser la que hi té més dret»⁷¹. No s'enregistrà cap altra manifestació de la població.

Torà (1.035 hab.). L'Ajuntament manifestà que «Torà és una capitalitat on affluïxen els pobles de Llanera, Ardèvol, Molsosa, Catullfolit de Riucorb, Vicfred, part de Massateres i Biosca»⁷². En la visita feta pels ponents Pau Vila i Felip Solé a Torà no sembla haver-se plantejat, però, una reivindicació com a cap de comarca específica.

En conjunt, la població que plantejà una reivindicació més seriosa com a cap de comarca fou Tarrega, l'Ajuntament de la qual creà una Comissió que elaborà informes al respecte. Altres poblacions, com Bellpuig d'Urgell i les Borges Blanques, es limitaren a fer una breu carta reivindicativa. La resta de poblacions es limità a respondre a l'enquesta general i al es féu algun informe complementari fou a requeriment de la Ponència.

Per altra part, els interessos de les poblacions amb vocació de cap de comarca no solament es teren valer de manera directa a la Ponència. Les Borges Blanques els féu valer, per exemple, mitjançant una carta al president de la Generalitat Francesc Macià, que tania la seva trajectòria política vinculada a les Borges Blanques; sobre l'efecte que podia tenir aquesta carta és difícil pronunciar-se, encara que se'n podria esperar algun.

65. Carta recollida per LLUCH E i NELLÓ, O., 1983, op. cit., pàg. 235.

66. *Divisió Territorial, Estudis i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 80.

67. Document recollit per LLUCH, E i NELLÓ, O., 1983, op. cit., pàg. 173.

68. *Divisió Territorial, Estudis i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 87.

69. *Divisió Territorial, Estudis i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 129.

70. *Divisió Territorial, Estudis i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 95.

71. *Divisió Territorial, Estudis i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàg. 130.

Els interessos comarcalistes d'alguns centres es feren valer també a través de la reivindicació dels municipis sobre els quals es volia irradiar la capitalitat. El cas de Bellpuig d'Urgell ja ha estat esmentat; però existiren també altres casos no reflectits en els documents de la Ponència.

Un cop tingut coneixement dels treballs de la Ponència i de l'existència de l'enquesta municipal, alguns ajuntaments amb pretensions de capital s'afanyaren per tal que, d'alguna manera, els ajuntaments veïns responguessin l'enquesta de forma favorable a les seves pretensions. Aquest és, per exemple, el cas de Tàrraga, que envià un preu en aquest sentit al mateix Ajuntament de Mollerussa, que va tenir, en aquest cas, una efecte completament oposat als processos.

«Es donà compte d'una carta de l'alcalde de Tàrraga increpant d'aquesta alcaldia, que al contestar la tarja de la Generalitat de Catalunya relativa a la distribució comarcal de la nostra terra es fagué en el sentit de que el centre o el mercat al qual acut amb més freqüència el nostre poble és Tàrraga, així com també és la mateixa població el lloc més avinent i còmode pel que fa a la futura capitalitat comarcal. L'ajuntament discutí amplament la proposta feta per l'alcaldia de Tàrraga en quina discussió hi prengueren part la totalitat dels regidors i, per unanimitat absoluta acordà contestar a la Generalitat de Catalunya, en el sentit que donada la situació topogràfica del nostre poble, vies de comunicació que el circundeixen i el gran nombre de mercats i fires que s'hi celebren ha de ser precisament Mollerussa la capital d'aquesta comarca, que per estar situada al bell centre d'Urgell podria distingir-se amb el honor nom de «Comarca d'Urgell» [Acta de la reunió de l'Ajuntament del 13 de gener de 1932, Llibre d'Actes, anye 1931-1932, pàg. 38-39].

Es fa difícil precisar fins a quin punt aquest tipus d'actuacions enregistrades en el moment de realitzar-se l'enquesta municipal incidiren en els resultats d'aquesta. La major part de les respostes municipals sembla allena a les intencions dels municipis amb pretensions de capital comarcal. Les distorsions caldria buscar-les, més aviat, en alguns casos puntuals, com ara el cas dels municipis que es declararen de la «comarca de Tàrraga» (que eren set) i eren, sense cap dubte, de l'Urgell.

En tot cas, mentre duraren els treballs de la Ponència, els ajuntaments i altres institucions locals no es mogueren gaire per la qüestió de la divisió comarcal. Caldria esperar a que els resultats de la Ponència comencessin a ser coneguts i fossin publicats per a que s'empenquessin accions institucionals i s'aixequés una forta polèmica sobre el tema. En definitiva, els ajuntaments i altres institucions no deuen preocupar-se gaire per un tema que es trobava en fase d'estudi i que havia de ser debatut, posteriorment, de manera institucional o pública. Si haguessin sabut que aquest debat no arribaria o no tindria temps de realitzar-se, possiblement haguessin actuat d'una altra manera.

Per als Ajuntaments de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell, la qüestió de la divisió comarcal passà, per exemple, desapercebuda des del moment de contestar l'enquesta de la Ponència, pel gener de 1932, fins a la primavera de 1933. El llibre de la Ponència *Divisió Territorial. Estudi i Projectes. Nomenclàtor de municipis*, que sortia al carrer el 23 d'abril de 1933, dia de Sant Jordi, donava a conèixer la divisió comarcal proposada. L'Ajuntament de Bellpuig d'Urgell seria el primer a assabentar-se'n.

«El senyor Saladríques pregunta com està l'afar de la comarcal, la que té noves no molt falagüeres per la vila referent a l'esmuntat afar. Llegix per demostrar-ho una carta rebuda recentment de Barcelona i dona l'aferta dient que és hora de viufar perquè Bellpuig d'Urgell sigui el cap de comarca del Baix Urgell tal com li pertany de fet i de dret.

«El batlle senyor Tudela diu amplies explicacions d'aquest afar que de cap manera té descuidat i té l'impressió que es farà justícia concedint a Bellpuig d'Urgell la capitalitat del Baix Urgell. Acaba dient que tots els diputats de l'Esquerra Catalana estan disposats a defensar l'assumpte de Bellpuig i essent aquest una qüestió de poble, cal que tots els partits de la vila defensin l'afar, acaba dient que reunirà la Comissió anomenada en

aquesta vila per defensar l'afur i començarà la tasca que sigui necessària per portar a bon fi aquest afur» (Acta de la sessió municipal del 25 d'abril de 1933).

L'Ajuntament de Mollerussa tractaria amb un mes de retard la qüestió i, encara, a Instàncies de la Cambra de Comerç local:

«El senyor alcalde donà compte al Consistori de que els senyors Nogués i Cuberes, en representació de la Cambra de Comerç, l'havien visitat per a demanar l'ajut de l'Ajuntament, per tal d'empendre una forta creuada contra el projecte de la divisió comarcal de Catalunya, en el qual la ciutat de Tàrraga, enclavada dintre de la Segarra, és proposada com a capitalitat de la comarca d'Urgell, i, en canvi, Mollerussa, situada a bell mig centre de la comarca urgellenca i que per la seva situació topogràfica li correspondria la capitalitat d'aquesta pensúria, és agregada a la comarca del Segrià, quina capitalitat és Lleida. Tots els senyors regidors feren ús de la paraula per a protestar de l'esmentat projecte, per entendre que ademés d'ésser un disbarat representa hasta com una vergonya per a Mollerussa, i per això va acordar-se per unanimitat nomenar als senyors alcalde N'Ignasi Queralt i primer tinent en Jaume Coma, per a que en representació del Municipi es posin d'acord amb els senyors Nogués i Cuberes, per tal de fer les gestions que creguin més adients per obtenir la modificació del ditat projecte, prestant a dita Comissió l'ajut moral i econòmic que sigui necessari per a obtenir-ho» (Acta sessió 24 maig 1933).

Una cop plantejada la qüestió, el tema ocuparia durant algunes sessions l'Ajuntament de Mollerussa, mentre a les Actes de l'Ajuntament de Bellpuig d'Urgell només s'hi parla en una sessió. L'Ajuntament de Mollerussa creà una Comissió que visità els ajuntaments dels pobles veïns per tal de sol·licitar-los l'adhesió a la reivindicació pròpia. L'acta de la sessió del 2 de juliol de 1933 del Consistori del Poble recull, per exemple, la declaració d'aquest Ajuntament sobre la qüestió, refermant-se en allò que ja havia contestat a l'enquesta municipal i reivindicant la capitalitat de Mollerussa.⁷² En la sessió del 15 d'agost de 1933, l'Ajuntament de Bellpuig d'Urgell es proposà, també, «nomenar una ponència perquè estudiés a fons l'assumpte comarcal»; però a les actes no se'n torna a parlar.

Paral·lelament a les actuacions institucionals, el debat saltava a la premsa i s'establí una forta polèmica entre els centres amb vocació de capital comarcal. Una editorial de «La Pregoner de l'Urgell», revista de Bellpuig, afirmava (18 juny 1933): «Deu haver-hi tres pobles que es disputen la capital de l'Urgell i se'ls vol repartir la nostra hermosa plana com la túnica del Crist juyada als daus». Per la seva banda, la revista de Mollerussa «La Veu d'Urgell» explotava en diverses editorials contra l'esquarterament de l'Urgell i arrematja especialment contra el fet d'haver assignat a Tàrraga la capital de l'Urgell.

Tot plegat, però, els arguments utilitzats en les polèmiques no foren de gaire consistència i són una mostra, més aviat, de xenofòbia localista. Tampoc a nivell d'institucions locals s'arribà a confeccionar cap informe seriós. La polèmica doqueia al mateix estiu de 1933 i, posteriorment, els contencions que viuria el país la deixaren en segon terme.

En el moment d'implantar-se oficialment la divisió comarcal, el 1936, els problemes de la població eren ja uns altres. Amb tot, les Actes de l'Ajuntament de Mollerussa manifesten, encara, que la reivindicació comarcal no s'havia oblidat. «Seguidament es dona compte dels treballs realitzats per aconseguir la comarca del Pla d'Urgell amb capitalitat Mollerussa, fent-se ressò de l'acollida dels pobles tant amb els ajuntaments com amb les organitzacions polítiques i sindicals i dels treballs realitzats auguren un feliç èxit del projecte» (Acta de la sessió del 16 de gener de 1937). No es tindrien altres novetats sobre el tema.

72. Aquests documents es recullen a l'annex 1 de l'acta original.

Quadre 2.4. RESPOSTA DELS MUNICIPIS CENTRALS DE LA REGIÓ DE LLEIDA
A L'ENQUESTA ENVIADA PER LA PONÈNCIA, 1932

Municipi	Comarca	Mercat	Altres mercats*
<i>P. J. de Balaguer</i>			
Balaguer	Noguera	propí	
Agramunt	Ribera de Sió	propí	
Alfarràs	Segrià	Balaguer	Lleida
Albasa	Segrià	Balaguer	
Antosa de Segre	Ribera de Segre	propí	
La Sentiu	Balaguer	Balaguer	
Barbens	Tàrraga	Tàrraga	Mollerussa
Bolcaire	Pfa d'Urgell	Balaguer	Tàrraga
Bellmunt	Urgell	Balaguer	Tàrraga
Bellví	Urgell	Mollerussa	Balaguer
Castellserà	Tàrraga	Tàrraga	Agramunt
Fuliola	Urgell	Tàrraga	Balaguer
Ivars d'Urgell	Balpuig-Baix U.	Tàrraga	Mollerussa
Linyola	Urgell	Balaguer	Mollerussa
Mananguens	Balaguer	Balaguer	
Montgai	Balaguer	Balaguer	Agramunt
Penelles	Urgell	Balaguer	Tàrraga
Pnal	Urgell	Mollerussa	Balaguer
Portella	Segrià	Lleida	Balaguer
Proixens	Ribera de Sió	Agramunt	Tàrraga
Purgverd d'Agramunt	Tàrraga	Agramunt	Tàrraga
Tàrrag	Urgell	Balaguer	Mollerussa
Tornabous	Urgell de Dalt	Tàrraga	
Torrelamau	Segrià	Balaguer	Lleida
Vallfogona de B.	Balaguer	Balaguer	
<i>P. J. de Borges</i>			
Borges	Borges	propí	
Arheca	Urgell-Segarra	Mollerussa	Borges
Bellanes	Segarra	Tàrraga	Mollerussa
Espluga Calba	Baix Segarra	Lleida	Tàrraga
Floresta	Urgell	Borges	Mollerussa
Juneda	Baix Urgell	Lleida	Mollerussa
Puiggròs	Baix Urgell	Mollerussa	Borges
Torregròssa	Baix Urgell	Mollerussa	
<i>P. J. de Cervera</i>			
Anglaesa	Alt Urgell	Tàrraga	Mollerussa
Bellpuig	Baix Urgell	propí	
Ciutadilla	Segarra	Tàrraga	
Clarevalls	Urgell	Tàrraga	Agramunt
Figueroa	Segarra	Tàrraga	Cervera
Florejacs	Guissona	Guissona	Cervera
Guimerà	Segarra	Tàrraga	Sta. Coloma
Guissona	Guissona	propí	
Massaneres	Guissona	Guissona	Cervera
Montornès	Segarra	Tàrraga	Cervera
Nalec	Ribera de Riucorb	Tàrraga	

<i>Municipi</i>	<i>Comarca</i>	<i>Mercat</i>	<i>Altres mercats*</i>
Ossó de Sió	Ribera de Sió	Agramunt	
Preixana	Urgell	Tàrraga	Mollerussa
St. Martí de Maldà	Tàrraga	Tàrraga	
Talladell	Segarra	Tàrraga	
Tàrraga	Tàrraga	propí	
Torreteta	Ribera de Sió	Guissona	
Vallbona de las M.	Baix Segarra	Tàrraga	Mollerussa
Verdú	Segarra	Tàrraga	
Viàgrassa	Tàrraga	Tàrraga	Carverà
Vilanova de B.	Baix Urgell	Mollerussa	Tàrraga
<i>P. J. de Lleida</i>			
Lleida	Pla de Lleida	propí	
Alamús	Urgell	Lleida	
Albatàrrec	Lleida	Lleida	
Alcanó	Garrigues	Lleida	
Alcoletge	Urgell	Lleida	
Alfés	Garrigues de Ll.	Lleida	
Artesa de Lleida	Urgell	Lleida	
Aspa	Garrigues	Lleida	
Bell-lloch	Baix Urgell	Mollerussa	Lleida
Castellnou de S.	Urgell	Bellpuig	Tàrraga
Fondralla	Urgell	Mollerussa	Lleida
Golmés	Urgell	Mollerussa	Tàrraga
Miralcamp	Urgell	Mollerussa	
Mollerussa	Urgell	propí	
Palau d'Anglesola	Urgell	Mollerussa	Balaguer
Puigverd	Urgell	Lleida	Mollerussa
Sicamon	Urgell	Mollerussa	Lleida
Vilanova de la Barca	Urgell	Lleida	Balaguer

Font: Divisió Territorial. *Estudis i Projectes Monogràfics de municipis*, 1933, no. cit.

* Com a «Altres mercats» només es consignà el primer dels noms donats en les respostes de l'enquesta.

3. L'AUTOAFIRMACIÓ CONTEMPORÀNIA DE LA COMARCA DEL PLA D'URGELL

Que els municipis o habitants de l'autoanomenat Pla d'Urgell demanin que se'ls respecti la pròpia identitat territorial no és cap novetat. Abans de tirar endavant la reivindicació que coincideix amb la discussió del projecte o projectes de Llei d'Organització Territorial, diferents veus han reclamat la unitat territorial del Pla d'Urgell, pronunciant-se contra la delimitació comarcal establerta durant la Segona República. Igualment, s'han donat diverses manifestacions de caire cultural o inatitudinal que, de fet, partien d'una unitat territorial del Pla d'Urgell. És important tenir en compte tots aquests esdeveniments per tal de comprendre els precedents i fonaments que justifiquen l'actual reivindicació comarcal.

3.1. La comarca durant el franquisme i les velles aspiracions capitalines de Mollerussa

Si les comarques havien arribat a tenir vigència legal l'any 1935, ja en plena revolució i Guerra Civil, l'arribada al poder del general Franco suposava la seva desaparició, la reinstauració de les velles estructures provincials. La Llei de Règim Local de 17 de juliol de 1945 deixa ben clara l'organització provincial del Règim i la nova llei del 24 de juny de 1955 no hi canviarà gran cosa. Durant el franquisme, el tema comarcal ressorgeix en alguns àmbits de l'Administració, especialment als anys 60, però les comarques no arriben a tenir cap tipus de concreció pràctica a nivell administratiu.¹

Les comarques resultaven tathora una referència territorial interessant entre l'àrea administrativa de la província i el municipi, de manera que diversos estudis i projectes

---

¹ La història del període es pot seguir a HUCH, E. I NELLÓ, O.: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1981, pàgs. XLI-XLII. Aquest llibre és fonamental per al coneixement del debat contemporani sobre la divisió territorial i serà repetidament esmentat.

continuarien referint-s'hi, ja des dels primers anys del franquisme. Aquestes referències a la comarca apareixen fins i tot, en estudis oficials com ara el «Plan de Ordenación Económico Social de la Provincia de Lérida», de l'any 1949-1950. Aquest Plan presenta una divisió comarcal certament diferent de la de la Ponència de 1931-1933, com totes les que sortiran de les institucions franquistes. El Plan de Ordenación no justificava, per altra part, la divisió establerta, ni assignava cap funció a les comarques.

En els anys 1960 diversos organismes oficials adoptarien la comarca com a unitat de referència d'algunes estadístiques i, en algun cas, aquesta serviria com a base teòrica de planificació d'algunes activitats o serveis. La divisió comarcal que tingué potser certa repercussió més enllà del grup de polítics o tècnics de les respectives administracions, fou la sorgida del Ministeri de Governació. El tema es plantejaria en una reunió de governadors civils, l'octubre de 1961, en la qual es decidí que cada Govern Civil efectuarià un estudi per a delimitar les comarques de la seva província. Situat ja a l'inici de l'etapa «desenrotllada» del Règim, el Ministeri de Governació i programació concebia la comarca com el «marc idoni per a la planificació i programació provincial d'obres i serveis d'interès local».²

El tècnic encarregat de la divisió comarcal dels respectius Govern Civils efectuà consultes a les poblacions més grans de la província, fet que motivà alguns informes breus de part d'aquestes, acompanyats d'algunes pressions polítiques per tal d'obtenir la capitalitat. D'entrada, s'havien fixat ja uns criteris, en els quals es valorava:

- a) Estructura socio-econòmica homogènia (renda, característiques dels sectors econòmics, població i altres).
- b) Estructura socio-econòmica complementària (facilitat d'un desenvolupament integrat).
- c) Zona de desenvolupament que depengui fonamentalment d'un factor natural bàsic o d'ox de desenvolupament.

Els resultats dels treballs foren recollits, l'any 1965, en una publicació, que donava per a la regió de Lleida la divisió comarcal recollida en el mapa 3.1. Les novetats més significatives del mapa eren l'existència de la comarca del «Urgel», amb capitalitat a Mollerussa, i la del «Medio Segre», amb capitalitat a Artesa de Segre.³

Les previsions planificadores del Govern Civil tingueren un cert paral·lel en les anunciades amb motiu dels «Planes de Desarrollo» i, concretament, en el III Plan (1972-1975), que fixava la potenciació de les capçaleres de comarca i dels «nucls d'expansió» entre els seus objectius. Aquesta proposta era precedida d'un estudi realitzat per un equip dirigit pel geògraf José Manuel Casas Torres, sobre selecció de capçaleres de comarca. Igual que la proposta anterior, no es traduí en cap resultat pràctic a l'escala comarcal.

L'única institució franquista que prengué una basa manifestament comarcal foren els sindicats verticals i, així, hauria d'esdevenir ja entrats els anys 1970. Així, es constituïren «Consejos Económicos-Sociales Sindicales Comarcales», que es reunien per elaborar propostes socio-econòmiques en els àmbits més diversos, referides a cada comarca.⁴ Fruit de la voluntat representativa dels Plenos del Consejo Económico Social Sindical (representació territorial dels notables), el nombre de comarques representades augmentava notablement en relació a altres divisions. En l'àmbit de la regió de Lleida existien com a «Consejos» comarcals: Pla de Lleida (cap Lleida), les Garrigues (cap les Bòrgues Blanques),

2. En l'Estudi Preliminar que precedeix El debat de la divisió territorial de Catalunya. E. Lluch i D. Nello fan una breu reconstrucció dels projectes de comarcalització més significatius del franquisme.

3. Ministerio de Gobernación, S.G.T.: *Las provincias y sus comarcas*, Madrid, 1965, pàgs. 139-143.

4. En l'àmbit territorial que aquí es tracta, el 1973 es desenvolupà el «I Pleno del Consejo Económico-Social Sindical Comarcal. Pla d'Urgell», que coincideix amb el «VII Pleno del Consejo Económico Social Sindical Provincial de Lérida».

Alta Segarra (cap Curvera), Ribera del Sió (cap Agramunt-Guissona), Ribera del Segre (cap Artesa de Segre-Ponts-Oliana), Pla d'Urgell (cap Mollerussa-Bellpuig d'Urgell), la Noguera (cap Balaguer), i Urgell oriental-Baixa Segarra (cap Tàrraga) (mapa 3.1). Aquestes divisions no responien a límits molt ben definits i obeïen més a les preferències dels notables locals que a arguments molt raonats; amb tot, no deixen de representar una aproximació interessant a la definició del fet comarcal.

Al costat de les tres propostes comarcalitzadores enumerades (Ministeri de Governació, Presidència del Govern i Organització Sindical), n'hi ha alguna altra provinent d'organismes oficials, com ara el Ministeri d'Agricultura. La divisió comarcal realitzada pel Ministeri d'Agricultura fou redactada per les Delegacions Provincials d'aquest, atenent a les característiques agràries dels municipis, però sense seguir cap tècnica mínimament objectiva.⁵ Les comarques del Ministeri d'Agricultura han estat encara utilitzades en l'elaboració del Cens Agrari de 1982, recentment publicat; però no han tingut mai altre valor que el de base estadística.

Major repercussió que la divisió comarcal del Ministeri d'Agricultura tingué l'organització del Servei d'Extensió Agrària, que s'establí a les capçaleres de comarca. La creació de les Agències del Servei d'Extensió Agrària no anava precedida de cap estudi, ni es referia explícitament a l'àmbit comarcal; però introduïa un organisme administratiu en un àmbit semblant al comarcal. El mateix es pot dir de l'organització territorial subprovincial d'alguns organismes més o menys oficials, com podien ser les oficines de l'Organització Sindical, els centres del Ministeri d'Educació i Ciència i de la Direcció General de Sanitat o els de la Companyia Telefònica. La descentralització d'aquests serveis administratius no feia, com es veurà més endavant, sinó recolzar l'atracció de determinades poblacions i influenciava més en l'organització territorial que tots els plans i projectes referits a l'àmbit comarcal que mai es dugueren a terme.⁶

Si els assaigs de comarcalització realitzats durant el règim franquista no tingueren cap repercussió pràctica, ni suscitaren un interès a nivell social o a nivell d'estudiosa, almenys serviren per a que en alguns indrets es continuessin o ressuscitessin esporàdicament les reivindicacions i debats comarcalistes. Aquest és, per exemple, el cas de Mollerussa, on, a part dels pronunciaments de les autoritats locals, recollides d'un temps a un altre per la premsa, apareix un apòloga d'excepció de la capitalitat comarcal, en Miquel Polo Silvestre.

Miquel Polo Silvestre expressa, d'alguna manera, el sentir dels notables mollerussencs en relació a la capitalitat frustrada de la població en la divisió comarcal republicana. Des de la corresponsalia local del diari «La Mañana» de Lleida, el periodista farà que la capitalitat de Mollerussa sobre l'Urgell sigui un tema freqüent de les pàgines d'aquest diari de la cadena del Movimiento. El mateix Miquel Polo afirma haver publicat entre 700 i 800 articles sobre la qüestió.

Les col·laboracions periodístiques del corresposal de «La Mañana» es veuen especialment esperonades per l'augment de publicacions referides a la divisió comarcal de 1932. Amb la *Geografia de Catalunya*, dirigida per Lluís Solé i Sabarís i publicada per l'editorial Aedos a principis dels 60, augmentaran ràpidament els estudis que prenen com a base la divisió comarcal republicana i Miquel Polo Silvestre tindrà feina a rehatre el tort que aquesta comet amb el Pla d'Urgell.

En consonància amb el tipus de mitjà periodístic emprat, el diari, els arguments aportats per Miquel Polo Silvestre sobre la capitalitat de Mollerussa són més aviat limi-

---

5. Els resultats de la comarcalització agrària foren publicats en dos volums.
E. GAVIRIA, M.; AMAT, L. i BUENO, M.: *La comarca en la reestructuración del territorio*. Madrid, I.E.A.L., 1972. Analitzen les diverses propostes de comarcalització realitzades i l'organització descentralitzada d'alguns organismes públics.

Mapa 3.1.

Divisions Comarcals
proposades pel Ministerio
de Governación (1965)
i pel Consejo Económico-
Social Sindical Provincial
(1973)

Llegenda

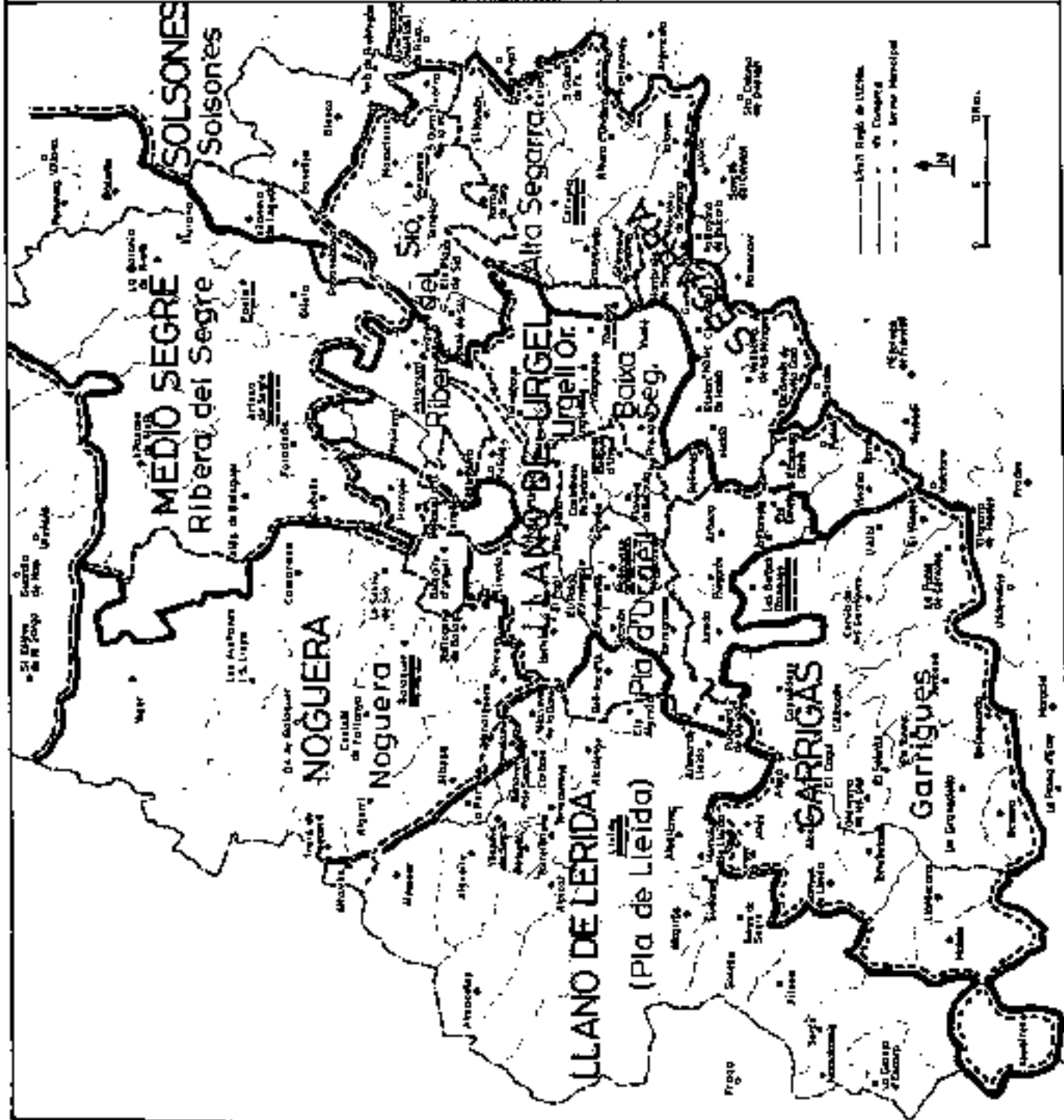
Limits/Capitals:

— Ministerio de Gobier.

--- Consejo Ec.-Soc.-Sindical

Font: MINISTERIO DE
GOVERNACION; Las pro-
vincias y sus comarcas.
Madrid, 1965, i ORGANI-
ZACION SINDICAL; III
Pleno del Consejo Eco-
nómico-Social Sindical
Provincial de Lérida,
1973.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

tats. Per un seguit aquests articles segueixen la línia argumental iniciada en el període republicà, consistent, en bona part, en la negació de la idoneïtat de la capita reconeguda, l'arruga, pel fet de trobar-se fora del Pla d'Urgell. El regadiu i l'homogeneïtat de les condicions socio-econòmiques que en deriven seran l'argument teòric central de Miquel Polo Silvestre per recular la integració comarcal del Pla d'Urgell (Urgell a seques, segons l'autor).

L'exposició menys polèmica i més detallada dels punts de vista de Miquel Polo Silvestre es troba en una Ponència que l'autor presentà a l'àmbit VIII del Congrés de Cultura. L'autor elaborà, fins i tot, una enquesta per tal de confirmar la identitat i voluntat comarcal dels pobles veïns de Mollerussa. Els resultats li servien per a reformar-se en la seva reivindicació de sempre: l'Urgell és una comarca formada pels municipis que reguen la major part de les seves terres amb el canal d'Urgell i Mollerussa és, com a lloc central i ciutat més gran, la capital.

Els projectes de comarcalització franquistas, i, especialment, el del Ministeri de Governació, ja esmentat, coincideixen, en bona part, amb les propostes de Miquel Polo Silvestre i l'autor hi restarà aferrat. Els projectes franquistas no anaran, però, més enllà del paper i tampoc no tenien al darrere uns estudis que els avalessin. Aquest projecte foren més o menys encertats, segons els coneixements personals de la persona que els elaborà. En general, almenys pel que fa a la regió de Lleida, els límits de les comarques naturals hi són força ben reproduïts, amb algunes excepcions que denoten certa arbitrarietat. Cal tenir en compte, en tot cas, que aquests projectes de comarcalització, en orientar-se cap a la planificació econòmica i no cap a la prestació i/o descentralització de serveis, primen el criteri de l'homogeneïtat socio-econòmica.

3.2. La reivindicació comarcalista renex a través del Congrés de Cultura Catalana i les noves organitzacions democràtiques

Els anys 1970 neixen encara dominats per la figura de Franco com a cap d'Estat; però la vida quotidiana dels països es movia cada cop més dins marges més amplis de llibertat. Les vullus institucions i els seus titulars no acurtaven a encarrillar i controlar les manifestacions socials i culturals locals, que prenen una dimensió més participativa i una actitud crítica davant els poders constituïts. Els moviments i actituds democràtiques arribaven amb cert retard al medi rural; però començaven a cristallitzar i prenen una dimensió política en coordinar-se amb els moviments i grups operants en el conjunt de Catalunya.

Són algunes les persones que, en començar els anys 70, mantenen una vella militància política més o menys pública (més aviat menys que més). Els moviments participatius i les actituds crítiques amb el règim polític cristallen, però, en institucions apolítiques i estan integrats, bàsicament, per persones sense una militància política determinada, almenys al Pla d'Urgell. Els grups sardanistes, els clubs juvenils dels pobles i algunes organitzacions religioses, com la Joventut d'Acció Rural Catòlica, constitueixen el punt de confluència de les noves actituds.

En la seva organització més o menys espontània, les manifestacions socials de les organitzacions anteriors havien de passar l'àmbit estrictament local i abastar un àmbit de tipus comarcal. Aquest àmbit comarcal d'agrupació i activitat coincidía, curiosament, i sense que hi hagués cap intenció expressa, amb allò que popularment es considera com a Pla d'Urgell.

A part llurs contactes habituals, els grups sardanistes institucionalitzaren l'Aplec d'Urgell, celebrat tots els 1 de maig al castell del Remei, des de l'any 1972. L'Aplec fou instituït per les colles sardanistes de Bellvís, Miralcamp, Mollerussa, Linyola, Bolcaire

d'Urgell, les Penelles i Castellsarà; immediatament s'hi afegí Ivars d'Urgell i, més tard, Bell-lloc d'Urgell. A partir d'aquestes colles, que eren les més actives de l'àrea, sorgiria precisament l'Agrupació de Colles Sardanistes de les Terres de Lleida (A.C.S.T.L.I.).

Pel que fa a la Joventut d'Acció Rural Catòlica, que venia funcionant des dels anys 1960, aquesta celebrà reunions periòdiques entre el 1970 i el 1973, que agrupaven joves dels pobles del «Baix Urgell» pertanyents al bisbat d'Urgell, junt, també, amb alguns joves de pobles veïns d'altres bisbats. A les reunions de la Joventut d'Acció Rural Catòlica es debaten aspectes socials i religiosos i s'emprengueren algunes accions com la de la Quota de la Seguretat Social Agrària. Hi participaven habitualment joves de Balaguer, Bellvis, Linyola, les Penelles, el Poble, Ivars d'Urgell, pertanyents al bisbat d'Urgell, i de Fondarella i Barbens, d'altres bisbats.

Finalment, el 1976, els grups juvenils i associacions culturals similars existents en alguns pobles constituïren, també, una Coordinadora, que si bé no arribà a tirar endavant gaires projectes conjunts significà un mitjà important d'intercanvi i coneixement comarcals. La Coordinadora de Joves aplegà representacions de Clubs de Joves de Bell-lloc d'Urgell, Bellvis, el Poble, Bellcaire d'Urgell, Tornabous, Barbens, Bellpuig, Vilanova de Bellpuig, Mollerussa i el Palau d'Anglèsola. Hi participaren també joves de Linyola i Miralcamp. La Coordinadora promocionà la solidaritat amb els Clubs de Joves que es trobaven en dificultats amb les autoritats locals, organitzà un viatge conjunt a les «Sis hores de Cançó» de Canet de Mar i impulsà els objectius del Congrés de Cultura Catalana.

La Coordinadora de Joves constituí, per altra part, el mitjà de trobada d'alguns joves més polititzats que formaren, posteriorment, l'Assemblea Comarcal de l'Urgell. L'Assemblea Comarcal de l'Urgell o Assemblea Democràtica de les Terres de l'Urgell, integrada dins l'Assemblea de Catalunya, organisme unitari fundat el 1971, abastà ja altres persones de més edat i incorporà, en general, persones d'una militància política i de partit més marcada. Les activitats de l'Assemblea de l'Urgell, a part algunes assemblees periòdiques, es limitaren bàsicament a algunes tasques d'agitació sense gaire incidència pública. En tot cas, l'Assemblea Comarcal de l'Urgell abastava un àmbit força coincident amb l'anomenat Pla d'Urgell, anant des d'Anglèsola fins a Bell-lloc d'Urgell i des de Bellianes fins a Bellcaire d'Urgell.

La Coordinadora de Joves havia de constituir, encara, el lloc a partir del qual es connectà amb el Congrés de Cultura Catalana i s'establí una promoció del Congrés a nivell comarcal. El Congrés de Cultura Catalana, promogut pel Col·legi d'Advocats de Barcelona, iniciava les seves tasques el 1975 i la Coordinadora de Joves de l'Urgell es plantejà l'adhesió al Congrés, la qual formalitzaren diversos dels grups integrats a la Coordinadora. Es creava, també, un mínim d'infraestructura del Congrés de Cultura Catalana a l'Urgell, que organitzaria diverses activitats de difusió del Congrés, una diada d'animació a Mollerussa (setembre 1976), i un cicle de conferències realitzades a diverses poblacions.

El Congrés de Cultura Catalana havia de suposar, a més a més, un replantejament de la pròpia identitat territorial i l'obertura de la discussió sobre el Pla d'Urgell com a fet comarcal. Una delegació del Pla d'Urgell participà, concretament, en les activitats de l'Àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana, dedicat a l'estudi de l'Ordenació del territori dels Països Catalans. S'assistí a les Assemblees generals de l'Àmbit celebrades a la Seu

---

7. Resulta, com a mínim, sorprenent que Josep Maria Colomer en el seu llibre sobre l'«Assemblea de Catalunya» (Editorial Ayoq, 1976), citi l'Urgell entre les quatre comarques de Catalunya sense assemblees comarcals adherides a l'Assemblea de Catalunya. L'Assemblea de l'Urgell, on certament mancaven representants de Tarrega, tingué representants a l'Assemblea de Catalunya, a Barcelona, en les persones de Ramon Linyola i Jaume Llovera.

Per altra part, tot i que les activitats de l'Assemblea de l'Urgell foren ben limitades fins segur superaran les d'altres comarques de Ponent i fins de la mateixa Assemblea Intercomarcal de les Terres de Lleida, d'eficàcia i activitats pràcticament nul·les.

Mapa 3.2.

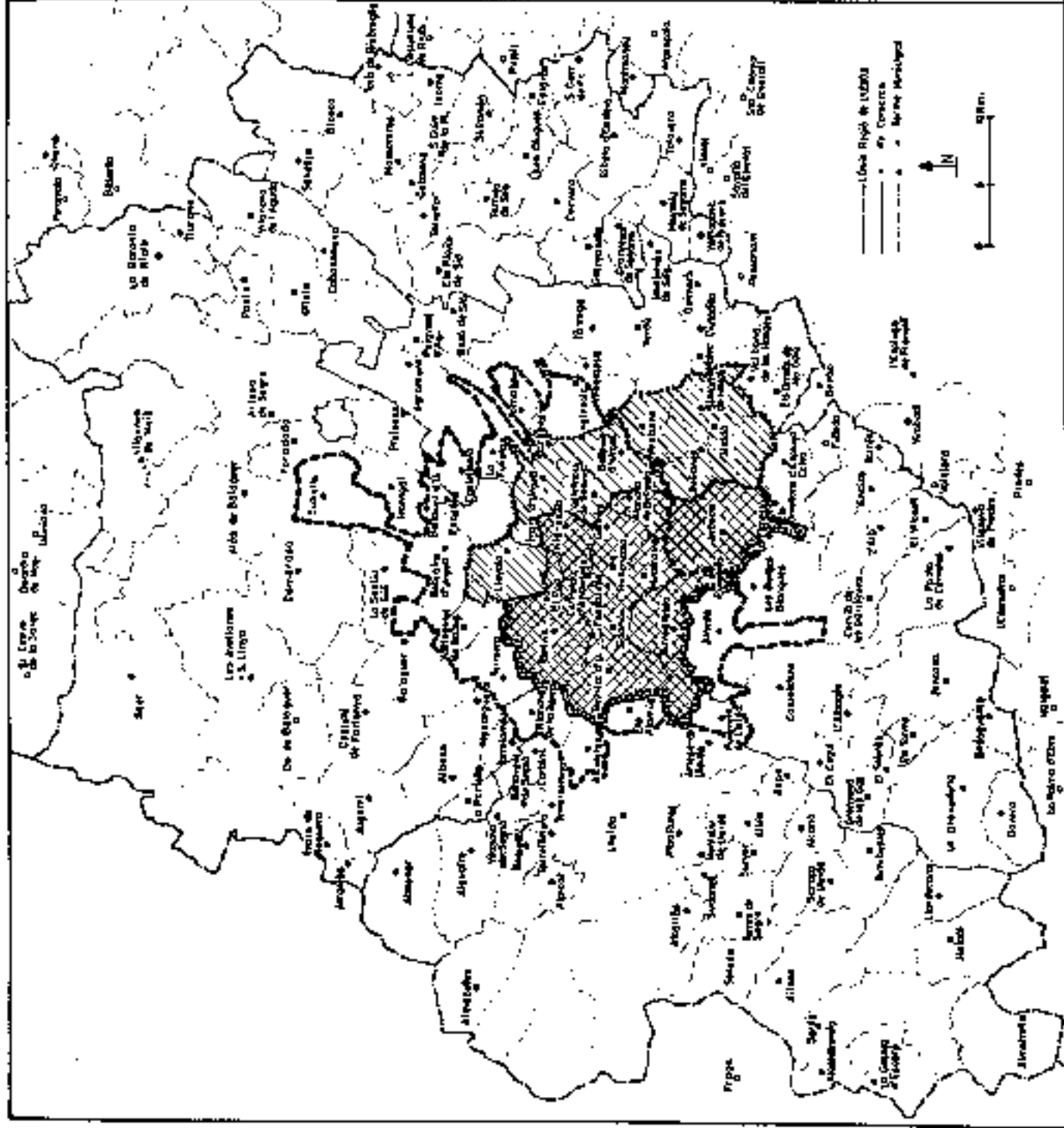
PROPOSTES DE DIVISIO COMARCAL PRESENTADES AL CONGRES DE CULTURA CATALANA.

Legenda

- Comarca del PLA D'URGELL
proposada pel Secretariat
del Congrés de Cultura Catalana
a Mollet del Vallès.
- Comarca de l'Alt Urgell
proposada pel Sr. Escobé,
segons Ramon Anglès i Escobé.
- Comarca d'Urgell
proposada per
Miquel Polo Salvaterra.

Font: Ponències al Congrés de Cultura Catalana recollides a l'Ànex IV.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

d'Urgell (14 de novembre de 1976), Borges Blanques (13 de març de 1977) i Mora d'Ebre, dedicades a problemes específics de l'Ordenació del territori.

A l'Assemblea de la Seu d'Urgell, dedicada precisament a la divisió territorial, s'hi presentà una ponència de la delegació urgellenca, signada com a Grup de Treball del Congrés de Cultura Catalana a les Terres d'Urgell.⁸ La ponència és de caràcter marcadament tècnic, com un plantejament previ de la recerca que es proposava realitzar el grup de treball.

A la mateixa Assemblea de la Seu d'Urgell, que fou la més concorreguda de l'Àmbit VIII, hi participà també una representació de Mollerussa, amb el senyor Enric Casals, que no presentà, però, cap document. La primera aportació mollarussenca al Congrés de Cultura Catalana es dona en el treball del Projecte de Resolucions de l'Àmbit VIII, celebrat a Tàrraga el 17 d'abril de 1977, on es llegí una comunicació relativament breu de l'Ajuntament de Mollerussa. En la mateixa sessió presentà una ponència Miquel Porta i Bosch: «Urgència de revisar la Divisió Territorial de la Generalitat i aportació per esmenar un error al Pla d'Urgell», de títol prou significatiu.

L'aportació més interessant (l'única amb cert fonament), al debat celebrat a Tàrraga seria, però, la de Ramon Anglís i Escolà, de Tàrraga. Aquest analitza, en la seva ponència «Tàrraga i la comarca d'Urgell, situada en la gran planura urgellenca», la divisió comarcal establerta per la Generalitat i acaba preguntant-se perquè no fou reconeguda com a comarca l'àrea comarcal relativament poblada constituïda a l'entorn de Mollerussa, que havia posat en evidència l'enquesta municipal de la Ponència de la Divisió Territorial. L'autor no fa cap proposta concreta actualitzada de comarca en relació a Mollerussa i es limita a assenyalar l'àrea «comarcal» abastada per Mollerussa el 1932 (mapa 3.2), remarcant la necessitat d'un estudi profund sobre les bases d'una divisió comarcal actual.⁹

La ponència de Ramon Anglís i Escolà sintetitza, per altra part, les crítiques a la divisió comarcal de 1932 que apareixen en les ponències posteriors sorgides de Mollerussa:¹⁰

- «1. Existeix una comarca natural, que anomenem el Pla o la Plana d'Urgell.
- «2. La Divisió Territorial de Catalunya, aprovada per la Generalitat, estructurà la comarca d'Urgell, la qual està situada a la part oriental dintre la gran planura urgellenca en la seva major part...
- «3. Hi ha, a més, una altra part de la Plana d'Urgell que en aquella divisió territorial va quedar partida entre les comarques de les Garrigues, la Noguera i el Segrià».

El Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a Mollerussa organitzaria, encara, una jornada de difusió i debat de les Resolucions de l'Àmbit VIII a Mollerussa, el 4 de desembre de 1977. Aquesta avinentosa fou aprofitada per presentar una «Ponència sobre el Problema Comarcal», en la qual el Secretariat reivindicava la creació d'una nova comarca a la regió de Lleida que agrupés els municipis de l'àrea central del Pla d'Urgell, situats entorn de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell.¹¹ La comarca proposada figura al mapa 3.2 i es subdividix en una subcomarca atribuïda a Bellpuig i una altra a Mollerussa.

8. Aquesta ponència ha estat editada a cura de Pilar Riera, junt a les altres ponències presentades a l'Assemblea de la Seu d'Urgell i el debat que se'n derivà (*La nova divisió territorial de Catalunya*, Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1983, pàgs. 153-158).

9. El recull d'articles d'E. Lluch i O. Nello (1984, op. cit.) atribueix erròniament al tangerí Ramon Anglís la proposta comarcal de la pàgina 965, que és, en realitat, la proposta del Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a Mollerussa. En canvi, la proposta atribuïda a aquest Secretariat, a la pàgina 266, és la que pròpiament es desprèn de la Ponència de Ramon Anglís.

10. La Ponència de Ramon Anglís i Escolà presentada a Tàrraga fou reproduïda a les «Resolucions de Cultura Catalana a Mollerussa». En canvi, la proposta atribuïda a aquest Secretariat a la pàgina 266, és

11. La Ponència ha estat reproduïda en el recull de LLUCH, E. I MEL·LO, O.: 1984, op. cit., pàgines 854-968.

Mapa 3.3.

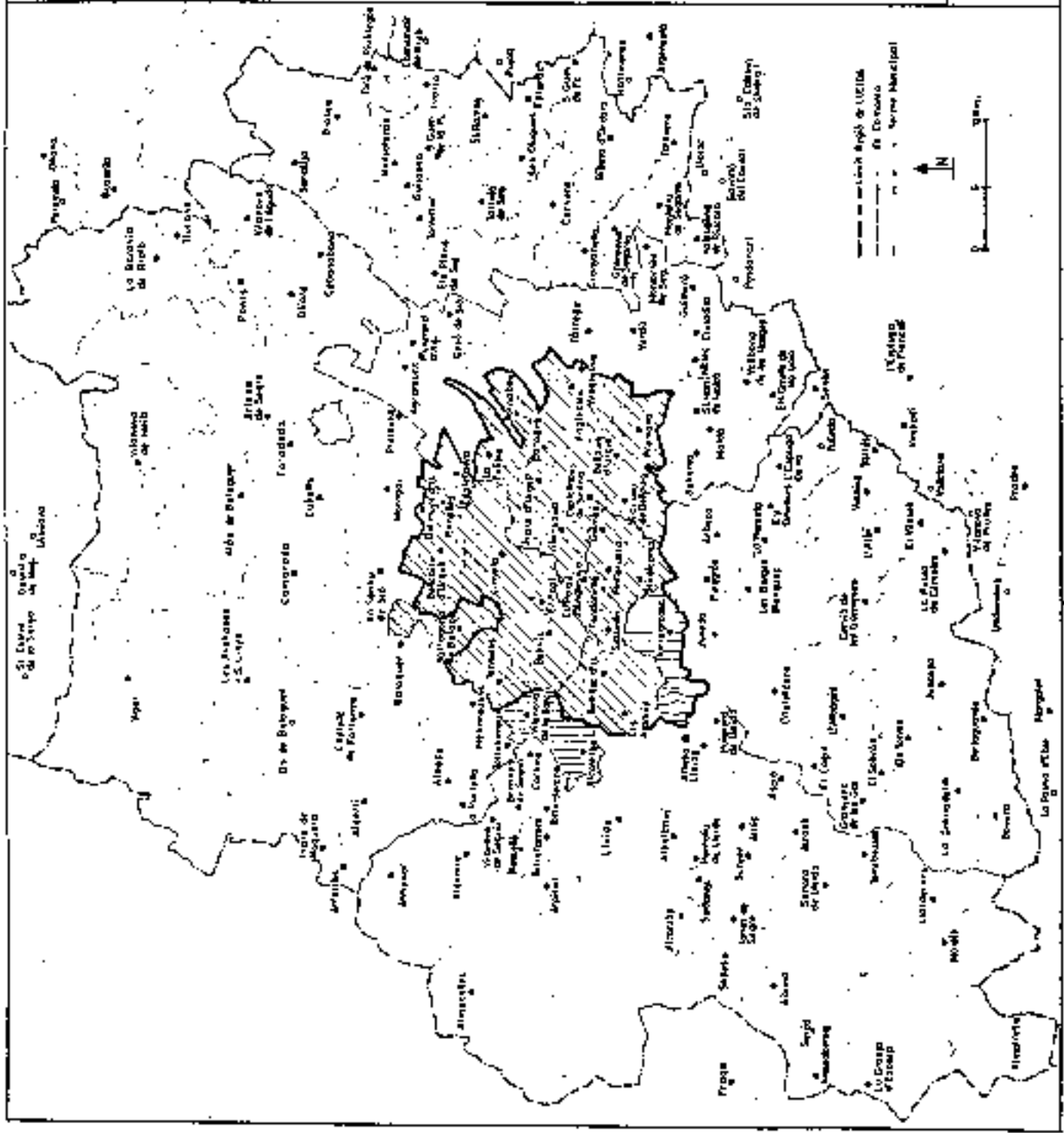
Municipis integrants del
Consell Comarcal de
l'Urgell. (1979-1980)

Legenda

- Municipis adherits fins
el 12 - Des. - 1979 -
- Municipis de possible
adhesió que no arribaren
a formalitzar-la.
- Municipis integrats a la
Unió de Pugesos de
l'Urgell.

Font: Documentació del
Consell Comarcal de
l'Urgell, reproduïda,
en part, a l'Anex VI.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

De manera personal, el periodista Miquel Polo Silvestre envià també una ponència a l'Àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana, com ja s'ha esmentat. La «comarca d'Urgell» que s'hi proposava abasta els municipis que tenen una bona part del seu terme regada per Canal d'Urgell i s'avenien, per decisió expressa o omissió, a formar-ne part, segons la resposta dels ajuntaments a l'enquesta realitzada per l'autor. El mapa comercial resultant és sensiblement superior al d'altres propostes i inclou, de manera un tant estrafolària, el municipi de Cubells.

Les resolucions finals de l'Àmbit VIII recolliren, per altra part, la reivindicació comarcal plantejada:¹² «Cal institucionalitzar la comarca i, en tot cas, considerar una divisió aupracomarcal com a esglaió intermediari fins al nivell de la nació. Al Principat de Catalunya, aquest pas ha de significar la reentrada en vigència de la Divisió Territorial de la Generalitat de 26 d'abril de 1936, com a pas previ a la reordenació que els problemes històrics (cas de l'Urgell, del Solsonès i de la Ribera del Segre, de Banyoles o de Santa Coloma de Queralt), o presents (canvis en les comunicacions, en l'estructura econòmica o el mateix fet metropolità), fan necessària».

Darrereament, les aportacions realitzades des de Mollerussa en l'Àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana tingueren una continuïtat en els treballs de Gaspar Feliu i Montfort, de manera que es fa avinent deixar-ne aquí constància. Gaspar Feliu, historiador establert a Barcelona, reprèn les idees exposades pel Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a Mollerussa, publicant-les en el programa de la Fira de Sant Josep del 1978 i a la revista «Serra d'Or».¹³ Els articles d'aquest autor es reafirmen bàsicament en un fet: la Divisió Territorial de la Generalitat republicana conctia un greuge amb la comarca natural del Pla d'Urgell i, almenys, en aquesta s'hauria d'haver prescindit de posar nom de comarca que no es corresponen amb la realitat territorial i d'utilitzar el nom de comarca popular per a designar les demarcacions establertes. Afirmo també l'autor, més de passada, que l'evolució socio-econòmica experimentada des de l'època republicana reafirma l'existència de noves centralitats al Pla d'Urgell, que fan que hagi de ser tractat com a comarca en una revisió de la Divisió Territorial.

Ja arribat l'any 1979, aprofitant la visita a Mollerussa del president Josep Tarradellas, el 27 de juny, l'Ajuntament de la població lliurà un dossier al president, on es conté la Ponència presentada pel Secretariat Local del Congrés de Cultura Catalana en la reunió del 4 de desembre de 1977. El dossier mollerussenc conté altres documents referits a la realitat socio-econòmica de la població i un «prec» del batlle Joan Roca, exposant fonamentalment la reivindicació comarcal del Pla d'Urgell.

3.3. De les propostes als fets: l'opció comarcal dels ajuntaments democràtics del Pla d'Urgell

Ocupats els ajuntaments i, en general, la majoria de les institucions del país per persones que es movien més o menys dins els esquemes franquistes, era difícil que el debat comarcalista adquirís algun tipus de ressò oficial a nivell local. Les eleccions municipals del 3 d'abril de 1979 donaven pas als nous ajuntaments democràtics i aquestes institucions havien de jugar decisivament en el debat i la pràctica comarcalista. Al mateix

12. Les resolucions de l'Àmbit VIII s'inclouen dins els tres volums de «Resolucions» del Congrés de Cultura Catalana, editats per un conjunt d'editorials catalanes l'any 1978. Vege's vol. I, pàg. 381.

13. *Fira de Sant Josep. Guia del Programa, 1978*. Mollerussa, Impremta Cuberea, 1978. A «Serra d'Or» hi apareix un primer article, en els n.ºs. 226-227 del 15 de juliol de 1978, pàgs. 30-41, que rep una rèplica de l'estadístic Joan Soler i Ribor, el qual serà contestat per Gaspar Feliu i Montfort, al núm. 236 del 10 de maig de 1979 de la mateixa revista, rebert, encara, una contrarèplica del mateix Joan Soler i Ribor.

temps, estava canviant el marc general institucional de Catalunya, fet que obria unes possibilitats de concreció legal a l'organització territorial de Catalunya en comarques.

Els primers ajuntaments democràtics arribaven després de la reinstauració de la Generalitat de Catalunya (Decret-Llei del 29 de setembre de 1977), però abans de l'aprovacló de l'Estatut d'Autonomia, vigent des del 17 de gener de 1980, i de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, el 20 de març de 1980. Mentre la Generalitat provisional del president Josep Tarradellas i la Generalitat estatutària del president Jordi Pujol avançaven tímidament i/o amb dificultats diverses de tipus legal en el camí d'una nova organització territorial, els ajuntaments del Pla d'Urgell s'avançaren en la constitució d'un organisme intermunicipal d'àmbit comarcal, tal com s'esdevenia en diverses comarques catalanes.¹⁴ Aquesta organització intermunicipal serà el «Consell Comarcal de l'Urgell», una part de la documentació referent al qual es recollia en els annexos de l'estudi original.

El primer manifest del Consell Comarcal de l'Urgell apareixia el setembre de 1979 i les reunions i tasques del Consell Comarcal ocuparen tot aquest any i el següent. El Consell Comarcal, que celebrà reunions molt freqüents durant aquest període de temps, es declarà fermament partidari de la comarca com a base de «descentralització administrativa, econòmica i política» i de participació ciutadana enfront a la província. A nivell pràctic, el Consell Comarcal es proposà la mancomunitat de diversos serveis municipals (recollida i abocament d'escombraries, serveis urbanístics, cultura), i, si bé no s'arribà a realitzacions concretes, fou una base important d'intercanvi d'experiències i coneixements per a les persones sense experiència municipal que havien de tirar endavant els primers ajuntaments democràtics.

El 17 d'octubre de 1979, el Consell Comarcal elegia també una Permanent, la qual efectuà nombrosos contactes per tal de tirar endavant algunes iniciatives pràctiques i obtenir el reconeixement institucional del Consell.¹⁵ La Permanent mantingué entrevistes amb les més altes representacions de la Generalitat, entre elles el mateix president Josep Tarradellas, en la visita que aquest feu a Bellmunt d'Urgell, el 28 d'octubre de 1979.

Vista la impossibilitat de donar un suport legal a la mateixa figura del Consell Comarcal i donada la manca d'un reconeixement legal de la comarca, els ajuntaments de l'Urgell optaren per agrupar-se com a Mancomunitat de Municipis. L'avantprojecte d'estatut de la «Mancomunitat Intermunicipal del Pla d'Urgell» era ja llest el gener de 1980; però el procés de discussió fou llarg i els estatuts no s'arribaren a aprovar. Entremig, s'establiren contactes amb el conseller de Governació, Joan Vidal i Gayolà, al qual desaconsellà al Consell Comarcal la constitució d'una mancomunitat de serveis un tant no fos aprovada la Llei d'Organització Territorial (carta del conseller de 15 de juliol de 1980).

El 12 de desembre de 1979 s'adheriren al Consell Comarcal de l'Urgell Torrebons, Anglesola i Barbens. Amb aquests, sumaven 28 els municipis adherits. Com a municipis fora del Consell de possible adhesió quedaren Torregrossa, Vilanova de la Barca i Alcolletge, que no arribaren a formalitzar la seva entrada (mapa 3.3).

El lloc de reunió del Consell Comarcal fou itinerant durant el període de funcionament i la secretaria efectiva es portava des de Linyola. L'Assemblea del Consell havia decidit, però, que la «Seu Social del Consell» seria Mollerussa, obeïnt «a raons pràctiques,

14. Les diverses accions de la Generalitat provisional i estatutària relacionades amb l'organització territorial de Catalunya han estat analitzades i exposades per LUICH, E. i NELLO, O.: 1980, op. cit. (pròleg), i al núm. 11 de la revista «Amè», octubre de 1980, pàgs. 25-29. Aquí s'estableix, d'incís, un nou repàs de la qüestió.

15. Els membres elegits de la Permanent foren Joan Soler i Carós, de Bellcaire, president, Jaquim Mir i Bagó, de Linyola, Enric Cercadera, de Belllloc, Pere Casals, de Mollerussa, Josep M. Cases, de Vallfogona de Balaguer, Francesc Ricart, de la Fulgida, i Jaume Massot, de Miralcamp.

doncs a la dita vila hi conflueixen la majoria de les vies de comunicació de la comarca i, a més, disposa de locals adjacents i d'un cert nombre de serveis necessaris per la bona marxa del Consell en aspectes burocràtics» (Manifest de gener de 1960).

El Consell Comarcal de l'Urgell era prou conscient del xoc que el seu àmbit territorial representava en relació a la divisió comarcal dels anys 1930 acceptada en els nivells oficials. En el primer manifest, el Consell afirmava ja la «necessitat de reestructurar les comarques d'acord amb la voluntat i les característiques geogràfiques, econòmiques i socials de cada poble, reformar l'estructura comarcal feta per la Conselleria d'Economia l'any 1932» (Manifest d'octubre de 1979). Un altre manifest precisava, referint-se a les intencions d'alguns pobles i esmentant el cas de la Ribera del Sió, que el Consell Comarcal de l'Urgell «no pretén pas aglutinar tota una xarxa gegantina de municipis, creant una macrocomarca i així tornar a caure en una de les causes que precisament ha esperonat la creació del Consell, éa a dir, evitar tota centralització» (Manifest de novembre de 1979).

La Permanent del Consell Comarcal de l'Urgell arribà, fins i tot, a entrevistar-se amb l'alcalde de Tàrraga a propòsit de la comarcalització. En la reunió s'arribà a plantejar la possibilitat d'una comarca d'Urgell Oriental i d'una altra comarca d'Urgell Occidental. L'alcalde de Tàrraga, senyor Eugeni Nadal, es mostra completament sord a totes les propostes i raons dels representants del Consell Comarcal, adoptant una actitud simplement ignorant de l'existència mateixa del Consell.¹⁶

En conjunt, l'experiència del Consell Comarcal de l'Urgell s'explica difícilment sense tenir en compte el procés de democratització i accions reivindicatives que precedeixen les primeres eleccions municipals.¹⁷ La major part dels alcaldes i consellers sorgits al Pla d'Urgell després de les primeres eleccions municipals corresponen a líders que s'havien forjat en el moviment pagès democràtic i en les accions reivindicatives plantejades per aquest. El sindicat Unió de Pagesos, que els aglutinava a tots ells, s'organitzava i organitzava sobre la base comarcal; però no la de les comarques de 1932, sinó la de les que havien estat fruit de l'agrupació més o menys espontània dels pagesos. No és estrany que, un cop elegits, els representants municipals provinents del moviment democràtic pagès projectessin la seva actuació sobre un espai molt semblant al que abastava la «Unió de Pagesos de l'Urgell». Aquest espai corresponia pràcticament a allò que, com es veurà, s'ha considerat tradicionalment com a Pla d'Urgell en el sentit més estricte (mapa 3.3).

3.4. La voluntat comarcal dels ajuntaments del Pla d'Urgell en el moment present

Les circumstàncies institucionals adverses jugaren un paper decisiu en el progressiu refredament del Consell Comarcal de l'Urgell, fins arribar a la seva desparició. Això no significava que la voluntat comarcalista hagués desaparegut, sinó més aviat que les dificultats per a tirar endavant projectes concrets feren que les trobades d'alcaldes i consellers anessin perdent sentit. Per altra part, prou dificultats tenien, als propis ajuntaments, la majoria d'alcaldes i consellers, que no tenien experiència en el govern de les institucions locals.

Ja en el segon mandat dels ajuntaments democràtics i coincidint amb la presentació de les primeres propostes d'Organització Territorial al Parlament de Catalunya, els ajuntaments del Pla d'Urgell es tornaven a trobar. Aquest cop la iniciativa era portada per

16. Testimoni aportat per Joan Soler Batlle, aleshores, de Belloc de l'Urgell.

17. Un estudi dels fets es troba a ALDOMA, Ignasi: *La vaga dels tractors*. Lleida, Vergil i Pagesos, 1988.

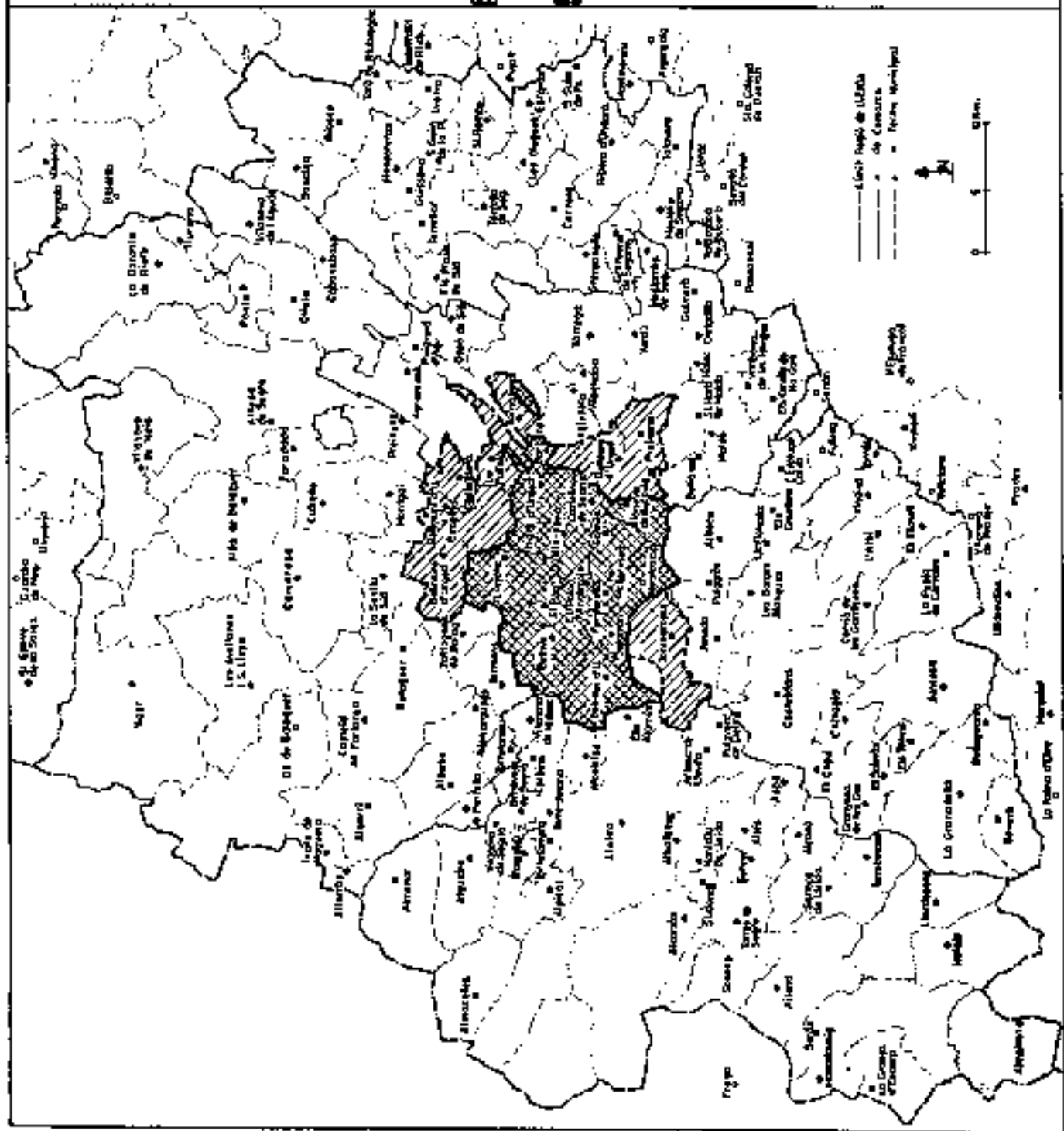
Mapa 3.4.

Municipis adherits, o de possible adhesió a la Comarca del Pla d'Urgell. (Febrer 1987)

Legenda

- Municipis adherits formalment
- Municipis de possible adhesió

El pla d'Urgell com a unitat territorial

la capital, Mollerussa, i l'objectiu era molt concret: fer valer la comarca del Pla d'Urgell en la nova divisió comarcal de Catalunya.

El nombre d'ajuntaments que actualment han expressat, en reunió del Ple municipal, el seu acord i sosteniment a la «comarca del Pla d'Urgell» és de 15, una xifra que ha baixat notablement en relació als municipis que integraven el «Consell Comarcal de l'Urgell». Amb tot, la porta resta oberta a 8 possibles noves adhesions de municipis veïns (mapa 34). La incertesa sobre allò que poden ser les futures comarques fa que alguns es mantinguin a l'expectativa.

4. LA COMARCA COM A UNITAT NATURAL

4.1. La unitat del relleu

Allà a considerar com a identitat inicial del Pla d'Urgell pot ser ben bé la peculiaritat del relleu. No vol dir això que el relleu hagi jugat un paper determinant en tot allò que després seria identitat cultural del Pla d'Urgell; es tracta simplement d'una apreciació feta respectant un ordre lògic de coneixement d'un territori. La primera noció del Pla d'Urgell, abans d'entrar en consideracions culturals, és la que deriva de les formes del relleu; és la noció que pot fer-se qualsevol viatjant o passant desconeixedor absolut de les formes de vida del país. Per altra part, la identificació immediata del Pla d'Urgell és la que, no pas casualment, conté el mateix topònim: un pla o una plana. L'aproximació del viatjant resulta precisament força apropiada per a comprendre les formes físiques de la regió i destacar-ne la plana urgellenca. Es vingui d'on es vingui, la plana urgellenca apareix ben diferenciada dels seus encontorns accidentats i situats a diferent altitud. Només caldrà que el qui ha recorregut aquestes terres faci memòria i repassi després el mapa físic.

4.1.1 *El gran contrast entre la Plana i els relleus Prepirinencs*

El contrast més espectacular es produeix venint del Nord, de les muntanyes pirinenques. El viatger que, venint del Pallars, passa per la carretera del Dolí constata clarament com els forts relleus s'acaben passat Camarasa. Per a aquest viatger, que segueix el curs del riu, la plana s'obre encara d'una manera progressiva; en la seva ruta tampoc no arriba a disposar de bons punts d'observació sobre la plana. Per a disposar de bones perspectives, el viatger ha de situar-se més amunt.

Per damunt de la serra del Montroig (951 m. al cap del Montroig), o de la serra Carbonera o de Sant Jordi (787 m. al punt més alt), que flanquegen Camarasa la panoràmica sobre la plana és espectacular i els límits entre aquesta i la muntanya apareixen també força nets. Una vista semblant, per bé que menys vasta i més propera, és la que té el viatger procedent de la Seu d'Urgell, per la comarca 1313. en arribar a Cubells, des de l'església romànica de Sta. Maria del Contell (499 m. d'altitud), o des de la mateixa carretera (443 m.). Des d'Artesa de Segre a Cubells i, fins i tot, des d'abans

d'Artesa, el relleu pren ja formes planeres, però poc té a veure amb la gran plana que apareix als peus de Cubells. A Cubells, i seguint la línia est-oest marcada per les serra Blanca, de les Comes, Gavarrà i del Senyor, hom es troba en un llindar decisiu entre la muntanya i la plana: dels 450 o 500 m. d'altitud d'aquest promontori es passa ja, en molt pocs quilòmetres, als 250 o 300 m. per un discorde el riu Sió.

Des de Cubells es fa palès, però, encara un altre accident abans d'arribar a la gran altura, un accident present des de qualsevol observatori septentrional. És la serra d'Almenara, que, passat el riu Sió, travessa l'horitzó d'est a oest, paral·lela als promontoris on s'encastrava Cubells. Les altituds de la serra d'Almenara varien ja d'un màxim de 450 m. a llevant just on el cèlebre Pilar d'Almenara, fins a altituds que en poc depassen els 300 m. a ponent. Cap al sud, als peus de la serra d'Almenara i per sota dels 300 m., s'estén una plana molt més vasta que la vall del Sió, on ja no hi ha cap riu o fons de vall que constitueixi una referència paisatgística expressa.

Vista aquesta transició progressiva i trencada entre els Pirineus i la plana, on se situen realment els límits entre plana i muntanya?, quin dels llindars té major importància? Un estudi precedent ha deixat força clars els límits entre plana i muntanya.¹ L'examen d'un tal perfil topogràfic de nord a sud pot ajudar a precisar encara més els conceptes. El perfil topogràfic de la línia recta que travessa Alòs de Balaguer, Cubells, Monguà, Bellmunt d'Urgell, fins a Arbeca, és força aclaridora al respecte.

La ruptura decisiva entre muntanya i plana es produeix, des del nord, ja abans d'arribar a Cubells. És un salt que es produeix entorn a la corba de nivell dels 500 m., una corba que, en direcció oest, baixa més cap al sud i, en direcció est, puja cap al nord. Per damunt la corba dels 500 m. les altituds pugen ràpidament i els perfils esdevenen abruptes; per sota, les ontes baixen poc a poc i els replans predominen ureu.

A les petites serres que segueixen la mateixa latitud de Cubells es passa un nou esglaó entre la muntanya i la plana. Al sud d'aquestes serres es baixa en altitud sobre el nivell del mar i el relleu presenta contrastos menys marcats. Tanmateix, el perfil de les terres situades entre Cubells i la serra d'Almenara és lleugerament trencat i travessa dues valls: la del riu de la Vall i la del Sió. L'accidentament d'aquesta zona trasllua de manera perfecta en el traçat que fins fa poc ha tingut la carretera C-1313, entre Cubells i Sant Jordi de Mollor (terme de la Sentau), el qual s'entortelligava en infinitat de corbes. El nou traçat rectilini de la carretera evidencia almenys que els deambells no eren pas gaire grans, tot i continuar essent perceptibles al viatger.

A la serra d'Almenara s'acompleix, en tot cas, el canvi decisiu en els perfils. Al sud d'Almenara, aquests prenent l'absoluta monotonia de la plana i els horitzons esdevenen planura fins a la llunyania: es diria que al sud d'Almenara s'assolèix la categoria sup·relativa de plana. Aquí ja no s'escau, com al nord, parlar de valls i ni tan sols de conques; les carenes i fons de vall han desaparegut o són pràcticament imperceptibles.

4.1.2. El pes esglaonat des dels altiplans segarrons a la plana

Si pel nord apareixen unes barreres, esglaons i zones força diferenciades en quant al relleu, en altres direccions aquests accidents no són tan clars. Cap a llevant, la serra d'Almenara desapareix a l'alçada de Montfalcó d'Agramunt, mentre les altituds baixen per sota els 400 m. i s'assuaujan les línies del relleu. Tres quarts del mateix passa més amunt, amb les serres que segueixen la línia Cubells-Montclar: les terres que dominen, pel nord, el riu Sió passen, en algunes fites, per damunt els 500 m. d'altitud, però la base del riu se situa ja entorn o per sobre dels 350 m. i els perfils no presenten ruptures ni pendents

¹ ALDOMA I.: *Del pla a la muntanya i del sud al nord. Una aproximació topològica i de delimitació a «La Noguera. Estudis», núm. 1, 1925.*

gaire apreciables. Aquestes planes del nord-est es clouen més al nord, amb l'anticlinal de Ponts-Torà, el solc que crea el riu Llobregós i els contraforts del Soisonès que el segueixen immediatament.

L'angle nord-est de l'àrea perd, però, aviat les condicions estrictes de plana en anar una mica cap a llevant i trobar-se amb les plataformes segarrenques. Una visió general del relleu, tot just trobaria, en les plataformes que van de llevant a ponent de les terres lleidatanes, altra cosa que una recta lleugerament inclinada des de Cervera (548 metres d'altitud) o la Panadella (702 m.), fins arribar al riu Segre, a Lleida. Els 50 km. que van de Cervera a Lleida suposen, de fet, un pendent ben exigü del 0'76 %.

Si es fa un tall topogràfic entre Cervera i Lleida, passant per Anglesola i Castellnou de Seana, es pot veure confirmat, en línies generals, el descens sudú, de llevant a ponent, dels perfils. Tanmateix, es poden apreciar alguns accidents del relleu, que són encara ben constatables per a qualsevol viatger mínimament observador. El pas dels altiplans de la Segarra a les planes ponentines es fa més aviat a batzegades, per esglaons. Aquests no constitueixen un obstacle decisiu per a les relacions humanes, però assenyalen canvis d'altitud i, també, en l'acuidament general del relleu.

Venint de Barcelona per la «carretera general» o N-II, els canvis d'altitud són poc perceptibles pel mateix traçat de la carretera. Amb tot, les panoràmiques repetides sobre la plana no hi manquen i un observador atent pot copsar, fins i tot, les línies principals dels taluassos existents i l'assuaujament de les formes del relleu en anar cap a ponent.

Des de llevant, l'observatori més enlairat de la plana és la plataforma-carena que separa la conca del Segre de la de l'Ancosa, situada entre els 700 i els 800 m. d'altitud. Des del port de la Panadella (710 m.) mateix, la perspectiva sobre la plana no té, ni de bon tros, la profunditat observada venint del nord. Les plataformes van perdent altitud progressivament en direcció a la vall del Segre, presentant una mena de superfície en mosaic motivada per l'erosió fluvial.

En arribar a Cervera, les plataformes presenten un canvi brusca d'altitud; apreciable en el talús que rassegueix la corba de nivell dels 500 m. Aquest talús baixa pràcticament de Guissona a Cervera i trenca després vers el sud-oest, cap a la Granyanella i el Mas de Bondia. En baixar cap a ponent aquest esglaó, les formes del relleu perden també bona part de l'abruptositat que conservaven.

Un esglaó posterior resulta ja més difícilment observable; presenta rarament la forma de talús i rassegueix, aproximadament, les corbes de nivell dels 360-420 m. i correspon a la llarga baixada que la N-II fa abans d'entrar a Tàrraga venint de Barcelona. Sobre el terreny, aquest esglaó o desnivell dibuixa gairebé una recta des de les Pallargues al Talladell, des d'on trenca cap a Sant Martí de Maldà per continuar per les plataformes garriguenques. En arribar a Tàrraga, la plana s'obre definitivament; aquesta no és ben bé la impressió dels viatgers, que continuen per la «carretera real» cap a Lleida; sí que ho és, sens dubte, la dels qui prenen, a Vilagrassa, la comarcal 148 cap a Balaguer.

4.1.3. Els salts discontinus i a voltos sobtats entre les plataformes garriguenques i la plana

La transició entre les plataformes segarrenques i la plana és molt poc diferent de la que es produeix, pel sud, entre les plataformes garriguenques i la plana. En definitiva, les plataformes es continuen sense trencaments de llevant a migjorn i el punt més alt o de partida és, en ambdós casos, el mateix: la carena que separa la conca del Segre de la dels rius que aboquen directament a la Mediterrània.

La carena que separa la conca del Segre de la del Francolí és, però, bastant més abrupta que les carenes de la Segarra. Aquí apareixen ja, seguint la direcció NE-SW, les

sarres del Tallat, el Corrogó i la Llana. La cota màxima d'aquestes sarres va dels 803 m. del Tossal Gros, a la serra del Tallat, fins als 1.018 m. de la Tossa a la serra la Llana.

Tot plegat, el caràcter de barrera és molt més accentuat a les carenes del sud que a les de llevant, i això és perfectament constatable per un simple observador que es situi en alguns dels indrets més enlairats del nord o a la matixa plana. No estarà de més apuntar aquí que, mentre a llevant els límits de la Segarra històrica no vénen gens condicionats per la partió d'algües, a migjorn les Garrigues s'acaben just en arribar a aquesta partió.

L'espai de transició entre la línia de carenes i la plana augmenta també cap a ponent. A mesura que hom s'atansa a la vall del Segre, augmenten també els espais que marquen aquesta transició, que constitueixen la prolongació de les Garrigues fins a frenar el mateix riu Segre.

Des del sud, el terreny esdevé molt més fracturat i els salts que marquen el pas a les planes més baixes presenten grans discontinuïtats. Des de les cotes més altes que segueixen la línia de carenes, el salt més espectacular es produeix entre els 600 i els 400 m. d'altitud. El pas d'una cota a l'altra acostuma a fer-se amb certa progressivitat, però en indrets com la carretera que va de Cervià a Borges es fa en un únic talús que representa un desnivell superior, en algun lloc, als 200 metres.

A llevant de Cervià i fins a St. Martí de Maldà, per sota dels 400 m. d'altitud, les formes del relleu esdevenen, de manera manifesta, molt més suaus que a la part meridional, situada sobre cotes superiors. Cap a ponent de Cervià, entorn a la cota 400, continua produint-se una modificació significativa del relleu i no és cap casualitat que la cota dels 400 m. d'altitud correspongui pràcticament al límit entre allò que comunament s'anomena Garrigues Altes i Garrigues Baixes.

El viatger procedent de Montblanc per la carretera N-240 té la impressió, tot just abans d'arribar a les Borges Blanques, de trobar-se ja a la gran plana interior de Catalunya, de la qual se n'hi ofereix una vasta panoràmica en la baixada que arriba fins a les mateixes Borges Blanques. Tanmateix, al nord de les Borges el viatger encara ha de passar per alguns alts i baixos i gaudir, també, d'algunes altres vistes generals sobre la plana. Per sota la cota dels 400 m., les formes del relleu esdevenen certament més suaus i hom es troba alguns planells força extensos; però no s'ha arribat al cor de la plana.

A l'oest de Bellanes, entre les cotes de 400 i 300 m., es presenten encara alosalaments notables i un relleu bastant trencat, sobretot a mesura que s'avança cap a ponent. Plataformes i valls es succeïxen oferint talussos de 10 fins a 50 m. de desnivell, seguint l'orientació marcada pels rierols. Sovint, les plataformes es tallen bruscament sobre la plana constituint una separació neta amb aquesta. El cas més remarcable és el que s'esdevé a l'altura de Castellans, amb un talús de més de 100 m. de desnivell en alguns indrets (prop de 420 m. d'altitud, en el lloc més alt, per 300 m. a la base). Als peus d'aquesta paret, passa actualment, durant una bona estona, l'autopista de Lleida a Barcelona.

El pas definitiu a la monotonia de la plana des del sud no és, però, fàcil de precisar. Bellanes i Arbeca són clarament dues poblacions que es troben sobre la ratlla de transició; a Bellanes, la plana comença entorn la cota 360 m., a Arbeca, entorn la cota 300 m. Inmediatament a l'oest d'Arbeca, una llarga plataforma s'estirassa, però, cap a la plana, arribant gairebé fins a Sidamon. Per aquesta plataforma s'embrancha la carretera de les Borges Blanques a Mollerussa, que constitueix un autèntic tobogan fins arribar a Miralcamp, on troba definitivament els relleus planers.

Més cap a ponent, una altra plataforma més o menys trencada s'allarga també des de Juneda fins a les portes de Lleida (Pla de Margalef, a 271 m. d'altitud). Pel nord-est d'aquesta plataforma es passa progressivament a la plana, que no es troba gaire més

balxa (Torregrossa, 233 m. d'altitud). Pel sud-oest es passa una mica més bruscament a la vall o fons planer de la Fomosa (Pulverd de Lleida, 218 m. d'altitud). I més al sud-oest es passa ràpidament a les plataformes (Garrigues Baixes), que encaixonen el curs baix del riu Segre i es mouen entre les cotes 150 i 300 m. Aquestes plataformes garriguenques apareixen ja força seccionades segons l'orientació dels afluents que aboquen al riu Segre.

4.1.4. Una plana amb límits poc perceptibles cap a ponent

En una observació general, cap al sud-oest, igual que cap a ponent, les formes del relleu són substancialment planeres i resulta difícil establir graus diferents d'horitzontalitat. Les variacions de cotes, dins la inclinació general del relleu cap al sud-oest, tampoc es fan amb desnivells sobtats. El primer obstacle remarcable que es troba cap a ponent és la plataforma que se situa entre el Segre i el Cinca, coneguda, a la part pròxima a la ciutat de Lleida, com la Cerdera. Aquesta plataforma queda tallada, de manera gairebé contínua des d'Alfarràs fins prop de Massalcoreig, per un talús d'uns 120 m. de desnivell, que és per on veuen pondre's el sol cada dia els habitants de les planes que envolten Lleida.

Abans d'arribar a la plataforma de la Cerdera, hom ha de passar tanmateix el riu Segre, que passa encaixonat enmig de la gran plana. La llera del riu Segre, que a Balaquer es situa a la cota 207 m. i, a Lleida, a la cota 159 m., es troba flanquejada per diversos esglaons que es corresponen amb les diferents terrasses que ha format el riu. La terrassa més alta es troba entorn als 90 m. sobre el llit del riu i les poques restes que avui se'n poden observar no es troben gaire allunyades d'aquest. El desnivell tan fort, proper als 100 m., pràcticament només es dona a Balaquer, entre el Pla de Santa Maria i el riu, i a Lleida, entre la Seu i el riu.

En general, el riu Segre forma un clot de 30-50 metres de profunditat que dibuixa una franja NE-SW relativament estreta, entre un quilòmetre i mig i tres quilòmetres; però constitueix una unitat ben diferenciada en relació als encontorns. Pel marge esquerre, aquesta franja riberaica és dominada per un atussalament quasi continu on se situen les poblacions de Tèrmens, Vilanova de la Barca i Alcoletge, a 206, 195 i 213 metres d'altitud respectivament. Aquest tossal-plataforma es troba, per altra part, per damunt de les terres veïnes de la part oposada al riu. Ho pot ben comprovar el viatger que va de Lleida a Balaguer per la carretera comarcal 1313, paral·lela al riu, des d'on s'oferixen panoràmiques generals sobre les planes urgellenques situades a llevant. Aquest seria el límit més clar d'aquestes planes.

Per la riba dreta, cap a ponent, al fons de la vall del riu Segre és dominat, també, per una plataforma semblant a la de llevant, on es troben Menàrguens, Torrelameu i Corbins, a 205, 201 i 211 metres d'altitud, respectivament. Per aquest costat de riu apareixen també alguns atussalaments que emergeixen sobre les planes immediates d'Algerrí-Balaguer i el pròpiament anomenat Segrià. Aquests plans més ponentins, amb altituds que van dels 160 al 300 m., s'acaben més o menys sobtadament amb el talús de la plataforma Segre-Cinca ja esmentada. Aquesta plataforma constitueix una mena d'altiplà amb una altitud que varia dels 386 m. al nord, a l'altura d'Alfarràs, als 270 m. prop de Vallmanya (municipi d'Alcarràs). Més a ponent de la plataforma Segre-Cinca s'entra ja a la Llitera, una plana que, en algunes oportunitats, ha estat comparada a la plana d'Urgell.

4.1.5. Les condicions objectives de plana

La descripció del relleu realitzada permet, ja, fer-se una idea de quins són els trets físics de la regió de Lleida i de com es descobreix la plana d'Urgell dins d'aquesta. El mapa 4.1. sintetitza, d'alguna manera, les files que s'han anat descobrint en el relleu i que vénen a constituir uns límits, més o menys marcats, entre àrees de relleu o accidentament diferent. En el mapa es pot descobrir una plana emmarcada per diferents líndars que representen el pas a condicions d'accidentament i altitud superiora. Sense deixar de trobar-

Mapa 4.1.

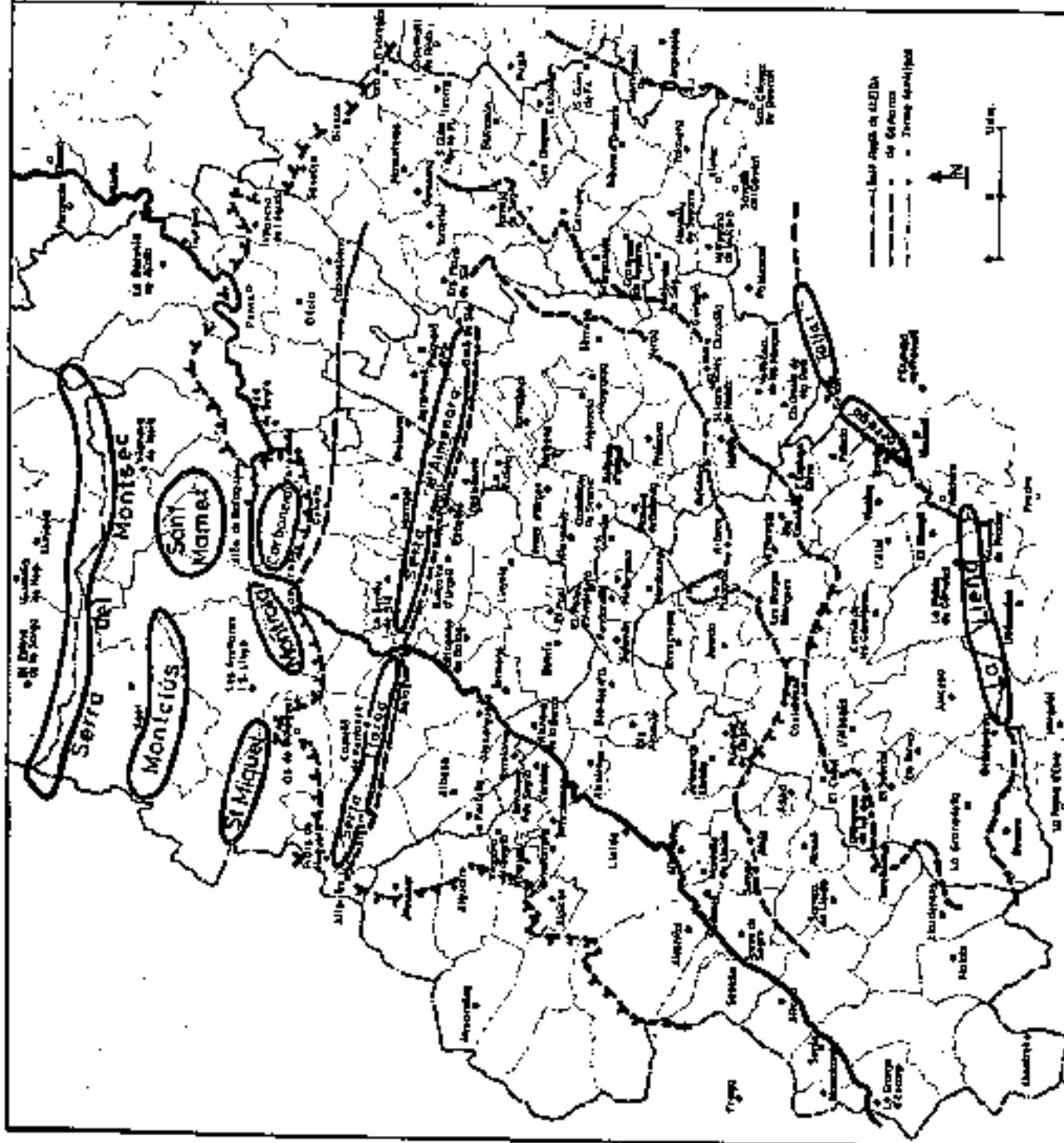
Fites del relleu diferenciadores de la plana

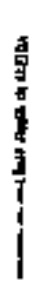

Llegenda

- Serres
- Riu Segre
- Llinçans vers la plana
- Llinçans amb llinçans més remarcables

Font: Interpretació del mapa físic a partir d'observacions.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

 Escala de 1:50.000
 N
 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Km

se el conjunt de la regió de Lleida en allò que es coneix com a depressió central o plana occidental (caldrà exceptuar-ne els municipis i terres septentrionals, al nord de Camarasa), es descobriren dins d'ella unes àrees que compleixen més estrictament les condicions de planura. A la «gran plana occidental», que es configura com la part meridional de la conca del Segre, al sud de la línia del Montroig i els estreps del Sulsonès, hi destaquen uns relleus encara més horitzontals, que n'ocupen la part central. A més de la descripció del relleu realitzada aquesta visió es pot confirmar de manera una mica més empírica.

La definició d'un pla o una plana física no sempre és fàcil, d'entrada perquè no és una noció tècnicament ben delimitada. Es parla de pla o plana per a caracteritzar un territori que té una carta horitzontalitat (s'assembla al «pla geomètric») i té una extensió més o menys significativa; però cap manual ni tractat precisa quin grau de pendent i quina amplitud mínima ha de tenir una plana. A la pràctica, el nom de pla o plana s'aplica indistintament a una superfície més o menys horitzontal de milers d'hectàrees, com ara la plana de l'Empordà, i a una extensió força horitzontal d'unas poques desenes d'hectàrees. En aquest darrer sentit, només cal veure que gairebé tots els municipis de les terres de Lleida tenen alguna partida del terme que porta el nom de el Pla o la Plana. En tot cas, allò que aquí es vol descobrir és certament una plana que ateny un nombre respectable de municipis i abasta gran nombre d'hectàrees.

Vista la premissa anterior, cal fixar-se immediatament en l'horitzontalitat del territori. El grau de pendent d'un territori pot mesurar-se de manera relativament fàcil i existeixen ja alguns càlculs generals que estalvien una feina impossible d'efectuar: l'aixecament topomètric de les terres de Lleida.² La dificultat principal ve posteriorment, a l'hora d'establir intervals significatius entre els graus de pendent trobats que permetin definir unes condicions de plana. En aquest sentit, es pot seguir la classificació establerta per alguns autors, que respon al mètode d'avaluació del pendent que se segueix i que, en tot cas, pot resultar força orientativa:³

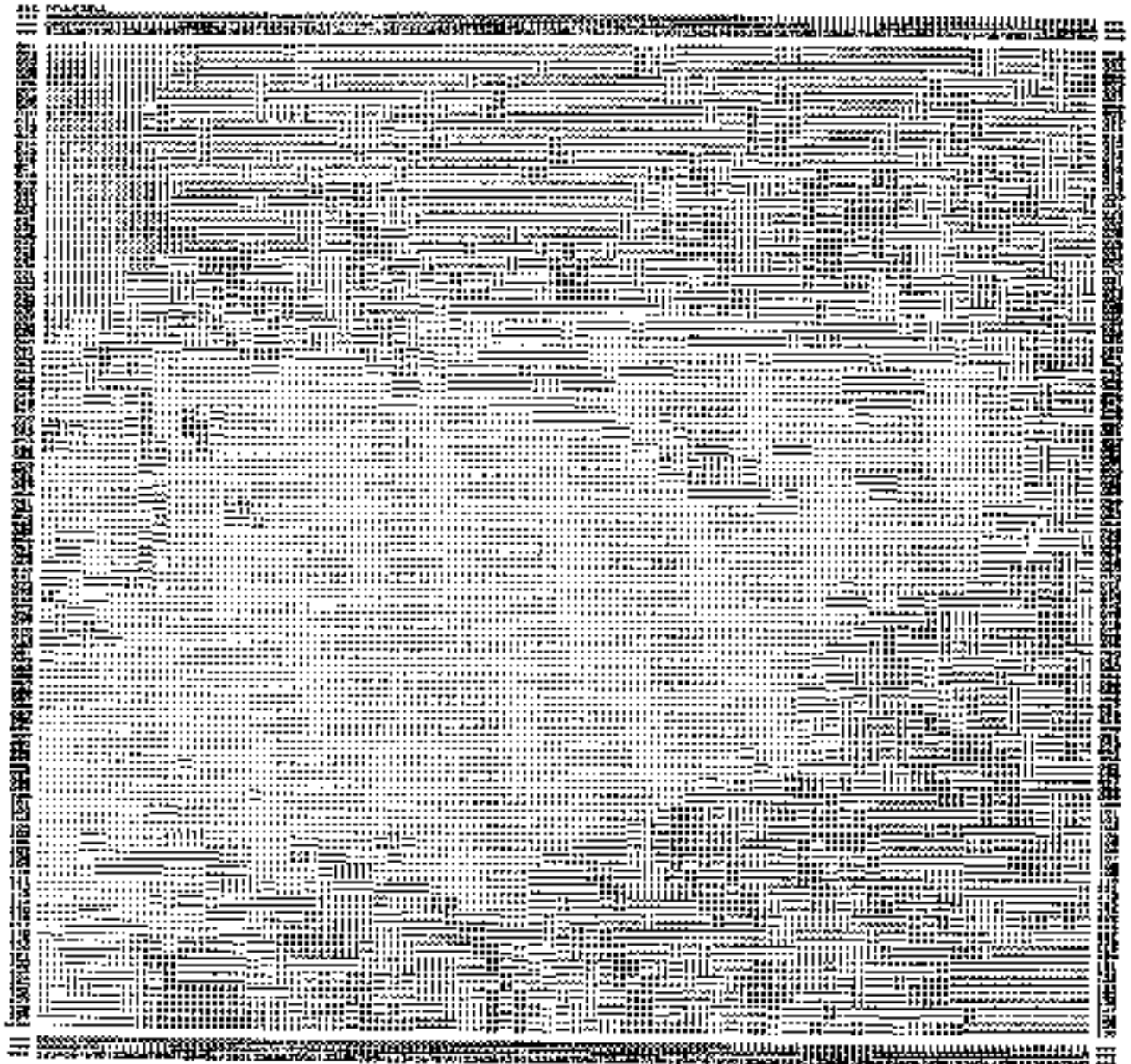
- 0-2 % Apte per a qualsevol ús urbà o industrial i qualsevol conreu. Possibles problemes de drenatge.
- 2-5 % Comença a intervenir l'erusió.
- 5-10 % Algunes màquines agrícoles plantegen dificultats d'utilització. S'hi troba limitada l'expansió industrial a gran escala i les vies de comunicació.
- 10-20 % Limitacions per a l'edificació.
- 20-35 % Edificacions només en zones molt puntuals i, encara, problemàtiques.
- + 35 % No apte per a activitats industrials o agrícoles o per a àrees urbanes.

Aplicant aquests intervals a la regió de Lleida s'obté el mapa 4.2 de pendents. Com es pot veure, la major part del territori de l'àrea estudiada presenta uns pendents molt baixos, inferiors al 5 %. Les àrees amb pendents entre el 5 i 10 % representen ja una part més petita, per passar a pendents superiors al 10 o al 20 %, que ocupen un territori més important.

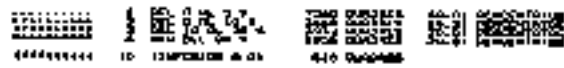
2. Deixant de banda el treball de camp, el pendent d'un vast territori com l'estudiat ha de definir-se a partir de les mapes topogràfics existents. Aquí s'ha utilitzat el càlcul de pendent realitzat per a tota Catalunya a través del servei d'Informació Territorial de la Direcció General de Política Territorial del departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. El càlcul de pendents d'aquest Servei, realitzat a partir del nombre de corbes de nivell existents dins de cada una de les quadrícules prèviament delimitades al mapa topogràfic, no és d'una gran precisió, però s'adequa perfectament a la intencionalitat d'aquest estudi. El treball informàtic que es presenta ha estat possible gràcies a la col·laboració de Jordi Cofas.

3. COROMINAS i DULCET, J. *Geologia i planificació territorial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.I.P.T., 1982, pàg. 28. En aquest treball es presenta el mapa de pendents de Catalunya sobre quadrícules U.T.M. d'1/4 de km.², que serveixen de base a l'elaboració del Sistema d'Informació Territorial de Catalunya. Aquest darrer, però, no recull els pendents inferiors al 2 %, que el recullia J. Corominas.

Mapa 4.2. Pendents.

MAPA DE DISTRIBUCIÓ DE CARRERS (D.G.P.T.)

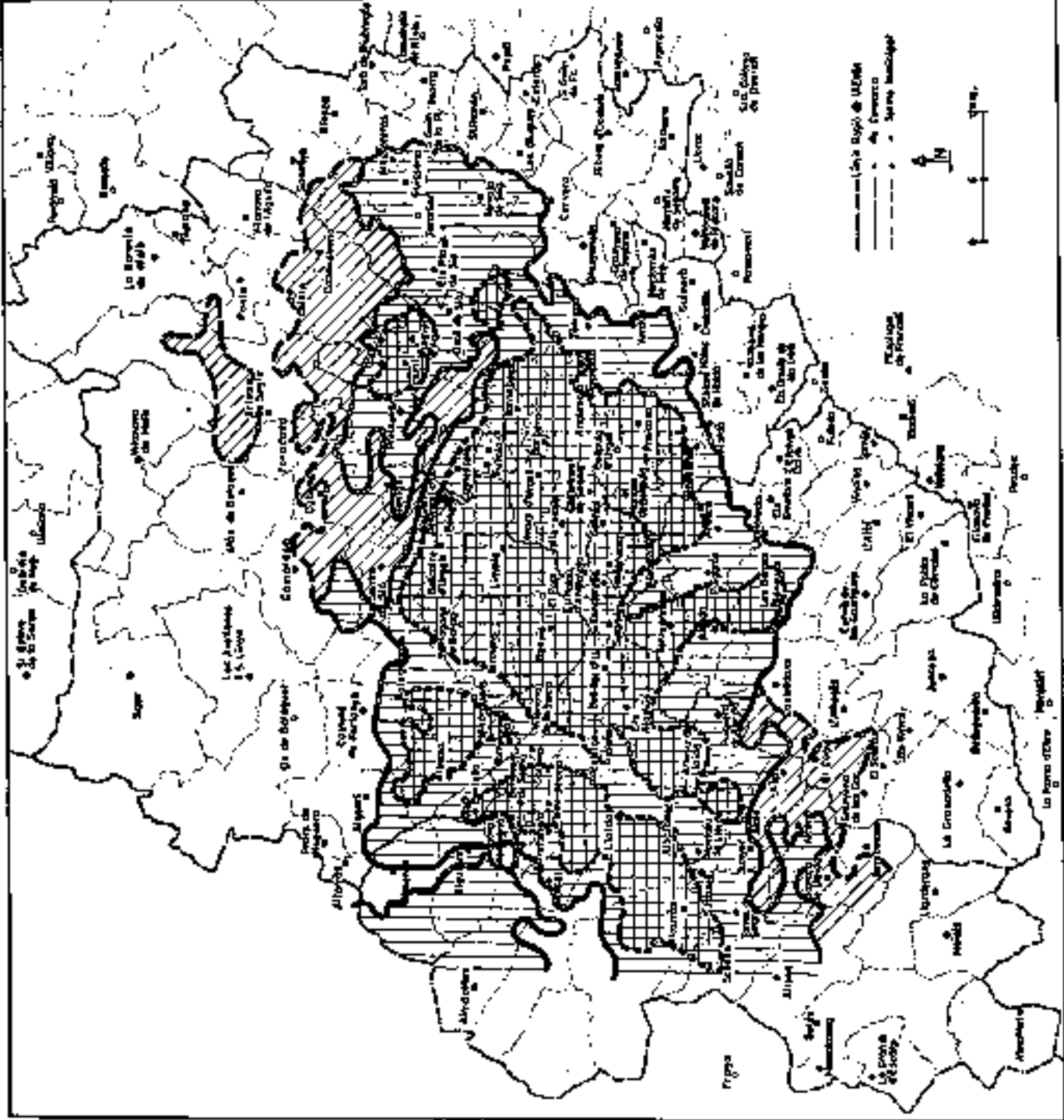
Mapa 4.3. LIMITS DE LA PLANA SEGONS ELS PENDENTS

Llegenda

- Àrees de pendents inferiors al 2%
- Àrees de pendents inferiors al 5%
- Àrees relativament amples amb pendents inferiors al 10%

Font: mapa 2.2. i CO-ROMINAS, J.: Geologia i planificació territorial, 1982.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

A nivell espacial, la separació entre aquestes àrees de diferent pendent resulta també força clara, especialment en el cas dels pendents inferiors al 5 %. Aquestes zones de poc pendent representen tota l'àrea central de la regió, estirant-se cap al nord-est i pendent-se en els límits de la regió per la part de ponent. Al costat d'aquesta gran àrea de trets horitzontals es constitueixen encara petits àrees de perfils suaus; però hom passa amb relativa promptitud a relleus accidentats constituïts per àrees amb pendents superiors al 10 o al 20 %.

Si d'alguna manera, doncs, la delimitació de la plana a partir d'un llindar de pendents del 5 % apareix inicialment com una mica arbitrària, la transició ràpida cap a pendents superiors li dona una gran versemblança. Pel que fa a les àrees amb pendents extrems superiors al 35 %, aquestes ocupen petites extensions de la part nord-occidental de la regió de Lleida, les quals no s'han tingut en compte a l'hora d'elaborar el mapa definitiu, englobant-se dins el grup de pendents superiors al 20 %.

Amb el mapa 4.2, hom pot fer-se ja una bona idea de l'àrea que abasta exactament la plana central de la regió de Lleida. Per a fer-ne més visibles els resultats, s'han traslladat els límits que dona el mapa de pendents sobre el mapa municipal (mapa 4.3). En aquest es dibuixa clarament una plana que s'estira en direcció NE-SW, des de Massoteres fins més enllà de Soses i que, un sotit transversal (NW-SE), va d'Alfarràs fins més enllà de les Borges Blanques, en el lloc de major amplitud. Si hom es refereix als pendents inferiors al 5 %, al mig d'aquesta plana no es plantegen pràcticament discontinuïtats: hi ha, tot just, una estreta franja accidentada al nord-est, la serra d'Almenara, que gairebé separa les terres que envolten Agramunt (la Ribera del Sió) i Guissona (l'anomenada Plana de Guissona), de la part més àmplia de la plana. Hi ha també un altre segment accidentat, el talús o serra de la Cerdera, que, dins els límits provincials, queda una mica arraconat, però que va a ser la reparació entre les planes del Segre i les del Cinca.

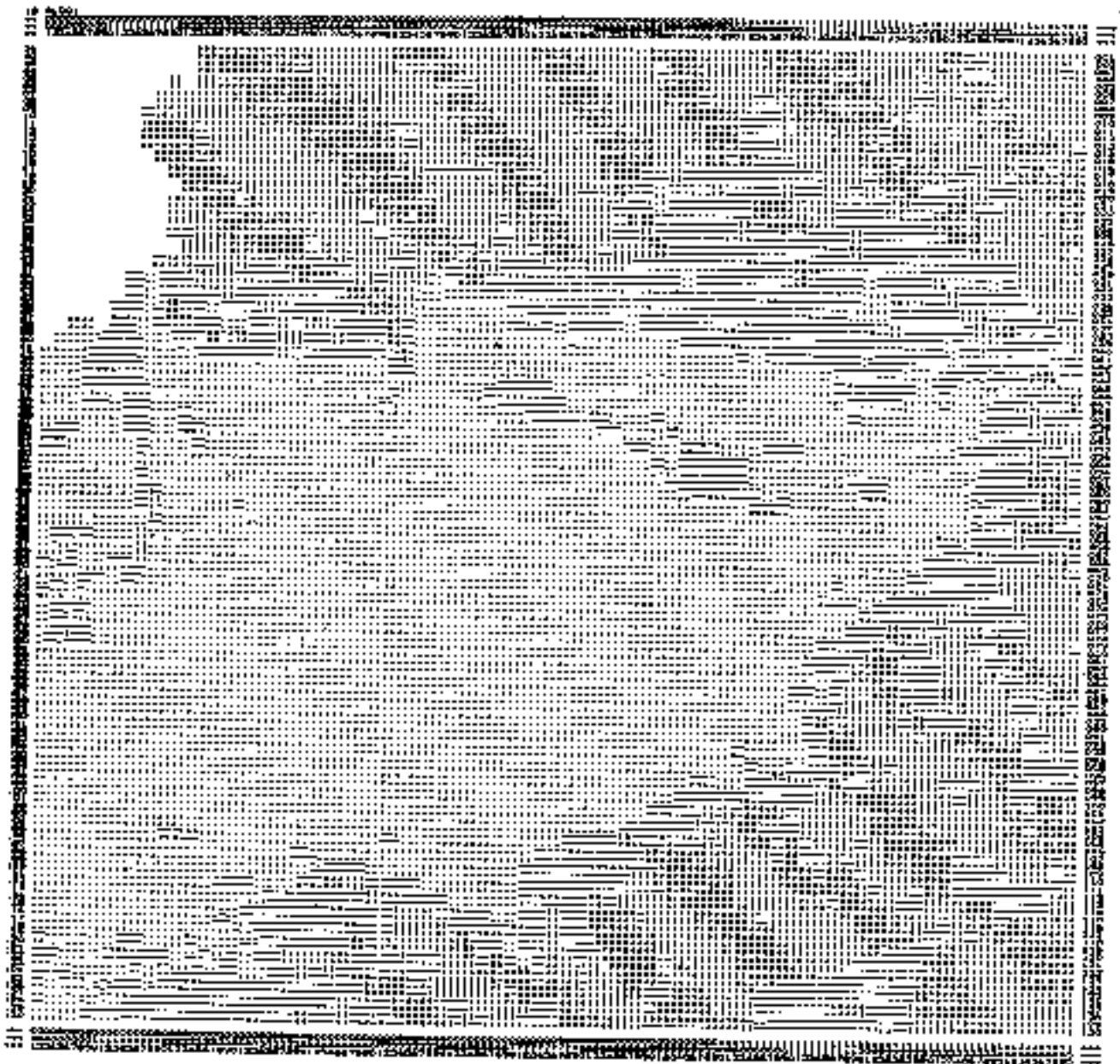
Si allò que es busca és definir les àrees més horitzontals, amb pendents inferiors al 2 %, aleshores la plana apareix molt més fragmentada, es dibuixa un pla més gran entre Vilagrassa i Alcolege i entre les Penelles i Torregrossa, és el pla d'Urgell, i apareixen plans més petits separats a l'altra banda del riu Segre: el del Segrià i l'horta de Lleida i el d'Albesa-Menàrguens. Al nord-est de la serra d'Almenara només una petita àrea, a l'entorn d'Agramunt, aconsegueix les condicions més estrictes de plana (pendents inferiors al 2 %).

En tot cas, les terres veïnes a l'àrea planera més gran, veuen augmentar ràpidament els pendents fins a situar-se per sobre el 10 %. Pràcticament no existeix una franja de transició de pendents mitjans (del 5 al 10 %); aquesta franja només adquireix certa amplària cap al nord-est, en els plans situats entre Agramunt i Ponts o entre la Sentiu al 2 %, aleshores la plana apareix molt més fragmentada. Es dibuixa un pla més gran entre Vilagrassa i Alcolege i entre les Penelles i Torregrossa, és el Pla d'Urgell, i apareixen plans més petits separats a l'altra banda del riu Segre: el del Segrià i l'horta de Lleida i el d'Albesa-Menàrguens. Al nord-est de la serra d'Almenara només una petita àrea, a l'entorn d'Agramunt, aconsegueix les condicions més estrictes de plana (pendents inferiors al 2 %).

Tomant a les terres veïnes de l'àrea planera central de la regió, es comprova com els pendents hi augmenten ràpidament fins a situar-se per sobre el 10 %. Pràcticament no existeix una franja de transició de pendents mitjans (del 5 al 10 %); aquesta franja només adquireix certa amplària cap al nord-est, en els plans situats entre Agramunt i Ponts o entre la Sentiu del Sió i Cubeils, i també cap als plans de les anomenades Garrigues Baixes, entre Aspa i Sarroca de Lleida.

El grau del pendent varia molt, per altra part, segons la direcció que es prongui. Cap al nord-oest, al nord d'Algarró i del mateix Balaguer, hom troba ràpidament pendents superiors al 20 %, que condicionen seriosament tot tipus d'activitat. Més cap al nord-est la transició entre plana i muntanya no és tan brusca, però hom acaba trobant els matai-

Mapa 4.4. Síntesi del relleu (pendent i altitud).

MAPA DE CANES DE CEMENT (D.G.P.T.)

1:50,000

xos pendents de més del 20 %, especialment al nord de Ponta. En canvi, cap a llevant i cap la sud de la regió de Lleida les àrees amb pendents superiors al 20 % no arriben a constituir un continuum i es troben entremig d'àrees amb pendents inferiors. A diferència de tota la part septentrional, aquí són també rares les àrees amb pendents extrems, superiora al 35 %.

4.1.6. La plana urgellenca dins la unitat fisiogràfica de la regió de Lleida

Els contrastos existents en els pendents es corresponen, a més, amb diferències d'altitud que no fan sinó augmentar els trets distintius entre les àrees anteriorment assenyalades. A major accidimentament, majors acostumen a ser les altituds, i això dona la imatge definitiva del relleu de la regió de Lleida: una plana central abocada i oberta cap al sud-est, envoltada de terres més alteroses i accidentades.

En fer la descripció del relleu i els accidents més remarcables de la regió, ja s'han apuntat els contrastos d'altitud existents i s'ha comprovat, també, com aquests no eren molt rellevants. D'entrada, les muntanyes o tossals van pujant progressivament en altitud a partir de la plana; seguidament, les altituds assolides tampoc no són espectaculars. Al sud, només es dépassen els 1.000 m. en un indret de la serra de la Llena; a llevant, les altituds superen rarament els 800 m. i només al nord-oest, on el relleu és més vigorós, els cims arriben i superen els 1.000 m. després de passar alguna estreta muntanyenca.

En definitiva, la regió de Lleida no és una regió fisiogràfica tancada. S'hi atença una mica pel costat septentrional; però és, precisament, per aquesta banda per on arriben els grans rius pirinencs a la plana (normalment, després de passar llargs i estrets costos). Per la banda de llevant i migjorn, que és el costat per on els cims o llocs més enlairats coincideixen amb la partió d'aigües entre els rius de la conca del Segre i els que vessen directament a la Mediterrània, rarament els límits constitueixen una barrera física notòria. El relleu en plataformes amaga les diferències entre les dues vessants i contribueix, més aviat, a augmentar els signes d'identitat entre ambdues bandes.

Aquest caràcter de regió fisiogràfica oberta dona, per altra part, una major rellevància a la definició de la plana central urgellenca. La regió de Lleida no es configura com un cercle de muntanyes i plataformes enlairades abocades a la part central més plana, sinó que es presenta més aviat com un mosaic; les terres «laterals» o perifèriques de la regió no es troben desvinculades d'altres regions veïnes. Només en alguns indrets puntuals de la part meridional, les Garrigues, on els límits tenen més el caràcter de hortes, es trenca aquest quadre general, que tantes implicacions tindrà en les activitats humanes.

Donades aquestes circumstàncies, ha semblat encara interessant donar una nova ullada a la configuració de la regió de Lleida i la de la seva plana central, tenint en compte, també, les altituds. En aquest sentit, i després de diversos assaigs, s'ha elaborat un mapa sintètic del relleu, que pondera els pendents en relació a l'altitud i que acaba d'arrodonir les conclusions fins ara apuntades (mapa 4.4).⁴

4 Els conceptes representats en el mapa 4.4, i que serveixen per delimitar cada una de les quadrícules U.T.M. de quart de quilòmetre, constitueixen el resultat de l'encreuament de diversos intervals d'altituds i pendents, segons la matriu original següent:

Altitud	PENDENTS			
	- 5 %	5-10 %	10-20 %	+ 20 %
300 metres	P	P	T	T
300-400 metres	P	T	T	M
400-500 metres	P	T	T	M
+ 500 metres	T	T	M	M

Els conceptes de síntesi venen a representar: P, la plana; T, la transició; M, la muntanya. L'elecció d'aquests conceptes dins la matriu respon, d'entrada, a la necessitat de primar els pendents en rela-

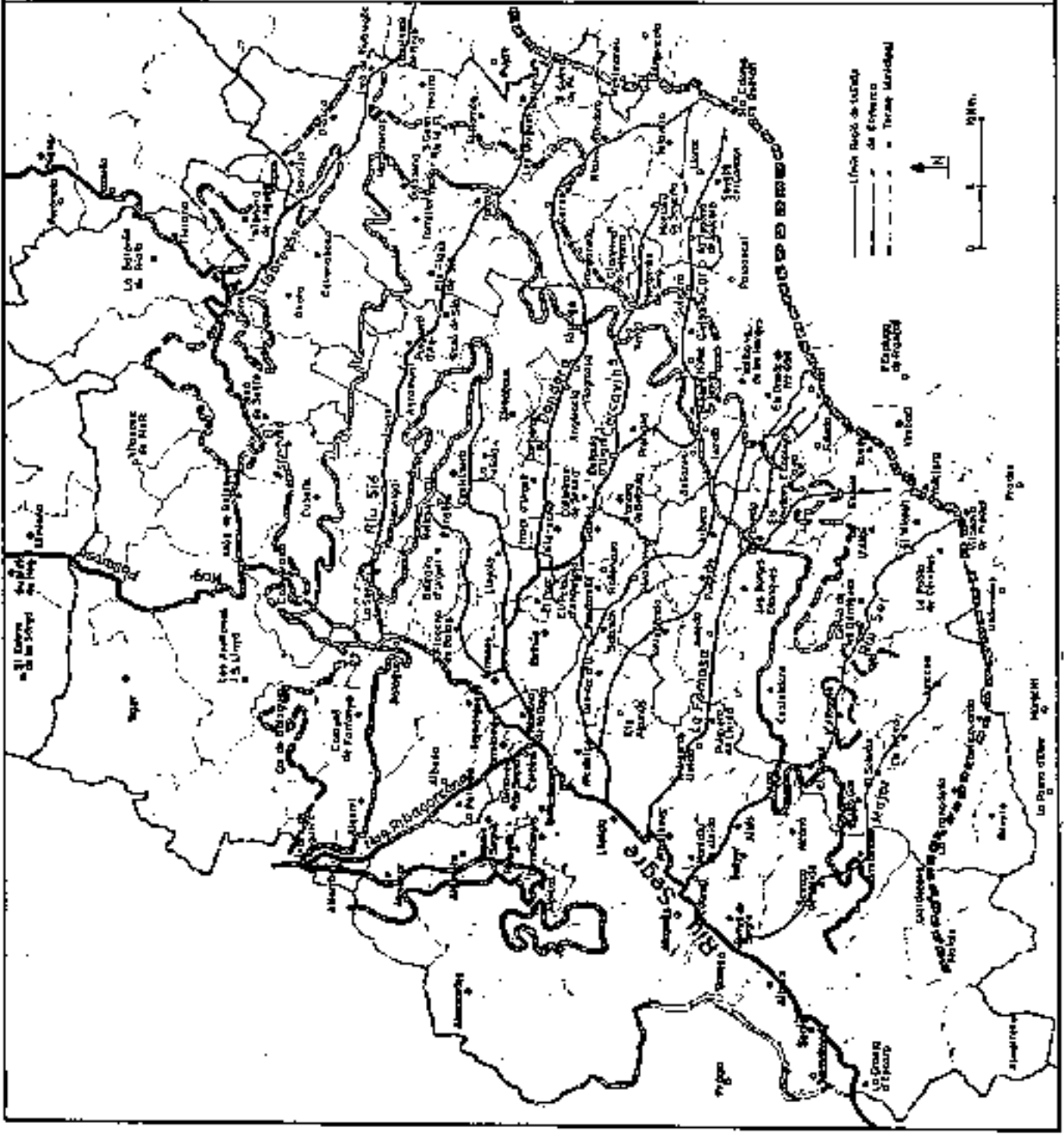
Mapa 4.5.

LIMITS ENTRE LA PLANA CENTRAL I ELS RELLEUS ACCIDENTATS PERIFÈRICS

- Llegenda**
- Limits de la plana
  - - - Línia de transició plana-muntanya
  - Límit de la conca del Segre
  - Principals rius

Font: interpretació a partir del mapa 4.4.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

El mapa sintètic d'interpretació del relleu suggereix unes conclusions que no varien gaire d'aquelles que han estat apuntades en el cas del mapa de pendents. El pas donat als valors mitjans de pendents i altitud fan que aparegui més marcada una àrea de transició entre les àrees més accidentades i altes, de condicions més muntanyenques, i les àrees planes. Aquesta àrea de transició constitueix, amb tot, una franja encara força estreta encerclant la plana.

Els límits de la plana que deixa veure el nou mapa no fan, per altra part, sinó refermar els límits que donava el mapa de pendents. Com es pot veure millor en el mapa 4.5, la serra d'Almenara apareix, en aquest cas, completament destacada, marcant la separació de la vall o ribera del Sud de la resta de la plana. En definitiva, tant el riu Sicó com el riu Llubregós, situat més al nord, determinen unes condicions que s'aproximen a les d'una vall, amb el trencant d'aigües més o menys marcat. Aquestes condicions ja no es donen al sud, almenys en arribar a la plana urgellenca; cal passar més al sud, als rius Set i Major, per trobar unes valls relativament encaixonades.

Com es veurà més endavant, la vida del país ha vingut molt poc marcada per l'orientació i trajecte dels rius. Aquests presenten, de manera general, una orientació E-W, amb una lleugera desviació cap al NW, que és paral·lela en tots ells. Lluny de seguir aquesta direcció, que ahora indefectiblement al riu Segre, els humans han establert intensos lligams en direcció perpendicular. Ni el relleu impedia ni impedeix aquests lligams, ni la magnitud dels rius representava un obstacle o un atractiu cara a encarrilar les relacions humanes. I això és complert particularment a la plana per excel·lència de la regió, el Pla d'Urgell.

4.2. La unitat geomorfològica del Pla d'Urgell

Les diferències espacials bastant clares que es configuren a partir del relleu representen ja una invitació interessant per esbrinar fins a quin punt es corresponen amb condicions ambientals també diferents. D'entrada pot semblar excessiu o atrevit cercar, en un espai ja relativament reduït com la regió de Lleida, unes condicions físiques o ecològiques que hi determinin unes unitats territorials amb un comportament força diferenciat. Així, un factor tan important com el clima difícilment presenta contrastos notoris en un espai tan reduït. Amb tot, no es podria deixar de veure si les variacions que es donen en les condicions físiques juguen un paper decisiu en les activitats de la regió.

Un altre aspecte a tenir en compte és que, quan es tracta de delimitar un espai a partir de diversos paràmetres naturals, es fa difícil establir separacions netes. El pas d'un determinat ambient a un altre mai no es fa de manera brusca i sempre cal ponderar els paràmetres que varien i aquells que no. Per altra part, la informació disponible tampoc no permet, en general, arribar a conclusions taxatives.

Els contrastos existents a propòsit del relleu, que s'han acabat de veure, tenen, d'entrada, una explicació força convincent en els orígens geològics. La regió de Lleida té una mateixa història geològica, almenys en els temps més recents que li han donat la seva configuració definitiva, però els processos geomorfològics han estat l'origen de formes i materials lleugerament diferents.

La formació de la regió de Lleida es remunta al mar terciari que cobria tota l'anomenada Depressió Central catalana. Sobre aquest mar relativament calm, s'anaren dipositant els sediments aportats pels rius de les terres veïnes aixecades, i es formaren gru-

---

ció a l'altitud (els intervals recollits dins aquesta representen contrastos febles, tot i que són útils per precisar la plana). Posteriorment, la poca significació o la irrelevància, a nivell espacial, de molts dels punts d'intersecció determinà la seva concentració en els altres conceptes indicats.

Mapa 4.6.

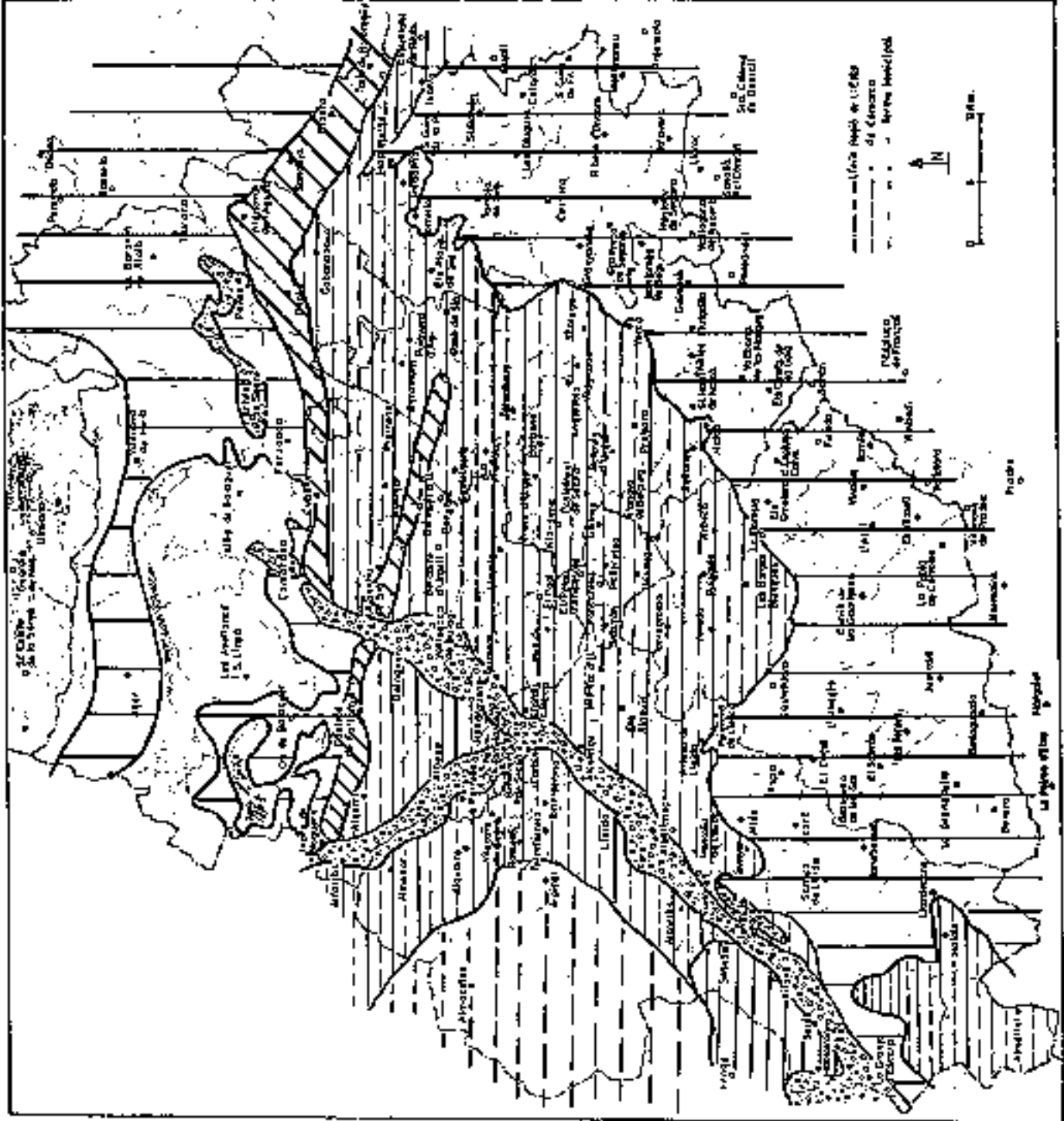
GEOMORFOLOGIA — LITOLOGIA

Llegenda

	Materials diversos
	Margues guixos calcisess
	" " calcisess
	" " "
	" " arenisques
	Groves Terrasses al.

Font: Instituto Geográfico y Minero de España
Fulls 33, Lleida, i 34, 1ª Hospitalet.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

xos que en alguna llocada, arriben als tres quilòmetres (fins a cinc en terres aragoneses). Coincidint amb els canvis climatològics o les diferències en els fenòmens erosius, els materials dipositats varien verticalment, donant origen a una estratigrafia semblant a tota la regió. Els moviments posteriors de les plaques tectòniques no han afectat sensiblement la Depressió Central, de manera que els estrats s'han mantingut horitzontals. Només s'ha produït un basculament general del conjunt, que tendeix a aixecar-se, per l'est, i a enfonsar-se, per l'oest.

Aquesta formació geològica característica de la Depressió Central contrasta amb la part nord de la regió de Lleida, que s'ha vist afectada per l'orogènesi pirinenca. Aquesta orogènesi es manifesta, sobretot, a la part nord-oest de la regió, al damunt de la serra de Llargà, i del riu Segre, entre Camarasa i Artesa de Segre. En aquesta àrea es troben ja els materials de l'època secundària, especialment del Cretaci, característics del Pre-pirineu. Una complexa estructura de falles i plegaments ha afectat tots els estrats d'aquesta àrea, que com s'ha vist, és la més accidentada de la regió i presenta un relleu clarament muntanyenc.

Però l'orogènesi pirinenca ha arribat a afectar, també, els estrats de la Depressió Central més propers, ni que sigui d'una manera bastant atenuada. Això es manifesta en els plegaments i alguna falla que abunden a la part nord-oriental de la regió de Lleida, i augmenten en intensitat al nord del riu Llobregós. L'efecte més meridional del plegament pirinenc arriba a les serres Llargà i d'Almenara, on la formació d'un anticlinal ha estat facilitada pels materials tous del substrat.

Les diferències de major abast territorial dins la regió de Lleida es deuen, però, a les variacions que presenta el procés de sedimentació dels materials oligocènics. Els processos habituals de sedimentació dels dipòsits aportats al mar fan que els materials més pesats restin vora la costa i els llims arribin més a l'interior. Les àrees de la regió de Lleida més properes als primitius marges costaners (representats pels Pre-pirineus i la Surrellada Primitiva) reburen dipòsits més pesats, objecte, també, de cimentació més compacta; hi abunden els estrats de sorres amb una forta sedimentació calcària. Al mig de la regió, les argiles esdevenen predominants i tot just es troben alguns bancs i paleocanals dispersos de gresos.

L'anarirada progressiva del mar de tota la Depressió de l'Ebre (igual que les variacions del nivell del mar), crea també diferències importants en les formacions estratigràfiques. Mentre els materials que apareixen a la superfície de gairebé tota la regió de Lleida són d'època oligocènica, a ponent de la regió, i tot just arribar a la plataforma de la Cerdera, apareixen ja sediments d'èpoques més recents, concretament del Miocè, que són els que cobreixen la part aragonesa de la depressió. Aquests sediments miocènics estan constituïts inicialment per materials tous, marges, però s'hi troben ja alguns estrats de gresos intercalats. Anant cap al SW apareixen potents estrats calcaris fruit de la deposició de materials en algües molt sotes.

En conjunt, doncs, a l'interior de la regió de Lleida s'hi diferencia una gran àrea on predominen els materials tous, constituïts per argiles. Aquesta àrea correspon pràcticament a la gran plana delimitada en parlar del relleu (mapa 4.0).

Els fenòmens erosius posteriors a la formació geològica de la depressió han creat, per altra part, algunes divisions a l'interior d'aquesta gran plana de marges tous oligocènics. Les transformacions erosives més remarcables han provingut de l'acció dels gran rius procedents del Pirineu; només aquesta tenien la força per gratar abundantment i encaixonar-se en els materials oligocènics i per arrossegar materials importants en les seves avingudes, que han deixat diverses franges de terrassos al·luvials. La Noguera Ribagorçana i, sobretot, el Segre han constituït, així, unes valls al·luvials estretes, però ben destacades, que han dividit la gran plana en tres sectors: el Segrià i l'horta de Lleida, els plans anomenats d'Algerri-Balaguer i el sector manifestament més gran: l'anomenat pla o Pla d'Urgall.

Els límits geològics del Pla d'Urgell els descriu clarament Jaume Calvet Porta en una tesi relativament recent:⁵ «Al nord, tal i com s'indica a la fulla de Bellvis (Soté i Llopis, 1946) està limitat per l'anticlinal de la serra d'Almonera, que té els flancs constituïts per nivells calcaris inclinats una decena de graus; a l'E i SE acaba en el contacte amb la formació calisses de Tàrrrega. Al NE i SE, el factor limitant és, doncs, l'aparició repetida de nivells calcaris coherents i continuats. Pel SW, especialment en el sector d'Artesa de Lleida i Pulgverd, el límit ve donat també per la mateixa formació, però aquí hom troba nivells de calissa penjats sobre el pla». En una altra part de l'estudi s'apunten també els límits occidentals del Pla, constituïts pels tossals formats de materials al·luvials aportats pel Segre, que han quedat dissecats i onfairats en relació als encontorns.

La configuració del Pla d'Urgell està, encara, marcada per dos fenòmens geomorfològics ben singulars. D'una banda, es tracta dels dipòsits de gravetes d'època quaternària que cobreixen una part important del Pla. Per una altra banda, les mateixes condicions de planura determinen fenòmens d'endorreisme ben peculiars.

Pel que fa a les gravetes, alguns autors apunten l'existència de dos nivells, mentre altres han determinat tres nivells, a la part oriental, i algun nivell més, a la part occidental.⁶ En tot cas, es tracta de dipòsits ben diferents de les gravetes de les terrasses al·luvials, i estan constituïts per cantells calcaris aplanats, d'una grandària mitjana de 5 cms, i amb els vèrtex i arestes lleugerament arrodonidos. Aquestes gravetes procedeixen de la «formació Tàrrrega» veïna i deuen ser dispersades en el Pla per l'acció d'avingudes subfades d'aigua.

Quant als fenòmens particulars del drenatge del Pla d'Urgell, aquests presenten tres característiques. D'una banda, les aigües d'alguns rius aferents al Pla d'Urgell es perden o es perdien en arribar a aquest, sigui per evaporació, sigui per filtració o les dues a l'hora. Per altra banda, els rius aferents al Pla d'Urgell no es troben sovint en connexió amb els diferents, que porten les aigües al riu Segre a través de passos entallats en els tossals de les ribes d'aquest riu. Finalment, es troben escampades pel Pla, i especialment entorn d'Ivars d'Urgell, nombroses depressions tancades i àrees de drenatge deficient; les argiles que componen el substrat no fan sinó reforçar aquestes condicions.⁷

Tant els mantells de gravetes com als fenòmens d'endorreisme tindran una gran importància a l'hora d'implantar el regadiu i, encara avui, constitueixen una referència important a tenir en compte a l'hora de decidir l'aprofitament agrari d'un indret.

4.3. Els límits imprecisos de les zones climàtiques

Una característica agermana al conjunt de la regió de Lleida: són les condicions climàtiques generala, que responen a allò que s'ha vingut anomenant com a clima mediterrani continental. Lluny de la Mediterrània, els efectes temperadors de la mar ja no es deixen sentir tant i els hiverns són més freds i els estius més calorosos. Baixa la humitat que caracteritza les àrees més pròximes al mar i les precipitacions ja no arriben tant a l'interior. Mentre les precipitacions, prop de la Mediterrània, són més abundants a la tardor, la primavera és l'estació més plujosa de la regió de Lleida.

Tant prop de la Mediterrània com a l'interior, l'estiu i l'hivern són estacions seques; però la manca d'aigua es fa sentir especialment a l'estiu, quan l'evapotranspira-

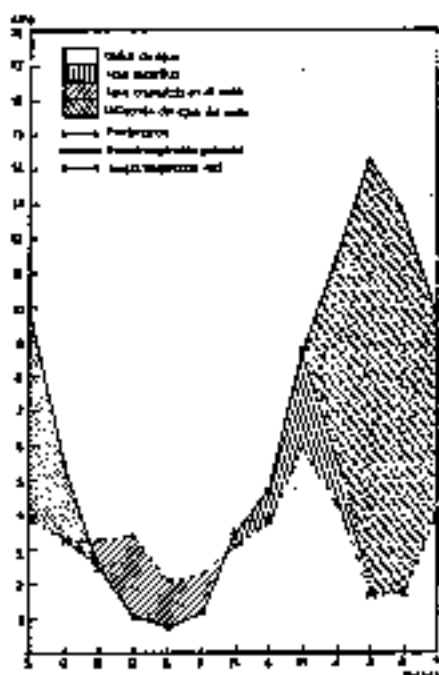
5. CALVET PORTA, J.: *Contribució al coneixement geomorfològic de la depressió Central catalana*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Tesi Doctoral, setembre 1977, pàg. 151.

6. Vegeu CALVET PORTA, J.: 1977, *op. cit.*

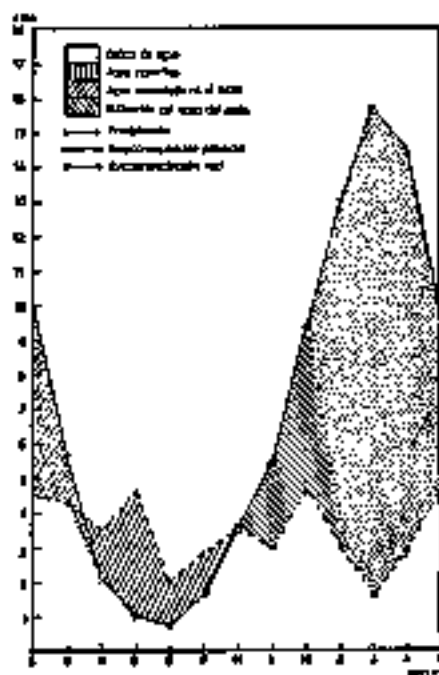
7. CALVET, J. i GALLART, F.: *Das Irregularitäten in el drenaje de un sector de la Depresión Central Catalana*, Saragossa, Actas III Reunión Grupo de Trabajos del Cuaternario, 1979, pàgs. 109-115.

Gràfic 4.1. Diagrames ombrotèrmics

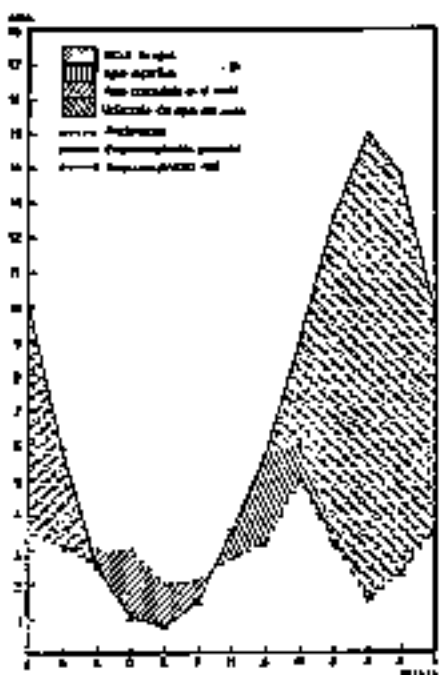
LEIDA - BOLLERS BLANCS

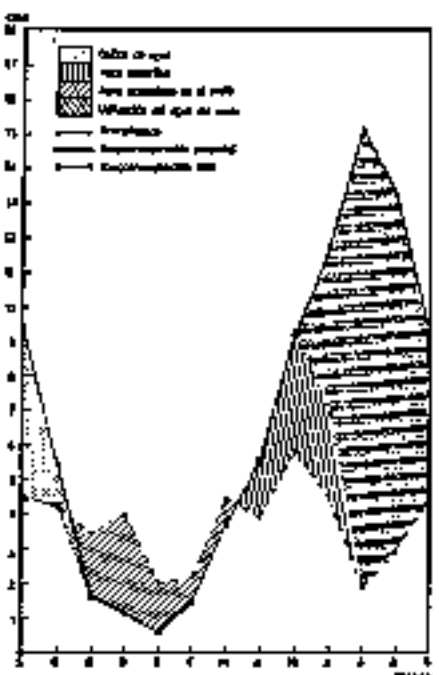
LEIDA - AYUDA «CAMARCS DE UGHESA»

MEDECA - FRAGA «LAS DALAS»

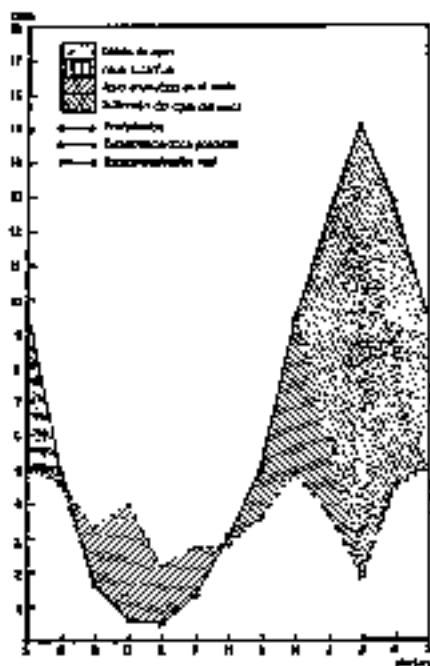
LEIDA - BALAGUER

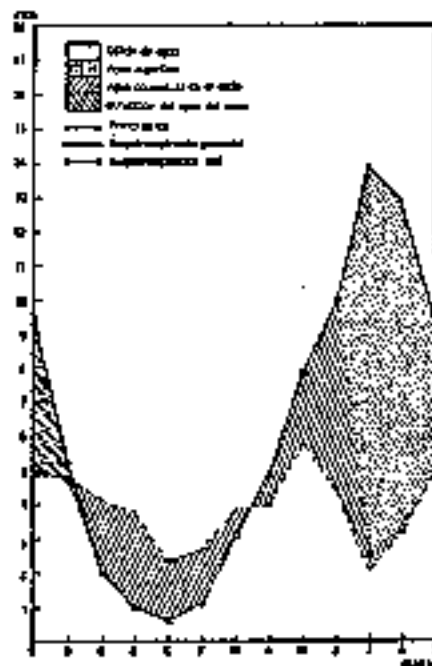
Font: LISO, M. i ASCASO, A.: Introducción al estudio de la evapotranspiración climática de la cuenca del Ebro, 1969

Gràfic 4.1 (cont.)

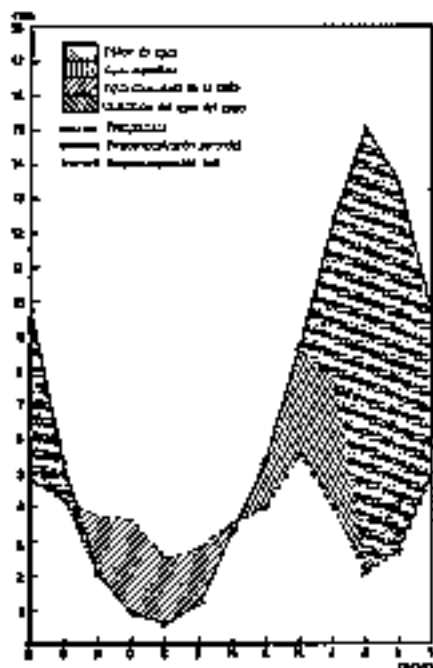
LERIDA - ARCS

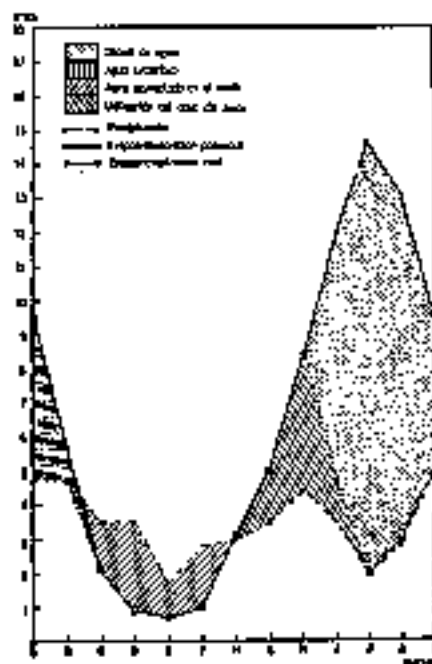
LERIDA - CERVERA

LERIDA - FARFEGA

LERIDA - MOLLEUSA

ció és superior. La secada estiuenca és un dels condicionants fonamentals dels països mediterranis i els seus efectes s'agreugen quan s'hi afegeixen les condicions de continentalitat. Aquest és el cas de la regió de Lleida, on s'enregistren, però, encara variacions importants en la secada segons els indrets.

La secada augmenta de manera progressiva de llevant cap a ponent, com es pot comprovar seguint els diagrames ombrotèrmics de Cervera, Tàrrrega, Lleida i Fraga (gràfic 4.1). D'una banda, es redueixen progressivament les precipitacions que passen de 470 mil·límetres anuals a Cervera a 341'3 mm. a Fraga. Per una altra banda, augmenten les temperatures, que passen dels 13'1 °C de mitjana anual a Cervera als 15'2 °C de Fraga. En conjunt, la secada, que a Cervera abasta una quatre mesos, entre final de juny i final de octubre, ve a durar gairebé sis mesos a Fraga, començant ja al mes de maig, amb l'agreujant, en aquest segon cas, que pràcticament els cinc mesos que van de maig a principis d'octubre són de secada rigorosa.⁸

La secada disminueix també en direcció nord i en direcció sud, des del centre de la plana. Dels 5 mesos d'insuficiències hídriques i 2 de secada extrema que presenta l'observatori de Mollerussa, es passa, per exemple, a 4 mesos d'insuficiències i 1 de secada forta, a Camarasa, i a una situació semblant cap al sud, al costat de la Pobla de Cérvoles.⁹

Mentre la disminució de la secada que s'experimenta de l'oest cap a l'est es pot interpretar com una accentuació dels trets de continentalitat, tant com un descens d'altitud, les variacions que s'enregistren cap al nord i cap al sud responen de manera més clara a l'altitud. Donades aquestes circumstàncies, hom troba que la variació de la secada (i les mateixes condicions climatològiques generals) reproduïx força el model territorial de la regió de Lleida dibuixat a propòsit del relleu.

La informació meteorològica actualment pateix d'un nombre considerable de buits, tant en el temps com en l'espai, i conté defectes importants d'elaboració, de manera que es fa molt difícil verificar sobre el terreny les variacions de la climatologia dins la regió de Lleida. Amb tot, alguns paràmetres generals i diverses observacions que existeixen, permeten fer-se una idea aproximada de com s'escauen les variacions climatològiques en el conjunt de la regió de Lleida. El mapa 4.7 de temperatures mitjanes i el mapa 4.8 de precipitacions mitjanes representen les isòlines d'aquests canvis.

Les precipitacions mitjanes anuals segueixen força les variacions d'altitud, de manera que augmenten concèntricament des de la plana central de la regió. L'augment de precipitacions es fa més ràpid cap a la part nord-occidental, on les altituds són també superiors: a la ratlla del Montsec, aquestes precipitacions superen els 700 mm. anuals. En direcció NE, l'existència d'una sèrie d'observacions més llarga i detallada mostraria probablement una bossa de precipitacions més aviat baixes seguint la vall del Sagre. En tot cas, en aquesta direcció, i pujant al Solsonès, hom depassa ràpidament els 600 mm. anuals de precipitació, quantitat que no assolixen els observatoris més enlairats de la Segarra. Pel costat sud, les precipitacions augmenten en apropar-se a la serra de la Llena, a la part més alta de la qual probablement es superen els 600 mm. Finalment, a ponent, i en direcció a la vall de l'Ebre, les precipitacions assolixen les xifres més baixes.

I quin significat tenen les variacions de les precipitacions mitjanes anuals? Per elles soles, ben poca cosa; caldria veure'n la distribució estacional i encara caldria ana-

8. Aquestes són les conclusions que deriven de l'índex d'humitat calculat per F. Oles Castillo i L. Ruiz Bertrán (*Agrorclimatología en España*, Madrid, I.N.I.A., 1977). L'índex d'humitat mensual es calcula a partir de les precipitacions mitjanes mensuals i el coeficient d'evapotranspiració potencial de Thornthwaite, tenint en compte, a més, la reserva hídrica del sòl.

9. Una visió més detallada dels canvis que s'operen en direcció nord o en direcció sud es pot trobar a FUJADAS, R. i ALDAMA, I.; *Diagnosi de la Noguera*. Barcelona, D.G.P.T. Generalitat de Catalunya, 1985, i a PÓRTA, J.; JULIA, R. i col.: *Els sòls de Catalunya Area meridional de Lleida*. D.A.R.P. Generalitat de Catalunya, 1983.

Mapa 4.7. TEMPERATURES MITJANES ANUALS (°C)

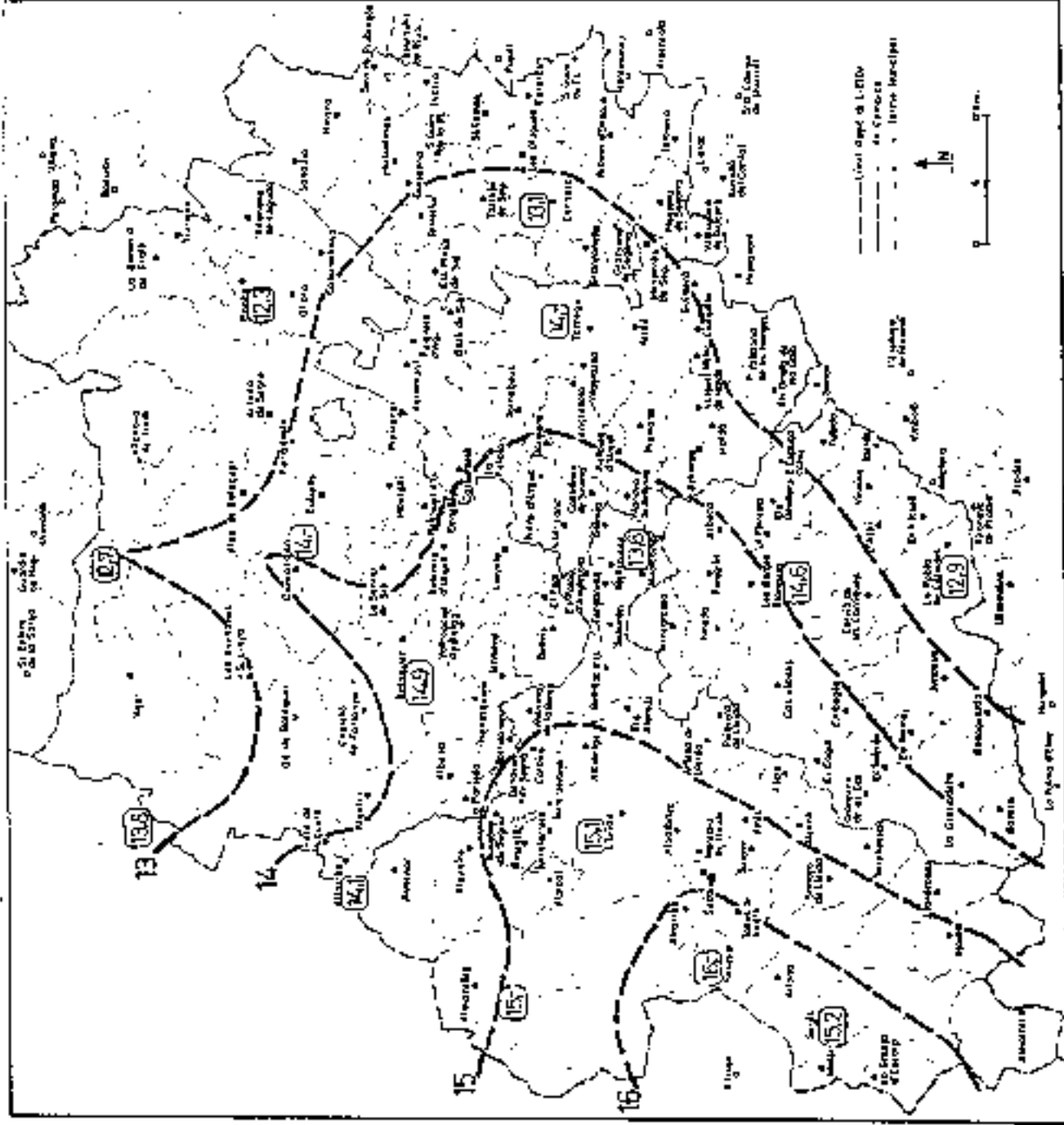
Llegenda

(XX) Dades est. met.

— Isotermes

Font: elaboració pròpia a partir de diverses fonts.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Mapa 4.8.

ISOHETES

Pluges mitjanes
anuals en mm.

Llegenda

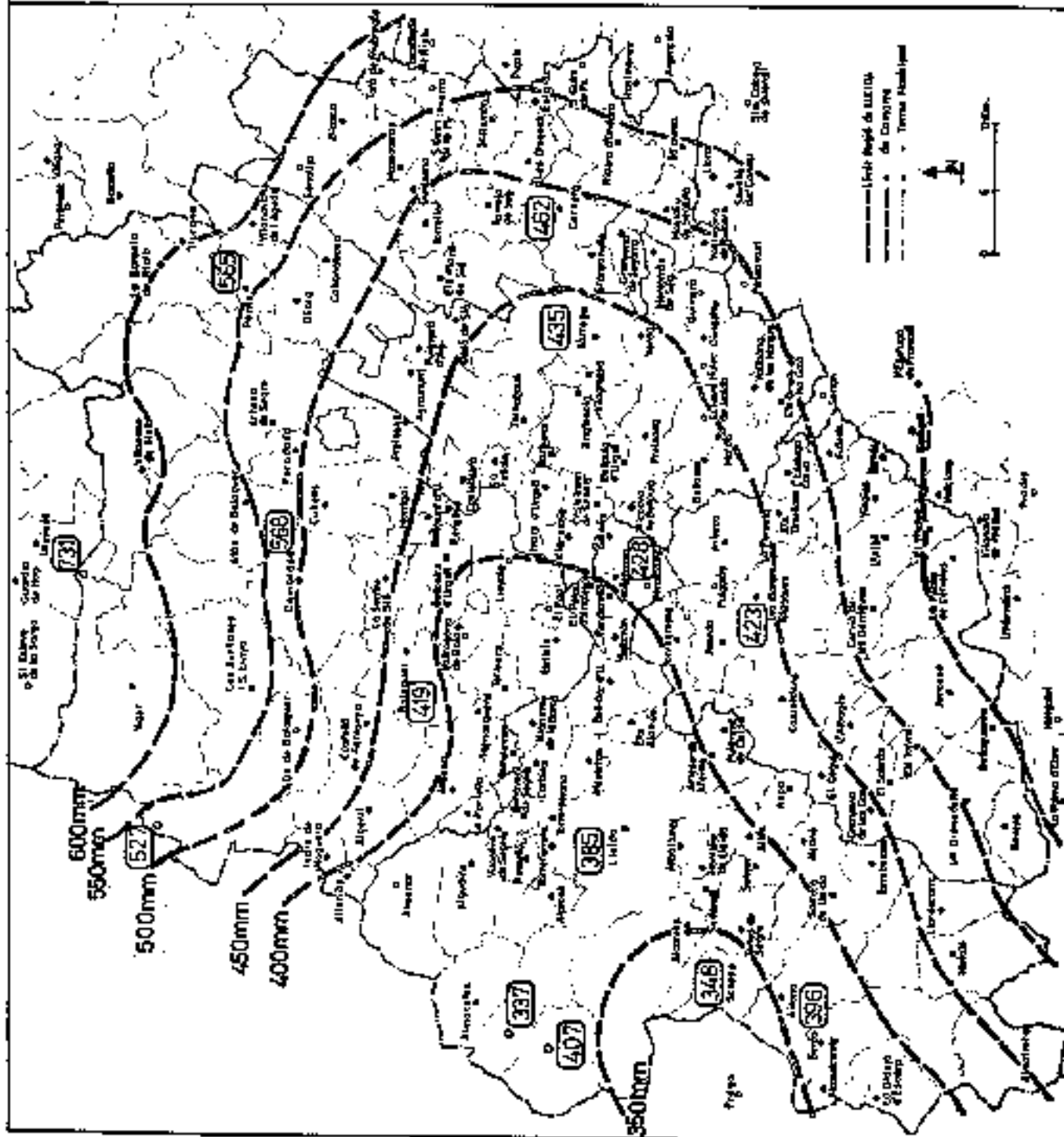
----- Isohietes

XXX Dades d'ob. met.

Dades de precipitació mit. anual
fornides per FELIPE CASTILLO i
LÓPEZ BERRIAN, *Agencia Estatal de
Estadística*, 1977 Madrid

Font: elaboració pròpia
a partir de diverses
fontes.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

litzar altres paràmetres per veure com les precipitacions incidixen sobre el comportament dels éssers vius. En principi, però, tenint en compte la distribució habitual de les precipitacions, amb un màxim de primavera (maig), i un altre de tardor (octubre, encara que cap a llevant cada cop són més importants les precipitacions del mes de setembre), es poden ja descobrir les limitacions que les quantitats d'aigua caiguda representen. Aquestes limitacions es deixen sentir especialment en els conreus; donades les grans oscil·lacions que presenta la pluviositat d'un any per l'altre, cap indret de la regió de Lleida es salva de les pèrdues dels conreus que, de tant en tant, ocasiona la manca de pluges. No cal dir que aquestes insuficiències augmenten en direcció SW; a les àrees de precipitacions inferiors als 400 mm., on les pluges primaverals passen tot just dels 100 mil·límetres i en els mesos de juliol-agost se suparen de poc els 30 mm., els matèxos cereals creixen amb prou feltes al secà.

Els efectes de la manca de pluges vénen augmentats per les altes temperatures, que es distribuïxen en un sentit força semblant (mapa 4.7). Els efectes de l'altitud no incidixen de manera tan sensible en les temperatures cap al SW de la regió. En aquesta àrea l'efecte altitud queda contrarrestat en part per la proximitat del triangle Lleida-Fraga-Mollerussa, l'àrea més tòrrida de la depressió de l'Ebre.

Les variacions anuals de les temperatures no són tan espectaculars com les de les precipitacions, però no deixen de ser significatives i la variació en un grau de la temperatura mitjana pot tenir notables implicacions. En aquest sentit, les variacions recollides en el mapa signifiquen diferències climatològiques importants sobre el terreny. El valor de les temperatures mitjanes anuals com a referència rau, però, en la seva capacitat de reflectir les temperatures que faciliten i condicionen el desenvolupament de la vegetació.

L'observació de les etapes que segueix el desenvolupament de la vegetació dona, és interessant, en aquest sentit, comprovar, per exemple, les grans diferències que es donen a l'època de la maduració de la fruita a la regió de Lleida. Seguint la plana al·luvial del Segre, per sota Torres de Segre es troba la zona primerenca de la fruita, on encara és possible diferenciar l'àrea més propera a la Granja d'Escarp, on els fruits maduren més aviat que a l'altre. De l'àrea primerenca a l'àrea immediata, constituïda entorn a l'horta de Lleida i el Segrà, l'època de maduració es retarda d'una setmana o més. El mateix succeeix cap al nord (Balaguer), i cap a llevant (l'Urgell), on es troba l'àrea fructícola tardana.¹⁰

Aquestes diferències en l'època de maduració són fonamentals cara a traure els productes al mercat i han determinat una certa especialització productiva en cada una de les zones. Tant o més que aquestes diferències de maduració hi ha, però, un altre element que incideix en l'especialització: són les gelades primaverals. Mentre aquestes es presenten rarament a l'àrea primerenca, tenen en canvi certa incidència a l'àrea mitjana i afecten repetidament l'àrea tardana. Les temperatures mínimes absolutes del mes de maig s'arregistren, per exemple, valors de 3'1 °C a Lleida ciutat (efecte urbà), per 3'5 °C a Soses, població situada més al sud; al nord de Lleida, aquestes temperatures baixen a 2'1 °C a Alfarràs i a 1'3 °C a Balaguer. Les baixades més significatives de les mínimes absolutes de maig es donen, però, cap a llevant; a Mollerussa els valors són ja negatius (-0'5 °C), i no es troben gaire allunyats dels de Cervara (-0'7 °C).¹¹

Dins d'aquesta zonificació general, de límits certament imprecisos, que es descobreix a partir de les gelades, les temperatures mínimes primaverals i les temperatures

10. Aquesta divisió es deu encara a LLUCÍ, E. i SERÓ, R.: *La regió fruitera de Lleida*. Barcelona, Banca Catalana, 1970.

11. Dades recollides per ELIAS, F. i RUIZ, L.: 1977 *op. cit.* La significativitat de les xifres depèn, en gran manera, de les sèries anuals utilitzades pels autors, que no sempre són satisfactòries.

mitjanes anuals, es produeixen variacions locals remarcables, que condicionen també l'activitat dels organismes vius. A les àrees perifèriques més occidentals, els cicles locals vénen donats, especialment, per situacions d'inversió tèrmica. A les vastes planes centrals i a la de l'Urgell en concret, les variacions tenen alguna relació amb la situació «fonda» o de «coma» de les terres, però es deuen en bona part a les diferències dels sòls i a corrents d'aire localitzades.

Darrerament, i com a fenomen atmosfèric singular, no es pot deixar d'esmentar la boira, tret distintiu de la regió de Lleida. La permanència de les boires a la regió de Lleida varia també en funció de l'altitud. A mesura que hom s'allunya de la vall del Segre disminueixen els dies de boira. Les observacions existents no permeten, però fer-se una idea precisa de la duració mitjana de les boires, una duració que varia molt d'un any per l'altre.

4.4. El paisatge vegetal com a reflex de les unitats naturals

La configuració física del territori i les condicions climàtiques que actuen en aquest determinen, d'alguna manera, les característiques dels organismes vius que s'hi desenvolupen. Com a base de la complexa estructura orgànica que es basteix sobre el territori, hom pot considerar els sòls.

La major part dels sòls naturals de la regió de Lleida serien sòls poc evolucionats que, en correspondència amb el clima sec de l'àrea, constitueixen les anomenades «xarrendzines» (horitzó humífer profund únic amb complex de ions càlcics i activitat biològica notable). Cap a la part més oriental de la regió, la major presència d'humitat dona ja origen a algunes terres brunes. En canvi, cap a la part més occidental i just abans de passar la franja al·luvial del riu Segre, comencen a abundar els sòls àrids del tipus *txernozems*, amb contingut orgànic molt baix, saturació calcària i estructura granelluda. Aquestes variacions dels sòls naturals vénen a representar el pas d'un règim xàric, característic del clima mediterrani, a un règim arídic, característic d'una zona desèrtica com els *Monogros*.

Les activitats de l'home han modificat, però, notablement els sòls naturals de la regió, de la mateixa manera que han transformat, també, la vegetació natural. Cada dia són més pocs els claps de vegetació natural que queden a la regió de Lleida i resulta ben difícil reconstruir, a partir d'aquests claps, allò que hauria estat la vegetació natural de la regió de no existir la intervenció humana. Amb tot, resulta interessant traçar les característiques de la vegetació potencial de la regió, perquè aquesta permet comprendre millor les particularitats ecològiques que actualment presenta cada àrea.

En el conjunt de la regió de Lleida es descobreixen actualment tres grans dominis, que ocupen superfícies molt desiguals (mapa 4.9). El domini més sec està constituït per la màcula de garric i arçot, que ocupa una petita part del territori situada a la part sud-occidental de la regió, per sota de la ciutat de Lleida. La major part del territori es troba dins el domini de l'alzinar continental o carrascar. Aquest es troba envoltat pel domini de la roureda seca, de roure de fulla petita, que ocupa les parts més enlairades de la regió, especialment cap al nord i cap a llevant.

A les terres més caloroses de la regió de Lleida, on predominen els sòls arídics poc evolucionats, la vegetació natural, de no haver-hi intervenció humana, serien les bosques de garric i arçot (*Rhamno-Cocciferetum cocciferetosum*). Una variació d'aquesta vegetació la dona la presència del lentiscle a la part més meridional, on els hiverns són més suaus (associació *Rhamno-Cocciferetum pistaciotosum*). D'aquesta vegetació climàtica en queden, però, ben poques mostres; en els pocs indrets on subsisteix algun tipus de vegetació natural hom hi troba brollcs amb romaní, mafeida i espornallac o, a les zones més càlides, amb bruc d'hivern i espigol. En alguns llocs orientats al nord es troba en-

Mapa 4.9. DOMINIS DE VEGETACIÓ

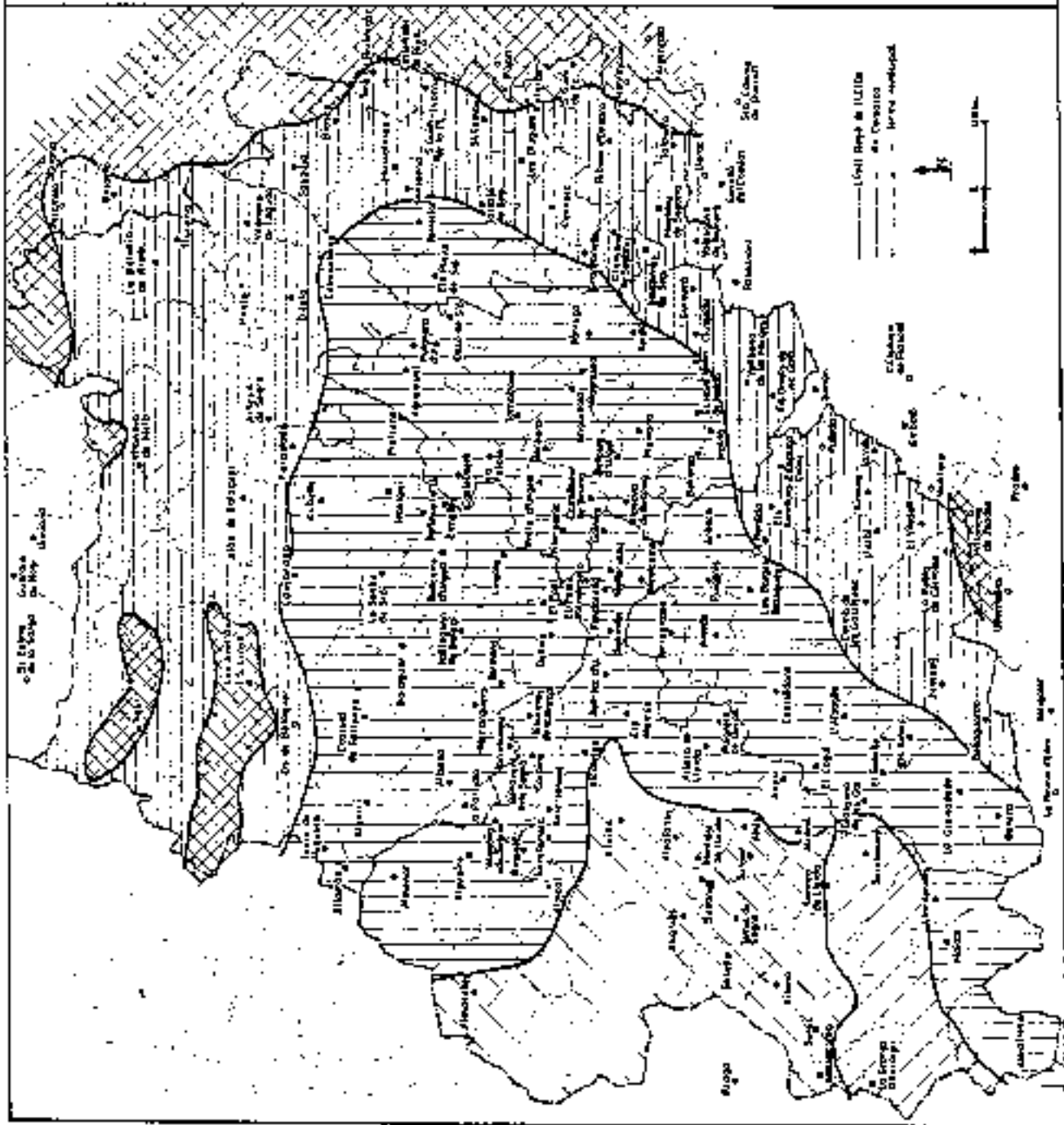
Llegenda

Dominis:

- Roureda de roure de fulla petita
- Alzinar continental de transició a la roureda
- Alzinar continental
- Miquia de garric i arçol amb lleitesclic
- Miquia de garric i arçol

Font: elaboració pròpia a partir de JORPAN JR. VRIES, S.: Mapa forestal de la província de Lèrida, 1954 i Mapa d'Àprofitaments i Cultius, M.A.P.A., 1980.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

abunden els aspergers. Però tant o més freqüent és una forma de vegetació més degradada, que es troba dominada pel riscall i la botja pudent.¹²

Aquest darrer tipus de formació degradada abunda, també, a les parts més àrides del domini del carrasquer (*Quercetum rotundifoliae*). En aquest domini, la vegetació natural esitaria representada per un estrat arborei ben desenvolupat, amb un sotabosc format per les espècies característiques de les màquies i les brulles, el garric, l'arçot, la gatosa, l'argulaga o el llistó. Aquestes plantes arbustives són les que habitualment constitueixen les espècies predominants. Rarament es conserva l'estrat arborei original, substituït per l'alzina carrasca; en lloc d'aquesta, apareix el pi blanc.

La degradació del carrasquer, comunitàt amb un sotabosc molt pobre, dona pas a les garrigues. Aquestes són, però, també poc extenses i allò que es troba habitualment són formes més degradades, les brulles de romani, espècie integrant també de les Garrigues. Les etapes més degradades del carrasquer, a part alguna comunitat característica de la màquia de garric i arçot, estan representades pels fenassars típics (que, a la màquia de garric i arçot, es redueixen a indrets humits propers al riu). Pel que fa als pradells teròtics, en el domini del carrasquer abunden els llistonars, on són freqüents les comunitats amb una presència important de ruda.

Dintre del carrasquer és possible diferenciar, encara, un domini més humit, caracteritzat ja per la presència de plantes muntanyenques; seria la subassociació *Rhamnetosum infectoriae* (carrasquer amb espina carlina de fulla petita). A les parts més altes, i tocant les rouredes, apareix també un carrasquer amb boix (*Quercetum rotundifoliae*, *Subus. buxetosum*), on proliferen algunes espècies eurosiberianes. El primer tipus de carrasquer ocupa les àrees immediates a la gran plana central de la regió de Lleida, precedint el domini de les rouredes. Pel que fa al carrasquer amb boix, aquest ocupa extensions més o menys importants ja enmig del país de les rouredes.¹³

El carrasquer corresponent a la subassociació *Rhamnetosum infectoriae* acostuma a tenir un sotabosc esclerisat, on es poden trobar, però, plantes muntanyenques com la viola boscana, l'arç blanc o la bolxerola. Els límits del domini d'aquest tipus de carrasquer, interessants per a definir la unitat natural de la plana central de la regió de Lleida, haurien de ser objecte d'un estudi més acurat. L'àrea que se li ha atorgat en el mapa 4,8 respon als límits aproximats de l'àrea on és observable ja algun roure de fulla petita. En aquesta àrea comencen a abundar les joncades, gramunets embosquinats d'uns 20-40 cms. d'altitud. Al costat de la jonca s'hi troba el forra de marge, la farigula, l'argelaga, la butja d'escombres o la festuca ovina. En la mateixa àrea també té singular relleu el romani, que avui pràcticament no es troba a les parts més baixes del domini del carrasquer.

La transició entre l'alzina carrasca i el domini de la roureda de fulla petita és, en definitiva, una transició ben difícil de determinar, tot i que entre elles es juga el pas de la vegetació mediterrània a la vegetació eurosiberiana. Alzines i rourus es barregen i superposen, alternativament, en una àmplia franja de terreny, segons les condicions locals: exposició solar, desenvolupament dels sòls o incidència de la inversió tèrmica.

L'entrada al domini de la roureda sembla ben assegurada a les parts més enlairades de la serra de la Llena, a la part més alta de l'altiplà de la Sogarra, al Solsunès i a les

12. La vegetació de la part del Segrià ha estat força estudiada per CONESA, J. A. i RECASENS, J.: *Aports del curs monogràfic sobre el paisatge vegetal del Segrià*. Lleida, E.S.A.L. Universitat Politècnica de Barcelona, 1996.

13. Drua de Bolós (*La transición de la Depresión del Ebro y las Pirineas en el aspecto geobotánico*, Madrid, C.S.I.C., 1930), i Ramon Folch (*Vegetació i Història dels Països Catalans*, Barcelona, F.C.C., 1964) fan una interpretació contràctoria de la subassociació *Rhamnetosum infectoriae*. Aquí s'ha escollit una interpretació més aproximada a la de Ramon Folch, que sembla respondre millor a l'estudi de base: ERAUD-RANQUEL, J. i BOLÓS, O.: *Les groupements végétaux du basain moyen de l'Ebre et leur dynamisme*, Saragossa, Anales Aula Dei, 1957. Caldria, amb tot, efectuar un estudi més precís de la subassociació en qüestió.

Mapa 4.10.

GRANS AREES SEGONS
EL RECOBRIMENT DE
LA VEGETACIO NATURAL

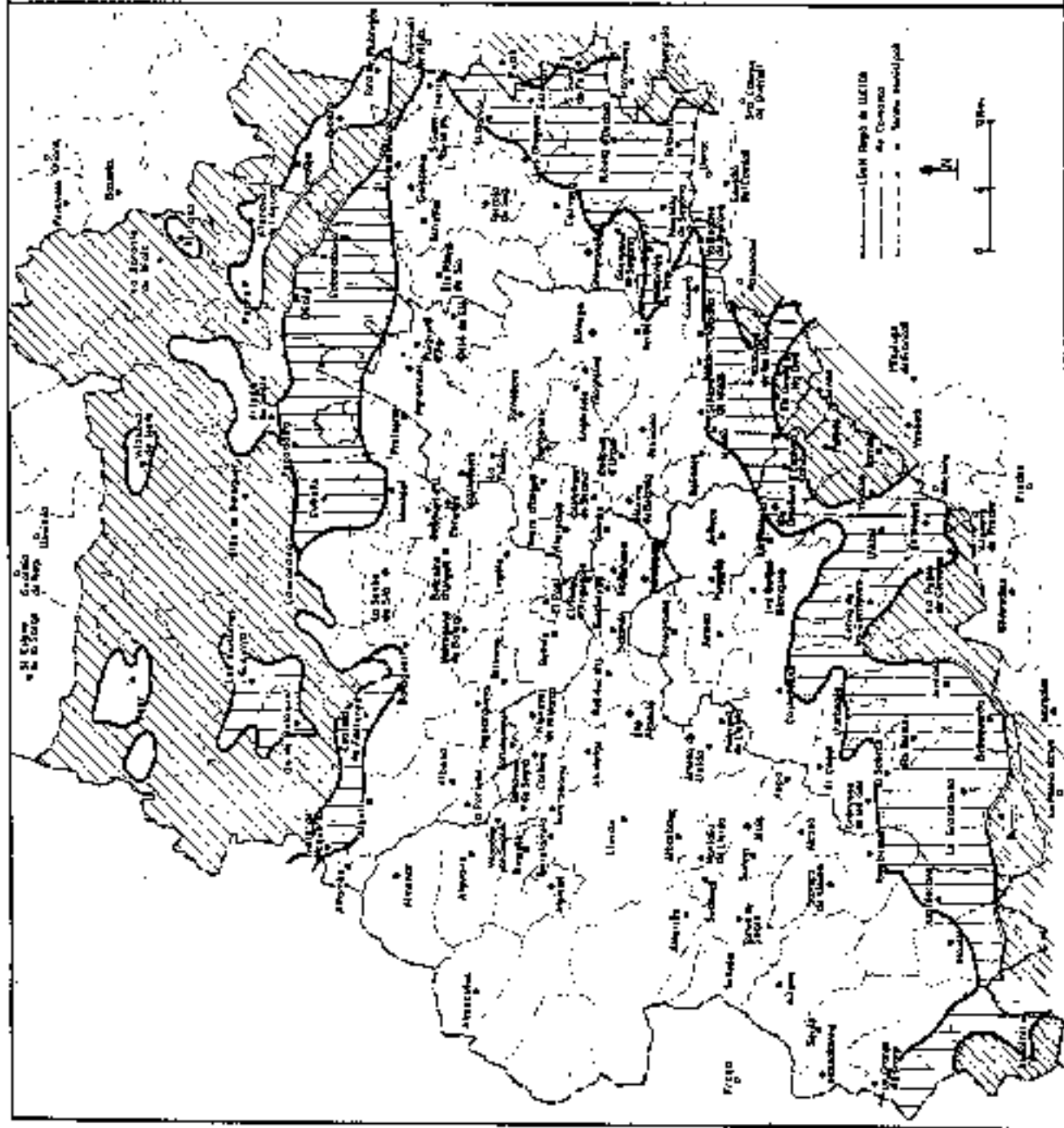
Legenda

Recobriments de la vegetació

Superior al 50% del territori.

Del 20 al 50% del territori.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

obagues de les serres que precedeixen al Montsec. Amb tot, dins el *Quercion pubescens-petraea*, aquestes àrees representen el clima més sec de l'associació, el domini del *Violeta-Quercetum valentinae*. En el sotabosc del roure de fulla petita apareixen, al costat del boix, algunes de les espècies característiques del carrascar I, aquest us pot trobar integrat en els indrets solellats o rostos.

La desaparició del roure de fulla petita dona habitualment una brixada seca amb boix, cornic i gavó fruticós, que es barreja sovint amb el garric. En una fase successiva de degradació, a les àrees més aviat septentrionals de la regió de Lleida, apareix una broïla de romani, mancada d'algunes de les espècies meridionals habituals d'aquesta, mentre n'apareixen de noves, com la sanguinària, la jonça o l'espemallac. Seguidament s'arriba a les joncades característiques.

En l'estrat arbori és freqüent que el roure hagi estat substituït pel pi; a la part de la serra de la Llana hom troba el pi roig o silvestre, però habitualment el reemplaçat és la pinassa, singularment estesa per l'angle NE de la regió de Lleida. Aquests tipus de pins característics de la muntanya mitjana contribueixen a diferenciar aquesta àrea perifèrica la serra de la Llana hom troba el pi roig o silvestre, però habitualment el reemplaçat és de la regió de Lleida de l'àrea central (i meridional), on predomina el pi blanc, característic de la terra baixa.

La distribució dels dominis de vegetació i les comunitats més importants no pot fer oblidar l'existència de comunitats singulars, relacionades amb condicions locals, que arriben a adquirir, però, una gran importància. Sense moure's de la vegetació natural, hom troba la riera vegetació de ribera o les comunitats halòfiles dels sòls salins. Aquestes darreres tindrien una gran importància (actualment testimonial) en algunes àrees del Pla d'Urgell i tossals veïns, on són remarcables les limonades gipsícoles amb abundància de ruac, trincofa i herniària fruticosa.

Les comunitats avui en dia més extenses en el conjunt de la regió de Lleida són, però, molt probablement aquelles que han resultat de la intensa acció de l'home sobre el medi. Són les comunitats ruderals nitròfiles i, sobretot, les comunitats arvenacs. Aquestes comunitats són pràcticament úniques a la part central de la regió, on manca la vegetació natural.

En definitiva, el paisatge de la regió de Lleida ve dominat pels camps de conreu. La vegetació natural ha estat reduïda a les bandes perifèriques de la regió i, especialment, a la part septentrional d'aquesta, preludi del Prepirineu. Només l'àrea septentrional situada per damunt de Camarasa Ponts-Torà i algunes àrees de la part més alta de les Garrigues presenten un recobriment de vegetació natural superior a l'àrea ocupada pels camps de conreu. Cap a llevant, per la banda de la Segarra, les àrees on la vegetació natural és predominant són molt reduïdes i limitades als indrets més accidentats (mapa 4.10).

En suma, la distribució de les àrees ocupades per la vegetació natural en el conjunt de la regió de Lleida segueix, de manera molt aproximada, la distribució dels pendents vista en parlar del relleu. Només als indrets molt accidentats, que no són accessibles o fàcils de treballar amb el tractor, hi han subsistit les plantes naturals. A la resta del territori, només la presència puntual del rocam o l'existència d'uns sòls molt primis ha impedit la transformació de les forests en camps de conreu.

La intervenció antròpica ha configurat decisivament el paisatge de la regió de Lleida, i això és veritat a diversos nivells. D'entrada, l'exploració de la fusta, seguida pel pasturatge i altres aprofitaments menys importants, ha degradat progressivament la vegetació natural, que avui presenta, en general, un recobriment escàs a nivell de sòl, facilitant l'acció dels processos erosius. Posteriorment, l'home ha anat transformant les forests en camps de conreu: a la gran plana central, la vegetació natural es pot considerar pràcticament desapareguda; en els encontorns d'aquesta, on els pendents s'accentuen, la ve-

gotació natural ha quedat reduïda als talussos que separen valls i plataformes (o camps de conreu); només quan l'accidentament esdevé clarament muntanyenc es desenvolupa un medi de característiques forestals. Finalment, l'home ha introduït un canvi tant o més decisiu, transformant els conreus de secà en regadiu: amb aquest apareixen unes noves possibilitats culturals i es transforma substancialment la mateixa vegetació subspontània.

On rau, dins la regió de l'Urgell, la unitat natural de l'Urgell vistes totes aquestes transformacions? La visió que en dona el professor Lluís Solé i Sabarís pot ser d'utilitat:¹⁴

«Així, per exemple, quan es parla de l'Urgell, el geògraf té present en el seu pensament un tipus de paisatge format per una plana rígida i extensa, amb escasses desnivells i accidents, seca i de clima extremat o continental, el qual comporta un determinat tipus de vegetació sense arbres, almenys tal com el veiem avui, pròpia dels climes àrids, i que per la mateixa raó els conreus són de secà, reduïts pràcticament al blat i l'olivera, paisatge originari més o menys transformat pel regadiu en alguns sectors. Els trets que defineixen aquesta homogeneïtat del paisatge urgellenc són, doncs, el caràcter pla del relleu, el tipus de clima i la vegetació, als que podrien afegir alguns aspectes per a posar en evidència la influència del medi sobre les activitats humanes, com les cases de tàpia a causa de la manca de pedra, la distribució del poblament en nuclis grans i llunyans per raó de la manca d'aigua, etc.»

Es podria concretar encara que la unitat paisatgística de l'Urgell, reconeixible d'una manera genèrica, té, com s'ha vist, uns límits força precisos pel que fa a la configuració del relleu i a la geomorfologia. En canvi, els límits esdevenen força borrosos pel que fa a la climatologia o a la vegetació i els sòls, on la transició d'un tipus zonal a un altre resulta més indefinida i on l'Urgell sembla inclòs dins un domini ecològic més vast, sense parlar ja de la fauna que es relaciona amb aquest domini.¹⁵ En definitiva, tal com apunta el mateix Lluís Solé i Sabarís: «Les regions naturals no apareixen prefixades en la naturalesa com realtats individuals, inmutables i realment existents, sinó que són invencions intel·lectuals, basades en artificis lògics, que permeten dividir adequadament la terra per a poder-la descriure».¹⁶ Ni les unitats naturals, almenys a l'escala comarcal, constitueixen àmbits més o menys tancats, ni l'home, com es veurà, es troba condicionat decisivament per les característiques d'aquests àmbits.

14. SOLÉ I SABARIS, LL.: *Sobre el concepte de regió geogràfica i la seva evolució a Miscel·lània Pau Vila*. Granollers, Ed. Muntblanc-Martin, 1975, pàg. 426.

15. D'algun estudi, com ara la tesi d'Antoni Mujral (*Estudis sobre la vida vegetal en el Pla d'Urgell*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1986) sembla inferir-se una certa unitat ecològica del Pla d'Urgell. Aquesta reposaria en el fet de constituir el limit oriental i septentrional, a Catalunya, de la flora subdesèrtica mediterrània de tipus antèpic, important encara al Pla. El clima extrem del Pla el faria poc apte per a espècies com el romaní o el pi blanc, habituals en el domini del carrascar, mentre que el Pla és un terreny vedat també al llençoca i altres espècies característiques del domini de la màquia de garbí i arçut. Resta a veure si aquestes conclusions que responen a les observacions de la flora actual encaixen amb el criteri de la vegetació potencial.

16. SOLÉ I SABARIS, LL.: 1975, op. cit., pàg. 435.

5. LA COMARCA HISTÒRICA

5.1. Primeres referències sobre el territori: el Mascançà i la Reconquesta

5.1.1. L'etapa anterior a la Reconquesta

L'espai geogràfic que s'anomena Pla d'Urgell coneix, des d'èpoques remotes, als assentaments humans. Es té constància de poblaments neolítics a la falda de la serra d'Almanara; de l'Edat del Bronze hi ha restes arqueològiques al Pedra; dels poblats hallatícs —o de la primera Edat del Ferro (segles XI-VII; abans de la nostra era)— es poden destacar les restes arqueològiques del Tossal del Molinet —avui desaparegut— al Poal; també s'ha trobat restes de poblats ibèrics al Tossal de les Tenalles (Sidamon), a la partida de Bellfórt (Miralcamp), a Preixana, al terme de Tornabous (Molí de l'Espigol), etc. De l'època romana s'han trobat restes a Bellvis, a la partida de Cantaperdius. Poques notícies hi ha de l'època visigòtica i de la presència andalusina en aquesta plana: a nivell arqueològic no se'n pot donar gaires notícies, perquè els treballs sobre la zona (tot just es troben en la fase inicial. Desgraciadament, les noves tècniques agrícoles, que obliguen a l'aplanament de finques, com diu Primi Bertran,¹ han destruït una gran quantitat de restes de totes les èpoques passades que avui serien de gran utilitat i gairebé imprescindibles per al coneixement de totes les etapes històriques.

De la presència andalusina en aquestes contrades si que es conserven, però, altres indicis, a través, per exemple, de la pervivència de topònims d'origen àrab: cal Afif, Fillella, Almassó, Golmér, Uxafava, Safareig, Sarcenit, Gatén, Sidamon, etc. I també, i sobretot, a través de les fonts escrites. D'entre aquestes, cal destacar els escrits àrabs, que parlen d'aquest territori del Pla d'Urgell quan estava sota el seu domini. Aleshores, a l'Alta Edat Mitjana, hom el coneixia amb el nom de Mascançà, encara que, com diu Josep Lladonosa, l'extensió era una mica més reduïda que l'actual Pla d'Urgell.² Dels escrits d'origen àrab que es coneixen, potser el més explícit és el «Rawd-al-Mitar», una mena de dic-

1. BERTRAN I ROIGÉ, P.: *Bellcaire d'Urgell. Perfil històric*. Bellcaire d'Urgell, 1902, pàg. 19.

2. LLADONOSA I PUJOL, J.: *Atres la conquesta de Lleida a «l'Herda»*. XXXV. Lleida, I.E.I., 1973.

cionari geogràfic i històric de les ciutats sota domini àrab fet per Al-Himyari.³ D'aquest, interessa sobretot la part que dedica a Lleida ciutat i als seus contorns: «Llérida. En la marca oriental de al-Andalus (...) Està dotada de una ciudadela inexpugnable (...) La ciudadela domina una vasta llanura, que se llama llanura (*lachs*) de Mashkincan (...) oPr lo que se refiere a la llanura de Mashkincan, hay allí granjas, cultivos y pastos en gran número. Cada granja sin excepción tiene un torreón (burg) o un refugio subterráneo (*sturdabi*), donde se esconden los colonos en caso de ataque del enemigo. Las gentes de las Maras, para poder hacerse estos refugios, desvirtúan dinero en los testamentos y donaciones».⁴

Aquest text descriu el Mascançà dels segles X-XI, segles que faren del Pla un lloc de pas i d'incurcions guerreres i, també, de confluència dels atacs dels comtes de Barcelona-Ausona i d'Urgell, amb l'afany de conquerir aquest territori i tota la Catalunya Nova. La referència a l'existència de torres i de refugis soterranis respon a una psicosis de guerra per part de la població del camp, que es troba en una zona fronterera i perillosa i que s'ha de defensar dels atacs. La menció que al Mascançà hi ha granges, cultius i pastures en gran quantitat, sembla pressuposar una població més o menys important a l'època, formada per agricultors mossàrabs, que, malgrat tots els problemes de viure en una zona fronterera [a la Marca], no van deixar despoblat el país i romangueren junt a les finques que cultivaven.⁵

Sovint s'ha comentat que el Pla d'Urgell era una zona desèrtica, abandonada i erma, la qual cosa entra en contradicció amb allò que s'acaba de constatar. Aquesta visió és deguda a la descripció que fa la carta de poblament de la Fulina de l'any 1080, on es diu que la terra «ha estat fins ara erma, totalment inhabitada, reduïda a pastures de bèsties ferotges».⁶ Prim Bertran diu que «aquest desert es devia dur només de furma conjuntural, i en els moments o èpoques de més ardu bélic: no sembla que pugui generalitzar-se ni en el temps ni en l'espai, car altrament, no es pot comprendre com les cartes de nobilitat, atorgades tot seguit després de l'ocupació cristiana, parlin de cases destruïdes i de cases en bon estat o de la perduració de noms d'origen islàmic com Almassó, Lavandera (l'actual Buldú) o a la insistència amb que es parla dels antics ocupants com a «paganis et aliis malis hominibus», sembla més escaient suposar que s'hi donaria un canvi de propietaris, per dret de conquesta, dels àrabs als cristians en un breu període de temps (una dècada?, un quinquenni?) que hauria permès conservar cases, granges, alguns cultius (amotllera, oliveres, ...), millores tècniques com algun rec o canalització, i la molinoria, ja esmentats en els documents més antics de l'ocupació cristiana».⁷

Altres notícies del Mascançà procedeixen dels documents del temps de la conquesta del territori. Un dels primers que es troba és el de la donació que, el dia 30 de juny de 1076, fan Ecarl i Magènca de tots els seus alous del comtat d'Urgell, situats al terme d'«Espigol Gros», dins el Mascançà —Maschazano, al document original—, a Roger i Adala, a Isarn i Adalen.⁸ En un altre document de l'any 1079, l'abat Bernat de Ripol⁹ consigna per a la construcció de Santa Maria de Gualter, prop de Ponts, l'església de Sant Salvador d'Almenara i totes les que allí siguin fabricades; afegeix, també, la meitat de les principals del Mascançà, del qual en dona els límits: des d'Aluonara fins al Segre i fins al territori del comtat de Barcelona.⁵

3. MARTÍN DUQUE, A. J.: *Aragón y Navarra según el kitab ar-Rawd al-Muta a «Argensola»*. VII, 1956, pàg. 252. Vegi's, també, PITA MERCE, R.: *El distrito de Lérida a «llerda»*, XXXIII, Lleida, I.E.I., 1972, pàg. 229.

4. *Ibid.* MARTÍN DUQUE, op. cit., pàg. 252.

5. *Ibid.* PITA MERCE, op. cit., pàg. 229.

6. BERTRAN I ROIGÉ, P.: *Notas sobre las vigencias d'unes Publicacions Urgellenques: la Fulina, Buldú i Bellcalm als segles XI i XII a «llerda»*, XLII, Apèndix 1 i 2, Lleida, I.E.I., 1961, pàg. 242 i notes.

7. *Ibid.*

8. COARFEDERA, E.: *Noticia de los Condes de Urgel*, Lleida, I.E.I., 1973, pàg. 51.

9. *Ibid.*, pàg. 55.

5.1.2. La conquesta del Mascançà sota el domini andalusi

La presència àrab al Principat sembla que s'inicià entre els anys 716 i 719 de la nostra era. Amb el temps, els dominis islàmics es van estendre fins més enllà dels Pirineus, on foren deturats i vençuts per l'exèrcit franc. Després d'aquesta derrota (Poitiers, 732) els musulmans retrocediren Pirineus avall fins arribar a gaudir d'una situació territorial estable, delimitada per la frontera de l'eix natural format pel Montsec i els rius Cardener i Llobregat. Aquesta frontera natural també marcarà la separació entre la Catalunya Vella, sota domini dels comtats catalans, i la Catalunya Nova, que no serà conquerida en la seva totalitat fins a mitjan segle XII.

L'enderrocament de la unitat califal de Còrdova i la disgregació dels regnes taifes coincideix amb un moment de forta coherència comtal i, òbviament, la conquesta de la Catalunya Nova es posà en marxa. Conquerit el sector de Guissona (1020-1024) per part del comte d'Urgell, amb la col·laboració dels seus bisbes i cavallers, i estant la zona sagarrana ja sota el domini dels comtats de Barcelona i Ausona, es va emprendre, en diverses etapes, la conquesta del Mascançà. Durant tot el segle, el pla serà el punt de confluència dels dos comtats, on centraran part dels seus esforços militars i colonitzadors, aprofitant l'afebliment dels seus veïns d'Aragó i amb l'interès d'evitar l'eixamplament dels dominis aragonesos.¹⁰

Aquestes accions militars possiblement motivaran que, en els moments de més ardent bèl·lic, el Mascançà, en part o en la seva totalitat, sigui abandonat pels seus habitants i passin a establir-se en les zones més properes del Segre, més tranquil·les i, d'altra banda, més productives.

A mitjans de la dècada següent (1030-1040), Ermengol IV d'Urgell va avançar la línia fronterera fins Agramunt i Barhens, empalmant amb Cervera i Anglesola, posicions que ja havien conquerit els comtes de Barcelona. Aquests, Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer II, als volts del 1076 consoliden una franja de marca —frontera— més o menys insegura i desprotegida, però en la que s'havien assentat alguns punts que ja no recularien, com la d'Anglesola, que assegura l'ampli sector de Gómés, Mollerussa, Saldamón i Torregrossa, confiant la seva repoblació a Berenguer Gombau, que havia rebut aquests territoris del comte anterior en estat de devastació i els havia millorat notablement, ben segur gràcies a l'allunyament del perill musulmà per les discòrdies intestines entre Lleida i Saragossa.¹¹

Però el cop decisiu el donaria el mateix Ermengol IV d'Urgell cap a l'any 1078, alliberant tota la Ribera del Sió i la part del Pla d'Urgell fins a Linyola, on limita amb l'avançada del comtat de Barcelona. Això va permetre la colonització gairebé definitiva de tota la franja de Sanaüja i Guissona i la repoblació (encara que no estable, ja que 50 anys més tard s'hagué de tornar a repoblar) al nord i al sud de la serra d'Almenara: la Ribera de Sió i el Mascançà.¹²

La conquesta de Balaguer (1105) per part dels comtes d'Urgell va afavorir, ben segur, l'estabilització del Pla, però la definitiva consolidació i l'inici d'una nova etapa de repoblació intensiva i a gran escala d'aquest territori no es donarà fins la conquesta de la ciutat de Lleida (1149).

Hom es troba, doncs, a mitjan segle XII, davant un territori, el Mascançà, ja definitivament conquerit, però repartit entre el comtat d'Urgell i els comtats de Barcelona-Au-

10. SOLDEVILA, F.: *Història de Catalunya*, citat a LLADONOSA i PUJOL, J.: *Història de Lleida*. Tàrraga. Camps-Calvet, 1974, vol. I, pàg. 78.

11. FONT I PUJOL, J. M.: *Cartas de franquicia y de Población de Catalunya*. Apèndix al vol. I, Madrid-Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983, pàg. 95.

12. *Ibid.*, vol. I, pàg. 706.

sona, els quals repoblaren, governaren i administraren la part que els hi correspon —directament o a través dels seus cavallers, de les ordres militars o de les ordres monàstiques— d'una manera diferenciada.

5.1.3. El repoblament del Mascañçà

El repoblament del Mascañçà va començar a mitjans del segle XI, amb l'assentament del nucli de Tàrraga per part de Berenguer Ramon I, però la situació fronterera de la plana no va permetre, fins la conquesta de la ciutat de Lleida (1149), una repoblació estable, sinó només una repoblació d'urgència. De fet, durant aquests llargs anys, el Pla era un indret pla de puntals defensius, de castells, de torres, de fortificacions, que formaren una xarxa de defensa per a la gent que s'havia avançat a reconstruir i cultivar aquest territori. Durant els primers anys del segle XII, després de la contraofensiva almoràvid, la restauració del Pla fou laboriosa i lenta i va obligar a refer gairebé totes les construccions, tal com ho demostren les cartes de repoblament atorgades. A diferència d'altres empreses militars, aquesta va ser una tasca completa de restauració i repoblament del territori.¹³

Els primers intents de repoblament del Pla són obra del comte de Barcelona-Ausona que l'any 1056, funda la senyoria que poc temps després originarà el nucli de Tàrraga, el qual, segons Josep Lladonosa, estava dins del Mascañçà.¹⁴ Aleshores, no era sinó una avançada militar.

Durant aquests anys, Ramon Berenguer I va encomanar a Berenguer Gombau, fundador del llinatge dels Anglesola, la fortificació i posada en cultiu del sector d'Anglesola, que, anys més tard, el 1076, Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer II tornen a encomanar al mateix personatge: des de Tàrraga fins a Mollarussa, Sidamon, Torregrassa, i des del riu Corb fins als límits del comtat d'Urgell.¹⁵

La repoblació de la part del Pla guanyada pels comtes d'Urgell, fronterera amb els dominis del comtat d'Ausona, no començarà a manifestar-se fins l'any 1076, quan es bastex el Pila d'Almenara.¹⁶

A partir d'aquesta data, i durant els anys 1078-1092, s'endugà el procés d'ocupació i de repoblació de les Penelles, Almassó, Ballostar, Torre-Neraf, la Condrosa, Fancua, Bellcaire, etc.¹⁷ El sistema emprat era el de la donació a una persona, o a un grup de persones, o a un orde monàstic, de peces de terra en forma alodial, amb una sèrie de privilegis i concessions atorgades pel comte, o pel senyor territorial, en algun cas, que sota el nom de *cartes de poblament* o de *tranquesa*, assenyalaven les condicions de possessió de la terra i asseguraven unes normes fonamentals per a l'organització de la vida política de la comunitat de pobladors que s'hi havia de formar.¹⁸ Aquests nous propietaris cubren, d'aquesta manera, la seva col·laboració en el procés de conquesta. Bona part d'ells, pel que fa a la marca del comtat d'Urgell, procedien de la zona de l'Alt Urgell i, sobretot, del Solsonès, com Guillem Isarn (la Fullola), Pons Dalmau (Baldú), els Tarascó (Podris i Bal'estar), etc.¹⁹ Tals repoblaments, però, no seran definitius, degut a la inseguretat que comporta viure en una zona fronterera en temps de guerra.

La conquesta de Balaguer (1105), per part dels comtes d'Urgell, va afavorir una certa estabilització del Pla, que, entre els anys 1120-1140, fou objecte d'una nova i intensa

13. MARAVALL, J. M.: *El concepto de España en la Edad Media*. Madrid, 1954, pág. 301. citat a FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Apèndix al vol. I, pág. 80.

14. LLADONOSA i PUJOL, J.: *Història de Lleida*. Vol. I. Terraça, Camps-Calvat, 1994, pág. 113.

15. FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Vol. I, pág. 210.

16. BERTRAN i ROIGÉ, P.: *Belleaire d'Urgell*... pág. 22.

17. FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Vol. I, pág. 709.

18. FONT I RIUS, J. M.: *Les Cartes de Poblament de Ramon Berenguer IV a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà»*, n.º 73. Barcelona, març 1964.

19. BERTRAN i ROIGÉ, P.: *Belleaire d'Urgell*... pág. 24.

re població, documentada per diverses cartes de poblament de donació plena i perpètua de terres, amb els seus termes, per part d'Ermengol VI a títol de feu. Entre altres donacions, hi ha la feta al cavaller Ramon Arnau, que comprèn Torre d'Aïll, Torre d'Almassó i la Condrosa, actualment al terme de les Penelles. El mateix Ramon Arnau parla, també, el 1139, el terme de Ballestar, amb l'encàrrec de fortificar-lo. Idèntic caràcter tenia la donació de Balcaltre i, poc temps després, la de la Torre Faneca.²⁰

El factor que determinarà el final de l'etapa de conquesta del territori andalusí serà el domini de tota la Catalunya Nova a partir de mitjan segle XII, que marcarà l'inici d'una nova etapa de repoblació definitiva i a gran escala. La situació d'inseguretat que donava el fet d'ésser marca, es canvia per un ambient de pau i estabilitat.²¹ Aquesta situació, juntament amb la dinàmica del repoblament, fa que la societat resulti jurídicament més lliure i socialment més avançada que a la Catalunya Vella, atraient un intens corrent emigratori, sobretot de la part alta del comtat d'Urgell, del Solsonès, d'Osona, però també de la Gasunya i del Llenguadoc.²²

La diversitat de procedències es pot explicar perquè la terra va ser donada, en gran part, als ordes militars i als senyors que participaren en la conquesta, els quals, mitjançant els estatuts jurídics abans esmentats, van atraure pobladors de lliure domini.²³

En efecte, es veu com, entre 1150 i 1160, segons Miret i Sans, la zona compresa entre els Alamús, Bellvís i Sidamon fou repoblada pels templers, mentre els hospitalers repoblaven la Novella, l'Escarabat, Espígol, Pedris i el Verlet, entre el Palau, Mullerussa i el Poble.²⁴

També a finals del segle XII, els Anglesoles impulsen la formació de nuclis de població, amb els avantatges abans esmentats. Hi ha notícies del repartiment dels solars de Gólmca, entre un suposat grup de repobladors, abans de 1204.²⁵

L'església, a través dels bisbats, dels monestirs i de les parròquies, va tenir un paper força destacat en la repoblació i consolidació del territori conquerit. Mitjançant el seu poder espiritual, una vegada per donacions dels particulars a canvi d'una beneficis immaterials per a la seva ànima, i altres vegades per compra, el clergat va arribar a tenir un ampli poder, jurisdiccional en molts casos, però també territorial, com és el cas de Poblet. Aquest monestir cistercenc, amb molt bones relacions, tant amb els comtes de Barcelona com amb els d'Urgell, aconsegueix implantar-se al Pla i durant molts anys —en alguns casos, fins a les desamortitzacions del segle XIX— en dominarà una extensa zona.

Poblet, que manifestava una intensa activitat agrícola a través de l'explotació directa de la terra pel sistema de granges,²⁶ també tenia una important activitat ramadera. El ramat, a petita o gran escala, era, aleshores, un complement indispensable dels conreus. D'una banda, proporcionava adobs, i d'altra, estimables productes de consum: carn, llet, formatge i, també, llana. Així mateix, cara a les escomeses del monestir com a focus importants de transmissió de cultura, se'n treia el pergami, matèria primera indispensable per a escriure llibres i documents, quan el paper encara era rar a Catalunya.

20. FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Vol. I, pàg. 739. Vegi's també BERTRAN I NOIGÉ P.: *Balcaltre d'Urgell...*, pàgs. 25-26.

21. FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Apèndix al vol. I, pàgs. 104-105.

22. LLADONOSA I PUJOL, J.: *La conquesta de la Catalunya Nova e Història de Catalunya*. Vol. II. Barcelona, Salvat, 1978, pàg. 93.

23. SALRACH, J. M.: *Història dels Països Catalans*. Vol. I. Barcelona, Edhasa, 1982, pàgs. 288-290.

24. LLADONOSA I PUJOL, J.: *Història de Lleida...* Vol. I, pàg. 224.

25. FONT I RIUS, J. M.: *Cartas de Franquicia...* Vol. I, pàgs. 700-701.

26. ALTIBENT, A.: *Història de Poblet*. Abadia de Poblet 1974, pàgs. 50-59. «Una granja cistercenc, segons la legislació i els costums primitius de l'Orde, era una unitat agrària, satèl·lit del monestir al qual pertanyia, dedicada a l'explotació de les terres que tenia adscrites i a la ramaderia».

El Poblet ramader fruía al Pla d'Urgell d'un gran avantatge: servia de pastura d'hivern als ramats pirinencs i de terra de trànsit als ramats transhumants, que per les carreteres, a partir del mes de maig, ascendien cap a les pastures de la Cerdanya, del Berguedà i altres comarques pirinenques.

El monestir cistercenc de Poblet arribarà a tenir una àmplia franja de terreny al Pla d'Urgell, que anirà des de Belcaire fins a Tornabous i Barbens. Entre els pobles i termes que alguna vegada van pertànyer a Poblet, s'hi troben: Barbens, Castellnou de Saana, Vallverd d'Urgell, Boidó Bellmunt d'Urgell, Muetsuar, Belcaire d'Urgell, la Fuliola, Tornabous, Terra Faneça, Castellserà, Finestres, Golifars, Punal, Falcons, Fíells, Torre-Meral, Tarrassó, Almenara Baixa i el Terrós.²⁷

El resultat de la conquesta i colonització del Pla d'Urgell, igual que la resta de la Catalunya Nova, va ésser l'expansió del sistema de senyories jurisdiccionals i territorials en funcionament a la Catalunya Vella, però amb una notable particularitat: la proximitat de les posicions andalusines i els perills inherents a la guerra va obligar a establir-hi els condesors en condicions jurídiques més avantatjoses que no pas els de la Catalunya Vella.²⁸ Finalment s'imposà un sistema de repoblament per petits nuclis de població, ben diferent de l'hàbitat disseminat típic de l'est català, la masia. Aquest poblament concentrat va contribuir a crear gran nombre de poblats, més que no pas els existents vers el 1700 o els que existeixen encara avui, i va suposar una gran contribució demogràfica i agrària a l'evolució econòmica i política del Principat.²⁹

5.2. Les divisions territorials passades

El Pla d'Urgell, actualment esquarterat entre les comarques del Segrià, les Garrigues, la Noguera i l'Urgell, al llarg dels segles ha sofert un seguit de divisions jurisdiccionals i administratives que no han contemplat mai la unitat natural d'aquest Pla. Aquesta unitat natural ha estat, en canvi, un signe d'identitat pels propis habitants, reconegut, ahir, pels de les poblacions veïnes.

L'actual divisió territorial del Pla d'Urgell, en bona part, és conseqüència del tipus d'administració personal dels dominis feudals, que fou la característica de l'Antic Règim. En l'àvenç pel Mascançà dels comtes de Barcelona-Ausons i d'Urgell (segles XI-XII), aquest seria considerat com a una àrea d'expansió dels propis comtats; les noves terres conquerides foren més uns dominis jurisdiccionals que no pas unes unitats de govern i d'administració. Amb les particions patrimonials fetes per les donacions de termes i viles, o de zones més àmplies, als cavallers i als ordres militars i monàchs que ajudaren els comtes a la conquesta, o a través d'herències, es constituïren els senyories laics i eclesíàstics i els comtats esdevingueren una sèrie de pertinences feudals que no responien al criteri d'una administració pública, sinó a una administració de tipus personal.

5.2.1. Les divisions territorials antigues

Els primers pobladors que es coneixen com a establits en aquest país formaven part de grups racials d'origen divers i, si bé sembla ser que no tenien cap organització de caràcter polític, no estaven pas socialment desorganitzats. S'agrupaven en tribus que ocupaven una territori geogràficament delimitats. La tribu era l'estructura social bàsica d'aquells primitius agrupaments humans que s'establien en comarques naturals, per exemple, en una vall o en un conjunt de valls petites o en una plana entre dos rius, etc. Aquestes tribus, a mesura que augmentava la seva població, s'escampaven pel territori i l'ana-

27. *Ibid.*, pàg. 531 (mapa).

28. SALRACH, J. M.: *Possessió de la terra i Societat Rural a l'Història de Catalunya*. Vol. I. Barcelona, Salvat, 1978, pàg. 155.

29. VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1966, pàgs. 250-259.

ven poblant. De tots aquests pobles primitius, els llergetes eren els que ocupaven les terres de Ponent, gairebé fins a Tàrraga, ocupada, aquesta, pels lacutans. Però els seus àmbits d'influència no eren pas estables, donat que les tribus estaven constantment en pugna, per l'afany d'engrandir el seu territori. Els límits territorials d'aquests pobles deuen ser, doncs, molt indefinits.³⁰

Els romans, un cop conquerida la península, van establir una organització politico-militar basada en una divisió primària del país, les províncies. Avençada la romanització, les províncies es subdivideixen en *conventus*, demarcacions secundàries de caràcter administratiu-judicial. Al segle Vè de la nostra era, com diu Pau Vila, una part d'aquestes terres formava part del *conventus* de Tàrraco i una altra part del *conventus* de Caesaraugusta (Saragossa).³¹

La invasió de l'imperi romà pels visigots a les darreries del segle V, accentuà la crisi en que aquest es trobava immers i afegí la seva organització, fent desaparèixer les seves funcions de govern i, alhora, les seves demarcacions. Amb aquest «buit de poder», l'organització eclesiàstica del cristianisme, basada en l'estructura administrativa de l'imperi romà, ocupa aquest espai. Les primeres parròquies, que s'havien constituït, sobretot, en els nuclis urbans més ben situats, com Barcinu Gerunda, Dertosa, Ilerda, Tàrraco, etc., es converteixen en bisbats. Els bisbes, amb la seva autoritat moral, supliren l'autoritat civil en decadència. Altres bisbats estaven radicats a Empúries, Ausona, Egara, Urgell (la Seu) i Elna.

La monarquia visigòtica va juxtaposar a l'organització eclesiàstica la seva organització civil, establint uns quadres governamentals.

La invasió àrab del primer terç del segle VIII desorganitzà les demarcacions territorials existents. Si bé aquesta invasió, amb excepcions, no produí destruccions notables ni despoblaments totals, va reforçar una tendència migratòria cap a les valls pirinenques. El domini andalusí a la Catalunya Vella durà uns 80 anys i, per tant, gairebé no deixà testimonis. Ben al contrari passà a la Catalunya Nova, que estigué a mans dels andalusins uns quatre-cents anys. La part que quedà en mans dels francs, la Catalunya Vella, immòrta de ple en el règim feudal, no formava una unitat administrativa coherent, sinó que estava dividida en petites districtes anomenats comtats i dintre d'ells encara s'hi trobaven vescomtes i altres senyorius. Bàsicament, es tractava de dominis territorials i no de divisions governativo-administratives. Els comtats, bé que independents entre ells, gairebé tots eren governats per membres del linatge fundat per Guifré el Pil·lós.

En aquests anys de domini andalusí, com s'ha dit més amunt, el Pla d'Urgell o Mascançà es trobava inclús dins el terme de la Lèrida musulmana fins que, a partir de la segona meitat del segle XI, comencen les conquestes del territori per part dels comtats cristians, quedant el Mascançà esquarterat i sota el poder de senyors diferents: els comtes de Barcelona-Ausona, els comtes d'Urgell i els reis andalusins i, entre ells, una zona de ningú, una zona fronterera. Aquesta situació s'acabarà amb la conquesta de Lleida pels comtats abans esmentats, l'any 1150, i, a partir d'aquesta data, cada un d'ells governarà la part del territori conquerida, de manera independent.

5.2.2. Les divisions territorials medievals. Les vegueries

Els comtes, a l'Alta Edat Mitjana, reunien en ells els tres poders (legislatiu, executiu i judicial), i, malgrat l'existència de senyors feudals, des de mitjan segle XI s'havien reservat una certa jurisdicció general sobre tots els homes del comtat, a més de la juris-

30. VILA, P.: *La divisió territorial de Catalunya*. Vol. I de Selecció d'Escrits de Geografia. Barcelona, Curial, 1979, pàgs. 27-29.

31. *Ibid.*, pàgs. 29-32.

Mapa 51

LIMITS COMTALS I SENYORIUS

Llegenda

— Límits comtals d'Urgell i Barcelona

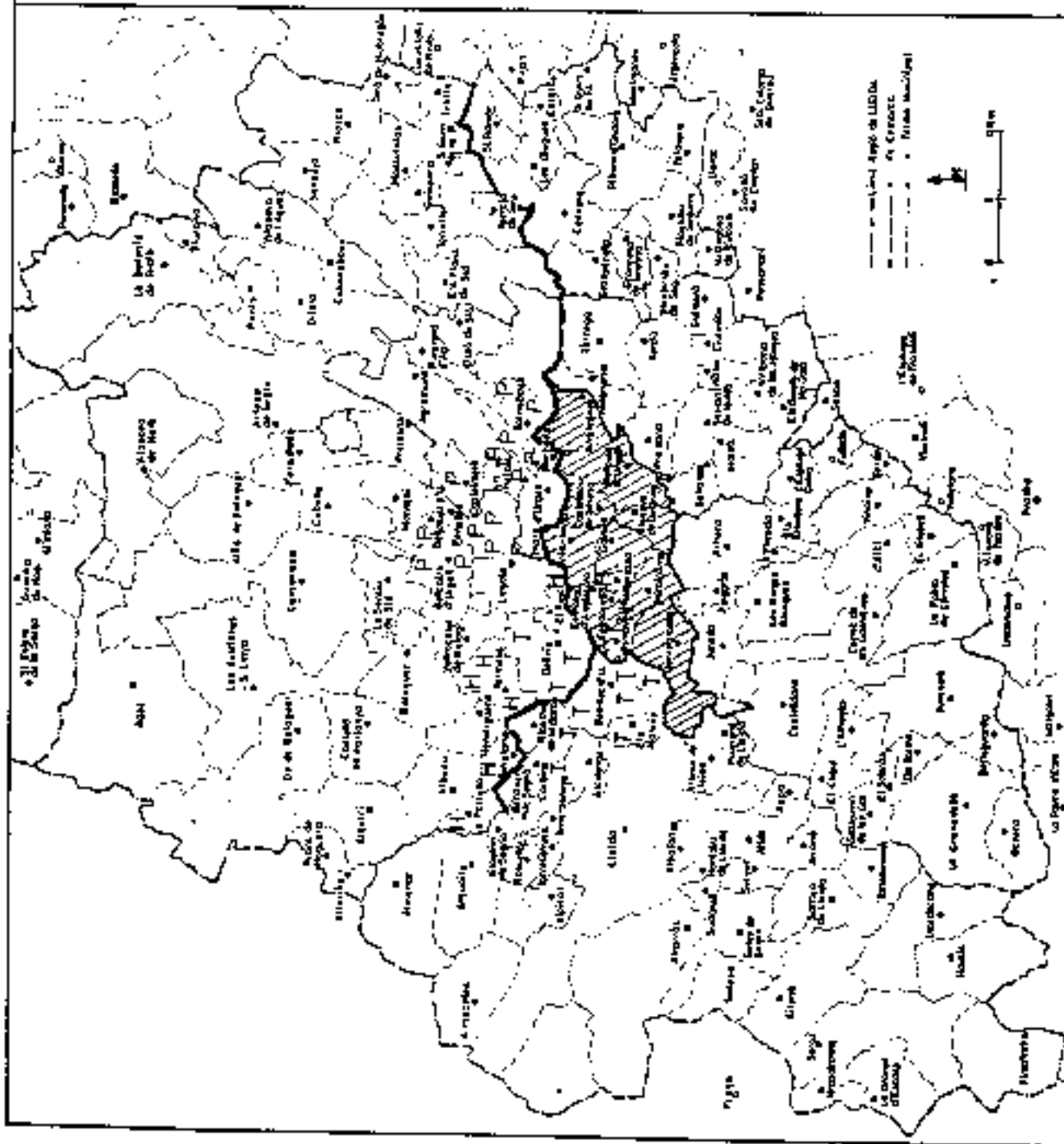
▨ Baronia de Bellpuig

P Poblet

T Terraplets

H Hospitalers

El pla d'Urgell com a unitat territorial

dicció senyorial directa sobre el patrimoni propi i sobre els seus vassalls, com a senyors feudals que eren.

La conquesta de nous territoris va acompanyada de la necessitat, per part dels comtes, de dotar-se d'uns col·laboradors o agents subordinats per a l'exercici de la seva jurisdicció i per a que els representin, tant els seus territoris, com als territoris i jurisdiccions que cedeix com a recompensa als senyors laics o als eclesiàstics, inclosos els ordres militars, per la seva cooperació amb el comte en la conquesta territorial. Aquests col·laboradors o agents constats eren els *veguers* i *batlles*. El veguer, com a representant del seu senyor, s'encarrega de l'administració d'un territori o districte, la *vegueria*, amb les atribucions de mantenir l'ordre públic, d'administrar la justícia civil i criminal, de la recaptació fiscal, de dirigir la host de tota la *vegueria* i de rubre els homenatges feudals que eren deguts al seu comte.

A les acaballes del segle XII, la preeminència del comtat de Barcelona fa que la majoria dels comtats catalans vagin perdent la seva independència, absorbint-los l'un darrera l'altre i iniciant així la tasca unificadora del país. Un dels darrers comtats en perdre la seva independència fou el d'Urgell, que no s'integrà fins el 1314. Però aquesta operació estava endegada des de molt temps abans, amb l'establiment d'uns estrets lligams entre comtats, fruit d'unes relacions de vassallatge envers el de Barcelona. D'aquesta manera, el monarca es trobarà amb un sistema vicarial basat en la xarxa de veguers establerta per tot el país i districtualitzada entorn a les fortaleses destacades de les diferents comarques. Aquestes fortaleses, a través del segle XII, s'havien anat substituint per nuclis urbans.³²

Junt al poder comtal, hi havia el poder eclesiàstic, el poder dels bisbes. Hi havia una constant interpenetració entre els àmbits civils i els eclesiàstics, que generalment es plasma en una coincidència geogràfica entre els bisbats i els comtats. Els bisbats participaven en una part dels drets i de les recaptacions fiscals dels comtats, fet que reforçava llur caràcter d'autoritat civil. Però, sobretot, els bisbats van tenir una gran autoritat moral pel paper cabdal que van jugar en la limitació de la violència interna, de les guerres entre els senyors feudals, introduint la institució de la pau i treva. La pau, que donava lloc al dret d'asil, i la treva, que limitava les guerres privades. Així com el primer tenia un indubtable interès per a l'individu, que es podia acollir als llocs sagrats i evitar, així, la violència dels perseguïdors, no sempre justificada, la segona era transcendental per a un ordre col·lectiu, en quant estableix alguns períodes en els quals la guerra privada no és lícita.³³

El sistema vicarial és emprat en un principi com a auxili laic a la jurisdicció episcopal. A les Corts de Lleida de 1214, en una constitució de pau i treva, entre altres assumptes, es pren el primer acord formal d'instituir el vicaris a les principals comarques, amb la condició de ser catalans i conservar la pau en els seus districtus jurisdiccionals. A les Corts de Barcelona de 1228 foren aprovats diversos capítols sobre l'exercici del càrrec, incorporats, després, a les «Constitucions de Catalunya» amb el títol «De officio de veguers, sotsveguers...». De la seva lectura es dedueix que és la legalització de costums observades amb anterioritat.³⁴

El sistema vicarial, enfortit per l'exercici de la funció auxiliar o supletòria de la jurisdicció episcopal en el manteniment de la pau i treva, es va establir com un sistema menor d'administració territorial o sistema districtual específic de Catalunya. Les *vegueries*, diu Font i Alus, van ser calcades sobre els antics comtats, senyorius o comarques

32. LALINDE ABADIA, J.: *La Jurisdicción real inferior en Catalunya (Corts, Veguers, Batlles)*, Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1966, pàg. 79.

33. *Ibid.*, pàgs. 59-70.

34. SFERRA, ROSELLÓ: *Cronología de los veguers de Barcelona* a «Documentos y Estudios» vol. V Barcelona, Institut Municipal de Historia, Enero MCMXX.

naturals, representant la divisió bàsica de l'administració. El veguer és el funcionari governatiu que complirà les funcions abans esmentades. La formació de les vegueries va ser, en definitiva, la conseqüència d'una gestació política dirigida a l'ordenació administrativa del país, que es va començar a mitjan segle XII.³⁵

En un principi, les vegueries no tenien uns límits precisos. Serà a les Corts de Barcelona de 1228 quan es dictaran normes per a determinar-les, prohibint que dos veguers actuïn dins d'un mateix terme. Cal tenir present, però, la jurisdicció pròpia dels senyorius que es poden trobar dintre d'una vegueria: aquests senyorius tenen una cort o curia pròpia, amb els seus oficials, i el veguer reial només hi podrà actuar quan aquella defuig d'intervenir.

Pau Vila diu que per a la confecció de les delimitacions de les vegueries no es tingueren en compte ni els fets naturals ni la facilitat de les relacions. Més aviat, li sembla, que havien influït en aquestes divisions interessos dominials o de jurisdicció, vinculats en certes famílies poderoses d'aquella època. Altrament, l'existència de territoris senyoriaus sense intervenció de veguer constitueix una prova palesa del predomini de condicionaments d'origen feudal.³⁶

Al llarg de cinc segles de vigència les vegueries sofririen diverses variacions; unes desaparegueren i se'n crearen altres de noves i algunes foren subdividides en circumscriptiols menors anomenades sotsvegueries. Per a aquestes subdivisions tampoc no hi va haver cap criteri.

De les vegueries se'n parla ja durant el regnat de Jaume I (1214-1276). I Pau Vila diu que, en temps d'Alfons II, consta que n'hi havia deu. La primera delimitació coneguda de les vegueries, en nombre de divuit, és per un document de l'any 1304 que Francesc Carreras Candí publica en la seva Geografia. Es transcriuen aquí els límits de les vegueries de Montblanc, Corvera, Lleida, Tàrragona i Camarasa.³⁷

Vegueria de Montblanch. — «La vegueria de Montblanch comença al estret de sa Riba sobre Picamoxons o passa sobre Fons caldes e ix al terme de sancta Maria des pla e compren dins aquest terme Miramar e Figuerola. E ix al pont Darmentera e puja entro a sancta Perpetua e va entro al terme de Guimons et de Quaralt e compren Cabra et Conesa e tot lo Balliu de sa Royal e ix a travessa el terme de Loraçà o al terme de vall Fagona. E puys ix a travessa entro al terme de Guimerà. E per la Riera daquí avall entro a Cludarella que compren e ix entro a Beljana e a Maldà que compren e va tro al terme Darbecha e entre sus al anj de la Coma de Vinaxa e travessa entro al peu de la muntanya e per lo secost de la muntanya de Prades baix e puja sobre Poblet e la vall de Ladrone e ix al estret de la Riba».

Vegueria de Lleida. — «La vegueria de Leyda comença a ayguas vives e passa per lo terme de Sidamon e puja a Arbecha ab tot son terme que compren e passa pel cap de la Coma de Vinaxa o compren tot lo terme de castell Sasens e ix entro al peu de la muntanya. E travessa entro a Flix e puys per la Ribera e amunt e passa o deu passa a Miquenença e torna per Cinqua e amunt e compren Fragua et puja Albalat e travessa lo Pla e ix a la Clamor Dalmaceyes a travessa e va entrosús al Monestir de Tragú entrosús al estret de Noguera o compren Aimerar e Algorra ab tot son terme e va entro al terme de Castelló Dager e torna a Albesa o passa entre Manargues e Curbles entro sús a Belvia que compren dins

35. FOME I RIUS, J. M. *Instituciones Medievales Españolas*. Madrid, 1949. Citat per SERRA ROSELLÓ: *Cronologia de los vequeros...*

36. VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 40.

37. CARRERAS CANDÍ, F.: *Geografía General de Catalunya*. Segona descripció del vol. classe 1, A, I, de l'Arxíu del Palau Patrimonial, pàgs. 964-967. Vegi's també VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 39.

aquest terme e trevessa daqui avall per Vergell e ix al terme des Palau et e Ayguas vivas. Albasa et Manarguca e Balaguer e Castelló et vall Dager entro sús al munt de Muntsech deu esser de la vegueria de Leyda axí com partex sobre Balaguer lo terme de Gerb, et de Lorens et de sencta Linya ab ses Avalanes».

Vegueria de Tàrraga. — «La vegueria de Tàrraga comença a sa Mora sobre Cayadell e passa per sa Cardosa e Cunil e ix al Coll Dagramunt e pel coll Dalmanar a avall e compren Almanara e tota la honra del R. A e ix a Bosch-senich e a Bellmunt entro al terme de Montguy. E puys trevessa entro a la Rápita et trevessa tot Uryell e ix al palau Denglorola que compren e va entro a aygues vives e passa daqui amunt e compren Sidamon et ix entro al terme Darbecha e compren Miralcamp e ix als Exadara compren sent Martí e va entro al riu de Nalach e va entro al riu de Ciutadella e va entro a Vallfogona e compren Guimorà e torna daqui onla per la serra entro dejús sa Mora al terme des Yayadell».

Vegueria de Cervera ab Prats. — «La vegueria de Cervera ab Prats partex dins sa Mora el terme de Tayadell et passa per lo terme et vassen a Guimerà et hix a Vallfogona et a Lorach et al terme de Conesa et Gulamons a Queraf que compren et ix a Miralles que compren et a Tous que compren. E torna par Terrans e passa entro sent Genís et Jorba et passa pel terme Dodana e hix al terme de Rubió et de Sa Massana que compren et a Castellar que compren e a Codol redon et per sa Lavinera et al coll de Corrego e passa per sa Molsosa e hix a Pinós que compren et passa per lo terme de Vaylmanya et per Rayner que si compren et passa per sa Tor e travessa entro sús a vall de Lort e compren Salsana et tot lo terme e puja entro al port de la Bugassa et passa dellá per la muntanya entro el port Duliàna et compren Loberola et Salent et tots los altres llocs qui son al mig et travessa per Segre daqui avall et hix entro sús a oPnts et travessa tota la Ribera de Segre axí com es la terra del bisbe Dirrgell et Sanahuja et Ribelles et travessa daqui avall per la Ribera entro sus al terme Dartasa E compren Vilola et Pulvert et hix a Riudoveller et a sa Figuerosa e torna al terme dez Tayadell deius sa Corbulla la intro al Riu».

Vegueria de Camarasa. — «La vegueria de Camarasa al terme de Balaguer e compren Gerb et Lorcno et sencta Linya et ses Avalanes et sa Figuera et Privá et puja entro al terme de Ager et puja entro al Cap de Muntsech per l'estret de la Ribera. E compren Samentá den Calcaran Danglesola et passa layga de Noguera e torna per la serra de Muntsech et hix a Fabregada et compren Fabregada et Alós et tota la terra qui tó den Jacme de Cervera et aquella qui es vuy del Prior de Meanyans e passa per la serra de vayl Loberera et torna al terme de Muntrnagastro que deurá esser daquesta vegueria e passa laygua et va entro al terme Duliola et torna per la serra al terme de Pugvert et el terme Dagramunt. E al terme de Bosch-senich et de Belmont e dret per lo pla hix al terme de la Rápita et torna en Segre deius Mária. E compren dins aquesta terra's Peroyers, Pradell, e Muntguy et Cubells et Camarasa et tot lo batliu et Rubió et Muntseais et Foradada et Artesa et Muntclar et daltres castells molts».

Carreras Candi diu que l'any 1513 continuaven existint 18 vegueries, però amb diverses mutacions. Les vegueries existents eren les següents: Barcelona i Vallès, Vic i Osona, Girona, Camprodon, la Vall de Ribes, Puigcerdà, Rosselló i Vallespir, Vilafranca de Conflent, Urgell, Lleida (amb l'antiga vegueria de Camarasa) i Pallars, Balaguer, Tàrraga, Cervera, Manresa, Vilafranca del Penedès, Tarragona i Camp, Montblanc i Tortosa. I les sots-vegueries del Pallars i Talam, Agramunt, Berga, Lluçanès, Moià, Ripoll, Sarriel, Prats del Rei, Igualada, Copons i altres que diu que es descuneixen.*

30. CARRERAS CANDI, F.: *Geografía General...*, pàg. 348. Vegeu també VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 41.

Mapa 5.2.

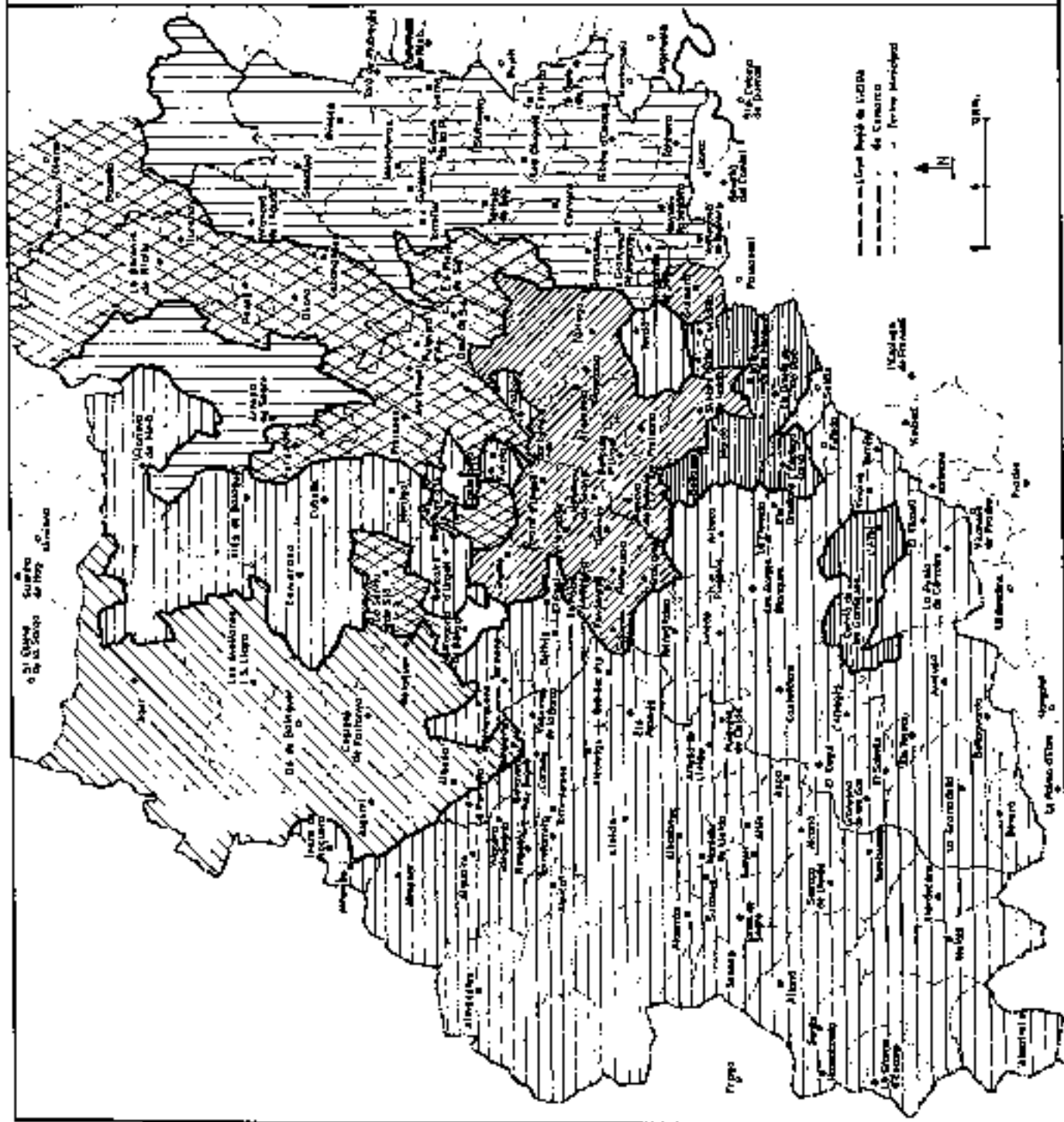
VEGUERIES

(A principis del S. XVII)

Llegenda

Vegueries

- Lleida
- Cervera
- Tàrraga
- Agramunt
- Balaguer
- Montblanc

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Posteriorment, unint una part de la vegueria d'Urgell (amb capitalitat a la Seu) i la sots-vegueria d'Agramunt, es va constituir la vegueria d'Agramunt. A començaments del segle XVIII, Josep Aparici va deixar un mapa en el qual hi ha indicades les quinze vegueries i les vuit sots-vegueries existents aleshores.³⁹ De la vegueria d'Agramunt hi ha un interessant document de l'any 1598, on es dona una relació dels castells i llocs inclosos dins d'aquesta vegueria.⁴⁰

Com s'ha assenyalat, les vegueries no van néixer amb el criteri de cohesionar i harmonitzar comarques naturals; no van tenir en compte el fet que les demarcacions res poguessin a unicats fisiogràfiques o humanes. Les funcions encomanades als veguers (la recaptació fiscal, l'administració de la justícia, l'ordre públic, etc.), no feien pas necessari que les vegueries fossin establertes segons l'estructura física i socio-econòmica del país, o segons la conveniència de facilitar les relacions entre els pobles. La força de la tradició administrativa, el joc dels interessos creats i la supervivència dels dominis senyorials accentuaren els defectes originals d'aquestes circumscripcions catalanes.⁴¹

Dintre d'aquesta divisió territorial incongruent, hom troba que el Pla d'Urgell no fou mai tingut en compte com a comarca natural, seguint les pautes que s'han anat apuntant. Les primeres demarcacions conegudes respecten els diferents dominis jurisdiccionals que, per dret de conquesta, tenen els comtes de Barcelona i els comtes d'Urgell. Les vegueries no trencaren les unitats jurisdiccionals, com és el cas, per exemple, de la Baronia de Bellpuig, que es mantindrà en la seva totalitat dins la vegueria de Tàrraga.

Lluyofà, població dins la jurisdicció del comtat d'Urgell, al principi i, posteriorment, de la Baronia de Bellpuig, en una remodelació de vegueries passarà a formar part de la vegueria de Tàrraga, cum tuts els pobles de la Baronia. Els demés pobles passaran d'una vegueria a altra per motius similars, sense tenir en compte cap fet natural. Josep Aparici, quan va fer la «Descripción y planta del Principado de Catalunya...»,⁴² no fa una descripció administrativa de les vegueries i sots-vegueries amb el llistat dels pobles que corresponen a cadascuna d'elles, afirma, però, que és més coneguda la divisió per comarques. Així, hom es troba davant un món administratiu que reparteix el territori segons conveniències i interessos de famílies o entitats poderoses, i un altre món, el dels habitants, que tenen unes referències territorials força definides i concretes, funció dels vincles naturals i dels lligams històrics.

Les noves autoritats borbòniques, a principis del segle XVIII, es plantejaren aquest problema demarcacional, que topava amb la seva concepció harmonitzadora i centralista.

5.3. Les divisions territorials modernes

5.3.1. Els corregiments

Els inicis unificadors del poder reial a les darreries del segle XII, enfront dels impulsos desagregadors dels senyorius feudals, van comportar la concessió de franquícies i privilegis a moltes de les ciutats i viles del país, usdevenint, aquestes, centres de govern popular, amb principis d'autogovern. Aquest implicava una compartimentació molt clara entre aquesta esfera de govern local i els òrgans de poder territorial, els veguers. La pri-

39. CARRERAS CÁNDI, F.: *Geografía General...*, pàg. 949. Vegi's també VILA, P.: *La divisió territorial*, pàg. 42.

40. Arxiu Històric Comarcal de Balsguer (A.H.C.B.) Secció Arxiu Històric Notarial del Districte Notarial de Balsguer. Sèrie Agramunt Notari: Francesc Torrà. Protocol Agramunt (9). Fols. 81-84. Any 1598.

41. VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàgs. 43-44.

42. LLOBET, S.: *José Aparici y los pueblos de la provincia de Lérida en el siglo XVIII* = «Iberia», VIII, I.L.I., 1947, pàg. 8.

gressiva autonomia municipal que es va afirmar durant la Baixa Edat Mitjana, amb la facultat d'eleger paers —o consells o jurats, en altres indrets— com a representants locals i amb els consells de la parròquia com a òrgans de poder, minvava, en gran manera, el paper dels batllus i veguers, representants de l'autoritat reial.

L'adveniment dels Borbons al poder reial, a principis del segle XVIII, va trastocar sensiblement aquesta situació. Amb l'aprovació del Decret de la Nova Planta (1716), es comença un període durant el qual es perfilla i prepara la subjecció de tot el país a l'autoritat reial. Josep M. Torras i Ribé diu que «un dels interessos fonamentals de la monarquia borbònica va consistir des de l'origen a trencar aquesta compartimentació entre l'esfera local i la governació general del país (...) a través de l'abolició de qualsevol obstacle que es pogués oposar a la difusió del poder reial en el municipi —privilegis, principi d'autogovern, representació popular pel sistema de consells—, i segon, establint una nova estructura de poder territorial que assegurés la connexió directa i sense traves entre les decisions de la monarquia i la seva execució immediata fins al poble més remot de la geografia catalana».⁴³

Una de les disposicions del decret de la Nova Planta fou la divisió de Catalunya en 12 corregiments i un districte, el de la Vall d'Aran. Dos anys més tard, el 1719, apareixia un edicte amb la divisió i els confins d'aquestes demarcacions.

Amb la nova divisió territorial arribava el nomenament directe, per l'autoritat reial, dels caps de corregiment i de corregidors, aquests amb funcions militars, polítiques i administratives, és a dir, amb plens poders. Arribava, també, el canvi de les parròquies pels ajuntaments de tipus castellà; amb el nomenament, no l'elecció, dels càrrecs municipals, directament subordinats als anteriors, s'assegurava la subjecció total del país. Amb l'antiga divisió territorial en 15 vegueries i 8 sots-vegueries, difícilment es podia aconseguir aquest objectiu. Galtréu tots els autors coincideixen en assenyalar les incongruències de les vegueries, degudes, tant als interessos feudals dominants, com a l'artificialitat i la irregularitat en les seves dimensions, encara que s'hagi volgut veure, com A. Aulèstia, que les vegueries corresponguessin, a nivell administratiu, a les comarques naturals.⁴⁴

Amb la reconversió de les vegueries i sots-vegueries en corregiments, s'implantà el model territorial castellà, centralista i uniformista, aprofitant aquestes noves demarcacions com a vehicle institucional d'implantació i de transmissió del nou poder.⁴⁵ No solament es varen rectificar les desproporcionats a nivell territorial de les vegueries, sinó que també es va dividir el territori català de forma més harmònica i equilibrada i, fins i tot, una mica més ajustada a la realitat física del país.⁴⁶ Si bé és cert que les noves demarcacions tampoc no estaven ajustades a la realitat, si que responien a uns interessos funcionals, com ara que cada corregiment fos una unitat fiscal prou poblada com per a recaptar els diners suficients per al manteniment de la seva estructura burocràtica, si tenim en compte que els drets jurisdiccionals dels senyors sobre els seus territoris van ser respectats i que els seus habitants estaven exempts d'aquestes càrregues fiscals.⁴⁷

En el cas que aquí es tracta, veiem com el corregiment de Lleida era format pels territoris de les antigues vegueries de Lleida — de la qual es va segregat la sots-vegueria del Pallars— de Balaguer i de Tàrraga. El corregiment de Cervara comprava la vegueria

43. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona, Curial, Docs de Cultura 1983, pàg. 149.

44. AULÈSTIA, A.: *Història de Catalunya*, pàgs. 10-11. Citat a TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans...* pàg. 150. Vegeu també VILA, P.: *La divisió territorial*, pàg. 44.

45. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans...*, pàg. 151.

46. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans...* pàg. 152. citant a VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàgs. 45-46.

47. TORRAS I RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans...* pàg. 152. citant a MERCADER: *Els capitans generals*, pàg. 52.

d'Agramunt, la sots-vegueria de Prats del Rei i la vegueria de Cervera. Gairebé tot el territori objecte d'estudi estava comprès dins la vegueria de Lleida, excepte els llocs d'Anglesola, les Penelles, el Tarròs, Almenara, la Sentiu i algun més, inclosos al corregiment de Cervera.

5.3.2. Departaments i cantons

Les transformacions político-econòmiques de l'edat contemporània van plantejar arreu d'Europa la conveniència, per part dels Estats, de reorganitzar els seus territoris d'acord amb les noves necessitats administratives. A Espanya, durant el regnat de Carles III ja es va plantejar la idea de canviar les divisions administratives, els corregiments, per unes de noves, que s'havien d'anomenar províncies. Com diu Pau Vila: «Sota el criteri geomètric uniformador d'aquesta projectada divisió provincial neocantista, s'iniciava el projecte d'establir una divisió territorial amb la intenció que esborrés els fets diforncials, manifestació de les diversitats geogràfiques, etnogràfiques, lingüístiques i històriques de les terres d'Espanya. L'absolutisme, el centralisme, més o menys ben intencionat, volia ofegar les característiques regionals, bo i superposant a les regions històriques unes demarcacions que per encavellament o per esquarterament, a la llarga, les inutilitzassin. En resum, la província, segons el pensament d'alguns dels projectistes, seria «una comarca no delimitada per la història, sinó determinada pel legislador».⁴⁸ Hi hagué propostes de quadrícular tot el país amb unes províncies de noranta llegües quadrades cadascuna, repartides en nou districtes.

L'any 1801 es va dividir el territori espanyol en *intendències*, que equivalien als antics regnes, però no es van posar mai en funcionament.

La posterior divisió del territori és fruit de la dominació francesa del país. La invasió napoleònica de l'any 1808 va aplicar l'uniformisme francès i va dividir Espanya en *prefecturas*, a l'igual que l'Estat francès. El mes de gener de 1812, Napoleó va signar el decret d'anexió del Principat dins l'imperi francès. Tot seguit, el 2 de febrer, va entregar el govern de Catalunya als funcionaris francesos per a que l'organitzessin. Així, es van crear quatre *departaments* d'estil francès:

- Ter, amb capital a Girona.
- Segre, amb capital a Puigcerdà.
- Montserrat, amb capital a Barcelona.
- Boques de l'Ebre, amb capital a Lleida.

El departament de Boques de l'Ebre es va dividir en quatre districtes: Lleida, Cervera, Tarragona i Tortosa. I cada districte es va subdividir en cantons i comunes o municipis. El districte de Lleida es va dividir en onze cantons, tal com es veu tot seguit:

1. Lleida Est, a l'esquerra del Segre, amb Albatàrrec, Bell-lloc, Artesa de Segre, etcètera.
2. Lleida Oest, a la dreta del riu.
3. Ager, amb la Conca de Melà.
4. Cantó de Balaguer.
5. Cantó de Bellpuig, que comprenia tot l'Urgell central.
6. Cantó de les Borges Blanques, que anava fins a Mollerussa.
7. Cantó de Gulmerà.
8. Cantó de Vilhodi.
9. Cantó de la Granadolla.
10. Cantó de Torres de Segre.
11. Cantó de Fraga.

48. VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàgs. 50-51.

El districte de Cervera anava fins a Tàrruga, Agramunt, Gulmerà, Calaf, etc.

Tota aquesta organització territorial no va tenir més eficàcia que la d'un simple projecte per a integrar, en un futur, Catalunya a l'imperi francès, com una nova i definitiva província del mateix.

Ultra la divisió administrativa, també va existir un projecte de reorganització eclesialística, que agrupava en una sola diòcesi, la de Lleida, a la de Tortosa, Tarragona i les parts del bisbat de Solsona-Vic i Urgell que estaven dins del departament de Bages de l'Ebre.

Com s'ha dit, aquesta nova divisió administrativa gestada durant els anys 1812 i 1813, gairebé no va tenir cap aplicació i només es va plasmar en els estudis, informes i projectes.⁴⁹

5.4. La divisió del territori en províncies i la Divisió Comarcal

L'any 1812, les Corts de Cadis començaren a legislar sobre la divisió territorial i, el mes de maig del mateix any, establiren una divisió provisional en províncies per tal d'organitzar les «Diputacions provincials».

Les Corts constituents de 1813 encarregaren al capità de fragata Felipe Bausà un estudi sobre la divisió de l'Estat en províncies. Dins el mateix any, va presentar un projecte de divisió en 44 províncies. La comissió de les Corts encarregada d'estudiar-lo reduí a 30 aquell nombre. En aquesta projectada, Catalunya era dividida en tres províncies: dues costeres, Barcelona i Tarragona, i una d'interior, amb capital a la Seu d'Urgell.

Aquests projectes provincialistes promoguts pels liberals es van arraconar amb l'entrada al poder dels absolutistes i no tornaren a aparèixer fins al trienni liberal (1820-1823). Caldria esperar, altra cop, el triomf dels liberals per a veure la divisió provincial en funcionament. El 30 de novembre de 1833, el ministre Francisco Javier de Burgos signava el decret pel qual Espanya es dividia en les províncies actuals. Amb aquesta nova organització territorial, cada província s'havia d'entendre directament amb Madrid, trencant, d'aquesta manera, la unitat natural i històrica de Catalunya.

Aviat es va veure que les demarcacions provincials eren excessivament grans, complicant-se els problemes de govern i administració. Anys després, les províncies foren dividides en *perifèries*; encara que només amb finalitats judicials, a la llarga van adquirir diversos serveis i competències administratives.

La divisió territorial en províncies, al llarg del temps, es va demostrar que era artificial, i més a Catalunya, on el principi de les demarcacions naturals, les comarques, adaptades a les realitats geogràfiques i humanes, era un element viu que s'havia mantingut en la consciència col·lectiva i que responia a les realitats econòmico-socials del país (sobre la identitat comarcal al Pla d'Urgell en parlarem al capítol següent).

El moviment catalanista, com a pensament polític autònom, a finals del segle XIX i principis del XX, va recollir aquesta preocupació i va treballar en el sentit de refer la unitat del Principat, trencada per la divisió en províncies, proposant que les futures demarcacions fossin les comarques. La formulació política de la comarca com a base territorial de govern i de divisió administrativa de Catalunya, va aparèixer per primera vegada a l'Assemblea de Manresa de l'any 1892, organitzada per la Unió Catalanista. La cin-

49. Per a una visió més extensa sobre aquesta divisió d'estil francès, vegeu MERCADER RISA, J.: *Algunos aspectos de la administración napoleónica en las tierras de Lérida e «Lleida»*, núm. VIII, Lleida, 1947, pàgs. 51-72.

grans «basu» de les resolucions de l'Assemblea diu: «La divisió territorial sobre la qual es desenvolupa la gradació jeràrquica de la potestats governativa, administrativa i judicial, tindrà per fonament la comarca natural, el municipi».⁵⁰

La Generalitat republicana d'aquest segle, amb la promulgació de l'Estatut, va facultar la possibilitat de dividir Catalunya en comarques, fent realitat les aspiracions de la immensa majoria dels catalans. La divisió comarcal que en va sorgir és la que tenim actualment.

---

50. VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 65.

6. LA COMARCA COM A IDENTITAT POPULAR

6.1. La identificació de l'Urgell pels viatgers dels segles XVII i XVIII

Al marge de les divisions político-administratives que ha anat tenint el país, unes més encertades, les altres més incongruents, es troba, com diu Pau Vila, que «les necessitats socials i econòmiques d'interrelació entre els pobles dins de les contrades naturals i les afinitats de llunyana ascendència, anaven donant consistència i personalitat a altres conceptes territorials (...). En certa manera la gent, dins de les possibilitats del terreny i portada per lligams tradicionals, s'havia creat unes denominacions en correspondència amb una extensió de territori, poc precisa, però, que s'emmotlla millor a les necessitats i conveniències de la vida quotidiana».¹

Això no vol dir, però, que aquestes demarcacions en el transcurs del temps no puguin dir «... la terra del Comtat de Barcelona dita Catalunya, ahont es la plana d'Urgell, poden fer canviar criteris i consciències col·lectives, pel fet de generar unes noves necessitats, pel fet de cohesionar i assimilar pobles veïns que polser fins llavors no tenien la mateixa identificació.

Els nombrosos estudis realitzats en l'època contemporània sobre la delimitació comarcal constaten la vigència del Pla d'Urgell com a comarca natural. Però no és solament en les consciències col·lectives dels pobladors del territori i en els estudis on es troben definits aquests espais. Molts cops, encara que amb noms diferents, es troben fixats per altra gent que no tenia una preocupació administrativa, sinó que simplement recollia les realitats observades.

Andreu Bosch, en la seva obra «Sumari...» de l'any 1628, quan parla, al capítol XVII, de la situació i descripció de Catalunya i dels comtats de Barcelona, Rosselló i Cerdanya, ens diu «...la terra del Comtat de Barcelona dita Catalunya, ahont és la plana d'Urgell,

1. VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 47.

2. BOSCH, A.: *Sumari, Index o Epítome dels Admirables i Nobilíssims Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya* (Orpinyà 1628). Barcelona, Curial, 1974, pàg. 77.

3. MONESCAL, G.: Citat a BOSCH, A.: *Sumari, Index o Epítome...*, pàg. 91.

que per sa gran fertilitat fonch anomenada comunament per los Anticha, Graner de Espanya, ...».⁴ Després de descriure la forma de Catalunya i els seus limits, ens diu que «Tota sa terra se divideix en quaranta y vuit parts: cu és la plana d'Urgell, Emporda, Valles, la Selva prop Gerona, la Girnes, la plana d'Osona, la plana de Bages es lo Ripolles, lo Llosanes, la Conca de Orcau, vall de Andorra, Seu de Urgell, la Panades, Segarra, la Conca de Barbera, lo camp de Tarragona, la Ribera de Hebro, los ports de Tortosa, y altres moltes quel Doctor Monescal⁵ divideix en forma de regiums diferents de Cathalunya ...».⁶ Com es pot veure, aquesta divisió del territori en 48 parts està feta en base a criteris diferents dels politico-juridico-administratius, com són les vegueries, de les quals en parla més endavant l'autor en la mateixa obra. En tot cas, Andreu Bosch parla de «parts», que són, gairebé totes, comarques naturals que avui es coneixen amb el mateix nom que el citat per l'autor.

Però Gil (1551-1622), a la seva *Història natural i eclesiàstica de Catalunya*, manuscrita, posa que «Tot Catalunya pot dividir-se en vinti-set parts, o elimes, o comarques, o parts de terra».⁷ Josep Aparici, en la *Descripción y planta del Principado de Catalunya*, manuscrita, de l'any 1708, després de parlar de la divisió en vegueries, afegeix: «Pero en lo que más conocida es Cataluña es en la repartición que por comarcas se nombra ...», i a continuació n'annota trenta.⁸ Pascual Madoz, en el seu *Diccionario Geográfico...* Tom. XV, escriu en el mt. Urgell: «en la provincia de Lérida y parts jud. de Balaguer, Cervera y Lérida a los quales pertenecen los 41 pueblos que comprende esta vasta llanura».⁹ Els divideix en dos grups o àrees: pobles del «Alto Urgel» i pobles del «Bajo Urgel», al nord i al sud, respectivament, de la carretera de Madrid a Barcelona.

Però també es troba reflectida aquesta entitat territorial en la documentació que parla, no de divisions naturals, sinó de divisions administratives. Per exemple, en un memorial que la ciutat de Balaguer, com a cap de vegueria, presenta, a principis del segle XVIII, a Sa Majestat, s'explica: «También suplican a V.R.M. a vista que la veguería de dicha ciudad está muy reducida, y la más reducida deste Principado y compuesta tan solamente de diez y ocho o veinte lugares de Marquenses, Ivars de Noguera, que antiguamente fueron de dicha veguería sean restituidos a ella, y añadir de nuevo los lugares de que se compone el Marquesado de Camarasa contiguos a dicha ciudad [Balaguer] y los de los quatro bayllias que tiene el Monasterio de Poblet en el Llano de Urgel el lugar de la Sentiu, Flix, Bansa, Larapita y el Pedris los quales distan de dicha ciudad tres quartos de hora».¹⁰

Com es pot observar, els diversos autors parlen del Pla d'Urgell, encara que els limits que donen no sempre coincideixen.

Francisco de Zamora, que va fer un viatge per Catalunya l'any 1788, dona moltes i importants descripcions del país, tant dels pobles com dels cultius, clima, població, etc. Zamora, que és un gran observador, quan es refereix a les terres que es tracten en aquest treball, no dubta ni un moment en donar-los-hi un nom genèric: Urgel.¹¹

En el capítol dedicat al bisbat de Solsona, descriu el territori de la diòcesi d'aquesta manera: «Todo este territorio puede considerarse dividido en tres clases, en montuoso, llano y medio. Lo más úspero y montuoso está al norte de Solsona, y suele llamarse Pirineos bajos, o la montaña; lo que se comprende desde Solsona hasta Tárrega, Sagarra,

4. BOSCH, A.: *Sumari, Index o Epítome...*, pàg. 11.

5. Citat per VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 48.

6. Citat per VILA, P.: *La divisió territorial...*, pàg. 48.

7. MADDOZ, P.: *Diccionario Geográfico, Histórico y Estadístico de España*. Madrid 1846. Tom. XV: pàg. 225.

8. A.H.C.B. Memorial que la ciutat presenta a S. M. Còpies de Privilegis i cartes reials núm. LXIII.

9. ZAMORA, F.: *Diario de los viajes hechos en Catalunya* [a cura de BOIXAREU, R.] Barcelona, Curial, 1973.

es el territorio medio; y lo que hay desde Tárrega hasta Sidamunt, último pueblo del Obispado distante unas quatro horas de Lérida, es el país llano, parte del territorio llamado el Urgel».¹⁰

Zamora, a mesura que avança en el seu viatge cap a les nostres contrades, les va identificant i, al passar per Cubells, diu: «la villa de Cubells está situada en un monte separado del resto, que se eleva en la llanura, la qual se va extendiendo ya abiertamente para formar el llano de Urgel, que se extiende ya pasadas las montañas». De la seva situació, diu que «le da la vista más preciosa que puede encontrarse en Cataluña».¹¹

El dia 24 fa el viatge de Lleida a Bultpuig. S'hi fa una referència extensa perquè és una de les descripcions més interessants i completes que ens han arribat. Un cop deixada enrera l'horta de Lleida, Zamora fa la primera referència al Pla: «... empieza el terreno seco de estas llanuras, pero se van plantar de nuevo algunos olivos, que si siguen lo harán más agradable...»¹² El viatger es troba a finals del segle XVIII i les transformacions agrícoles es comencen a notar. Del seu pas per Bultllor va deixar escrit: «Llegamos a Bultloch que está en llano. Tiene una calic buena. Se hacen algunas casas. La iglesia no vale cosa y hay una balsa y mesón [...] En Belloch se coge trigo. Se hace salobre en las cosas en todos los pueblos de Urgel, incluso en Lérida».¹³ A partir de Bellloch, Zamora notará un canvi en el paisatge: «Continuamos el camino viendo a la izquierda a Bellvis y el convento de las Sugas, cuya imagen de este título tiene fama. Es de Trinitarios

«En Posa y en el lugar de Palau ya se ven más plantíos. Llegamos a Sidamún, cuyas cercanías están también bien plantadas de olivos. Está situado en un llano. Es pueblo muy corto, y se ven algunos almendros, que creo probarían bien en todos estos llanos».¹⁴

A mesura que es va endinsant en el Pla, va copsant els canvis: «Siguiendo el camino, a la izquierda, se queda el pueblo de Fondarella (al manuscrit, «Alfondarella»), sobre una pequeña colina [...] Abunda ya más de almendros y a orilla de camino tiene un mesón; y por sus cercanías pasa un poco de agua viva (riu Cercavins?) y a la derecha se alcanza a ver Miralcamp, sobre un alto. Llegamos a Mollerussa sobre un alto llano [...]. Se coge trigo, vino y aceite. El trigo se suele guardar en sitgas, pero la cebada es preciso (guardarla en sitgas?).»¹⁵ Hay una capilla y mesón cepsz. Se construyen bastantes casas, y es lástima que ahora que se edifica tanto no se dé alguna regla». Com es pot veure, el viatger para l'atenció en els aspectes de canvi que el seu ull va copsant: parla dels cultius que va veient i sembla que s'alegra quan troba transformacions; també deixa entendre que hi ha un creixement demogràfic, que, en el cas de Mollerussa, ja deu ser de certa importància, perquè sembla que es construeix més d'una casa. A continuació es fa una descripció força interessant d'un sistema d'aprofitament de les aigües del riu Corb, que per la seva singularitat val la pena descriure: «Este pueblo (Miralcamp) es uno de los que fertiliza el río Corp de un modo tan singular como increíble. Se reduce a que de él se hecha una muela de agua en la plana de Miralcamp, que llaman colador, por espacio de un mes, y marchándose por allí el agua, al cabo de seis meses, si llueve, o de más tiempo, si es seco, empieza a conocerse la humedad, primero en el mismo término de Miralcamp y luego en Fondarella, Mollerussa, Sidamún, Palau, Bellvis, Posa, Bellllor, y

10. ZAMORA, F.: *Diario de los viajes...*, pàg. 239.

11. *Ibid.*, pàg. 240.

12. *Ibid.*, pàg. 246.

13. *Ibid.*, pàg. 246.

14. *Ibid.*, pàg. 246.

15. BELTRAN I ROIGÉ, P.: *Notas sobre els Grigens...*, pàg. 253. «Un fenomen molt típic del país

foi la recollida dels cereals i el vi en cups o sitjars, unes begudes tallats a la roca viva i altres berrinant les terres argiloses que degudament cremades per dins adquiren una forta consistència a la humitat, talment com la ceràmica; l'agrupament de moltes d'aquestes sitges o magatzems soterranis de cereals donarà lloc a indrets denominats «sitjars» perfectíssimament documentats als nostres pobles, almenys des de segle XIV, i amb un empori probablement anterior».

16. ZAMORA, F.: *Diario de los viajes...*, pàg. 247.

hasta el Segre, percibiéndose en estos pueblos y más, antes en unos que en otros, a proporción de la distancia. Una fuente que hay en Miralcamp es el termómetro de esta operación, pues va subiendo a proporción que se aumenta el agua subterránea, hasta que corre por la superficie y sirve también para regar. En este país están en que la extensión del agua es mucho mayor que la que corre por el colador. Con este beneficio cogen cáñamo y otros frutos que piden el riego. No hay memoria de quién empezó esta operación, siempre se hecha por el mismo colador, y una vez que la hecharon en otra parte produjo malos efectos en Mollerusa».17

De Golmés diu que «es un pueblo mediano. Su iglesia, aunque nueva, tiene mil improporciones. Se hacen algunas casas, y en buca plantio de olivos».18 I segueix fent la descripció del paisatge que veu: «Continuamos el viaje dejando a la izquierda Castellnou de Seana, y, a la derecha, Arbeca, que tiene una excelente cantera de piedra, de que se surte este país, y da nombre a los olivos que tanto se han extendido. Se coge aceite, mucho, y hay un molino con 14 prensas, y otro con seis. También se va Maldá y San Martín de Maldá. Llegamos a Bellpuch, que está en la pendiente de un montacillo sobre el qual está la casa fuerte del Señor. Sus cercanías estan plantadas de viñas y olivos, y se riega un poco... Hay en Bellpuch una calle buena, en la qual se hallan algunas casas que también lo parecen. Estaba cercado, y fuera se han ido haciendo arrabales [...] Hay [...] dos molinos harineros y uno de aceite con seis prensas, que se espere aumentar según el progreso de esta cosecha».19 Des de Bellpuig dona una mirada a la rodalia i es fixa, sobretot, en l'estany d'Ivars, avui desaparegut: «La laguna llamada de Ibars está en los términos de Utxafava e Ibars de Urgel. Tiene una buena hora de circunferencia. De ella no se sacaba otro provecho que la sal, cuando se secaba, pero ahora no se enjuga, y cosa de un año fu, se halló pesca por casualidad; y ahora se sacan anguillas en tanta abundancia que ayer se cogieron 60 arrobas entre tres».20

Sortint de Bellpuig, en direcció a Cervera, segueix descrivint el paisatge, assenyalant l'abundància d'olivares entre aquell poble i Anglesola, el qual descriu destacant que al seu terme hi ha oliveres, ametllers i «riegos extraordinarios».21

Poc després de sortir de Tàrraga, a la qual li dedica unes quantes ratlles, i havent passat per Talladell, «se descubre Cervera, y casi desde el también empieza a variar el terreno y a formarse lo que llaman Segarra».22 Francisco de Zamora nota el canvi de comarca, de l'Urgell a la Segarra, un cop passat Tàrraga, en direcció cap a Cervera. L'orografia del terreny no és només el que el fa definir-se d'aquesta manera, sinó que també hi juguen altres factors, com els cultius, la tipologia dels pobles, etc. En conjunt, l'autor mostra, a l'Urgell, una intensa activitat agrícola, acompanyada d'una certa activitat en la construcció de cases, la qual és un reflex de l'augment demogràfic. S'hi troba, també, una minsa activitat industrial, de la qual només en destaca els molins d'oli i els fariners i teuleries i ceràmica d'Anglesola.

Alexandre de Laborde és un altre viatger que es passa per aquestes terres uns anys després, a principis del segle següent, i que publica les seves impressions l'any 1809. Fa el viatge a l'inrevés de Zamora, de Cervera cap a Lleida. Tant un com l'altre veuen el Pla com a una comarca homogènia i diferenciada de les altres. Diu A. Laborde: «En sortant de Cervera, on traverse la vasta plaine d'Urgel, riche en blés, en vignes et en oliviers; l'oeil se promène au loin sur des tapis de verdure, et il aperçoit quelques échappements dont l'ensemble est agréable. On arrive bientôt au village de Curulla, et une

17. *Ibid.*, pàg. 247.

18. *Ibid.*, pàg. 247.

19. *Ibid.*, pàgs. 247-248.

20. *Ibid.*, pàg. 249.

21. *Ibid.*, pàg. 250.

22. *Ibid.*, pàg. 251.

heure après à Tarraga. Cette ville est située dans une plaine agréable, et sur un territoire qui produit de l'huile, du veu, des grains, des légumes, du chausse. [...] on y tient [à Tarraga] chaque semaine deux marchés qui sont très fréquentés; ils abondent sur-tout en grains, qu'on apporte de toute la plaine d'Urgel [...] Bellpuch [...] située au milieu d'une campagne très productive en vin, en huile, en grains et en amandes. En quittant Bellpuch, on passe successivement au village de Gomez et à celui de Molteruza, dont les maisons sont construites en terre, et l'auberge très-mauvaise; à ceux de Vallfonga et de Bellloch; on laisse sur les côtés les villages de Sidamon, de Fondarella, de Palma, et d'Alamos. A Bellloch, les campagnes commencent à se dégarnir; elles sont sans arbres, arides, et coupées par des petits monticules».²³

Ambdós viatgers, Zamora i Laborde, fan el mateix camí, però amb els punts de sortida i d'arribada intercanviats, i tots dos en troben la mateixa impressió: el Pla d'Urgell comença i acaba en els mateixos punts; el delimiten exactament igual.

Els viatgers estrangers es fixen sobretot en el que veuen; en canvi, els qui hi viuen senten el país d'una altra manera i fan unes delimitacions del seu territori, sovint imprecises, però profundament arrelades en la realitat quotidiana.

6.2. Els signes d'identitat comarcana a l'època moderna. Invocacions i romiatges

Si, com s'ha dit, el Pla d'Urgell no havia estat mai contemplat com una unitat territorial per l'administració pública, dins la consciència col·lectiva dels seus habitants havia arrelat profundament la noció de pertànyer a un territori concret, el qual definien sovint com a comarca i freqüentment sota el nom de Pla d'Urgell o Plana, encara que molts cops es pot trobar el topònim Urgell sol. Aquesta consciència de territori es manifestava en moltes de les seves activitats de la vida quotidiana, com és, per exemple, en la religiositat, a través de les advocacions religioses. Una pràctica molt usual era encomanar-se als sants per guarir-se de malalties, per a demanar aigua en temps de sequera, per evitar els estralls de la llagoata, etc., i sovint feien rogatives i romiatges als santuaris i ermites que custodiaven imatges considerades «miraculoses». Les que tenien una advocació més arrelada i popular al Pla, sense cap dubte, eren la Verge del Remet i la Verge de les Sagres, de Bellvís. Aquesta era, endemés, la patrona del Pla d'Urgell. Fora del Pla, hi havia un altre santuari que també tenia una forta advocació de tots els urgellencs: el del Sant Crist de Balaguer.

La majoria dels romiatges i de les rogatives que feia la gent del Pla era per a demanar aigua en temps de sequera per tal de salvar les collites de gra, una de les preocupacions més grans del Pla, abans de la construcció del canal d'Urgell, on la pluviometria és escassa. A gairebé totes les obres catalanes antigues, l'Urgell apareix sempre com el graner de Catalunya en anys bons, en els quals les collites podien ésser excepcionals. Gilibert, citat per Pierre Vilar en la seva gran obra sobre la Catalunya moderna, descriu una Catalunya fèrtil, que dona unes collites acceptables àdhuc els anys dolents, llevat a l'Urgell, on hi ha sovint collites nul·les, però on una bona collita val per tres anys.²⁴

Hom sap de sempre que les collites bones de l'Urgell asseguraven el forniment de blat a Barcelona en molt bones condicions, però hom sap, també, que això només passava un cop cada deu anys. P. Gil diu: «És lo Pla d'Urgell una terra pròpriaalma per a forniment

23. LABORDE, A. de: *Itinéraire descriptif de l'Espagne, et tableau élémentaire des différents branches de l'administration et de l'industrie de le royaume*. Tome premier. Paris, 1809, pàgs. 79 a 82.

24. VILAR, P.: *Catalunya d'his...*, vol. II, pàg. 326. Citant a GILIBERT cf. Col. «Boussons», número 247 (segon discurs), pàgs. 138-139.

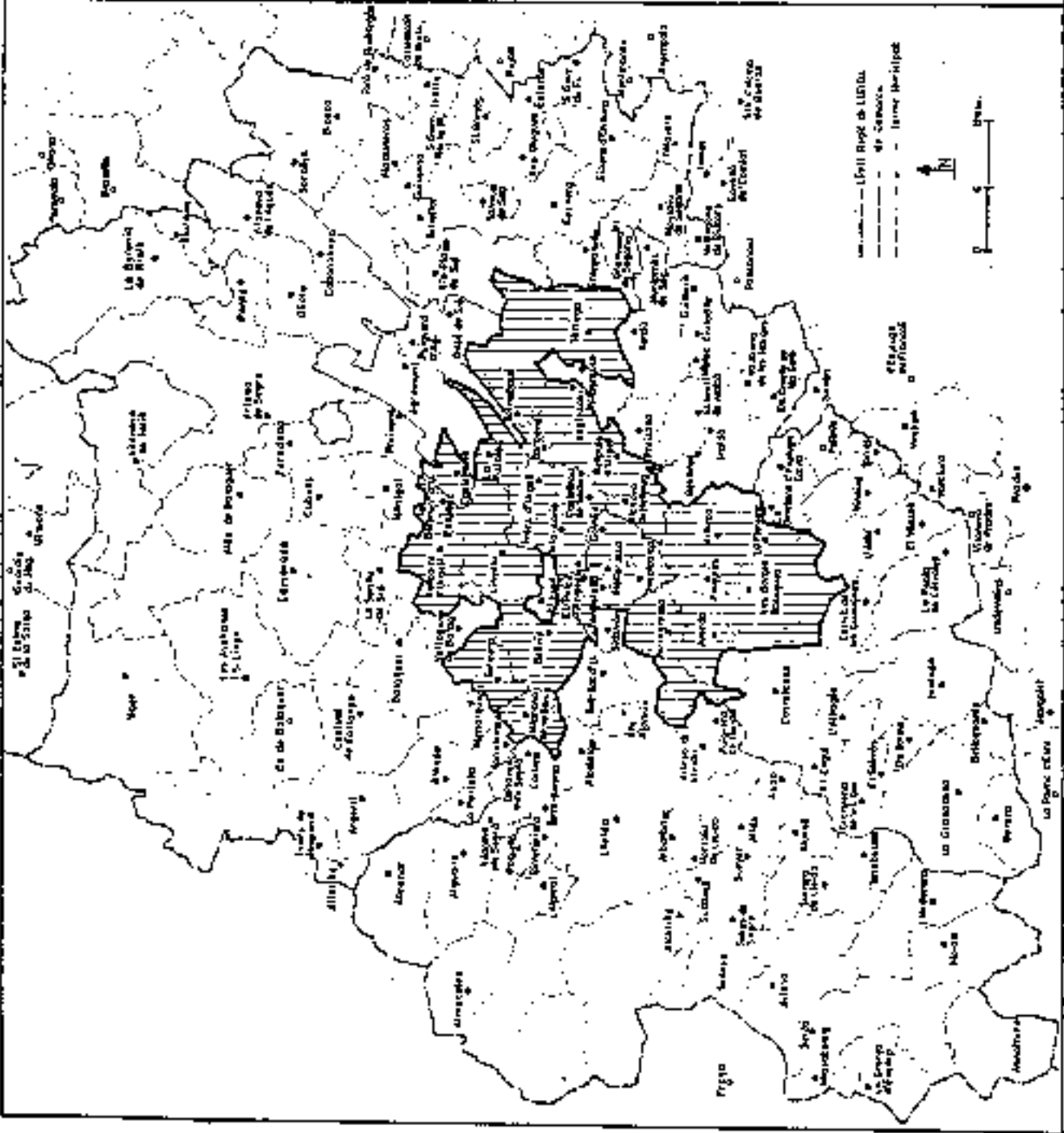
Mapa 6.1.
LA VEREDA
DE L'URGELL
(S. XVII)

Llegenda

 Ambit territorial

Font: A.H.C.B.: Llibre
Verd. Fol. 3r.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

y otras grans; y si tinguén aygua de reguadiu, ell sols bastaria para proveyr toda Cathalunya y encara sobraría.²⁵ Bernardino Gornuz Miedea, l'any 1586, quan parla de Lleida diu que es «muy abundante de todas cosas, señaladamente pan por estar junto al campo de Urgel que es uno de los fertilissimos del mundo».²⁶ I si tenim en compte les sèries negres llargues i contínues d'anys dolents que porten cap a la misèria, com les del segle XVII,²⁷ no és gens estrany que, donada la maldat de l'època, es busquessin remeis diversos per a canviar la seva situació. Així, en una carta dels paers de Bellví als paers i consell de Balaguer, l'any de 1703, es pot llegir: «Avent demanat y feta embaxada molts sindichs de les vilas y llochs de la Plana de Urgell ab Batlles, Pahers y Consell de la vila de Bellví, que a vista la extrema necessitat al procaent patelxen los blats y demes fruyts de la terra de aigua, seria cosa molt sancta i convenient se tragues de son santuari la sagrada Imatge de la soberanissima Regna dels Àngels Maria Seyora de les Sogues, Patrona de Urgell...».²⁸ O una altra carta de l'any 1722 dels regidors de la mateixa vila als de Balaguer: «Aventnos manifestat la Pietat Divina i la Purissima Verge, la Patrona desta Plana de Urgell y sa comarca, la imatge de Maria Santissima sota la invocació de les Sogas...».²⁹ Com es pot veure, en ambdues cartes es troba una identificació amb un territori, o comarca, que pateix els mateixos problemes i que s'encorrenen col·lectivament a una mateixa imatge, a la qual fan patrona de tota la Plana. Ambdues identificacions es troben, de manera regular, a totes les cartes que s'han vist sobre les tretes de la Verge de les Sogues, dels segles XVIII i XIX.

La mateixa característica d'identificació amb un territori es troba també a les peticions que es fan amb idèntic motiu que l'anterior als paers de Balaguer per a treure la imatge del Sant Crist, l'any 1867: «Nota com air día 20 de maig de 1867 vingueren molts sindichs de la Plana de Urgell la cab dels quals era lo sindic de Arbeca qui digué al sindic fos servit en fer juntar los senyors paers donant intenció al dit sindic que venian per ocasió de suplicar a al ciutat se interposés per medi ab tot efecte per a que la santa figura del sant Cruaifit fos treta de son santuari y trasladada a altra capella y per a dit efecte se juntaren los llustres senyors pahers assistits de molts consellers y assentats y cuberts tots proposa lo sindic de Arbeca la molta falta hi havia en la Urgell de Aigua...».³⁰ Els paers de Balaguer acorden acceptar la petició i ordenen que s'enviïn cartes a tots els pobles convocant-los als actes religiosos a celebrar. Als pobles els divideixen en quatre demarcacions, sota el nom de «veredes»: vereda d'Aragó, vereda de l'Abadial (Agor), vereda de la Ribera de Sió i vereda de l'Urgel. Aquesta vereda comprèn els pobles següents:

Tàrmens	Bellpuig
Vilanova de la Barca	Castellnou de Seana
Bellví	Anglesola
Torregrassa	Utxafava
Juneda	Tàrrega
Las Borges Blanques	Tornabous
Arbeca	El Tarró
Pulgròs	La Fuliola Boledú
Miralcamp	Castellserà
Fondarella	Las Penelles
El Palau d'Anglesola	Bellmunt

25. GIL, P.: *Geografía de Catalunya*, publicada per IGLÉSIES, J., pàg. 137. Citat a VILAR, P.: *Catalunya dins...*, vol. I, pàg. 257.

26. GOMEZ MIEDEA, B.: *La Historia del Muy Alto e Invencible Rey Jaime I de Aragón*, València, 1564, vol. II, pàg. 27. Citat a VILAR, P.: *Catalunya dins...*, vol. II, pàg. 325, nota 51.

27. VILAR, P.: *Catalunya dins...*, vol. II, pàg. 32r.

28. A.H.C. 8. X.4. Tretes de la Verge de les Sogues de Bellví. Cartes.

29. *Ibid.* Cartes.

30. A.H.C. 8. XXII. Llibre Verd, fol. 2 v.r.

Mollerussa
 Golmés
 Vilanova de Bellpuig
 Ivars d'Urgell

Beifucina
 Bullidor
 Barbens
 Linyola

Galrebé un segle més tard, l'any 1753, es troba una altra treta del Sant Crist per idèntics motius i, a l'hora de convocar els pobles, divideixen la vareda de l'Urgell en dues: Vereda de l'Urgell Alt i Vereda de l'Urgell Fondo, els pobles de les quals són:³¹

<i>Vereda de l'Urgell Alt</i>	<i>Vereda de l'Urgell Fondo</i>
La Ràpita	Valfugona de Balaguer
Bellocaira	Bellví
Les Penalles	Térmens
Castellserà	Els Arcs
Bellmunt	El Poal
Boldú	Mollerussa
La Fuliola	Fondarella
El Tarrós	Miralcamp
Tornabous	Puig-gròs
Tàrrega	Arboc
Vilagrassa	Les Borges Blanques
Anglesofa	Juneda
Golmés	Torregrossa
Barbens	Bell-lloch
Ivars d'Urgell	Els Alamús
Bullidor	Vilanova de la Barca
Bellpuig	
Vilanova de Bellpuig	
Castellnou de Seana	
Linyola	

En els dos casos citats, es veu com els pobles s'identifiquen amb un territori, amb la seva comarca, el Pla o Plana d'Urgell. Tots ells cerquen elements o símbols definidors: una patrona. Es veu, també, com els pobles veïns es identifiquen i, quan és l'hora de convocar-los, fan unes divisions força escudades, que res tenen a veure amb les divisions administratives existents en aquells temps, les vegueries, i, després, els corregiments. Per a la vida quotidiana, es comprova que la societat no fa ús de les divisions oficials, sinó que es té en compte el fet natural i, sobratot, el coneixement del territori. Encara un altre exemple: la Confraria de Sant Miquel Arcàngel, que, amb finalitats assistencials i religioses, atorgava a tots els sacerdots del Pla d'Urgell, tant del bisbat de Vic-Solsona com del de Tarragona o del d'Urgell.³² La seu de la Confraria la van fixar a Barbens i tenia un abast territorial amb un radi d'acció de dos llegües (uns 10 o 12 kms.), encara que, com es dedueix per la procedència dels inacrits de l'any 1606, era molt més àmplia. Hi havia sacerdots dels següents pobles:

El Palau d'Anglesofa
 Castellnou de Seana
 Vilanova de Bellpuig
 Butsènit
 Fondarella

Tàrrega
 Montclar
 Montgal
 Sant Martí de Maldà
 Tornabous

31. *Ibid.*, tols. 56-57.

32. BACH I REU, A.: *Confraria de Sant Miquel Arcàngel per als sacerdots del Pla de Urgel a «Jherda»*, XXXI, Lleida, I.E.I., 1971.

Anglesola
Les Penelles
Mollerussa
Linyola
Castellserà
Preixana
Ivars d'Urgell
Barbens
Maltet
Agramunt
Bellpuig
La Fuliola
Vilagrassa
Arbeca

Sedó
El Posa
Las Sogues (Bellvís)
Talladell
Seró
Montfalcó
Pradell
Bòllidor
Bellcaire
Baldú
Preixens
A'entorn
Miralcamp
Donzell

Tot i que s'hi troben sacerdots de la Ribera de Sió o, fins i tot, de bastant més lluny, com d'Alentorn, la confraria tenia un abast reduït i circumscrit al Pla per tot el que feia referència a l'aspecte assistencial.³³

Les manifestacions d'identitat comarcana del Pla d'Urgell s'aniran donant ininterrompudament; però, per a veure les primeres reivindicacions i afirmacions comarcalistes, caldrà esperar els resultats de les profundes transformacions que es donaran al país, sobretot amb la construcció del Canal d'Urgell, a la segona meitat del segle XIX.

6.3. La identitat comarcal forjada per les transformacions dels segles XVIII i XIX

Al llarg del segle XVIII i principis del XIX es donaren al camp català i, especialment, a la regió de Lleida un seguit de condicions que, si bé no comportaren la revolució del paisatge agrícola, com esdevindrà amb la construcció del Canal d'Urgell a mitjans del segle XIX, sí que conduïren el país, com diu Pierre Vilar, al llinar de llurs condicions modernes d'explotació.³⁴

El Pla d'Urgell, com les planes veïnes es trobava, a començaments del segle XVIII, en una situació de devastació i de despoblament molt considerable. A partir de la segona meitat del segle XVIII es comença a notar un recobriment demogràfic del Pla d'Urgell, fruit d'un important corrent migratori des d'altres zones cap a les planes occidentals catalanes (recordi's el viatge de Francisco de Zamora, del 1788, on es donaven referències contínues sobre la construcció de cases i sobre la introducció de nous cultius). Si es comparen les dades demogràfiques dels anys 1718 i 1787, es pot veure com el creixement és més que notable. A tall d'exemple, es poden examinar les dades dels pobles més identificats amb la unitat territorial del Pla d'Urgell (quadre 6.1).

El creixement demogràfic del segle XVIII va fer augmentar considerablement el nombre d'assentaments agrícoles i va provocar, en molts indrets, la romputa espontània, desordenada i sovint il·legal, per part dels pagesos pobres, de gran nombre de terres comunals i arns.³⁵ Aquesta pràctica comportava conflictes entre els pagesos i els senyors jurisdiccionals de cada lloc, que tenien els drets d'aprofitament dels terrenys abandonats o «de tothom», dels quals en traïen uns bons beneficis amb l'arrendament als ramats transhumants.

33. *Ibid.*, pàg. 109.

34. VILAR, P.: *Catalunya d'ins ...* vol. III, pàg. 96.

Quadre 6.1. L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ AL SEGLE XVIII

	1710	1787	Index creixement (1710 = 100)
Barbena	109	595	546
Balloaire d'Urgell	70	251	359
Bellmunt d'Urgell	50	92	184
Bell-lloc d'Urgell	33	227	685
Bellpuig d'Urgell	470	1.090	232
Bellvís ¹	148	325	220
Castellnou de Seana ²	81	344	425
Fondarella	72	118	174
Golmés	80	251	314
Ivars d'Urgell ³	68	282	415
Linyola	164	524	320
Miralcamp	91	194	213
Mollerussa	132	193	146
El Palau d'Anglesola	159	247	155
Les Penelles	70	131	187
El Poal		(sense dades)	
Praixana	175	341	194
Sidamon	30	50	167
Vilanova de Bellpuig	160	323	202

1. Amb Arsà.

2. Amb Vil·lana.

3. Amb Vallvert.

Durant el darrer terç del segle XVIII i a principis del XIX, el camp viu una època de prosperitat gràcies a l'alça dels preus agrícoles, que els pagesos rics aprofiten per engrandir les seves hisendes i la burgesia comercial i industrial per a comprar terres.

La recolonització d'aquest període va suposar l'aprofitament de noves terres i la consegüent explotació de les matxas, però tot això, sense una reordenació de la política hidràulica, impossibilitava les innovacions agrícoles necessàries per a una expansió econòmica a gran escala. La idea de la construcció del canal d'Urgell, que no era nova, es torna a posar sobre la taula. S'havien presentat projectes a Carles V, Felip II, durant el segle XVII, i sempre s'havien trobat obstacles o no es tenien en consideració els projectes o no es trobava finançament. Per altra part, s'interposava l'oposició d'alguns sectors socials com el dels propietaris de les terres de socà no beneficiàries del Canal, o la dels mercaders importadors de cereals, o la dels mateixos propietaris grans del Pla d'Urgell, que preferien els alta banofie d'unos bones anyades a una abundància massa contínua que faria baixar els preus. I també existia oposició per part de la majoria dels pagesos del Pla, sobre els quals es feia recaure el pes del finançament de les obres, amb el pagament d'un redolme o «sequelatge», encartit, endemés, pel projecte de fer al mateix temps una via navegable. Els pagesos veien injust i impossible pagar un benefici futur amb els rendiments de les seves collites, tan desafortunats en aquell temps.³⁵

35. *Ibid.*, pàg. 202. Vegeu també MATEU i GIRAL, J.: *La pagesia urgellenca abans del Canal*. Barcelona, Fundació Vives Casajusans-F.E.I., 1962, pàg. 42.

36. VILÀR, P.: *Catalunya d'antany*, vol. III, pàgs. 292-299. Sobre els diferents intents de construcció del Canal d'Urgell i els interessos a favor i en contra, Vil·lar ens ofereix una visió curta però força acurada.

Durant la segona meitat del segle XVIII i principis del XIX, els únics projectes de regadiu que fructificaren foren els de petita envergadura, que no suposava més inversions de capital fortes i que, per altra banda, donaven uns bons rendiments a curt termini.

El sistema senyorial de l'Antic Règim continuava imperant al camp català. S'havia d'esperar a les mesures desamortitzadores dels hènns de mans mortes, dels anys 1834 al 1837, perquè es produís una certa reforma agrària. Però d'aquestes mesures no se n'aprofitaren pas els arrendataris i els pagesos pobres, sinó, com diu Vicens Vives, exclusivament els rics, que van poder comprar a qualsevol preu les propietats de l'Església.³⁷ Com a exemple, es pot prendre la família Girona, d'ascendència targarina i aleshores afincada a Barcelona, arrendatària de drets senyorials de tota Catalunya i especialment, del Pla d'Urgell; aprofitant, primer, les grans sequeres dels anys 1811-1818 i de 1822-1823 i, després, les lleis desamortitzadores, els Girona van comprar grans extensions de terres del Pla.³⁸

Després de la compra de terres, gairebé totes elles regables, un bon nombre de propietaris, amb els Girona com a capdavanters, van fixar la seva atenció en la construcció del Canal d'Urgell, la qual fou adjudicada, uns anys més tard, a la societat «Girona Hermanos, Clavó y Cía.», que també va tenir la concessió de llur explotació.

La construcció d'aquesta xarxa de reg va ser l'element propiciatori d'una transformació en profunditat de tota la zona regable i, més concretament, del Pla d'Urgell. A partir d'aquest moment, es generarà tot un corrent popular d'identificació i de cohesió amb aquest territori i sorgiran les primeres manifestacions comarcalistes, amb un centre emergent com a capital, Mollerussa. Aquesta població es potencia pel fet d'allotjar els serveis centrals a la Casa Canal i els del Sindicat General de Regs. Ben aviat, l'any 1896, apareix a Mollerussa la primera publicació periòdica que intenta influenciar en tota la zona, significativament anomenada «La Comarca d'Urgell». La referència a l'Urgell serà constant en tota la premsa apareguda a Mollerussa, fet que només troba un parió a la veïna població de Bellpuig d'Urgell. Cap revista dels altres centres veïns de la plana no recollirà, per exemple, en la seva capçalera, el nom d'Urgell.³⁹

Les primeres revistes molterussenques constitueixen un òrgan d'expressió del Sindicat General de Regs («Revista Agrícola de Urgel»), i del Sindicat Agrícola de la zona regable d'Urgell («Defensa i Germanor»). A través d'aquestes revistes, aparegudes durant els anys 1910, es fa evident que Mollerussa es beneficia del fet d'acollir les oficines de la Casa Canal i del Sindicat de Regs, convertint-se en centre catalitzador de les aspiracions del país regant. Després d'aquestes revistes n'apareixeran d'altres, però sense el suport de les institucions creades pels regants. La primera és «Urgell-Segarra», periòdic defensor dels interessos de l'Urgell i de la Segarra, que deu aquesta singularitat territorial a un dels seus objectius fonamentals; aconseguir l'establiment de la línia de tren de Mollerussa a Santa Coloma de Queralt. En el número 12 d'«Urgell-Segarra» (16 de març de 1919) es recull un bon grapat d'articles referits a les excel·lències de Mollerussa, de les quals es pot destacar unes frases de l'editorial, que donen feia de l'esperit capitalí que s'està formant:

«Qui llegixi tots els articles laudatoris del present número, podrà capir ben prompte lo paper importantíssim que tens destinat en la carrera basencional de la nostra terra. Qui es fixi bé en el teu pretèrit i en el teu present, ha d'arribar a la conclusió ben convincent de quo tana d'ésser la capital de l'Urgell, al centre al radó del qual ha de girar

37. VICENS VIVES, J.; LLORENS, M.: *Industrials i polítics* (s. XIX). Col·lecció «Història de Catalunya. Biografies Catalanes», vol. 11. Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1990, pàg. 121.

38. MATEU I GIRAL, J.: *La pagesia urgellonesa...*, pàg. 31.

39. Vegi's TORRENT, J. I TÀSIS, R.: *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Ed. Bruguers, 1966, 2 volums.

el progrés moral i material de tots els pobles circumdants. Tu has de donar exemple a tots i has de procurar la seva grandesa com la teva pròpia».

A «Urgell-Segarra» seguiran «Urgell», de curta durada, i la «Voz de Urgel», que, transformant-se en «La Veu d'Urgell» el 1931, perviurà des del 1925 fins a la Guerra Civil.⁴⁰ Posteriorment, i ja en període franquista, apareixerà «Urgel», butlletí de la Junta Central de Regants del Canal d'Urgell, de curta durada. I si a Mollerussa apareix una premsa força continuada que reflecteix de manera expressa les inquietuds dels regants, a Balpuig d'Urgell apareixerà una revista que serà una de les de més llarga durada i segurament la més popular d'aquestes contrades; és «Lo Pla d'Urgell», dirigida per Valeri Serra i Boldú.

«Lo Pla d'Urgell», «Setmanari defensor dels interessos morals i materials de la comarca i pobles del voltant en general i de cada un d'ells en particular», s'adreça a una extensa relació de pobles que depassa el Pla d'Urgell estricta (mapa 6.3). La revista assenyala en la salutació del seu número 1, del 4 de maig de 1912:

«Salut i pau, doncs, a tots los llegidors de Lo Pla d'Urgell, que s'extenen des de Lleyda a Targa i desde'l Tallat a Artosa de Segre. Tots vivim baix lo mateix sol, tots parlem una llengua, tots som de pobles que rega'l canal d'Urgell o'l Segre ó a ell van a convergir les fonts i rieres que corren per nostra territori.

«Per aquestes raions es perquè podem seguir tots una bandera, lo mateix lna de la Ribera del Ció, que'ls de les Hortes, que'la del Pla de Lleyda, que'ls d'Urgell, que'ls de la Segarra, Malgrat les serres de Montclar i d'Almenara, lo canal d'Urgell fertilisa igualment les terres de la Ribera del Ció que les d'Urgell; y'ls pobles de Segarra, com estan de cara a Urgell, són igualment de casa ...».

En suma, allò que posa en evidència la premsa comarcal de tot el primer terç del segle és l'optimisme i la mentalitat de progrés que impregna els líders del país, maneres de veure que es barregen amb la potenciació d'un sentiment comarcalista, que es vincula també amb el catalanisme polític. A l'Urgell, aquest estat d'ànim, que és general a molts indrets del país, es troba encara més incentivat per un fet que lliga profundament els interessos dels habitants: el Canal d'Urgell.

L'arribada de l'aigua als camps de l'Urgell, l'any 1863, no havia pas de suposar la transformació immediata del país, ni de bon tros. Al principi, l'aigua causà més inconvenients que altra cosa i hauria de passar tot el que quedava de centúria per a que es comencessin a notar els beneficis dels regs. L'aigua arribà sense que el país estigués preparat per a rebre-la i això comportà, inicialment, bon nombre d'epidèmies i l'empobriment general del país.⁴¹

El Canal aniria unint, en tot cas, els interessos dels habitants del país, que havien de fer notables esforços per adaptar-se al reg i que aviat havien de trobar-se units també per les condicions econòmiques específiques que el reg creava. Per altra part, a les dificultats econòmiques inicials dels regants, s'unirien les penalitats dequedes al cànon que la Societat Canal imposava. Entorn al cobrament del novè es viurà el principal conflicte social del país des de finala de la centúria passada fins als anys 1930.⁴² Aquest conflicte, que enfrontarà quasi permanentment els regants amb la Societat Canal d'Urgell, crearà uns vincles notables entre els habitants de la zona regada, uns vincles que, aïrament, tenien, també, una representació institucional on el Sindicat General de Regs.

40. A Mollerussa apareix encara una altre publicació, «La Tarola», de contingut humorístic.

41. Algunes monografies locals ressenyen amb detall aquestes dificultats. Per exemple, PALAU i PALAU, J. M.: *Golfrés, recull històric*. Ajuntament de Golfrés, 1903, pàgs. 133-139.

42. Una visió de la problemàtica dels regs i del cànon, per part de's des punts de vista en conflicte, se troba a RÓCA CABEDÓ, P.: *El problema de los Regos en el Canal de Urgel*. Barcelona, Imp. P. Orlegu, 1910. I a SOCIEDAD ANÓNIMA CANAL DE URGEL: *Apuntes históricos de la misión antes, durante y después de la construcción de las obras*. Barcelona, Casa Provincial de Caridad, 1901.

Mapa 6.3.

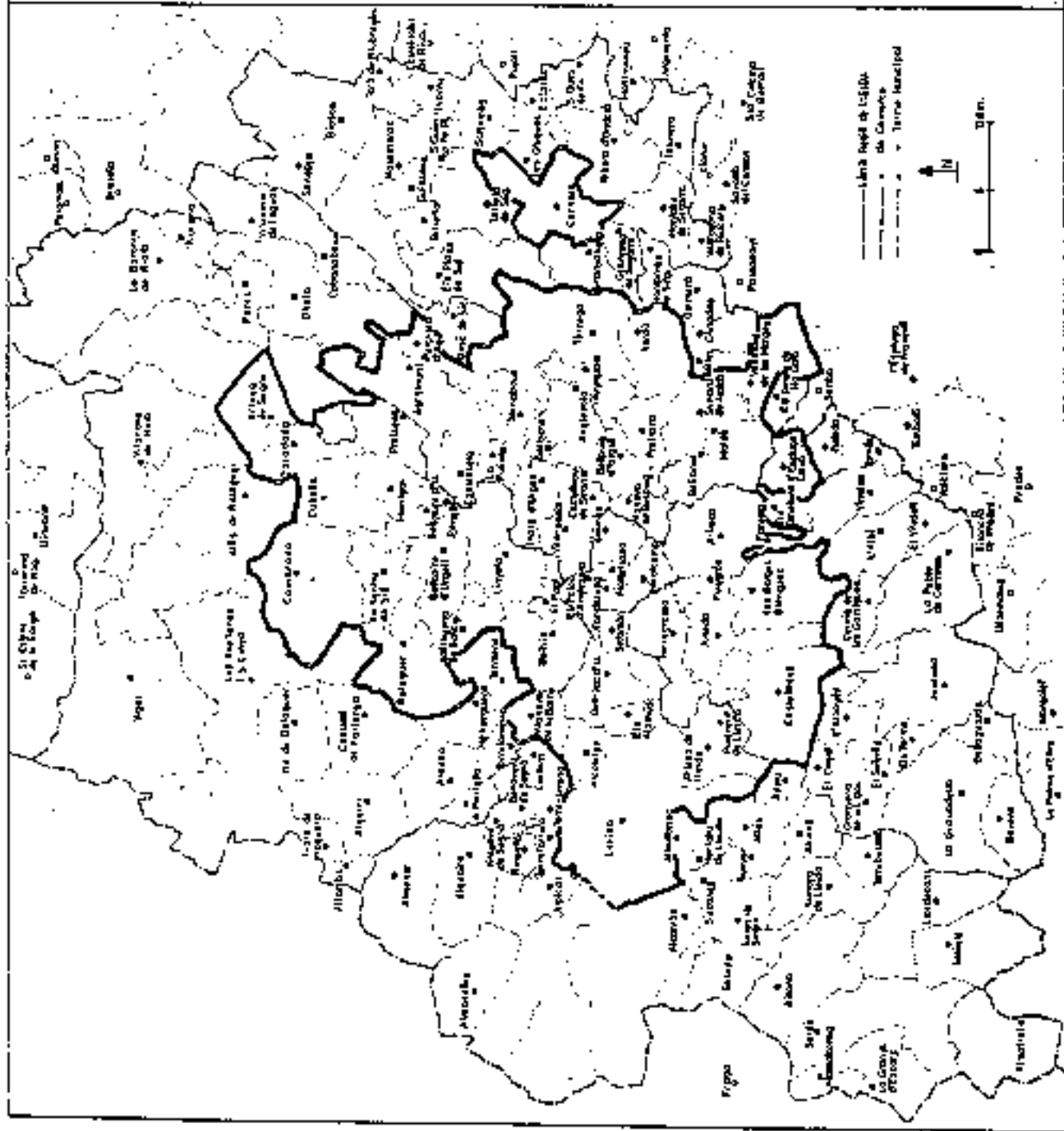
Ambit territorial dels municipis als quals s'adreça la revista **LO PLA D'URGELL** de Bellpuig.

Legenda

— Limit d'ombit

Font: "Lo Pla d'Urgell"
nº 3, 4 maig 1912.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Mapa 6.4.

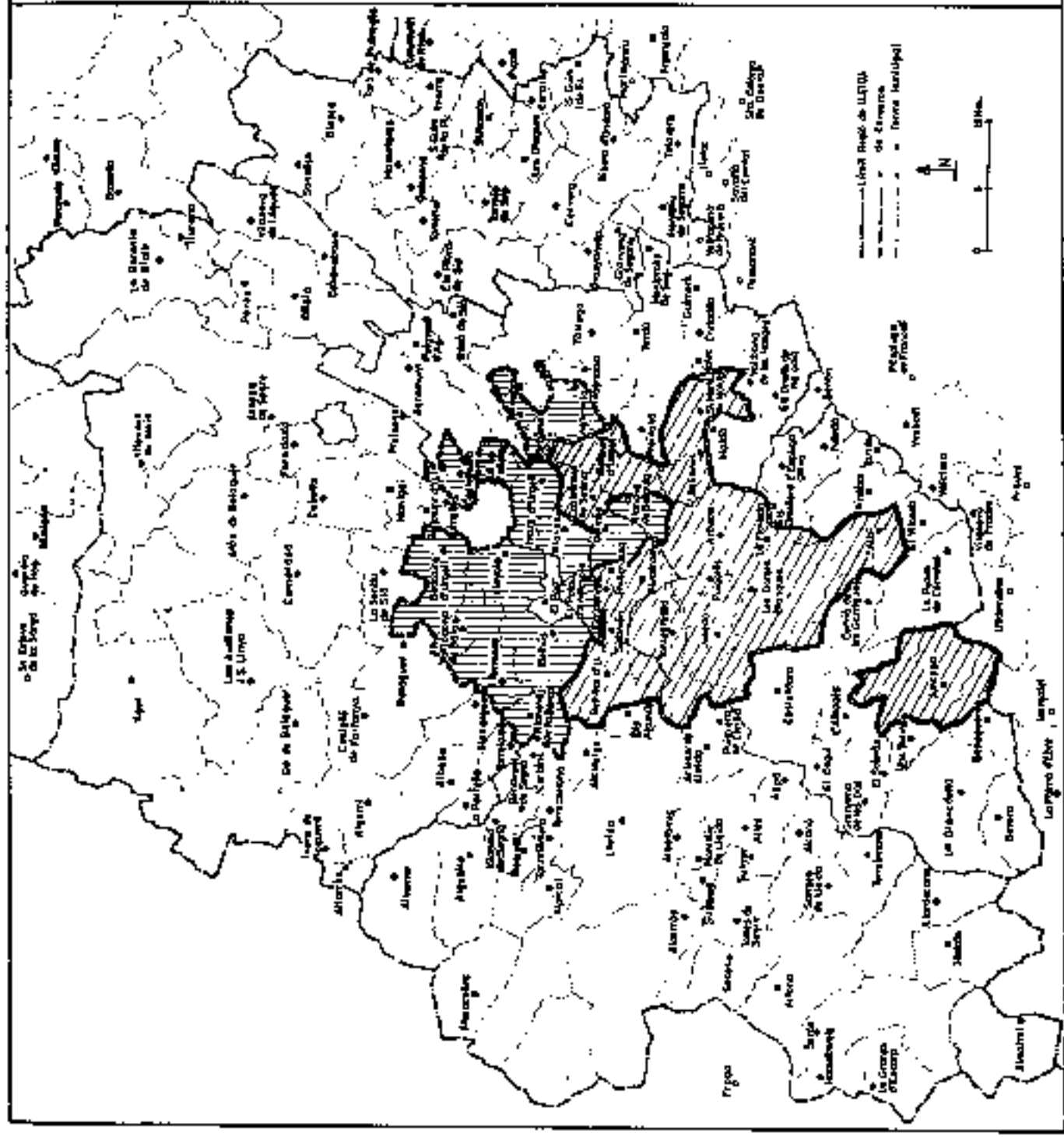
L'URGELL segons Pascual MADOCZ (1847)

Llegenda

- Alt Urgell
- Baix Urgell

Font: MADOCZ, P.: Diccionario Geográfico, Estadístico e Histórico de España y sus posesiones de ultramar. Madrid, 1847.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Mapa 65.

EL PLA D'URGELL segons CARRERAS CANDI

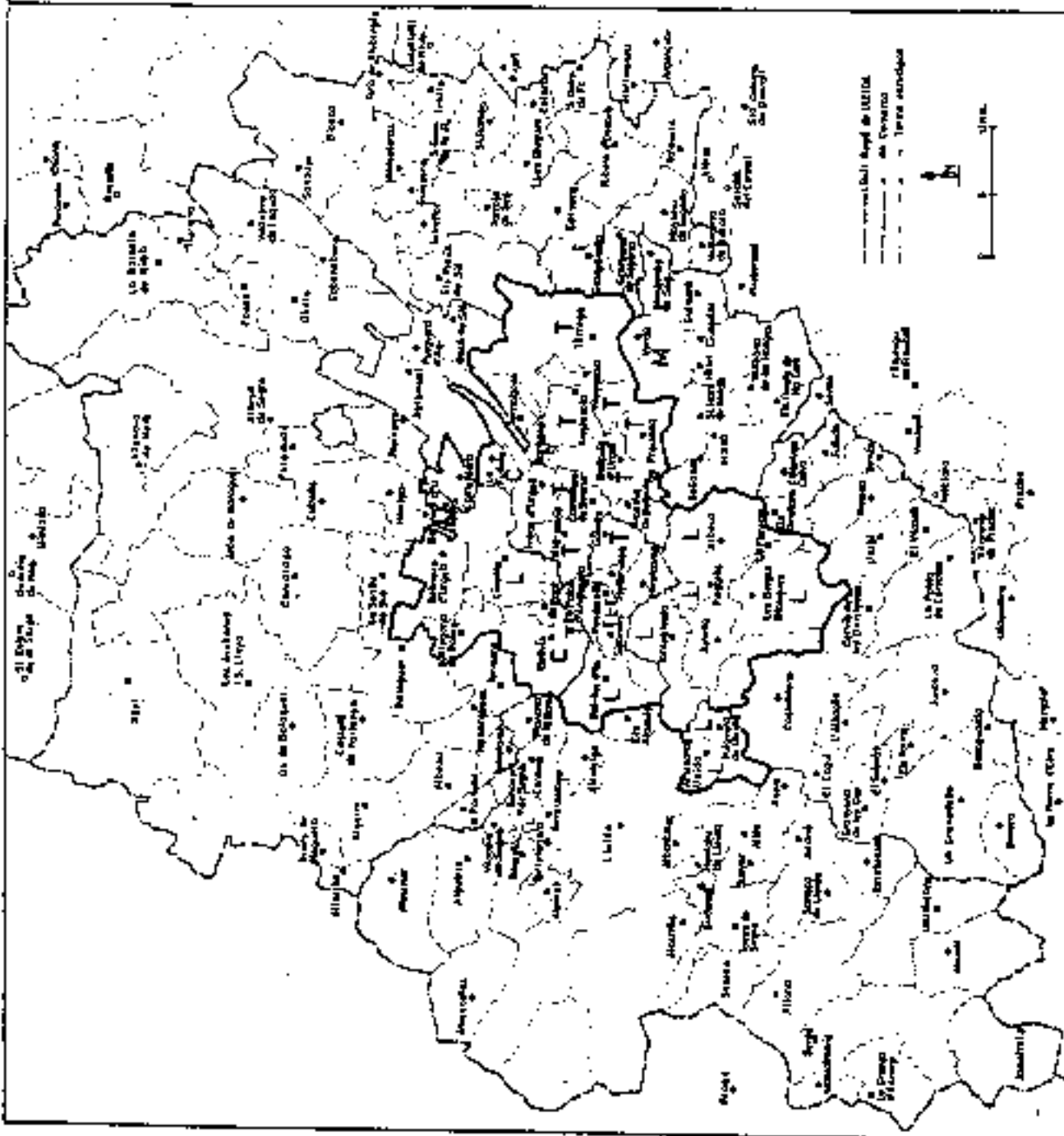
Llegenda

Municipis del Pla d'Urg.
segons CARRERAS C.

- L - Vegueria de Lleida
  - T - " " Tarrega
  - C - " " Cervera
  - M - " " Montblanc
- (al 1959)

Font: CARRERAS CANDI,
F.: Assaig de nomenclatura de les comarques catalanes, 1907.

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

Si la configuració del Pla d'Urgell com a unitat natural havia contribuït a forjar, en els segles passats, una identitat comarcal, lligada amb unes formes de vida i uns problemes econòmics semblants (la secada, especialment), la introducció del regadiu havia d'introduir canvis importants en els signes d'identitat del país. En no correspondre l'Urgell regat a la comarca natural de l'Urgell, els pobles que en restaven fora havien de trobar-se marginals en relació al fet comarcal.

Entre els municipis de l'Urgell o Pla d'Urgell que enumeren Pascual Madoz, el 1847, i Ceferí Rocafort, el 1918 no s'han produït modificacions substancials; les que es donen, més aviat semblen degudes a incorreccions dels autors (mapes 6.4 i 6.5).⁴³ En el moment dels treballs de la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933, sembla palès, però, que alguns pobles integrants de la comarca natural de l'Urgell, que no s'han vist beneficiats pel Canal, estan dubtant de la seva identitat urgellenca. L'Ajuntament de Balianes precisa, en la seva resposta a l'enquesta de la Ponència: «Encara que pertanyi a la Segarra per considerar-se de secà, per la seva situació plana podria formar part de la comarca d'Urgell, si no ens faltés l'element aigua».⁴⁴ En la seva visita a la Floresta, els ponents contrastaran, també, que «La Floresta és el darrer poble del Pla d'Urgell, per més que no reguen del Canal; en canvi, Ametllens, vol, és de Segarra».⁴⁵

6.4. La vigència popular de la comarca del Pla d'Urgell

Alguns autors, no sense manca d'arguments, han posat en dubte la persistència de la comarca com a forma d'identificació popular, almenys tal com podia ser entesa durant la primera part d'aquest segle. Cada cop semblen més perdudes les arrels populars del fet comarcal, que ha passat a ser més aviat un objecte de discussió dels cenacles més o menys intel·lectuals i una simple referència geogràfica per al «món cultural», que és més o menys utilitzada i promocionada per alguns organismes oficials. En aquest sentit, sembla força justa l'apreciació del professor Miquel Pueyo en relació a la regió de Lleida, que es reproduïx extensament per l'interès que guarda en relació al cas estudiat:⁴⁶

«Pel que fa a les terres de Ponent, s'ha de reconèixer que la noció provincial ha qualitat en el sistema de les referències tèxiques i espacials dels habitants i que el sentiment d'adscripció comarcal no és tan intens com en d'altres indrets del Principat. Fins a cert punt, caldria preguntar-se si aquesta província —llevat del Solsonès i l'esbocinada Cerdanya— no forma una mena d'unitat natural, almenys en la mentalitat dels seus habitants. Un teixit comarcal que graviti —amb poques excepcions— tan clarament a l'entorn d'una ciutat: Lleida, sense competència substantiva possible dins la seva quadrícula ni bestants quilòmetres enllà, presenta una situació radicalment diferent, en relació a les províncies de Girona i Tarragona —amb nuclis més equilibrats i equidistants— i a la de Barcelona, gairebé submergida en una dinàmica metropolitana».

«Cal reconèixer que el sentiment d'identitat comarcal ha progressat, generalment, d'acord amb els criteris de la divisió de 1936, especialment entre els sectors més conscients dins de l'àmbit de la cultura, de l'associacionisme, del sindicalisme agrari, ... En certs casos, ha estat justament el desacord en alguns aspectes de la divisió comarcal esmentada el que sensibilitza la gent d'una o unes determinades poblacions, perquè defen-

43. MADUZ, P.: *Diccionario Geográfico, Estadístico e Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, 1847. I ROCAFORT, C.: *Provincia de Lérida e Geografía General de Catalunya*. Barcelona, 1918.

44. Generalitat de Catalunya: *Divisió territorial. Estudi i Projectes. Nomenclàtor de municipis*. 1933, *op. cit.*, pàg. 95.

45. *Ibid.*, pàg. 55.

46. PUEYO i PARÍS, M.: *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*. Barcelona, Ed. 62, 1984, pàgs. 23-24.

sin la seva adscripció a una comarca diferent a la que els va ser assignada oficialment. Potsur un dels exemples més febaents d'aquesta actitud seria la de Mollerussa, el segon nucli industrial, demogràfic i comercial —després de Lleida— de l'actual Segrià, que reivindicava la seva adscripció urgellenca i que aspira a esdevenir capital de l'Urgell regat. Algunes comarques presenten uns límits marcadament difusos, com la Noguera i l'Urgell. En el cas de l'Urgell, es tracta d'una comarca de fronteres històriques variables i poc definides, on sembla avui consolidar-se una partició clara entre l'Urgell regat —amb una capital que Mollerussa reivindica— i l'Urgell de secà amb capital a Tàrraga, que també és cap de tota la comarca oficialment considerada».

Les apreciacions darreres mereixerien algun comentari crític específic; però allò que aquí interessa esclarir és la feblesa del suport popular que les comarques tenen a la regió de Lleida. Certament, el pes desproporcionat de la ciutat de Lleida en el conjunt de la regió i la implantació duradora de l'administració provincial han deixat a un segon terme les referències a la comarca. Ara bé, les referències populars a la comarca no han desaparegut i, com a referència territorial, tampoc no representen un àmbit difús. I això, tot i que l'ús reiteratiu de la divisió comarcal del 1932 entorbeix el sentiment d'identitat comarcal de molts indrets.

Les opinions emeses des de la ciutat de Lleida, fins i tot les més ponderades com l'abans esmentada, semblen, per altra part, condemnades a partir almenys de dos prejudicis evidents. El primer prové del sentiment lògic de capitalitat, que fa que hom no percebi si s'amaneix alguna cosa d'interessant fora d'aquesta i en el seu àmbit d'influència. El segon és que els ciutadans de Lleida no han participat mai a cap comarca i els hi és més difícil de creure que altres hi pertanyin.

La manca d'una identitat comarcal popular a la ciutat de Lleida resulta un fet evident per a qualsevol que analitzi els fets amb deteniment. El nom de Segrià aplicat a la comarca per la Ponència de 1931-1933 té el seu origen en el nom d'una clau (o rierol) que servei, ja el 1108, per a designar una prebostoria eclesiàstica formada per cinc pobles situats al nord de Lleida: posteriorment, el nom seria utilitzat comunament per a designar l'àrea compresa entre Alfarràs i Lleida.⁴⁷ En lloc del nom de Segrià, alguns autors han proposat, per designar la comarca de Lleida, el nom de Pla de Lleida; però aquesta no deixa de ser una simple denominació més o menys culta introduïda per Flaó i Calnat a principis de segle.⁴⁸ La denominació de Pla de Lleida ha estat interessant per a intentar concretar una unitat natural de dimensions pròximes a allò que es considera habitualment com a comarques al costat de les comarques tradicionals de la regió de Lleida; però ni el nom ni el territori representaven alguna identitat popular.

Lluís Solà i Sabarís defineix de manera bastant clara, ja en la seva joventut (1930), els problemes que plantejaven les comarques (populars) a la regió de Lleida i la manca de tradició comarcal de les àrees que posteriorment servirien per a vertebrar les comarques del Segrià i la Noguera:⁴⁹

«La plana a que hem fet referència és atravesada per tres rius importants: el Segre, la Noguera Pallaresa i el Cinca. Aquests tres cursos d'aigua són altres tantes línies d'atracció humana convertides en fèrtils hortes que contrasten fortament amb la vegetació estepària de la Catalunya occidental. Són, doncs, tres zones de major densitat de poblament que es diferencien quefcom de les planes compreses entre ells, o sia, l'Urgell i la

47. LLADOMOSA, J.: *El Segrià a Gran Geografia Comarcal de Catalunya* Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1987, vol. 13, pàg. 12.

48. El màxim promotor i difusor de la noció de Pla de Lleida és el professor Josep Tortosa Duran (*El Pla de Lleida*, Barcelona, Servei d'Estudis del Departament d'Estudis del Darr. Occidental, 1981). Els límits i la descripció del Pla de Lleida han estat percebuts de manera molt diferent segons els autors que s'hi han referit.

49. SOLÀ I SABARIS, LL.: *De la Catalunya Occidental* a «Vida Lleidatana», núm. 81, 1 de març 1930, pàgs. 72-74.

Llitera. Ambdues comarques compten amb profundes arrels històriques; l'Urgell constituït arran de la reconquesta i durant varis segles un dels comtats catalans de més empremta; la Segarra es cita ja des del 1175 i els templers hi tenien una comanda que només per la Llitera.

«La indecisió comarcal és per a les terres dels ribatges. I com sia que a banda i banda del riu les unitats geogràfiques són força ben destacades, i al fi i al cap, no és possible establir límits entre terres que gairebé en res es diferencien s'arriba a la conclusió que el límit de partió comarcal està en els rius i aleshores tenim el fet incomprendible que la majoria de les poblacions pertanyien a dues comarques distintes, quan precisament la convivència és major entre els pobles riberencs».

Si es pregunta, encara avui, a algú de Tàrragona, de Vilanova de la Barca, o fins i tot, d'Aicoletge que digui el nom propi de la seva comarca, fàcilment la resposta pugui ser Urgell. Amb tot, no es pot negar que els dubtes sobre la pertinença comarcal són avui més grans que mai i això es nota especialment en els límits. Les transformacions econòmiques i socials dels últims anys han canviat allò que en un temps pretèrit constituïa el suport socio-econòmic i cultural de la realitat comarcal. D'altra banda, la difusió de proposicions comarcals noves a través dels mitjans de comunicació de masses (concretament la difusió de la divisió comarcal de 1936) ha alterat, en part, el sentit originari de la identificació comarcal popular.

Un exemple pot il·lustrar de manera bastant clara les variacions més recents. Els límits entre tres comarques naturals i d'una llarga tradició, com l'Urgell, les Garrigues i la Segarra eren força clars als anys 1930, moment en el qual la Ponència efectuà els seus treballs de reconeixement. La resposta d'una borregona enquestada per la Ponència fou ben clara i coincident; de les Garrigues eren Castellidans, l'Albagés, Carvlà i l'Albi; de la Segarra eren Vinaixa, Tanés, Fullella, Espluga Calba, Ornellans, la Floresta; i del «Pla d'Urgell» eren Juneda, Torrograssa, Puiggròs, Arbeca.⁵⁶ Aquestes respostes variaven, només en algun cas, de les que havien donat els ajuntaments dels municipis respectius: Castellidans i Arbeca havien afirmat trobar-se entre dues comarques; Urgell-Garrigues i Urgell-Segarra, respectivament. L'Ajuntament de la Floresta havia afirmat pertànyer a l'Urgell amb algunes reserves. Què respondrien si avui se'ls hi tornés a preguntar? A nivell oficial certament només hi ha una resposta: tots els municipis esmentats són de les Garrigues; i a nivell popular tot just es trobarien opinions diferents.

L'explicació dels canvis produïts en la identificació popular dels municipis anteriors es deu a diversos motius. D'entrada, és la divisió comarcal establerta el 1936 aquella que s'ha imposat; però això ha estat gràcies a la voluntat manifesta dels dirigents locals. L'ordenament econòmic comarcal ha servit de referència i ha impulsat els líders locals a coordinar-se repetidament, contribuint així a la definició d'uns nous límits comarcals. Fins i tot un municipi actualment tan diferent a nivell socio-econòmic de les Garrigues com Torrograssa, que no té tampoc cap vincle amb les Borges Blanques, s'inclinà, en un referèndum, per les Garrigues. L'explicació, en aquest cas, hauria de ser objecte de major contrastació, però sembla evident que els beneficis rebuts per aquest municipi regat en virtut de la declaració de Zona d'Ordenació d'Explotacions de les Garrigues decidiren la població a pensar que sempre resultaria més profitós estar al costat dels més pobres.

Un canvi tan notable de mentalitat és difícil que trobi parió en algun altre indret de la regió de Lleida. Fora de les Garrigues, en cap altra comarca de les delimitades el 1936 s'ha donat una confluència d'interessos locals i han estat mínimes, sinó inexistents, les activitats orientades a promocionar l'àmbit comarcal. En aquestes circumstàncies, la difusió de la divisió comarcal del 1936 feta per les persones més o menys cultes de cada lo-

56. Documents recollits per LLUGH, F. i NELL I.O. O.: 1963, op. cit., pàgs. 255-258.

calitat o per mitjans de comunicació, certament contribueix a que la identificació comarcal popular que existia fins fa poc vagi deixant pas a una identificació calcada de les comarques de 1936. Amb tot, aquesta és una evolució que està lluny d'ésser acomplerta.

La identificació comarcal popular mostra una especial resistència a l'àrea compresa dins el Pla d'Urgell o Urgell. I això es deu, tant a la insatisfacció de Mollerussa per no haver estat reconeguda com a capital de comarca durant la República, com a l'actuació natural de la major part dels municipis de l'àrea que no se senten identificats amb la divisió de 1936. Fins i tot els mateixos cercles d'oposició al règim franquista, entre els quals ha tingut un valor referencial i quasi mític la divisió comarcal de 1936, s'organitzaren al Pla d'Urgell, seguint l'àmbit de la comarca popular. Aquest àmbit popular ha estat i és punt d'encontre i confluència de persones i activitats, com bé s'ha pogut veure en el tercer capítol. És aquesta l'explicació de la pervivència del Pla d'Urgell com a comarca popular.

Ara bé, allò que esdevé una mica més fins són els límits actuals d'aquesta identitat popular urgellenca. La divisió comarcal del 1936 atengué la denominació d'Urgell a un seguit de pobles segarrencs i altres de la Ribera del Sió que mai no s'havien considerat com a urgellencs. Els pobles segarrencs, que es troben a l'àrea d'influència de Tàrraga i no disposen de llocs centrals propis, fàcilment faran com a seva la denominació d'Urgell. En el cas dels municipis de la Ribera del Sió, l'existència d'un centre aglutinador (Agramunt), amb una voluntat de centralitat, ha ajudat a mantenir la pròpia identitat (a Agramunt es publica una revista, amb el títol significatiu de «Sió», que és la degana de les revistes que es publiquen actualment a la regió de Lleida). D'altra banda, però, el pes reduït de l'àrea de la Ribera del Sió fa que, aquesta, pugui acceptar amb més facilitat la seva identificació amb l'Urgell, una identificació que no deixa de tenir uns precedents històrics, si es vol.

En conjunt, resulta força plausible que els municipis que originalment no s'identificaven amb la comarca acabïn identificant-se un dia amb la denominació Urgell. En aquest sentit, el paper jugat per Tàrraga, com a centre d'animació cultural i econòmica, ha de ser decisiu. L'estratègia que segueix aquesta població s'adequa força, per altra part, a la seva escomesa: no es tracta de negar les diferències que inclou la comarca urgellenca delimitada per la Generalitat el 1936, sinó d'incorporar-les com a tres subcomarcals.⁵¹

Aquestes circumstàncies poden portar a la necessitat de definir els límits entre una comarca popular dita «Urgell» i una altra anomenada «Pla d'Urgell». Avui per avui, aquest és un objecte inabordable, i força rombolesc, perquè Urgell i Pla d'Urgell representen la mateixa identificació popular. En tot cas, potser valgui la pena simplement constatar que l'acceptació del caràcter urgellenc, per part dels municipis que no ho oren, seria probablement més difícil si la comarca s'hagués batejat amb el nom de Pla d'Urgell i no amb el d'Urgell a seques.

Tomant als límits del Pla d'Urgell, per la banda de ponent la identificació popular fàcilment es perd en uns municipis que es troben en una situació limítrof. La major part del territori d'aquests municipis (Vallfogona de Balaguer, Tórrons, Vilanova de la Barca i Alcoletge) es troba dins la comarca natural de l'Urgell i l'Urgell ha estat l'única referència comarcal ravalant. Però les relacions d'aquestes poblacions han anat dirigides més aviat en sentit contrari al de l'Urgell. La voluntat i identificació comarcals actuals d'aquestes poblacions depenen força del consens creat entorn alguns líders, que han fomentat una identificació o una altra. Així, Vallfogona de Balaguer i, encara més, Tórrons s'han mantingut força identificats amb l'Urgell.

51. Resulta probablement excessiu parlar d'una estratègia tarroquina d'implantació popular de la comarca d'Urgell. Resulta, en tot cas, curiós, l'estudi separat de l'Urgell en quatre unitats: la Ribera de Sió, la Coma d'Oncars, la Vall del Corb i el Pla d'Urgell, que fa una publicació recent sorgida a Tàrraga (DUCH, J. i col.: *Les nostres comarques. L'Urgell*. 2 volums apareguts, Institut de Ciències de l'Educació, U.A.B., 1983-1985).

Uns dubtes semblants als anteriors plantegen els municipis d'Artesa i Puigverd de Lleida i els Alamús, territorialment molt més identificats amb el Pla d'Urgell. Les savas intenses relacions amb Lleida fan que la seva identificació urgellenca es difueixi. Això resulta especialment cert en el cas d'Artesa de Lleida i Puigverd, que es troben més aïllats en relació al Pla.

6.5. Pla d'Urgell o Urgell: la qüestió del nom

De tots és prou conegut l'origen del nom d'Urgell, que acabaria donant nom a les planes situades a l'esquerra del riu Segre. El nom d'Urgell era nou en aquestes terres, quan el Comtat d'Urgell estengué els seus dominis conquerits als sarraïns per les planes de la regió de Lleida. Amb els dominis del Comtat d'Urgell anaven aparellats els del bisbe d'Urgell i, si els dominis del Comtat d'Urgell havien de fondre's en desaparèixer el Comtat, l'any 1413, els del bisbat d'Urgell perviuen encara avui. De la mateixa manera que la seu del Comtat es traslladà a Balaguer, al costat de les terres planes, el nom d'Urgell acabaria aplicant-se també per excel·lència a les terres planes, després d'un llarg procés de popularització, en el qual tampoc no desapareixeria com a topònim del lloc d'origen, la Seu d'Urgell, i l'àrea veïna de l'Urgellet.

Com s'ha vist en el capítol cinquè, les planes de la regió de Lleida i, més concretament, al Mascançà, resultarien, però, migpartides, en el moment de la reconquesta, entre els comtats d'Urgell i el de Barcelona i entre els bisbats d'Urgell i de Vic (el de Solsona seria creat entre 1592 i 1595). Com arribaria el nom d'una de les parts a identificar tot el conjunt? Un detall sembla important: el deganat del bisbat de Vic, que comprenia les planes conquerides i les terres immediates de la Segarra, prengué en formar-se, a principi del segle XIII (les planes del Mascançà s'anaren poblant ben avançat el segle XI), el nom d'Urgell.⁵² Era això el resultat de la popularització de la paraula?, era resultat dels afanys o sentit de predomini sobre el Comtat o Bisbat d'Urgell?, o era una simple elecció d'un mot? En tot cas, el fet contribuiria a popularitzar el nom com a topònim de la vasta plana.

Al 1370, el deganat de l'Urgell es subdividiria entre el deganat de l'Alt Urgell, amb seu a Tàrraga, i el Baix Urgell, amb seu a Cervera, que romandrien fins a la creació del bisbat de Solsona. Aquestes denominacions assenyalen una certa confusió entre el topònim; però també són el reflex de la força del nom Urgell. Aquest s'aniria popularitzant progressivament durant tota la baixa Edat Mitjana, reconstruint-se, alhora, sobre la plana.

L'any 1346 apareixia ja una carta de l'infant Jaume, fill gran de Jaume II, adreçada als consellers de Manresa, en la qual l'hereu de la corona demanava, a petició de les universitats urgellenques, que s'interessessin pel projecte de desviar les aigües dels rius del nord del país cap a l'Urgell.⁵³ Els colonitzadors de les planes urgellenques deuen notar aviat les dificultats de tirar endavant els seus conreus en un país de condicions climatològiques tan dures i deuen veure en el reg la possibilitat d'assegurar uns rendiments que aleshores només es donaven en anys sacaera. Les condicions naturals de la plana semblen haver estat decisives en la confluència dels interessos locals i en la identificació progressiva del nom d'Urgell amb la plana.

En el segle XV apareix ja ben sàntat el reconeixement de l'Urgell des de l'exterior. Concretament, des de Barcelona es fan repetides referències a l'Urgell, a propòsit especialment del blat que provenen d'aquesta part.⁵⁴ Aquests tipus de referències es perpe-

52. PIADÉVALL, A.: «Vic, bisbat de» a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 15, pàgs. 409-410.

53. BACH I RIU, A.: *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*. Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1972, pàgs. 61.

54. Citat per VILA, M. A.: *Los comarques de Catalunya. Notes geològiques*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1968, pàg. 118.

tuaran fins a èpoques recents, quan el blat d'Urgell deixà de jugar un paper fonamental en el sosteniment de la ciutat de Barcelona. L'Urgell es crea una imatge de «graner» de Catalunya, que farà molt popular el nom, fins al punt que, arribant pràcticament a la censura actual, el nom d'Urgell serà la referència toponímica predominant per a referir-se a la regió de Lleida des de l'exterior.

Com constata el mateix Marc Aurell Vila, fill del geògraf Pau Vila, en el segle XVII es té ja una clara idea de l'existència de dues comarques, l'Urgell i la Segarra, limítrofs.⁵⁵ Això es correspon amb la identificació de l'Urgell amb la plana, una identificació que es veu clarament reflectida en la cartografia de l'època. Johannes Baptista Vrints, en un mapa on el qual s'imprimeix, per primer cop, el Principat separat de la Península Ibèrica, assenyala, el 1603, tres topònims generals sobre la regió de Lleida: els Aapres (situats damunt de Balaguer), la Plana d'Urgell i Segarra. Un seguit de mapes posteriors de l'escola holandesa reproduiran els topònims anteriors.⁵⁶

El 1642, un mapa de J. Boisseau afrancesava els noms i assenyalaria «La Plaine d'Urgel». El 1687, Ambrosio Borsano, en un mapa que és el més precís des de tots els punts de vista i, també, el d'escala més gran fins aleshores, assenyalaria amb majúscules els topònims: Vall de Ayur, Plana de Urgel, Segarra i Conca de Barbarà; també assenyalaria La Pas Nou, vora de Vilanova de Meià. La comarca de les Garrigues, per la seva banda, no apareix a la cartografia fins als anys 1789-1791 (F. J. J. Von Reilly i F. L. Güssefeld), on figura com La Garriga.

Aquests testimonis gràfics vénen a confirmar allò que es reflecteix en els documents, en els llibres dels viatgers dels segles XVII i XVIII i en les referències més diverses: Urgell, Plana d'Urgell o Pla d'Urgell no són més que petites variacions per identificar un mateix territori. La identificació del nom històric d'Urgell amb la unitat natural constituïda per la plana ha fet que el qualificatiu pla o plana s'afegeixi repetidament al topònim original Urgell.

Allò que a nivell històric i popular havia estat i era força clar, s'hauria de complicar notablement amb l'aparició de les referències a les comarques fetes pels estudiosos. El desenvolupament del catalanisme polític portarà aparullat, en certa manera, l'interès dels estudiosos per la qüestió comarcal i les relacions i propostes de comarques es multiplicaran, introduint una gran confusió dins el camp de les unitats comarcals. Amb tot, seguint la relació de les múltiples denominacions comarcals plantejades, es descobreix com el nom de les comarques amb una llarga tradició popular i d'un cert abast territorial és respectat; com és el cas de l'Urgell o Pla d'Urgell. En canvi, les àrees sense una identitat comarcal precisa són objecte de múltiples qualificacions. Només cal repassar la llista de denominacions recollida per la mateixa Ponència de la Divisió Territorial 1931-1933 (quadre 6.2).

El Pla d'Urgell és el nom més utilitzat pels tractadistes de la qüestió comarcal, mentre uns pocs prefereixen el nom d'Urgell. Alguns estudiosos de la història compliquen ja les denominacions, i l'existència d'un antic Comtat d'Urgell, o del Bisbat d'Urgell, els hi fa introduir algun qualificatiu particular per diferenciar les terres baixes del Comtat de les terres altes; és el qualificatiu de Baix (Urgell). Aquesta visió històrica ha estat recollida en algunes de les propostes que tenien un caire més administratiu, com ara la de Pau Vila, feta el 1931.

Altres variacions de la denominació comarcal es deuen, però, més aviat a la necessitat de distingir o diferenciar una àrea tan extensa com el Pla d'Urgell o Urgell.

55. *Ibid.*, pàg. 113.

56. I.C.C.: *Cartografia de Catalunya. Segles XVII-XVIII*. Barcelona, Generalitat de Catalunya 1986. L'obra reproduïx la col·lecció de mapes d'aquests segles. Vegeu, també, el darrer volum de la *Geografia Comarcal de Catalunya*, on es fa un recull dels mapes més significatius, amb comentaris del professor J. Vilà Valentí.

"Quadre 6.2." TAULA COMPARATIVA DE NOMENCLATURES COMARCALS
DE LA REGIÓ DE LLEIDA *

<i>Secció històrica</i>		
Pere Gil I	1600 (?)	Segarra, Urgell, Lleida, Aspra.
Pere Gil II	1600 (?)	Segarra, Comalats, Ribera del riu Corb, Ribera de Sió, Ribera Vegueria d'Agramunt, Riubregós, Ribera Salada, La Garriga, Comtat d'Aitona, Pla d'Urgell, Lleida, Vegueria de Balaguer.
Monascal	1597	Segarra, Comalats, Ribera del riu Corb, Ribera de Sió, Ribera de Riubregós, Ribera Salada, Marquesat de Camarasa, La Garriga, Marquesat d'Aitona, Pla d'Urgell, Vegueria de Lleida, Vegueria de Balaguer, Abadiat d'Àger.
Corbora	1678	Segarra, Comalats, Ribera del riu Corb, Ribera de Sió, Ribera de Riubregós, Ribera Salada, Marquesat de Camarasa, La Garriga, Marquesat d'Aitona, Pla d'Urgell, Vegueria de Lleida, Vegueria de Balaguer, Abadiat d'Àger.
Aparici	1708	Segarra Alta, Segarra Baixa, La Garriga, Urgell.
<i>Inspiració i finalitats diverses</i>		
Aulèstia	1887	Segarra, Ribera de Sió, Urgell, Lleida, Balaguer.
Flos i Calcat	1896-1907	Segarra, Ribera de Sió, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Segrià, Noguera.
Font i Sagué	1897	Segarra, Ribera de Sió, les Garrigues, Pla d'Urgell, Segrià, Noguera.
Carreras Gaudi	1907	Segarra, Comalats, Ribera de Sió i de Llobregós, Marquesat, Conca de Meià, les Garrigues, Pla d'Urgell, Segrià, Farfanya.
Salvat I	1904	Segarra i Conca d'Igualada, Ribera de Segre, les Garrigues, Baix Urgell, Pla de Lleida.
Moliné	1920	Segarra, les Garrigues, Baix Urgell, Pla de Lleida.
Pere Blasi	1922	Segarra, Ribera de Sió, Conca de Meià, Ribera de Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Noguera.
Salvat II	1930	Alta Segarra, Mig Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Noguera.
C.F.C.	1931	Segarra, Ribera de Sió, Ribera de Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Noguera.
Pla i Cargol	1932	Segarra, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Noguera.
Album Meravella	1927-1933	Segarra, Ribera de Sió, Conca de Meià, Ribera de Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Noguera.

* A part els autors citats, hi ha autors que fan relacions incompletes. Andreu Bonch (1821): Segarra, Pla d'Urgell i moltes altres. Eduard Brossa (1904): indica només les principals: Segarra, Pla d'Urgell, Cèsar A. Torras (1919-1920): Ribera de Sió, Conca de Meià, Ribera de Segre o Alt Urgell, ... mar abans d'acabar.

<i>Especialistes</i>		
Costa	1864	Alta Segarra, Baixa Segarra, Ribera de Sió, Garriga, Pla d'Urgell, Segrià, Vall de Farfanya.
Faura	1919	Pla d'Urgell (inclou Garrigues, Segarra, Ribera de Sió, Llobregós i Salat).
Agricultura	1920	Segarra, Mig Segre, Urgell, Pla de Lleida, Segrià.
Rendó	1924	Segarra, Mig Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, Baix Urgell-Sagrià.
Masia	1927	Segarra, Ribera de Sió, Ribera de Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, la Noguera.
<i>Polítics</i>		
Sunyol	1897	Segarra, Ribera de Sió i de Llobregós, Conca de Meià i terres de Balaguer, Baronia de Rialb i terres de Bassella i Organyà, les Garrigues o Baix Urgell, Plans d'Urgell o Alt Urgell, la Noguera.
Paçès	1919	Segarra, Pla d'Urgell, Segrià.
Estat Català	1928	Segarra, Ribera de Sió, Conca de Meià, Ribera de Segre, les Garrigues, Pla d'Urgell, Pla de Lleida, la Noguera o Vall d'Ager.
Pau Vila	1931	Segarra, Urgell Mitjà, les Garrigues, Baix Urgell, Segrià, Noguera.

Fent: Generalitat de Catalunya: Divisió territorial. *Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*, 1933, op. cit., pàgs. 24-25.

Així apareixen diferenciacions entre Urgell Alt i Urgell Fondo (les veredes del Sant Crist de Balaguer esmentades), o entre Alt Urgell i Baix Urgell (Pasqual Madoz), que divideixen l'Urgell en una part septentrional i una altra meridional. El polític Sunyol diferencia també les Garrigues o Baix Urgell dels Plans d'Urgell o Alt Urgell.

En altres circumstàncies, la divisió de l'Urgell o Pla d'Urgell es fa, però, en sentit longitudinal, separant l'est de l'oest. Les diferències d'altitud fan que algun cop la part del llevant s'identifiqui com a Alt Urgell. Aquesta era la resposta que donava precisament l'Ajuntament d'Anglesola a l'enquesta de la Ponència, fet que respon a una certa identificació popular dels municipis de la part més alta regada pel Canal, o dels municipis que, en aquesta part, quedaren fora d'ell. Els regs estacionals amb aigües del canal d'Urgell que s'establiran en els anys 1960, a l'àrea d'Anglesola i Tàrraga, foren batejats, també com a regs del Canal de l'Alt Urgell. Alguns pobles del sector occidental s'han identificat, per la seva banda, com a Baix Urgell (respostes de Bell-lloc, Bellpuig d'Urgell i Vilanova de Bellpuig a la Ponència); encara que queda el dubte de si aquesta denominació ha estat emprada, almenys en part, per influències de la divisió d'alguns tractadistes com Pau Vila.

En alguna altra circumstància, el qualificatiu aplicat per a diferenciar la part de llevant de l'Urgell ha estat, també, la d'Urgell oriental (cas dels Sindicats franquistes). I una proposta tant o més singular s'ha fet encara des de Bellpuig d'Urgell, on Jaume Torres ha proposat un Centre Urgell,⁵⁷ comarca amb capital a Bellpuig d'Urgell. Caldrà tenir en compte totes aquestes apreciacions a l'hora d'escollir un topònim adequat.

57. TORRES, J.: *La comarca de Bellpuig (Centre Urgell)*. Bellpuig d'Urgell, 1982.

7. L'HOMOGENEÏTAT SÒCIO-ECONÒMICA

7.1. Les transformacions agràries provocades per la implantació del regadiu

7.1.1. La lenta transformació de la superfície regada pel Canal d'Urgell

Les aigües començaren a baixar el 1862 pel Canal d'Urgell, però l'adaptació a la nova situació seria llarga i hauria de vèncer notables vicissituds, com ja s'ha apuntat. El 1898, de les 64.345 Ha. que es consideraven afectades pel Canal, el 63 % era superfície efectivament conreada, però la superfície conreada de regadiu es reduïa al 30 %. Per altra part, en la distribució de les dedicacions d'aquesta superfície regada, els cereals representaven la part del lló, un 88 %, mentre els conreus intensius tenien molt poc pes: 7'5 % alfals, 3'6 % zardanis i 0'9 % horts. Els rendiments eren també notablement baixos, situant-se el promig del blat en uns 1.185 kg. per Ha.¹

La lentitud d'aquest procés s'explica no solament per la lentitud de la implantació de les xarxes de distribució i de desguàs o per l'adaptació lenta de les finques, sinó que té molt a veure amb les particularitats de l'agricultura practicada en aquells moments. Durant aquestes primeres de segle l'aportació «exterior» d'adob (guano del Perú) resultava encara limitada de cara a augmentar les produccions i els foms representaven la clau per a disposar d'una fertilització addicent. L'augment dels rendiments de l'Urgell s'havia de confiar a la ramaderia, però, alhora, el manteniment d'aquesta requeria una extensió important dels prats —es suggeria un mínim de 30.000 Ha.— que era impossible d'obtenir si no s'augmentava la dotació d'aigua disponible durant l'estiu.

En aquells moments, no havent-hi cap tipus de regulació al Segre, la manca d'aigua durant l'estiu podia fer-se alarmant i, sigui com sigui, calia més aigua per a millorar les produccions més rendibles, com ara l'alfal. D'aquesta manera es formulava aleshores un problema que avui apareix plantejat en termes semblants, bé que en l'entremig hagi canviat força la situació i les necessitats no es plantegin ja en el sentit d'augmentar la base ramadera.

1. ZULLIETA, J.: *Canals de Riego*. Barcelona, Manuales Solar, s.l.

El pas del sistema tradicional de guarat i cereal d'hivern a aprofitaments basats en alternances, amb el mínim d'un collita anual, ha estat, tot plegat, molt lent. La mateixa introducció del reg no comportà uns canvis immediats gaire remarcables de cultiva i la «lògica de subsistència» que regeix l'explotació pagesa, vanen a explicar la inèrcia manifestada per l'agricultura.

Ja en el segle XX, els canvis de cultius cap a una major intensificació foren graduals, però ininterromputs. La superfície abastada pel regadiu es doblaria en els trenta primers anys de la centúria. Alhora, s'intensificaven notablement les produccions i els conreus d'estiu passaven de representar una superfície gairebé irrellevant, a principis de segle, a ocupar la tercera part de la superfície conreada regada, en els anys 1930 (quadre 7.1.).

Quadre 7.1. EVOLUCIO DELS CONREUS EN L'AREA REGADA PEL CANAL D'URGELL

	1898	1932	1975
Cereal d'hivern	17.182	26.000	24.545
Farratges	1.472	5.200	9.177
Blat de moro i conreus d'estiu	718	4.550	21.559
Plantats	{s. d.}	14.300 *	12.163
Remolatxa	—	2.600	—
Horts	187	650	3.423
Guarets i marges	{s. d.}	11.700	1.966

Font: ZULUETA, J.: *Canals de Regu*, op. cit., pàg. 90, i COMUNITAT DE REGANIS DELS CANALS D'URGELL: *El Pla d'Urgell, Els seus regadis en relació amb el seu desenvolupament agrari, 1973*.

* Es tracta de vinya i olivera bàsicament.

Des dels anys 1930 fins a l'actualitat, havia de continuar augmentant la superfície regada, encara que no d'una manera tan espectacular com abans. Els canvis serien ara més aviat qualitativa que no quantitativa. Els conreus d'estiu han passat a ocupar les dues terceres parts del regadiu i entre aquests conreus apareixen produccions hortofrutícoles intensives. Durant aquest mateix període, la vinya i l'olivera desapareixen pràcticament del Pla d'Urgell i els guarats anuals passen també a millor vida.

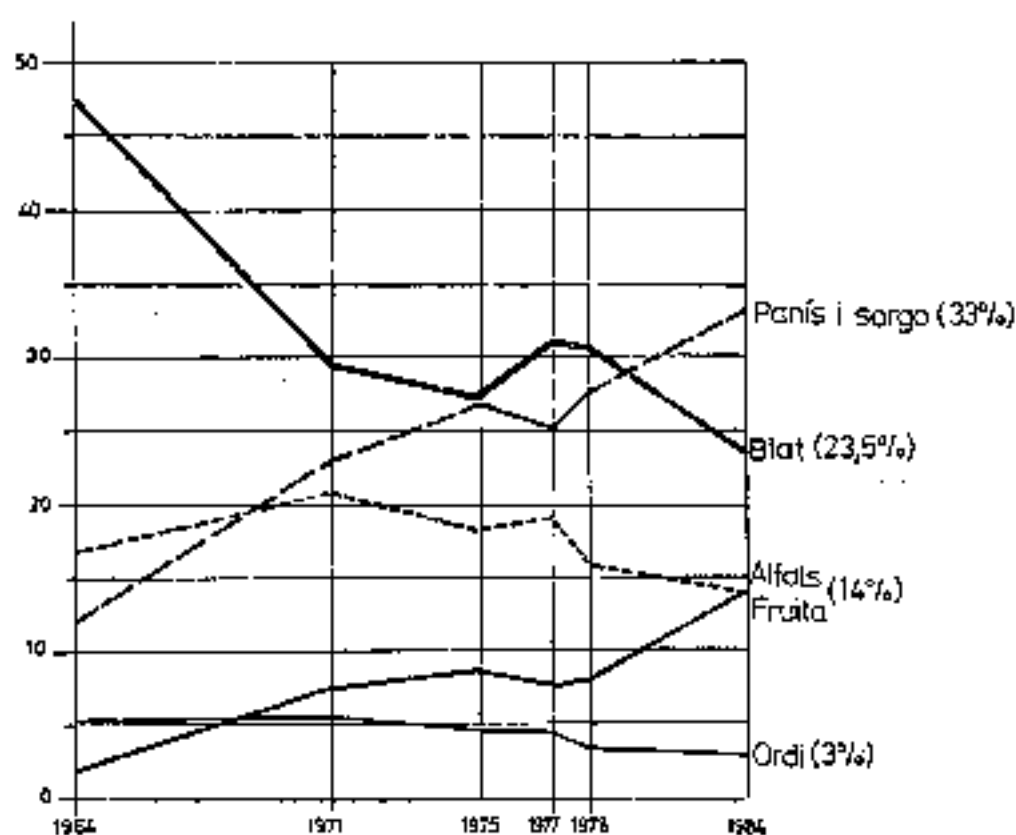
Els anys 1960 seran, sens dubte, els anys de canvis més espectaculars. És aleshores que els conreus arbustius característics del secà desapareixen gairebé al Pla d'Urgell; el cereal d'hivern es redueix a una tercera part del territori; es dispara la producció d'alfals i «pens» i es difonen els conreus de gran rendiment i intensitat: la fruita dolça i les cebes. També es desenvolupa, als anys 1960, la ramaderia establada, que, si bé, inicialment es planteja com una activitat complementària, ha acabat essent l'activitat principal de moltes explotacions. Aquests canvis han estat perfectament constatats per les estadístiques i tothom els té ben presents (gràfic 7.1.).

Des dels anys 1970 fins a l'actualitat, el repartiment dels diversos conreus en la superfície regada segueix una tendència molt continuada. D'una banda, el blat de moro ha augmentat fins a esdevenir el conreu més difós, deixant enrera el blat, que, tot i els salts anuals, es troba en un procés recessiu. El conreu que, malgrat les bones expectatives que se li concedien, ha baixat, és l'alfals, que ocupa avui una extensió molt semblant a la dels fruiters, que es troben en expansió. En conjunt, doncs, continua l'augment dels conreus més intensius, que són els que, comparativament, es beneficien més de l'aigua.

Tot i la diversitat dels conreus del Pla d'Urgell, no cal dir que aquesta no respon a cap sistema més o menys tancat d'autabastiment: la part de la producció no comercial

litzada està entorn a l'11 %.² L'explicació d'un sistema agrari de produccions múltiples resulta força complex. Les alternances de conreus condicionades per la fertilitat del sòl o per la disponibilitat de mà d'obra en els moments puntes de feina poden jugar encara un cert paper; les rotacions representen, fins ben entrats els anys 60, la garantia d'uns bons rendiments. De les tres més difoses (4 anys alfals - 2 anys blat; 2 anys panís - 2 anys blat; 7 mesos cereal d'hivern - 3 mesos farratge) únicament la darrera, pel seu caràcter intensiu, té avui, però, una curta continuïtat. Les alternances actuals no tenen gaire a veure amb l'equilibri del sòl agrícola, sinó amb el peculiar plantejament econòmic de les explotacions, interessades més aviat en mantenir un equilibri anual entre inversions i ingressos a curt termini.

Gràfic 7.1. Superfície ocupada pels conreus principals al Pla d'Urgell. Evolució del percentatge sobre la superfície conreada, 1964-1978.

Font: «Superfícies ocupades per los cultivos agrícolas». Ministerio de Agricultura.

2. CAMILLERI, A. i col.: *La explotación agraria familiar*. Madrid, S.G.T., M.A.P.A., 1977, pàg. 172.

Altres pràctiques de conreu, com els cultius associats, han estat sensiblement abandonades; aquí, l'especialització tècnica s'ha imposat lliurement. Els fruiters que es plantaren durant els anys 60, no solament acostumaven a ser una barreja de diverses espècies (poma i pera, generalment), sinó que entremig dels peus dels arbres s'hi feia collites de qualsevol conreu herbaci. I tampoc no eren infreqüents les combinacions d'algunes d'aquestes plantes herbàcies. Això ha desaparegut.

7.1.2. L'èrea abastada pel Canal d'Urgell

En resum, els Canals d'Urgell (Canal Principal i Canal Auxiliar) reguen actualment una 73.806'91 Ha., excloent els reggs estacionals d'Anglesola-Tàrraga i Vilagrassa. Aquesta superfície representa el 54'5 % de la superfície regada de la regió de Lleida.

El Canal Principal d'Urgell, que pren l'aigua del Segre al Tossal, encara no ha portat mai més de 33 m.³/s que li assignen els Reials Decrets Ministerials de 30 d'octubre de 1958 i 26 de febrer de 1981; actualment ha arribat a un màxim de 27 m.³/s, mentre que durant els tres mesos d'estiu en porta normalment 21 m.³/s. El Subcanal o Canal Auxiliar, que entrà en servei el 1932, resulta un complement, però insuficient. El Subcanal pren 8 m.³/s al pantà de Sant Llorenç i la seva dotació es relaciona més aviat amb les disponibilitats de la Noguera Pallaresa. La dotació teòrica de les 73.807 Ha. regades a la dreta del Canal és de 0'43 l/s i Ha., que la Comunitat de Regants pretén augmentar a 8.000 m.³/Ha. l any, per tal de passar d'una intensitat estiuenca dels conreus del 63 % a una del 90 % de la superfície regada.

En els 144 km. de recorregut, el Canal d'Urgell, ajudat pel Canal Auxiliar de 77 quilòmetres, rega les terres de 53 termes municipals. Però no tots ells es beneficien per un igual de les aigües dels Canals. Hi ha un bon nombre de municipis que només veuen regada una petita part dels seus camps pel Canal o Canals d'Urgell i continuen essent bàsicament uns municipis de secà. Es pot dir això d'Artesa de Segre, Camarasa, Castellana, Foradada, Preixana, Ponts, Tàrraga i Vilagrassa, que tenen menys del 20 % de la seva superfície conreada regada pel Canal d'Urgell. Alguns municipis, com Balaguer i Montoliu de Lleida, tenen també menys del 20 % dels seus conreus regats pel canal; però aquesta municipis es beneficien dels regadius antics que voregen el Segre, que els converteixen en pobles més aviat de regadiu (mapa 7.1 - quadre 7.2).

Encara hi ha alguns municipis que es troben entre el regadiu i el secà i que es pot considerar que viuen d'ambdós. Són Agramunt, Arbeca, les Borges Blanques, Cubells,³ Preixens i Puigverd d'Agramunt,⁴ que no arriben a un 40 % de superfície regada (el municipi de Lleida, que tampoc no hi arriba, compta amb altres regadius que els del Canal d'Urgell). El pas del 35'8 % de superfície conreada de regadiu del terme d'Arbeca (que és el municipi amb major proporció de regadiu dins el grup de municipis de secà-regadiu) al 47'9 d'Artesa de Lleida es pot considerar ja el pas cap a una economia de regadiu. Donats els rendiments que proporciona el regadiu, el dissenyar de prop de la meitat dels camps de conreu regats comporta ja una activitat centrada en el regadiu.

Vistos els municipis regats pels Canals d'Urgell que presenten encara unes condicions secaneres o que es beneficien d'altres regadius (els regadius de les antigues séquies que voregen el Segre o, fins i tot, els regadius del Canal de Catalunya i Aradó o de Pinvan), queden els municipis (les produccions agràries dels quals giran entorn dels primers. Treu de la Sentiu de Sió i de Montgai, que es troben a la Ribera del Sió (i tenen, per altra part, una proporció de conreus de regadiu propera al 50 %), tots aquests municipis no

3. Per la localització del regadiu a la part del terme corresponent a la Ribera del Sió (prop de Montgai), els habitants de Cubells no es beneficien pràcticament del regadiu.

4. Un cas semblant al de Cubells, l'èrea regada del terme de Puigverd d'Agramunt es troba al sud de la serra d'Alcanyis, tocant a Torrebous, de manera que els habitants del poble en queden completament al marge.

Mapa 71

% de la superfície conreada municipal regada pels canals d'Urgell (1986)

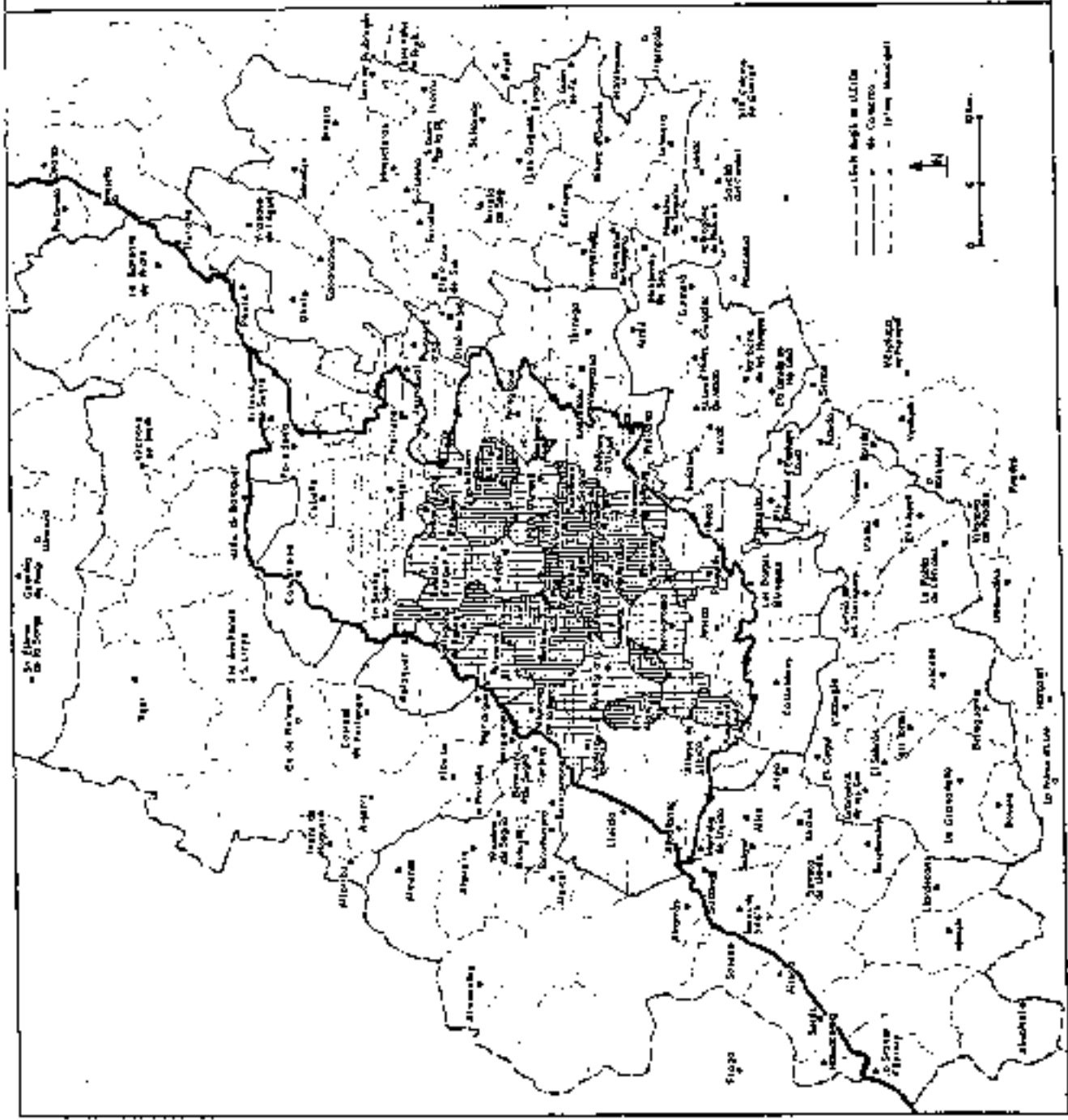
Llegenda

% de la sup. conr. i regada

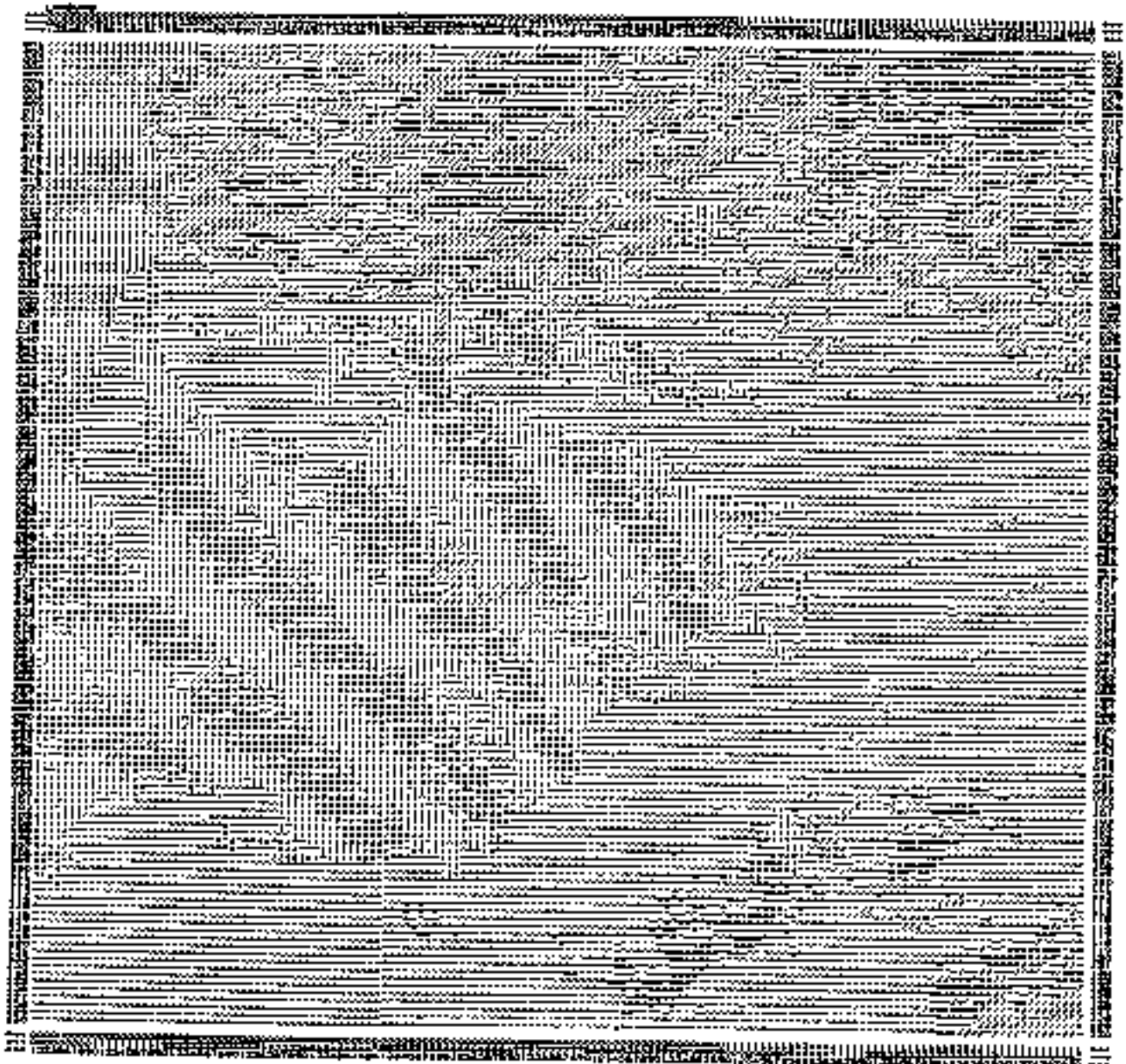
Font: Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

Mapa 7.2. Usos del sòl

BASE DE DADOS DE USOS DEL SÒL (D.G.T.F.)

USOS DEL SÒL	USOS DEL SÒL	USOS DEL SÒL	USOS DEL SÒL
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

NOTES:
 This map is based on the cadastral map of the area. The land use is classified according to the D.G.T.F. system. The map is intended for planning and management purposes. The land use is classified according to the D.G.T.F. system. The map is intended for planning and management purposes.

situen al sud de la serra d'Almenara. La majoria d'aquests municipis tenen gairebé la totalitat dels seus camps regats pels canals d'Urgell.

Quadre 7.2. SUPERFÍCIES REGADES PELS CANALS D'URGELL
EN ELS TERMES MUNICIPALS QUE ES RELACIONEN

Municipi	Hectàrees	% sup. sònreada
Agramunt	1.612'77	22'8
Els Alamús	1.925'15	100'0
Albatàrrec	528'31	63'7
Alcofetge	1.252'22	86'6
Anglesola	1.395'64	82'4
Arbeca	1.736'31	36'8
Artesa de Lleida	1.124'70	47'9
Artesa de Segre	390'10	5'2
Balaguer	921'31	10'7
Barbens	675'06	46'7
Belcaire	2.776'32	91'4
Bell-lloc d'Urgell	3.265'09	93'5
Bellmunt d'Urgell	391'73	82'3
Bellpuig	2.346'98	69'0
Bellvis	4.120'77	95'3
Les Borges Blanques	1.650'64	32'0
Camarasa	1.017'48	17'9
Castellans	682'57	12'9
Castellnou de Seana	1.498'33	95'5
Castellsarà	1.282'75	81'6
Cubells	652'88	25'3
Fondarulla	488'74	64'3
Foradada	160'81	7'5
La Fuliola	1.066'38	100'0
Golmés	1.572'97	96'0
Ivars d'Urgell	2.189'67	94'1
Juneda	3.174'22	68'7
Linyola	2.498'85	93'5
Lleida	4.564'94	28'1
Miralcamp	1.315'17	96'8
Mollerussa	474'99	100'0
Mongai	1.315'59	56'7
Montoliu de Lleida	37'89	6'9
el Palau d'Anglesola	1.190'94	96'8
les Penelles	2.502'74	100'0
el Poal	835'88	46'4
Preixana	275'47	14'0
Preixens	818'87	30'9
Puiggròs	677'41	88'0
Puigverd d'Agramunt	517'73	25'9
Puigverd de Lleida	991'76	97'2
Ponts (El Tossal)	53'50	3'6
La Sentiu de Sió	1.178'30	53'9
Sidamon	678'38	87'5
Tàrruga	720'02	8'2
Tàrruens	1.848'25	77'3
Tornalòs	1.466'32	74'1

Municipi	Hectàrees	% sep. conreada
Torregrossa	3.404'74	91'7
Vallfogona de Balaguer	2.497'13	96'3
Vilagrassa	186'58	9'5
Vilanova de la Barca	1.315'13	73'4
Vilanova de Bellpuig	1.120'05	85'8
Vila-sana	1.790'13	100'0

Font: Comunitat de Regants.

L'espai regat pels canals d'Urgell representa, en tot cas, una separació neta en relació a les àrees situades a l'esquerra del Canal Principal, que no s'han beneficiat del regadiu. Els regs temporers instal·lats a l'esquerra del Canal, com ara els del Canal de l'Alt Urgell, que rega 4.527 Ha., permeten tot just assegurar i millorar lleugerament els rendiments dels cereals d'hivern dels pagesos que s'han acollit al regadiu. El mapa d'usos del sòl permet distingir clarament els contorns del Canal en els límits del secà i el regadiu (mapa 7.2).

En l'àrea abastada pel Canal d'Urgell destaca, per altra part, la divisió creada per la franja secanera de la serra d'Almenara, que separa la franja regada, que envolta el riu Sió des d'Agramunt cap avall, de la gran àrea regada que s'estén al sud, corresponent al Pla d'Urgell. Dins d'aquest Pla d'Urgell es troben encara alguns illots secaners i algunes àrees de matolls, les quals tenen menor importància de la que pugui reflectir el mapa d'usos del sòl.⁵

Els límits de l'àrea regada pel Canal d'Urgell a ponent de la plana són ja més difícils de situar a través dels usos del sòl perquè el regadiu es continua sense interrupcions per les terrasses al·luvials baixes del Segre, regades de molt antic, i més enllà, pels regs del Canal de Pinyana i del Canal de Catalunya i Aragó. Caldrà entrar en les produccions i estructures agràries per a diferenciar aquests espais regats.

7.1.3. Les particularitats de les produccions i estructures agràries de la plana regada

Per bé que els canvis hagin pogut estar lents i la inèrcia hagi jugat i jugui encara un paper destacat en l'orientació dels esdeveniments, el Canal d'Urgell ha comportat, a la llarga, un canvi radical de la fisonomia del país. Actualment, l'àrea regada pel Canal d'Urgell i, més concretament, la part del Pla d'Urgell regada per aquest (tret de l'horta d'Artesa de Segre i la Ribera del Sió, la zona regable s'identifica bàsicament amb el Pla d'Urgell) destaca socio-econòmicament del seu entorn. I això és veritat, tant en relació amb les terres de secà, com en relació a les hortes que voregen el Segre.

D'entrada, allò que constitueix el Pla d'Urgell regat no es diferencia gaire del conjunt de la regió de Lleida per la seva especialització productiva. En general, la població que s'ocupa en l'agricultura, en aquestes contrades, representa prop de la meitat de la població activa. Aquesta proporció puja només cap a algunes àrees de secà, com les Garrigues, on no han tingut peu la indústria i els serveis.⁶

5. Les quadrícules atribuïdes als matolls i pastures s'haurien de considerar, en general, com un error d'interpretació de la imatge del satèl·lit Landsat. En canvi, la imatge d'aquest sí reflecteix prou bé, per exemple, la plataforma de secà que s'estén des de l'oest d'Arbeca fins quasi arribar a Saldanà.

6. La caracterització de l'agricultura de l'Urgell regat es pot seguir a ALDOMÀ, E.: *La vaga dels tractors. Conflictes pagesos a l'Urgell, 1977-1978*. Lleida, Virgili i Pagès, 1980, pàgs. 33-42. Els municipis del Pla d'Urgell que serveixen de referència a l'autor constitueixen només la part central del Pla d'Urgell, per bé que són els municipis que representen millor l'Urgell regat.

També com en el conjunt de la regió de Lleida, la base de l'agricultura urgellenca és la unitat d'explotació familiar, essent molt poc important la presència de jornalers (que no arriba al 10 %) o d'empreses que requereixen el servei d'aquests.

Les particularitats de les explotacions agràries del Pla d'Urgell comencen a dibuixar-se, però, en analitzar-se més en detall altres trets. Així, pel que fa a la terra portada en contracte, aquesta és més important a la Segarra que al Pla d'Urgell, i és més important al Pla d'Urgell que a les terres veïnes de les Garrigues o les hortes que envolten el Segre. Igualment, pel que fa al règim de tinença, si bé la parcel·laria predomina arreu, els arrendaments representen proporcions considerables a les Garrigues i les hortes (2/3 en relació a la superfície en parcel·laria) i baixen, en proporció, al Pla d'Urgell (1/3 de la parcel·laria) i encara més a la Segarra (1/5 de la parcel·laria). La importància dels diferents règims de tinença varia molt entre municipis veïns, segons la història particular de cada indret, de manera que no resulta un criteri apte per a delimitar àrees homogènies, tot i les variacions generals constatades.

El rastre de la història parcel·laria segurament, en el cas dels règims de tinença, fins a l'època de la reconquesta i les particularitats d'aquesta explicarien molt possiblement algunes diferències actuals. Tant els règims de tinença com les estructures agràries en general (amplària de les explotacions, organització de l'espai agrari) es remunten, però, de manera especial, a la gran època de colonització agrària que abasta el segle XVIII i la primera meitat del XIX. Aquesta colonització és un fet destacable al Pla d'Urgell (també en els plans situats entre el Segre i el Cinca), que, en relació a les terres veïnes, havia estat fins aleshores un lloc desàrtic. Un estudi del professor Jaume Mateu reculza plenament la idea que les estructures agràries del Pla d'Urgell actual tenen el seu origen en l'època immediatament anterior al Canal.⁷

Aquestes particularitats històriques, modificades més o menys per la implantació dels regs del Canal d'Urgell, han contribuït, en tot cas, a definir unes explotacions de grandària mitjana, que contrasten amb les de les terres veïnes. La proporció d'explotacions urgellenques de més de 50 Ha. o, fins i tot, de més de 10 està per sota de la proporció de les altres comarques de la regió de Lleida. Contrasten, també, amb el Pla d'Urgell, la proporció superior d'explotacions que no arriben a les 5 hectàrees del Segrià i «les hortes».⁸

Unes diferències semblants a les anteriors es produeixen pel que fa a la mecanització. Poques són les explotacions (menys del 15 %) que, cap a la part de les hortes i el Segrià, no disposen de tractió mecànica per a realitzar les labors del camp: les màquines són, però, molt sovint, motocultors o tractors de petita potència. Cap a la plana d'Urgell el nombre d'explotacions sense tractió puja a un terç; però es tracta, en general, de tractes. Segrià, no disposen de tractió mecànica per a realitzar les labors del camp: es tracta, però, molt sovint, de motocultors o tractors de petita potència. Cap a la plana d'Urgell el nombre d'explotacions sense tractió puja a un terç; però es tracta, en general, de tractors que s'acosten o superen els 60 CV. Cap a la part de les Garrigues, els tractors són d'una potència semblant als de l'Urgell; però baixa el nombre d'explotacions agràries que disposen de tractor.⁹ I una situació no gaire diferent es dona cap a la Segarra, on els tractors augmenten encara en potència, però baixen les explotacions sense mecanitzar.

Tant les diferències en la mecanització com en la grandària de les explotacions troben, almenys en part, la seva explicació en la configuració que a través de la història

7. MATEU, J.: *La pagesia urgellenca abans del Canal*, 1982, op. cit.

8. ALDOMÀ, I.: 1986, op. cit., pàg. 37, i MOPELL, R.; MAUREL, X. i ALDOMÀ, I.: *L'economia del Segrià. Desenvolupament agrícola i desequilibris sectorials*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980, pàgs. 50-57.

9. MOPELL, R.; MAUREL, X. i ALDOMÀ, I.: 1993, op. cit., pàgs. 66-70.

ha pres la propietat de la terra. Però l'evolució econòmica seguida per les produccions agràries i les transformacions experimentades en els conreus han variat notablement les característiques de les explotacions agràries d'un indret a l'altre. Només cal veure la gran davallada del nombre d'explotacions agràries que han experimentat les zones de secà de la regió de Lleida, davallada que es correspon amb l'emigració demogràfica analitzada al següent apartat.¹⁰

L'extensió progressiva del regadiu permeté que les explotacions agràries de les poblacions situades en zona regada es mantinguessin o, fins i tot, n'augmentés el seu nombre. Però tant o més importants que l'expansió territorial del reg i les possibilitats d'augment de la rendiments que aquest permetia, foren les possibilitats de nous conreus que quedaven oberts amb el regadiu. Aquestes possibilitats havien de ser aprofitades especialment durant els anys 1960, amb el desenvolupament dels conreus hortofrutícoles i dels conreus herbacis més intensius destinats a l'alimentació del bestiar.¹¹

En relació als roga més antics de la regió de Lleida (les hortes que flanquegen el riu Segre i la plana del Segrià regada pel Canal de Pinyana), els roga relativament més nous del Canal d'Urgell s'havien de diferenciar per una orientació agrícola menys intensiva. Això respon tant a diferències en el grau d'intensificació actual o en la qualitat dels sòls, com, sobretot, a les diferències en les estructures agràries, que fan que les explotacions més petites dels roga antics es vagin més obligades a intensificar-se per tal de subsistir. A part, també incidirien altres factors, com els climatològics, que no són, però, decisius.

L'opció per unes produccions agrícoles mitjanament intensives es manifesta, al Pla d'Urgell, amb l'adopció d'un policonreu, en el qual tenen, encara, un paper destacat els cereals d'hivern característics del secà, però on apareixen ja produccions hortofrutícoles intensives. De l'àrea regada pel Canal d'Urgell desapareixen, pràcticament, l'ordi i la civada, que romanen en els socans vells (la civada es conrea ja molt poc), i es manté el blat, que en els darrers anys experimenta, com s'ha vist, una reducció progressiva. Els conreus característics de la zona regada esdevenen els herbacis, que aprofiten els roga de l'estiu; el blat de moro i, en menor proporció, l'alfalà. Alfals i blat de moro sumats representaven, ja el 1977, més de la tercera part de la superfície conreada als municipis urgellencs. Aquestes dues produccions aparen, per altra part, de manera ben neta els municipis que portanyen a la part central del Pla d'Urgell dels municipis de la vora, siguin els de la ribera del Sió (Pròixens, Agramunt, Puigverd d'Agramunt, la Senfriu, Montgal), siguin els propers a la Segarra o a les Garrigues (Vilagrassa, Preixana, Belianus, Arbeca, Puig-grús), siguin els més propers a les hortes (Artesa de Lleida, Puigverd de Lleida, Vilanova de la Barca) (quadre 7.3).

En conjunt, la producció d'alfals i panís (blat de moro) diferencia netament l'àrea regada pel Canal d'Urgell de la resta de la regió de Lleida. A l'esquerra del Canal, la separació és neta perquè el secà no permet aquest tipus de produccions. A la vora del Segre, l'alfalà i el panís deixen pas als arbres fruiters. Alfals i panís es trobaran novament a ponent, en els regadius, també més recents, del Canal de Catalunya i Aragó.¹²

Per que fa a l'hortofruticultura, a l'àrea regada pel Canal d'Urgell, aquesta no ha assolit ni de bon tros, el desenvolupament que adquiria entorn al riu Segre. Es produïx

¹⁰ Aquest procés ha estat descrit clarament per TOROSA, J.; PERRIN, R. i BRAGLIATO, J. a SOLE I SABARIS, L. (dir.): *Geografia de Catalunya*, en la part corresponent a les comarques de la regió de Lleida (Barcelona, Ed. Aedos, 1964, vols. II i III).

¹¹ En un estudi relativament recent (PUJADAS, P. i ALDOMA, I.: *Diagnosi comarcal de la Noguera*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.P.T., 1985) (inèdit), es constata encara com en el període que va de 1962 a 1982 baixa de manera important el nombre d'explotacions del secà i es reestructuren aquestes en funció de la terra que deixen les explotacions emigrades.

¹² Aquestes àrees es delimitaren clarament a propòsit de la comarca del Segrià (divisió territorial de 1936) en l'estudi de MORELL, R.; MALFREL, X. i ALDOMA, I.: 1983, op. cit., pàgs. 72-102.

alxi un salt, des del secà, on l'hortofructicultura éa pràcticament inexistant, als regs de l'Urgell, on ocupa entorn a l'outava part dels conreus, i als regs de les sèquies del Segre i Pinyana, on ocupa gairebé la totalitat de la superfície.

Quadre 7.3. VARIABLES AGHARIES DELS MUNICIPIS CENTRALS DE LA REGIO DE LLEIDA

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Extensió regada	Arquestrució	Ind. 1 elevat	Alfals i patís	Ítem perm. orbasat	Parot	Vagues	Eumetar esp.	Els mil·límetres pelletes	Exp. pelletes	Quip. princ. per ha arada
Acolelgo	89'9	0'75	18'0	37'4	29'6	12'5	4'5	13'3	60'9	11'7	18'3
Vilanova de la B.	70'3	0'75	21'9	15'9	21'2	27'9	3'2	11'7	74'2	12'2	36'8
Térmens	73'7	0'80	10'4	47'0	9'8	33'4	9'4	11'4	50'7	11'4	48'1
Juncós	88'9	0'56	2'3	28'0	2'1	30'6	2'2	13'9	61'0	13'2	35'8
Puiggròs	79'0	0'85	1'1	9'2	19'3	77'1	5'2	16'2	90'7	27'3	19'7
Arbeca	29'3	0'83	29'2	12'6	3'1	49'7	7'5	11'3	78'2	8'5	18'0
Torregrassa	92'1	0'73	10'3	40'3	7'3	73'9	5'2	12'5	79'9	19'1	4'7
Els Alamús	77'1	0'79	0'6	22'2	12'3	18'4	5'6	13'1	59'4	8'4	11'0
Bell-lloc	36'6	0'81	13'1	36'3	5'1	36'0	9'0	9'9	56'6	12'0	47'1
Bellvis	39'7	0'85	5'1	47'6	9'6	22'1	9'8	14'3	62'3	12'5	45'8
El Paol	97'7	0'52	2'3	66'0	3'5	44'5	2'8	13'5	60'2	10'2	27'5
Palau d'Anglèsol	100	0'71	0'0	57'7	10'1	52'6	14'5	15'1	72'1	15'2	26'7
Sidamon	84'5	0'56	1'1	46'8	2'7	38'2	16'1	13'8	54'1	8'5	27'3
Fondarella	91'6	0'61	0'3	39'9	0'2	3'4	16'9	15'1	74'3	9'5	16'6
Mollerussa	63'3	1'20	2'6	34'4	14'1	106'1	36'3	10'8	48'5	15'1	30'3
Miralcamp	82'7	0'65	5'4	32'2	11'4	94'0	1'9	14'4	67'5	12'0	30'6
Gòrris	66'3	0'72	0'0	29'2	36'7	42'0	6'8	10'6	69'6	40'6	6'7
Vilanova	100	0'62	0'0	33'2	6'7	51'3	3'7	7'4	43'4	5'4	15'1
Linyola	100	0'91	1'3	64'2	3'3	47'5	23'9	16'6	64'6	11'0	24'2
Alcarrés	93'7	0'87	7'3	55'3	0'2	72'4	13'6	7'9	49'0	5'5	5'8
Penelles	80'9	0'68	7'3	39'9	5'0	55'0	11'4	5'8	28'5	5'4	40'0
Castellserà	82'6	0'69	19'8	41'7	8'8	55'5	7'6	12'7	63'1	11'7	59'5
Belferant d'Urgell	84'5	0'81	12'0	24'1	4'4	87'9	0'0	11'2	78'9	11'0	45'8
La Fuliola	90'7	0'42	1'3	63'4	4'1	76'6	1'8	14'1	70'7	14'0	41'3
Tornahus	79'9	0'85	16'9	35'1	18'7	38'5	4'6	12'1	56'6	8'7	57'8
Barbers	100	0'85	5'3	56'8	6'0	50'6	3'5	12'5	59'3	12'4	28'7
Ivars d'Urgell	84'5	0'88	1'8	57'2	4'2	40'2	6'4	14'5	63'1	9'1	36'1
Castellnou de Segre	68'8	1'02	1'7	5'4	20'7	103'5	5'0	11'6	81'5	15'2	22'8
Vilanova de B.	86'6	0'61	17'3	44'4	8'8	44'1	3'4	12'9	81'7	16'7	47'7
Bellpuig	74'3	0'78	16'9	33'2	4'9	50'2	4'7	13'4	73'1	15'2	39'5
Anglèsola	53'2	0'66	49'1	28'0	10'1	49'2	2'4	9'3	59'1	7'4	29'3
Bellianes	37'4	0'57	48'4	2'0	1'2	37'7	0'0	0'6	60'4	4'5	15'1
Preixana	11'6	0'77	85'2	5'5	0'0	44'0	1'8	6'5	58'2	3'3	33'6
Vilgrassa	27'1	0'51	55'8	13'7	0'11	75'7	4'2	6'8	52'5	8'4	30'8
Puigverd d'Agramunt	26'2	0'33	28'7	18'9	2'5	42'9	0'0	9'2	18'2	3'2	29'3
Agramunt	18'9	0'42	46'1	13'9	0'0	4'2	0'0	6'6	15'5	2'3	55'8
Preixens	27'8	0'59	58'6	12'3	0'0	86'7	0'2	8'7	39'2	3'0	40'6
Montgal	47'4	0'59	31'4	21'3	0'0	158'5	4'6	7'8	55'1	5'7	24'7
La Sentiu de Sió	37'8	0'67	23'9	22'7	5'9	27'3	2'7	4'9	33'7	2'9	—
Vallfogona de B.	87'5	1'05	17'6	15'8	4'6	88'4	56'6	7'6	50'4	6'5	11'0
Artesa de Lleida	70'0	0'59	11'4	14'5	19'9	24'6	9'4	11'1	53'6	7'6	40'3
Puigverd de Lleida	58'0	0'64	0'0	20'0	32'2	58'0	2'6	8'1	76'7	14'0	30'6

Font: Elaboració pròpia.

Variables utilitzades en el quadre 7.3

1. Ampliària rogada del terme municipal, segons l'enquesta de la «Superfície ocupada per los cultivos agrícolas» (Ministeri d'Agricultura i Cambra Agrària) de 1977. Percentatge sobre la superfície genèrica del terme.

2. Índex de tractors per explotació agrària. Segons la matriculació de maquinària de 1975 (Ministeri d'Agricultura) i el Cens Agrari de 1973.

3. Superfície ocupada per l'ordi, civada i aègol sobre la superfície concaada del terme, en percentatge. Segons «Superfície ocupada per les cultivos agrícolas» de 1977.
4. Superfície ocupada pel blat de moro i els farratges sobre la superfície concaada del terme, en percentatge. Mateixa font que l'anterior, 1977.
5. Superfície ocupada per la fruita calça sobre la superfície concaada del terme, en percentatge. Mateixa font que l'anterior, 1977.
6. Índex de enpa de porci per explotació. Cens Ramader de 1978 i Cens Agrari de 1972.
7. Índex de vaques de més de 24 mesos per explotació (quocient multiplicat per 10). Mateixa font que l'anterior.
8. Índex d'hectares per explotació, segons el Cens Agrari de 1972.
9. Percentatge de la superfície ocupada per les explotacions de 2 a 20 Ha. sobre la superfície total concaada. Cens Agraria de 1962.
10. Percentatge de la superfície ocupada per les explotacions de 2 a 5 Ha. sobre la superfície total concaada. Cens Agrari de 1962.
11. Percentatge de les explotacions amb cap d'ocupació principal no agrària sobre el total d'explotacions. Cens Agrari de 1972.

L'especialització hortofructícola queda especialment reflectida en l'orientació dominant de les explotacions agràries (mapa 7.3). Mentre les explotacions que viuen fonamentalment de l'hortofructicultura són pràcticament inexistentes a la part oriental i septentrional de la regió de Lleida, a partir dels municipis dels Omalons, Verdú, Tàrraga i tota la ribera del Sió, a les poblacions de la plana regada de l'Urgell acostumen a superar la dècima part del conjunt d'explotacions. A l'interior de la plana es produeixen, però, grans contrastos entre les poblacions; a Bellcaire d'Urgell o Bellmunt d'Urgell les explotacions hortofructícoles són pràcticament inexistentes, mentre a Golmés representen gairebé les tres quartes parts del conjunt d'explotacions. L'exemple de Golmés és, en tot cas, un fet molt singular dins la plana i s'apropa més al municipi occidental especialitzats decididament en la producció fruitera. El secà garriguenc constitueix un cas apart: hi ha alguns municipis amb una alta especialització fructícola, però això es relaciona amb la importància de l'ametller, que ha constituït una part fonamental dels ingressos de les explotacions de les Garrigues en els darrers anys.¹³

En resum, resulta difícil sintetitzar els contrastos en la intensitat productiva que manifesta la distribució dels conreus a la regió de Lleida. El prou conegut estudiós de l'agricultura Jordi Peix estableix, fa uns anys, una «base imponible» per al conjunt dels municipis de Catalunya que resulta força il·lustrativa.¹⁴ El càlcul d'aquest autor permet diferenciar clarament la gran taca dels regadius de la regió de Lleida, terra de gran riquesa agrària. Dins d'aquesta taca regada sobresurten encara alguns municipis ribereancers del Segre i veïns, que són els que tenen un líquid imponible mitjà superior (mapa 7.4).

7.1.4. Les particularitats especials del desenvolupament ramader

L'agricultura no ha estat tot en l'activitat agrària de la regió de Lleida. La ramaderia ha esdevingut una activitat molt important en els darrers anys, de manera que representa la major part del producte brut agrari en una àrea regada com el Pla d'Urgell. És cert, però, que donada la importància dels costos de manteniment, la renda que proporciona la ramaderia és inferior a la de l'agricultura (gràfic 7.2). Sigui com sigui, són un bon nombre les explotacions del Pla d'Urgell que avui tenen la seva continuïtat vinculada a la ramaderia.

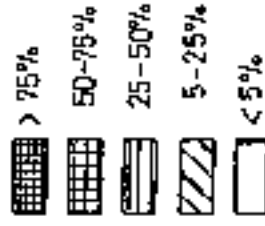
13. L'orientació tècnica-econòmica (O.T.E.) resulta l'eina més interessant per a definir l'especialització productiva agrària d'una zona. Malauradament, els càlculs de l'O.T.E. existents (D.A.R.P., 1986, op. cit.) presenten notables deficiències, per exemple, en l'avaluació de les explotacions dedicades preferentment a la ramaderia establada. No s'han tingut, doncs, en compte especialitzacions altres que l'hortofructicultura.

14. PEIX, J.: «Valor del suelo y estructura agraria» a *Localización de áreas industriales en Catalunya*, URBINCA, 1979, tom 3, pàgs. 254-260.

Mapa 7.3.

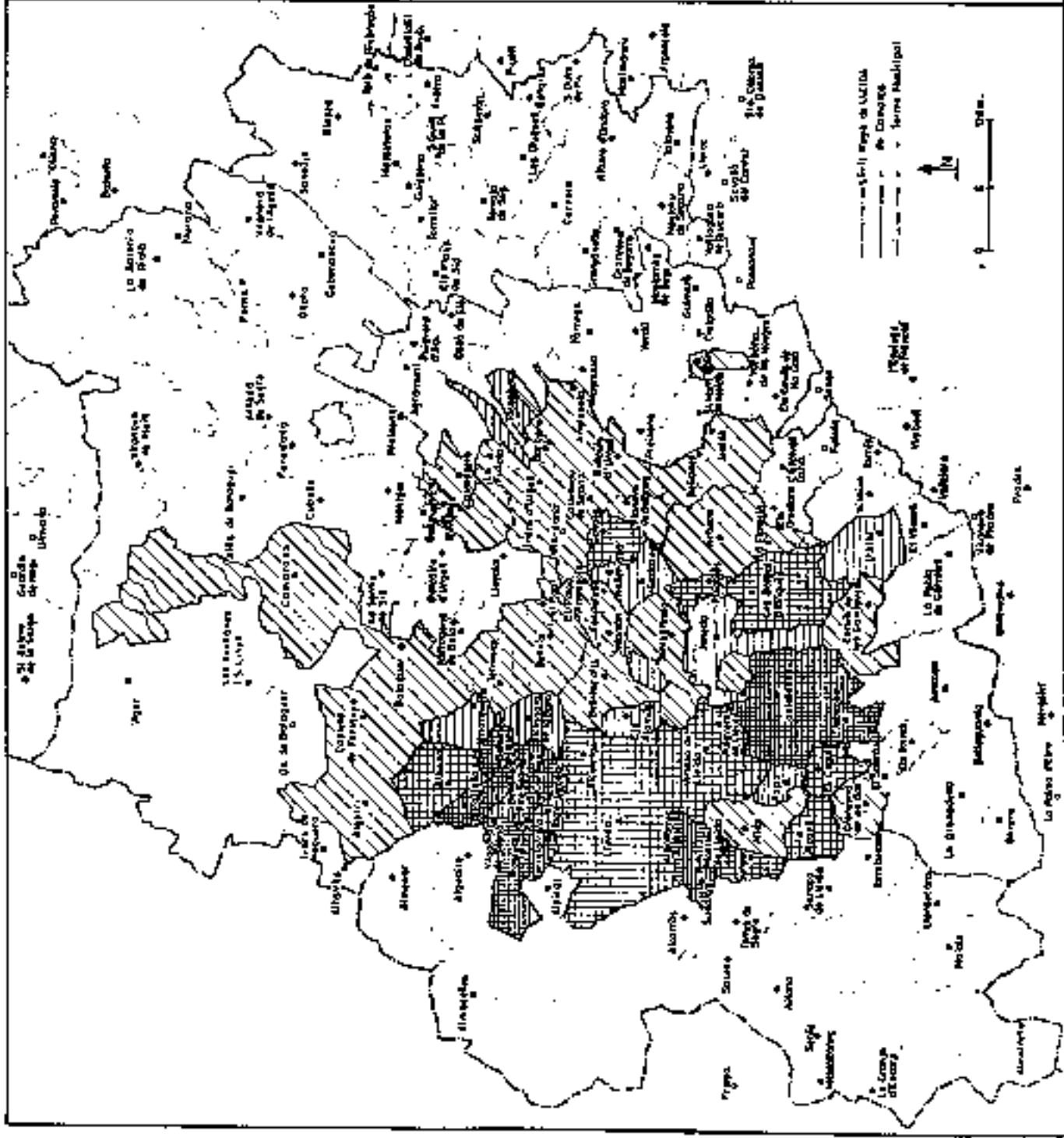
EXPLOTACIONES HORTOFRUTICOLAS

Llegenda

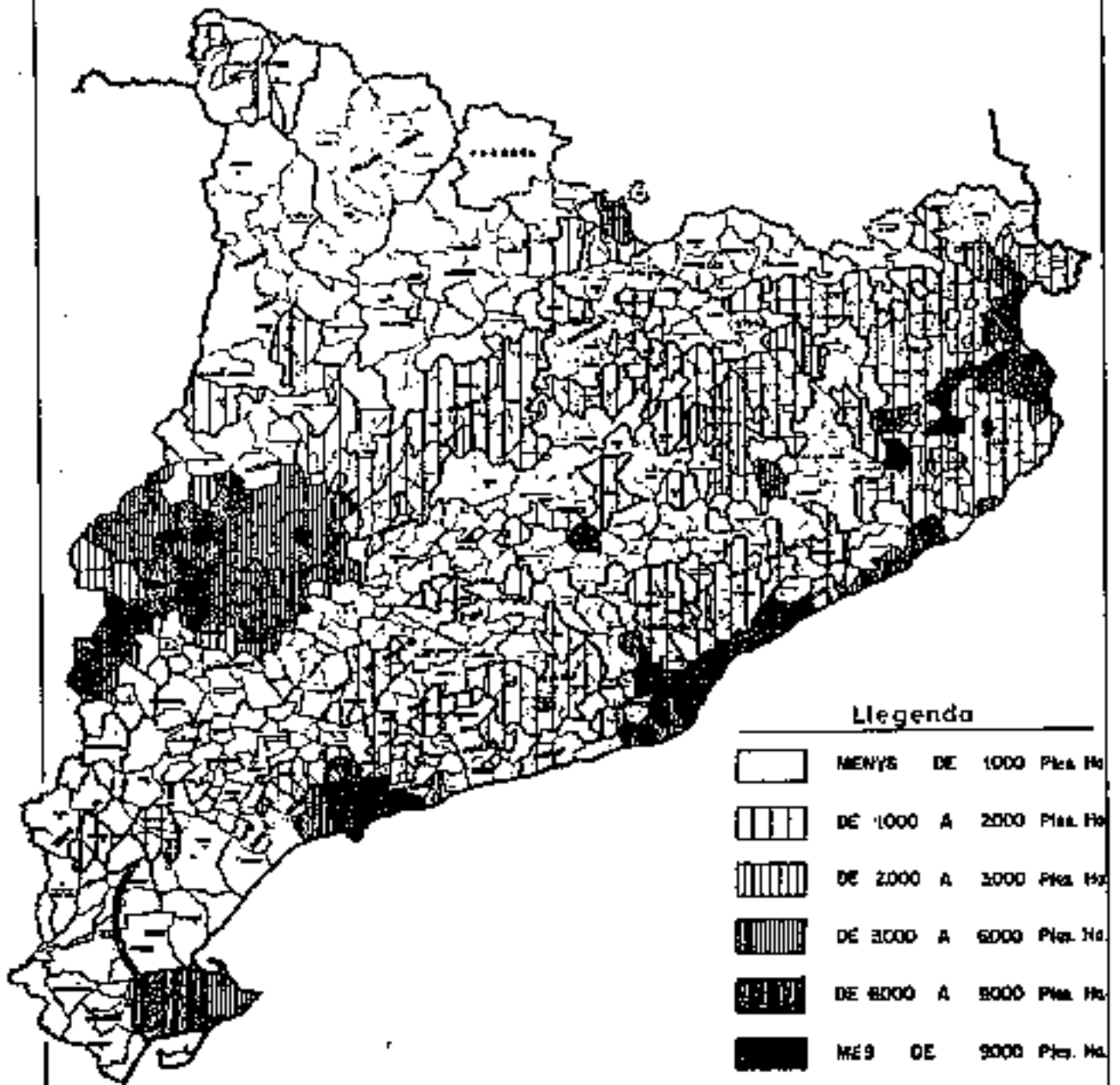
Font: D.A.R.P.: Nombre d'exploitations segons orientació tècnica-econòmica (OTE) i di-mensió....., 1986.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

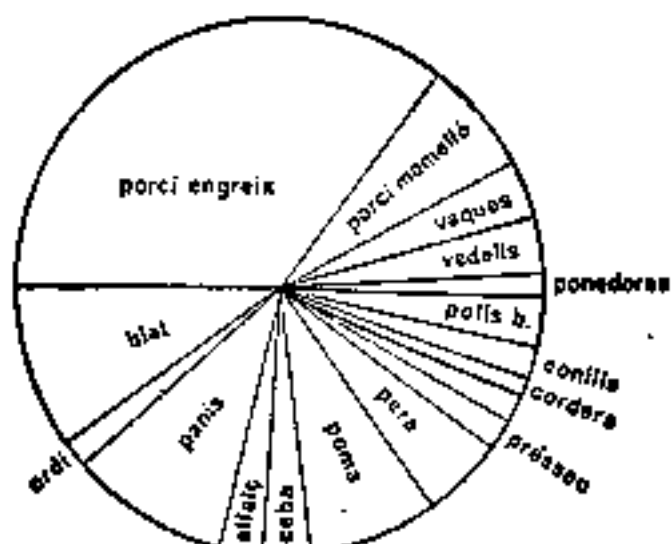

Mapa 7.4. Líquids imposables mitjans municipals

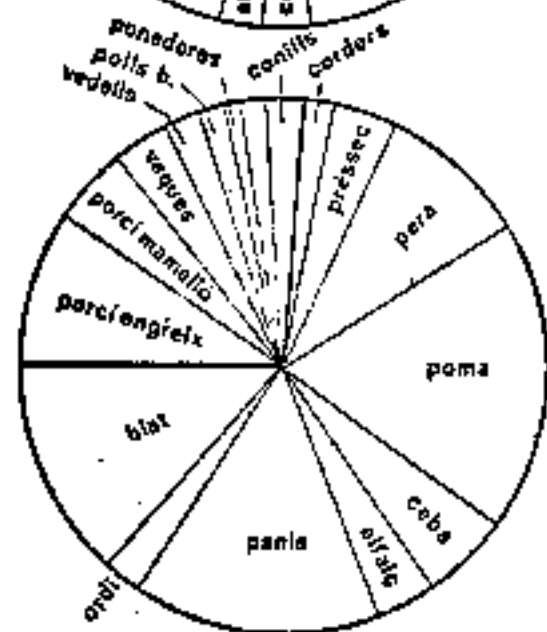

Font: PEIX, J.: Valor del suelo y estructura agraria, URBINCA, 1978, pàg. 260.

Gràfic 7.2. REPARTIMENT DEL PRODUCTE BRUT I LA RENDA AGRÀRIA
AL PLA D'URGELL PER PRODUCTES. 1977¹

PRODUCTE BRUT
11.806 milions de pessetes.
(Càlcul aproximat a partir del Cens Ramader i de les Superfícies Conreades.)

RENTA AGRÀRIA
4.157 milions de pessetes.
(Càlcul aproximat a partir dels marges productius unitaris.)

1. Preus mitjana de 1976, 1977 i 1978.

Font: Aldomà, I. «La voga dels tractors», 1986, pàg. 40.

A mitjans de la dècada dels 60 es configurava ja l'ascensió de dues espècies de bestiar: el porcí i l'aviram. Era el punt de partida d'un procés que no ha comptat mai amb avaluacions prou fiables, però que tothom coneix prou bé. Les dades d'alguns pobles, que en el cas del porcí es poden seguir amb una major fiabilitat, donaven generalment un salt espectacular des de principis dels 70.

Quadre 7.4. EVOLUCIÓ DELS CAPS DE PORCÍ A 5 MUNICIPIS

	1969	1974	1978
Barbens	500	4.249	6.890
Balpuig	5.000	10.690	17.760
Fuliola	2.000	13.649	14.643
Ivars	15.000	15.550	17.060
Tornabous	1.500	6.731	9.413

Font: 1969: SEA l'Arrega; 1974 i 1978: Cens Ramader.

En el conjunt del Pla, el porcí experimentava, entre 1974 i 1978, un creixement que no es podia comparar amb el pobre creixement dels altres sectors. Per a l'altra espècie suposadament en expansió, l'aviram, les xifres són molt poc fiables per les característiques mateixes d'aquest bestiar i pel fet d'estar molt poc controlat pels veterinaris del poble, que són els que elaboren el Cens Ramader. En tot cas, l'expansió del porcí i de l'aviram s'ha aturat pràcticament durant els anys 1980, donada la saturació del mercat.

Efectuant una reducció del nombre de caps que sumava la comarca en el Cens Ramader de 1978 a «peusats rebudes pel pagès», seguint un estudi fet per COPAGA el 1979, s'obté un producte brut que precisa les espècies de major valor, el Pla d'Urgell.¹⁵

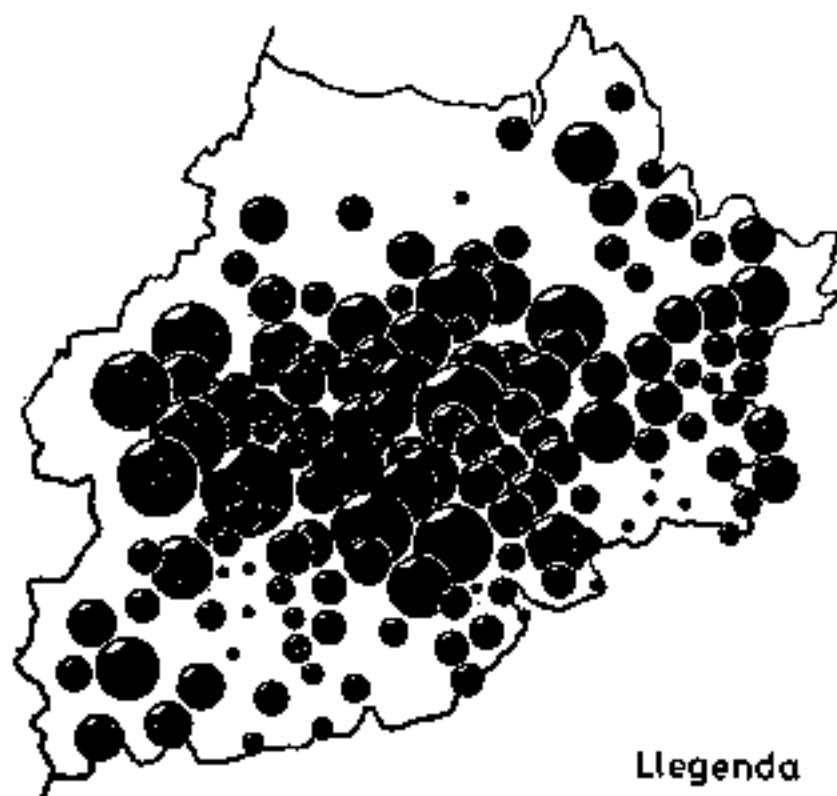
	milions pessetes/any
porcí engreix	4.981
porcí mamelló	1.021
polls	598
vaques llet	576
vedells	521
conills	185
oví	123
gallines ponedoras	111

En el porcí es distingeixen tres processos: l'engreix, la cria del mamelló i la combinació dels dos en el ciclo tancat; només els dos primers es diferencien en les estadístiques generals i, molt sovint, en la mateixa pràctica, donat que qui disposa de verres decideix discrecionalment criar-ne als mamellons.

L'especialització porcina ha estat especialment a l'abast de les explotacions urgenyanques, que hi trobaren un complement a les produccions extensives habituals del regadiu. La major part de les explotacions iniciaren la seva activitat porcina com a un complement, reconvertint edificis poc o gens aprofitats. En general, les explotacions anaren ampliant la seva cabanya fins a construir naus modernes i apropiades per a la cria, passant a dependre, en bona part, dels resultats econòmics de la producció porcina. La integració

15. RIBELLES, A.: *Estudio de costes de determinadas producciones animales*. Estudios económicos COPAGA, 1979.

Mapa 7.5. Caps de porcí a escala municipal, 1972

Llegenda

•	MENYS DE 250 CAPS
•	250 - 500 "
•	500 - 1.000 "
•	1.000 - 2.000 "
•	2.000 - 5.000 "
•	5.000 - 10.000 "
•	10.000 - 20.000 "
•	20.000 - 25.000 "

Font: MAJORAL, R.: Atlas Sòcio-econòmic de Catalunya. Vol. II, 1980. Full 3.03.02.

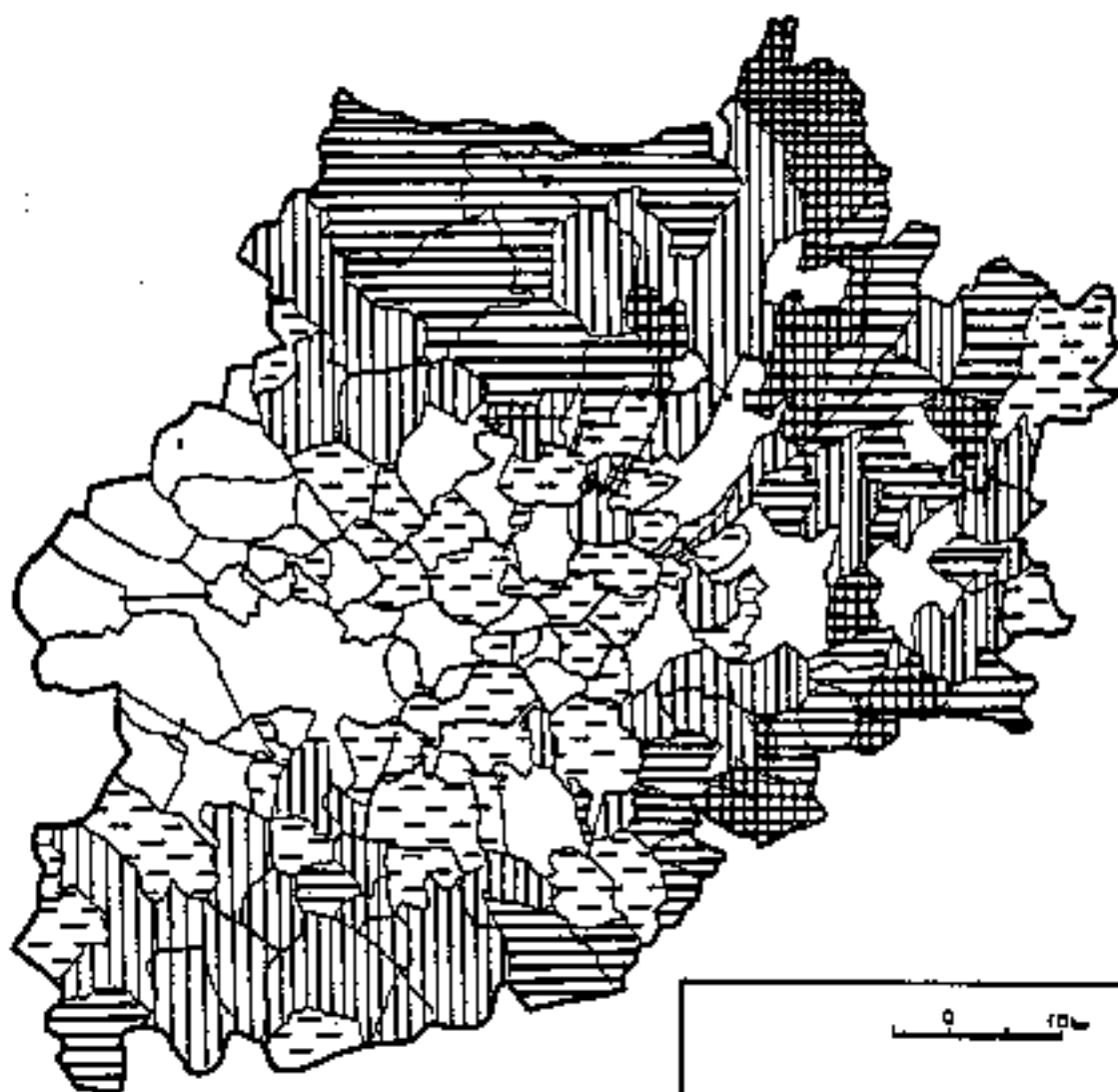
Mapa 7.6. La ramaderia bovina a escala municipal. 1972

Llegenda

•	10 CAPS	●	500-1.000 CAPS
•	25-50 "	●	1.000-2.000 "
•	50-100 "	●	2.000-3.000 "
•	100-250 "	●	3.000-4.000 "
•	250-500 "		

Font: MAJORAL, R.: Atlas Sòcio-econòmic de Catalunya. Vol. II, 1980. Full 3.03.01.

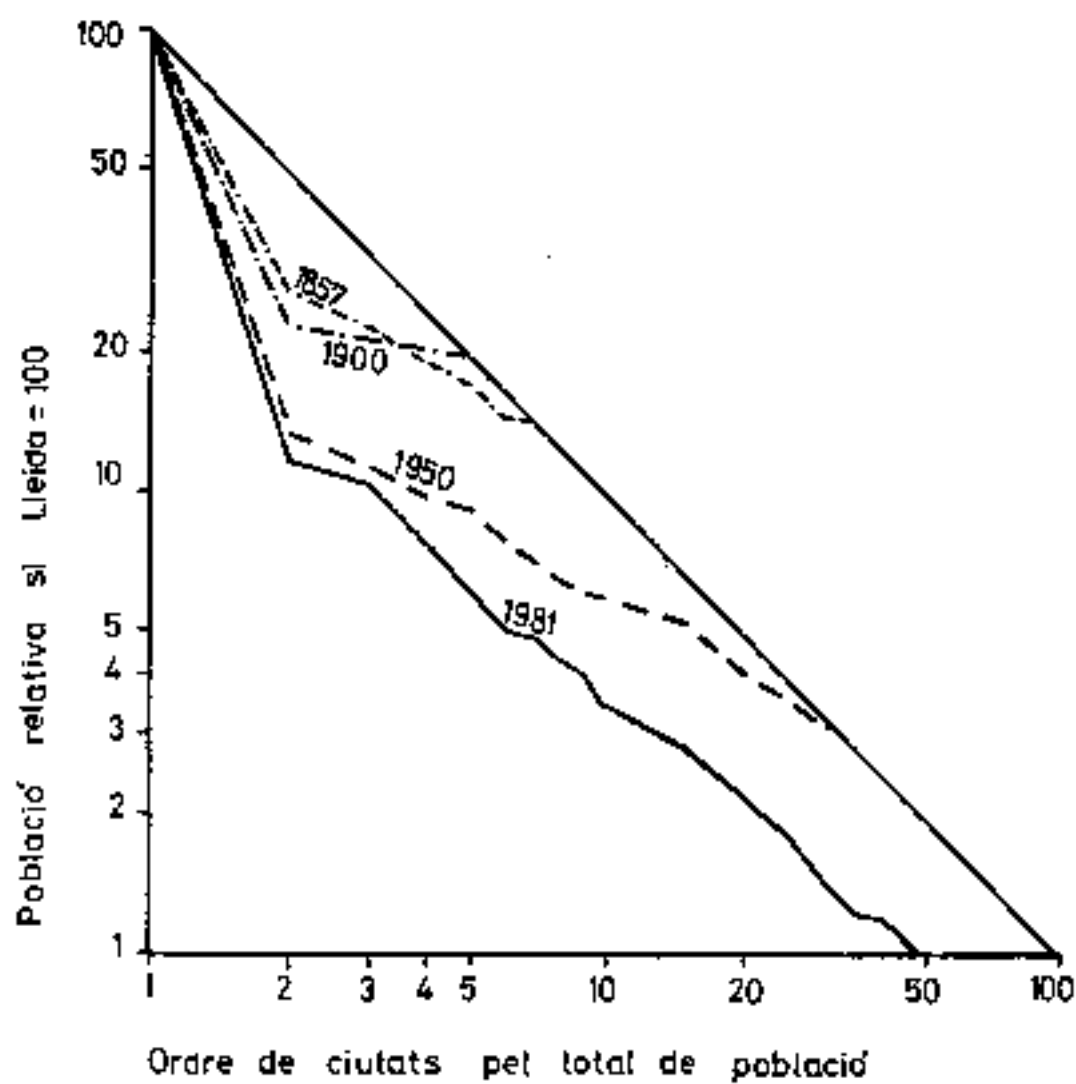

0 10 km

	Creixement positiu
	-0,01 fins -1
	-1,01 fins -2
	-2,01 fins -3
	Inferior a -3

Font: elaboració pròpia

Gràfic 7.3. EVOLUCIÓ DE LA JERARQUIA URBANA REGIONAL
SEGONS EL MODEL "RANK- SIZE"

Font: elaboració pròpia

vertical garantia, per altra part, el guany de les explotacions, mentre els hi permetia especialitzar-se en l'engreix, que requereix molta menys dedicació que la cria de mamellona.

La producció porcina no és una particularitat del Pla d'Urgell; però en el conjunt de la regió de Lleida, l'Urgell destaca per la gran concentració d'aquest tipus de bestiar. La majoria de municipis urgellencs tenen actualment més de 10.000 caps de porcí i la mitjana de caps per explotació supera, en tot cas, els 50. En les àrees de secà de la regió de Lleida, especialment cap a les Garrigues, les disponibilitats d'aigua han frenat força l'expansió del sector, mentre cap a les àrees fruiteres l'especialització fruitera llgava ja prou a la mà d'obra de l'explotació (mapa 7.5).

En el sector ramader que més destaca l'àrea regada del Pla d'Urgell dins el conjunt de la regió de Lleida és, però, en el boví. Aquest no és un sector gaire important quant a nombre de caps i dedicació, i, fins i tot, ha experimentat una davallada en els darrers anys. Amb tot, el poc bestiar boví que queda a l'Urgell destaca en relació a l'absència d'aquest dels municipis veïns. Les disponibilitats farratgeres i, en general, l'orientació semi-intensiva del regadiu estan a la base d'aquestes diferències territorials (mapa 7.6).

7.2. La demografia i els canvis en l'organització territorial

L'anàlisi dels canvis demogràfics ha de ser cabdal dins d'aquest estudi, ja que les comarques són, abans que res, els homes i dones que les habiten. En els darrers decennis, la distribució territorial de la població ha sofert canvis importants que, sens dubte, s'hauran de tenir en compte de cara a establir una divisió comarcal adequada.

7.2.1. El marc regional: lleuger creixement demogràfic i pèrdua de pes dins del conjunt català

L'evolució demogràfica de la Plana d'Urgell no pot analitzar-se sense tenir en compte el marc regional i, fins i tot, el conjunt de Catalunya. Des del cens de 1857 la població de la regió de Lleida ha passat per èpoques d'estancament demogràfic i de creixement moderat, però una tendència pràcticament constant ha estat la pèrdua de pes dins del conjunt de la població catalana, la qual cosa està perfectament reflectida al quadre següent:

Any	Població Catalunya	Variació Índex	Població R. Lleida	Variació Índex	% R. LL/C
1857	1.652.291	100'0	192.127	100'0	11'6
1877	1.752.087	106'0	189.699	98'3	10'8
1900	1.966.382	119'0	197.603	102'9	10'0
1930	2.791.292	169'3	233.409	121'5	8'4
1940	2.890.274	174'9	224.136	116'7	7'8
1950	3.240.313	196'1	242.766	126'4	7'5
1960	3.928.648	237'7	253.605	132'0	6'5
1970	5.122.622	310'0	280.418	146'0	5'5
1981 ¹	5.956.414	360'4	289.927	150'9	4'8
1986 ¹	5.956.429	360'4	290.513	151'2	4'8

1. Cs població de dret. La resta d'anyo és població de fet.

Des de l'època dels treballs de la Ponència, la població de la regió ha experimentat un lleuger creixement, passant de 233.409 habitants, el 1930, als 290.513 de 1986, la qual cosa suposa una taxa acumulativa anual de 0'39, xifra bastant baixa, per sota, sens dubte, del seu creixement vegetatiu. Malgrat aquest creixement absolut, el pes relatiu de

la regió dins del conjunt català no ha fet sinó baixar: l'any 1930 representava el 8'4 % de la població catalana, contra el 4'8 % de 1886. La regió de Lleida ha quedat al marge del procés d'industrialització català, molt concentrat a l'àrea metropolitana de Barcelona i a l'eix costaner.

Això no vol dir que la regió de Lleida no hagi experimentat una transformació econòmica profunda, però aquesta s'ha centrat sobretot en el sector agrari, sense increments notables de població. Tanmateix, a mitjats dels anys cinquanta s'inicià un procés de creixement demogràfic moderat però significatiu que no s'estruciona fins a finals dels anys setanta, quan s'entra en un període d'estancament demogràfic gairebé total, com a la resta del conjunt català.

Aquesta tendència demogràfica no ha estat uniforme a tota la regió, dins de la qual s'han donat situacions molt diverses; des d'àrees que han experimentat un despoblament molt intens, fins a ciutats que han tingut un creixement accelerat. La simple contemplació de la taxa de creixement acumulatiu anual a nivell municipal, reflectida al mapa 7.7, és bastant aclaridora sobre aquests diferents comportaments demogràfics.

Del mapa anterior se'n desprèn ràpidament una primera conclusió: a grans trets, pot dir-se que a la regió hi ha dos comportaments demogràfics ben diferenciats; la regressió demogràfica de l'àrea perifèrica i el creixement o manteniment de l'àrea central. Aquesta dicotomia regional es presenta en molts terrenys i la demografia no n'és cap excepció. Tota l'àrea perifèrica, és a dir, el secà més empobrit, està abocat a un èxode rural que ni tan sols s'ha frenat del tot en els anys recents de crisi econòmica. L'àrea central, coincidint amb el reg més dinàmic, on es troben, en definitiva, les principals ciutats i vies de comunicacions, ha experimentat una evolució força variada, però que, de manera conjunta, pot qualificar-se de positiva.

Els trets fonamentals que permeten interpretar els canvis en la distribució territorial de la població de la regió són bàsicament dos: un procés ininterromput d'urbanització, és a dir, de concentració de la població als principals nuclis urbans, i un procés, també continuat, de concentració de la població a la zona central regada, paral·lel al despoblament del secà perifèric.

7.2.2. El procés d'urbanització

Malgrat el caràcter predominantment agrari de la regió, la seva població és cada cop més urbana, és a dir, viu als principals nuclis de població. Això pot veure's de manera clara al quadre 7.5, on ve classificada la població municipal per intervals de grandària.

Les xifres anteriors són bastant aclaridores del procés continuat d'urbanització, és a dir, de concentració de la població als principals nuclis urbans. Aquest fenomen és gairebé imperceptible en el període 1857-1900, però a partir de les primeres dècades del se-

Quadre 7.5. DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ MUNICIPAL
SEGONS INTERVALS DE GRANDÀRIA

	1857			1900		
	habitants	%	% acúm.	habitants	%	% acúm.
més de 100.000	—	—	—	—	—	—
50.001-100.000	—	—	—	—	—	—
10.001- 50.000	19.625	10'2	10'2	21.132	10'8	10'8
5.001- 10.000	5.368	2'8	13'0	—	—	10'8
4.001- 5.000	4.499	2'3	15'3	18.094	9'2	20'0
3.001- 4.000	7.065	3'7	19'0	—	—	20'0
2.001- 3.000	25.903	13'5	32'5	29.479	14'9	34'9
1.001- 2.000	63.361	33'0	65'5	62.566	31'7	66'6
fins a 1.000	66.306	34'5	100'0	66.032	33'4	100'0

habitants	1930		habitants	1950		habitants	1986	
	%	% acum.		%	% acum.		%	% acum.
—	—	—	—	—	—	107.749	37'1	37'1
—	—	—	52.049	21'8	21'8	—	—	37'1
38.066	16'8	16'8	—	—	21'8	24.202	8'3	45'4
17.676	5'0	21'6	18.620	7'7	29'5	24.202	8'3	54'2
9.140	3'9	25'5	4.049	2'0	31'5	9.220	3'2	57'4
18.802	8'1	33'6	20.166	8'3	39'8	20.273	7'0	64'4
27.944	12'0	45'6	27.874	11'4	51'2	21.783	7'5	71'9
71.094	30'8	76'4	63.332	26'1	77'3	36.526	12'6	84'5
54.965	23'6	100'0	55.113	22'7	100'0	45.113	15'5	100'0

Font: IGLESIES, J.: *El moviment demogràfic de Catalunya durant los últims cien años* I CIOG: Padrone municipals d'habitants de Catalunya, 1986.

gle actual es fa palès el creixement urbà, sobretot de la ciutat de Lleida, que, en el període 1910-1920, passa de 24.531 a 38.165 habitants. A partir de 1950, el procés d'urbanització s'accelera, i no només afecta a Lleida, sinó també a un grup de ciutats de segon ordre, com Balaguer o Tàrraga, o de nuclis amb menys tradició urbana, com Mollerussa.

El grau d'urbanització ha canviat molt entre 1930, època dels treballs de la Penèdla, i el moment actual; el creixement selectiu dels nuclis urbans serà realment important dins de l'anàlisi de l'organització territorial, encaminada a donar criteris per a l'establiment d'una divisió comarcal adequada als temps actuals. Algunes xifres dedudes del quadre anterior poden il·lustrar aquests canvis: l'any 1930 hi havia un total d'17 municipis per damunt dels 3.000 habitants, llindar mínim del que pot considerar-se com a nucli urbà dins d'un món agrari com el de la regió de Lleida; en conjunt, representaven el 33'6 % de la població regional. L'any 1986, un grup de 15 municipis per damunt dels 3.000 habitants representaven el 64'3 % de la població regional, xifra que gairebé doble la de 1930. Agafant el llindar dels 5.000 habitants, es comprova que l'any 1930 solament tres municipis el superaven (Lleida, Balaguer i Tàrraga), representant, en conjunt, el 21'6 % de la població regional; l'any 1986 eren 7 els municipis per damunt de 5.000 habitants, representant el 54'1 % de la població de la regió de Lleida.

Un primer element de canvi ha estat, doncs, el reforçament de l'estructura urbana; caldrà ara analitzar quins han estat els nuclis de població que més han contribuït a aquest procés d'urbanització general.

7.2.2.1. El predominant creixent de la ciutat de Lleida

Al passar de la visió d'una regió que s'urbanitza a l'anàlisi de l'evolució demogràfica dels diferents nuclis urbana, el primer tret a remarcar és el predomini creixent de la ciutat de Lleida. Les xifres són prou aclaridores: l'any 1930 vivia a Lleida el 16'6 % de la població regional, mentre que l'any 1986 el percentatge s'havia elevat fins al 37'1 %.

Durant tot aquest període Lleida ha reforçat el seu paper com a capital regional. L'augment de la mobilitat, amb la millora dels transports privats, ha atansat Lleida a tots els pobles de la regió, la qual cosa ha contribuït de manera important a desdibuixar els límits comarcals tradicionals. Molts centres de mercat han vist perdre una part de la seva clientela, que té actualment moltes més facilitats per a desplaçar-se a la ciutat de Lleida, on indiscutiblement l'oferta és molt superior.

L'actual situació es pot caracteritzar per una certa macrocefàlia lleidatana que ha desorganitzat el sistema de ciutats tradicional. Aquest fenomen es fa patent si s'aplica el

model «Rank-size» a la regió de Lleida. Aquest model presuposa l'existència d'una relació matemàtica entre la grandària d'una ciutat i el seu nivell jeràrquic dins del sistema urbà. Aquesta regularitat matemàtica és el resultat de forces oposades, centrífugues i centrípetes, que actuen sobre el sistema urbà, tendint, respectivament, a la dispersió i concentració de la població. A grans trets pot afirmar-se que un sistema urbà equilibrat s'adueix al model «Rank-size», mentre que un sistema urbà desequilibrat, macrocefàlic, en aquest cas, s'aparta cada cop més del model.

Això és el que ha succeït a la regió, tal com es pot veure reflectit al gràfic 7.3. L'any 1857, l'organització territorial de la regió es recolzava en alguns nuclis urbans que abastaven una determinada àrea d'influència. La ciutat de Lleida ja era dominant, però el seu pes no era tan aclaparador; Balaguer, la segona ciutat de la regió, era 3'6 vegades més petita que Lleida. Els petits caps comarcals exercien perfectament la seva funció d'abastir de serveis diversos a la població rural de l'entorn. La ciutat de Lleida, tot i tenir funcions administratives d'àmbit provincial, no era gaire diferent dels petits caps comarcals de la regió, com Balaguer, Tàrraga o Cervera. El gràfic 7.5. palesa com, a mesura que passen els anys, el sistema urbà de la regió s'aparta cada cop més del model teòric propi d'una xarxa urbana ben cohesionada. L'any 1986 el model està ja totalment distorsionat. Aquest any, la població de Balaguer que continuava essent la segona ciutat de la regió, era 6'4 vegades més petita que la de Lleida. En definitiva, s'assisteix a l'emergència de Lleida com a ciutat important dins del sistema urbà català i, fins i tot, espanyol, mentre que la resta de nuclis urbans de la regió queden a una distància molt gran.

Aquesta possible macrocefàlia lleidatana s'ha de tenir en compte en el moment d'elaborar una nova divisió territorial. Evidentment, Lleida ha de ser la capital regional de tot l'ampli territori que constitueix la seva àrea d'influència i, paral·lelament, la capital comarcal d'un territori més petit, constituït pels municipis més propers que cerquen a Lleida les funcions pròpies de l'àmbit comarcal, les quals també es troben en altres caps comarcals de la regió. S'ha d'evitar confondre la regió de Lleida amb la comarca de Lleida, la qual cosa podria abocar a una comarca massa extensa. L'actual delimitació de la comarca del Segrià s'introdueix dins de l'Urgell, abastant un territori que no forma pròpiament part de l'àmbit comarcal de Lleida, si bé forma part, lògicament, del seu àmbit regional.

L'evolució demogràfica de la ciutat de Lleida des de l'època dels treballs de la Ponència es pot veure al quadre següent:

Municipi	1850	Població		Índex variació	Índex variació
		1930	1986	1930-1986	1950-1986
Lleida	38.868	52.849	107.749	277	203

Des del cens de 1930, la població s'ha multiplicat per 2'7, mentre que durant el període 1950-1986, l'època més recent de consolidació del model econòmic agroindustrial, la població s'ha duplicat.

7.2.2. Els caps comarcals

Una vegada vist com la ciutat de Lleida se separa de la resta de nuclis urbans de la regió, assolint unes dimensions importants dins del context català i espanyol, serà interessant veure l'evolució demogràfica dels caps comarcals reconeguts, als quals s'ha afegit la ciutat de Mullerussa, que forma part, evidentment, del mateix esglaó demogràfic.

El procés d'urbanització ha afectat a tots els nuclis amb funcions comercials, però no amb la mateixa intensitat. Al quadre següent pot veure's llur evolució demogràfica des del cens de 1930.

Municipi	Població		Índex variació		Índex variació 1950-1986
	1930	1950	1930	1986	
Balaguer	5.700	6.469	13.097	229	202
Tàrraga	5.976	6.935	11.105	185	160
Cervera	4.554	5.216	6.545	143	125
Borges Blanques	4.586	4.849	5.209	113	107
Mollerussa	3.185	3.705	8.462	265	228

Font: IGLESIES, J.: *El poblamiento demográfico de Cataluña durante los últimos cien años* i CIDE.

A grans trets, els cinc municipis anteriors poden classificar-se en tres grups:

a) *nuclis comercials estancats*: aquest grup inclou les ciutats de Cervera i les Borges, amb un increment demogràfic mínim. La població de Cervera s'ha multiplicat per 1'4, des de l'època dels treballs de la Penència, i per 1'25, des de l'any 1950, data que pot considerar-se com a punt d'arrancada del creixement demogràfic recent dels nuclis urbans de la regió. L'evolució demogràfica de les Borges Blanques ha estat encara més minsa, amb un increment del 13 % des de 1930, xifra que no presuposa ni tan sols la conservació del creixement vegetatiu.

b) *nuclis comercials amb creixement moderat*: si bé els altres tres nuclis urbans han tingut increments demogràfics significatius, el de la ciutat de Tàrraga es pot qualificar solament de moderat. Des de 1930, la seva població s'ha multiplicat per 1'85, però aquesta xifra és una mica enganyosa, ja que des d'aquella època s'han produït les agregacions dels municipis d'Altet, la Figuerosa, Claravalls i el Talladell; el veritable nombre d'habitants de la ciutat és quelcom inferior. Ja que cal descomptar els de tots les entitats rurals agregades. L'any 1981, els habitants del municipi eren 11.046, dels quals 10.131 corresponien a la ciutat de Tàrraga.

c) *nuclis comercials amb creixement important*: dins d'aquest grup s'han inclòs Balaguer i Mollerussa, els dos municipis que han dublat àmpliament la seva població des de l'època dels treballs de la Penència. El creixement més important correspon a la ciutat de Mollerussa, que ha multiplicat per 2'65 la seva població de 1930. La nova divisió territorial no pot deixar de tenir en compte l'evolució demogràfica dels diferents nuclis urbans. El fet més destacable és l'increment demogràfic de Mollerussa, que ha consolidat la seva capitalitat sobre una bona part del Pla d'Urgell.

7.2.2.3. Els municipis superiors als tres mil habitants

A més de la ciutat de Lleida i dels cinc caps comercials mencionats, caldrà analitzar l'evolució demogràfica d'un conjunt de municipis que podrien considerar-se com el tercer esglaió dins de la jerarquia demogràfica de la regió. Al quadre següent pot veure's l'evolució de la població entre 1930 i 1986 de tots els municipis que sobrepassen actualment els 3.000 habitants, o que els sobrepassaven en el moment d'elaborar-se el treball de la Penència.

Municipi	1930	Població 1950	1985	Índex variació 1930-1985	Índex variació 1950-1985
Arbeca	3.118	3.012	2.385	0'76	0'74
Juneda	3.403	3.179	3.035	0'89	0'95
Alcarràs	3.053	3.394	4.402	1'44	1'29
Almacelles	3.128	3.741	5.431	1'73	1'45
Seròs	3.015	2.657	1.939	0'64	0'72
Alfarràs	1.541	1.709	3.141	2'03	1'83
Almenar	2.780	2.883	3.631	1'30	1'25
Alpicat	1.461	2.121	3.439	2'35	1'62
Agramunt	2.659	2.970	4.818	1'81	1'62
Bellpuig d'Urgell	2.884	3.137	3.777	1'30	1'20
Artesa de Segre	2.718	2.623	3.250	1'19	1'15

Font: IRI FSIES, J.: *El movimiento demográfico de Cataluña durante los últimos cien años* I CIDE.

El quadre anterior posa de manifest com l'evolució demogràfica dels nuclis d'aquest grup ha estat molt diferent. Hi ha un conjunt de 3 municipis que han perdut població en relació al 1930: Arbeca, Juneda i Seròs. En altres, el creixement demogràfic ha estat molt moderat: Almenar, Alcarràs, Bellpuig d'Urgell, Artesa de Segre i Agramunt; en aquests dos darrers casos, el creixement pròpiament urbà queda enmascarat per les agrupacions municipals produïdes, concretament de Donzell d'Urgell, a Agramunt i d'Anyà i Tudela de Segre, a Artesa de Segre. El creixement demogràfic d'Almacelles ha estat bastant important, convertint-se en el sisè municipi més poblat de la regió, per davant, fins i tot, d'un cap comarcal reconegut com les Borges Blanques. Solament dos municipis han duplicat la població de 1930: Alfarràs, amb un cert desenvolupament industrial en el ram tèxtil, però amb una crisi en els darrers anys, i Alpicat, que es beneficia de la proximitat de Lleida.

Alguns nuclis per sota dels 3.000 habitants tenen també importància dins de la xarxa urbana comarcal, sobretot Ponts i Guissona, amb àrees d'influència ben delimitades. De fet, l'evolució demogràfica d'aquest tercer esglai ha introduït pocs canvis dins de l'organització territorial de la regió.

7.2.3. El procés de concentració de la població a la plana regada

Com ja s'ha dit anteriorment, paral·lelament al procés d'urbanització s'ha produït una concentració creixent de la població a tota la plana central regada. El mapa 77, posava de manifest una organització territorial basada en una gran àrea perifèrica de secà, amb un despoblament molt acusat, la qual envoltava una àrea central, regada, amb creixement dels nuclis rurals.

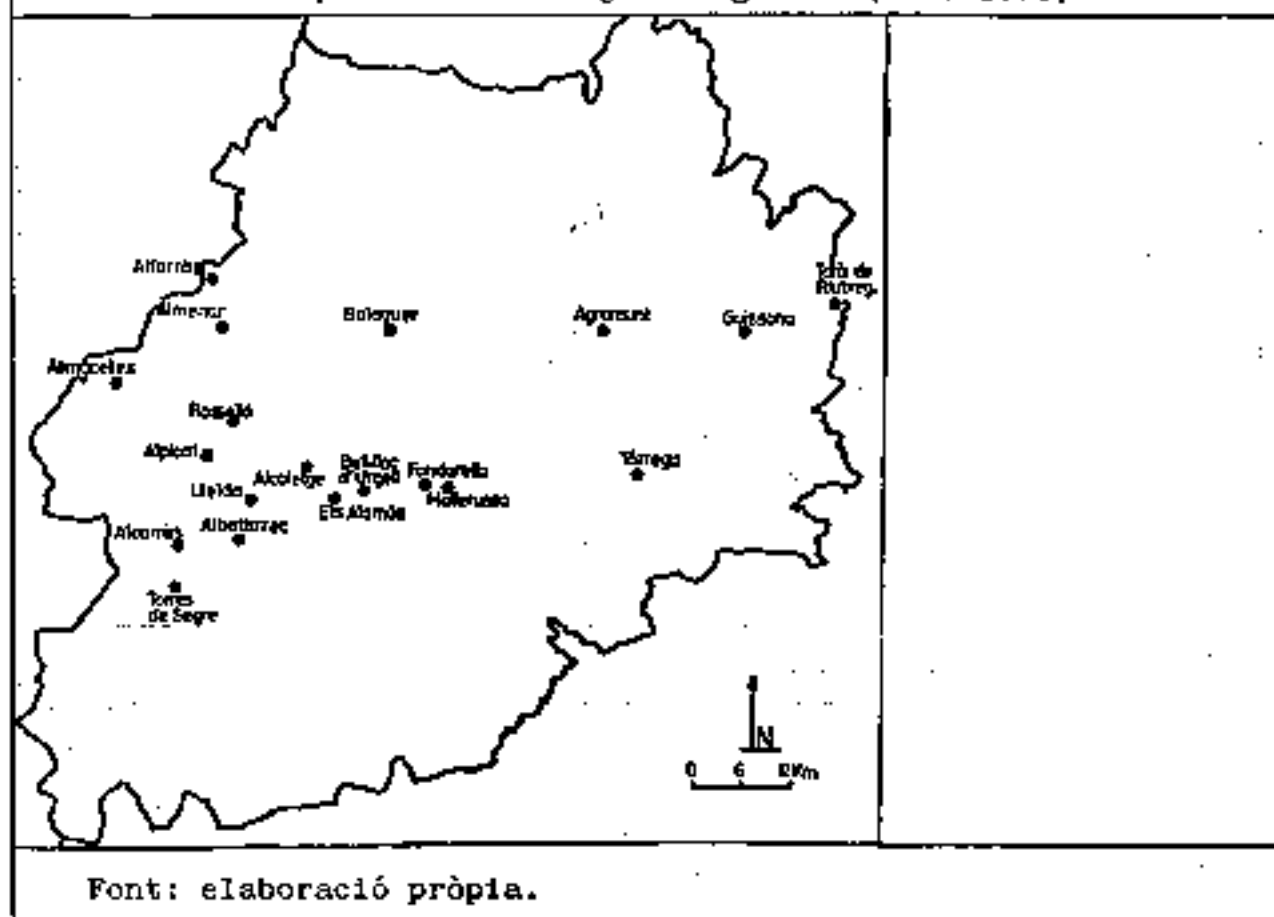
Aquest procés s'inicià ja a mitjats del segle passat, moment en el qual els municipis del secà perifèric van assolir els seus màxims poblacionals. La construcció d'infraestructura de riu, sobretot del Canal d'Urgell, afavorí el poblament de la zona central, mentre la zona perifèrica començava ja a despoblar-se. A partir de 1950, aquest doble procés s'accelera, l'exòde des del secà perifèric s'intensifica, abocant a un despoblament generalitzat i possiblement irreversible; mentrestant, continua el creixement demogràfic de l'àrea central, no perquè creixin els nuclis rurals, que estan estancats o en lleuger decreixement, sinó perquè les principals ciutats estan localitzades bé a la plana regada, bé en un àrea fronterera, com podria ser el cas de Tàrraga.

Al mateix temps, la N-II es converteix en un eix de desenvolupament econòmic, aplegant una bona part de la indústria que s'installa a la regió. Això contribueix encara més a reforçar aquest model territorial i el creixement demogràfic de l'àrea central.

Malgrat que s'analitza tot el període que va des dels treballs de la Ponència fins a l'època actual, cal reconèixer que els canvis més importants es produeixen a partir de 1950; llavors comença realment el procés d'urbanització generalitzada circumscrit anteriorment a la ciutat de Lleida, i s'accelera el despoblament de tota l'àrea del secà. Entre 1950 i 1986 poden distingir-se dos períodes diferents, si bé la tendència global de tot el període serà la mateixa. Entre 1950 i 1975 els canvis són importants, a partir de 1975, el procés es ralentitza enormement, però sense alterar la tendència. A partir d'aquesta data, el creixement demogràfic serà mínim, però continuarà donant-se a les ciutats i a la plana regada; mentre que el procés de despoblament s'amortiguarà, però sense aturar-se.

Entre 1950 i 1975 solament 33 municipis de la regió van tenir una evolució demogràfica positiva, mentre 116 van perdre població. Durant aquest període, la taxa de creixement acumulatiu anual va ser de 0'65, xifra realment baixa si es compara amb el conjunt del territori català, però que, tanmateix, representa un creixement important per a la regió. Aquest augment es va limitar a un nombre petit de municipis; en total són 18 els que van créixer per damunt de la mitjana regional, és a dir, que van incrementar llur pes relatiu dins de la població regional. Al mapa 7.8 poden veure's gràficament aquests municipis.

Mapa 7.8. Municipis amb taxa de creixement acumulatiu anual superior a la mitjana regional (1950-1975)

Font: elaboració pròpia.

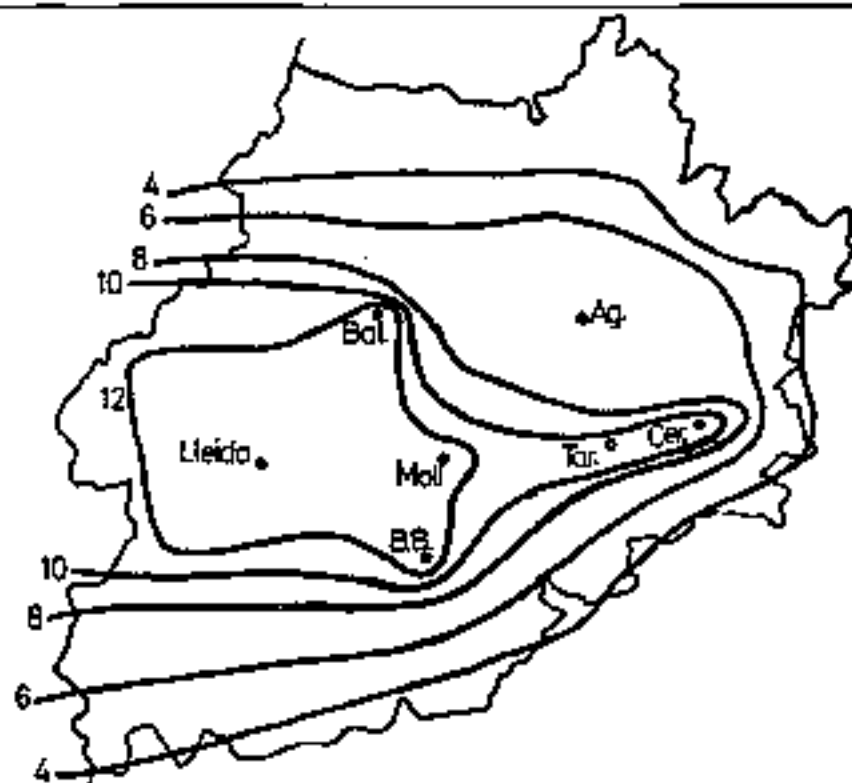
Lògicament, els principals centres urbans van créixer per damunt de la mitjana regional del període 1950-1975, però aquest no va ser el cas de Cervera i les Borges Blanques, els dos caps comarcals analitzats anteriorment. La resta de municipis

gràfic mesura la proximitat a la població total de la regió de cadascun dels seus nuclis de població. Els nuclis amb elevat potencial demogràfic estan propers al conjunt de la població, mentre que els que tenen un potencial demogràfic baix estan allunyats del conjunt de la població. Un nucli petit, per exemple els Alamús, però situat a prop dels principals centres de població (Lleida, Mollerussa, les Borges, etc.), té un potencial demogràfic elevat, mentre que un nucli relativament gran, però allunyat dels nuclis principals, com podria ser Guissonà, té un potencial demogràfic petit.

El potencial demogràfic d'un determinat nucli de població està format per la població d'aquest nucli i les de tots els altres nuclis de la regió, ponderades per la seva distància al nucli considerat.² Per tal de poder calcular el potencial demogràfic s'ha ha-

Mapa 7.10. Les isolínies de potencial demogràfic

Font: elaboració pròpia.

1. El potencial demogràfic té la fórmula següent:

$$PD_i = P_i + \sum_{j=1}^{n-1} \frac{P_j}{d_{ij}}$$

on P_i és la població del nucli «i»

P_j és la població del nucli «j»

d_{ij} és la distància entre els nuclis «i» i «j»

n és el nombre de nuclis de la regió

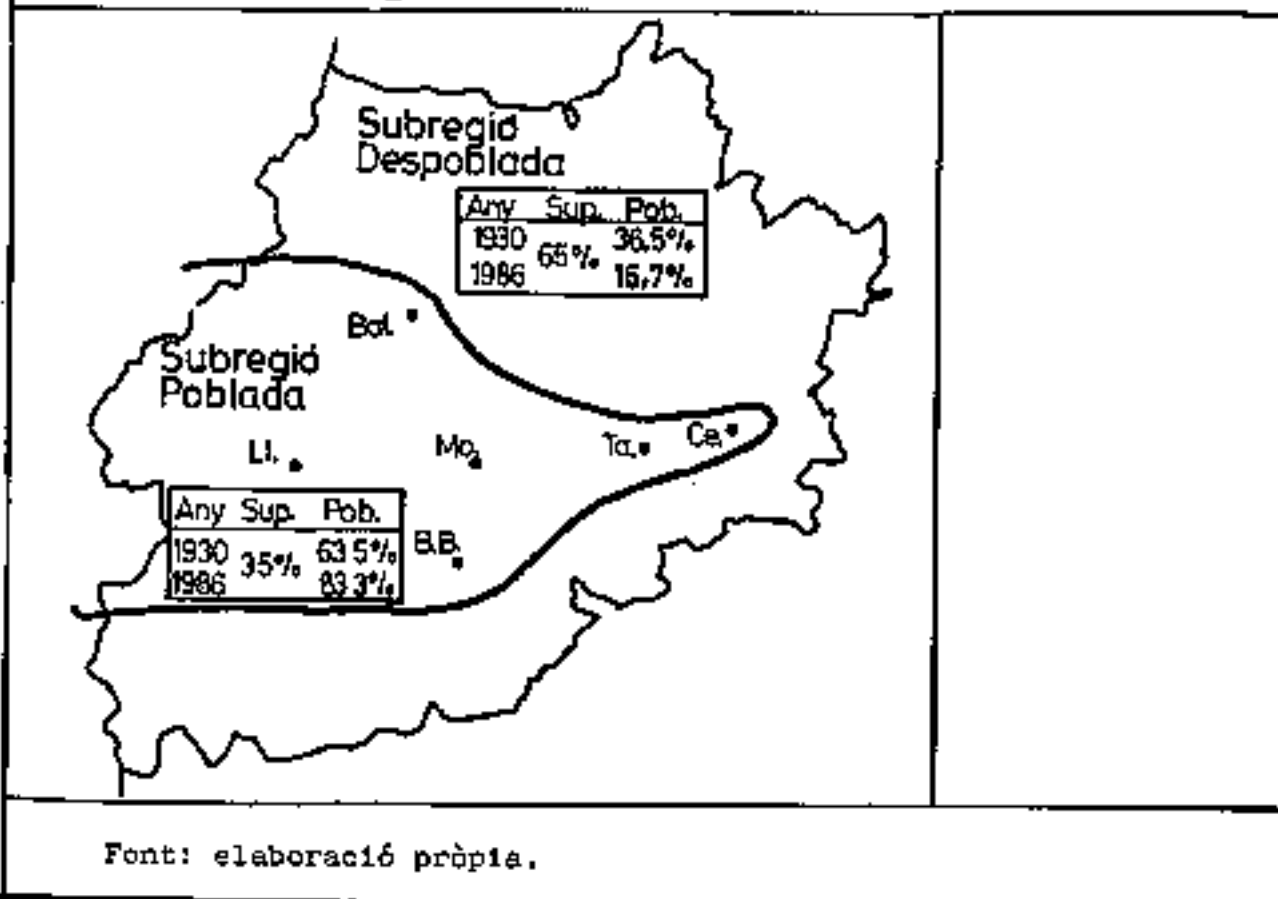
gut d'elaborar un graf de camins mínims que estableix les distàncies mínimes entre els diferents nuclis de població.

El resultat final del model és el mapa 7.10., en el qual tot el territori regional apareix dividit per successives isolínies de potencial demogràfic.

La importància d'aquestes isolínies no està en el seu valor absolut, sinó en la classificació que estableixen del territori regional. Es comprova com als voltants de la ciutat de Lleida es troben les isolínies de màxim potencial demogràfic, cosa lògica ja que correspon a l'àrea que està més propera al conjunt de la població regional. A mesura que hom s'allunya de la ciutat de Lleida i de la plana regada, el potencial demogràfic es fa més petit; l'Alta Noguera té el mínim potencial de la regió, és a dir, correspon a l'àrea més allunyada del conjunt de la població regional.

El potencial demogràfic permet definir perfectament un conjunt de línies concèntriques que van font-se més petites en allunyar-se de l'àrea central. La isolínia de potencial demogràfic 8.000 abasta tota l'àrea regada i els principals nuclis de població. Aquesta línia pot considerar-se la frontera entre la subregió poblada i la subregió despoblada. És solament una tercera part de la superfície regional, però concentra la gran majoria de la població. Una qüestió important serà l'observació del procés de concentració de la població a la que s'ha anomenat subregió poblada, definida per la isolínia de potencial 8.000. L'any 1857, la població regional estava molt més equilibrada territorialment; els centres urbans eren molt més petits i la plana central, en bona part, encara no era regada.

Mapa 7.11. Les subregions definides per la isolínia de potencial demogràfic 8.000

En aquella data, a l'interior de la isonívia 8.000 hi vivia el 51'2 % de la població, mentre que l'altre 48'8 % habitava la subregió despoblada, que en aquells temps, com es pot veure, estava encara molt habitada. El pas del temps no ha fet sinó incrementar la proporció de població de la subregió poblada a detriment de la despoblada. L'any 1930, en el moment previ als treballs de la Ponència, la proporció era del 63'5 %, a la regió poblada, enfront del 36'5 % a la despoblada.

Durant un període de més de 70 anys s'havia donat un procés de concentració a la plana central, però l'àrea perifèrica aplegava encara un volum de població important. L'any 1950, el procés continuava, però mantenint un ritme lent. En termes absoluts, la població de la subregió despoblada havia baixat de 93.825 habitants, el 1857, a 85.262, el 1930, i a 73.361, el 1950. A partir d'aquesta data s'entra en el període d'acceleració del procés. L'any 1986, la subregió despoblada representava solament el 16'7 % de la població regional; en termes absoluts havia baixat fins a 48.383, és a dir, un decreixement més important que el dels anys anteriors. Al mapa 7.11, pot veure's gràficament la distribució actual de la població regional a les dues bandes de la isonívia de potencial 8.000.

Al quadre següent poden veure's les xifres de població de les dues subregions, des de 1857 fins a l'època actual.

Any	Subregió poblada		Subregió despoblada	
	habitants	%	habitants	%
1857	98.300	51'2	93.825	48'8
1900	112.097	56'8	85.506	43'2
1930	148.147	63'5	85.262	36'5
1950	169.144	69'8	73.361	30'2
1986	242.130	83'9	48.383	16'7

Des de l'època dels treballs de la Ponència, la distribució territorial de la població ha experimentat canvis molt importants, els quals no poden oblidar-se en el moment de plantejar la futura divisió territorial de Catalunya. A la dècada dels trenta, el procés de concentració de la població a l'àrea central ja estava iniciat, però no tenia, ni de lluny, les dimensions actuals. Actualment, hi ha amplis territoris de la regió amb un poblament mínim: l'Alta Noguera, una gran part de la Segarra, les Garrigues més genuïnes, etc., mentre que l'àrea central ha vist augmentar la seva població, tant en termes absoluts com relatius.

7.2.5. L'evolució demogràfica de Mollerussa i del conjunt del Pla d'Urgell

Després de veure els trets fonamentals de l'evolució demogràfica de la regió, sobretot la seva distribució territorial, serà convenient fixar-se més detalladament en els canvis produïts a la Plana d'Urgell.

7.2.5.1. L'evolució demogràfica de Mollerussa.

El creixement demogràfic i econòmic de Mollerussa pot arribar a convertir-se en un tòpic que rebaixi la seva veritable importància, però el procés d'emergència de la ciutat és quelcom a tenir en compte al analitzar l'organització territorial de la regió i la seva evolució. Al quadre següent pot veure's com ha evolucionat Mollerussa dins de la jerarquia demogràfica de la regió.

Lloc	1857	1900	1930	1950	1986
1	Lleida	Lleida	Lleida	Lleida	Lleida
2	Balaguer	Balaguer	Tàrraga	Tàrraga	Balaguer
3	Cervera	Tàrraga	Balaguer	Balaguer	Tàrraga
4	Tàrraga	Cervera	Borges	Cervera	Mollerussa
5	Borges	Borges	Cervera	Borges	Cervera
6	Àger	Arbeca	Juneda	Almacelles	Almacelles
7	Seròs	Juneda	Mollerussa	Mollerussa	Borges
8	Agramunt	Bellvís	Almacelles	Alcarràs	Agramunt
9	Arbeca	Seròs	Arbeca	Juneda	Alcarràs
10	Almenar	Agramunt	Alcarràs	Bellpuig	Bellpuig
11		Bellpuig	Bellpuig		
23		Mollerussa			
24	Bellpuig				
65	Mollerussa				

L'any 1857, amb 967 habitants, Mollerussa ocupava el lloc 65ª entre els municipis de la regió. L'any 1900, la situació s'havia alterat una mica, però encara estava molt allunyada dels principals nuclis urbans; amb 1.759 habitants, estava al lloc 23ª dins de la jerarquia regional. L'any 1930, immediatament abans dels treballs de la Ponència, estava ja entre les poblacions importants, concretament en el setè lloc, i es podia plantejar el seu dret a la capitalitat comarcal; en aquell moment tenia 3.185 habitants, ostant, encara, per darrera dels nuclis urbans amb llarga tradició, com Balaguer, Tàrraga, Cervera o les Borges Blanques. L'any 1950, amb 3.705 habitants, Mollerussa continuava en el setè lloc, per darrera d'Almacelles, que havia desplaçat Juneda. A partir d'aquella data, el creixement de Mollerussa experimenta un salt qualitatiu i es converteix en l'actual centre urbà. L'any 1970 ja era, amb 6.685 habitants, el quart nucli urbà de la regió, havent desplaçat ciutats tradicionals com Cervera o les Borges Blanques. L'any 1986 continua en el quart lloc de la jerarquia, per darrera de Lleida, Balaguer i Tàrraga.

Una cosa que s'ha de remarcar és que Mollerussa ha estat el municipi que ha experimentat un creixement més important en el període 1950-1986, en el qual es configura la moderna regió de Lleida. Això queda ben palès al quadre següent:

*Municipis amb taxa de creixement
acumulatiu anual més elevada*

	Període 1950-1975		Període 1975-1986
Mollerussa	2'85	Mollerussa	1'23
Lleida	2'65	Aitona	1'02
Balaguer	2'56	Alpicat	0'96
Alfarràs	2'41	Guissona	0'97

En el període 1950-1975 Mollerussa va ser el nucli amb més creixement, per davant de Lleida i Balaguer, que són els que vénen immediatament darrera, segons la classificació establerta per les taxes de creixement acumulatiu anual. Durant aquest període, la regió va créixer amb una taxa acumulativa anual de 0'65, molt per darrera dels principals nuclis urbans. En el període 1975-1986, el creixement demogràfic es ralentitza enormement, però Mollerussa continua essent el municipi capdavanter, per davant d'Aitona, Alpicat i Guissona. Durant aquest període, va ser l'únic nucli important amb una taxa acumulativa anual superior a 1, mentre que la resta de centres urbans, inclosa la ciutat de Lleida, van tenir un creixement, en termes sempre relatius, inferior.

7.2.5.2. L'evolució dels nuclis agraris de la Plana d'Urgell

El comportament dels municipis de caire agrari està a mig camí de l'estancament i del lleuger decreixement demogràfic. Evidentment, el sector agrari del Pla d'Urgell és ric i dinàmic, però la manca d'altres activitats productives condemna els municipis agraris a l'estancament demogràfic. Entre 1950 i 1975 alguns municipis del Pla d'Urgell van tenir creixement demogràfic positiu, concretament foren els Alamús, Bell-lloch d'Urgell, Fondarella, Miralcamp, el Palau d'Anglesola, Bellpuig d'Urgell i Linyola, però de tots ells solament Bell-lloch i Fondarella van créixer per damunt de la mitjana regional. En el període 1975-1986, un total de 6 municipis van tenir evolució demogràfica positiva: els Alamús, Bell-lloch d'Urgell, Barbans, Bellpuig d'Urgell, la Fuliola i Linyola. La resta de municipis han tingut un decreixement demogràfic moderat, mai per sota d'una taxa acumulativa anual de -1.

A mig camí entre poble agrari i nucli terciari i industrial, Bellpuig d'Urgell ha tingut una evolució demogràfica molt moderada. El seu període de veritable creixement cal situar-lo entre 1857 i 1900, en el qual passa del lloc 24^a a l'11ª dins de la jerarquia demogràfica regional. A partir d'aquella data, la vila s'ha caracteritzat per un creixement demogràfic molt feble que l'ha mantingut entre el lloc 10^a i 11^a de la jerarquia, però sense que pugui parlar-se d'un procés de creixement accelerat similar al de Mullerussa.

7.3. El procés de diversificació econòmica

En el curs dels darrers decennis, la regió de Lleida ha experimentat un important procés de transformació econòmica, el qual s'ha traduït en una disminució important del sector agrari, tant pel que fa al nombre d'ocupats, com pel que fa al V.A.B.

Les dades proporcionades per *La Renta Nacional de España*, del Banc de Bilbao, permeten observar aquest procés de diversificació. Al quadre següent es pot veure l'evolució de la distribució sectorial del V.A.B. entre 1960 i 1973, referida al conjunt de la demarcació provincial, al no existir xifres desagregades a nivell comarcal o municipal.

	Sector agrari	Indústria	Construcció	Serveis	% V.A.B. Lleida/Cat.
1960	38'3	23'0	6'1	32'6	6'9
1971	35'2	24'5	5'1	38'4	5'9
1983	18'9	23'7	7'2	50'2	5'4

La distribució sectorial de la població activa permet detectar el mateix fenomen:

	Sector primari	Sector secundari	Sector terciari
1960	50'9	17'5	31'6
1971	43'8	26'3	29'9
1983	29'5	27'6	42'9

Les xifres anteriors posen de relleu una disminució del pes econòmic del sector agrari, un estancament industrial, ja que la regió de Lleida no ha participat d'una manera important en el procés d'expansió industrial catalana, i un creixement important del sector terciari, el qual s'ha desenvolupat bàsicament per dos mecanismes:

1. L'augment de la demanda de serveis lligats a l'increment general del nivell de vida.

2. L'augment de la demanda de serveis lligats a la modernització del sector agrari i de l'activitat econòmica general.

Malgrat la disminució del pes relatiu, el sector agrari continua presidint la vida econòmica de la regió, induint l'aparició d'activitats industrials i terciàries. Tot això configura un model d'economia agroindustrial que s'ha anat consolidant en els darrers temps i que suposa una especialització clara i definida de la regió de Lleida en el conjunt català.

7.3.1. Una industrialització feble però amb consolidació d'una agroindústria important

El poc nivell d'industrialització de la demarcació provincial de Lleida es tradueix en un pes petit en el conjunt de la indústria catalana, però això no pot fer-se extensiu al sector agroalimentari, on el seu pes és important, tal com pot veure's a la comparació següent, amb dades corresponents a *La Renta Nacional de España* de l'any 1983.

	% Lleida/Catalunya	
	V.A.B.	Ocupació
Indústria (sense construcció)	3'5	3'6
Ind. agroalimentària	11'0	11'4

Les xifres del quadre anterior són prou eloqüents: la demarcació provincial només representava, l'any 1983, el 3'5 % del V.A.B. industrial de Catalunya, però l'11 % del corresponent a la indústria agroalimentària. Aquest predomini del sector agroalimentari es fa palès tant si s'analiza la distribució sectorial de la població industrial ocupada, com la del V.A.B. industrial o la de les inversions industrials.

A) La distribució sectorial de la població ocupada i el V.A.B. industrial

La Renta Nacional de España permet conèixer també la desagregació sectorial del V.A.B. i de la població ocupada industrial de la demarcació provincial de Lleida, amb els resultats reflectits al quadre següent:

	Ocupats	%	V.A.B. (milions pes.)	%
Prod. energètics i aigua	2.198	8'7	9.488	16'9
Mínerals i metall	251	1'0	346	0'6
Mínerals i prod. no metàl.	1.707	6'8	3.199	5'7
Prod. químics	490	1'9	1.195	2'1
Prod. met. i maquinària	4.169	16'6	7.570	13'5
Mat. de transport	180	0'7	458	0'8
Alimentació	7.900	31'4	21.112	37'5
Tèxtil, cuir, calçat	4.763	18'9	6.115	10'9
Paper, arts gràfiques	1.316	5'2	3.782	6'7
Fusta, mobles	1.866	7'4	2.278	4'1
Cautxú, plàstics i altres	347	1'4	665	1'2

Les xifres anteriors posen de manifest el predomini clar de la indústria agroalimentària en el conjunt de la indústria lleidatana, però el fet d'utilitzar dades provincials desvirtua una mica el seu veritable pes, ja que inclou tota la producció hidroelèctrica de les comarques de muntanya; el mateix quadre, referit exclusivament a les comarques que constitueixen la regió de Lleida, donaria encara un pes superior del sector agroalimentari.

B) Les inversions industrials

Les dades sobre inversions industrials procedeixen dels fulls del Registre Industrial i dels fulls del Registre d'Indústries Agràries i són publicades periòdicament per la revis-

ta «Economia Industrial». Les xifres d'inversions industrials s'han d'agafar amb precaució, ja que acostumen a estar força infravalorades respecte de les inversions totals. Tanmateix, són un bon indicador de la marxa de la indústria i de la seva distribució sectorial. Al quadre següent es poden veure les inversions industrials a la regió de Lleida, en el període 1967-1983.

Sector	Milers ptes.	%
Agroalimentari	15.591.580	58'0
Tèxtil	1.092.810	4'1
Pell, confecció	362.910	1'4
Fusta, moble	581.924	2'2
Paper, arts gràfiques	4.373.684	16'4
Química	754.527	2'9
Materials construcció	834.339	3'2
Metall	1.704.542	6'7
Construcció	635.456	2'4
Energia	19.903	0'1
Altres	407.462	1'6

El pes del sector agroalimentari pot semblar, fins i tot, exagerat, però cal tenir en compte que inclou les inversions importantíssimes realitzades en les instal·lacions de conservació, manipulació i comercialització de fruita dolça, que tot i constituint pròpiament una activitat industrial formen part del procés de transformació de la producció agrària de la regió.

7.3.2. La distribució territorial de la indústria de la regió

Una vegada definida com a regió poc industrialitzada, però amb un sector agroindustrial poderós, la següent qüestió a tractar serà la distribució territorial, tant la del conjunt de la indústria, com la del sector agroalimentari en concret. La localització industrial ve condicionada per tres factors:

- La localització als nuclis urbans
- La localització a la plana regada.
- La localització a la N-II.

Aquesta són els tres elements determinants de la localització de la indústria a la regió de Lleida. La isolinia de potencial demogràfic 8.000, definida anteriorment, que separava la subregió poblada de la subregió despoblada, separa, també, la subregió industrial, entesa en termes relatius, de la subregió desindustrialitzada. A l'interior d'aquesta isolinia, que suposa solament el 35 % de la superfície regional, s'hi solana el 83 % de la població i el 88 % dels assalariats industrials. A l'exterior d'aquesta línia hi ha, tanmateix, un nucli que ha esdevingut fortament industrialitzat i, precisament, fins d'aquesta indústria agroalimentària pròpia de la regió, es tracta, lògicament, de la vila de Gulssona, exemple bastant prototípic de industrialització rural i endògena.

A) Els assalariats industrials

La indústria existent es localitza bàsicament als centres urbans. Al quadre següent es pot veure el nombre d'assalariats industrials de la ciutat de Lleida i dels principals caps comercials de la regió. Cal advertir que, pel caprici dels límits municipals, no és estrany que l'àrea industrial d'algun nucli urbà estigui ficada dins d'un terme municipal veí. Això ha portat a considerar les següents agrupacions: Lleida-Alcarràs, Balaguer-Vallsoba de Balaguer, Mollerussa-Fondarella i Tàrraga-Vilafressà. En el cas de Mollerussa, no s'a inclou el municipi de Golmés, perquè la indústria que està a cavall dels dos municipis

pls consta com a pertanyent a la ciutat de Mollerussa. Les xifres d'assalariats industrials corresponen a 1983 i estan obtingudes de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.

	<i>Assalariats Industrials</i>	<i>% assalariats Industrials regió</i>	<i>% població regional</i>
Lleida	6.124	37'3	38'3
Balaguer	1.165	7'6	4'8
Tàrraga	1.147	7'2	4'0
Mollerussa	1.229	8'2	3'1
Cervera	618	4'2	2'2
Borges	353	2'1	1'6

Lògicament, la ciutat de Lleida aplega el màxim nombre d'assalariats industrials. El seu pes industrial és similar al pes demogràfic. Entre els caps comarcals, siguin reconeguts o no, com és el cas de Mollerussa, n'hi ha un grup de tres amb una importància industrial similar. Pel nombre d'habitants, la ciutat de Mollerussa es confirma com el segon nucli industrial de la regió de Lleida, si bé formant part d'un grup amb una importància similar, en el qual també estan incloses les ciutats de Tàrraga i Balaguer. Els altres dos caps comarcals reconeguts tenen una importància industrial molt menor, fins que en el cas de les Borges Blanques l'absència d'indústria és realment notòria.

Darrera dels caps comarcals, solament tres municipis superen els 300 assalariats industrials, entre els quals destaca Guissona.

	<i>Assalariats Industrials</i>	<i>% assalariats Industrials regió</i>	<i>% població regional</i>
Guissona	800	5'3	0'8
Agramunt	450	2'9	1'6
Alfarràs	385	2'3	1'1

L'expansió industrial de Guissona li atorga una importància comparable a la dels principals caps comarcals, si bé la seva indústria és poc diversificada, concentrada bàsicament, en un sol sector i una sola empresa, la Cooperativa Agropecuària.

B) Les Inversions Industrials

Serà també interessant veure la distribució municipal de les Inversions Industrials en el període 1967-1983. Al quadre següent es poden veure les Inversions Industrials realitzades als principals caps comarcals.

	<i>Milers pes.</i>	<i>%</i>
Lleida	6.574.842	24'7
Mollerussa	2.092.359	7'9
Balaguer	3.626.629	13'6
Tàrraga	463.594	1'7
Les Borges Blanques	1.029.018	3'9
Cervera	473.047	1'8

La ciutat de Mollerussa ocupa el tercer lloc pel que fa al volum d'inversions industrials, per darrera de Lleida i Balaguer. Cal tenir en compte que una bona part de les inversions corresponen als nuclis rurals, cosa que no succeeix amb els assalariats industrials, degut a les fortes inversions en instal·lacions de conservació de la fruita dolça. Això fa que localitats com Almenar, Aiguallre o Benavent de Lleida tinguin una importància si-

milar a la d'alguns caps comarcals, pel que fa, lògicament, al volum d'inversions industrials.

C) La distribució territorial de la indústria agroalimentària

Donat que el sector agroindustrial és el més important i el que caracteritza econòmicament tota la regió, serà interessant veure també quins és la seva distribució territorial. Al quadre següent pot veure's el pes, dins del sector agroalimentari, dels diferents caps comarcals, expressat en xifres de treballadors assalariats de l'any 1983.

	Assalariats	%
Lleida	2.893	42'9
Balaguer	258	3'8
Tàrraga	337	5'0
Mollerussa	668	9'8
Corvera	226	3'3
Les Borges Blanques	143	2'1

Entre els caps comarcals, Mollerussa és el segon centre agroindustrial, després de la ciutat de Lleida, però si es consideren tots els nuclis de població de la regió ocupa el tercer lloc, per darrera de Guissona, que aplega un 11'8 % dels assalariats agroindustrials de la regió.

Pel que fa a les inversions industrials, Mollerussa també ocupa el segon lloc, per darrera de Lleida.

	Milers ptes.	%
Lleida	4.327.521	27'8
Balaguer	365.060	2'3
Mollerussa	894.687	5'7
Tàrraga	183.862	1'2
Les Borges Blanques	818.709	5'2
Corvera	234.932	1'5

7.3.3. La indústria a Mollerussa

A l'anàlitzar la distribució territorial de la indústria a la regió s'ha capçat ja el paper realment important de la ciutat de Mollerussa:

1. És la segona ciutat pel nombre d'assalariats industrials, formant part d'un grup en el qual s'inclouen, també, Balaguer i Tàrraga.
2. És el tercer nucli per volum d'inversions industrials, per darrera de Lleida i Balaguer.
3. És el tercer municipi pel que fa a assalariats del sector agroalimentari, per darrera de Lleida i Guissona.
4. És el segon nucli pel que fa a les inversions agroalimentàries, per darrera solament de la ciutat de Lleida.

Al quadre següent pot veure's la distribució sectorial dels treballadors assalariats a la indústria de Mollerussa:

	Treb. assalariats	%
Alimentació	668	54'4
Tèxtil i confecció	42	3'4
Fusta, mobles	87	7'1
Paper, arts gràfiques	152	12'4
Material construcció	122	9'9
Metall	158	12'9

El coeficient d'especialització és un indicador utilitzat normalment per comparar el perfil industrial d'una àrea petita, la ciutat de Mollerussa, en aquest cas, amb el d'una àrea molt més gran i amb una indústria àmpliament diversificada, com és el cas del conjunt català. El coeficient d'especialització es mou entre 0, que indica una coincidència total entre l'àrea petita i la gran, i 1 que indica una discrepància total entre les dues àrees. El coeficient d'especialització s'aransa a la unitat com més especialitzada està, en una sectors determinats, la indústria de l'àrea petita.

El coeficient d'especialització de Mollerussa, sense incloure el sector de la construcció, és de 0'58, xifra bastant elevada que indica una especialització important en un nombre reduït de sectors industrials. En termes relatius, hi ha dos sectors que tenen una importància més gran a Mollerussa que al conjunt català: l'agroalimentari i el paperer. Mollerussa és un dels exemples més reeixits d'industrialització agroalimentària basada en les iniciatives locals: la ciutat s'ha convertit en un dels motors principals de l'economia agroindustrial que caracteritza el conjunt de la regió de Lleida.

Pes demogràfic sobre la regió: 3'1 %

Pes industrial sobre la regió: 8'2 %

Coefficient d'especialització: 0'58

	%	% acum.
Sectors dominants: alimentació	54'4	
metall	12'9	67'3
paper	12'4	79'7
Empreses principals: H.ERCESA	25'2	
SAGRA	10'3	35'5
G. CASTELLO	9'0	44'5

Amb un 3'1 % del pes demogràfic de la regió, la ciutat de Mollerussa, incloent-hi, també, el municipi de Fondarella, aplega el 8'2 % dels assalariats industrials de tota la regió. El sector agroalimentari és clarament dominant, si bé també hi ha una presència notable del sector paperer i de tallers metallúrgics, lligats, en bona part, a l'economia agroindustrial. La industrialització s'ha basat fonamentalment en les iniciatives locals o comercials, si bé amb posterioritat s'ha donat una incorporació important al complex agroalimentari internacional. Tot i que hi ha indústries grans, no pot parlar-se d'un predomini clar de cap de les indústries existents. Les tres més importants ocupen el 44'5 % del conjunt dels assalariats industrials, xifra no excessivament alta, orientadora d'una diversificació empresarial considerable, així com d'una presència notable de petites empreses al costat de les més grans.

Mollerussa és el nucli industrial més important del Pla d'Urgell, però no és l'únic. A la vila de Bellpuig d'Urgell s'ha produït també un procés d'industrialització significatiu, amb una distribució sectorial bastant diversificada, reflectida al quadre següent:

	Treballs assalariats	%
Allimentació	44	20'2
Tèxtil, confecció	18	8'3

* El coeficient d'especialització respon a la fórmula següent:

$$C_e = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{X_i - Y_i}{Y_i}}{n} \cdot 100$$

X: distribució percentual de la indústria a Catalunya

Y: distribució percentual de la indústria a Mollerussa

n: número de sectors industrials considerats

	777rèb. assessorats	%
Fusta, mobles	13	6'0
Paper, arts gràfiques	2	3'9
Química	22	10'1
Material construcció	58	26'8
Metall	60	27'3
	217	100'0

A Bellpuig d'Urgell és el sector del metall i el de materials per a la construcció els que tenen una importància més gran, mentre que el desenvolupament agroindustrial ha estat menor.

Pes demogràfic sobre la regió: 1'3 %

Pes industrial sobre la regió: 1'5 %

Coefficient d'especialització: 0'36

	%	% acum.
Sectors dominants: metall	27'3	
mat. const.	26'8	54'1
agroalimentari	20'2	74'3

En el cas de Bellpuig d'Urgell el pes demogràfic i el pes industrial en el conjunt regional són bastant similars. El coeficient d'especialització és de 0'36, indicant una indústria diversificada, la qual pot fer-se extensiva, també, al terreny empresarial, sense cap indústria dominant.

El desenvolupament agroindustrial no s'ha limitat als dos principals nuclis urbans del Pla d'Urgell, sinó que hi ha una certa presència a bastants municipis de característiques més rurals; pot destacar-se l'empresa lletera PAIDO, S. A. a Bellvis, o la malleria LA MORAVIA, a Bell-lloc d'Urgell.

7.3.4. Un estudi sobre l'expansió industrial a les ciutats catalanes

Una de les anàlisis més interessants sobre l'expansió industrial de les ciutats catalanes, prescindint de l'àrea metropolitana de Barcelona i centrant-se en la xarxa de petites i mitjanes ciutats que configuren el país, és el llibre de Pere Llonart: *Els atractius industrials de vint-i-nou ciutats catalanes*. L'autor tria un grup de 29 ciutats i les classifica atenent a dos paràmetres: la dinàmica industrial i el caràcter local o foràni de les iniciatives. Pel que fa a la dinàmica distingeix tres nivells:

- Ciutats molt dinàmiques.
- Ciutats dinàmiques.
- Ciutats poc dinàmiques.

Pel que fa a la tipologia d'iniciatives distingeix entre:

- Iniciatives locals.
- Iniciatives forànies.
- Iniciatives locals i forànies alhora.

A partir d'aquesta doble classificació estableix el quadre següent:

	<i>Ciutats amb dinàmica industrial autòctona</i>	<i>Ciutats amb dinàmica industrial forana</i>	<i>Ciutats amb dinàmica industrial local / forana</i>
Molt dinàmiques	Igualada Manlleu	Tarragona Corredor A-17 Corredor Tordera	Grenollers Mataró Valls Girona Vilafranca
Dinàmiques	Olot Mollerussa Vic Torrelló Lleida Manresa Vilanova	Montblanc	El Vendrell
Poc dinàmiques	Figueres Ripoll Berga La Seu	Baixa Tordera Balaguer Tàrraga Tortosa	

Serà interessant centrar-se en les ciutats de la regió de Lleida que Pere Leonart incorpora al grup de les 29 ciutats industrials de Catalunya. Considera quatre ciutats: Lleida, Mollerussa, Balaguer i Tàrraga, però les caracteritza de manera diferent. Lleida i Mollerussa són les dues úniques ciutats de la regió considerades com a dinàmiques i amb una industrialització basada en les iniciatives locals. En canvi, Balaguer i Tàrraga són considerades com a ciutats poc dinàmiques industrialment i dependents de la iniciativa forània.

7.3.5. Una manifestació de l'expansió econòmica de Mollerussa: la Fira de Sant Josep

La Fira de Sant Josep s'ha convertit en una manifestació clara del progrés econòmic de la ciutat de Mollerussa. Els seus orígens es remunten a l'any 1873, de manera que el 1987 se celebra la 115^{ena} edició. Des de 1950, la Fira inicial, bàsicament ramadera, s'amplià amb l'Exhibició de Maquinària Agrícola i Ramadera. A partir de 1979-80 la Fira va entrar en un nou procés d'expansió, ampliant les instal·lacions i diversificant les manifestacions.

Dins de Catalunya, la Fira solament admet comparació amb les de Manresa, Vic, Reus o Lleida. Dins la pròpia regió, només la Fira de Sant Miquel de Lleida pot considerar-se d'una importància superior, però no en el terreny de l'exhibició de maquinària agrícola, en el qual és, sens dubte, la primera de Catalunya. Els prop de 300 exhibidors, els més de 100.000 visitants i els 55.000 m² d'exposició aveten la transcendència de la Fira de Sant Josep. El Departament de Comerç i Turisme de la Generalitat reconeix a la Fira de Sant Josep un àmbit territorial bastant curiós, constituït per les comarques de l'Urgell, la Segarra, el Segrià, la Noguera, les Garrigues i el Barcelonès, però el seu veritable àmbit abasta al conjunt català i té, fins i tot, projecció a nivell de l'Estat espanyol.

Dins la Fira s'han anat creant manifestacions paral·leles, entre les quals cal citar les següents:

- Les Jornades Agropecuàries, que aquest any se celebraran per setena vegada.
- El concurs de bestiar boví frisó, iniciat el 1984.
- El premi d'innovació tecnològica agro-ramadera, que s'entrega per primer cop l'any 1987.
- El mercat de l'automòbil, l'Agroalimentària, etc.

7.3.6. *Una manifestació de la voluntat de diversificació econòmica: el 1.º monogràfic de disseny i moda*

El mateix Patronat de la Fira de Sant Josep ha endegat la celebració d'un monogràfic sobre disseny i moda, del qual es porta a terme la primera edició l'octubre de 1987, amb la clara intenció d'obrir pas al procés de diversificació econòmica de la ciutat, molt centrat, com s'ha vist, en el sector agroindustrial.

7.4. Aproximació a una tipologia socio-econòmica municipal

Com s'acaba de veure, els diferents aspectes del desenvolupament socio-econòmic es presenten de manera territorialment força diferenciada dins la regió de Lleida. Per a cada un d'ells s'ha intentat veure, més enllà de les diferències municipals, les coincidències existents entre grups de municipis contigus a nivell espacial. Dins aquests grups, s'ha descobert, per altra part, un comportament força homogeni dels municipis que componen allò que s'ha vingut anomenant com a àrea regada pel Canal d'Urgell o, més concretament encara, com a Urgell o Pla d'Urgell regat.

La implantació dels regadius del Canal d'Urgell ha suposat la transformació socio-econòmica de tota una zona, que apareix amb uns trets distintius dins el conjunt de la regió de Lleida. Resultava interessant, després de veure els aspectes particulars d'aquestes diferències, intentar situar-los dins una perspectiva més general. Això és el que s'ha intentat fer a partir de diversos indicadors municipals, analitzats seguint les tècniques estadístiques de l'anàlisi factorial.

7.4.1. *Les tipologies agràries de la regió de Lleida*

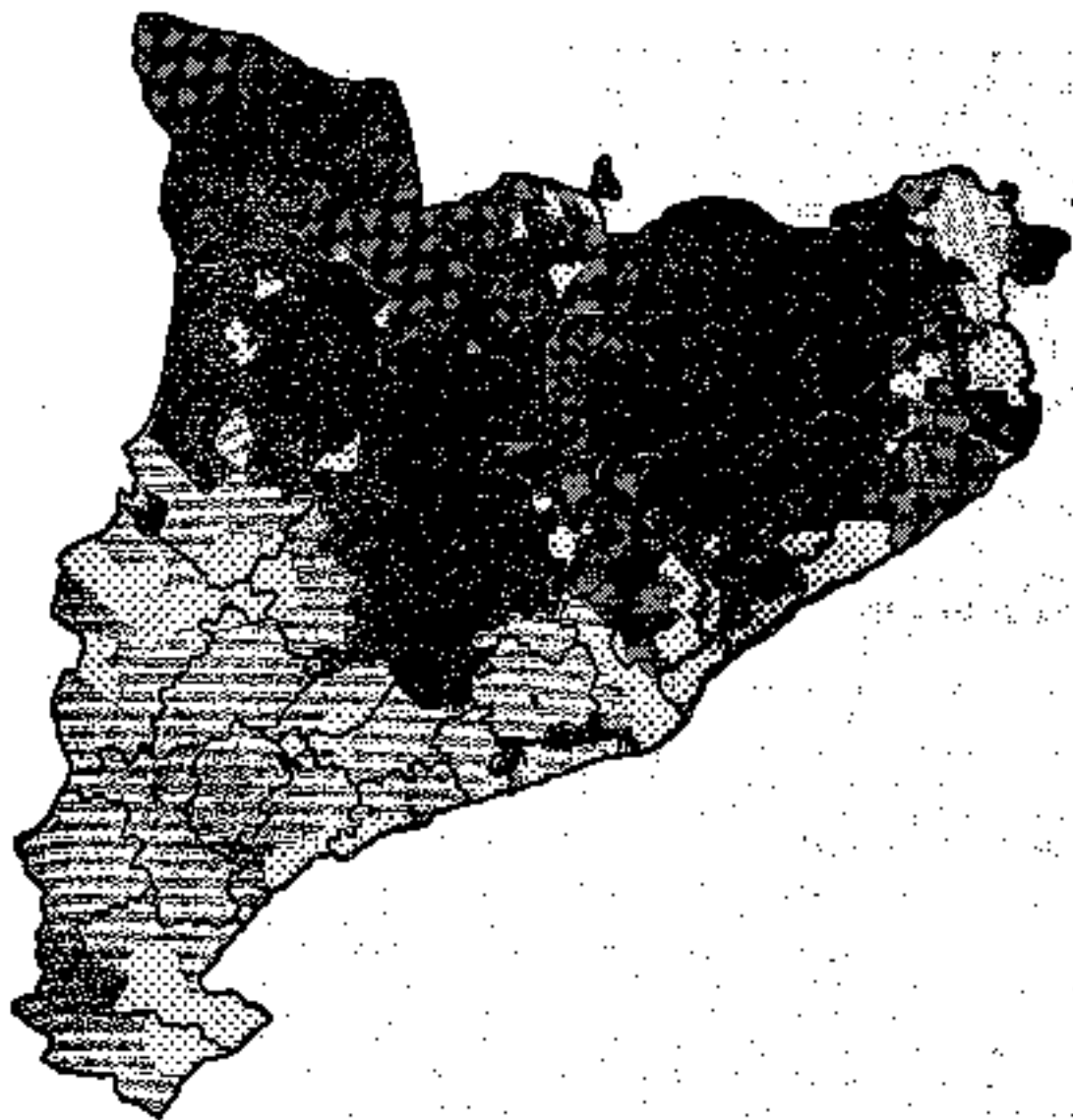
L'intent de tipificar les característiques agràries municipals no és nou i alguns autors se n'han ocupat amb major o menor fortuna en allò que pertoca al conjunt de Catalunya. Una de les anàlisis completes és la que efectuà el Centre d'Estudis de Planificació per encàrrec del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, l'any 1980.¹⁶

A partir de l'anàlisi de 43 variables agràries referides al conjunt de municipis de Catalunya, els autors arriben a definir 4 tipologies. Aquestes tipologies corresponen a una agrupació municipal de fiabilitat dubtosa, que consisteix en classificar els municipis en relació als eixos de coordenades del primer i segon factors resultants d'una «anàlisi de components principals». No s'explica en què consisteixen exactament les 4 tipologies i l'explicació del significat dels factors resulta força etèria.

En tot cas, els municipis de la regió de Lleida apareixen repartits en tres de les tipologies, que es distribueixen de manera concèntrica. En el centre es troben els municipis que, des d'Almacelles fins a Bellpuig d'Urgell i des de Sudanel·l a Vilanova de Secrà o des de Torrecrossa a Bellcaire d'Urgell, basen la seva economia de manera absoluta en el regadiu. Al voltant d'aquesta àrea central es dibuixa una àmplia franja de municipis que a partir d'ús de Balaguer, Camarasa, Agramunt, Tarrega i Ciutadilla acaben d'ocupar tota la part meridional i occidental de la regió de Lleida. Són municipis que, per les seves característiques, s'identifiquen més amb l'agricultura de secà mediterrània (conreus arbustius, explotacions relativament petites, ramaderia poc important). Finalment, queda un grup de municipis més exteriors, corresponents a la Segarra i la meitat septentrional de la Noguera (delimitació comarcal de la Ponència). Aquests municipis s'identifiquen amb els secans cereal·licles de la Catalunya central, amb explotacions més grans i activitat ramadera relativament important (mapa 7.12).

16. GRAYACÓS, A. (dir.): *Sector agrari i territori*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.A.E.P., 1984.

Mapa 7.12. Tipologies agràries municipals segons el C.E.P.
(1981)

Font: C.E.P.: Sector agrari i territori. Barcelona: D.A.R.P.,
1984. pàg. 141.

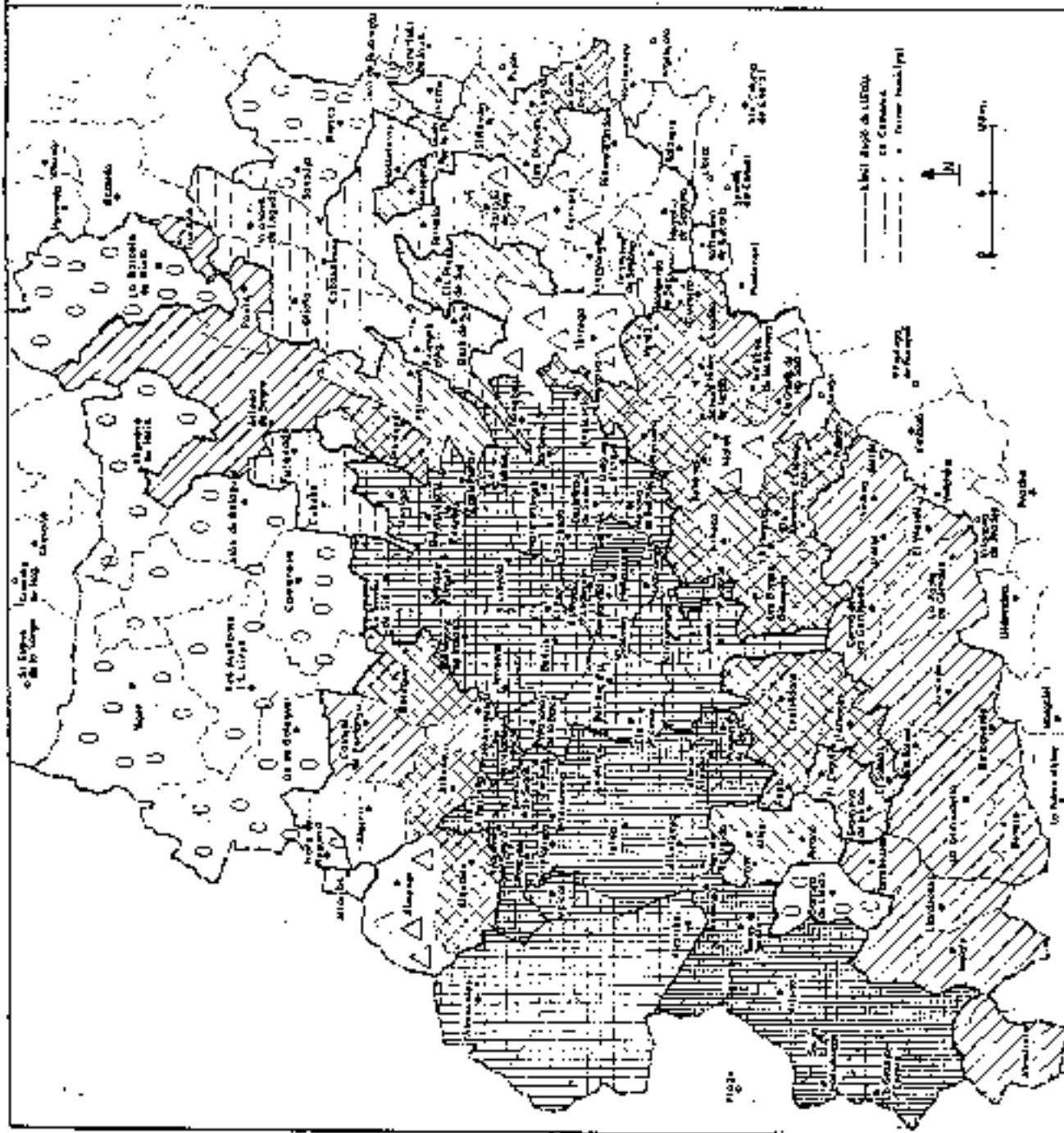
Mapa 713

TIPOLOGIES AGRARIES

Llegenda

- Regadiu intensiu
- poc intensiu
- Seca intensiu
- productura
- Seca cerealista: exten.
- mes extensiu
- de muntanya
- amb parcel·lants municipals

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

*****ZIBRANCEJCAL CLOSTER A

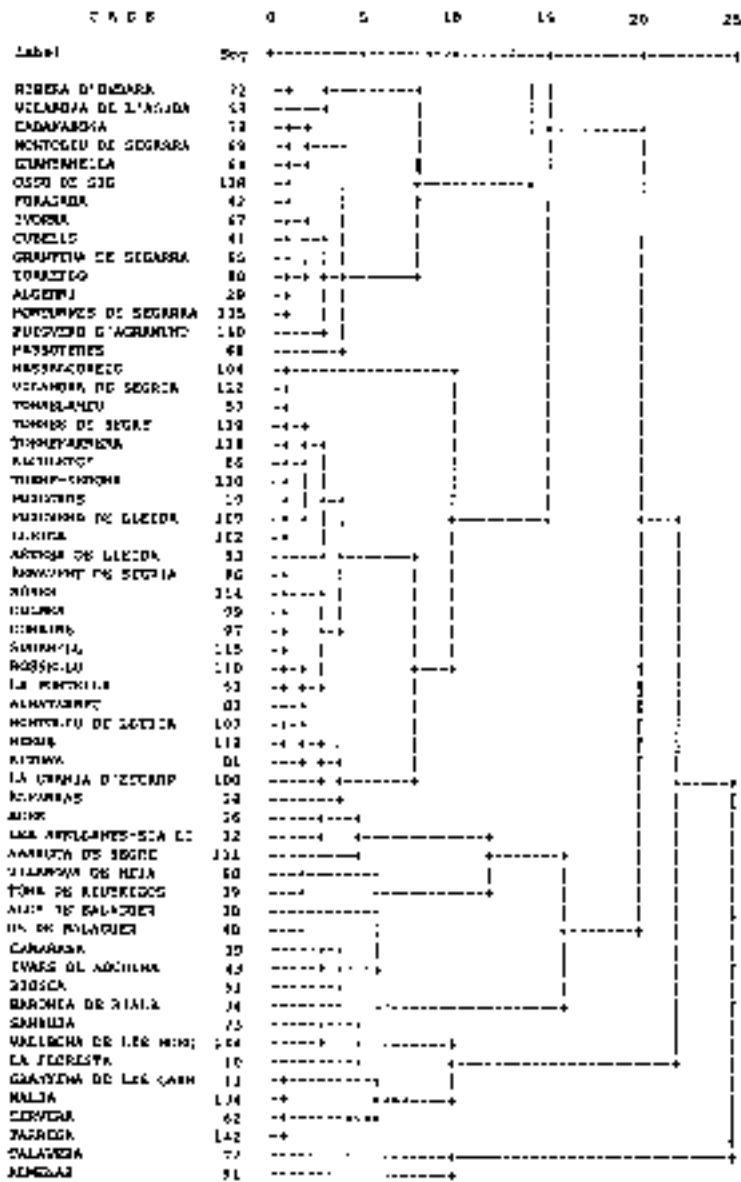
Gráfico 7.4

Mapa de distâncias entre os municípios (Distâncias em Km)

Mapa de distâncias entre os municípios

Label	NOME	Seq	7	5	20	15	10	25
ESTARAS		63	---	---	---	---	---	---
EL BACH		74	---	---	---	---	---	---
ST JOHN DE LA FLAMA		75	---	---	---	---	---	---
SARGIA DE MARRA		78	---	---	---	---	---	---
AGUERO		84	---	---	---	---	---	---
AGUAS		87	---	---	---	---	---	---
GUADALUPE		88	---	---	---	---	---	---
LOS OJOS		79	---	---	---	---	---	---
AGUERO		123	---	---	---	---	---	---
PLANS DE RIO		71	---	---	---	---	---	---
SURTA		116	---	---	---	---	---	---
L'ALBAGES		3	---	---	---	---	---	---
EL SOLERAS		20	---	---	---	---	---	---
NEBARRIS		124	---	---	---	---	---	---
PUGEDA		11	---	---	---	---	---	---
ST MARCE DE MARRA		141	---	---	---	---	---	---
ST JOHN DE PABRENET		78	---	---	---	---	---	---
VERDU		145	---	---	---	---	---	---
PRECOUS		53	---	---	---	---	---	---
VELAROSA		140	---	---	---	---	---	---
ALDEA		27	---	---	---	---	---	---
AGUERO		88	---	---	---	---	---	---
GUADALUPE		117	---	---	---	---	---	---
AGUAS		114	---	---	---	---	---	---
PRECOUS		119	---	---	---	---	---	---
BALENER		33	---	---	---	---	---	---
ALDEA		2	---	---	---	---	---	---
LOS OJOS NEBARRIS		4	---	---	---	---	---	---
L'ESPESA ALBA		8	---	---	---	---	---	---
EL OJOS		14	---	---	---	---	---	---
CASTELLAN		4	---	---	---	---	---	---
ASPA		48	---	---	---	---	---	---
NEBARRIS		87	---	---	---	---	---	---
BOYS		51	---	---	---	---	---	---
TEJANO		46	---	---	---	---	---	---
L'ALBA		3	---	---	---	---	---	---
EL OJOS		14	---	---	---	---	---	---
EL OJOS		8	---	---	---	---	---	---
ARTISA DE NEGRE		11	---	---	---	---	---	---
CASERIO DE PABRENET		40	---	---	---	---	---	---
ALBA		123	---	---	---	---	---	---
EL OJOS DE NA GAI		117	---	---	---	---	---	---
BOYS		5	---	---	---	---	---	---
CASTELLAN		130	---	---	---	---	---	---
BOYS DE LOS GARRIS		7	---	---	---	---	---	---
LA BOYS DE DURABLE		27	---	---	---	---	---	---
BOYS		31	---	---	---	---	---	---
TEJANO		34	---	---	---	---	---	---
LA GRANADILLA		13	---	---	---	---	---	---
JIMONA		18	---	---	---	---	---	---
DELLADURA		12	---	---	---	---	---	---
EL TORO		12	---	---	---	---	---	---
ALBA		80	---	---	---	---	---	---
LAGAROSA		131	---	---	---	---	---	---
TERRELLERA		111	---	---	---	---	---	---
JIMONA		14	---	---	---	---	---	---
TERRELLERA		23	---	---	---	---	---	---
HERALDO		105	---	---	---	---	---	---
TERRELLERA		143	---	---	---	---	---	---
ALBA		117	---	---	---	---	---	---
CASTELLAN		139	---	---	---	---	---	---
ALBA		124	---	---	---	---	---	---
BELLARTE D'ALBA		34	---	---	---	---	---	---
BOYS		98	---	---	---	---	---	---
LIMONA		44	---	---	---	---	---	---
ALBA		37	---	---	---	---	---	---
LA BOYS		131	---	---	---	---	---	---
BOYS D'ALBA		113	---	---	---	---	---	---
VILA-SARA		140	---	---	---	---	---	---
EL BOYS		50	---	---	---	---	---	---
EL BOYS D'ALBA		108	---	---	---	---	---	---
VILA-SARA DE BELLARTE		147	---	---	---	---	---	---
CASTELLAN DE NA GAI		118	---	---	---	---	---	---
ALBA-BOYS DE NA GAI		30	---	---	---	---	---	---
BOYS-BOYS D'ALBA		35	---	---	---	---	---	---
BELLARTE D'ALBA		35	---	---	---	---	---	---
BOYS		113	---	---	---	---	---	---
ALBA-BOYS		80	---	---	---	---	---	---
BOYS		53	---	---	---	---	---	---
ALBA		52	---	---	---	---	---	---
BOYS		125	---	---	---	---	---	---
EL BOYS		82	---	---	---	---	---	---
VILA-SARA DE LA BOYS		121	---	---	---	---	---	---
BOYS		48	---	---	---	---	---	---
BOYS		49	---	---	---	---	---	---
ALBA		85	---	---	---	---	---	---
LA BOYS DE RIO		44	---	---	---	---	---	---
BOYS		104	---	---	---	---	---	---
BOYS		47	---	---	---	---	---	---

*****SECUENCIA DE CARACTER A

Intentar establir una tipologia a partir dels 933 municipis de Catalunya resulta una labor complexa que, a part l'ènima dedicació que suposa, requereix una utilització molt ponderada dels mètodes d'anàlisi estadística. L'acumulació d'observacions amaga, sovint, les diferències locals i difícilment es poden trobar variables que siguin significatives per al conjunt de municipis de Catalunya, de manera que moltes de les variables utilitzades habitualment no serveixen sinó per distorsionar els resultats. És per això que aquí s'ha intentat elaborar una tipologia agrària específica per a la regió de Lleida.

D'entrada, es tractava d'escollir uns indicadors prou significatius i que, a l'hora, servissin per al conjunt de municipis de la regió de Lleida. És així que s'han seleccionat sis indicadors o variables relacionats amb el sector agrari:

CON. La importància de la superfície conreada en relació a la superfície total municipal.

REG. La superfície regada en relació a la superfície conreada total del municipi.

FRIJ. La superfície ocupada per la fruita, tant la fruita dolça com els fruits secs, en relació a la superfície conreada.

MIG. La mitjana d'hectàrees conreades per explotació.

EXM. La importància de les explotacions mitjanes (de 5 a 20 Ha.) dins el conjunt d'explotacions.

MEC. El nombre d'hectàrees de conreu portades per cada tractor i motocultor.

Aquestes variables suposen definir les característiques essencials de l'opció productiva i de les estructures agràries. Hom podria haver-hi afegit moltes altres variables; però, en general, aquestes no satisfan les condicions de la factibilitat de l'anàlisi; la presència en el conjunt de municipis de la regió (així, per exemple, la superfície dedicada a blat de moro resulta una variable estrictament localitzada), o la fiabilitat estadística (les variables lligades a la ramaderia presenten sensiblement aquests problemes). Per altra part, s'han escollit unes variables que, d'acord amb l'anàlisi del sector agrari feta en començar el capítol, se sabia positivament que contribuïen a diferenciar unes àrees homogènies dins la regió de Lleida.

Per a l'elaboració de la tipologia s'efectuà, primer, una anàlisi de components principals, que donava un factor especialment significatiu (un 59,7 % de la variància explicada) que representa la «intensificació agrària» (explotacions més petites i menantitzades amb presència de regadiu i fruiters). A partir del conjunt de factors s'efectuà una anàlisi de classe que permet descobrir diverses tipologies municipals (els resultats de les operacions realitzades es recullen en l'apènx VII de l'estudi original).

El grup més compacte és el dels municipis de regadiu amb un nivell mitjà d'intensificació i de desenvolupament fructícola. Representa una àrea molt coherent que inclou tota la zona central de l'Urgell regat més els municipis occidentals d'Almacelles, Alpicat i Alcarràs, els quals es troben fonamentalment dins l'àrea del Canal de Catalunya i Aragó i presenten unes característiques agràries molt semblants a les de l'Urgell regat. Dins de tot el grup, els municipis d'Alcarràs, la Sentiu de Sió, les Penelles i Mollerussa són els que presenten uns trets més diferenciats (mapa 7.13) (gràfic 7.4).

El municipi de Golmés és l'únic que queda aïllat dins l'àrea homogènia que forma el Pla d'Urgell. Per les seves característiques, aquest municipi, junt al de Puiggròs, s'identifica més amb els municipis fruiters de l'entorn de Lleida, d'agricultura molt més intensiva. Aquests municipis formen un altre grup molt coherent quant a la seva composició i localització. En queda aïllat, a nivell espacial, a part els casos esmentats de Golmés i Puiggròs, el municipi d'Alfarràs, de caràcter predominantment fructícola.

Els municipis de secà o aquells municipis de secà que tenen una part de regadiu presenten unes tipologies menys definides i força disperses a nivell espacial. Hi ha un

Mapa 7.14

SUBSISTEMA DE REGADIU

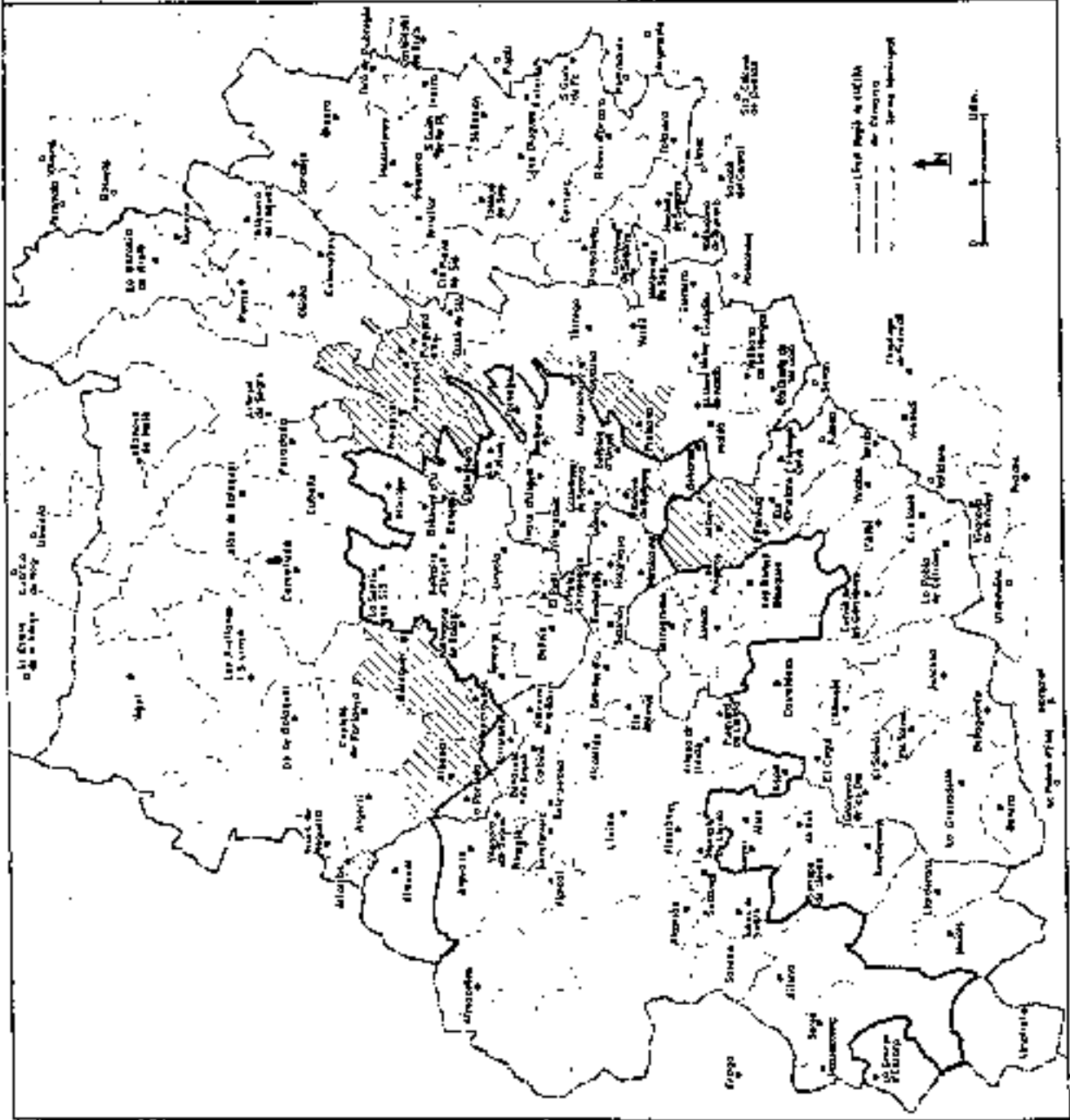
Llegenda

Probabilitat de pertanyer al subsistema

- 60 - 100%
- 11 - 59%

Font: FERRER, J. i XI-RAKLES, F.: Recerques i anàlisis territorial de Catalunya, vol 21, pàg. 98-100.

El pla d'Urgell com a unitat territorial

grup de municipis meridionals que corresponen a la part alta de les Garrigues, ocupant una àrea força coherent; són municipis de secà on té certa importància la fructicultura i la superfície sense conrear. Entre aquesta àrea i el regadiu es situen tot un seguit de municipis en els quals els conreus fructícoles són encara més importants i l'agricultura és, en general, més intensiva (més mecanització, explotacions més petites); alguns municipis d'aquest grup tenen també part de regadiu i, de fet, alguns municipis septentrionals amb regadiu important (Alguairó, Albesa, Balaguer, Preixens), entren dins aquesta tipologia.

Altres tipologies agràries de secà apareixen cap a la part més oriental, la Segarra, i hom hi diferencia uns municipis amb indicadors que reflecteixen una agricultura més intensiva que els altres (tota l'àrea que va de Vilanova de l'Agudà a Montoliu de Segarra. Dins aquesta tipologia de secà hi entren alguns municipis occidentals cerealistes, com Altés, Alcanó, Sunyer, Algerri, Cubells i Foradada.

Finalment, hi ha un grup de municipis septentrionals, en els quals la terra conreada representa només una petita part del terme. L'agricultura tampoc no hi és gaire intensiva i l'amplària de les explotacions no gaire gran. I quedarien encara uns municipis que, tot i situar-se en el secà, presenten unes característiques agràries força singulars cada un d'ells.

7.4.2. La tipologia general del desenvolupament

Els treballs d'anàlisi del desenvolupament del conjunt de Catalunya coincideixen en assenyalar la regió de Lleida com una àrea d'especialització agrícola, amb un cert estancament demogràfic i un nivell d'industrialització baix. És una imatge que tothom coneix prou bé i que no necessita gaire comentaris. Allò que resulta ja més interessant és intentar precisar algunes diferències a l'interior d'aquesta àrea agrícola i veure'n la plasmació a nivell espacial.

J. Ferrer i F. Miralles enfocaren, no fa massa anys i per al conjunt de Catalunya, un assaig de tipificació del desenvolupament a escala municipal que resulta força orientatiu.¹⁷ A partir d'una anàlisi discriminant sobre 35 variables referides al conjunt de municipis de Catalunya, els autors intenten descobrir quatre sistemes (urbà industrial, agrícola, d'esbargiment i natural), amb els seus subsistemes respectius. El conjunt de la regió de Lleida, tret d'alguns municipis septentrionals més muntanyencs que apareixen com a sistema natural, resulta identificar-se amb el sistema agrícola, el qual «configuraria un seguit de zones on les quals es generaria la major part de la producció agrícola a Catalunya, i en el qual la petita i mitjana indústria estaria estructuralment lligada al sector primari, bé com a proveïdora, bé com a client. Aquesta predominança del sector agrari es manifesta a la variable: superfície conreada ponderada, la qual seria, juntament amb valors reduïts per a les variables discriminants associades al SU1 (sistema urbà industrial), el principal element discriminant del sistema suggerit».¹⁸

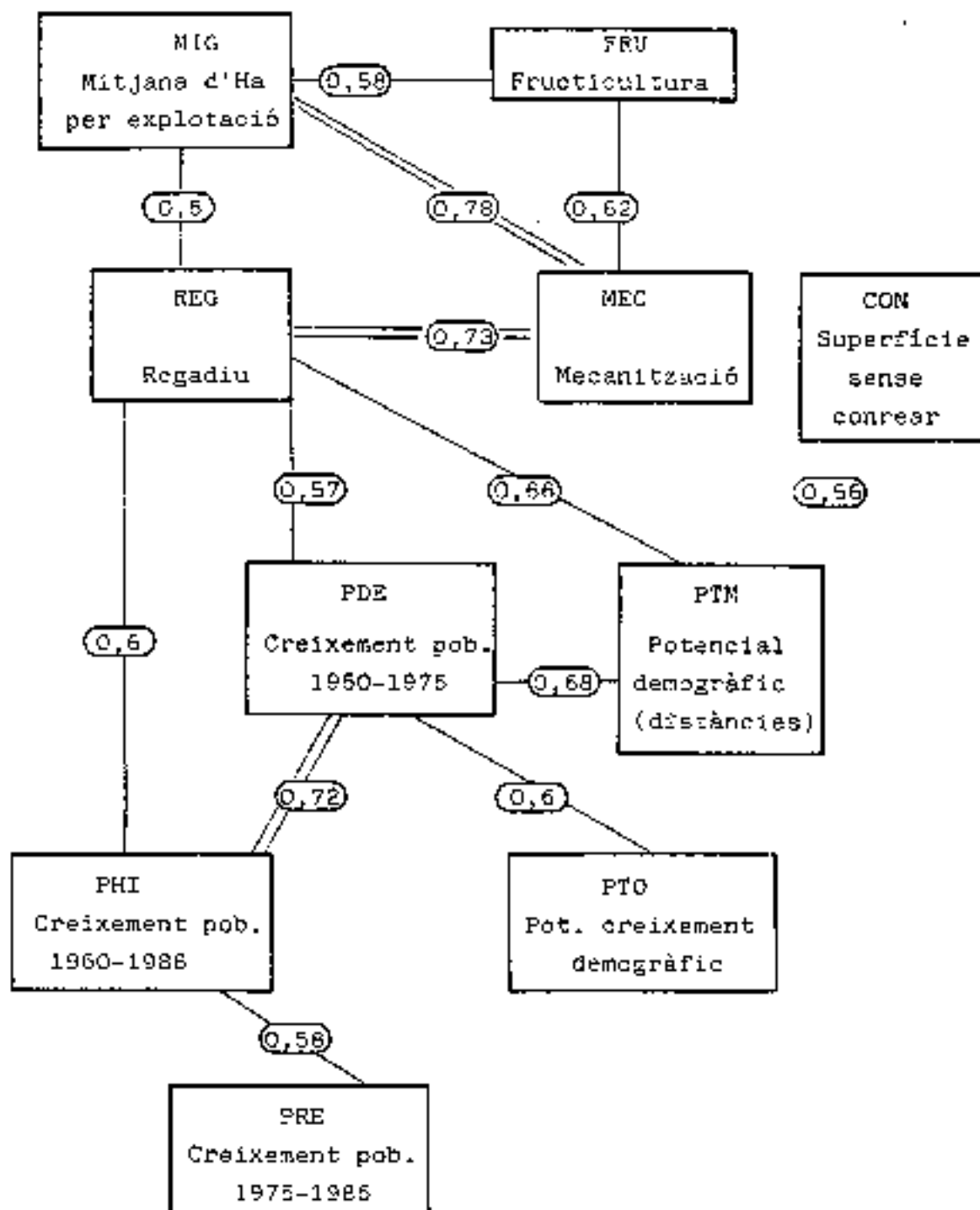
Dins el «sistema agrícola», els autors diferencien un subsistema de regadiu i un altre de secà. Aquest darrer vindria definit per «un conjunt de termes municipals amb una proporció de superfície de secà elevada, poca població, mancança comparativa d'equipaments col·lectius i un grau reduït d'industrialització, reflectit en la baixa proporció d'assalariats del sector secundari». El mapa 7.14 reflecteix l'àrea delimitada com a regadiu (el subsistema de secà n'és el negatiu), que coincideix amb els municipis que disposen de superfície regada prou significativa.¹⁹ Les particularitats de la tècnica d'anàlisi fan que apa-

17. FERRER, J. I MIRALLES, F. (C.C.P.): *El sistema funcional d'espaï a Reconeixement territorial de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de P.T. i Q.P., 1982, vol. 21, pàg. 84-203.

18. *Ibid.*, pàg. 74.

19. S'ha inclòs dins l'àrea el municipi de Tornabous, que no figurava en les relacions.

Gràfic 7.5. CORRELACIONS SIGNIFICATIVES ENTRE LES VARIABLES ANALITZADES*

(*) les correlacions han estat assenyalades amb signe positiu, tot i que, en els càlculs, apareixen amb signe negatiu per la definició negativa que es fa d'algunes variables.

regul dins l'àrea regada algun municipi sense superfície regada, com Aspa i Ballanes, i en quedi exclos algun altre amb regadiu, com A-menar o la Granja d'Escarp.

La tipologia resulta, en tot cas, força simple cara a conèixer les diferències en el desenvolupament que es donen dins la regió de Lleida. És així que s'ha intentat fer una anàlisi tipològica contrastada en els municipis de la regió. En aquesta anàlisi s'han tingut en compte les variables agràries anteriorment estudiades, més algunes variables referides a la demografia. Aquestes variables demogràfiques han estat recollides com a significatives del desenvolupament socio-econòmic experimentat a l'àrea i com a reflex de la dinàmica municipal actual. Són concretament cinc variables:

PHI. L'evolució de la població en el decurs d'un llarg període històric que va de 1860 a 1986, coincidint amb l'època en que es desenvolupen les pràctiques d'adobat i l'agricultura científica en general.

PDE. L'evolució de la població dins el període de màxim desenvolupament econòmic i industrial del país, que va de 1950 a 1975.

PPE. L'evolució recent de la població, que és la constatació de l'aturada del creixement.

PTM. El potencial demogràfic, que pondera la població municipal en relació a la distància i població dels nuclis veïns (índex analitzat en l'apartat de població).

PTO. El potencial de creixement demogràfic, que pondera el pes de la població infantil en relació a la població més adulta i la població jove.

L'anàlisi de les diverses variables per al conjunt de municipis de la regió de Lleida mostra només una variable completament desvinculada de la resta, la del pes de les explotacions mitjanes (5 a 20 Ha.). Per la resta, fins i tot una variable relativament isolada com la proporció de superfície sense conrear, es troba relacionada amb el potencial demogràfic (PTM). Aquesta darrera variable, que, d'alguna manera, situa la població municipal en relació a les principals àrees de concentració demogràfica (la població de Lleida és el centre de la concentració), concorrepa efectivament amb la localització del regadiu (a la part central més poblada) i la de les superfícies no conreades (a la perifèria). Això ve a suggerir una mena de model de desenvolupament agrari concèntric, amb el qual coincideix també el creixement demogràfic experimentat en l'etapa «dusenrotllista» (1950-1975) (gràfic 7.5).

El regadiu constitueix, com assenyalen les correlacions, el punt principal de contacte entre les variables agràries i les demogràfiques. A part del potencial demogràfic (PTM), es troben en relació amb el regadiu el creixement demogràfic del període 1950-1975 i, encara més, el del període 1860-1986. El reg es configura, doncs, com a una base important del desenvolupament demogràfic de tota la regió. No passa el mateix en el darrer decenni: l'evolució de la població només presenta una certa correlació amb l'enregistra-
trada per la població en el període 1860-1986.

A nivell de variables agràries es constitueix un cercle de fortes correlacions entre la mecanització, el regadiu i l'amplària mitjana de les explotacions, que venen a definir una agricultura intensiva. Una mica més marginal en relació a aquesta agricultura intensiva apareix la fructicultura, que, en sumar també els fruits secs, no mostra cap correlació significativa amb el regadiu.

Prèvia anàlisi de components principals de les variables, s'ha fet, com en el cas del sector agrari, una anàlisi de classes. D'aquesta anàlisi en destaquem vuit tipologies municipals (gràfic 7.6, mapa 7.15).

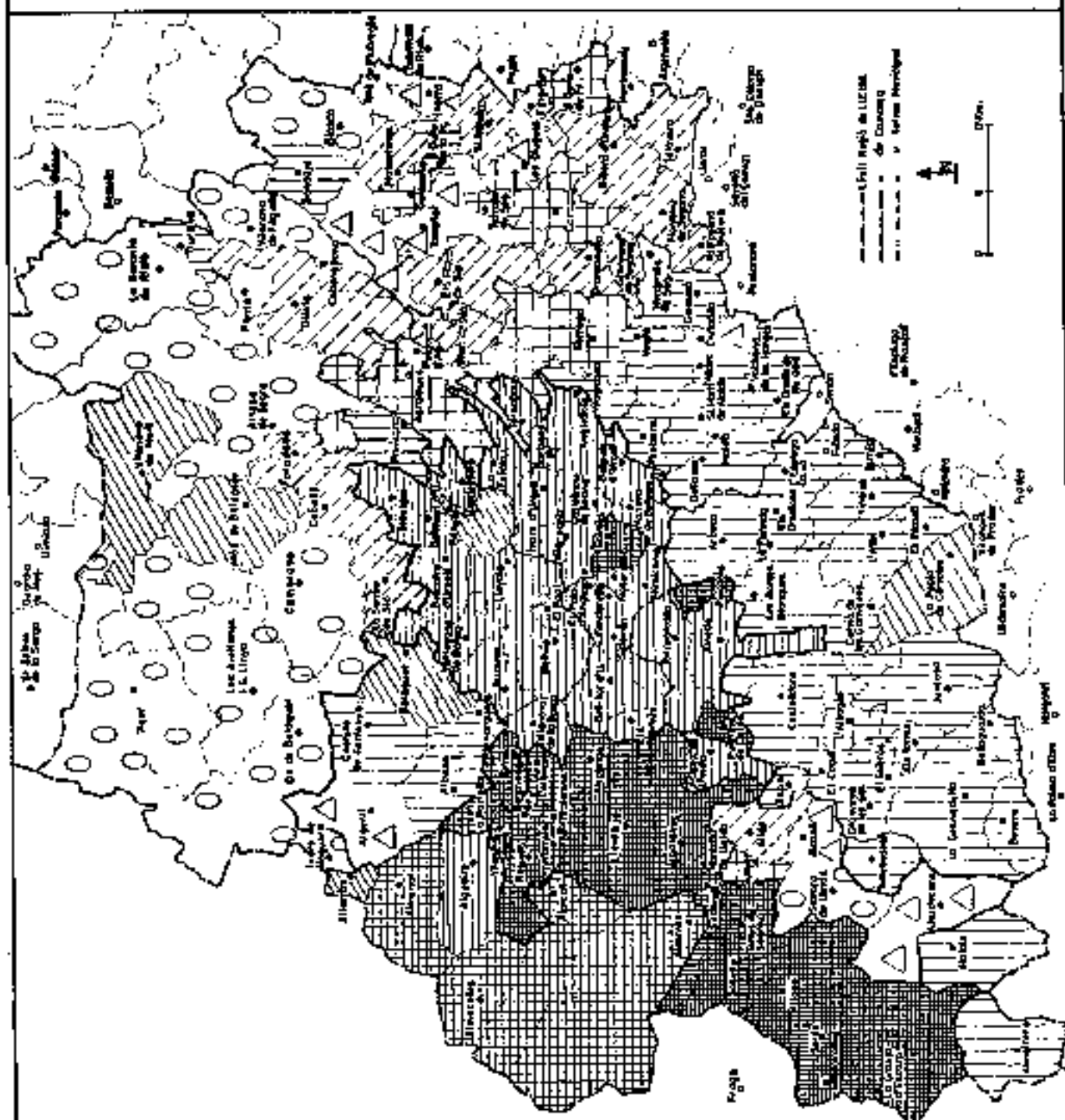
D'entrada, es constitueixen dins l'àrea regada de la regió uns grups molt semblants als que donaven les tipologies agràries. En el centre apareix tota l'àrea fructícola des de Torrelamou i la Portella fins a la Granja d'Escarp, corresponent a municipis que han mos-

Mapa 7.15

TIPOLOGIA MUNICIPAL AGRODEMOGRAFICA

Llegenda

- 1 Regadiu Intensiu i dinàmic
- 2 Regadiu estensiu dinàmic
- 3 " " poc dinàmic
- 4 Seta agrícola, mitg intensiu recessiu demogràficament
- 5 Seta estensiu amb dinàmica demogràfica positiva
- 6 Seta més extensiu amb forts recessus dinàmics i poc poblada
- 7 Seta mitjana ment extensiva amb forts recessus dinàmics
- 8 Seta de mantença mitjana amb recessus dinàmics molt forts
- Municipis amb tres tipus particularitzats.

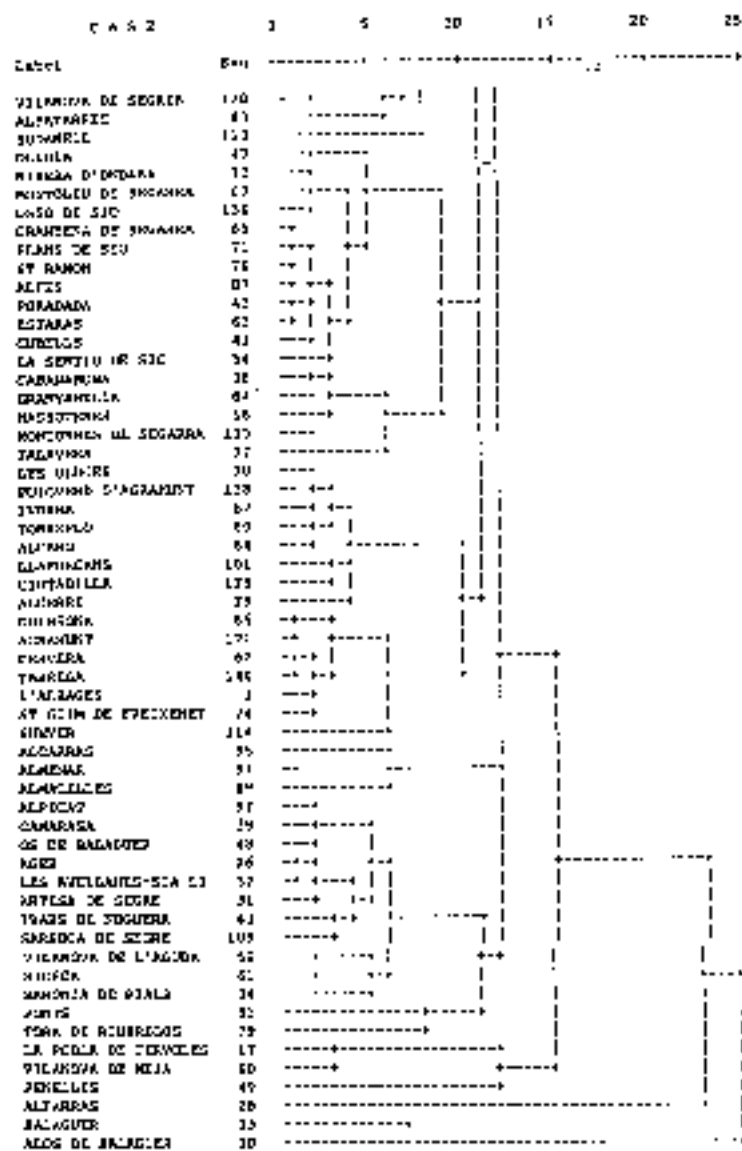

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

***** TERRITORIOS CLOSOS *****

Desarrollo de las Conexiones (Between Groups)

Label	C.A.S.E	Seq	Revealed Distance Cluster Cubane						
			0	5	10	15	20	25	
BEDEVES		31	+						
IVARS D'ORDELL		130	++						
EL PRAU D'ASPLESIA		102	+++						
SIDANU		112	++						
VIGANDA DE TELLEUG		142	+						
LA ESCOLA		123	+						
ANGEDOLA		122	+						
CASTELLONIA		127	++						
COFRABOLS		182	++						
COFRONS		92	+++						
VILA-DANA		142	++						
CASTELLON DE SEANA		122	+++						
BOLEUNT D'ORDELL		32	+++						
PONDRELLA		92	+++	+					
BELEFUG		172	++	+					
LIVYOLA		44	+++						
SARONS		171	+++						
JUNYOL		15	++						
ARONA DE LUTJA		21	+++						
MIRALIBAN		104	++	+					
ALQUANE		82	+++	+					
TORREBARONA		71	+++						
VILLARICA DE TA BANDA		112	++	+					
BRILLANTE D'ORDELL		32	+++						
EL MIR		52	++						
MOYRIL		22	+++						
VILLARICA DE ALBAU		52	+++						
BRILLANTE D'ORDELL		42	+++	+					
ELS ALANS		62	+++						
E-ALAN		7	+++						
TORONA		22	+++	+					
PELLON		11	+++	+					
PRACIAN		12	+++	+					
SO GUEU DE LA PLANA		15	+++	+					
NIQUE		112	+++						
CASTELLONIA		4	+++						
MINIBOLAN		42	+++	+					
RAMLA		7	++						
ALBIA		72	+++						
ELS BORGES MANJOL		2	++						
JUNYOL		12	++	+					
ELS TORRE		72	+++	+					
CASTELL DE PANTANON		41	+++	+					
TORRES		21	+++	+					
TORRESEDES		122	+++	+					
EL COGUL		8	+++						
EL VICIBEL		22	++						
GENVA TR LER TORRE		3	+++						
EL TRANIBOLA		12	++						
ARONA		5	++						
PRANA		122	+++						
BRILLANTE		12	++						
ALPANT		80	+++						
EL TORRE DE CANA		4	+++						
VIL IMPULS		24	+++						
MOYRIL		25	+++						
ARNA		22	+++						
MILLANU		122	++						
GRANATA DE LOS GARR		21	+++						
MAIA		112	++						
FANJA DE SEANA		12	+++						
OLANSA		120	+++						
ELS ANELES DE TA GAT		125	++						
PRACIAN		122	++						
VILLAGASA		142	++						
EL SOLIAS		20	+++						
SO MATO DE RUCORS		122	+++						
VERDU		142	++						
VILLAGASA DE LOS NOG		142	++						
SAROLA		72	++						
LA FLORETA		10	++						
ETIGERS		12	+++						
ETIGERS DE GLEDA		127	+++						
TORRE-DECHA		120	+++						
MOYRIL DE SEANA		22	++						
MOYRIL		22	++						
ALPANT		82	+++						
SENA		122	+++						
TORREBARONA		122	++						
TORRE DE ARON		127	++						
LA GRANJA DE MANTAN		120	+++						
MOYRIL DE LUTJA		122	+++						
LA PORCELA		22	++						
SENA		110	+++	+					
TORREBARONA		27	++						
COFRONS		27	++						
ESSELE		122	+++						
ARONA		21	+++						
MOYRIL		122	+++						

trat una bona dinàmica demogràfica. El grup següent de municipis de regadiu manys intensiu apareix ara clarament dividit entre els municipis orientals corresponents al Pla d'Urgell i els municipis occidentals corresponents a l'àrea del Canal de Catalunya i Aragó, aquests últims presenten una dinàmica demogràfica superior a la dels municipis urgellencs.

En els municipis de secà les tipologies es presenten més barrejades a nivell espacial. L'agrupació més destacable és la que engloba gairebé tots els municipis de la part meridional de la regió, des de Vilagrassa i Guimerà fins a Almatret. Aquests municipis representen una àrea de secà on encara té força importància l'arboricultura, la dinàmica demogràfica actual és baixa i, de sempre, ha enregistrat pèrdues de població.

Una altra àrea de secà ben diferenciada és la constituïda pels municipis més septentrionals de la regió. Aquests municipis inclouen àmplies àrees forestades i presenten un nivell de mecanització baix, essent el que en els darrers anys experimenten una major recessió demogràfica.

Entre els municipis del grup anterior i l'àrea regada, i a la part oriental d'aquesta, apareixen tot un seguit de municipis en els quals resulta difícil delimitar tipologies clares a nivell espacial. La major part d'aquests municipis presenten les característiques d'un secà més extensiu i mecanitzat alhora i presenten una forta recessió demogràfica. Un grup molt semblant a aquest, per les seves característiques, està representat per un petit nombre de municipis dispersos a nivell espacial. I també existeix un petit nombre de municipis de característiques agronòmiques semblants, però que es diferencien per la seva dinàmica demogràfica positiva (són els centres poblacionals de l'àrea).

Queden finalment els municipis de característiques socio-econòmiques singulars, que no han estat agrupats amb altres municipis. Són la Pobla de Cérvoles, Vilanova de Melà, Los Penells, Alfarràs, Balaguer i Aldè de Balaguer.

8. LA CENTRALITAT DEFINIDA PER LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES PRIVADES

En aquest capítol s'estudien les àrees d'influència dels diferents nuclis urbans en funció de llurs activitats econòmiques, és a dir, sense incloure els serveis públics i equipaments col·lectius, els quals contribueixen també a definir la centralitat, però ja seran analitzats en el capítol posterior. L'objectiu principal és la delimitació d'àrees comercials, però es tenen també en compte altres components de la centralitat econòmica, com l'atracció per motiu de treball.

S'ha fet un repàs dels principals estudis sobre delimitació d'àrees comercials a Catalunya, començant pels treballs de la Ponència encarregada, ala any 30, d'establir la divisió territorial, però s'han incorporat també dos estudis nous, específics, sobre aspectes que es consideren cabdals dins d'una anàlisi de l'organització territorial de la regió de Lleida, amb l'objectiu concret de donar criteris per a la nova divisió comarcal catalana. Aquests dos estudis originals versaran sobre:

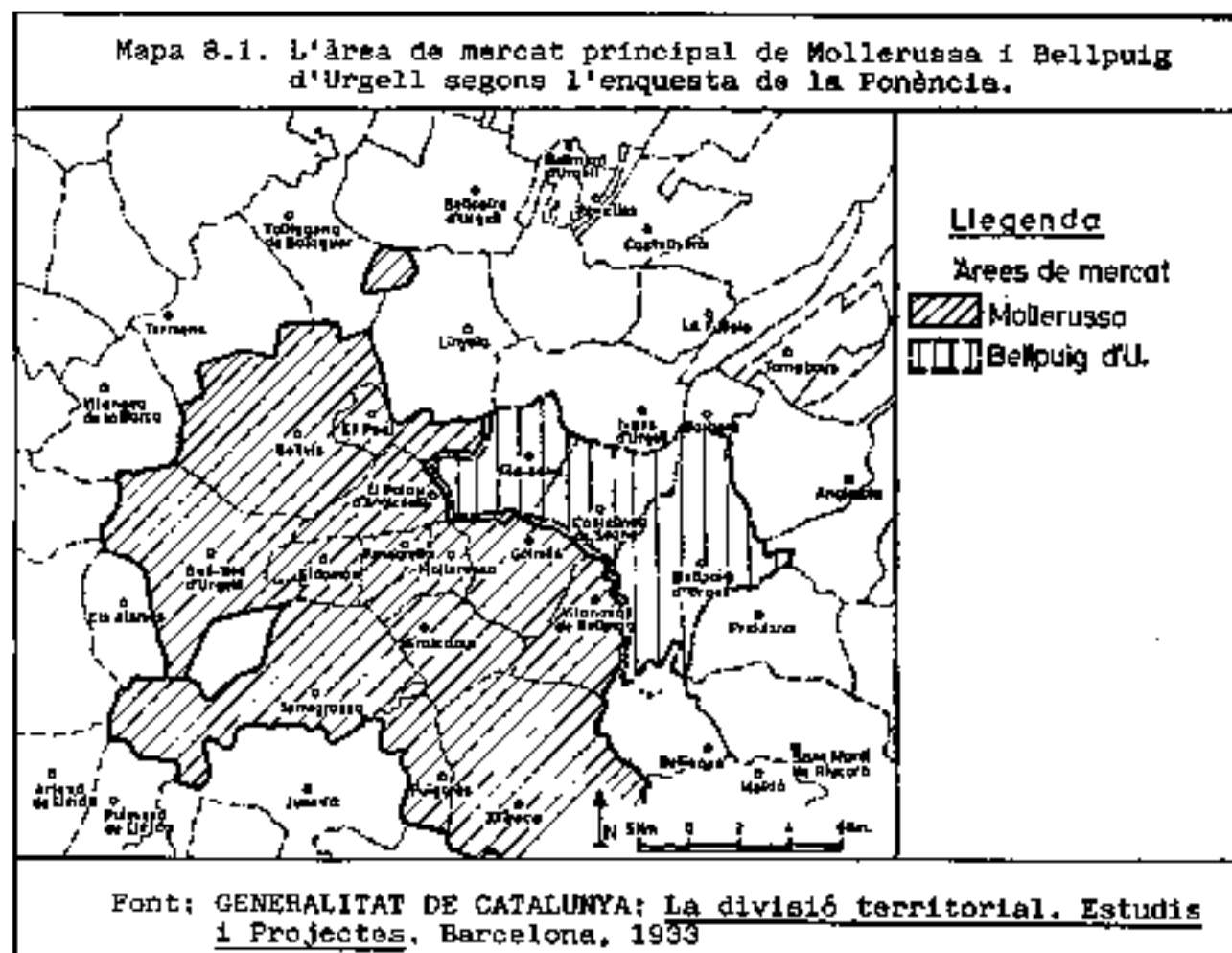
- a) La jerarquia urbana regional definida per les activitats terciàries privades.
- b) La delimitació de les àrees d'atracció actuals de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell, mitjançant l'elaboració d'una enquesta municipal.

El Pla d'Urgell, des de la perspectiva de l'atracció comercial i terciària, està esquarterat en diverses àrees d'influència: Lleida, Balaguer, Tàrraga, Mollerussa, les Borges Blanques. L'objectiu de l'enquesta no serà delimitar la frontera de les àrees d'influència d'aquests nuclis urbans, sinó que es centrarà exclusivament en la delimitació de les àrees d'atracció de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell, sense entrar en la qüestió de quin és el centre principal dels municipis que no pertanyen a les àrees d'influència dels dos nuclis esmentats.

8.1. Els principals estudis sobre delimitació d'àrees de mercat

8.1.1. L'àrea de mercat de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell segons l'enquesta de la Ponència

Tot i que la Ponència va desastimar la creació d'una comarca amb capitalitat a Mollerussa, un total de 13 municipis van considerar aquesta ciutat com el seu mercat principal; configuraven una àrea de mercat constituïda, en aquella època, per 20.524 habitants, superats solament per les àrees de mercat principal de Lleida (95.561 habitants), Balaguer (31.152 habitants), i Tàrraga (27.733 habitants), però més poblada que les de Cervera i les Borges Blanques, que foren considerades, en canvi, com a capitals comarcals. Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell configurava una àrea de mercat mínima, aplegant solament el municipi de Castellnou de Seana, al qual estava incorporat, en aquella època, el poble de Vila-seca. Al mapa 8.1 pot veure's gràticament les àrees de mercat primari de les dues poblacions del Pla d'Urgell.

8.1.2. Altres estudis més recents

8.1.2.1. Les àrees comercials de l'Atlas Comercial de España

L'any 1963 va fer-se públic l'*Atlas Comercial de España*, editat per la Confederació de Calxes d'Estalvi. Aquest treball pretenia delimitar les àrees comercials arreu de l'Estat espanyol. Possiblement per aquest plantejament tan ambiciós els resultats obtinguts, per

a la regió de Lleida, no són excessivament satisfactoris. L'estudi es plantejava un doble objectiu:

- a) Establir una jerarquia urbana en funció de la importància comercial de cada nucli urbà.
- b) Delimitar les àrees i subàrees comercials dels diferents nuclis.

Per a resoldre la primera qüestió s'establí la següent tipologia:

- Centres de 1.ª categoria.
- Centres de 2.ª categoria A.
- Centres de 2.ª categoria B.
- Centres de 2.ª categoria C.

El resultat per a la regió de Lleida foren els següents:

Centres de 1.ª categoria: Lleida i Tàrraga.

Centres de 2.ª categoria A: Balaguer, Cervera, les Borges Blanques i Artesa de Segre.

Centres de 2.ª categoria B: Agramunt, Mollerussa, Guissona, Ponts, Bellpuig d'Urgell i Almacelles.

L'estudi considerava tota la regió integrada dins l'àrea comercial de Lleida, però distingia les subàrees de Balaguer, Tàrraga, Cervera, Artesa de Segre i Ponts. Evidentment, aquest treball és injust amb la ciutat de Mollerussa, equiparant-la a nuclis amb una importància comercial clarament menor i sense reconèixer-li una àrea d'influència que ja tenia, sens dubte, en aquell moment, tal com havien evidenciat, amb prou anterioritat, les enquestes de la Ponència. Tanmateix cal reconèixer que, a principis dels seixanta, alguns nuclis urbans, com les Borges Blanques i Cervera, eren encara demogràficament i comercialment superiors a Mollerussa, municipi que, amb 4.848 habitants l'any 1960, estava realment iniciant la seva expansió més recent.

6.1.2.2. La quota de mercat de l'Anuario del Mercado Español

Des de l'any 1966, Banesto publica l'*Anuario del Mercado Español*, on s'atribueix a cada municipi de més de 1.000 habitants una quota de mercat que reflecteix la seva importància comercial. Els canvis produïts dins de la jerarquia urbana de la regió de Lleida estan perfectament explicats per l'evolució de la quota de mercat en els darrers vint anys. L'evolució d'aquesta quota, per a la ciutat de Lleida i els principals centres comercials, ha estat la següent:

	1955	1996
Lleida	305	350
Balaguer	62	48
Tàrraga	44	43
Cervera	45	25
Mollerussa	28	42
Les Borges Blanques	38	23

Les xifres del quadre anterior són prou eloqüents; per una banda, es posa de manifest la importància creixent de la ciutat de Lleida; per altra banda, s'observa una evolució dispar dels diferents centres comercials, podent-se distingir entre:

- a) Centres comercials madurs, amb una àrea d'influència més o menys fidel, però amb una quota de mercat estancada o en decreixement llarg. Dins aquest grup hi ha les ciutats de Balaguer i Tàrraga.

b) *Centres comercials en decadència*, amb estancament demogràfic i una pèrdua gran d'influència comercial. Dins d'aquest grup hi ha les ciutats de Corvera i les Borges Blanques.

c) *Centres comercials en expansió*, amb creixement demogràfic i ampliació de la seva àrea comercial. Dins d'aquest grup hi ha la ciutat de Mollerussa.

En termes absoluts, la quota de mercat de Mollerussa és lleugerament inferior a les de Balaguer i Tàrraga, però els tres nuclis poden considerar-se d'una importància comercial similar.

Darrera dels nuclis d'àmbit regional o comarcal hi ha un grup de petits centres comercials amb una quota de mercat significativa:

	1965	1988
Artesa de Segre	17	11
Ponts	16'8	11
Agramunt	16	13
Bellpuig d'Urgell	15	12
Guissona	16'3	21
Almacelles	19	18
Almenar	6	14

Dins d'aquest grup, el nucli més dinàmic és, sens dubte, Guissona, amb una expansió de la seva quota de mercat lligada al creixement demogràfic i econòmic, basat, sobretot, en l'expansió de la Cooperativa Agropecuària. Bellpuig d'Urgell forma part d'aquest tercer esglaió, amb una quota de mercat que ha experimentat un lleuger decreixement en els darrers vint anys.

6.1.2.3. *Les rodalies i àrees de mercat agrícola principal de Joan Soler i Ribes*

El geògraf Joan Soler i Ribes ha estat un dels principals estudiosos de les delimitacions de les àrees comercials a Catalunya. De la seva variada aportació al tema, caldrà retreure algunes qüestions fonamentals.

A) *La jerarquia d'àrees de mercat*

La jerarquia definida comprèn 11 esglaios jeràrquics diferents: mercat supraregional, amb els exemples únics de Barcelona i Lleida; mercats regionals, amb el cas de Reus; mercats subregionals, amb nuclis com Tortosa o Vic; mercats supracomarçals, amb casos com Manresa o Figueras; mercats comarçals majors; mercats comarçals mitjans; mercats comarçals menors; mercat rodal major; mercats rodals mitjans; mercats rodals menors i mercats locals-subrodals. L'aplicació d'aquesta àmplia jerarquia a la regió de Lleida dona els resultats següents:

Mercat	
Supraregional	Lleida.
Comarcal major	Balaguer, Tàrraga.
Comarcal mitjà	Mollerussa, Corvera.
Comarcal menor	Ponts, les Borges Blanques, Artesa de Segre, Torà de Riubregós, Agramunt.
Rodal major	Guissona, Sant Ramon, Bellpuig d'Urgell, Sant Guim de Fraixenet.
Rodal mitjà	Almacelles, Almenar, Alfarràs, Sanaüja
Local-subrodal	Verdú.

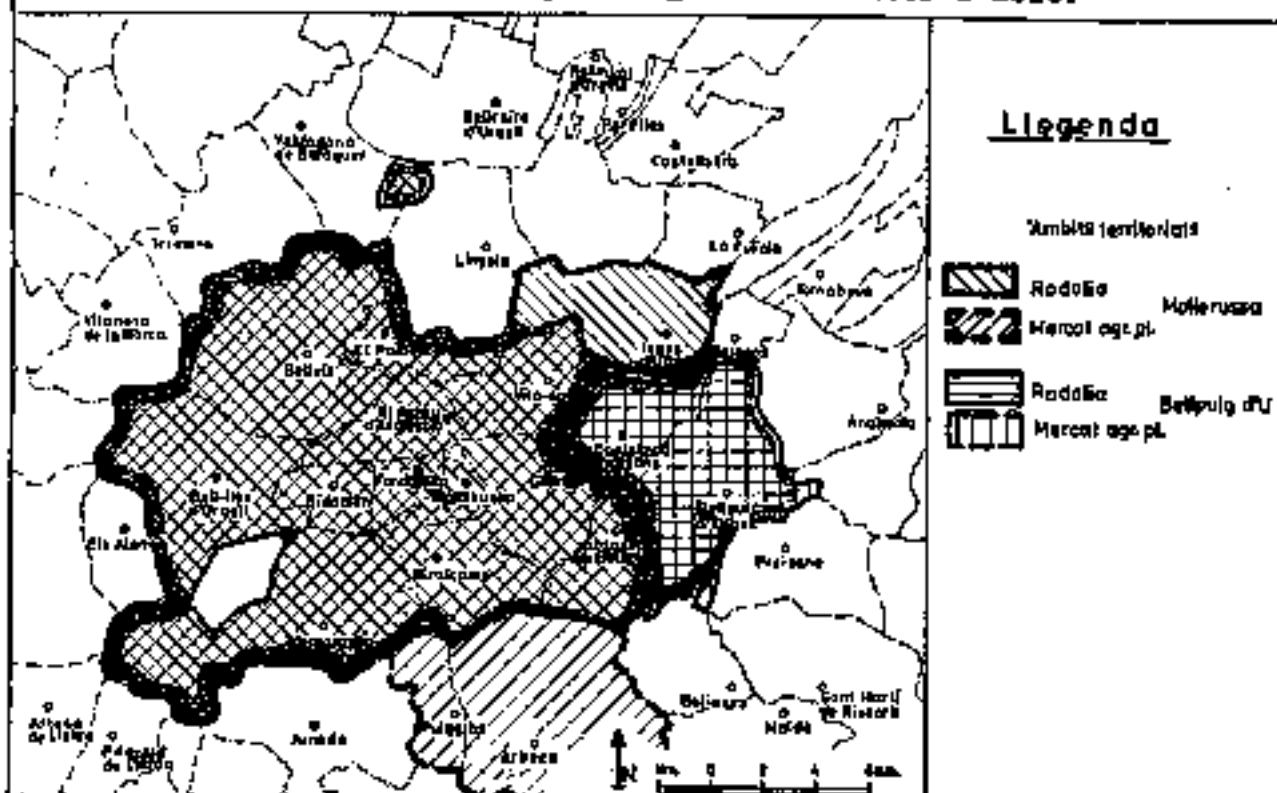
Deixant al marge la ciutat de Lleida, Soler i Ribes defineix dos mercats comarçals majors, Balaguer i Tàrraga, i dos mercats comarçals mitjans, Corvera i Mollerussa. Aquest

estudi, que no és excessivament posterior al de l'*Atlas Comercial de España*. Ja que Soler i Riber va començar a publicar els seus resultats a l'Enciclopèdia Catalana a partir de 1968, demostra un coneixement bastant superior de l'estructura comercial catalana. La ciutat de Mollerussa apareix per darrera de Balaguer i Tàrraga, al mateix nivell que Cervera i per davant d'una altra capital comarcal reconeguda, com les Borges Blanques. La vila de Bellpuig d'Urgell és considerada com a mercat rodal major, és a dir, sense àmbit comarcal, al mateix nivell de Guissona i de nuelles clarament més petites com Sant Guim de Freixenet i Sant Ramon del Portell.

Joan Soler i Riber va quantificar també la importància comercial dels diferents centres, mitjançant un coeficient d'activitat comercial, definit com la demanda retinguda per aquest centre. Al quadre següent es poden veure els resultats per als principals mercats de la regió de Lleida.

	Demanda				Índex cohesió mercantil
	creada	atreta	cedida	retinguda	
Lleida	2.702	975	44	3.633	134
Balaguer	753	121	71	803	107
Tàrraga	621	134	63	692	111
Mollerussa	330	370	88	616	187
Cervera	267	47	30	284	106
Les Borges Blanques	280	3	70	213	78

Mapa 8.2. Rodalia i mercat agrícola principal de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell segons Joan Riber i Soler

Font: Enciclopèdia Catalana

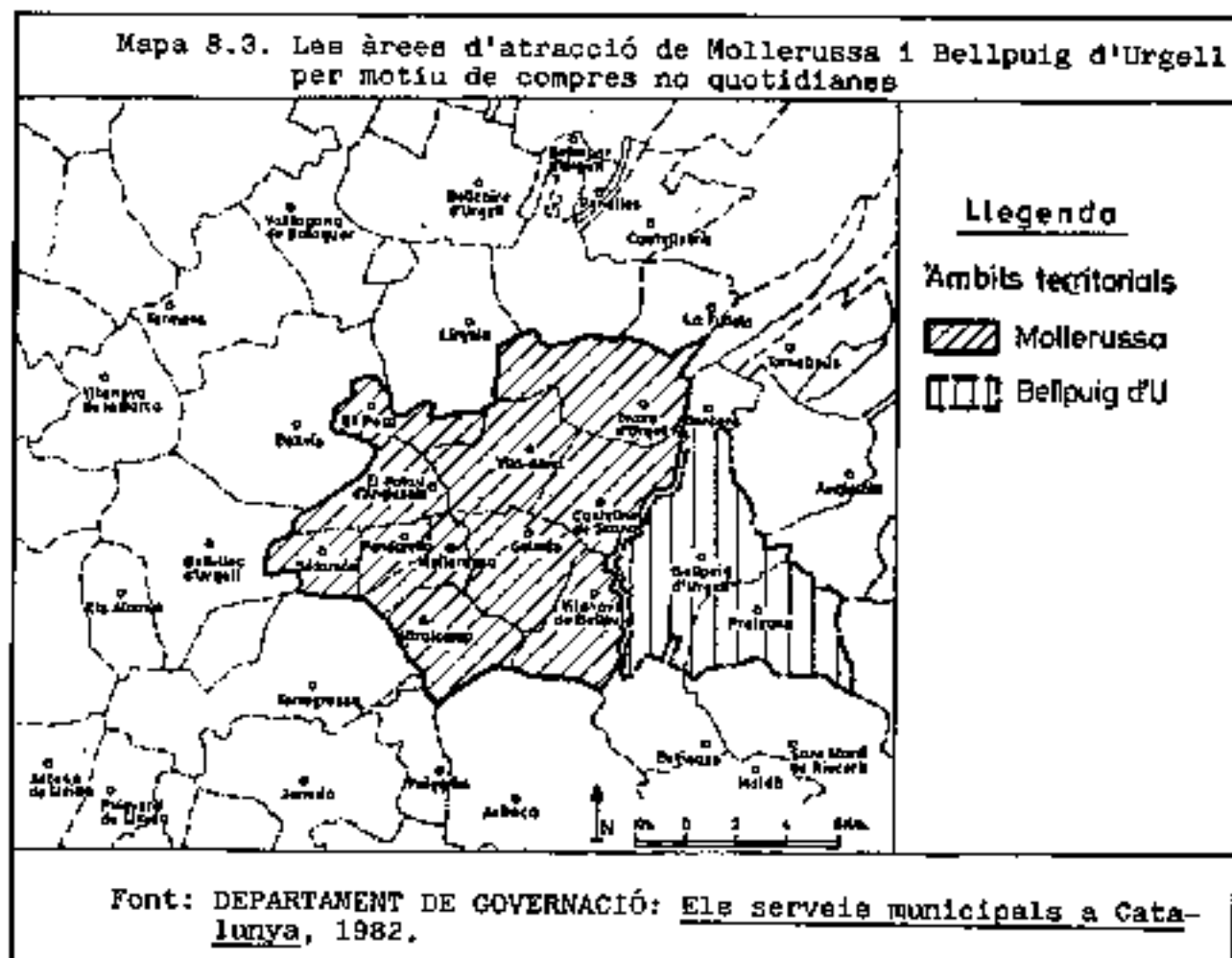
Els resultats obtinguts són bastant coincidents amb els esperats a partir d'un coneixement directe de la realitat regional. Lleida apareix com a centre comercial destacat, sense comparació possible amb cap altre d'ordre interior. A continuació, hi ha un grup de tres nuclis urbans amb un coeficient d'activitat comercial semblant: Balaguer, Tàrraga i Mollerussa; darrera d'aquest grup, però a una distància considerable, dos centres comercials de menys importància: Corvera i les Borges Blanques.

Joan Soler i Riber proposa també una delimitació del territori català, distingint entre rodalia i àrcus de mercat agrícola principal. La vinculació de rodalia suposa unes interrelacions importants per motius variats, mentre que la permanència a una determinada àrea de mercat agrícola fa referència a la vinculació per motiu del mercat setmanal. Al mapa 8.2 es poden veure els àmbits de rodalia i de mercat agrícola principal de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell.

La rodalia de Mollerussa comprèn un conjunt d'11 municipis, incloent-hi lògicament la mateixa ciutat. L'àrea de mercat principal està constituïda, en canvi, per 12 municipis. Soler i Riber considera que l'ars d'Urgell forma part de la rodalia de Mollerussa i de l'àrea de mercat agrícola de Tàrraga; en canvi, Arbeca i Puiggròs són assignats al mercat de Mollerussa i a la rodalia de les Borges Blanques.

8.1.2.4. La mobilitat rural segons els Serveis Municipals a Catalunya

L'any 1982 va publicar-se un estudi dirigit per Pere Leonart i encarregat pel Departament de Governació. Mitjançant una enquesta adreçada a tots els municipis del país

s'intentava establir el nivell dels serveis i equipaments municipals, amb la idea clara de determinar-ne els seus déficits. Algunes de les preguntes de l'enquesta estaven destinades a establir la mobilitat rural per motiu de compres no quotidianes; es tractava, en definitiva, d'establir les àrees funcionals existents.

L'estudi solament tenia en compte els municipis per sota dels 2.000 habitants, de manera que l'àrea d'atracció definida té solament un valor parcial. Al mapa 8.3 poden veure's gràficament els resultats de l'estudi.

Un total de 10 municipis, tots per sota dels 2.000 habitants, són inclosos a l'àrea d'atracció de la ciutat de Mollerussa, per motiu de compres no quotidianes. Cal remarcar la inclusió d'Ivars d'Urgell a l'àrea comercial de Mollerussa, quan en altres estudis apareix més vinculat a l'àrea de mercat de Tàrraga.

8.2. La jerarquia urbana segons les activitats terciàries privades

L'objectiu d'aquest apartat és ordenar jeràrquicament els diferents nuclis de població de la regió de Lleida en funció de llurs activitats terciàries privades, amb el convenciment que els esglavons jeràrquics resultants han de ser útils de cara a establir la futura divisió comarcal. No es tractarà, per tant, de limitar-se a relacionar les activitats urbanes de determinats nuclis urbans de la Plana d'Urgell, com Mollerussa o Bellpuig d'Urgell, sinó de compararlos amb les de la resta de nuclis urbans de la regió, amb la finalitat de situar-los en els esglavons jeràrquics corresponents.

8.2.1. Una breu descripció de la metodologia emprada

La importància de les activitats terciàries privades dels diferents municipis de la regió vindrà donada pel corresponent índex d'activitat terciària.

A) El càlcul de l'índex d'activitat terciària

El càlcul d'aquest índex és força senzill. Per a cadascun dels tipus d'activitats considerats, els quals varen relacionats més endavant, s'ha calculat el coeficient de Davies, que correspon a la fórmula següent: $CD = 100/n$, essent n la freqüència d'aquest tipus de servei, és a dir, el nombre de vegades que és present a la regió.

El coeficient de Davies és un indicador de la freqüència dels diferents tipus de servei. Com més freqüent és una activitat terciària més petit serà el seu coeficient de Davies. El comerç d'alimentació tindrà, lògicament, un coeficient de Davies molt baix: en el conjunt de la regió, hi ha un total de 2.710 llicències de comerç minorista d'alimentació; dividint 100 per aquesta quantitat s'obté un coeficient de Davies de 0,0369, és a dir, un valor molt baix. En canvi, en tota la regió només hi ha 1 llicència de grans magatzems; en aquest cas, es dividirà 100 per 1, de manera que el coeficient de Davies serà 100, és a dir, el valor màxim, com correspon, lògicament, a un servei molt poc freqüent.

El mètode de càlcul utilitzat considera els diferents tipus d'activitats terciàries com a variables quantitatives, la qual cosa pressuposa conèixer-ne la seva freqüència i la seva distribució municipal. Un mètode diferent, que s'utilitzarà en l'anàlisi dels serveis públics i els equipaments col·lectius, serà considerar els diferents tipus de serveis com atributs, de manera que només es tindrà en compte la seva presència o absència als diferents municipis de la regió.

Els coeficients de Davies dels diferents tipus d'activitats terciàries considerades poden veure's al quadre següent:

	Freqüència	Coefficient de Davies
Comerç alimentació	2.710	0'0389
Comerç vestit i calçat	1.112	0'0899
Comerç equipament domèstic	1.792	0'0558
Comerç especialitzat	944	0'1059
Grans magatzems	1	100'0
Comerç majorista	1.355	0'0738
Serveis d'hosteleria	1.371	0'0729
Hotels-hostals	80	1'2500
Serveis recreatius	126	0'7923
Serveis personals	1.023	0'0977
Serveis financers	296	0'3370
Serveis a l'emprsa	238	0'4200

Per a cadascun dels municipis de la regió, l'índex d'activitat terciària vindrà donat per la fórmula següent:

$$I_{AT} = \sum_i n_i C_{Di}$$

on n_i és el nombre d'unitats del servei i al municipi i C_{Di} és el coeficient de Davies del servei i .

B) Activitats terciàries incloses al càlcul de l'índex

L'índex d'activitat terciària està calculat en base a 12 tipus de serveis. A l'hora d'establir la tipologia de serveis s'han tingut en compte altres estudis sobre dotacions terciàries realitzats a Catalunya, cercant una certa homogeneïtat que permeti comparacions posteriors. Tots els tipus de serveis considerats corresponen a la iniciativa privada i la seva instal·lació depèn exclusivament del mercat. No s'han tingut en compte, doncs, ni els equipaments col·lectius, ni els organismes de l'Administració Pública, ni les activitats privades sotmeses a rigideses de localització, com farmàcies, consultoris mèdics, etc. Els diferents tipus de serveis considerats són grups genèrics d'activitats incloses dins d'un mateix sector: per exemple, els diferents establiments d'alimentació minorista s'han inclòs en un sol tipus de servei anomenat comerç d'alimentació. Els tipus de serveis adoptats són els següents:

1. *Comerç d'alimentació*. Inclou tot el comerç d'alimentació minorista que apareix a l'epígraf 641 de la Llicència Fiscal.
2. *Comerç de vestit i calçat*. Aplega tot el comerç minorista inclòs a l'epígraf 642 de la Llicència Fiscal.
3. *Comerç d'equipament domèstic*. Aplega el comerç minorista inclòs als següents epígrafs de la Llicència Fiscal: 643 (mobles i papalleries), 644 (drogues i productes químics), 645 (material construcció), 646.1 a 646.5 (ferreteries), 647.1 (electrodomèstics).
4. *Comerç especialitzat*. Aplega el comerç minorista inclòs als següents epígrafs: 646.6 (rellotgeries), 646.7 (joieries), 647.2 (instruments de música i aparats de telefonia), 647.3 (instruments científics), 647.4 (material mèdico-quirúrgic), 647.5 (vehicles), 649 (comerç minorista no comprès en altres epígrafs, exceptuant el 649.12, que constitueix un tipus de servei a part).
5. *Grans magatzems*. Aplega el comerç minorista inclòs a l'epígraf 649.12.
6. *Comerç majorista*. Aplega els establiments comercials inclosos a l'epígraf 61.

7. *Serveis d'hostaleria* (exceptuant hotels i hostals). Aplega els establiments inclosos als epígrafs següents: 651 (cafès, bars, restaurants), i 661.3 (fondes).
8. *Hotels i hostals*. Aplega els establiments inclosos a l'epígraf 661, excepte el 661.13.
9. *Serveis recreatius*. Aplega tots els establiments inclosos a l'epígraf 96.
10. *Serveis personals*. Aplega tots els establiments inclosos a l'epígraf 95.
11. *Serveis financers*. Aplega agències i sucursals d'entitats bancàries i Caixes d'Estalvis.
12. *Serveis a l'empresa*. Aplega serveis lligats al desenvolupament de les activitats empresarials: gestories, assessories jurídiques, oficines tècniques.

Les dades sobre llicències comercials procedeixen de la C.O.C.I.N. de Barcelona. Altres fonts d'informació han estat «Anuario del Mercado Español», publicació de BANESTO, així com diversos «Diagnòstics Comarcals», realitzats per la Direcció General de Política Territorial. També s'ha realitzat un cert treball de camp per completar la informació que s'ha trobat algun buit en les fonts disponibles.

Quadre 8.1. COMPARACIÓ ENTRE LA JERARQUIA DEMOGRÀFICA I LA JERARQUIA SEGONS ACTIVITATS FUNCIONALS PRIVADES

N.º ordre	Jerarquia demogràfica		Jerarquia funcional	
	Municipi	Habitants	Municipi	Índex
1	Lleida	107.749	Lleida	458'4
2	Balaguer	13.097	Balaguer	63'3
3	Tàrraga	11.105	Tàrraga	57'0
4	Mollerussa	8.462	Mollerussa	47'1
5	Cervera	6.545	Cervera	30'3
6	Almacelles	5.431	Ponts	22'8
7	Borja	5.209	Borja	21'6
8	Agramunt	4.816	Almacelles	19'9
9	Alcarràs	4.402	Agramunt	19'5
10	Bellpuig d'U.	3.777	Bellpuig d'U.	16'0
11	Almanar	3.631	Artesa de S.	15'2
12	Alpicat	3.439	Guissona	13'1
13	Artesa de S.	3.250	Alcarràs	11'9
14	Alfarràs	3.141	Alfarràs	11'4
15	Juneda	3.035	Almanar	10'6
16	Alguairà	2.874	Juneda	9'8
17	Guissona	2.685	Alguairà	7'6
18	Arbeca	2.385	Aitona	6'8
19	Linyola	2.383	Alpicat	6'7
20	Aitona	2.349	Ivars d'U.	6'7
21	Bellvís	2.341	S. Guim Freixenet	6'7
22	Ponts	2.288	Bell-lloc d'U.	6'1
23	Torregrossa	2.270	Serús	6'1
24	Bell-lloc d'U.	2.208	Anglèsola	5'9
25	Serús	1.939	Arbeca	5'7
26	Torres de S.	1.891	Torregrossa	5'7
27	Ivars d'U.	1.802	Torà	5'7
28	Palau d'A.	1.635	Vilanova de la B.	5'5
29	Rosaelló	1.556	Torres de S.	5'4
30	Soses	1.529	Vilanova B.	5'4

Font: Elaboració pròpia.

8.2.2. L'anàlisi dels resultats: la jerarquia urbana segons les activitats terciàries privades

Amb la metodologia explicada a l'apartat anterior s'ha obtingut un índex d'activitat privada de cadascun dels municipis de la regió. Al quadre 8.1. pot veure's la doble classificació, segons jerarquia demogràfica i segons jerarquia funcional, dels 30 municipis més poblats de la regió de Lleida.

Les xifres posen perfectament de relleu l'existència d'una jerarquia funcional, però resulta difícil establir uns determinats esglaons jeràrquics; solament la ciutat de Lleida destaca d'una manera clara sobre la resta de centres urbans de la regió. A l'esglaió que *a priori* es pot qualificar dels caps comarcals, hi ha diferències notables; les dotacions terciàries de Balaguer, mesurades mitjançant l'índex calculat, dupliquen les de Cervera, la qual cosa fa dubtar que pertanyin al mateix esglaió jeràrquic.

Alguns municipis tenen una importància terciària bastant superior a la que caldria esperar del seu pes demogràfic; són, normalment, els nuclis que atenen la demanda d'una certa àrea d'atracció. Aquest és el cas de Ponç, que ocupa el lloc 22è de la jerarquia urbana i el 6è a la jerarquia funcional; és també el cas d'Artosa de Segre (llocs 13è i 11è, respectivament), Guissona (llocs 17è i 12è), de Torà de Riubregós (llocs 41è i 27è). També es dona la situació inversa: municipis de caràcter fonamentalment agrícola amb un pes terciari inferior al que li correspondria pel seu pes demogràfic; és el cas d'Almacells (lloc 6è i 8è, segons la jerarquia demogràfica i la funcional), d'Alcarràs (llocs 9è i 13è), d'Alpicat (llocs 12è i 19è), d'Arbeca (llocs 18è i 25è), etc.

8.2.3. La determinació dels esglaons jeràrquics: la matriu esglaons-funcions

Ja s'ha vist com la simple classificació dels municipis segons l'índex d'activitat terciària no permet definir d'una manera clara els diferents esglaons jeràrquics. Per tal de resoldre aquesta qüestió, s'ha elaborat una matriu esglaons-funcions, amb la idea de caracteritzar els diferents esglaons jeràrquics a partir de les funcions que els hi són pròpies. Segons l'oferta dels diferents municipis respecte de cadascun dels tipus de serveis considerats, s'han distingit tres situacions possibles:

a) *Nuclis autosuficients*, amb una oferta completa, és a dir, sense necessitat de desplaçaments habituals a d'altres centres per proveir-se d'aquest servei.

b) *Nuclis parcialment dependents*, amb una oferta parcial que obliga a desplaçaments habituals per cubrir una part de la demanda.

c) *Nuclis totalment dependents*, amb desplaçaments obligats per tal de proveir-se del servei.

Al quadre 8.2 es pot veure la matriu d'esglaons-serveis resultants, la qual serà útil per distribuir els diferents municipis de la regió entre els diversos esglaons jeràrquics. El quadre contempla cinc esglaons jeràrquics; els tres primers seran els realment significatius de cara a configurar la xarxa urbana regional.

Quadre 8.2. L'OFERTA TERCIÀRIA ALS DIFERENTS ESGLAONS DE LA JERARQUIA URBANA

Esglaió jeràrquic	Tipus oferta	
	Autosuficient	Oferta parcial
1. ^{er} esglaió	tots els tipus de serveis considerats	
2. ^{on} esglaió	a. alimentació c. vestit i calçat c. equipament domèstic c. especialitzat	serveis a l'empresa

Esglaó jeràrquic	Tipus oferta	
	Autosuficient	Oferta parcial
	serveis d'hosteleria hotels i hostals serveis recreatius serveis personals serveis financers	
3. ^{er} esglaó	c. alimentació c. vestit i calçat c. equipament domèstic serveis personals serveis d'hosteleria serveis recreatius	c. especialitzat hotels i hostals serveis financers serveis a l'empresa
4. ^{er} esglaó	c. alimentació	c. vestit i calçat c. equipament domèstic serveis d'hosteleria serveis personals serveis recreatius serveis financers
5. ^{er} esglaó		c. alimentació serveis d'hosteleria serveis recreatius

1.er esglaó: *nivell regional.*

La ciutat de Lleida concentra una gran quantitat d'activitats terciàries; és autosuficient per a tots els tipus de serveis considerats. El seu índex d'activitat terciària no admet comparació amb el de cap altre nucli urbà de la regió. Quelcom semblant pot dir-se respecte de la quota de mercat publicada pel «Anuario del Mercado Español»; el creixement d'aquesta quota de mercat en els darrers temps posa de relleu al predomini creixent de la ciutat en el conjunt de les activitats terciària regional.

	Població		Taxa creixement 1950-1981	Índex d'activitat terciària	Quota de mercat	
	1950	1981			1965	1980
	52.849	109.573	2'45	458,4	305	365

2.er esglaó: *els caps comarcals.*

L'oferta terciària dels centres urbans del segon esglaó jeràrquic es distingeix, tant quantitativament com qualitativa, dels nuclis de nivell inferior; aquesta oferta és també autosuficient per a la majoria dels serveis considerats. Dins d'aquest esglaó s'han inclòs les ciutats de Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i Cervera. Tot i que la composició de llurs ofertes pot considerar-se similar, cal reconèixer que s'hi troben diferències significatives: la ciutat de Cervera, concretament, reuneix les condicions mínimes per a ésser inclosa dins d'aquest grup.

	Població		Taxa creixement 1950-1981	Índex activitat terciària	Quota de mercat	
	1950	1981			1965	1980
Balaguer	6.469	12.432	2'19	63'3	62	53
Tàrraga	6.936	10.959	0'80	57'0	44	45
Mollerussa	3.705	8.349	2'73	47'1	28	40
Cervera	5.216	6.406	0'47	30'3	49	26

L'evolució de la quota de mercat és bastant orientadora sobre l'activitat terciària dels quatre nuclis urbans. Balaguer i Tàrraga poden considerar-se com a centres comercials madurs, de llarga tradició urbana, i amb una demanda estancada o amb lleuger decreixement, però mantenint perfectament el seu paper de mercats comercials. Cervera és, indiscutiblement, un centre comercial en declivi, amb una quota de mercat decreixent en els darrers vint anys. En canvi, Mollerussa pot considerar-se un centre comercial emergent, el qual ha ampliat d'una manera molt important la seva capacitat d'atracció en els darrers vint anys.

3.º esglaó: el mapa complet dels centres de mercat.

Els nuclis urbans del tercer esglaó tenen una oferta inferior, tant quantitativament com qualitativa, a la dels centres urbans anteriors. El seu nivell d'autosuficiència es limita a un menor nombre de serveis, però tots tenen una determinada àrea d'influència. Qualificar aquestes àrees d'influència com a rodalles o subcomarques sembla introduir una complexitat innecessària a l'organització territorial de la regió. Resulta més senzill dir que aquests nuclis del tercer esglaó completen el mapa dels centres de mercat de la regió.

El tercer esglaó té una frontera clara per dalt, però una de molt més imprecisa per baix. S'ha convingut incloure-hi un conjunt de 7 nuclis de població: Almacelles, les Borges Blanques, Agramunt, Bellpuig d'Urgell, Artesa de Segre, Guissona i Ponts.

	Població		Taxa creixement 1950-1981	Índex activitat terciària	Quota de mercat	
	1959	1981			1985	1980-84
Almacelles	3.741	5.311	1'17	19'9	20	20
Borges	4.849	5.139	0'19	21'6	38	19
Agramunt	2.970	4.582	1'43	19'5	20	15
Bellpuig d'Urgell	3.137	3.862	0'51	16'0	17	15
Artesa de Segre	4.600	3.245	-1'14	15'2	17	15
Guissona	1.919	2.598	1'01	13'1	16'3	10
Ponts	1.881	2.230	0'57	22'8	16'6	12

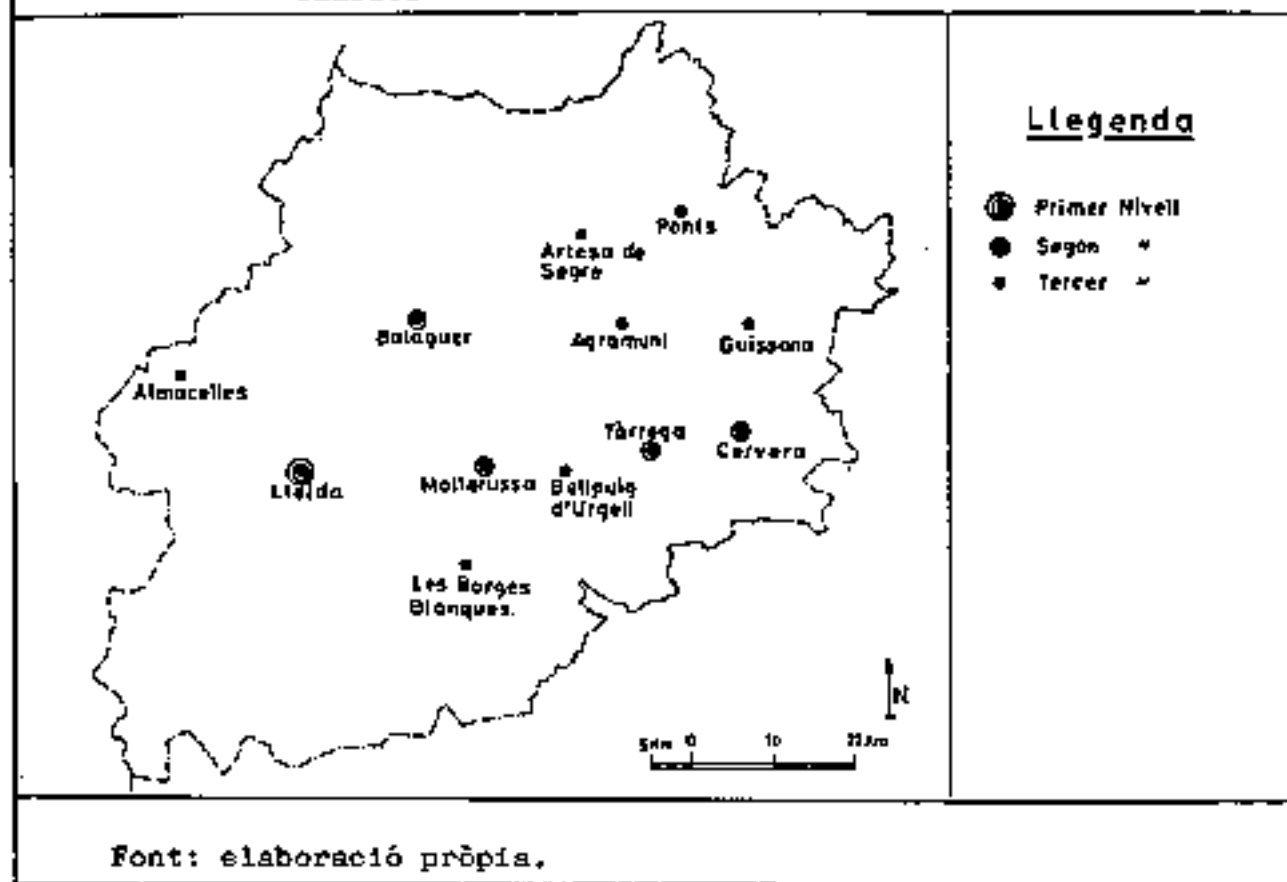
Pot resultar sorprenent incloure una capital comarcal reconeguda, com les Borges Blanques, dins del tercer esglaó, però això està plenament justificat donat el nivell actual de les activitats terciàries de la ciutat. El decreixement alarmant de la seva quota de mercat reforça plenament la idea de la seva inclusió dins del tercer esglaó, per sota de la resta de caps comercials. Almacelles, amb una activitat terciària comparativament menor que el seu pes demogràfic, entra també dins d'aquest esglaó. La resta de nuclis urbans són caps d'àrees d'influència més o menys extenses; és el cas d'Artesa de Segre, Ponts, Agramunt i Guissona. Bellpuig d'Urgell entra, també, dins d'aquest tercer esglaó pel seu nivell d'activitats terciàries, però, en canvi, té una àrea d'influència més hipotètica, envoltada per les àrees de mercat de Tàrraga i Mollerussa.

Al mapa 8.4 pot veure's de manera gràfica la jerarquia urbana de la regió definida per les funcions terciàries privades dels diferents nuclis de població. S'han inclòs els tres esglaons analitzats, que són, en definitiva, els que poden tenir transcendència de cara a la futura divisió comarcal.

8.3. La delimitació de l'àrea d'atracció terciària de Mollerussa a partir de l'enquesta municipal

Tot i que ja existien diversos estudis sobre delimitació d'àrees comercials, s'ha cregut necessari realitzar una enquesta pròpia per tal de delimitar amb precisió quina és

Mapa 8.4. La jerarquia urbana segons l'índex d'activitats terciàries

l'àrea d'atracció de Mollerussa en el moment actual. L'enquesta no preten abastar tota la Plana d'Urgell, sobre la qual incideixen altres centres comarcals com Lleida, Tàrraga, Balaguer o les Borges Blanques, sinó centrar-se en la delimitació de l'àrea de Mollerussa i en la detecció d'una possible àrea de Bellpuig d'Urgell.

8.3.1. La metodologia seguida en l'elaboració de l'enquesta

En el moment d'iniciar-ne l'elaboració es disposava de l'experiència de diversos treballs anteriors, amb una tipologia d'enquestes molt diversa. La més senzilla era, sens dubte, la que havia adreçat, als anys 30, la Ponència encarregada de la Divisió Territorial, la qual solament contenia tres preguntes: la vinculació d'un municipi a una determinada àrea d'atracció s'establí preguntant, a més, quins eren els mercats principals i els mercats secundaris. A l'altre extrem hi havia la complexitat de l'enquesta elaborada pel Grup d'Estudis Territorials, precedent de l'Institut Universitari d'Estúcia Territorials, a la qual es demanava el lloc habitual de desplaçament per a 314 tipus diferents de serveis.

A) Les preguntes de l'enquesta

Es va optar per elaborar una enquesta amb 42 tipus de serveis, corresponents tots ells a la iniciativa privada, és a dir, sense incloure cap mena d'equipament col·lectiu. Els 42 tipus de serveis van ser agrupats en grans grups:

1. Comerç d'alimentació.
2. Comerç de vestit i calçat.
3. Comerç d'equipament domèstic.
4. Comerç divers.
5. Serveis personals.
6. Serveis financers i de gestió.
7. Professions liberals.
8. Hostaleria i serveis d'esbarjo.
9. Automoció i maquinària.

L'enquesta també demanava quin era el mercat setmanal al qual assistia amb més freqüència la gent del municipi i, també, si hi havia altres mercats amb assistència més o menys habitual.

Es tenia plena consciència que l'àrea d'atracció comercial i l'àrea d'atracció del mercat setmanal no eren dos conceptes sinònims, sinó que responien a realitats diferents. En el treball s'ha distingit clarament entre:

1. *Àrea d'atracció comercial i terciària*, establerta a partir de les respostes sobre el nucli de desplaçament per motiu dels 42 tipus de serveis esmentats.

2. *Àrea d'atracció del mercat setmanal*, establerta a partir de les preguntes finals de l'enquesta.

B) La freqüència dels desplaçaments

Per a cadascun dels 42 tipus de serveis considerats l'enquesta demanava el grau de vinculació amb el centre de desplaçament, distingint tres possibilitats:

- a) S'hi anava sempre.
- b) S'hi anava sovint.
- c) S'hi anava alguna vegada.

Aquesta matiació es va introduir pel conveniement previ que, en molts casos, no hi havia una dependència exclusiva d'un determinat centre comercial, sinó que hi havia diverses alternatives possibles, entre les quals una era més habitual.

Si la resposta era que «sempre» s'anava a un mateix centre terciari per a un determinat tipus de servei, ja no hi cabia cap altre centre al qual s'hi anés sovint o alguna vegada, perquè al pronunciar-se pel «sempre» ja s'excloïa aquesta possibilitat. En canvi, quan la resposta era que «sovint» s'anava a un determinat centre, es preguntava quin era el següent en la freqüència de desplaçaments i se'l col·locava a la casella d'«alguna vegada».

En algunes ocasions, l'estructura de l'enquesta no encaixava amb els comportaments dels consumidors; es feia difícil distingir entre un centre al que s'hi anava «sovint» i un altre al que s'hi anava «alguna vegada», però en aquestes cases s'insistia a establir un ordre de preferència.

C) L'àmbit territorial de l'enquesta

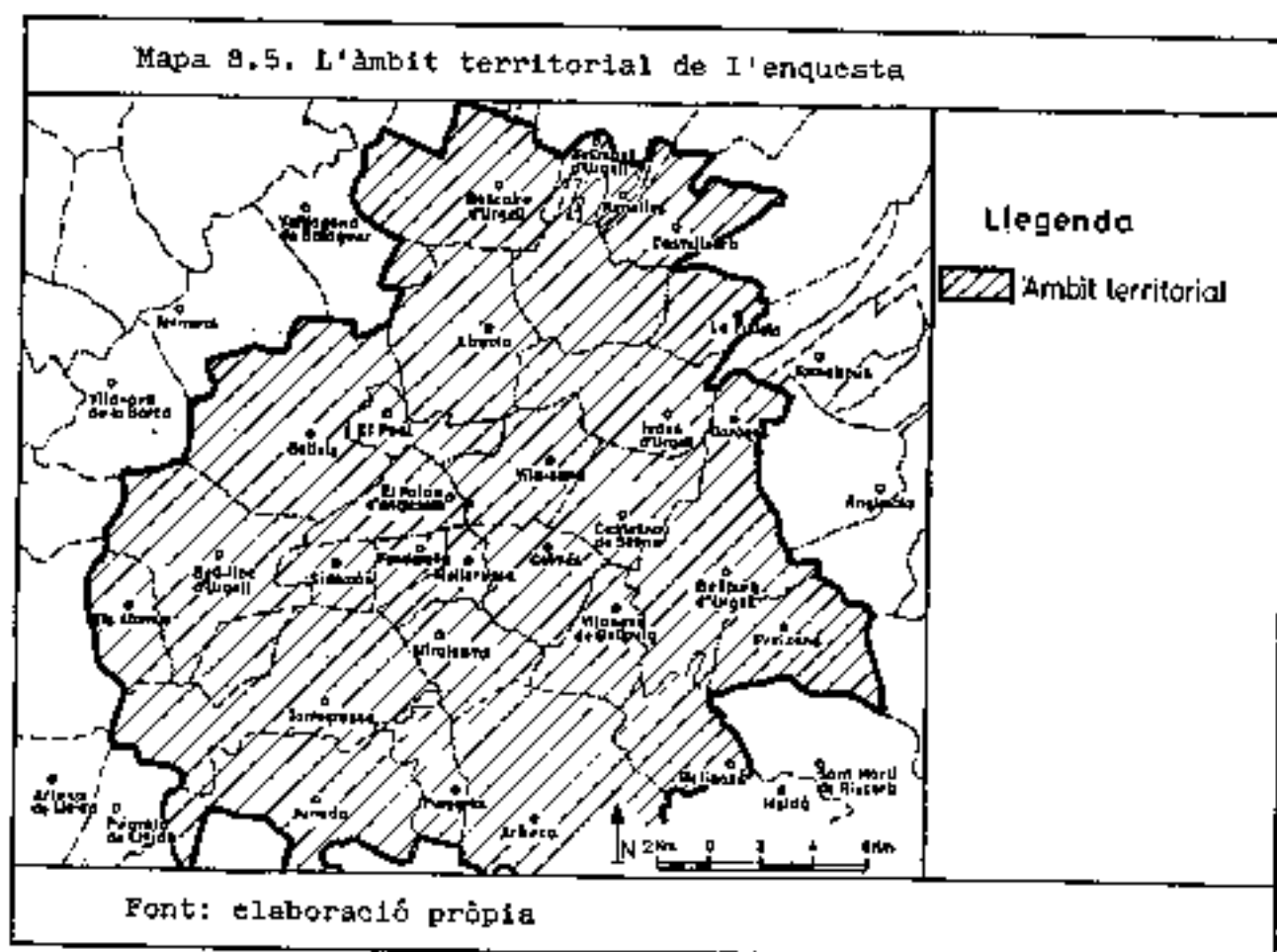
L'enquesta estava pensada per definir les àrees d'atracció terciària de Mollerussa i de Bellpuig d'Urgell, de manera que s'adreçà als municipis que, indiscutiblement, formaven part d'una d'aquestes àrees, però també als que podrien ser dubtoses i, fins i tot, a alguns que positivament no en formaven part, però que podien ajudar a definir les fronteres. En total es va enquestar un total de 27 municipis, reflectits gràficament al mapa 8.5.

L'enquesta no es va passar a la ciutat de Mollerussa perquè hauria estat absurd qüestionar la pertinença a la seva àrea d'influència, tot i que és ben segur que una part

de la demanda local es desplaça cap a Lleida. Per a cadascun dels municipis consultats es van elaborar tres enquestes, les quals van ser adreçades a:

- a) L'Ajuntament.
- b) El jutge de Pau de la localitat.
- c) Un particular de la localitat.

L'objectiu d'elaborar tres enquestes per municipi era evitar que fos una sola opinió la que decantés el municipi cap a una o altra àrea d'influència. L'enquesta als ajuntaments no va ser adreçada als consistoris per a que es pronunciessin de manera oficial, sinó que va ser contestada per diversos tipus de persones lligades a l'administració local: batlles, regidors, secretaris, etc. L'enquesta als Jutges de Pau tenia per objecte conèixer una opinió ponderada sobre la qüestió. L'enquesta va ser contestada per tots els Jutges de Pau de les localitats analitzades, excepte en el cas de Torregrossa. L'enquesta particular s'adreçà amb preferència a grups de mestresses de casa, per tal d'obtenir una opinió col·lectiva.

D) El mètode de puntuació

Un total de 3 enquestes per municipi amb 42 tipus de serveis a cadascuna d'elles donaven un total de 126 opinions sobre quins eren els principals centres d'atracció. La validesa de l'enquesta no es fonamentava tant en l'exactitud de cadascuna de les respostes com en la seva abundància, evitant, així, que alguna resposta equivocada donés una

falsa visió de la veritable adscripció dels municipis. Aquest problema s'havia donat en alguns casos a l'enquesta de la Ponència, on algunes respostes poc meditàdes havien creat bastants maldecaps.

El sistema de tractament de l'enquesta ha estat senzill. Per a cada cadascun dels 42 tipus de serveis s'ha utilitzat el mateix procediment, establint-se una puntuació d'acord amb els següents criteris:

a) Quan es declara que «sempre» es va al mateix centre comercial, o bé es satisfà el servei al mateix municipi, es donen tres punts. Quan es declara que es va «sovint» es donen dos punts i quan es declara que es va «alguna vegada» es dona un punt. Això suposa repartir tres punts per a cada tipus de servei, els quals poden anar íntegrament al nucli que «sempre» proporciona el servei o repartir-se dos per al nucli al qual es va «sovint», i un, per al que s'hi va «alguna vegada». Tenint en compte que hi ha tres enquestes per municipi, hi ha un total de 378 punts a repartir entre tots els nuclis amb els quals el municipi analitzat manté relacions d'atracció terciària. Traduint els punts en termes percentuals s'obté la intensitat de les relacions amb els diferents centres comercials, inclòs el mateix municipi, que pot satisfer una part més o menys important de la demanda local.

A grans trets, pot acceptar-se que aquests percentatges representen la distribució de la demanda local entre els diversos nuclis de població que la satisfan.

Un exemple pot ser aclaridor del mètode emprat: les respostes del municipi de Sidamon donen la següent relació:

	Punts	%
Sidamon	86	22'8
Mollerussa	197	52'1
Lleida	87	23'5
Bell-lloc d'Urgell	6	1'6

Comptabilitzant les 42 respostes de les tres enquestes s'arriba a la classificació del quadre anterior. Les respostes que declaren anar a Mollerussa, prescindint del tipus de servei i de la intensitat de la relació, permeten precisar, mitjançant el mètode de puntuació explicat anteriorment, que la ciutat de Mollerussa atrau el 52'1 % dels desplaçaments per motius de serveis; la ciutat de Lleida, el 23'5 %; el mateix municipi de Sidamon, el 22'8 % i Bell-lloc d'Urgell, l'1'6 %.

8.3.2. Una primera lectura dels resultats: el grau d'autosuficiència local

La metodologia utilitzada no solament permet establir l'atracció dels diferents centres terciaris, sinó mesurar, també, el nivell d'autosuficiència local en el proveïment de serveis privats. Al quadre següent pot veure's la classificació dels municipis enquestats segons el percentatge dels desplaçaments dins del mateix municipi:

Bellpuig d'Urgell	78'0	El Poal	33'1
Juneda	58'6	Castellnou de Seana	32'5
Arbeca	50'0	Balianes	32'3
La Fuliola	49'7	Ponelles	29'4
Ivars d'Urgell	48'4	Els Alamús	28'8
Bell-lloc d'Urgell	47'4	Vilanova de Bellpuig	28'0
Linyola	44'7	Vita-sana	27'0
Castellserà	44'5	Preixana	26'2
Bellvis	43'1	Miralcamp	23'2
Bellcaire d'Urgell	41'3	Bellmunt d'Urgell	23'0
Torregrossa	40'9	Sidamon	22'8
Barbens	38'1	Fonderella	10'6
Golmés	34'9	Puiggròs	9'8
El Palau d'Anglesola	33'6		

Com era d'esperar, entre els 27 municipis es donen les situacions més extremes. Bellpuig d'Urgell és el municipi amb un nivell superior d'autoabastament, que arriba fins al 78 % dels desplaçaments locals; això resulta perfectament coherent amb el paper de la vila com a petit centre comercial i industrial, amb capacitat per atraure una certa àrea d'influència. S'observa com l'autoabastament no es correspon d'una manera precisa amb el pes demogràfic. La Fullola, per exemple, està demogràficament per darrera de municipis com Bellvís, Linyola, Bell-Lloc d'Urgell, Torragrossa, Ivars d'Urgell, etc., però ella supera, en canvi, pel grau de satisfacció local dels serveis considerats. També es dona la situació inversa; el municipi de Miralcamp, pràcticament per la seva proximitat a Mollet-russa, té un nivell d'auto-satisfacció inferior al de pobles més petits com al Poal, Bellanès, Penelles o els Alamús.

No solament és interessant l'anàlisi del nivell d'autoabastament dels diferents municipis, sinó també del tipus de serveis en els quals és més freqüent l'autoabastament. Comptabilitzant globalment totes les enquestes, s'ha pogut determinar el nivell d'autoabastament per a cadascun dels diferents tipus de serveis.

També era interessant conèixer el volum dels desplaçaments als principals centres comercials, entre els quals s'inclouïa Balaguer, Farrera, les Borges Blanques i Mollet-russa. Al mateix temps, l'enquesta permetia establir la vinculació terciària amb la ciutat de Lleida. Al quadre següent poden veure's els resultats obtinguts.

Desplaçaments locals	Desplaçaments caps comercials	Desplaçaments Lleida
36'0	40'4	16'7

Segons la metodologia emprada, un 36'0 % de la demanda del conjunt de municipis enquestats es satisfà a nivell local; un 40'4 % requereix desplaçaments al cap de comarcal, i un 16'7 % correspon als desplaçaments a la ciutat de Lleida. La resta correspon a desplaçaments a municipis veïns de nivell inferior al de cap de comarca.

L'enquesta permet classificar els diferents tipus de serveis considerats segons el grau de satisfacció a nivell local, comercial o de la ciutat de Lleida. Els resultats es poden veure al quadre 8.3.

Al nivell local se satisfà la demanda dels serveis més quotidians: el comerç d'alimentació; alguns serveis personals, com perruqueries i barberies; establiments financers; tallers de reparació, etc. En total, hi ha un conjunt de 14 equipaments amb més del 50 % de demanda satisfeta a nivell local. Un grup de 16 tipus d'equipaments estan per damunt de la mitjana d'autoabastament, que, com s'ha vist anteriorment, era del 36 % de la demanda total.

A l'àmbit comarcal s'hi troben un nombre important de serveis d'ordre bastant diversos: comerç de vestit i calçat, d'electrodomèstics, diversos, serveis com notari, advocat, gestor, etc. Hi ha un grup de 17 tipus de serveis, amb més del 50 % de la demanda satisfeta dins de l'àmbit comarcal i un grup de 24 que estan per damunt de la mitjana local de l'àmbit comarcal, que és del 40'4 %.

Quadre 8.3. CLASSIFICACIÓ DELS TIPUS DE SERVEIS
SEGONS L'ÀMBIT DE DESPLAÇAMENT

Desplaçaments locals	Desplaçaments comercials	Desplaçaments a Lleida
queviures	discoteca	oculista
fora de pa	compra automòbil	arquitecte
banc	compra tractor	sastreria
perruqueria	art. fotografia	advocat

<i>Desplaçaments locals</i>		<i>Desplaçaments comercials</i>		<i>Desplaçaments a Lleida</i>	
carnisseria	89'9	notari	61'2	dentista	36'4
calxa	88'8	cinema	61'2	sabateria	35'9
drogueria	81'4	art. esportius	59'5	assessoria fiscal	35'0
barberia	80'2	gestoria	58'6	confeccions	33'8
mercuria	73'0	rellotgeria	58'6	rellotgeria	26'6
reparació tractor	68'8	autoescola	57'8	compra tractor	26'6
rep. automòbil	68'4	advocat	56'5	joguines	24'1
pelxateria	68'4	tintoreria	55'7	art. esportius	22'0
pastisseria	58'6	sabateria	54'9	art. fotografia	20'8
futbol	51'5	parament llar	53'2	llibreria	19'8
ferreteria	46'4	restaurant	52'3	gestoria	19'8
assegurances	41'4	llibreria	51'9	restaurant	19'8
MITJANA	36'0	assessoria fiscal	50'6	mobles	18'6
		confeccions	48'5	MITJANA	16'7
joguines	32'1	electrodomèstics	48'1	electrodomèstics	16'5
electrodomèstics	30'4	mobles	47'7	comp. automòbil	15'6
parament llar	30'0	assegurances	42'6	tintoreria	14'3
mobles	26'2	sastreteria	41'8	cinema	11'8
cinema	24'5	ferreteria	40'9	notari	11'4
gasolinera	22'8	dentista	40'5	assegurances	11'0
llibreria	16'9	MITJANA	40'4	parament llar	9'3
tintoreria	16'0			futbol	6'3
gestoria	15'2	joguines	38'4	autoescola	6'3
restaurant	13'9	futbol	37'6	Ferreteria	5'9
confeccions	13'9	gasolinera	33'8	rep. tractor	4'6
dentista	11'4	arquitecte	31'2	rep. automòbil	3'4
arquitecte	10'5	pelxateria	28'3	gasolinera	3'0
art. esportius	10'1	pastisseria	25'7	merceria	2'1
assessoria fiscal	0'3	merceria	24'1	carnisseria	1'9
sastreteria	7'2	rep. automòbil	22'8	drogueria	1'3
notari	6'3	rep. tractor	21'5	caixa	1'3
sabateria	5'9	oculista	16'0	pastisseria	0'8
rellotgeria	5'0	drogueria	15'6	queviures	0'4
art. fotografia	5'9	barberia	14'3	perruqueria	0'4
autoescola	3'8	calxa	10'1	fora de pa	0
compra automòbil	0'8	perruqueria	8'1	peixateria	0
diacotaca	0'4	carnisseria	7'2	barberia	0
advocat	0	banc	6'3	banc	0
oculista	0	fora de pa	4'2	disuotaca	0
compra tractor	0	queviures	1'7		

Font: elaboració pròpia.

La ciutat de Lleida proporciona un conjunt ampli de serveis privats que no s'han inclòs dins de la tipologia considerada, pensada, sobretot, per a l'àmbit comercial. Com era d'esperar, a Lleida es van a cercar els serveis més especialitzats: oculista, arquitecte, advocat, dentista, etc. Dels resultats de les enquestes es desprèn que solament dos dels tipus de serveis considerats necessiten més d'un 50 % de desplaçaments a la ciutat de Lleida, concretament oculista i arquitecte. Un total de 17 tipus de serveis estan per damunt de la mitjana global de desplaçaments a Lleida, que és del 16'7 %, corresponents, tots ells, a serveis no quotidians.

8.3.3. L'àrea d'atracció de Mollerussa segons els resultats de l'enquesta

Com ja s'ha dit abans, es distingia entre l'àrea d'atracció comercial i terciària de Mollerussa, deduida de la importància dels desplaçaments a Mollerussa per tal de proveir-se dels serveis considerats a l'enquesta, i l'àrea d'atracció del mercat setmanal.

8.3.3.1. L'àrea d'atracció comercial i terciària

Aplicant el mètode explicat anteriorment s'han obtingut els resultats reflectits al quadre 8.4, on es pot veure la distribució percentual dels desplaçaments als diferents nuclis de població. Es poden definir quatre tipus de situacions:

a) *Demanda satisfeta a nivell local.* És l'autoabastament analitzat anteriorment i que tenia el màxim a Bellpuig d'Urgell, amb un 78'0 %, i el mínim a Puiggròs, amb un 9'8 %.

b) *Demanda satisfeta a nuclis veïns que no són caps comercials.* Aquest tipus de desplaçament és poc important, suposant només la satisfacció d'un 6'9 % de la demanda total. Aquest nivell posa de manifest les relacions entre pobles petits i altres de més grans dels voltants, respecte dels quals tenen una certa dependència. Un exemple d'aquest petit nivell de vinculació podria ser Bellmunt d'Urgell, que, segons les declaracions de les enquestes, satisfà un 8'2 % de la demanda al municipi veí de Puñelles. Dins d'aquest grup s'ha inclòs també Bellpuig d'Urgell, el nucli més important d'aquest esglaó, però no equiparable als caps comercials.

Quadre 8.4. LA DISTRIBUCIÓ DE LA DEMANDA MUNICIPAL SEGONS ELS RESULTATS DE L'ENQUESTA (% sobre el total)

<i>Els Alamús</i>		<i>Bellcaire d'Urgell</i>	
Els Alamús	28'8	Bellcaire d'Urgell	41'3
Lleida	68'8	Balaguer	31'7
Mollerussa	2'4	Lleida	14'7
		Mollerussa	10'7
<i>Arbeca</i>		Linyola	1'2
Arbeca	50'0	Castellsarà	0'4
Lleida	24'6		
Borges	13'0	<i>Bell-lloc d'Urgell</i>	
Mollerussa	12'4	Bell-lloc d'Urgell	47'4
		Lleida	38'9
		Mollerussa	13'7
<i>Barbens</i>			
Barbens	38'1	<i>Bellmunt d'Urgell</i>	
Bellpuig	20'9	Bellmunt d'Urgell	23'0
Mollerussa	16'1	Balaguer	49'7
Tàrraga	13'5	Penelles	8'2
Lleida	9'2	Mollerussa	4'8
Balaguer	0'8	Tàrraga	4'2
Agramunt	0'5	Lleida	3'7
Ivars d'Urgell	0'3	Castellsarà	2'1
La Fuliola	0'3	Montgal	1'3
Linyola	0'3	Agramunt	1'1
		La Fuliola	0'8
<i>Bolians</i>		Artesa de Segre	0'5
Bolians	32'3	Bolvís	0'3
Bellpuig	33'8	Linyola	0'3
Tàrraga	13'5		
Lleida	9'8	<i>Bellpuig d'Urgell</i>	
Mollerussa	8'2	Bellpuig d'Urgell	78'0
Borges	2'4	Mollerussa	9'3

Lleida	6'6	<i>Juneda</i>	
Tàrraga	5'8	Juneda	56'6
Castellnou de Seana	0'3	Lleida	28'8
<i>Bellvís</i>		Borges	8'5
Bellvís	43'1	Mollerussa	6'1
Lleida	33'3	<i>La Fuliola</i>	
Mollerussa	18'6	La Fuliola	49'7
Balaguer	2'6	Tàrraga	24'4
Bell-lloc	2'4	Mollerussa	7'1
<i>Castellnou de Seana</i>		Lleida	7'1
Castellnou	32'5	Balaguer	6'1
Mollerussa	39'4	Agramunt	3'7
Lleida	15'7	Penelles	0'8
Bellpuig	9'5	Bellpuig	0'5
Tàrraga	2'9	Vilagrassa	0'5
<i>Castellsarà</i>		<i>Linyola</i>	
Castellsarà	44'5	Linyola	44'7
Balaguer	20'4	Mollerussa	33'6
Tàrraga	13'0	Lleida	12'1
Lleida	10'1	Balaguer	7'7
Mollerussa	3'7	Bellpuig	1'1
La Fuliola	2'9	Ivars	0'5
Agramunt	2'4	Bellvís	0'3
Bellpuig	1'1	<i>Miralcamp</i>	
Linyola	1'1	Miralcamp	23'2
Penelles	0'5	Mollerussa	60'6
Vilagrassa	0'3	Lleida	15'9
Barcelona	0'3	Borges	0'3
<i>Fondarella</i>		<i>Palau d'Anglesola</i>	
Fondarella	10'6	Palau	33'6
Mollerussa	81'5	Mollerussa	47'4
Lleida	7'9	Lleida	19'0
<i>Golmés</i>		<i>Penelles</i>	
Golmés	34'9	Penelles	29'4
Mollerussa	48'1	Balaguer	41'3
Lleida	14'6	Mollerussa	9'0
Bellpuig	1'3	Tàrraga	7'9
Tàrraga	1'1	Lleida	4'0
<i>Ivars d'Urgell</i>		Castellsarà	2'9
Ivars d'Urgell	48'4	Linyola	2'9
Mollerussa	20'4	La Fuliola	2'6
Lleida	16'0	<i>El Poal</i>	
Tàrraga	5'0	El Poal	33'1
Bellpuig	4'7	Mollerussa	50'0
Agramunt	1'6	Lleida	14'2
La Fuliola	1'1	Linyola	1'1
Balaguer	0'5	Balaguer	1'1
Linyola	0'3	Bell-lloc	0'9
		Bellpuig	0'3

<i>Preixana</i>		Lleida	15'9
Preixana	26'2	Borges	6'0
Bellpuig	42'6	<i>Vilanova de Bellpuig</i>	
Tàrraga	19'9	Vilanova de B.	28'0
Mollerussa	9'5	Mollerussa	41'0
Cervera	0'8	Lleida	18'0
Lleida	0'5	Bellpuig	8'2
Agramunt	0'5	Tàrraga	2'4
		Cervera	2'4
<i>Puiggròs</i>		<i>Vila-seca</i>	
Puiggròs	9'8	Vila-seca	27'0
Borges	72'2	Mollerussa	63'2
Lleida	10'8	Lleida	7'7
Mollerussa	7'2	Tàrraga	0'5
<i>Sidamon</i>		Bellpuig	0'5
Sidamon	22'6	Castellnou	0'5
Mollerussa	52'1	Agramunt	0'3
Lleida	23'5	Linyola	0'3
Bell-lloc	0'6		
<i>Torregrossa</i>			
Torregrossa	40'9		
Mollerussa	37'2		

Font: elaboració pròpia.

c) *Demanda satisfeta als caps comarcals.* Dins d'aquest grup s'ha inclòs la ciutat de Mollerussa, a més dels altres caps comarcals que reben demanda dos dels municipis enquestats, com són Balaguer, Tàrraga o les Borges Blanques.

d) *Demanda satisfeta a la ciutat de Lleida.* En conjunt, aquesta demanda suposa solament el 16'7 % del total, però la seva distribució municipal és molt variada, des dels Alamús, que hi satisfà un 58'8 %, degut lògicament a la seva proximitat, fins al cas de Bellmunt d'Urgell, on només arriba fins al 3'7 %.

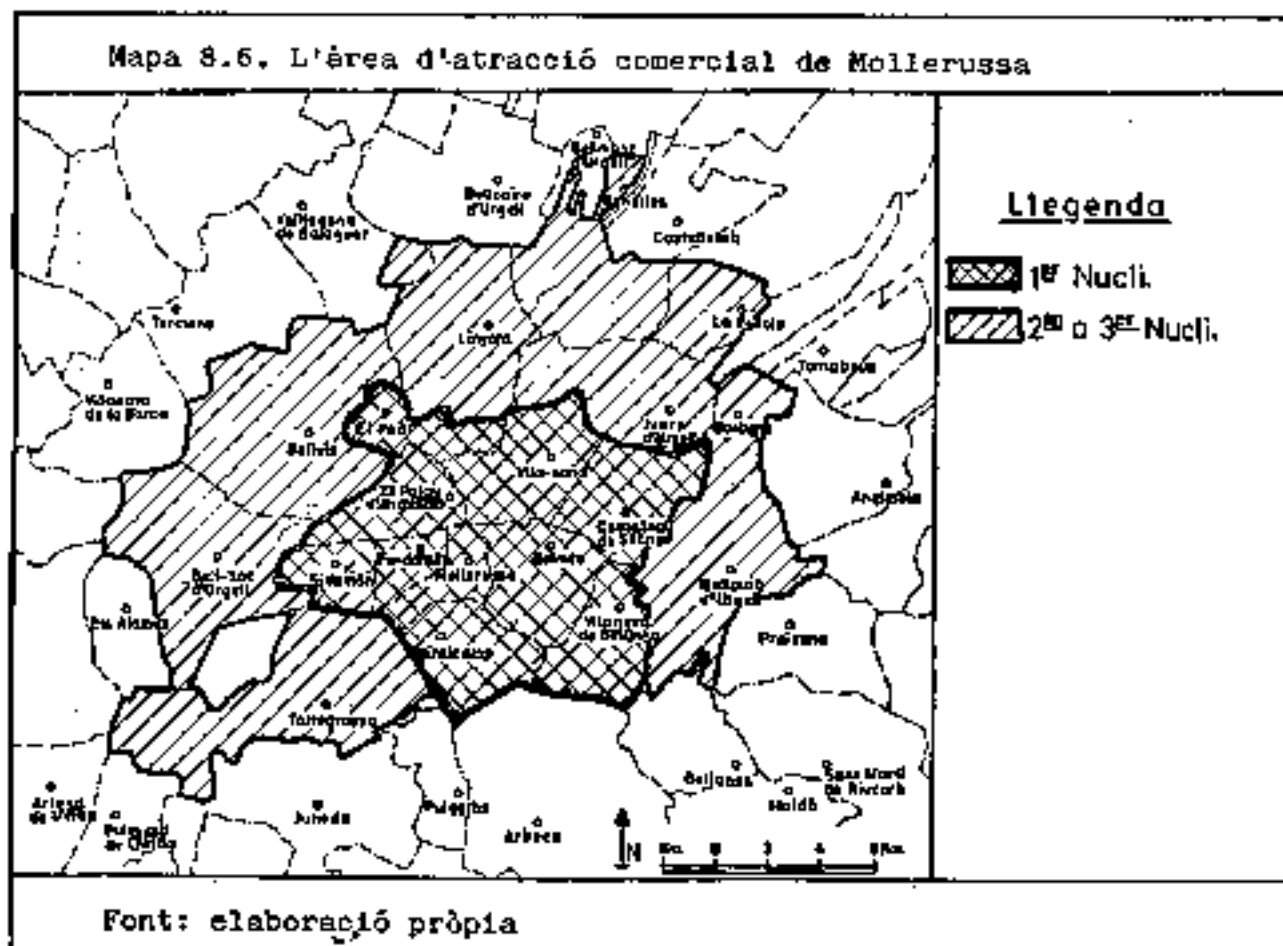
Del quadre 8.2 se'n pot deduir fàcilment l'àrea d'atracció comercial de la ciutat de Mollerussa, que és, en definitiva, l'objecte fonamental de l'anàlisi. Els resultats de les enquestes permeten definir diferents nivells d'atracció:

1. En primer lloc, hi ha un conjunt de 9 municipis que tenen a la ciutat de Mollerussa com a principal centre de satisfacció de demanda, per damunt de l'autoabastament local o dels desplaçaments a altres centres comercials; aquesta és l'àrea que manté amb Mollerussa una lligams més forts. Al mapa 8.6 pot veure's gràficament aquest primer nivell d'influència, que oscil·la entre el màxim de Fondarella, amb un 81'5 % de la demanda satisfeta a Mollerussa, i el mínim de Castellnou de Seana, amb un 39'4 %.

2. Un segon nivell està constituït per un grup de quatre municipis que tenen a Mollerussa com a segon centre proveïdor, essent el propi municipi el primer; en aquest grup, l'autoabastament és superior a la demanda satisfeta a cap altre centre foranl, però Mollerussa apareix per davant dels altres caps comarcals. Dins d'aquest grup hi ha Linyola, Ivars d'Urgell, Bellpuig d'Urgell i Torregrossa; tots ells són municipis grans, amb una oferta terciària diversificada que explica la importància de l'autoabastament. Dins d'aquest grup hi ha dos municipis amb una vinculació clara a Mollerussa: Linyola i Torregrossa, que troben a la ciutat del Pla d'Urgell el 33'6 % i 37'2 % de la demanda, respectivament, poc per darrera de l'autoabastament local. Ivars d'Urgell manté un equilibri clar entre Mollerussa (20'4 % dels desplaçaments) i Lleida (18'0 %), mentre que la seva vin-

culació tradicional a Tàrraga s'ha reduït molt, almenys segons els resultats de l'enquesta, arribant solament al 5'0 % dels desplaçaments. Pel que fa a Bellpuig d'Urgell, és ben cert que, segons els resultats de l'enquesta, Mollerussa és el segon centre proveïdor, però solament suposa un 9'3 % dels desplaçaments, mentre l'autoabastament és d'un 78'0 %. En aquest cas no pot afirmar-se que Bellpuig pertanyi a l'àrea comercial de Mollerussa; sembla més adient considerar que la vila de Bellpuig és capdavantera de la seva pròpia àrea comercial. Les enquestes també palesen un nivell de vinculació amb Tàrraga inferior al de Mollerussa, invertint la tendència que s'havia considerat tradicionalment.

3. Hi ha un conjunt de 5 municipis que tenen a Mollerussa com a tercer centre d'atracció, per darrera de l'autoabastament local i la vinculació a algun altre centre comercial important. Dins d'aquest grup poden trobar-se dues situacions bastant diferents. Per una banda, hi ha Bell-lloc d'Urgell i Bellvis. Nuclis grans i propers a la ciutat de Lleida, que tenen com a primer proveïdor al propi municipi i com a segon la capital regional. En els dos casos, la vinculació amb Mollerussa és important, però domina la proximitat d'una gran ciutat com Lleida. No seria desencertat dir que Mollerussa fa realment les funcions de cap comarcal i que Lleida proporciona els serveis d'ordre superior, però això no deixa de ser una veritat a mitges, perquè els tipus de serveis analitzats corresponen, en bona part, als propis de l'àmbit local o comarcal, mentre que no s'han inclòs serveis més especialitzats que difícilment es poden trobar fora de la capital regional. L'altre grup està constituït per Barbena, Penelles i la Fuliola, que tenen a Mollerussa com a tercer centre

d'atracció, per darrera de l'autoabastament i la vinculació a algun altre centre comarcal; Balaguer, en el cas de Penelles, i Tàrraga, en el de la Fullola, o a un nucli d'ordre inferior com Bellpuig d'Urgell, en el cas de Barbens.

La vinculació de Barbens amb Mollerussa és encara relativament important, suposant el 16'1 % dels desplaçaments, però la de Penelles i la Fullola és petita, per sota del 10 %.

4. La resta de municipis enquestats manté alguna vinculació amb Mollerussa, en raó de la seva oferta terciària, però es tracta, en tots els casos, d'una vinculació petita, clarament inferior a la que tenen amb altres centres comercials.

Al mapa 3.6 pot veure's de manera gràfica l'àrea comercial de Mollerussa, distingint entre els municipis que tenen a la ciutat com a primer centre proveïdor de serveis privats i els que la tenen com a segon o tercer centre.

3.3.3.2. L'àrea d'atracció del mercat setmanal de Mollerussa

Com ja s'ha explicat anteriorment, l'àrea comercial i l'àrea d'influència del mercat setmanal no són necessàriament coincidents.

Les raons d'aquestes diferències són bàsicament dues:

a) Una bona part de la demanda comercial es canalitza cap a la ciutat de Lleida, centre amb una oferta quantitativament i qualitativa superior a la de cap altre nucli urbà de la regió. En canvi, la ciutat de Lleida no participa en el mapa dels mercats setmanals. Pràcticament ningú de cap poble declara anar a mercat a Lleida, tot i que també hi ha un mercat agrícola setmanal.

b) Tampoc no es té en compte l'oferta terciària dels nuclis que no tenen mercat setmanal i que, com ja s'ha vist, és força important en els municipis grans, que tenen a la mateixa localitat com a primer centre proveïdor de serveis.

Els casos de Bell-lloc d'Urgell o de Bellvís són perfectament il·lustratius de la diferència existent entre l'àrea comercial i l'àrea d'atracció del mercat setmanal. En els dos casos, el propi nucli és el primer proveïdor, la ciutat de Lleida, el segon, mentre Mollerussa no apareix sinó en el tercer lloc. En canvi, els dos municipis declaren tenir a Mollerussa com a mercat principal; és a dir, Mollerussa no és el primer proveïdor de serveis, però sí el primer mercat al qual es desplaça la gent d'aquests pobles.

Després de fer aquests aclariments no resultarà estrany descobrir que l'àrea de mercat setmanal de Mollerussa és bastant superior a la que corresponia a la seva àrea d'atracció comercial. L'enquesta demanava, seguint el model ja clàssic de la Ponència, quin era el mercat setmanal més freqüent i quins eren els altres mercats als quals solia assistir-se també, però amb menys freqüència. Els resultats de l'enquesta poden veure's al quadre 3.5.

L'elaboració de tres enquestes per municipi podia portar a resultats difícils d'interpretar si les respostes sobre el mercat principal no eren coincidents. Però això s'ha donat en un nombre molt reduït de municipis; en la immensa majoria dels casos hi ha hagut unanimitat sobre quin era el mercat amb més urada. Els únics casos amb respostes divergents han estat Juneda, amb dues enquestes que consideraven el mateix municipi com a mercat principal i una que considerava les Borges Blanques, i Arbeca, amb dues respostes favorables a Mollerussa i una a les Borges Blanques. També al municipi de Bell-lloc d'Urgell hi ha hagut una resposta que considerava el propi poble com a mercat principal, però s'ha desestimada tal resposta donat que el municipi no té pròpiament un mercat setmanal.

Quadre 8.5. ELS MERCATS PRINCIPALS I SECUNDARIS SEGONS LES RESPOSTES DE L'ENQUESTA

	<i>Mercat principal</i>	<i>Mercats secundaris</i>
Torregroassa	Mollerussa	Borges
Juneda	propi (2), Borges (1)	Borges, Mollerussa
Bell-lloc	Mollerussa	
Bellvís	Mollerussa	Balaguer, Lleida
Linyola	Mollerussa	Balaguer
Palau d'Anglesola	Mollerussa	Tàrraga, Balaguer
Sidamon	Mollerussa	
Barbens	Mollerussa	Tàrraga, Bellpuig
Penelles	Balaguer	Mollerussa, Tàrraga
La Fuliola	Tàrraga	Balaguer, Mollerussa
Els Alamús	Lleida	Mollerussa
Fondarella	Mollerussa	
Bolmunt	Balaguer	Mollerussa, Tàrraga,
Miralcamp	Mollerussa	
Belcaire d'Urgell	Balaguer	Mollerussa
Puiggròs	Borges	Mollerussa
Gulmés	Mollerussa	Tàrraga
Arbeca	Mollerussa (2), Borges (1)	Borges, Mollerussa
Balians	Tàrraga	Bellpuig, Mollerussa
Bellpuig	propi	Tàrraga, Mollerussa
El Poal	Mollerussa	Balaguer
Vita-sana	Mollerussa	Balaguer
Castellnou de S.	Mollerussa	Bellpuig, Tàrraga
Castellserà	Balaguer, Tàrraga	Mollerussa, Agramunt
Vilanova de B.	Mollerussa	Balaguer
Preixana	Bellpuig	Mollerussa, Tàrraga
Ivars d'Urgell	Mollerussa	Tàrraga

Font: elaboració pròpia.

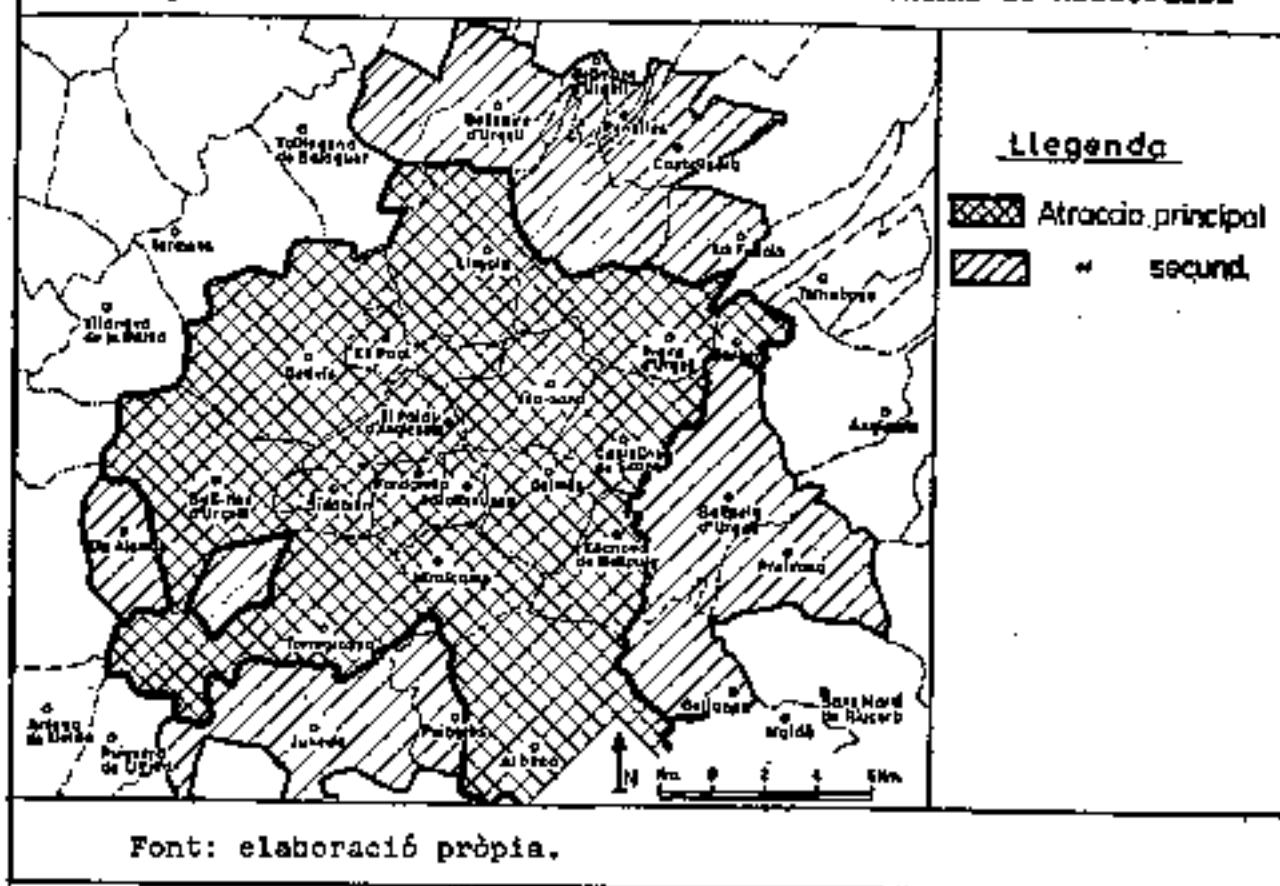
Les respostes a la segona pregunta, quins són els altres mercats als quals també s'anava, han estat més divergents i s'ha optat per reflectir-les totes dins del quadre.

A partir de les respostes de les enquestes s'ha pogut delimitar l'àrea de mercat principal de Mollerussa, reflectida gràficament al mapa 8.7, en el qual es pot observar, també, l'àrea que considerava a la ciutat com a mercat secundari.

L'àrea de mercat principal, sempre segons les respostes de l'enquesta elaborada, abasta un total de 17 municipis, incloent-hi, lògicament, la pròpia ciutat de Mollerussa, amb una població total de 31.060 habitants. Una vegada delimitada l'àrea de mercat actual és inevitable la comparació amb el mapa resultant de l'enquesta dels anys trenta. En total, hi ha un conjunt de 5 municipis que actualment declaren tenir a Mollerussa com a mercat principal i no van declarar-ho, contràriament, a l'enquesta de la Península. Aquests municipis són:

1. Linyola va declarar, a l'enquesta de l'època de la Península, que el seu mercat principal era Balaguer i el secundari Mollerussa. Les tres enquestes actuals són totalment coincidents en declarar Mollerussa com a mercat principal i Balaguer com a secundari. Això no és més que el resultat de la vinculació creixent de Linyola amb la ciutat del Pla d'Urgell i la seva decreixent vinculació amb la seva capital teòrica, segons la divisió comercial de la Península.

Mapa 8.7. L'àrea d'atracció del mercat setmanal de Mollerussa

Font: elaboració pròpia.

2. Ivars d'Urgell va declarar anteriorment que el seu mercat principal era Tàrraga i el secundari Mollerussa, mentre que actualment també hi ha hagut unanimitat en invertir la tendència, posant Mollerussa com a mercat principal i Tàrraga com a secundari.

3. Barbens ha tingut una evolució similar a la d'Ivars d'Urgell, passant de l'òrbita del mercat de Tàrraga a la del de Mollerussa. L'única diferència amb Ivars d'Urgell és que menciona dos mercats secundaris: Tàrraga i, a més, Balipulg d'Urgell.

4. Castellnou de Seana va declarar, a l'època de la Ponència, que el seu mercat principal era Balipulg d'Urgell i el secundari Mollerussa, mentre la declaració actual ha catal considerat Mollerussa com a mercat principal i Tàrraga i Balipulg d'Urgell com a mercats secundaris.

5. Vila-sana no existia com a tal municipi a l'època de la Ponència, ja que estava agregat al de Castellnou de Seana, de manera que no va poder expressar, en aquell moment, la seva opinió. En les enquestes actuals hi ha unanimitat en considerar Mollerussa com a mercat principal i, en alguns cas, apareix Balaguer com a mercat secundari.

L'ampliació de l'àrea d'atracció del mercat setmanal de Mollerussa és conseqüència dels canvis produïts des de l'època del treball de la Ponència, quan Balaguer i Tàrraga eren dos centres comarcals més importants i amb més tradició que Mollerussa; des d'aleshores, la relació entre aquests tres nuclis urbans ha variat i, si bé Balaguer i Tàrraga

rega segueixen essent grans, la diferència s'ha escurçat. Paral·lel al creixement de Mollerussa s'ha produït un augment de la seva àrea de mercat, abastant uns municipis que anteriorment havien estat més vinculats als altres centres de mercat esmentats.

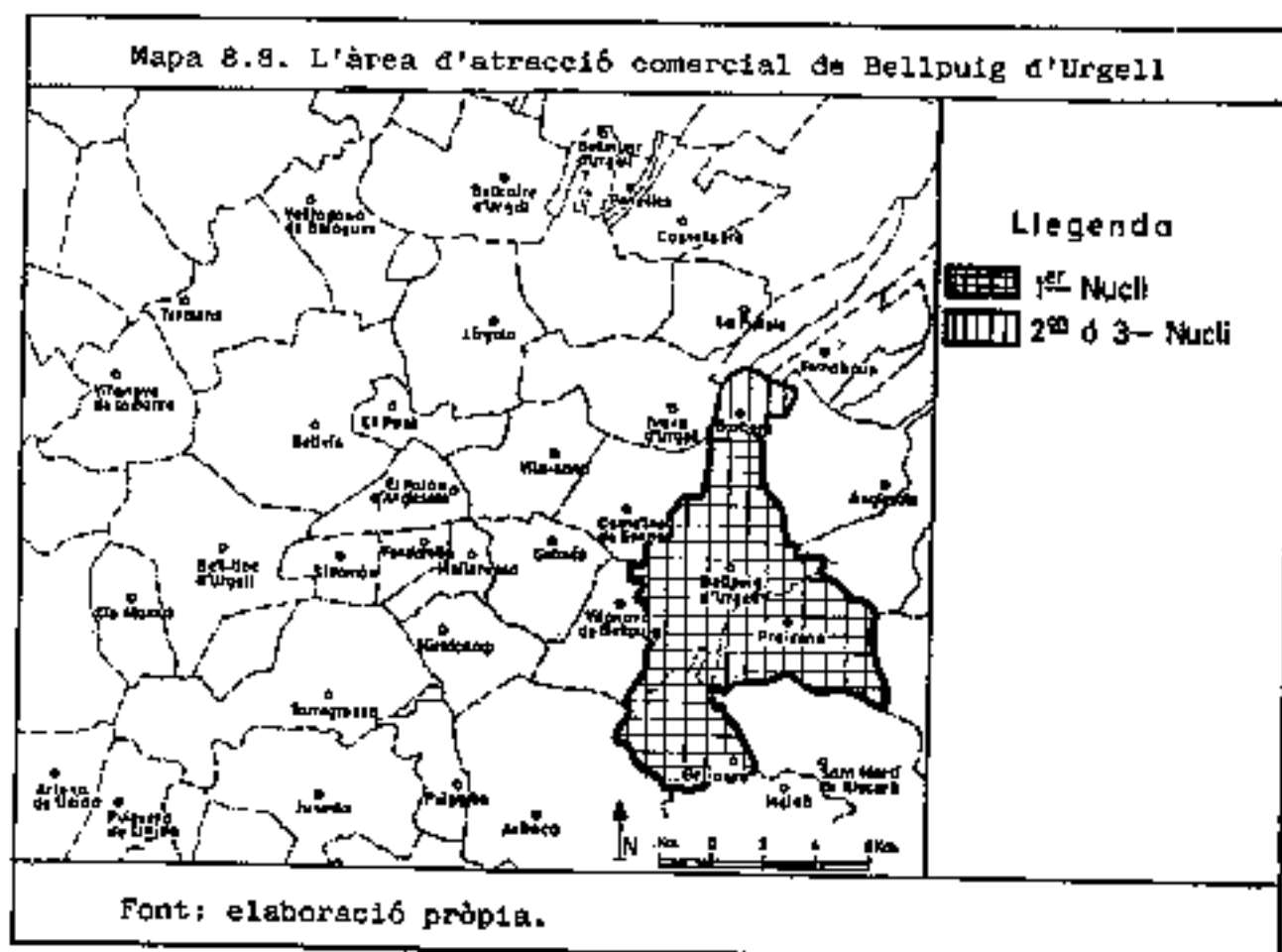
Els canvis que s'han produït seran molt possiblement duraders, de manera que no seria adient establir la nova divisió comercial de Catalunya sense tenir en compte les variacions produïdes en les àrees de mercat dels diferents centres, que, com hom sap, va ser un dels criteris determinants en l'elaboració de la divisió comercial per part de la Ponència.

Val a dir que també hi ha hagut el cas d'un municipi que, actualment, no considera Mollerussa com a mercat principal i sí va fer-ho, en canvi, a l'època dels treballs de la Ponència; és el cas de Pulgròs, on les enquestes actuals declaren unànimement que el seu mercat principal és Borges, i Mollerussa apareix només com a mercat secundari.

3.3.4. La difícil delimitació de l'àrea d'influència de Bellpuig d'Urgell

A. L'àrea d'atracció comercial de Bellpuig.

Les respostes de l'enquesta sobre els centres de desplaçament per proveir-se dels 42 tipus de serveis considerats permeten definir una mínima àrea d'atracció de Bellpuig d'Urgell, constituïda per Preixana i Balianses, a més, lògicament, de la pròpia vila. Aquests tres municipis tenen a Bellpuig d'Urgell com a principal centre proveïdor dels serveis

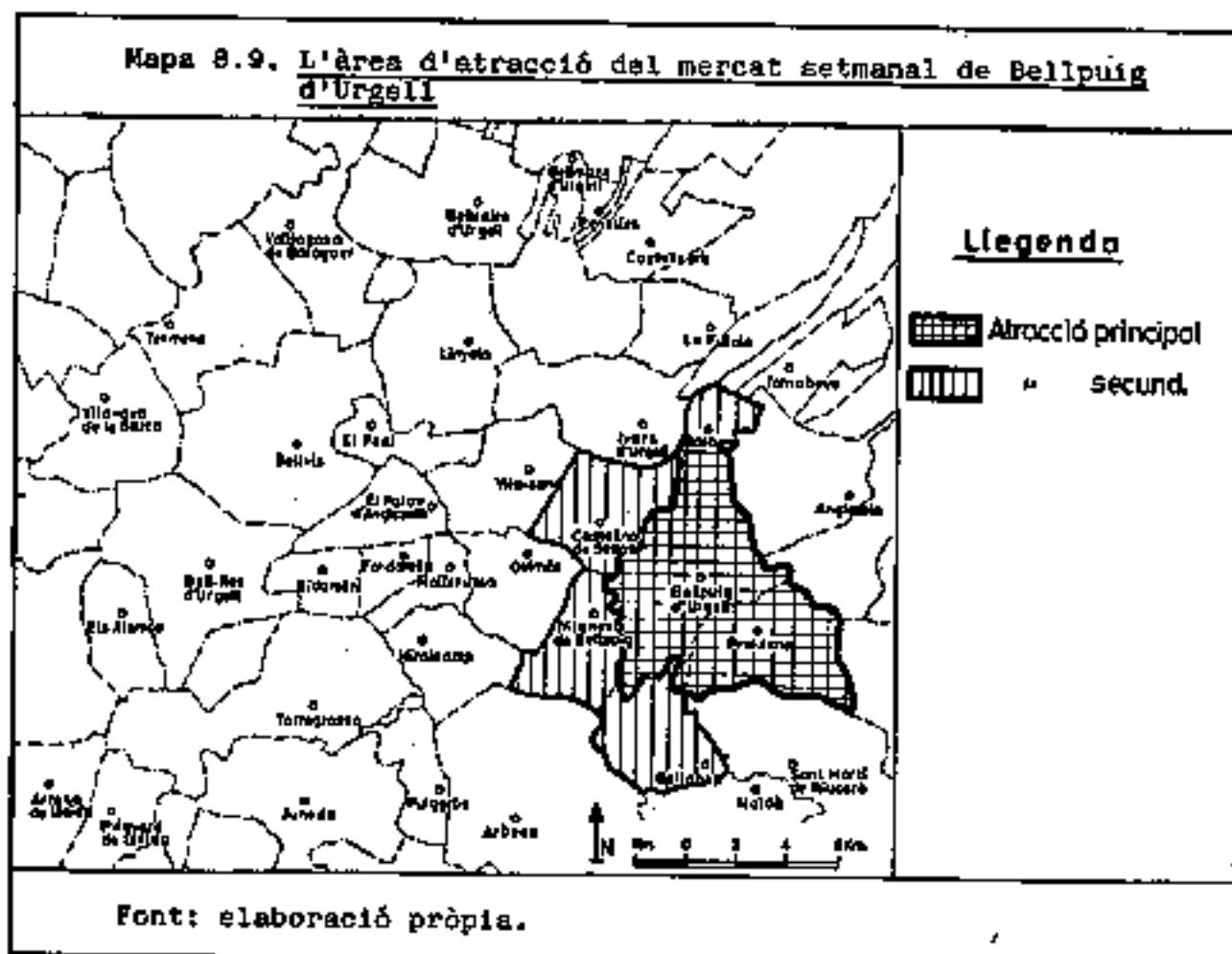

considerats. Barbens té a Bellpuig com a segon centre proveïdor, després de la pròpia localitat.

L'elevat nivell d'autoabastament, un 78 % de la demanda es satisfà a la mateixa vila, no permet considerar a Bellpuig d'Urgell com a dependent de cap centre comercial proper, però al mateix temps tampoc no assoleix criticat de cap comarcal propi, ja que la seva àrea d'atracció és molt petita. Al mapa 8.8 pot veure's gràficament la petita àrea d'atracció comercial de Bellpuig d'Urgell.

B. L'àrea d'atracció del mercat setmanal de Bellpuig d'Urgell.

Com ja s'ha vist anteriorment, àrees comercials i àrees d'atracció dels mercats setmanals no són necessàriament coincidents. En el cas de Bellpuig d'Urgell l'enquesta demostra que solament un municipi, a més de la pròpia vila, el considera com a mercat principal: aquest municipi és, lògicament, Preixana. Un conjunt de quatre municipis citen a Bellpuig d'Urgell com a mercat secundari: Barbens, Bellanes, Castellnou de Seana i Vilanova de Bellpuig. Castellnou de Seana havia declarat, ja a l'època de la Ponència, que Bellpuig d'Urgell era el seu mercat principal. Al mapa 8.9 es pot veure gràficament l'àrea d'atracció del mercat de Bellpuig d'Urgell. Cal remarcar que no s'han enquestat municipis adscrita a la comarca d'Urgell, com Maldà, Sant Martí de Riucorb, etc., que possiblement tenen a Bellpuig d'Urgell com a mercat secundari.

8.3.5. La centralitat de Mollerussa com a mercat de treball

El desenvolupament industrial i terciari de Mollerussa ha portat a una nova forma de centralitat: l'atracció de la ciutat com a mercat de treball, al qual acudeix una proporció important de població ocupada dels municipis de l'entorn. Molt recentment, la Direcció General de Política Territorial ha fet públic un estudi, dirigit per l'economista Joaquim Clusa, destinat a determinar *les àrees de mercat de treball* de Catalunya, és a dir, les agrupacions municipals que, per la gran mobilitat, per motius de treball, poden considerar-se com a unitats econòmiques ben definides. Les dades per a l'elaboració de l'estudi provenen de les respostes al Cens de 1981, on es preguntava al municipi de treball de la població ocupada.

Per tal d'arribar a determinar les àrees de mercat de treball de Catalunya es definien alguns conceptes senzills:

a) *Població ocupada resident*, és a dir la població ocupada amb residència al propi municipi, independentment de la localització del lloc de treball; segons aquesta localització, es distingia entre:

1. Població ocupada resident treballant al propi municipi.
2. Població ocupada resident treballant fora del municipi.

b) *Lloc de treball localitzat al municipi*, independentment del lloc de residència de la persona que ocupa aquest lloc de treball; segons la residència es podia distingir entre:

1. Llocs de treball localitzats al municipi ocupats per residents.
2. Llocs de treball localitzats al municipi ocupats per gent de fora.

Amb aquestes quatre possibilitats s'establí la següent tipologia de municipis:

1. *Nuclis autosuficients*, en els quals domina àmpliament la població ocupada resident que treballa al mateix municipi i, també, els llocs de treball localitzats al municipi ocupats per residents.

2. *Nuclis oberts dependents*, quan hi ha una proporció elevada de població ocupada resident que treballa fora del municipi, però són pocs els llocs de treball localitzats al municipi ocupats per gent de fora.

3. *Nuclis oberts atractors*, quan hi ha una proporció elevada de llocs de treball localitzats al municipi ocupats per gent de fora, però la població ocupada resident treballa bàsicament al mateix municipi.

4. *Nuclis oberts dependents i atractors alhora*, quan hi ha una proporció elevada de llocs de treball localitzats al municipi ocupats per gent de fora i, al mateix temps, una proporció d'ocupats residents que treballa fora.

A l'àrea metropolitana de Barcelona hi ha nombrosos casos de municipis que són, alhora, dependents i atractors, però, a les comarques rurals, les àrees de mercat de treball estan constituïdes normalment per un municipi atractor que genera llocs de treball ocupats, en part, per residents dels municipis veïns, els quals són, segons la tipologia establerta, municipis oberts dependents.

Els resultats del treball a la regió de Lleida permeten definir 6 àrees de mercat de treball ben definides, a més d'alguns cas anecdòtic poc rellevant:

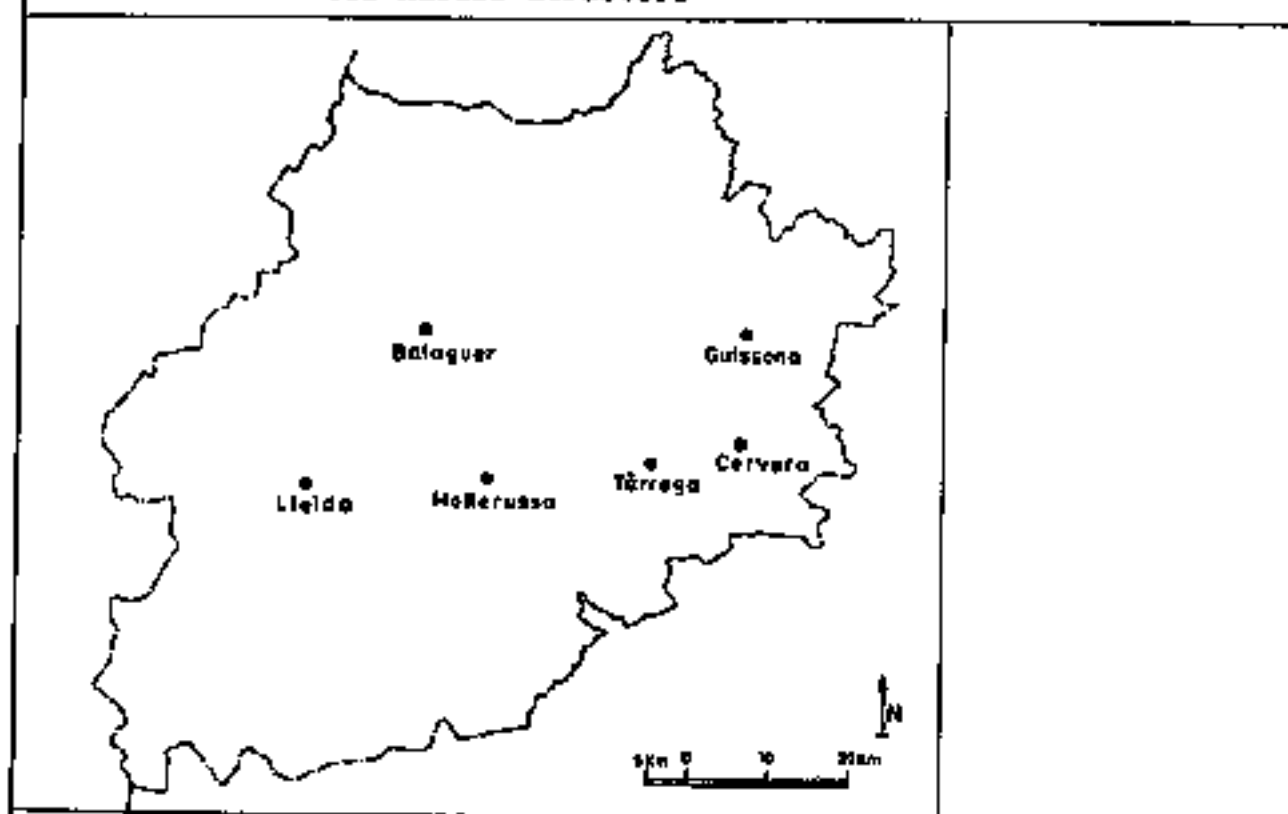
Àrea de mercat	Població de l'àrea
Lleida	118.440
Balaguer	14.159
Tàrraga	12.359
Mollerussa	12.179
Cervera-Guissona	10.531
Agramunt	4.909

Al marge de la ciutat de Lleida, es perfilen quatre àrees de treball d'una importància similar; les tres primeres estan polaritzades entorn de Balaguer, Tàrraga i Mollerussa, mentre la quarta es basa en la interdependència entre Cervera i Guissona. L'última àrea significativa d'una importància beatant menor, és la d'Agramunt. Al mapa 8.10 poden veure's de manera gràfica els municipis atractors de les àrees de treball de la regió de Lleida.

L'estudi considera que l'àrea de treball de Mollerussa està constituïda pels cinc municipis que tenen un percentatge significatiu de població ocupada treballant a la ciutat; aquest percentatge pot veure's a l'organigrama següent:

Golmés	(15'0 %)	
Miralcamp	(27'0 %)	
Palau d'Anglesola	(23'0 %)	Mollerussa
Sidamon	(11'0 %)	
Fondarella	(46'0 %)	

Mapa 8.10. Les àrees de mercat de treball de la regió de Lleida: els nuclis atractors

Font: elaboració pròpia.

9. ELS SERVEIS PÚBLICS I ELS EQUIPAMENTS COLLECTIUS

Les futures comarques estan concebudes en bona part com a àrees funcionals destinades a concentrar una quantitat important de serveis públics i d'equipaments col·lectius. Això voldrà dir, sens dubte, una descentralització i una democratització dels serveis, atansant-los més als usuaris, els quals estaran també més propers als futurs centres de decisió.

Tot fa pensar que els futurs caps comarcals, així com altres nuclis de població grans dins de les comarques, concentraran una part important de serveis públics i d'equipaments col·lectius. La simple relació de les competències que preveu la Proposició de Lleï reguladora de l'organització comarcal de Catalunya confirma aquesta idea:

«La comarca exercirà les competències pròpies que li atribueixi el Parlament de Catalunya sobre les matèries següents:

- a) Ordenació del territori i urbanisme.
- b) Participació en l'assistència sanitària.
- c) Serveis socials.
- d) Cultura.
- e) Participació i cooperació en l'ensenyament.
- f) Protecció de la salubritat pública i del medi ambient.»

Tal com la mateixa Proposició de Lleï confirma, els equipaments col·lectius en matèria d'ensenyament, de sanitat, d'assistència social, de cultura, etc., estan destinats a constituir una base fonamental de les futures competències comarcals.

Tot i que la divisió comarcal no és encara vigent, en els darrers temps s'ha donat un augment notable de les dotacions en serveis públics i equipaments col·lectius, sobretot arran de la reinstauració de la Generalitat. La regió de Lleida no ha estat cap excepció; en els darrers deu anys s'ha produït un augment important dels equipaments docents, sanitaris, assistencials, socio-culturals, etc., els quals s'han instal·lat, normalment, en el conjunt de petites ciutats i viles que configuren l'estructura comarcal.

9.1. La jerarquia urbana com a base de la futura Divisió Comarcal

Aquest capítol té com a objectiu fonamental analitzar les tendències de localització dels serveis públics i dels equipaments col·lectius, partint de la base que aquestes tendències recullen els aspectes més substancials de l'organització territorial de la regió i són, en definitiva, orientadores sobre la divisió comarcal més adequada.

La Plana d'Urgell, des de la perspectiva dels serveis públics i dels equipaments col·lectius, gravita sobre diversos centres urbans: Balaguer, Tàrraga, Lleida, Mollerussa, les Borges Blanques, etc., alguns dels quals estan reconeguts com a caps comarcals i d'altres no. Al mateix temps, existeix un conjunt de centres urbans més petits que apleguen, també, determinades funcions públiques, com és el cas de Bellpuig d'Urgell.

En les pàgines següents s'establirà una jerarquia urbana de la regió de Lleida en funció dels serveis públics concentrats als diferents nuclis de població, definint un conjunt d'esglaións jeràrquics i determinant el lloc que ocupen alguns nuclis de la Plana d'Urgell, sobretot Mollerussa i Bellpuig d'Urgell. Simultàniament, s'establirà l'àrea d'influència d'aquests nuclis per als diferents tipus de serveis i equipaments considerats.

El mètode escollit resultarà llarg, ja que no es tracta de fer una relació dels serveis i equipaments existents actualment als nuclis urbans de la Plana d'Urgell, sinó d'establir una comparació amb la resta de nuclis urbans de la regió per tal de situar-los de manera adequada dins de la jerarquia urbana.

9.2. Una breu explicació de la metodologia emprada

S'utilitzarà la metodologia habitual en els estudis sobre jerarquies funcionals:

A) L'índex de serveis públics i equipaments col·lectius

Per a cadascun dels municipis de la regió de Lleida s'establirà un índex de serveis públics i equipaments col·lectius que sintetitzarà el seu nivell de dotacions. Aquest índex servirà per establir la corresponent jerarquia urbana. Per al càlcul de l'índex es tindran en compte un total de 45 tipus diferents de serveis i equipaments relacionats posteriorment. Cadascun d'aquests tipus de serveis o equipaments tindrà característiques d'atribut, és a dir, es tindrà en compte la seva presència o absència, però no la seva quantitat. Per exemple, un municipi que disposi d'un Institut de Batxillerat tindrà l'atribut d'ensenyament mitjà, al marge de quina sigui la seva oferta de places concretes. Un nucli amb ambulatori donarà positiu per a l'atribut ambulatori, prescindint del nombre concret d'ambulatoris que hi hagi i de llurs característiques.

Cadascun d'aquesta tipus de serveis i equipaments vindrà ponderat pel nombre de municipis que disposin de l'atribut. Aquesta ponderació es farà mitjançant el coeficient de Davies, que respon a la fórmula següent:

$$C_{ij} = 100/n.^{\circ} \text{mun. amb atribut.}$$

Un tipus d'equipament que es troba en un sol municipi de la regió, com, per exemple, l'assistència hospitalària, tindrà un coeficient de Davis 100; un tipus d'equipament que es troba a 5 municipis, com els Centres d'Assistència Social, tindrà un coeficient de Davis 20; un tipus d'equipament hipotètic que es troba a 100 municipis de la regió tindrà un coeficient de Davis 1. La jerarquia urbana vindrà determinada pel fet que els principals nuclis de població tindran els atributs menys freqüents, als quals els hi correspondrà un coeficient de Davies elevat.

B) La teoria dels llindars

Si l'índex anterior servia per a classificar els diferents municipis segons les seves dotacions en serveis públics i equipaments col·lectius, la teoria dels llindars serveix per classificar els diferents tipus de serveis i equipaments en funció de la seva freqüència. Dins de la teoria dels llindars s'utilitzen els conceptes següents:

1. *Llindar mínim* d'un determinat servei o equipament és el nombre d'habitants del municipi més petit que en disposa. Com es veurà més endavant, el llindar mínim de l'ensenyament bàsic serà de 164 habitants, corresponents al municipi dels Omells de Noya, el més petit dotat d'ensenyament bàsic. En canvi, l'emissora de ràdio té un llindar mínim de 8.462 habitants, corresponents a Mollerussa, que és el municipi més petit amb aquest tipus d'equipament. Lògicament, els serveis i equipaments més freqüents, propis de l'àmbit local, tindran un llindar mínim petit, mentre que d'altres només es trobaran a la ciutat de Lleida, com l'assistència hospitalària, per la qual cosa el seu llindar mínim serà molt elevat.

2. *Zona d'entrada* d'un determinat servei o equipament és l'interval d'habitants que hi ha entre el municipi més petit que en disposa fins al més gran que no en té, suposant ordenats tots els municipis segons llur població. La zona d'entrada de l'ensenyament professional agrari està entre els 620 i els 6.545 habitants, ja que el municipi més petit amb aquest equipament és Penelles (amb 620 habitants), i el més gran sense equipament és Cervera (6.545 habitants). La zona d'entrada és zero quan tots els municipis per damunt del llindar mínim disposen del servei o equipament. Aquest és el cas de l'emissora de ràdio, ja que per sobre dels 8.462 habitants de Mollerussa tots els municipis tenen aquest tipus de servei, o del Centre d'Assistència Social, car per sobre dels 8.545 habitants de Cervera tots els municipis disposen també d'aquest tipus d'equipament.

3. *Amplitud relativa* és el quocient entre el nombre de municipis que es troben dins de la zona d'entrada i el nombre de municipis de la regió que disposen d'un determinat tipus de servei o equipament. L'ensenyament professional agrari té una amplitud relativa de 9'25: la xifra és el resultat de dividir 74, nombre de municipis que es troben entre Penelles i Cervera, extrems de la zona d'entrada, per 8, nombre de municipis amb l'equipament. L'amplitud relativa és molt important en aquesta anàlisi perquè mesura la capacitat de la població com a variable explicativa de la implantació d'un determinat servei o equipament. Una amplitud relativa elevada indica que la zona d'entrada és gran, amb la qual cosa hi haurà municipis petits amb l'equipament i municipis grans sense; la conclusió serà que la població no és una variable gaire significativa de la presència de l'equipament. En canvi, una amplitud relativa petita indica que la zona d'entrada és petita, és a dir, per damunt del llindar mínim s'arriba aviat al punt que tots els municipis tinguin l'equipament, amb la qual cosa es podrà concloure que la variable població és realment determinant. Si l'amplitud relativa és zero significa que la zona d'entrada també és zero, de manera que la variable població serà molt determinant de la presència de l'equipament, el qual es trobarà a tots els municipis per damunt del llindar mínim. L'emissora de ràdio o el Centre d'Assistència Social tindran amplitud relativa zero, és a dir, són equipaments propis de municipis grans que superen un determinat llindar mínim.

4. *Llindar mitjà* d'un determinat servei o equipament és la població de la mediana dels municipis que componen la zona d'entrada. El llindar mitjà de l'ensenyament professional agrari està als 1.165 habitants, corresponents a la Granja d'Escarp, municipi que constitueix la mediana de l'interval de 74 municipis que constitueixen la zona d'entrada.

C) La definició de l'àmbit territorial

L'anàlisi del comportament territorial dels diferents tipus de serveis i equipaments ha de servir per establir llur classificació segons l'àmbit territorial abastat. A grans trets, es distingiran tres nivells per als diferents serveis i equipaments:

1. Els de nivell local, escampats arreu del territori, fins i tot en municipis més o menys petits.
2. Els de nivell comarcal, concentrats en els caps comarcals o, en tot cas, en el conjunt de nuclis que configuren la xarxa urbana de la regió.
3. Els de nivell regional, que normalment es trobaran només a la capital regional.

Tot això té l'objectiu d'establir no solament una jerarquia urbana en funció de l'índex de serveis públics i equipaments col·lectius mencionat anteriorment, sinó, també, de caracteritzar cada esglaió de la jerarquia amb el tipus de serveis i equipaments que li són més propis. Alguns dels equipaments escollits tenen una vocació clarament regional, com l'ensenyament universitari, l'assistència hospitalària o la promesa diària; altres són clarament de tipus local, com l'ensenyament bàsic, l'assistència mèdica i farmacèutica o l'existència d'un camp de futbol. Entre aquests dos extrems es trobaran els equipaments que es caracteritzaran com a comarcals, els quals han de contribuir a definir quins nuclis urbans de la regió fan, amb propietat, funcions de cap de comarca.

Aquest procediment d'anàlisi s'ha concretat en l'elaboració d'una fitxa per a cada tipus de servei o equipament, amb la següent informació:

n.º municipis amb servei	% sobre municipis regió
límit inferior	
zona d'entrada	
amplitud relativa	
límit mitjà	
coeficient de Davies	

9.3. La relació dels serveis i equipaments considerats

L'anàlisi de la jerarquia urbana en funció dels serveis públics i els equipaments col·lectius s'ha establert en base a 45 tipus de serveis i equipaments, els quals s'han agrupat en 9 grans grups:

1. L'equipament docent.
2. L'equipament sanitari.
3. L'equipament esportiu.
4. L'equipament assistencial i els serveis socials.
5. L'equipament i els serveis de comunicacions.
6. L'equipament socio-cultural.
7. Els serveis de prevenció i seguretat.
8. L'equipament públic-administratiu.
9. Els serveis agraris i econòmics diversos.

S'ha procurat incloure aquells serveis que la Proposició de Llei Reguladora de l'Organització Comarcal contempla com a competència de les futures comarques, però se n'ha inclòs d'altres que ajuden a caracteritzar els nuclis adequats per a ser caps comarcals.

S'han considerat serveis i equipaments propis de l'escala regional, amb la idea d'evidenciar el salt qualitatiu que es produeix entre la ciutat de Lleida i els nuclis de segon ordre, però no s'han considerat, ni de lluny, totes les funcions pròpies de la capi-

tal regional, ja que l'anàlisi es concentra, sobretot, en l'escala comercial. També s'han inclòs servicis i equipaments de tipus local amb la idea de delimitar, per baix, quan es passa de l'escala local a l'escala comercial:

9.3.1. L'equipament docent

Dins de l'equipament docent s'han considerat tres esglaons educatius: l'ensenyament bàsic, l'ensenyament mitjà i professional, i l'ensenyament universitari. Dins de l'esglaió de l'ensenyament mitjà i professional s'han distingit tres tipus específics d'equipaments: BUP-COU, Formació Professional i Formació Professional Agrària (o bé Centres de Capacitació Agrària); donada la importància del sector agrari en l'economia regional, sembla convenient considerar l'ensenyament agrari separatament.

9.3.1.1. L'ensenyament bàsic

n.º municipis amb servei: 129	% sobre municipis regió: 86'5
líndar mínim: 164 habitants (els Omells de Na Gaia)	
zona d'entrada: 164-295 (els Omells de Na Gaia-Vilanova de l'Aguda)	
amplitud relativa: 0'22	
líndar mitjà: 238 habitants	
coeficient de Davies: 0'7	

L'ensenyament bàsic és un equipament d'àmbit local, ja que es troba al 86'5 % dels municipis de la regió. No tots els municipis tenen les mateixes dotacions; això portaria a distingir entre escoles unitàries i escoles graduades, contra amb o sense ensenyament preescolar diferenciat, nuclei de concentració escolar, etc. Tanmateix, la qüestió realment important és que l'ensenyament bàsic està difós per tot el territori regional: solament a les zones més despoblades es fan necessaris desplaçaments diaris fora del propi municipi.

9.3.1.2. L'ensenyament mitjà: BUP-COU

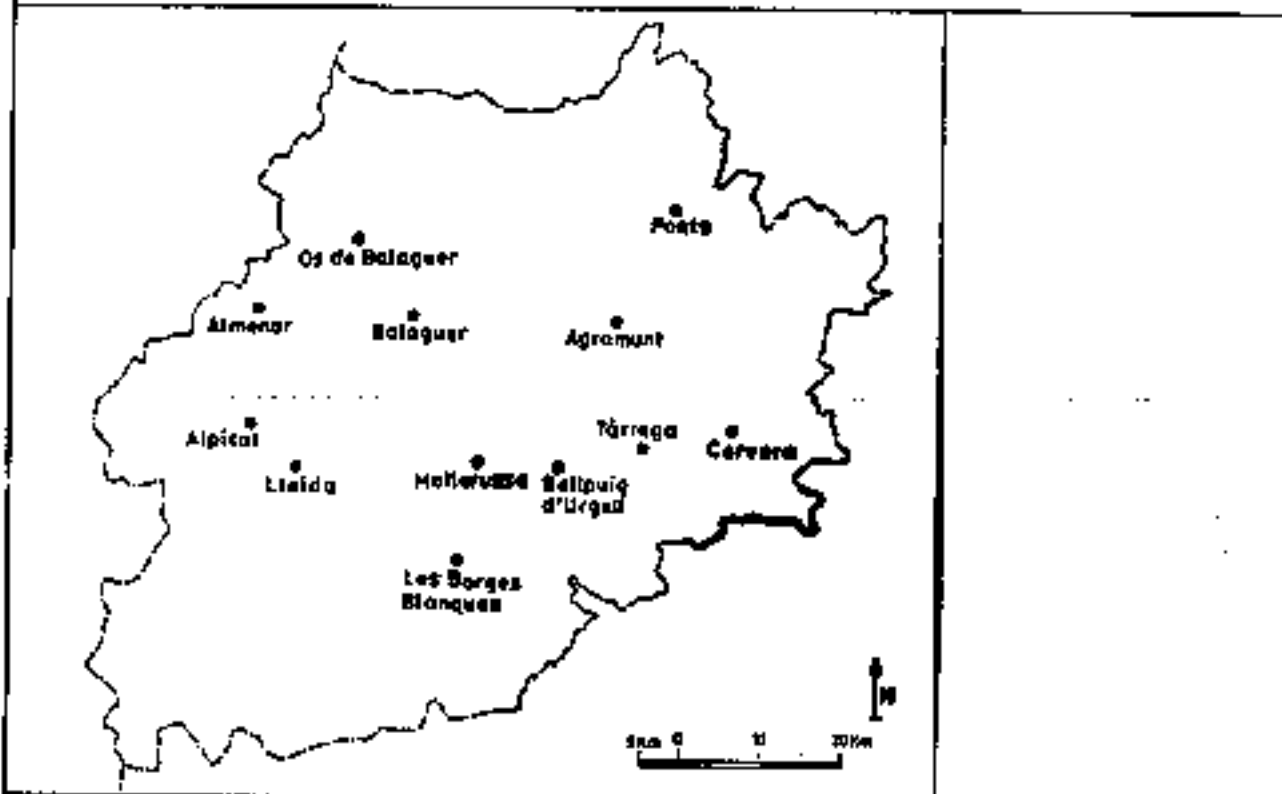
Dins de l'ensenyament mitjà serà oportú referir-se, en primer lloc, als establiments públics, afegint-hi, després, els centres d'ensenyament mitjà privats. A la regió hi ha 9 municipis amb Institut d'Ensenyament Mitjà, incloent el Centre Bivalent d'ensenyament mitjà i professional d'Almenar.

n.º municipis amb servei: 9	% sobre municipis regió: 6'0
líndar mínim: 3.641 habitants (Almenar)	
zona d'entrada: 3.641-5.431 (Almenar-Almacelles)	
amplitud relativa: 0'66	
líndar mitjà: 4.610 habitants	
coeficient de Davies: 8'3 (incloent equipament privat)	

L'ensenyament mitjà públic està polaritzat als municipis amb més pes demogràfic. Per damunt del líndar mínim, només Almacelles i Alcarràs no disposen de dotacions en aquest tipus d'equipament. Els instituts atenen la demanda d'una determinada àrea d'influència, la qual, tanmateix, no està perfectament definida; normalment és el factor distància, juntament amb les facilitats de comunicacions, el criteri que decideix l'adscripció dels estudiants dels pobles a un o altre institut.

Si s'afegeixen els establiments privats s'arriba fins a un total de 12 municipis amb dotacions d'ensenyament mitjà. Els establiments privats apareixen en centres relativament grans, o amb una àrea d'influència important, com és el cas de Ponts, o bé poden tenir una localització rural, com és el cas del Convent de les Avellanes, al municipi d'Os de Balaguer. El centre privat del municipi d'Alpicat s'explica per la proximitat de la ciutat de Lleida. Al mapa 9.1 es pot veure la distribució territorial dels municipis amb ensenyament mitjà.

Mapa 9.1. Municipis de la regió amb ensenyament mitjà

Font: Departament d'Ensenyament, Serveis territorials de Lleida.

Les dotacions de Mollerussa

A Mollerussa existeix, des del curs 1980-81, l'Institut Mixte de Batxillerat Terres de Ponent. Abans de la creació d'el Institut públic existia un centre privat organitzat per l'Associació de Pares «Pla d'Urgell»; aquest centre estava associat inicialment a l'Institut de Tàrraga i després, arran de la seva creació, al de Bellpuig d'Urgell. Amb anterioritat, l'ensenyament mitjà també s'impartia a Mollerussa, concretament al col·legi La Salle, el qual funcionava com a col·legi lliure associat a l'Institut de Lleida.

El curs 1986-87 l'Institut de Mollerussa comptava amb 330 alumnes, dels quals només 147, és a dir, el 44,5 %, eren residents a la pròpia ciutat. L'àrea d'influència de l'Institut Terres de Ponent s'extén per un total d'11 municipis de la Plana d'Urgell, els quals aportaven, segons xifres del curs 1986-87, el 54,2 % de l'alumnat. Aquests municipis són Bell-lloc d'Urgell, Bellvis, Linyola, Miralcamp, Fondarella, Torregrossa, Vila-sana, el Palau d'Anglesola, Golmés, el Poal i Sidamon. Cal advertir que en algun cas, sobretot al de

Bell-lloc d'Urgell, no tota la població escolar d'ensenyament mitjà es dirigeix cap a Mollerussa, sinó que es dona també una certa tendència cap a d'altres centres de població.

Les dotacions de Bellpuig d'Urgell

Temps enrera, l'ensenyament mitjà era impartit en una acadèmia i, posteriorment, en un col·legi lliure associat. El curs 1971-72 començà a funcionar un institut depenent del de Tàrraga. El curs 1976-77 es convertí en institut independent, amb el nom «La Pla d'Urgell». El curs 1986-87 comptava amb 195 alumnes, dels quals solament 80, és a dir, el 41 %, eren del mateix Bellpuig d'Urgell. Un 52,8 % dels estudiants procedien dels 7 municipis que poden considerar-se com a àrea d'influència d'aquest institut: Barbens, Ivars d'Urgell, Preixana, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Balianes i Castellsarà. En aquests dos darrers municipis, la influència es comparteix amb l'institut de Tàrraga. També hi ha una presència menys important d'alumnes procedents de Maldà, Anglesola, Ponelles, la Fuliola, els Omells de Na Gaia i Sant Martí de Riucorb.

Al mapa 9.2 pot veure's de manera gràfica l'àrea d'influència dels dos instituts. Una part de la demanda en ensenyament mitjà dels municipis de la Plana d'Urgell es satisfà en centres de població limítrofs amb la Plana, com Lleida, les Borges Blanques, Tàrraga i Balaguer.

9.3.1.3. L'ensenyament professional

A la regió de Lleida hi ha 9 municipis amb ensenyament professional públic, xifra que s'eleva fins a 11 si s'inclouen els establiments de calze privat: els dos municipis amb centres privats, exclusivament, són Mollerussa i Alpicat. Aquest tipus d'equipament docent respon a les següents característiques:

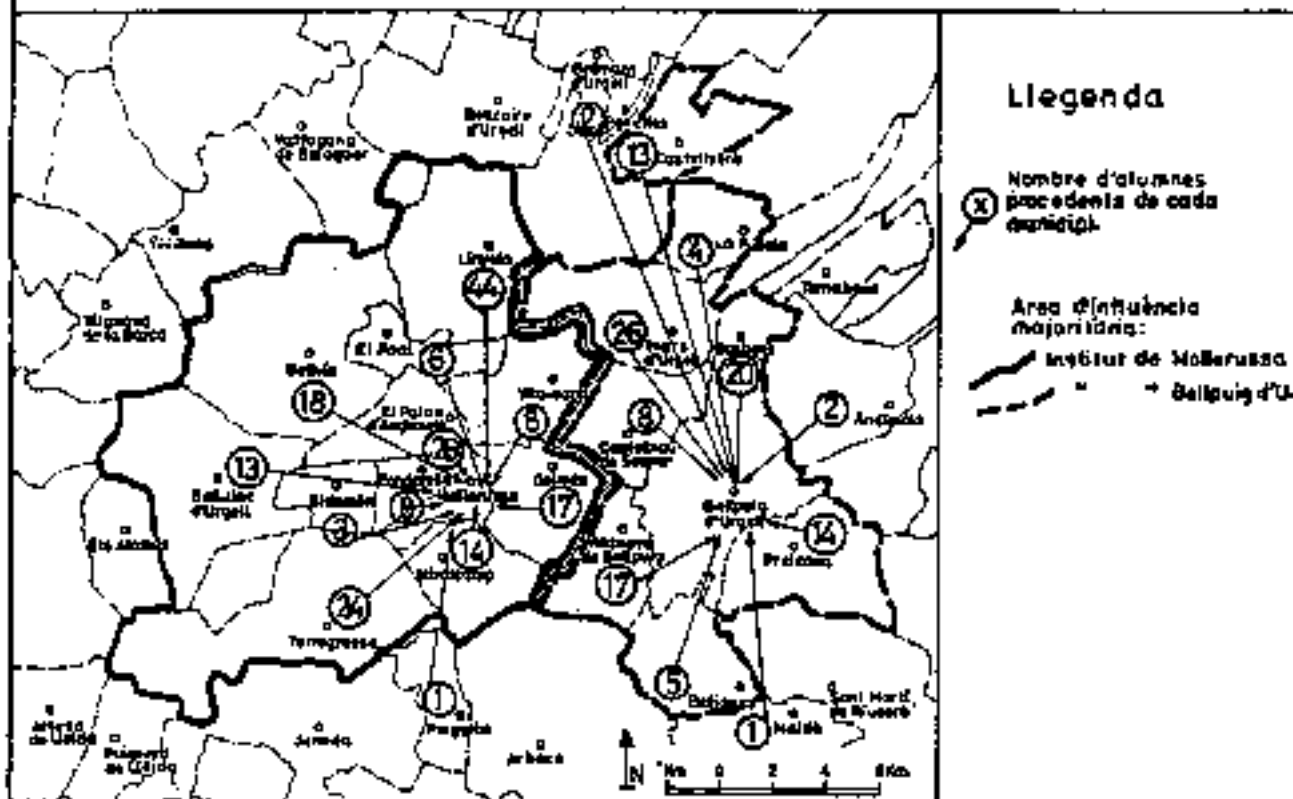
n.º municipis amb servei: 11	% sobre municipis regió: 7'3
líndar mínim: 2.288 habitants (Ponts)	
zona d'entrada: 2.288-4.818 habitants (Ponts-Agramunt)	
amplitud relativa: 1'36	
líndar mitjà: 3.095 habitants	
coeficient de Davies: 9'0	

L'ensenyament professional es concentra als principals centres de població, així com a aquells nuclis que, tot i tenir un pes demogràfic quelcom inferior, atenen la demanda d'una determinada àrea d'influència, com pot ser el cas de Ponts. Al mapa 9.3 pot veure's gràficament la distribució de l'equipament professional a la regió.

Les dotacions de Mollerussa

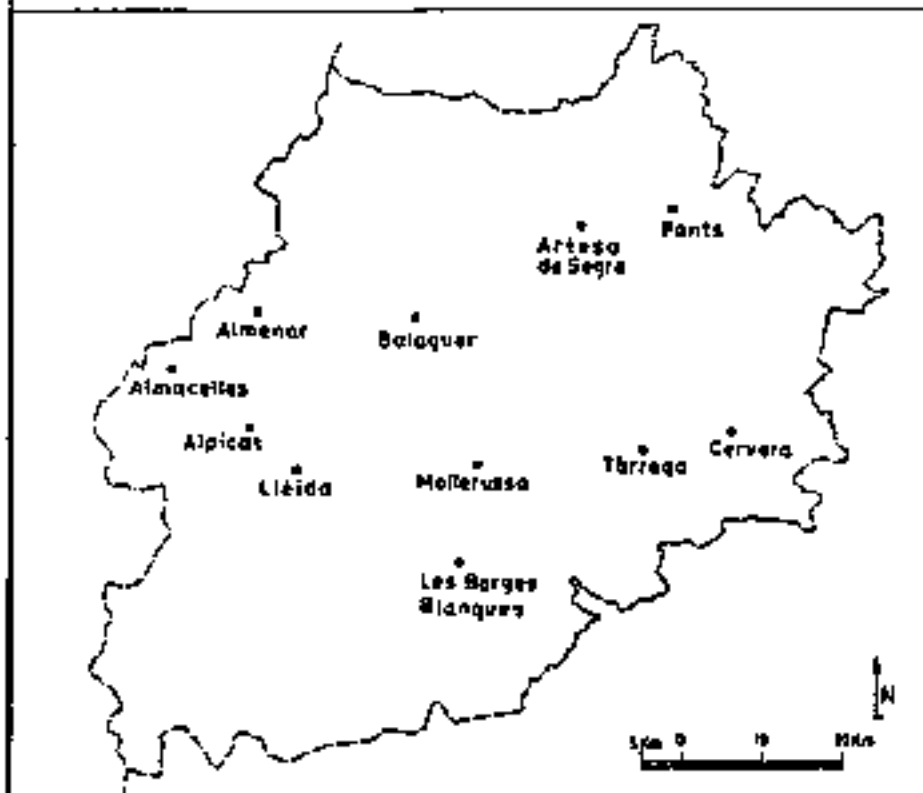
Des de fa uns deu anys, l'ensenyament professional s'imparteix al col·legi La Salle, el qual funciona com a centre subvencionat depenent de l'Institut Politècnic de Formació Professional de Lleida. Actualment s'hi pot seguir el 1.º i 2.º grau de les especialitats d'electrònica, mecànica i administració. Durant el curs 1986-87, el nombre d'alumnes era de 550, repartits entre 52 municipis de procedència, xifra que dona idea de la importància assolida per aquest centre. La ciutat de Mollerussa solament representava un 35 % del conjunt d'estudiants. Un altre 38'7 % procedia dels 15 municipis que acudeixen majoritàriament a Mollerussa per a cobrir l'ensenyament professional: Bellvis, Bell-lloc d'Urgell, el Palau d'Anglesola, Miralcamp, Linyola, Golmés, Sidamon, Torregrossa, Arbeca, Fonderella, el Poal, Vilanova de Bellpuig, Bellpuig d'Urgell, Preixana i Vila-seca. Des d'altres municipis de la Plana d'Urgell també hi ha una afluència notable cap a Mollerussa, si bé l'atracció és compartida amb altres centres urbans com Balaguer o Tàrraga; aquest seria

Mapa 9.2. Àrea d'influència dels Instituts d'ensenyament mitjà de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell

Font: Instituts "Terres de Ponent" i "Lo Pla d'Urgell".

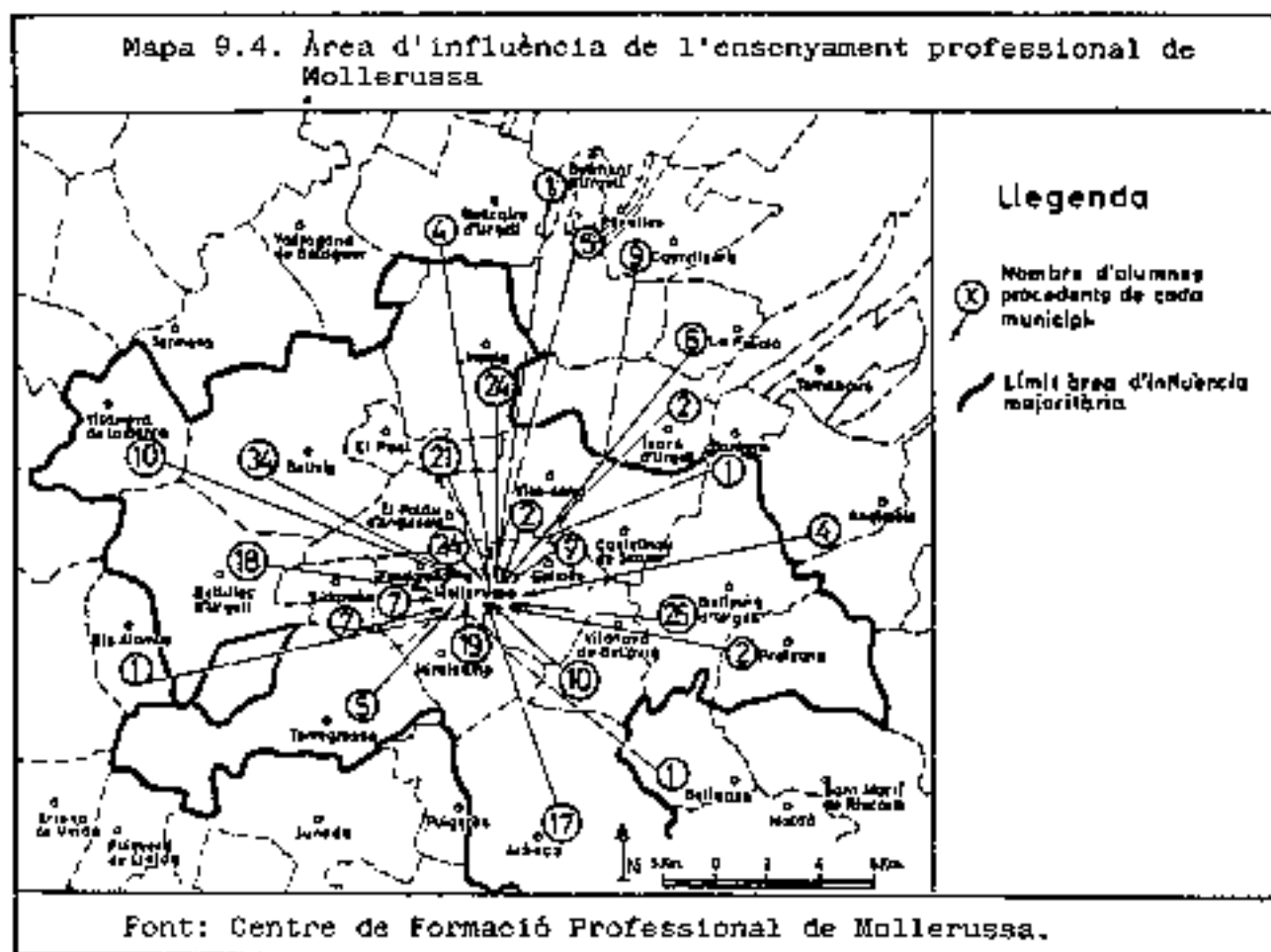
Mapa 9.3. Municipis de la regió amb ensenyament professional

Font: Departament d'Ensenyament. Serveis Territorials de Lleida.

el cas de Penelles, Castellsarà, la Fuliola o Arglesola. Cal remarcar, també, la presència d'alumnes dels principals nuclis urbans de la regió, com Lleida, Balaguer o Tàrraga.

Al mapa 9.4 pot veure's gràficament l'àrea d'influència de l'escola de formació professional de Mollerussa.

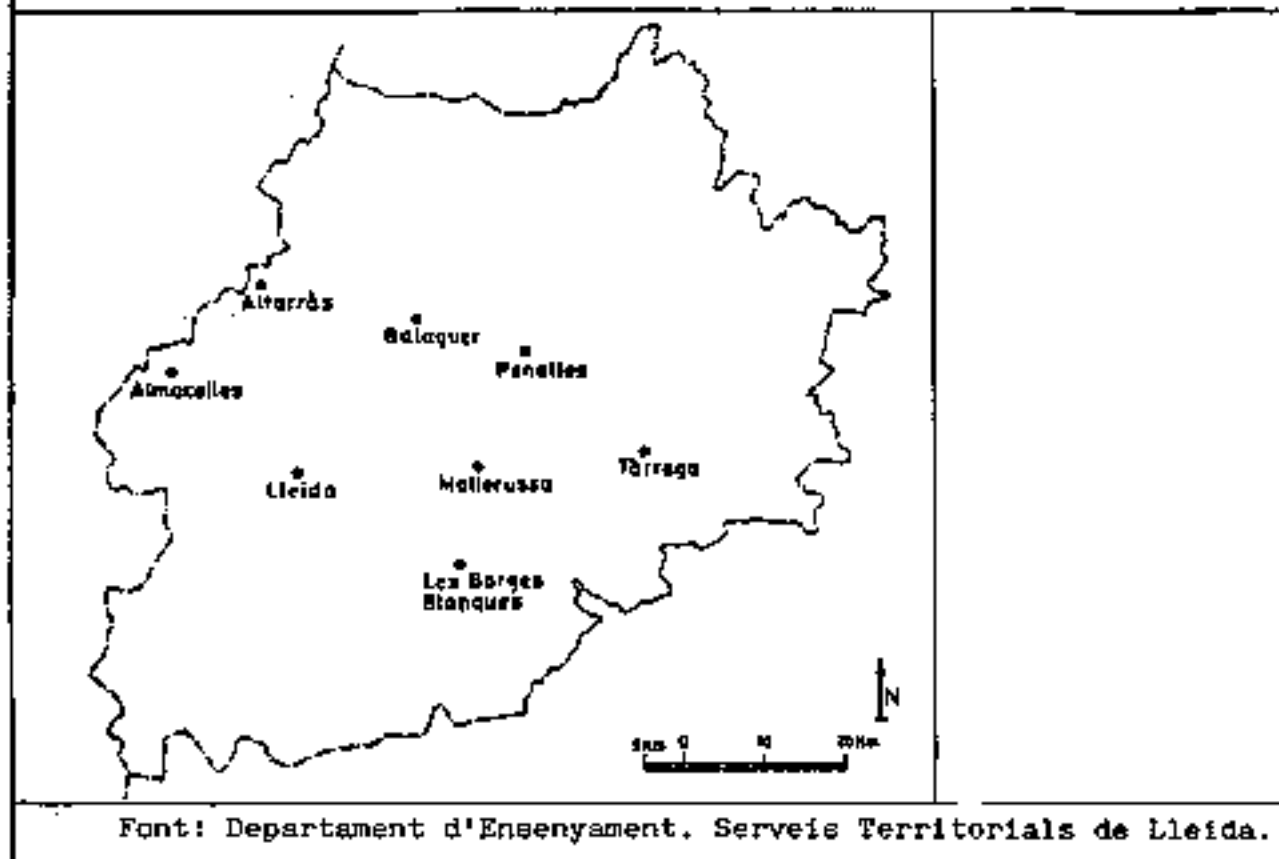
9.3.1.4. L'ensenyament professional agrari

L'ensenyament professional agrari públic s'imparteix a 8 municipis de la regió de Lleida; a Mollerussa existeix l'únic Institut de Formació Professional Agrària, mentre que a Lleida, Balaguer, Alfarràs, les Borges Blanques i Tàrraga hi ha Centres de Capacitació Agrària. L'ensenyament agrari de la regió es completa amb les Escoles Familiars Agràries d'Almacelles, Penelles i Suca (Lleida). En conjunt, l'ensenyament agrari respon a les següents característiques:

n.º municipis amb servei: 8   % sobre municipis regió: 5'3
 límitar mínim: 620 habitants (Penelles)
 zona d'entrada: 620-6.545 habitants (Penelles-Cervera)
 amplitud relativa: 9'25
 límitar mitjà: 1.185 habitants
 coeficient de Davles: 12'5

Normalment, l'ensenyament agrari es concentra als principals nuclis de població de la regió, però es donen també localitzacions més pròpiament rurals, com és el cas de Penelles i de Suca. Al mapa 9.5 es pot veure la distribució territorial de l'ensenyament professional agrari de la regió.

Mapa 9.5. Municipis de la regió amb ensenyament professional agrari

Les dotacions de Mollerussa

L'ensenyament agrari existeix a Mollerussa des de l'any 1951, convertint-se, a partir del curs 1984-85, en Institut de Formació Agrària «L'Urgell», l'únic, avui per avui, que existeix a Catalunya. D'aquest Institut depenen administrativament les Escoles Familiars Agràries de la demarcació provincial de Lleida, mentre que els centres de Capacitació Agrària depenen de l'Institut Politècnic de Lleida. En definitiva, Mollerussa constitueix, juntament amb Lleida, el principal centre d'ensenyament professional agrari de la regió. Durant el curs 1986-87, l'Institut de Mollerussa ha aplegat 85 alumnes, dels quals 33 procedeixen dels diversos municipis de la Plana d'Urgell i la resta del conjunt de Catalunya i, fins i tot, d'altres indrets de l'Estat espanyol. Al mapa 9.6 es pot veure, de manera gràfica, la procedència dels estudiants de la pròpia Plana d'Urgell.

Altres dotacions de la Plana d'Urgell

L'escola Familiar Agrària Ballestar, al terme municipal de Penelles, va iniciar el seu funcionament l'any 1968. Actualment, aquest centre privat subvencionat compta amb una seixantena d'alumnes procedents d'arreu de Catalunya, però preferentment de la Plana d'Urgell i la Segarra.

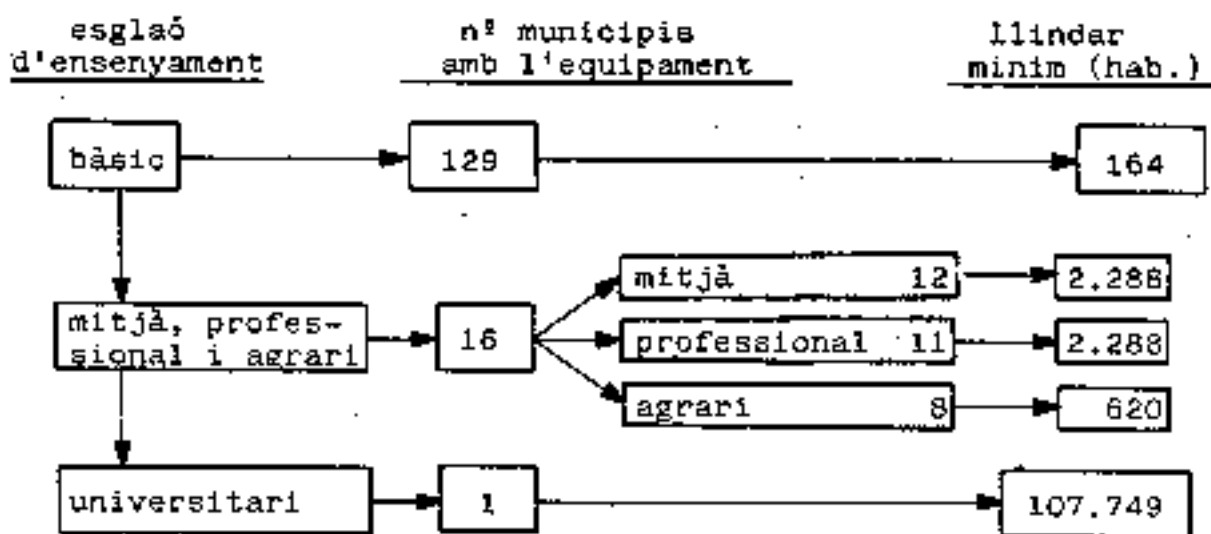

9.3.1.5. L'ensenyament universitari

El tercer esglaió de l'equipament docent es localitza a la ciutat de Lleida, amb l'Estudi General de Lleida, on s'imparcuixen 6 branques de l'ensenyament universitari: Dret, Geografia i Història, Medicina, Filologia, que funcionen com a seccions delegades de les respectives facultats de la Universitat Central de Barcelona, l'Escola Universitària de Professorat d'EGB, depenent de la Universitat Autònoma de Barcelona, i l'Escola d'Enginyers Agrònoms, depenent de la Universitat Politècnica de Barcelona. L'ensenyament universitari de la regió es completa amb el centre de la UNED existent a Cervera.

9.3.1.6. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament docent

Dins de la regió es troben tres esglaións docents ben diferenciats: l'ensenyament bàsic, l'ensenyament mitjà i professional i l'ensenyament universitari. La regió no és autsuficient des de la perspectiva docent, perquè solament una part de la demanda universitària és coberta per l'Estudi General de Lleida; sí que ho és, en canvi, el nivell de l'ensenyament bàsic, mitjà i professional. La distribució dels equipaments docents entre els diferents nuclis de població permet detectar una clara jerarquia de centres urbans:

L'ensenyament bàsic és d'àmbit local, i es troba a 129 dels 149 municipis que té la regió. L'ensenyament universitari, contràriament, es concentra a la capital regional, amb l'excepció de les instal·lacions de la UNED de Cervera. És al nivell de l'ensenyament mitjà i professional on la distribució dels equipaments presenta una jerarquia més complexa. Podem distingir-ne tres grups de municipis:

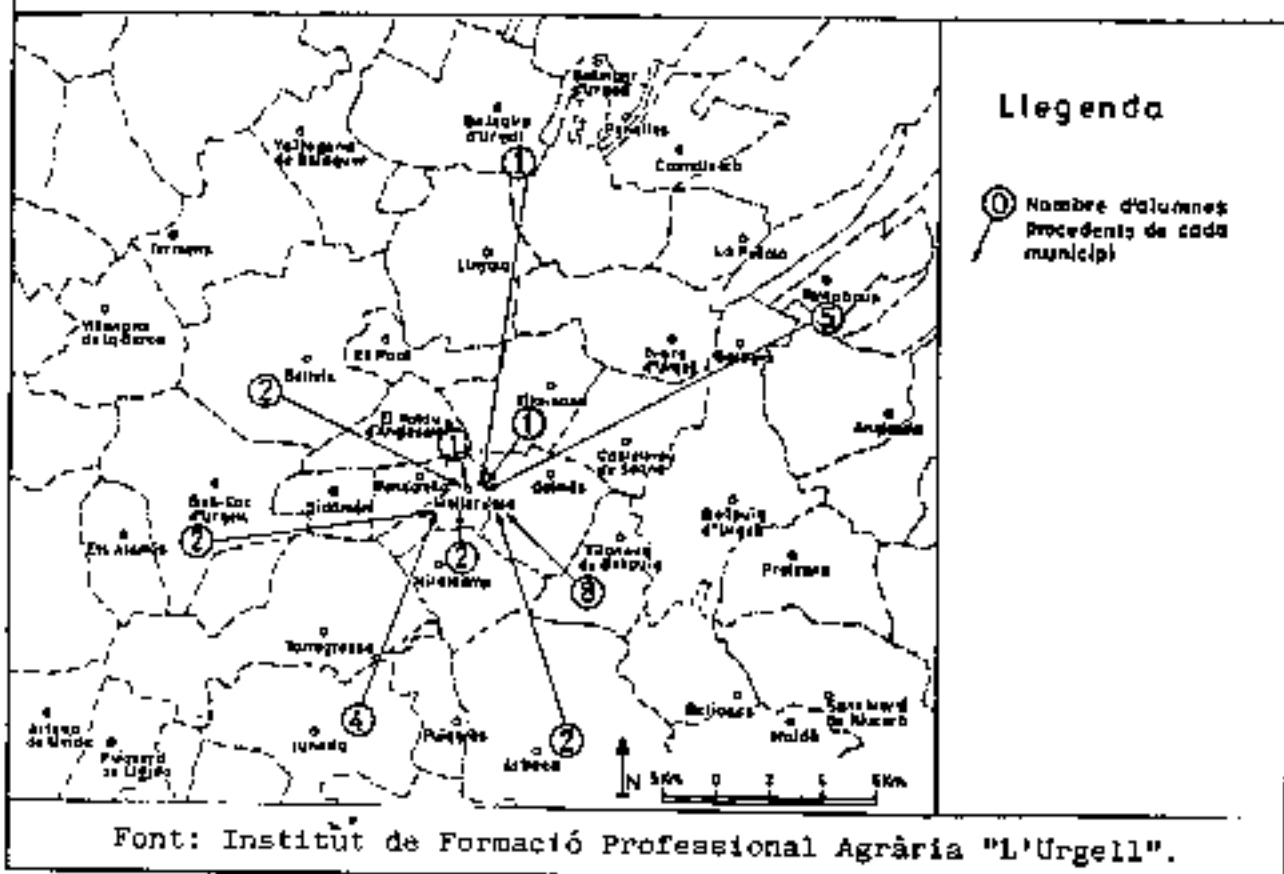
a) Hi ha quatre municipis amb dotacions completes; és a dir, que disposen alhora d'ensenyament mitjà, professional i agrari: Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i les Borges Blanques.

b) Hi ha un grup de 8 municipis amb dotacions parcials, essent tots ells caps d'una determinada àrea d'influència; Cervera, Almacelles, Agramunt, Bellpuig d'Urgell, Almenar Artesa de Segre, Alfarràs i Ponts.

c) Finalment, hi ha un grup de tres municipis que poden considerar-se atípics: Os de Balaguer, Penelles i Alpicat.

Aquesta jerarquització pot obtenir-se també calculant l'índex d'equipament docent segons la metodologia explicada anteriorment:

Mapa 9.6. Procedència dels alumnes de l'Institut Professional Agrari de Mollerussa

INDEX D'EQUIPAMENT DOCENT

	Ensenyament bàsic	Ensenyament mitjà	Ensenyament prof.	Ensenyament agrari	Ensenyament universitari	Índex equipament docent
Lleida	sí	sí	sí	sí	si	130'5
Balaguer	sí	sí	sí	sí		30'5
Tàrraga	sí	sí	sí	sí		30'5
Mollerussa	sí	sí	sí	sí		30'5
Curvera	sí	si	si			18'0
Almacaltes	si		si	si		22'2
Borges	si	si	si	si		30'5
Agramunt	si	si				9'0
Bellpuig	si	sí				9'0
Almanar	sí	sí	sí			18'0
Alpicat	sí	si	sí			18'0
Artesa Segre	sí		sí			9'7
Alfarràs	si			sí		13'2
Ponts	si	si	sí			18'0
Òs de Balaguer	sí	sí				9'0
Penelles	si			si		13'2

El paper de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell dins de la jerarquia urbana definida per l'equipament docent

La distribució territorial de l'equipament docent no s'adequa plenament a la divisió comarcal, sinó que reflecteix la complexitat més gran de la xarxa urbana regional. Oltre els caps comarcals, hi ha altres centres amb dotacions més o menys parcials en equipament mitjà, professional i agrari. Daixant de banda la ciutat de Lleida, cal remarcar que Mollerussa es troba entre els quatre nuclis amb dotacions completes en el segon nivell d'ensenyament, juntament amb Balaguer, Tàrraga i les Borges Blanques. En analitzar els diferents tipus d'ensenyaments s'ha vist l'àrea d'influència de Mollerussa per a cadascun d'ells. Tot això permet concloure que:

1. Mollerussa té unes dotacions equivalents a les dels caps comarcals reconeguts.
2. Mollerussa té una àrea d'influència docent important que s'estén per una bona part de la Plana d'Urgell.

Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell es troba en el tercer esglaió de la jerarquia urbana definida per l'equipament docent, caracteritzat per disposar d'instal·lacions parcials en ensenyament mitjà, professional i agrari. Com ja s'ha vist, Bellpuig d'Urgell disposa d'ensenyament mitjà i abasta, pel que fa a aquest servei, una àrea d'influència important dins de la Plana d'Urgell.

9.3.1.7. Els centres d'atracció escolar de Catalunya

L'agost de 1986 va fer-se públic un estudi realitzat per l'economista Joaquim Clusa i la geògrafa Assumpta Jané amb el títol de «Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya». Aquest estudi havia estat encarregat per la Direcció General de Política Territorial de la Generalitat de Catalunya. A partir de les dades dels fulls padronals de 1981 i d'enquestes als diferents ajuntaments, l'estudi intentava establir el balanç entre entrades i sortides del municipi per motiu d'escolarització, incloent-hi tots els nivells considerats anteriorment: bàsic, mitjà-professional i universitari. Se sortia de la base que els diferents nuclis de població tenen una capacitat d'atracció sobre els municipis menys dotats i, alhora, fan una emissió d'escolars cap a centres d'ordre superior. A partir d'aquestes consideracions arribaven a definir els centres d'atracció escolar de Catalunya, on els quals la capacitat d'atracció era clarament superior a la sortida d'escolars cap a altres nuclis. Els resultats palesaven l'existència de 72 centres d'atracció escolar arreu de Catalunya. A la regió de Lleida, només Lleida i Mollerussa són inclosos dins d'aquest grup (s'inclouia també Menàrguens, però això no és rellevant dins d'aquest estudi). Val a dir que la dificultat de recollida de la informació limita quelcom la validesa dels resultats de l'estudi, car ben segur que municipis com Balaguer, Tàrraga o les Borges Blanques atrauen, també, una població escolar nombrosa; però el fet més remarcable és, sens dubte, la inclusió de Mollerussa entre els centres d'atracció escolar de Catalunya.

9.3.2. L'equipament sanitari

Dins de l'equipament sanitari poden considerar-se dos esglaios fonamentals: l'assistència primària i l'assistència hospitalària. Al mateix temps, dins de l'assistència primària pot distingir-se entre els consultoris mèdics, nivell assistencial elemental més proper a l'usuari, i els Centres d'Assistència Primària, localitzats als nuclis urbans i encarregats de coordinar diversos partits mèdics. Partits mèdics, Centres d'Assistència Primària (ambulatoris) i hospitals constitueixen, en definitiva, els tres esglaios de l'equipament sanitari, tant de l'existent com del previst en diversos estudis del Departament de Sanitat i Seguretat Social.

9.3.2.1. Els partits mèdics

n.º municipis caps de partit mèdic: 106	%municipis regió: 71'1
líndar mínim: 113 habitants (Vallfogona de Riucorb)	
zona d'entrada: 113-744 hab. (Vallfogona de Riucorb-Torrufellor)	
amplitud relativa: 0'77	
líndar mitjà: 355 habitants	
coeficient de Davies: 0'9	

Lògicament, tots els municipis estan adscrita a un o altre partit mèdic, però només 106 són caps de partit. L'assistència mèdica és un servei de tipus local que normalment es resol dins del mateix municipi; solament a les zones més despoblades són necessaris desplaçaments fora del propi municipi, però, en tot cas, no més enllà d'un municipi veí.

Cal remarcar que a tota la regió solament hi ha 5 partits mèdics oberts, corresponents a les ciutats de Lleida, Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i Cervera. En els darrers temps, Mollerussa ha vist ampliar considerablment l'oferta d'especialitats mèdiques, amb la presència de dentistes, psicòlegs i pediatres, així com de laboratoris d'anàlisi i òptics.

9.3.2.2. Els partits farmacèutics

També tots els municipis pertanyen a algun partit farmacèutic, però el líndar mínim dels municipis caps de partit farmacèutic és quelcom superior al dels partits mèdics. El més petit és Maldà, amb 342 habitants, però aquesta xifra és bastant anòmla, ja que el següent municipi amb capitalitat de partit farmacèutic és Sant Ramon, que té ja 616 habitants. Els tretze principals d'aquest tipus d'equipament són els següents:

n.º municipis caps de partit farm.: 46	% sobre municipis regió: 30'6
líndar mínim: 342 habitants (Maldà)	
zona d'entrada: 342-3.439 habitants (Maldà-Alpicat)	
amplitud relativa: 2'28	
líndar mitjà: 869	
coeficient de Davies: 2'1	

El partit farmacèutic s'ha considerat també un equipament de tipus local, si bé no es troba en els nuclis més petits, en els quals el poc pes demogràfic no fa rendible la instal·lació d'una farmàcia. De fet, hi ha municipis grans que no són caps de partit farmacèutic: els exemples més significatius són Alpicat i Arbeca, ambdós per sobre dels 2.000 habitants.

Bastants municipis que no són cap de partit farmacèutic disposen realment d'oficina de farmàcia. El nombre de municipis amb oficina de farmàcia és de 68, bastant per sobre del nombre de partits farmacèutics. L'oficina de farmàcia és un servei que respon a les següents característiques:

n.º municipis amb servei: 68	% sobre municipis regió: 45'6
líndar mínim: 342 habitants (Maldà)	
zona d'entrada: 342-1.368 hab. (Maldà-Vallfogona de Balaguer)	
amplitud relativa: 1'05	
líndar mitjà: 689	
coeficient de Davies: 1'4	

L'oficina de farmàcia té el mateix llinar mínim que la capitalitat de partit farmacèutic, si bé la zona d'entrada és molt més petita, car els municipis grans que no són caps de partit acostumen a disposar d'oficina de farmàcia. L'existència de més municipis amb oficines de farmàcia que caps de partit farmacèutic ratifica el caràcter local d'aquest servei.

9.3.2.3. Els Centres d'Assistència Primària (o similars)

L'assistència primària en ambulatoris (Centres d'Assistència Primària segons la nomenclatura del Desplegament del Mapa Sanitari), està concentrada en un nombre reduït de nuclis grans. A la regió hi ha un total de 7 nuclis amb aquest tipus d'equipament: Lleida, Balaguer, Tàrraga i les Borges Blanques disposen de centres públics de la Seguretat Social; Mollerussa, d'un centre privat concertat amb la Seguretat Social; Artesa de Segre i Cervera, només disposen de centres privats no concertats, si bé en aquesta darrera ciutat és imminent l'obertura d'un ambulatori públic. Aquest equipament respon a les següents característiques:

n.º municipis amb equipament: 7	% sobre municipis regió: 4'6
llindar mínim: 3.250 habitants (Artesa de Segre)	
zona d'entrada: 3.250-5.431 hab. (Artesa de Segre-Almacelles)	
amplitud relativa: 1'14	
llindar mitjà: 4.089 habitants	
coeficient de Davies: 14'2	

Els ambulatoris es concentren als nuclis més grans; per damunt dels 5.000 habitants, solament Almacelles no disposa actualment d'ambulatori. El llindar mínim es troba als 3.250 habitants d'Artesa de Segre, però cal tenir en compte que aquesta ciutat cobreix la demanda d'una bona part del Mig Segre. Es comprova que, amb aquesta excepció d'Artesa de Segre, Mollerussa és l'únic municipi no reconegut com a capital comarcal que disposa d'ambulatori. Al mapa 9.7 es pot veure, de manera gràfica, la distribució territorial dels ambulatoris existents actualment a la regió de Lleida.

Les dotacions de Mollerussa: el Centre Mèdic Urgallenc

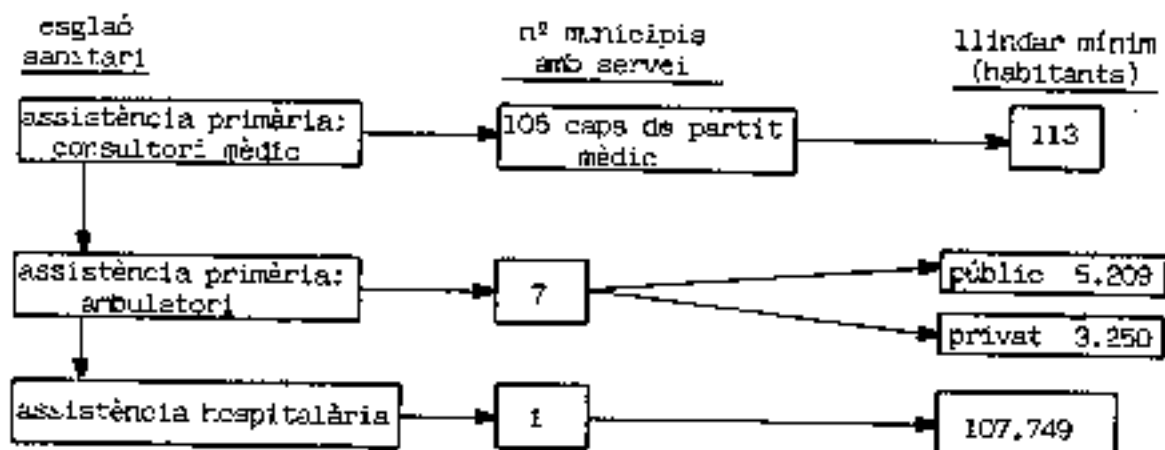
Des de 1977 funciona el Centre Mèdic Urgallenc, centre municipal concertat amb la Seguretat Social, al qual, segons previsions del Desplegament del Mapa Sanitari, s'haurà de convertir en Centre d'Assistència Primària (CAP. I).

9.3.2.4. L'assistència hospitalària

Amb l'excepció d'una petita clínica amb quatre llits localitzada a Tàrraga, tot l'equipament hospitalari de la regió es concentra a la ciutat de Lleida, on hi ha dos hospitals generals públics (de la Seguretat Social i de la Diputació), un hospital psiquiàtric i diverses clíniques, amb un total de 1.012 llits.

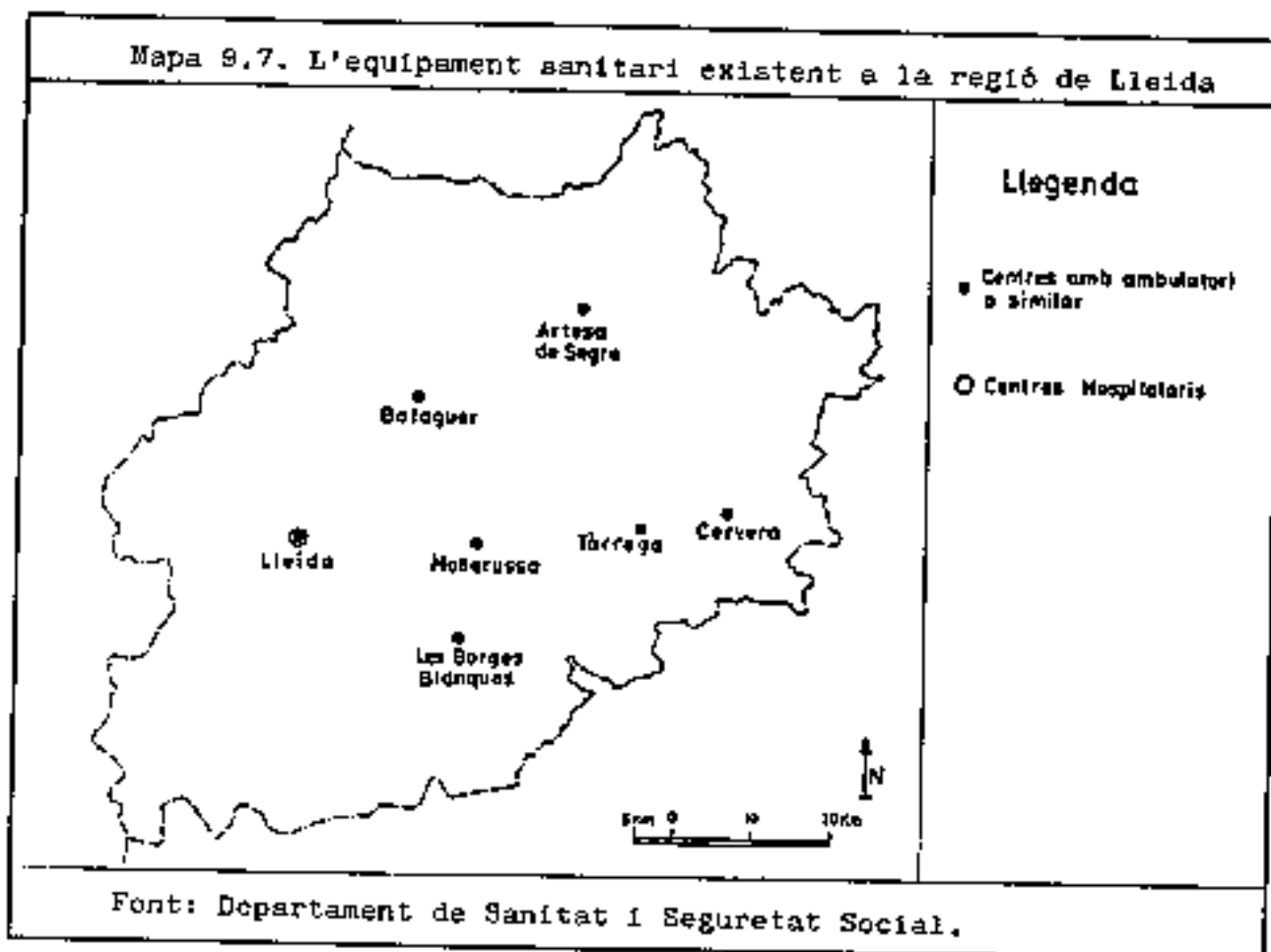
9.3.2.5. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament sanitari

Dins de la regió es distingeixen tres escales sanitàries ben diferenciades: l'assistència mèdica, l'assistència primària als ambulatoris i l'assistència hospitalària. La regió tendeix a ser autosuficient en matèria sanitària, si bé, lògicament, l'assistència hospitalària no inclou actuacions molt especialitzades que solament es poden resoldre en nuclis jeràrquicament superiors, bàsicament a la ciutat de Barcelona. La distribució dels equips sanitaris entre els diferents nuclis de població permet detectar una jerarquia urbana regional ben definida:

L'assistència mèdica és un servei d'àmbit local, ja que la regió està estructurada en 106 partits mèdics. El servei de farmàcia és també d'àmbit local, si bé no es troba als municipis més petits, que es veuen obligats a desplaçar-se als nuclis veïns més grans. El segon nivell jeràrquic el constitueixen els ambulatoris, localitzats als principals nuclis de població de la regió. Aquests nuclis coincideixen amb les cinc capitals comarcals reconegudes, afegint-s'hi també Mollerussa i Artesa de Segre, la qual, mitjançant una mú-

Mapa 9.7. L'equipament sanitari existent a la regió de Lleida

Font: Departament de Sanitat i Seguretat Social.

tua privada, abasteix l'àrea del Mig Segre. El tercer nivell jeràrquic és l'assistència hospitalària, concentrada gairebé totalment a la capital regional, és a dir, a la ciutat de Lleida. Aquesta jerarquitització urbana en funció de les dotacions en assistència sanitària es posa també de manifest mitjançant el càlcul de l'índex d'equipament sanitari, emprant la metodologia explicada anteriorment.

L'ÍNDEX D'EQUIPAMENT SANITARI

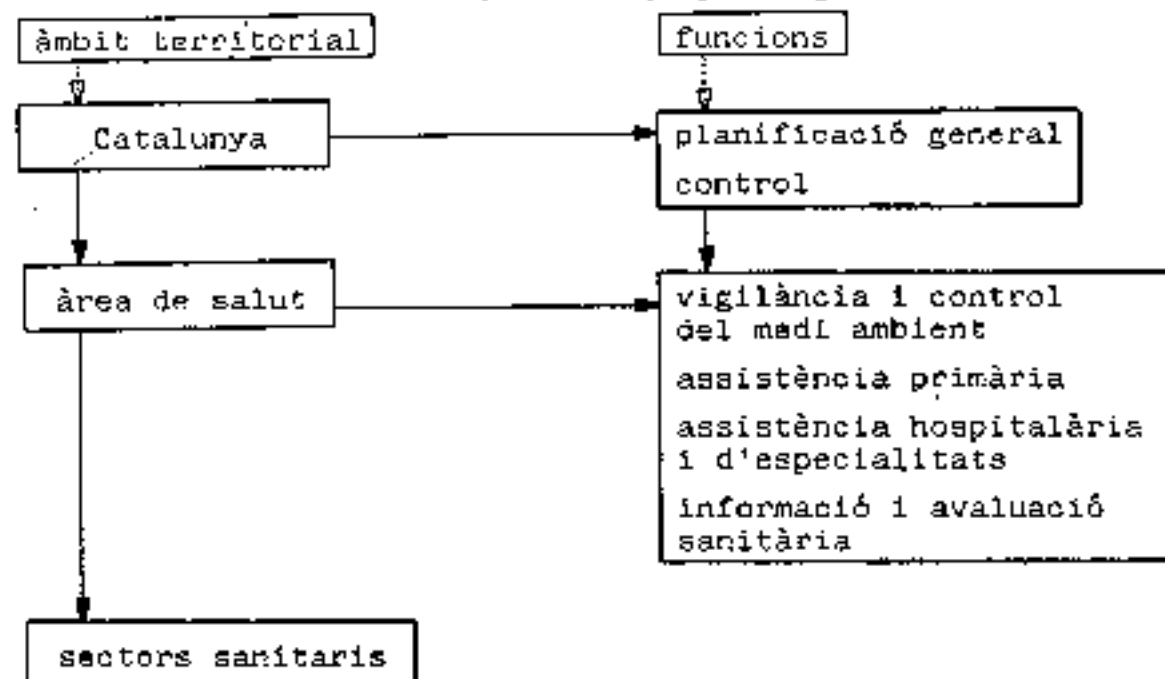
	Cap partit mèdic	Cap partit farmacèutic	Amبولatori	Hospital	Índex equipament sanitari
Lleida	si	si	si	si	117'2
Balaguer	si	si	si		17'2
Tàrraga	si	si	si		17'2
Mollerussa	si	si	si		17'2
Cervera	si	si	si		17'2
Les Borges Blanques	si	si	si		17'2
Artosa de Segre	si	si	si		17'2

9.3.2.6. Les previsions de nous equipaments sanitaris

No solament és important l'anàlisi de les dotacions sanitàries actuals, sinó conèixer, també, les previsions realitzades pel departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya en aquests darrers anys. Caldrà referir-se bàsicament a dos estudis: el Mapa Sanitari de Catalunya, que data de 1980, i el Desplegament del Mapa Sanitari, elaborat amb posterioritat.

A) El Mapa Sanitari de Catalunya

El Mapa Sanitari proposava un nivell únic de gestió sanitària, l'Àrea de Salut, la qual havia d'assumir les funcions contemplades a l'organigrama següent:

La delimitació de les Àrees de Salut partia de la divisió comarcal de 1938, però introduint-hi nombroses modificacions, fins al punt que bastantes comarques velen el seu

territori dividit entre diverses àrees. En conjunt, es van definir 12 Àrees de Salut, oscil·lant entre els 1.800.000 habitants de l'Àrea 12 (Barcelona ciutat) i els 61.000 habitants de l'Alt Pirineu. L'Àrea 2 del Mapa Sanitari estava constituïda per les comarques de les Garrigues, la Noguera, la Segarra, el Segrià i l'Urgell, definides a grans trets com la Plana d'Urgell.

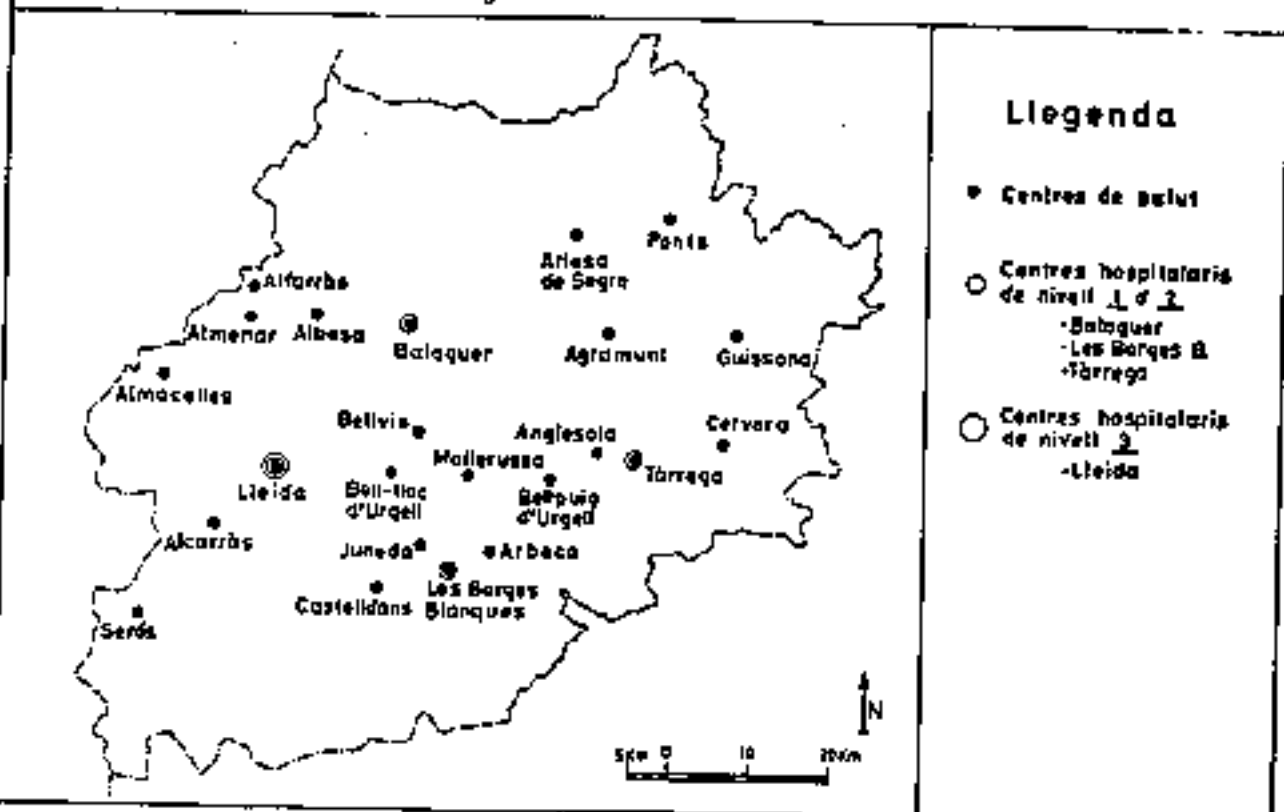
Els tipus d'equipaments sanitaris previstos eren els següents: Laboratori de Salut, consultoris mèdics, Centre de Salut, Hospital de nivell 1, Hospital de nivell 2 i Hospital de nivell 3. No totes les Àrees de Salut havien de disposar dels mateixos equipaments: les dotacions depenien del pes demogràfic.

El Mapa Sanitari preveia la subdivisió de les Àrees de Salut en diferents Sectors Assistencials, els quals, tanmateix, no constituïrien nous esglavons administratius. Els Sectors Assistencials no els fixava el Mapa Sanitari, sinó que quedaven a criteri de les diferents Àrees de Salut, mantenint, però, alguns criteris generals:

- a) Distància màxima de 30 minuts en cotxe.
- b) Població mínima de 4.000 habitants, en el medi rural, i de 100.000, en el medi urbà.

No tots els sectors sanitaris haurien de tenir les mateixes dotacions, però cadascun hauria de comptar, com a mínim, amb un Centre de Salut. El Mapa Sanitari no utilitza el tàxle habitual en els treballs sobre divisió territorial: regió, vegueria, comarca, roda-

Mapa 9.8. L'equipament sanitari proposat pel Mapa Sanitari de Catalunya

Font: Departament de Sanitat i Assistència Social: La sanitat a Catalunya, 1980.

lla, etc., sinó que prefereix el llenguatge més funcional d'àrees i sectors, la qual cosa té l'avantatge d'evitar duplicitat en la utilització dels diferents termes.

Les previsions del Mapa Sanitari a la regió de Lleida

Les previsions del Mapa Sanitari eren francament optimistes, proposant unes dotacions assistencials i hospitalàries molt difícils de dur a la pràctica. La distribució territorial dels equipaments dins de la regió es basava alhora en el fet comercial i en la xarxa urbana. El dèficit hospitalari es calculava en base a les comarques reconegudes, proposant la creació d'un hospital a totes les capitals comarcals, amb l'excepció de Cervera, que dependria de l'hospital de Tàrraga. La distribució dels Centres de Salut es basava, en canvi, en la xarxa urbana existent, proposant un centre per a cada població mínimament important.

En definitiva, el Mapa Sanitari proposava una jerarquització urbana en funció dels equipaments sanitaris amb quatre esglaons ben definits:

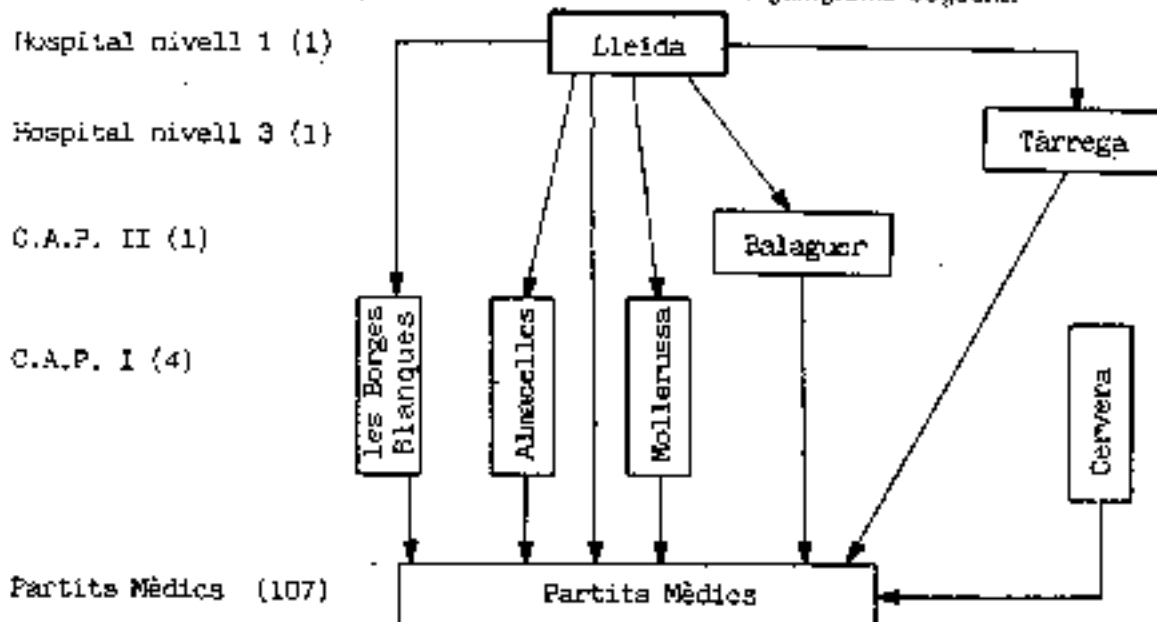
- a) Lleida, amb dotacions hospitalàries del màxim nivell.
- b) Balaguer, Tàrraga i les Borges Blanques, amb dotacions hospitalàries de nivell 1 o 2.
- c) Un conjunt de 17 nuclis dotats amb Centre de Salut, entre els quals es trobaven Mollerussa i Bellpulg d'Urgell, així com altres municipis de la Plana d'Urgell: Bellvís, Bail-lloc d'Urgell, Anglesola i Juneda.
- d) Un conjunt de 96 consultoris mèdics.

La Plana d'Urgell segons el Mapa Sanitari de Catalunya

Dins del context exageradament optimista del Mapa Sanitari, la ciutat de Mollerussa quedava bastant malparada, amb unes dotacions similars a nuclis molt més petits i sense àrea d'influència. En canvi, el conjunt de la Plana d'Urgell es veia afavorit per la presència d'un nombre important de Centres de Salut, mencionats ja anteriorment.

B) El Desplegament del Mapa Sanitari

Aquest nou document suposava deixar de banda les previsions del Mapa Sanitari, malgrat que pràcticament és un desplegament del mateix. Es conserva l'estructuració de Catalunya en 12 àrees sanitàries, entre les quals queda definida de la mateixa manera la regió de Lleida (Arca 2), però les previsions de noves dotacions són molt més moderades i elaborades a partir d'uns criteris diferents. La distribució territorial dels equipaments sanitaris respon a la jerarquització urbana reflectida a l'organigrama següent:

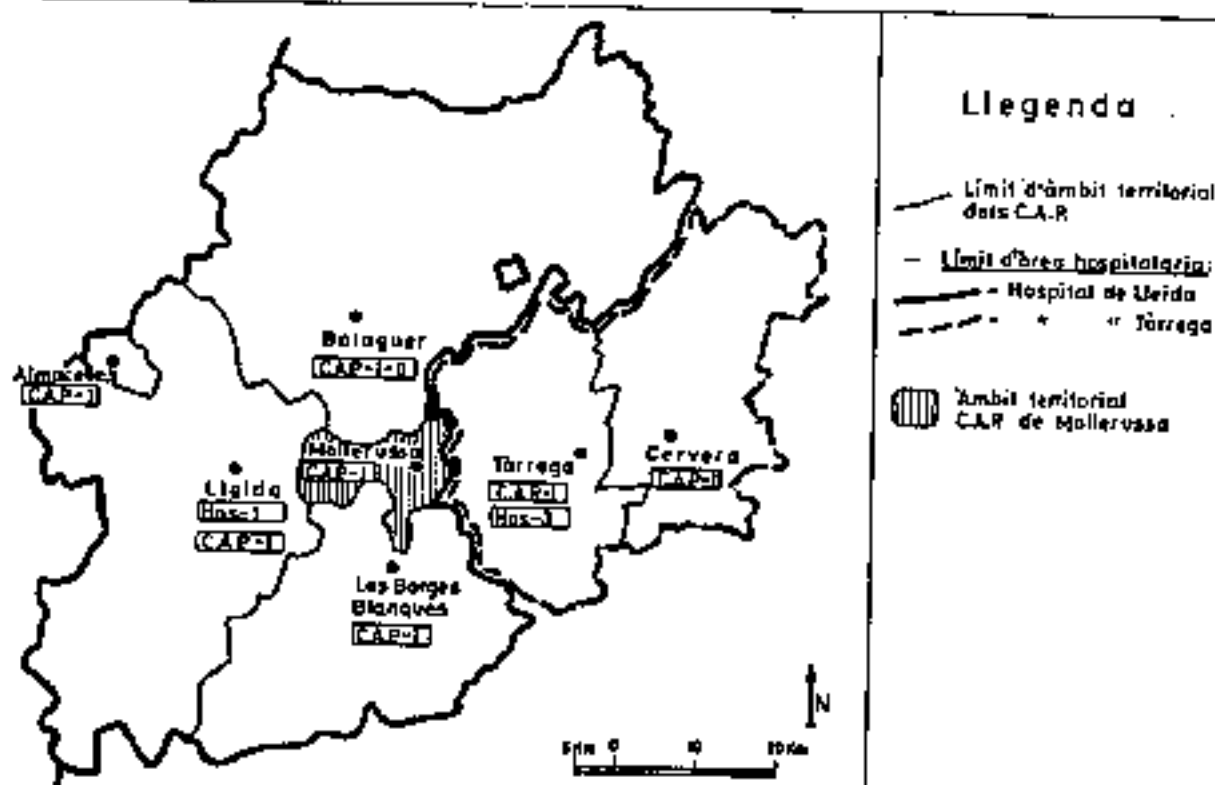

Es defineixen tres esglaios jeràrquics:

- La ciutat de Lleida, amb hospital de nivell 1 per tal d'assegurar una àmplia autoassistència sanitària de la regió.
- Un grup de 6 nuclis per damunt dels 5.000 habitants, amb unes dotacions quelcom diferents: hospital de nivell 3 a Tàrraga, C.A.P. II a Balaguer i C.A.P. I a Mollerussa, Cervera, les Borges Blanques i Almacells.
- Un tercer esglaió constituït pels actuals partits mèdics.

Al mapa 9.9 es pot veure de manera gràfica l'organització territorial de l'equipament sanitari de la regió de Lleida proposada pel Desplegament del Mapa Sanitari de Catalunya.

Mapa 9.9. Proposta d'organització de l'assistència sanitària a la regió de Lleida

Font: Departament de Sanitat i Seguretat Social; Planificació sanitària pública a Catalunya: desplegament del Mapa Sanitari de Catalunya, 1983.

El paper de Mollerussa segons el Desplegament del Mapa Sanitari

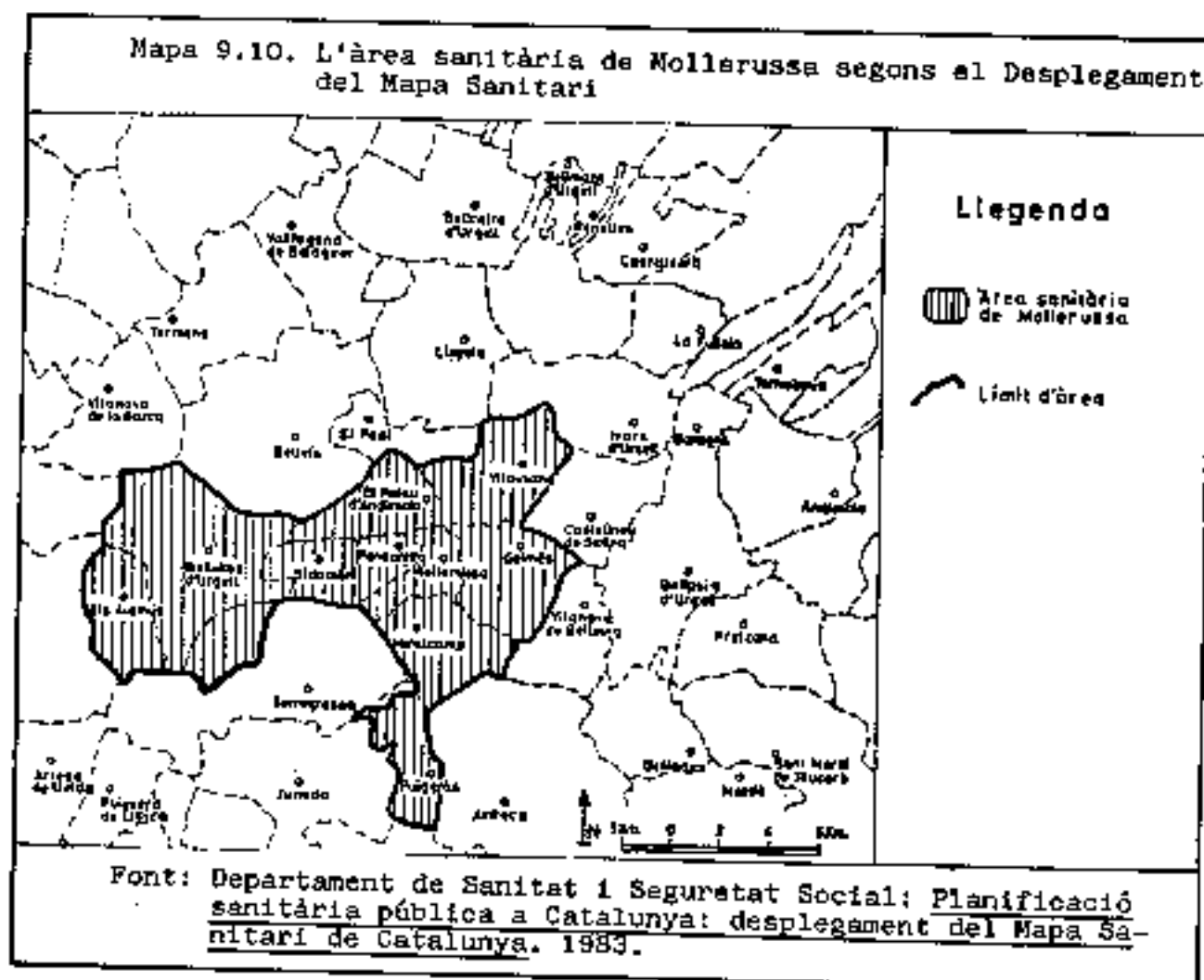
Les previsions del Mapa Sanitari són bastant coincidents amb les dotacions existents realment a l'actualitat. Mollerussa forma part dels 7 nuclis de població amb ambulatori i, per tant, queda també entre els 7 centres de població als quals es preveu un Centre d'Assistència Primària. Una novetat important és que el Desplegament del Mapa Sanitari reconeix una àrea sanitària de Mollerussa, constituïda pels següents partits mèdics: Vila-sana, Gormés, Miralcamp, Palau d'Anglesola i Bell-lloc d'Urgell, és a dir, un total de 10 municipis de la Plana d'Urgell, reflectits gràficament al mapa 9.10. El Desplegament del Mapa Sanitari de Catalunya té el mèrit indiscutible de definir una àrea sanitària de

Mollerussa, equiparant el paper de la ciutat al de la resta de les capitals comarcals reconegudes, però cal convenir que el territori que li assigna és inferior al de la seva variable àrea d'atracció.

9.3.3. L'equipament esportiu

Les dotacions en equipament esportiu són il·lustratives també d'una certa jerarquia urbana, si bé no amb la precisió de l'equipament docent o del sanitari. Sovint, l'aparició de l'equipament esportiu no depèn solament de la grandària de la població o de l'existència d'una determinada àrea d'influència, sinó de la capacitat d'iniciativa dels propis municipis; així fa que n'hi hagi de petits amb unes dotacions satisfactòries i d'altres de grans i molt deficientes. Serà interessant veure la distribució territorial dels tipus d'equipaments considerats per la Direcció General de l'Esport: camps de futbol, pistes poliesportives, piscines a l'aire lliure, pavellons poliesportius (o sales escolars) i piscines cobertes.

Mapa 9.10. L'àrea sanitària de Mollerussa segons el Desplegament del Mapa Sanitari

9.3.3.1. L'inventari dels equipaments existents

Les dades sobre els equipaments esportius existents a la regió, així com l'avaluació de les necessitats futures, procedeixen d'un estudi de la Direcció General de l'Esport fet públic l'any 1983; *Primera aproximació a un mapa d'equipaments esportius a Catalunya*.

A) Camp de futbol

Aquest és un equipament de tipus local que es troba a molts dels municipis de la comarca. Molt probablement, el nombre de camps de futbol és fins i tot superior al que dona l'Inventari d'Equipaments Esportius de la Direcció General de l'Esport:

n.º municipis amb equipament: 93	% sobre municipis regió: 82'4
líndar mínim: 191 habitants (la Floresta)	
zona d'entrada: 191-2.383 habitants (la Floresta-Aitona)	
amplitud relativa: 1'26	
líndar mitjà: 620 habitants	
coeficient de Davies: 1'0	

B) Pista políesportiva

Es tracta també d'un equipament de tipus local, que sovint fa funcions similars a les del camp de futbol.

n.º municipis amb equipament: 63	% sobre municipis regió: 42'1
líndar mínim: 201 habitants (Estaràs)	
zona d'entrada: 201-2.874 (Estaràs-Alguairó)	
amplitud relativa: 1'87	
líndar mitjà: 671 habitants	
coeficient de Davies: 1'5	

C) Pícnic o l'aire lliure

En aquest tipus d'equipament és encara més evident el diferent comportament dels municipis; alguns per damunt dels 2.000 habitants no disposen d'aquest tipus d'equipament, com Linyola, Torregrossa, Ponts, Aitona o Alpicat, mentre que sí el tenen altres de molt petits, com són Tarroja o el Vilosell.

n.º municipis amb equipament: 41	% sobre municipis regió: 27'5
líndar mínim: 205 habitants (Tarroja)	
zona d'entrada: 205-3.439 habitants (Tarroja-Alpicat)	
amplitud relativa: 2'97	
líndar mitjà: 689 habitants	
coeficient de Davies: 2'4	

D) Pavelló políesportiu

Dins d'aquest nom poden incloure's instal·lacions força variables, segons la població dels diferents nuclis i llurs necessitats.

n.º municipis amb equipament: 20	% sobre municipis regió: 13'4
líndar mínim: 847 (l'Albi)	
zona d'entrada: 847-11.105 (l'Albi-Tàrraga)	
amplitud relativa: 2'95	
líndar mitjà: 1.481 habitants	
coeficient de Davies: 5'0	

En teoria, el pavelló poliesportiu hauria de ser un equipament propi dels nuclis més grans, però hi ha municipis per sota dels 1.000 habitants, com l'Albi o Verdú, que disposen de sala escolar, que seria, en tot cas, la versió mínima del pavelló poliesportiu. Hi ha, en canvi, alguns nuclis grans, fins i tot caps de comarques reconegudes com Tàrraga i les Borges Blanques, que no disposen d'aquest tipus d'equipament.

Les dotacions de la Plana d'Urgell

Dels 20 municipis de la regió de Lleida amb pavelló poliesportiu o sala escolar, 11 es localitzen a la Plana d'Urgell: Mollerussa, Bellpuig d'Urgell, Bellvís, Torregrossa, Bell-lloc d'Urgell, Bellocaire d'Urgell, Anglesola, la Fullola, Vilanova de Bellpuig, Golmés i Miralcamp.

E) Piscina coberta

La piscina coberta és, en canvi, un equipament propi dels nuclis més grans. Actualment només n'hi ha a la ciutat de Lleida, podent-s'hi afegir, també, l'equipament en construcció de Balaguer.

n.º municipis amb equipament: 2   % sobre municipis regió: 1'3
 líndar mínim: 13.097 habitants (Balaguer)
 amplitud relativa: 0
 líndar mitjà: 13.097 habitants
 coeficient de Davies: 50'0

9.3.3.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipament esportiu

Com ja s'ha apuntat anteriorment, l'equipament esportiu no permet establir una jerarquia urbana clara, amb uns tipus d'equipaments adequats per a cada esglaió. Els diferents municipis tenen un comportament molt divers i poc dependent de la variable població. Cal remarcar, però, que atenent-nos exclusivament als cinc tipus d'equipaments analitzats hi ha dos nuclis, Lleida i Balaguer, que disposen de tots 5. Hi ha un segon grup que disposa de 4 dels 5 equipaments, mancant la piscina coberta. Aquest grup està format per 9 municipis: Mollerussa, Cervera, Almacelles, Bellpuig d'Urgell, Aiguare, Guissona, Bell-lloc d'Urgell, Bellocaire d'Urgell i Vilanova de Bellpuig.

El càlcul de l'índex d'equipament esportiu pot ajudar a establir una classificació en funció de les dotacions existents:

	<i>Camp futbol</i>	<i>Pista poliesportiva</i>	<i>Piscina aire lliure</i>	<i>Pavelló cobert</i>	<i>Piscina coberta</i>	<i>Índex equipament esportiu</i>
Lleida	si	si	si	si	si	59'9
Balaguer	si	si	si	si	si	59'9
Tàrraga	si	si	si			4'9
Mollerussa	si	si	si	si		9'9
Cervera	si	si	si	si		9'9
Almacelles	si	si	si	si		9'9
Les Borges Blanques	si	si	si			4'9
Agramunt	si	si	si			4'9
Alcarràs	si	si	si			4'9
Bellpuig d'Urgell	si	si	si	si		9'9

Tant Mollerussa com Bellpuig d'Urgell estan per sota de les dotacions de Lleida i Balaguer, però a l'alçada de capitals comercials reconegudes, com Cervera, i per damunt d'altres, com Tàrraga o les Borges Blanques.

9.3.3.3. Les previsions de la Direcció General de l'Esport

L'any 1983, la Direcció General de l'Esport va fer públic un estudi sobre els equips existents a Catalunya, així com una avaluació dels déficits existents. Per tal d'establir aquest déficit es van definir uns criteris d'assignació d'equipaments que es basaven, sobretot, en la variable població. En funció de la seva grandària, als diferents municipis els hi corresponien unes determinades dotacions esportives. La població estava ponderada per un segon criteri: el tipus de clima. S'establien unes poblacions tipus de 200, 500, 1.000, 2.000, 3.500, 5.000, 7.500, 10.000, ... habitants, a cadascuna de les quals els pertocaven uns determinats equipaments.

L'estudi establia una jerarquització de les dotacions esportives dels municipis. El mòdul de 3.500 habitants suposava un salt qualitatiu respecte de les poblacions inferiors, incorporant, a més de la piscina polidesportiva, el camp gran, la piscina a l'aire lliure i la sala escolar, a mena de petit pavelló poliesportiu. Amb aquest criteri, 17 municipis de la comarca haurien d'estar dotats amb tals equipaments, essent Guissona el més petit d'ells. El mòdul de 5.000 habitants suposava un segon salt qualitatiu, amb la introducció de la piscina coberta. Segons aquestes previsions, un total de 9 municipis de la regió haurien de disposar de piscina coberta, essent Alcarràs el més petit de tots. Dins d'aquest grup es trobaria també la ciutat de Mollerussa. Al mapa 9.11 es pot veure la distribució territorial de les necessitats en equipament esportiu, segons les previsions de la Direcció General de l'Esport.

Mapa 9.11. L'avaluació de les necessitats en equipament esportiu segons la Direcció General de l'Esport

Les dotacions de la Plana d'Urgell segons les provisions de la Direcció General de l'Esport

Al basar les necessitats d'equipament esportiu en la grandària de la població, Mollerussa queda inclosa lògicament en el grup de municipis que haurien de disposar dels cinc tipus d'equipaments considerats. Aquest grup estaria constituït per 8 municipis, al marge de la ciutat de Lleida, que gaudiria d'un nivell superior, entre els quals es trobarien els quatre caps comarcals reconeguts i Almacelles, Agramunt i Alcarràs. Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell quedaria en un segon grup, constituït per 8 municipis, als quals els hi pertocarien 4 dels tipus d'equipaments considerats, sense incloure la piscina coberta.

9.3.3.4. Les entitats esportives

La importància de l'esport als diferents nuclis de població no ve donada, només, per les dotacions equipamentals existents, sinó també pel dinamisme dels seus habitants, reflectit en la quantitat i qualitat de les entitats esportives que hi són presents. La Direcció General de l'Esport ha elaborat un inventari de les entitats esportives a nivell municipal, amb els resultats que poden veure's al quadre següent, on vénen reflectits els principals nuclis urbans de la regió classificats pel nombre d'entitats esportives catalogades.

Lleida	63	Carvera	7
Tàrraga	12	Agramunt	7
Balaguer	10	Almacelles	6
Mollerussa	10	Ponts	5
Les Borges	8	Artesa de Segre	5
Bellpuig d'Urgell	7	Almonar	5

Deixant de banda la ciutat de Lleida, es destaca un grup de tres ciutats, Balaguer, Tàrraga i Mollerussa, amb un nombre d'entitats esportives superior a la resta de nuclis urbans. En un segon inferior es troba Bellpuig d'Urgell, amb un nombre d'entitats esportives equiparables al de les Borges Blanques o Carvera.

Tanmateix, l'inventari de la Direcció General de l'Esport es queda curt respecte del nombre real d'entitats esportives existents a Mollerussa, les quals vénen reflectides al quadre següent:

Club TENNIS-TAULA	Club d'ESQUÍ
Penya Urgell de PESCA	Club CICLISME URGELL
Club Natació	Club TENNIS MOLLERUSSA
Agrup Excursionista SERRALADA	Club Bàsquet
Club Futbol Mollerussa	Club d'Escacs
Secció Petanca Sant Jordi	Club Aeromodelisme
Club BILLAR	Club d'EXCURSIONISME
Club PATI	Moto-Club Mollerussa
Assoc. Atlètica XAFATOLLS	Club CICLISME MOLLERUSSA
Club Petanca Mollerussa	Club Futbol-Sala

9.3.3.5. La projecció esportiva de Mollerussa

L'activitat esportiva de Mollerussa no es limita a l'àmbit estrictament local, sinó que abasta una àrea d'atracció més o menys important. També caldrà referir-se a les manifestacions esportives realitzades a Mollerussa amb ocasió a nivell català, espanyol i, fins i tot, internacional.

La projecció a nivell comarcal

ii. A) El Club de Futbol Mollerussa

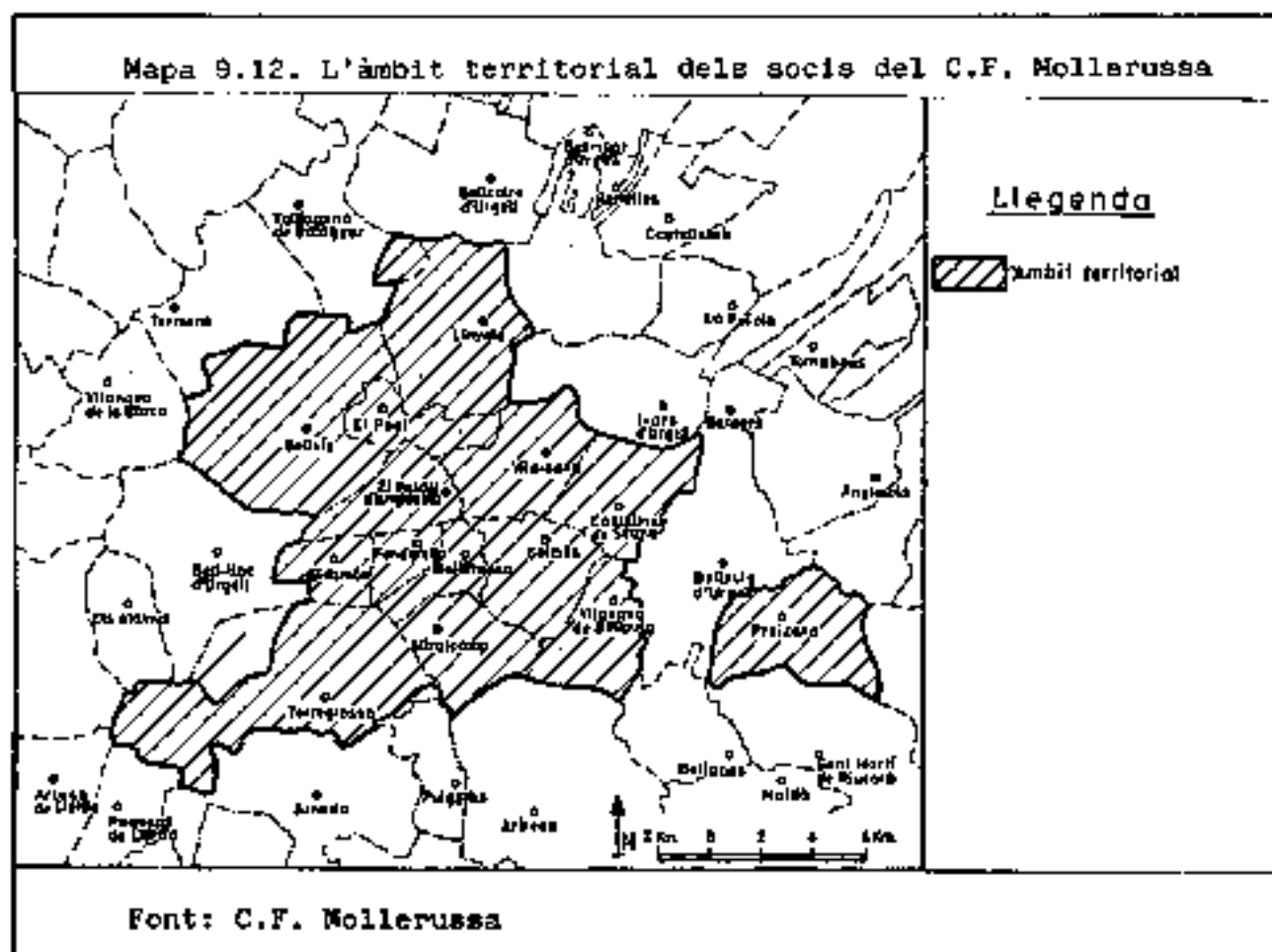
El C. F. Mollerussa és actualment l'únic equip de la regió que milita a Segona Divisió B; compta amb 1.150 socis, dels quals un 30 % resideix fora de la ciutat, bàsicament al seu entorn comarcal. Al mapa 9.12 pot veure's gràficament l'àrea abastada, amb una proporció significativa, pala socia del C. F. Mollerussa.

B) El campionat de futbol-sala escolar del Pla d'Urgell

Aquest campionat se celebra des de fa tres anys; a la darrera edició van participar-hi més de 500 nens procedents dels següents municipis: Mollerussa, Golmés, Bell-lloc d'Urgell, Linyola, Palau d'Anglesola, Juneda, Miralcamp, Vila-sana, Fondarella, Sidamon i Ivars d'Urgell.

C) El Campionat de bàsquet escolar temari

Aquesta és una altra activitat esportiva que supera l'àmbit local. A la segona edició van participar-hi els municipis de Mollerussa, Vila-sana, Fondarella, Bell-lloc d'Urgell i Alcoleje.

Les manifestacions esportives amb projecció nacional i internacional

El dinamisme esportiu de Mollerussa es fa palès en algunes manifestacions d'ample ressò:

A) Els campionats de billar

El Club de Billar, una de les seccions més dinàmiques de la Societat Cultural i Recreativa l'Amistat, ha organitzat campionats a nivell català, espanyol i Internacional. L'organització del primer campionat d'Espanya data de 1954; tanmateix, l'esdeveniment més important va ser l'organització, l'any 1979, del Campionat Mundial de Billar a la banda. També s'han celebrat diversos campionats a nivell europeu; concretament l'any 1987 se celebrarà el Campionat d'Europa de Billar al quadre.

B) Els campionats de patinatge

Dins de l'esport del patinatge, la ciutat de Mollerussa té també una àmplia anomenada, amb organització de campionats de patinatge artístic a nivell de Catalunya i d'Espanya. L'any 1987 se celebrarà el Campionat d'Europa Jeunesse.

C) El CROSS Ciutat de Mollerussa, memorial Josep Ignasi Cullerá

Una altra manifestació esportiva amb gran projecció és el CROSS ciutat de Mollerussa, del qual, l'any 1987, s'ha celebrat la novena edició.

Tot això permet comprovar que el calendari esportiu de Mollerussa està ple d'esdeveniments importants, que no són superats ni pels de la ciutat de Lleida.

9.3.4. L'equipament assistencial i els serveis socials

Dins d'aquest apartat s'ha agrupat un nombre divers de serveis i equipaments: guarderia, llar de jubilats, residència de vells, centres d'iniciació productiva (o tallers ocupacionals), centres d'educació especial i centres d'assistència social. La informació sobre els equipaments existents prové essencialment de les guies DOC, editades, fa uns anys, per la Caixa de Pensions, i del Mapa de Serveis Socials de Catalunya, elaborat per la Direcció de Serveis Socials de la Generalitat.

9.3.4.1. L'inventari dels equipaments existents

A) Guarderia.

Aquest equipament sol ser de caràcter local, si bé es troba solament en els municipis d'un cert pes demogràfic, on la demanda existent el fa necessari. Pot ser tant de caràcter públic com privat.

nº municipis amb servei: 31	% sobre municipis regió: 20'8
límit inferior: 915 habitants (Menàrguens)	
zona d'entrada: 915-2.874 habitants (Menàrguens-Alguaire)	
amplitud relativa: 1'35	
límit mitjà: 1.368 habitants	
coeficient de Davies: 3'2	

Mollerussa disposa de tres guarderies de tipus privat, però no és l'únic municipi de la Plana d'Urgell amb guarderia, car cal esmentar també les de Bellpuig d'Urgell, Arbeca, Bell-lloc d'Urgell, Bellví, Castellserà, la Fuliola, Ivars d'Urgell, Juneda, Linyola i Tàrragona.

B) Llar de jubilats

Les dotacions de la regió en aquest tipus d'equipament s'han establert a partir de les guies DQC de la Caixa de Pensions; segons aquesta font, hi ha 26 municipis amb l'equipament, sense que la variable població sigui gaire significativa de la seva presència.

n.º municipis amb equipament: 26	% sobre municipis regió: 17'4
límit inferior: 285 habitants (Alcanó)	
zona d'entrada: 285-4.816 habitants (Alcanó-Agramunt)	
amplitud relativa: 4'10	
límit mitjà: 825 habitants	
coeficient de Davies: 3'8	

Aquest equipament tendeix a ser de tipus local, ja que tenen poc sentit els desplaçaments fora del propi nucli, però encara hi ha molts municipis que no disposen del servei, fins i tot alguns de grans com Agramunt i Bellpuig d'Urgell.

Les dotacions existents a la Plana d'Urgell

Fins fa poc, Mollerussa no disposava de llar de jubilats. En un estudi realitzat l'any 1979, amb ocasió de la visita del president Tarradellas, es feia menció d'aquest déficit: «Pel que fa a la tercera edat, només volem dir que fent ja molt de temps que es propugna la creació d'una "llar de jubilats", potser ha arribat l'hora de començar a pensar-hi seriosament. Mollerussa té 700 jubilats que no tenen on anar. Donat que el nostre clima és molt extremat (molt fred i molta calor) creiem que és un daure que tonim envers ells i que no podem defugir». Aquest déficit va quedar subsanat amb l'obertura del «Casal Sant Jordi», pertanyent a la Caixa d'Estalvis de Catalunya.

Els altres municipis de la Plana d'Urgell que disposen de llar de jubilats són Bellvís, Castellnou de Seana, Ivars d'Urgell, Castellsacra, Golmés, Palau d'Anglesola i Torregrossa.

C) Residència de vells

n.º municipis amb equipament: 9	% sobre municipis regió: 6'0
límit inferior: 285 habitants (els Omellons)	
zona d'entrada: 285-8.462 (els Omellons-Mollerussa)	
amplitud relativa: 12'4	
límit mitjà: 3.439 habitants	
coeficient de Davies: 11'1	

La residència de vells és un equipament que es troba normalment als principals nuclis de població de la regió, amb l'excepció del cas atípic dels Omellons, que rebaixa enormement el límit inferior d'aquest equipament. Actualment, la Generalitat està construint a Mollerussa una residència de vells amb 50 llits de capacitat, la qual no s'ha considerat com a equipament existent.

D) Educació especial

Dins d'aquest nom genèric s'inclouen les instal·lacions docents per a nens amb deficiències psíquiques o físiques.

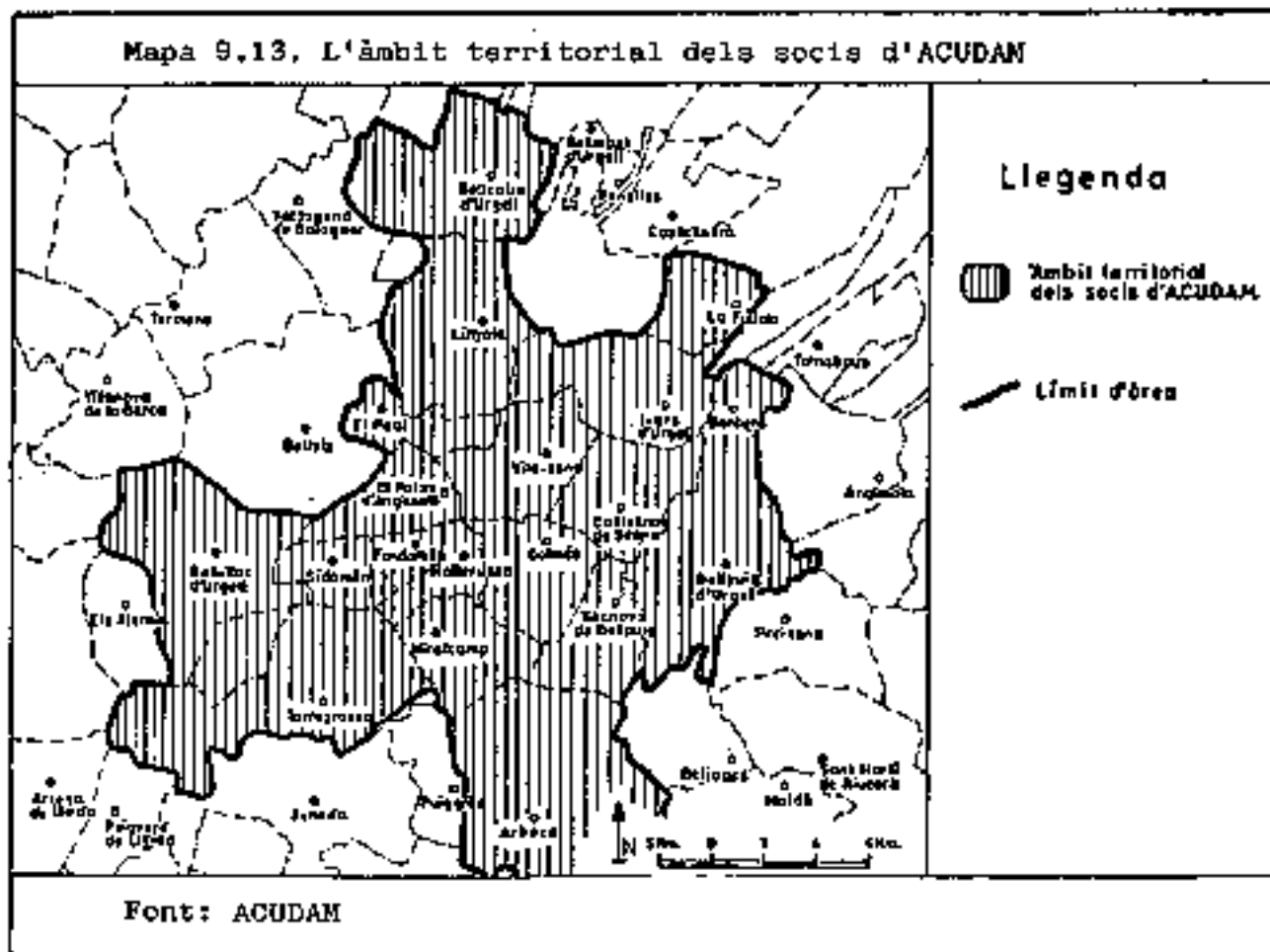
n.º municipis amb equipament: 10   % sobre municipis regió: 6'7
 lílinder mínim: 816 habitants (Sudanell)
 zona d'entrada: 816-5.029 (Sudanell-fos Borges Blanques)
 amplitud relativa: 5'8
 lílinder mitjà: 1.425 habitants
 coeficient de Davles: 10'0

L'educació especial és un equipament propi de nuclis grans, si bé hi ha algunes instal·lacions clarament rurals, com les de Sudanell, Artesa de Lleida o Balcaire d'Urgell.

Les dotacions existents a la Plana d'Urgell: el paper d'ACUDAM

L'equipament de Mollerussa en educació especial ha estat impulsat bàsicament per l'Associació Comarcal Urgell d'Ajuda al Minuavàlid (ACUDAM), creada el 1975 per tal de resoldre els problemes d'escolarització dels nens subnormals de la ciutat i de la seva àrea d'influència. La iniciativa de l'ACUDAM es concretà, en primer lloc, en la creació de l'Escola d'Educació Especial SILOE, la qual va néixer com a centre privat, però poc després va passar a públic. Actualment, l'ACUDAM hi continua gestionant les funcions de menjador i neteja. L'escola SILOE té 32 alumnes, procedents dels municipis que abasta l'Associació.

Mapa 9.13. L'àmbit territorial dels socis d'ACUDAM

L'ACUDAM constitueix un exemple molt clarificador de la voluntat comarcal de les iniciatives privades sorgides a la ciutat. Ara l'Associació compta amb 538 socis escampats per tota la Plana d'Urgell. Al mapa 9.13 es pot veure l'àrea abastada pels socis d'ACUDAM.

E) Tallers ocupacionals o centres d'iniciació productiva

S'inclouen aquí els equipaments pensats per a disminuïts psíquics o físics que ja han arribat a l'edat laboral.

n.º municipis amb equipament: 8	% sobre municipis regió: 5'3
límit inferior: 295 habitants (Vallbona de les Monges)	
zona d'entrada: 295-6.545 habitants (Vallbona de les Monges-Cervera)	
amplitud relativa: 13'6	
límit mitjà: 874 habitants	
coeficient de Davies: 12'5	

Aquest tipus d'equipament es localitza preferentment als principals nuclis de la regió, si bé hi ha algunes localitzacions de tipus rural, com Sudanell o Vallbona de les Monges.

Les dotacions existents a la Plana d'Urgell

Des de 1977 funciona el Taller Ocupacional Pla d'Urgell, creat també per l'ACUDAM, que aplega actualment 23 disminuïts psíquics profunds. Dins del mateix edifici funciona un Centre Especial d'Ocupació amb 32 disminuïts psíquics lleugers. En els dos casos procedeixen de l'àmbit territorial de l'Associació.

Les realitzacions de l'ACUDAM no s'esgoten amb l'escola SILEO i el Taller Ocupacional Pla d'Urgell; caldrà referir-se, també, a la Llar de Santa Anna del castell del Reinet, al terme municipal de Penelles, la qual està destinada a subnormals profunds adults. Un fet demostratiu del treball realitzat per l'Associació, així com del seu caràcter comercial, és l'organització de torns de dones que acudeixen cada tarda a la Llar Santa Anna a realitzar tasques d'ajuda (planxar, cuinar). Aquests torns són coberts actualment per 700 dones procedents de tots els pobles de l'àrea d'ACUDAM.

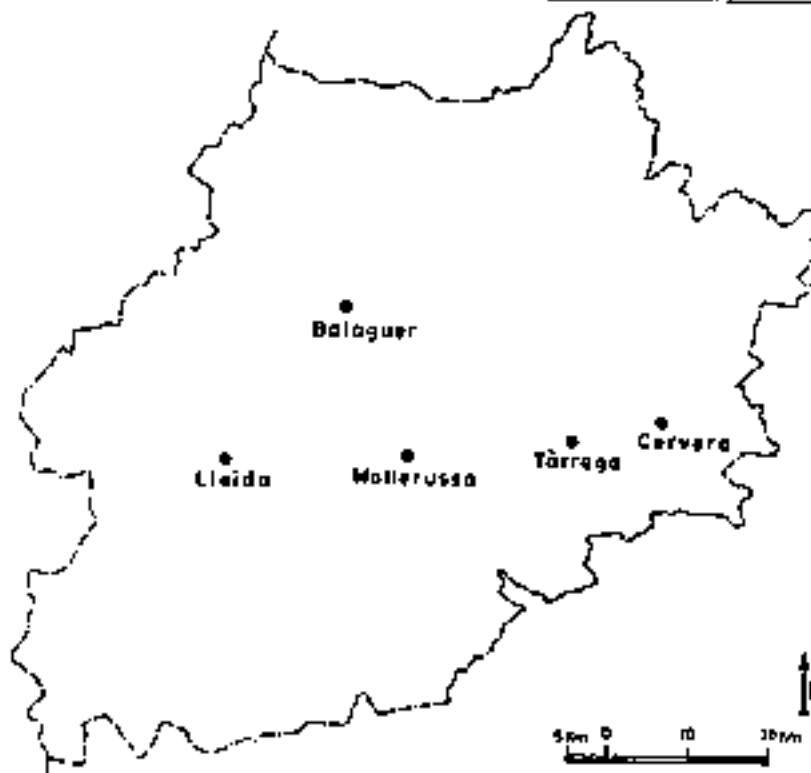
F) Centres d'Assistència Social

Dins d'aquest grup s'inclouen els equipaments d'assistència social primària amb concepció globalitzadora i polivalent, és a dir, adreçats a àmplies capes de la població.

n.º municipis amb servei: 5	% sobre municipis regió: 3'3
límit inferior: 6.545 habitants (Cervera)	
zona d'entrada:	
amplitud relativa: 0	
límit mitjà: 6.545 habitants	
coeficient de Davies: 20'0	

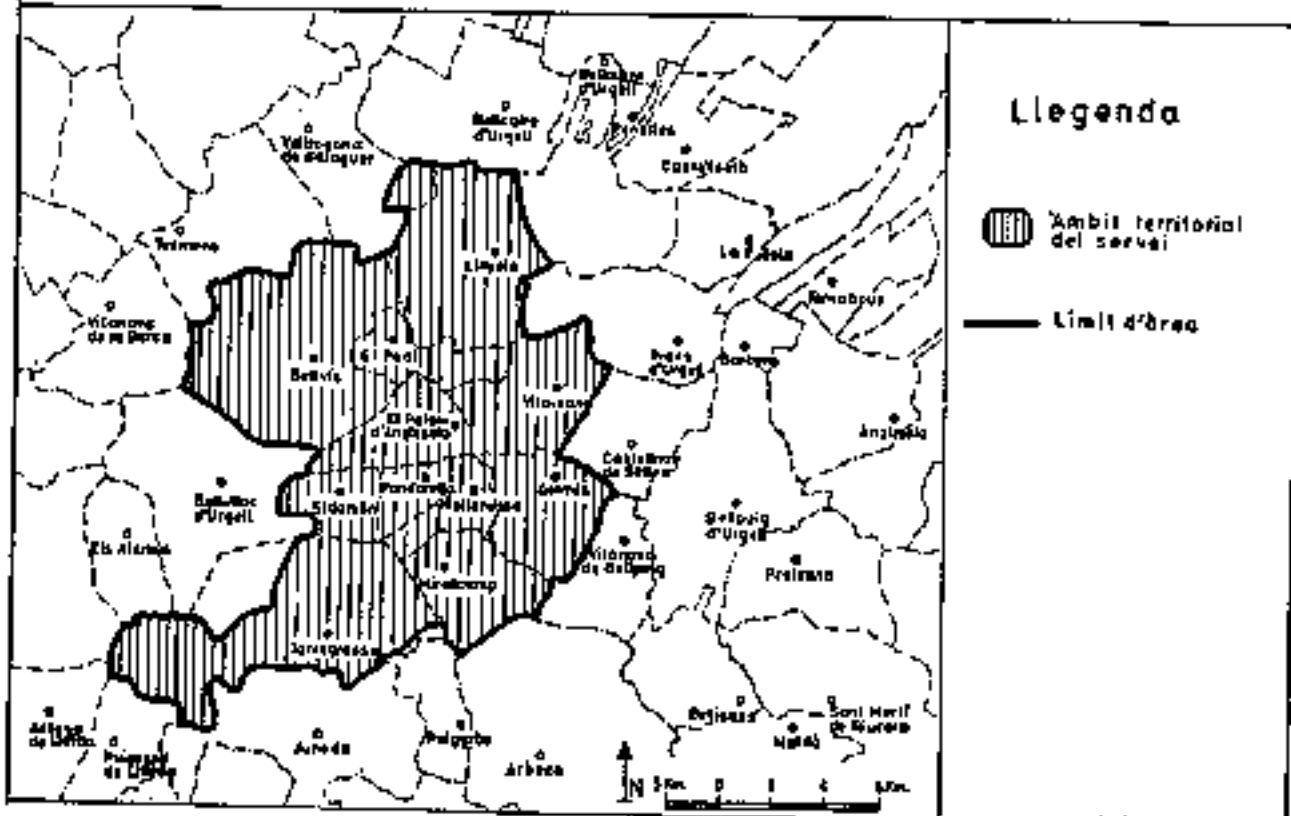
Aquest tipus d'equipament és propi dels principals nuclis de població, aquells en els quals, pel seu pes demogràfic o el de la seva àrea d'influència, resulta més necessari. Solament els cinc principals nuclis de població de la regió tenen Centre d'Atenció Primària. Al mapa 9.14 pot veure's la distribució territorial dels Centres d'Assistència Social existents a la regió.

Mapa 9.14. Municipis de la regió amb Centre d'Assistència Social

Font: Direcció General de Serveis Socials.

Mapa 9.15. Àmbit territorial del Servei Social de Base de Mollet del Riú i Comarca

Font: Direcció General de Serveis Socials.

Les dotacions existents a la Plans d'Urgell

Existeix el Servei Social de Base de Mollerussa i Comarca, el qual depèn del Departament de Sanitat i Seguretat Social de la Generalitat de Catalunya, que és integrat pels següents municipis: Bellvis, Palau d'Anglesola, Fondarella, Sidamon, el Poal, Torregrossa, Miralcamp, Golmés, Vila-sana i Linyola, a més, lògicament, de Mollerussa. Proporciona els següents tipus de serveis: promoció assistencial; orientació, coordinació i programes especials a nivell personal, familiar o de grup. Al mapa 9.15 pot veure's de manera més gràfica l'àrea abastada per aquest tipus de servei.

9.3.4.2. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament assistencial i serveis socials

Aquest tipus d'equipament no segueix una jerarquització funcional que faciliti la corresponent jerarquia urbana, tanmateix es comprova perfectament que els equipaments es localitzen sobretot als principals nuclis de població de la regió:

a) Hi ha un grup de tres nuclis (Lleida, Balaguer i Tàrraga), que disposa de tots els tipus d'equipaments assistencials i socials considerats.

b) Un segon grup està constituït per Mollerussa, Cervera i Almacelles, que disposen de 5 dels equipaments considerats.

c) La resta de municipis tenen unes dotacions clarament inferiors, destacant les Borges Blanques i Aitona, amb 3 dels equipaments considerats.

El càlcul de l'índex d'equipament assistencial i serveis socials permet establir una quantificació de l'anterior jerarquia.

INDEX D'EQUIPAMENT ASSISTENCIAL I SERVEIS SOCIALS

	<i>Guardarja</i>	<i>Llar jubilats</i>	<i>Residència veïls</i>	<i>Educació especial</i>	<i>Taller ocupacional</i>	<i>Assistència social</i>	<i>Índex equipament</i>
Lleida	si	si	si	si	si	si	60'6
Balaguer	si	si	si	si	si	si	60'6
Tàrraga	si	si	si	si	si	si	60'6
Mollerussa	si	si		si	si	si	49'5
Cervera	si	si	si	si		si	48'1
Almacelles	si	si	si	si	si		40'6
Borges Blanques	si	si	si				18'1
Aitona	si	si	si				18'1

Cal remarcar que Mollerussa es troba entre els municipis amb dotacions més importants, per darrera de Lleida, Balaguer o Tàrraga, però al mateix nivell d'una altra capital comarcal reconeguda, com Cervera, i bastant per sobre de les Borges Blanques.

Una proposta de Sectors d'Atenció Social de la regió de Lleida

L'any 1983 va fer-se públic un estudi de la Direcció General de Serveis Socials de la Generalitat anomenat «Estudi de sectorialització geogràfica dels serveis socials de base». Aquest treball partia de la base comarcal reconeguda, però proposava una estructuració de la regió en diversos Sectors d'Atenció Social. La comarca del Segrià era desglossada en 4 sectors, dels quals l'anomenat sector Est era una proposta de delimitació de l'àrea d'influència de Mollerussa, constituïda pels següents municipis: Bell-lloc d'Urgell, Bellvis, Fondarella, Golmés, Linyola, Sidamon, el Poal, Miralcamp, el Palau d'Angle-

sola, Torregrossa i Vila-sana, és a dir, un total de 12 municipis incloent-hi Mollerussa. Aquest àmbit territorial coincideix amb el del Servei Social de Bassa de Mollerussa i Comarca que ja funciona actualment.

9.3.5. Equipaments i serveis de comunicacions

Dins d'aquest grup s'inclouen alguns mitjana de comunicació de masses, com diaris, revistes i emissores de ràdio, així com l'organització territorial d'alguns serveis de comunicacions, com correus i telèfons.

9.3.5.1. L'inventari dels equipaments i serveis existents

A) Premsa diària

Aquest és un tipus d'equipament que es troba exclusivament a la ciutat de Lleida. Cap altre nucli de població de la regió té l'entitat suficient per a mantenir premsa diària.

B) Revistes (premsa no diària)

La informació sobre les publicacions periòdiques no diàries de la regió de Lleida procedeix de la *Guia de la premsa de les comarques lleidatanes*, publicació de 1981 del Departament de Cultura de la Generalitat. S'han introduït algunes revistes no recollides a la guia, com *Barri 10*, de Balaguer, i *La Palanca*, d'Artesa de Segre, però no s'ha pretès fer una actualització completa de les dades de la Guia, que, al ser de 1981, resulten ja una mica endarrerides. Aquest tipus d'equipament s'estructura segons els següents criteris:

n.º municipis amb equipament: 23	% sobre municipis regió: 5'4
llindar mínim: 606 habitants (Belianes)	
zona d'entrada: 606-5.431 habitants (Bolianes-Almacelles)	
amplitud relativa: 3'26	
llindar mitjà: 1.221 habitants	
coeficient de Davies: 4'3	

Aquest tipus d'equipament acostuma a ser de caràcter local, tot i que algunes publicacions tendeixen, cada vegada més, a abastar l'àmbit d'una àrea d'influència més gran. No pot considerar-se un equipament exclusiu dels nuclis grans perquè hi ha pobles petits que disposen de revista local. En canvi, nuclis com Almacelles o Alcarràs no en tenen.

Les dotacions de la Plana d'Urgell

Des de febrer de 1979 es publica trimestralment la revista ISARD, òrgan d'expressió del Grup Excursionista Serralada. Aquesta revista és de les que té una vocació comarcal clara, de la qual hi ha fets ben demostratius: per una banda, l'àrea de procedència dels socis de la revista, que no es limita a la ciutat de Mollerussa, sinó que s'extén per la seva àrea d'influència; per altra banda, la defensa de la comarca de la Plana d'Urgell, feta de manera continuada des de la seva aparició.

Els principals nuclis de la Plana d'Urgell disposen també de revista local: Bellpuig d'Urgell (El Pregonador d'Urgell), Bell-lloc d'Urgell (La Vau), Bellvís (Carrilet), Linyola (Barrot Picat), Palau d'Anglesola (L'Aveng).

C) Emissora de ràdio

Aquest tipus d'equipament solament es troba als principals nuclis de població de la regió: Lleida, Balaguer, Tàrraga i Mollerussa.

n.º municipis amb servei: 4	% sobre municipis reglò: 2'6
líndar mínim: 8.462 habitants (Mollerussa)	
zona d'entrada:	
amplitud relativa: 0	
líndar mitjà: 8.462 habitants	
coeficient de Davias: 25'0	

El paper de Ràdio Ponent

L'emissora va néixer per iniciativa d'un bon nombre de gent de les comarques de Ponent: Associacions de Veïns, Societats Culturals i Recreatives, així com una trentana d'Ajuntaments de la Plana d'Urgell. Una sèrie de trobades van culminar en la creació de l'emissora de F. M., la qual inicià les emissions el 23 de desembre de 1981. Poc després es produí un tancament governatiu que va suscitar un ampli moviment de solidaritat a tota la regió. El 23 de desembre de 1982, el Consell Executiu de la Generalitat procedí a la legalització provisional de l'emissora. El B.O.E. de 31 de maig de 1985 publicava la concessió de la llicència definitiva per part del govern central.

L'emissora té vocació intercomarcal, abastant l'àmbit de les comarques de l'Urgell, Segarra, Noguera, Segrià, Conca de Barberà, Lliterà, baix Cinca i Ribagorça i plantejant-se els següents objectius:

1. Fer arribar continguts culturals i educatius als seus oïdors.
2. Realitzar una informació objectiva dels fets comarcals de l'àmbit de l'emissora.
3. Fomentar la comunicació i participació de les gentes i entitats comarcals en cadascun dels espais de la programació.
4. Difondre les activitats que porten a terme les entitats culturals, recreatives, educatives i esportives.
5. Potenciar la creativitat, la imaginació i promoure l'espai comunitari.

La voluntat intercomarcal de l'emissora, regida, des del gener de 1982, per la Societat Cooperativa Limitada Ràdio Ponent, es comprova amb la procedència dels seus socis, reflectida al mapa 9.1B.

Es comprova el predomini dels socis de la Plana d'Urgell: els més nombrosos són els de Bellcaire d'Urgell, Miralcamp, Linyola i Vilanova de Bellpuig, però hi ha també un nombre important de socis procedents d'altres localitats, com les Borges Blanques (10) o Lleida (9). El nombre de socis de Mollerussa és relativament reduït, només 7, sobretot en comparació amb municipis més petits dels voltants; en canvi, la ciutat va proporcionar el 46% dels anunciants de l'any 1985.

L'emissora va funcionar inicialment a Miralcamp, però recentment s'ha traslladat a les noves instal·lacions de la ciutat de Mollerussa.

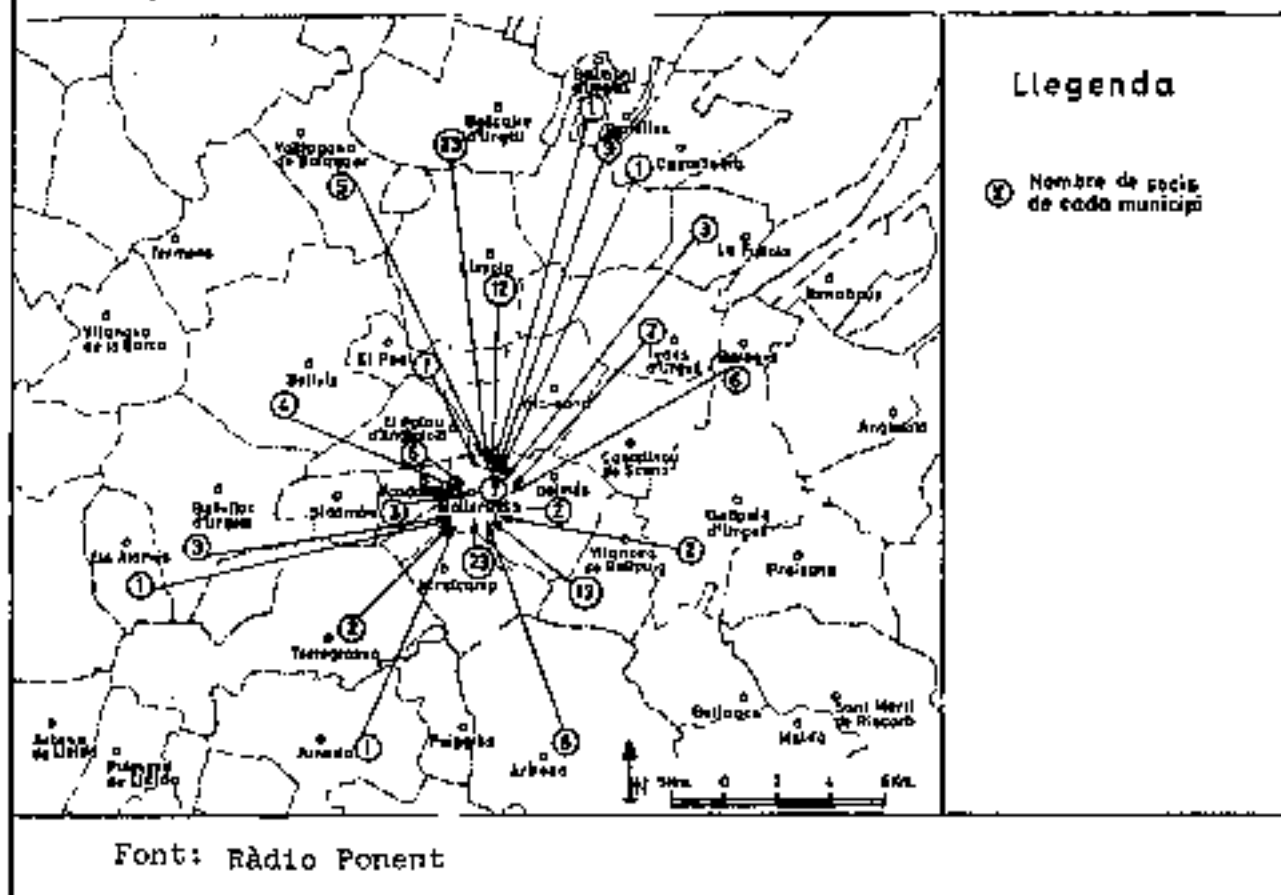
Paral·lelament a l'emissora, s'ha desenvolupat l'Ateneu Intercomarcal de les Terres de Ponent (Mascançà), del qual es parlarà dins de l'equipament socio-cultural.

D) Les àrees postals

El servei de correus, que s'estén per tot el territori, està estructurat en àrees postals, polaritzades a l'entorn d'un nucli de població principal. La regió de Lleida està organitzada en 10 àrees postals, que responen als següents trets:

Mapa 9.16. La procedència dels socis de Ràdio Ponent

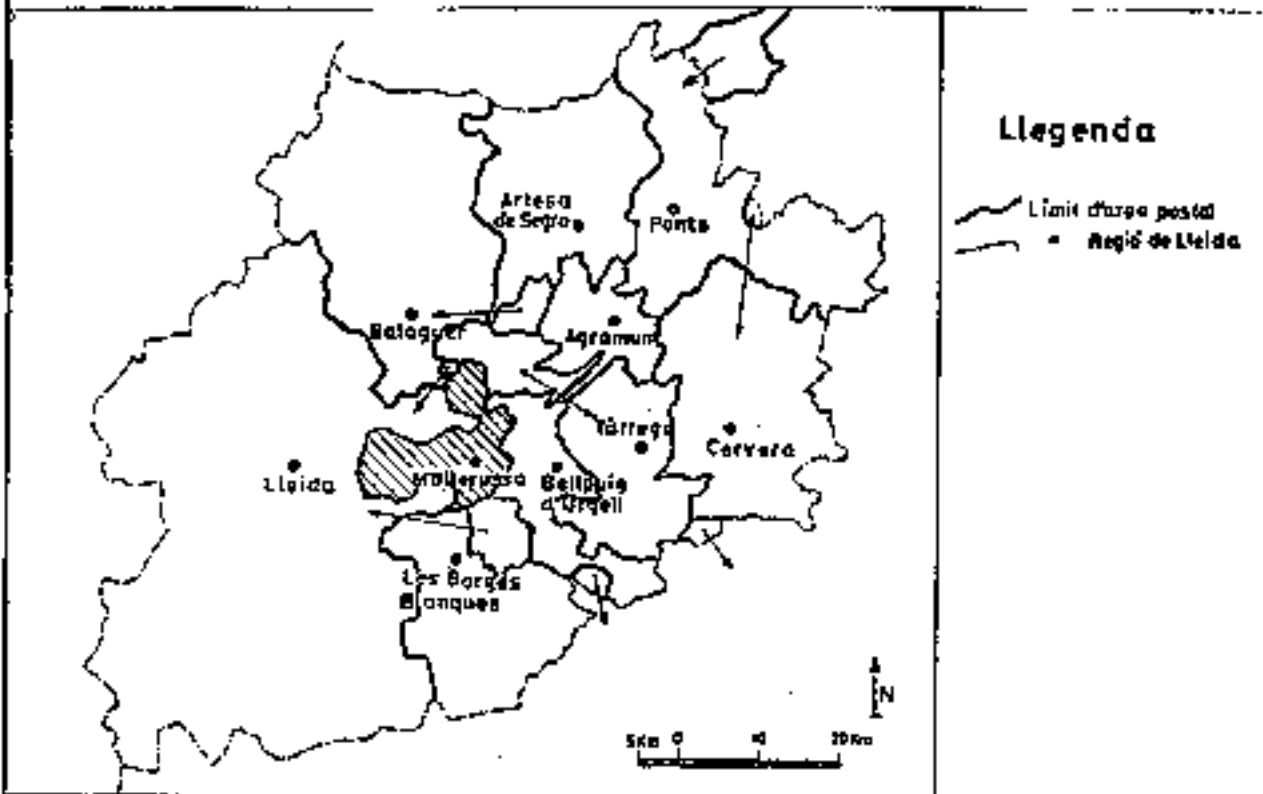
n.º mun. cap d'àrea postal: 10   % sobre municipis regió: 6'7
 llinar mínim: 2.288 habitants (Ponts)
 zona d'entrada: 2.288-5.431 habitants (Ponnts-Almacells)
 amplitud relativa: 2'42
 llinar mitjà: 3.250 habitants
 coeficient de Davies: 10'0

Els caps d'àrees postals coincideixen amb els nuclis més habitats de la regió o, com a mínim, amb els que tenen una àrea d'influència ben definida; Artosa de Segre i Ponts, les dues petites capitals del Mig Segre, podrien incloure's dins d'aquest grup de nuclis que, tot i no estar entre els més grans, tenen una àrea d'atracció ben precisa. Al mapa 9.17 pot veure's de manera gràfica l'organització territorial del servei postal a la regió.

Les àrees postals de la Plana d'Urgell

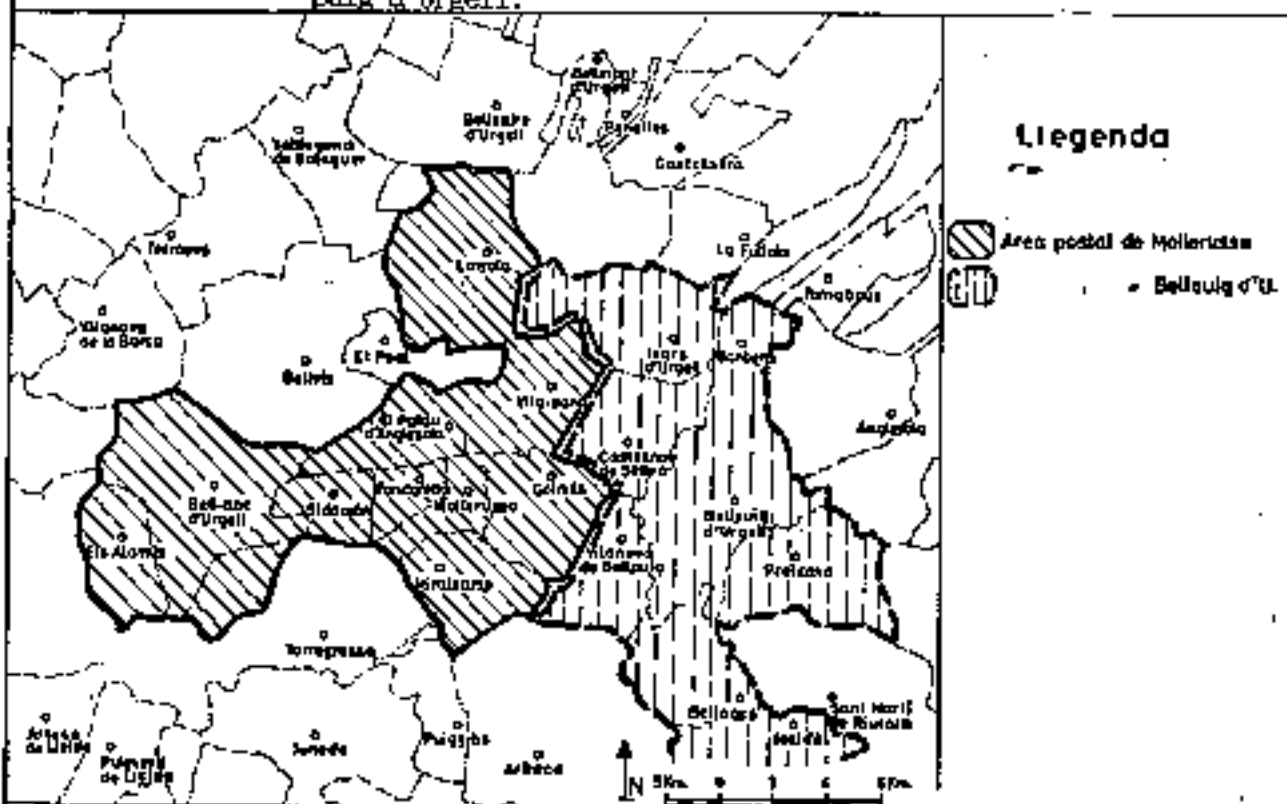
Molíerussa i Bellpuig d'Urgell són caps d'àrea postal, amb un àmbit territorial reflectit al mapa 9.18.

Mapa 9.17. Les àrees postals de la regió de Lleida

Font: CASASSAS, L. i CLUSA, J.: L'organització territorial de Catalunya

Mapa 9.18. L'àmbit territorial de les àrees postals de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell.

Font: CASASSAS, L. i CLUSA, J.: L'organització territorial de Catalunya.

E) Els sectors telefònics

L'anàlisi dels serveis telefònics és similar a la de les àrees postals. Tot i que està estès per gairebé tot el territori, amb l'excepció d'algunes localitzacions rurals especialment allunyades, el servei està estructurat en sectors telefònics, corresponent a cadascun d'ells una central primària. A la regió de Lleida, hi ha un total de 7 sectors telefònics. Totes les centrals primàries estan connectades a la central principal de Lleida. Al mateix temps, els diferents sectors telefònics estan constituïts per diferents centrals locals connectades a les centrals primàries. En definitiva, el servei segueix una jerarquia definida per criteris de funcionalitat interna, sense que això tingui repercussions per als usuaris, els quals, amb el servei automatitzat, tenen pràcticament les mateixes opcions, qualsevol que sigui la seva connexió dins el conjunt de la jerarquia.

Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell es troba entre els 10 municipis amb millors dotacions pel que fa als equipaments de comunicacions.

En definitiva, als tres esglaons de la jerarquia funcional (central principal, primària i local), els hi correspon una determinada jerarquia urbana. Lleida és l'únic centre amb central principal dins de la demarcació provincial. La regió està estructurada en 5 sectors telefònics: Lleida, Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i Ponts, a més dels subsectors de Cervera (pertanyent al sector de Tàrraga) i d'Artesa de Segre (pertanyent al sector de Ponts).

nº mun. caps de sector tell.: 7	% sobre municipis regió: 4'8
límit inferior: 2.288 habitants (Ponts)	
zona d'entrada: 2.288-5.431 habitants (Ponts-Almacelles)	
amplitud relativa: 2'42	
límit mitjà: 3.250 habitants	
coeficient de Davies: 14'2	

Els caps dels sectors corresponen als principals nuclis de població de la regió o bé, tot i tenir un pes demogràfic quelcom inferior, com Ponts, són caps d'àrea d'influència ben delimitades.

Les dotacions de Mollerussa

Mollerussa és un dels 5 centres de sector telefònic de la regió, abastant el territori reflectit al mapa 9.19.

9.3.5.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipament de comunicacions

Malgrat la disparitat dels tipus d'equipaments inclosos dins d'aquest grup, pot obtenir-se fàcilment una jerarquia urbana regional en funció de les diferents dotacions dels nuclis de població:

a) La ciutat de Lleida apareix, a molta distància, com el principal centre regional en equipament de comunicacions.

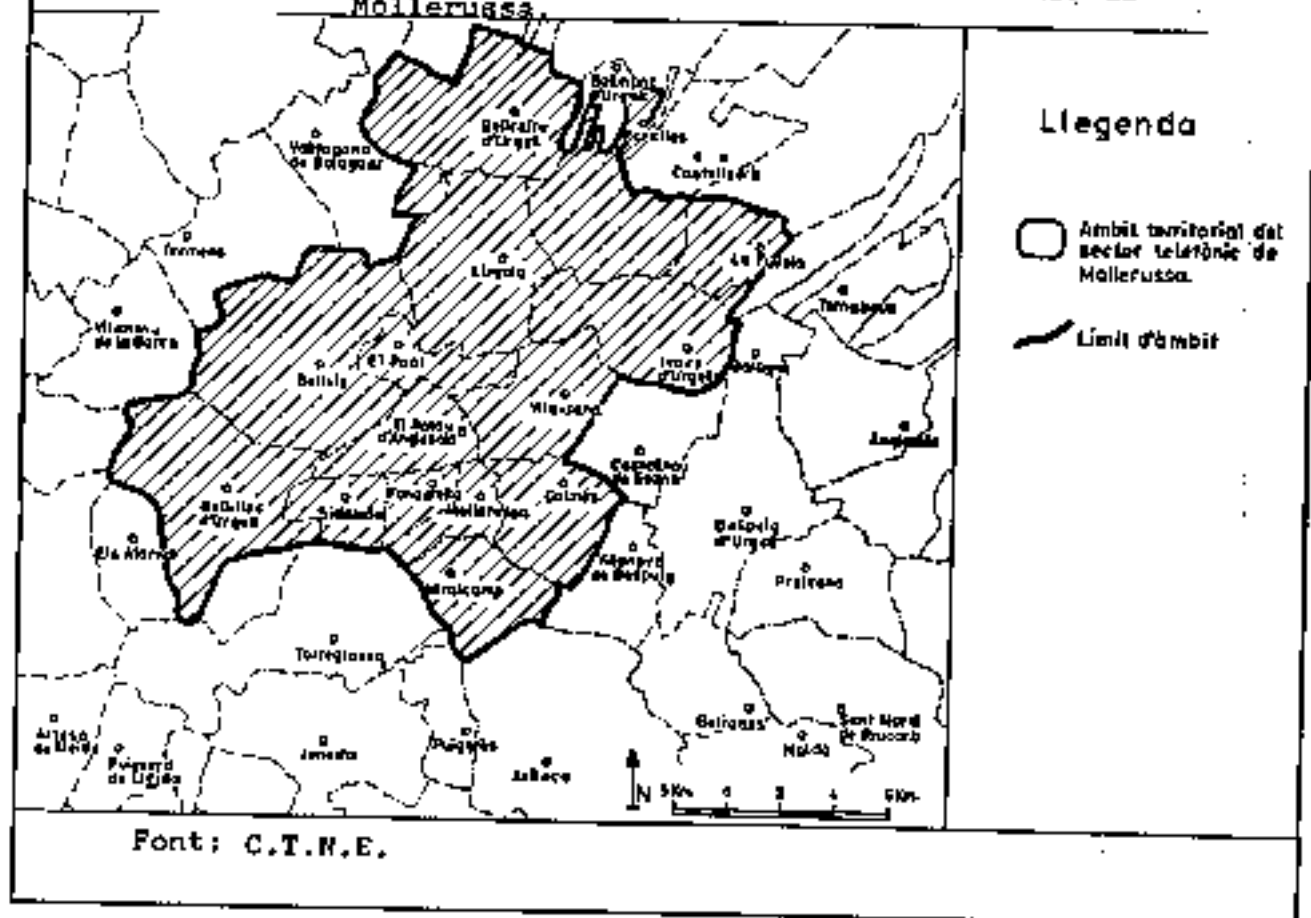
b) Segueix un grup de tres ciutats (Balaguer, Tàrraga i Mollerussa), les quals disposen de revista local, d'emissora de ràdio i són, també, caps d'àrea postal i de sector telefònic.

c) Un tercer grup el constitueixen Cervera, Artesa de Segre i Ponts, que, a diferència dels anteriors, no tenen emissora de ràdio.

d) Un quart grup el constitueixen les Borges Blanques, Agramunt i Bellpuig d'Urgell, els quals tampoc no són caps de sector telefònic, però sí d'àrea postal.

El càlcul de l'índex d'equipament de comunicacions permet establir, de manera quantitativa, la mateixa jerarquia urbana.

Mapa 9.19. L'àmbit territorial del sector telefònic de Mollerussa.

Font: C.T.N.E.

INDEX D'EQUIPAMENTS I SERVEIS DE COMUNICACIONS

	Promesa diària	Revista	Emissora ràdio	Cap àrea postal	Cap sector « subsect. toll.	Índex equipament
Llívia	si	si	si	si	si	153'5
Balaguer		si	si	si	si	53'5
Tàrraga		si	si	si	si	53'5
Mollerussa		si	si	si	si	53'5
Carvera		si		si	si	28'5
Les Borges		si		si		14'3
Agramunt		si		si		14'3
Bellpuig d'Urgell		si		si		14'3
Artesa de Segre		si		si	si	28'5
Ponte		si		si	si	28'5

El paper de Mollerussa

Juntament amb Balaguer i Tàrraga, Mollerussa forma part del grup de tres ciutats amb millors dotacions en equipament de comunicacions, tota per darrera, lògicament, de la capital regional. Bastant per darrera queden dues capitals comercials reconegudes, com Carvera i les Borges Blanques.

9.3.6. L'equipament sociocultural

Dins d'aquest apartat s'analitzarà la presència de diferents tipus d'equipaments culturals, com biblioteques, museus, sales d'exposicions, casals culturals, etc., així com l'existència d'entitats de tipus associatiu, cultural i recreatiu.

9.3.6.1. L'inventari dels diferents tipus d'equipaments

A) Biblioteca

La informació sobre les biblioteques existents a la regió de Lleida procedeix de les Guies DOC-ISPA, editades per la Caixa de Pensions. Aquest equipament es troba a tots els municipis gress de la regió, però també a bastants de petits, si bé les dotacions i instal·lacions són, en aquest darrer cas, prou limitades.

n.º municipis amb equipament: 32	% sobre municipis regió: 21'6
límit mínim: 420 habitants (Cubells)	
zona d'entrada: 420-3.439 habitants (Cubells-Alpicat)	
amplitud relativa: 2'8	
límit mitjà: 915 habitants	
coeficient de Davies: 3'1	

Dins de la Plana d'Urgell són nombrosos els municipis amb biblioteca. Aquest equipament es troba a Bellcaire d'Urgell, Bell-lloc d'Urgell, Bellpuig d'Urgell, Castellserà, Juneda, Linyola, Mollerussa i Vilanova de Bellpuig.

B) Museu

La informació dels museus existents a la regió procedeix dels Serveis Territorials de Lleida del Departament de Cultura. És un equipament propi de nuclis grans, però també es troba en petits municipis amb un patrimoni arqueològic o artístic important, com és el cas de Vallbona de les Monges.

n.º municipis amb equipament: 21	% sobre municipis regió: 14'0
límit mínim: 293 habitants (Vallbona de les Monges)	
zona d'entrada: 293-5.431 hab. (Vallbona de les Monges-Almacelles)	
amplitud relativa: 8'1	
límit mitjà: 871 habitants	
coeficient de Davies: 4'7	

A la Plana d'Urgell, el museu és un equipament cultural poc freqüent; solament poden citar-se els de Linyola, Juneda i Mollerussa. Aquesta darrera ciutat compta amb el Museu de Vestits de Paper, creat arran de la realització del concurs del mateix nom.

C) Sala d'exposicions

La sala d'exposicions és un equipament cultural propi dels principals nuclis de població, amb alguna petita excepció, com poden ser els casos de Verdú o la Granadella. La informació procedeix dels Serveis Territorials de Lleida del Departament de Cultura.

n.º municipis amb equipament: 12	% sobre municipis regió: 8'0
líndar mínim: 848 habitants (la Granadella)	
zona d'entrada: 948-5.431 habitants (la Granadella-Almacelles)	
amplitud relativa: 3'9	
líndar mitjà: 1.535 habitants	
coeficient de Davies: 8'3	

A la Plana d'Urgell solament Juneda, Palau d'Anglesola i Mollerussa tenen sala d'exposicions; en aquesta darrera ciutat, l'equipament existent és de la Caixa de Pensions.

D) Casal Cultural

La informació sobre Casals o Ateneus Culturals procedeix, també, dels Serveis Territorials de Lleida del Departament de Cultura. Aquest és un tipus d'equipament repartit per molts municipis de la regió, des dels més grans fins als més petits.

n.º municipis amb equipament: 42	% sobre municipis regió: 28'1
líndar mínim: 161 habitants (Foradada)	
zona d'entrada: 161-4.402 habitants (Foradada-Alcarràs)	
Amplitud relativa: 3'1	
líndar mitjà: 634 habitants	
coeficient de Davies: 2'3	

Dins de la Plana d'Urgell hi ha nombrosos municipis amb Casal Cultural o similar: Palau d'Anglesola, Mollerussa, Balldarri d'Urgell, Bellví, Juneda, el Poal, la Fuliola, Ivars d'Urgell, Tomabous, etc.

9.3.6.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipaments socio-culturals

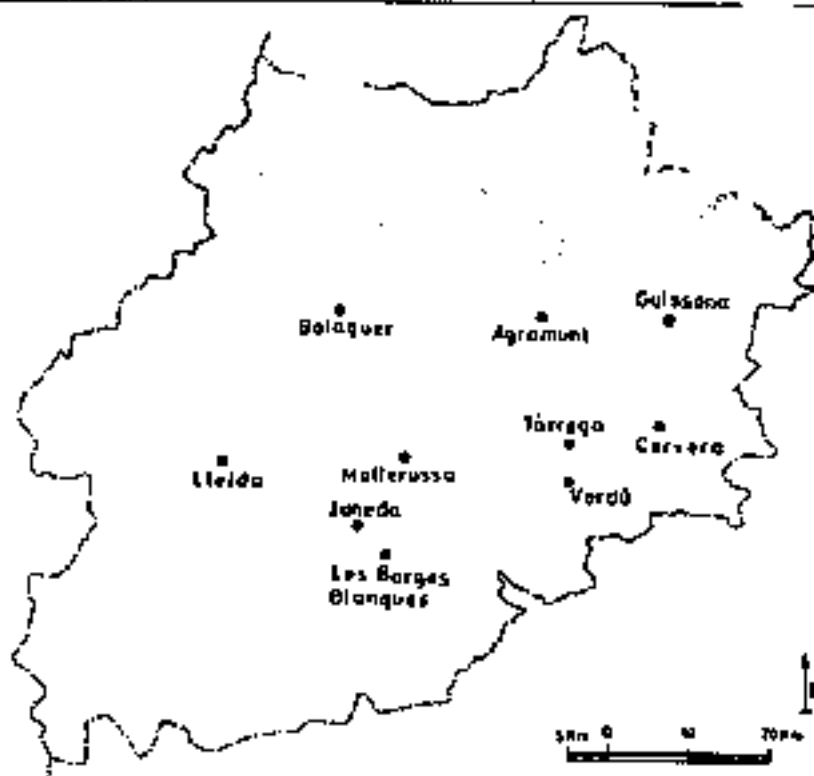
Els equipaments de caire socio-cultural no són els més adients per establir una jerarquia urbana, ja que la seva existència no depèn tant de la població existent com del seu dinamisme associatiu. Tant els cinc caps comarcals reconeguts com Mollerussa disposen dels quatre tipus d'equipaments considerats, però dins del mateix grup s'hi ha d'incloure un conjunt de nuclis menors, com Juneda, Guissona o Verdú. En un esglaió inferior es troben Agramunt i la Granadella, amb tres dels quatre tipus d'equipaments. Alguns nuclis grans, com Almacelles o Alcarràs, però amb menys característiques urbanes, tenen unes dotacions petites en equipaments socio-culturals. Al mapa 9.20 es poden veure de manera gràfica els municipis amb unes dotacions, en equipament socio-cultural, més importants. Val a dir que entre aquest grup de municipis hi ha diferències molt notables, però tots tenen en comú disposar dels quatre tipus d'equipaments considerats.

9.3.6.3. El dinamisme socio-cultural: les associacions culturals i recreatives

Amb el nom d'«equipaments culturals 1987», la Secció Territorial de Lleida del Departament de Cultura disposa d'un inventari de les entitats de tipus cultural i recreatiu existents als diferents municipis de la regió de Lleida. L'associacionisme és una bona mesura del grau de dinamisme dels diferents municipis. Excloent la ciutat de Lleida, els principals nuclis urbans de la regió tenen actualment el següent nombre d'entitats culturals, enteses en un sentit ampli, però sense incloure mai entitats de tipus esportiu.

Balaguer	28	Mollerussa	18
Cervera	26	Les Borges	20
Tàrraga	32		

Mapa 9.20. Municipis amb equipament soci-cultural diversificat

Font: Departament de Cultura i Guies DOC.

Cal remarcar que ciutats amb més llarga tradició urbana, com Tàrraga, Balaguer, Carreu o, fins i tot, les Borges Blanques, superen a Mollerussa en nombre d'entitats de tipus cultural, però aquesta ciutat es troba, també, per damunt del següent esglaió urbà, que presenta un nombre d'entitats quelcom inferior:

Artusa de Segre	14	Agramunt	15
Ponts	15	Almacelles	6
Bellpuig d'Urgell	11	Almenar	5

És remarcable la diferència entre nuclis urbans amb tradició, com Agramunt o Artusa de Segre, amb un nombre considerable d'entitats culturals, respecte de nuclis agraris grans, com Almacelles, amb una activitat cultural molt menor. Bellpuig d'Urgell disposa d'un nombre important d'entitats culturals, que l'atansen més als nuclis urbans tradicionals que no pas als nuclis agraris emergents.

Tot i que Mollerussa no ocupa un lloc excessivament destacat en l'aspecte cultural, cal assenyalar la creació recent d'un nombre important de noves associacions de càrrec cultural i recreatiu. Al quadre següent pot veure's la relació d'entitats existents a l'actualitat:

Comissió de Diablers
C. de Gegants i Capgrossos
Grup de Pintura
Equip Amen
Grup Escolta Cal-Met
Agrupació Sardanista
Agrup. Catalana COLLEJOU
Coral Huió

Comissió de Majorets
Escola de Dansa
Comissió de Grallers
Societat Vegetariana URGELL
Grup de Teatre
Orfeó RENAIXENÇA
Grup LA TAROTA

9.3.6.4. *Les principals entitats culturals de Mollerussa*

Entre les diverses associacions culturals i recreatives de Mollerussa n'hi ha dues que mereixen una atenció especial.

A) *La Societat Cultural i Recreativa l'Amistat*

Nascuda l'any 1905 amb el nom de Societat Recreativa l'Amistat, és, sens dubte, l'entitat socio-cultural més important de la ciutat. Actualment compta amb 450 socis, que havien arribat a ser 1.200 en èpoques més esplendoroses. L'Amistat compta amb diverses seccions, entre les quals cal destacar, sobretot, el Club de Billar, organitzador de campionats, nacionals, europeus i mundials de billar, qüestió ja tractada al parlar de l'equipament esportiu, i l'organització del Concurs Nacional de Vestits de Paper.

B) *L'Ateneu Intercomarcal de les Terres del Ponent. Ateneu Mascançà*

Molt més recent és la creació de l'Ateneu Mascançà, al redós de l'equip iniciador de Ràdio Ponent, entitat sorgida amb voluntat de dinamitzadora cultural de totes les comarques de Ponent, però que està arraigada sobretot als municipis de la Plana d'Urgell.

9.3.6.5. *Una manifestació de ressò estatal: el concurs nacional de vestits de paper*

Una qüestió que en principi podria semblar banal, l'organització d'un concurs de vestits de paper, ha servit per donar una anomenada gran a la ciutat de Mollerussa arreu de Catalunya i l'Estat espanyol. Tot va iniciar-se de manera modesta l'any 1963 a partir de la iniciativa de grups de cosidores de la localitat, però ràpidament la cosa va prendre importància i, l'any 1965, el concurs ja era de caràcter nacional. El concurs se celebra el mes de desembre; sempre es fa coincidir amb el dissabte més proper a Santa Lúcia, cosa lògica donat el seu origen en el grup de cosidores. L'any 1986 es celebrà la XXI edició del Concurs Nacional, amb la presentació de 82 vestits procedents d'arreu de l'Estat. Aquest any, el Comitè d'Honor estava presidit pel Molt Honorable president de la Generalitat de Catalunya. Paral·lelament al concurs, s'ha creat un museu de vestits de paper, de característiques modestes, però amb perspectives d'ampliació en un futur proper.

9.3.7. *L'equipament públic-administratiu*

Dins d'aquest apartat s'hi apleguen diversos serveis públics, com l'Administració de Justícia, el Registre de la Propietat, la Recaptació de Contribucions i les Notaries.

9.3.7.1. *L'organització territorial de l'Administració de Justícia*

A) *Els partits judicials*

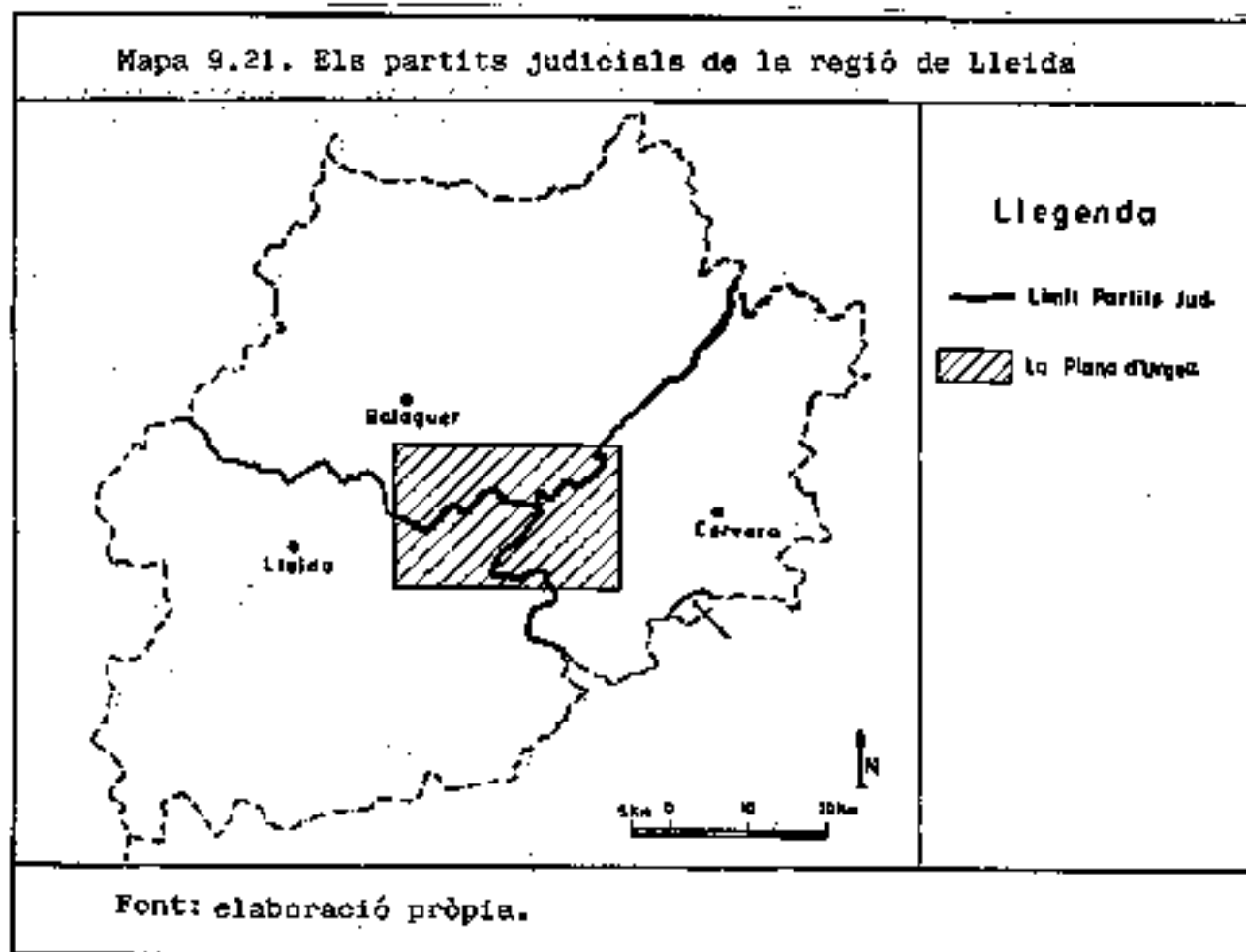
Després de la supressió del Partit Judicial de les Borges Blanques, l'any 1965, i del de Solsona, l'any 1972, tota la regió de Lleida està estructurada en tres partits judicials: Lleida, Balaguer i Carvera.

n.º municipis caps de P. Judicial: 3   % sobre municipis regió: 2'3
 lílnder mínim: 6.545 habitants (Cervera)
 zona d'entrada: 6.545-11.105 hab. (Cervera-Tàrraga)
 amplitud relativa: 1
 lílnder mitjà: 8.462 habitants
 coeficient de Davies: 33'3

La Plana d'Urgell, tal com ho posa de relleu el mapa 9.21, està repartida entre els Partits Judicials de Lleida, Balaguer i Cervera.

Mapa 9.21. Els partits judicials de la regió de Lleida

B) Els Jutjats de Districte

L'any 1945 varen crear-se els jutjats Municipals i Comarcals, els quals suposaven una subdivisió dels Partits Judicials existents. En el conjunt català es crearen 87 subdomicacions, mentre que a la regió de Lleida foren, concretament, els partits comarcals de: Molletussa, Soròs, Agramunt, Artesa de Segre, Balaguer, les Borges Blanques, la Granadella, Cervera, Guissona, Tàrraga i Ponts, el qual formava part del Partit Judicial de Solsona.

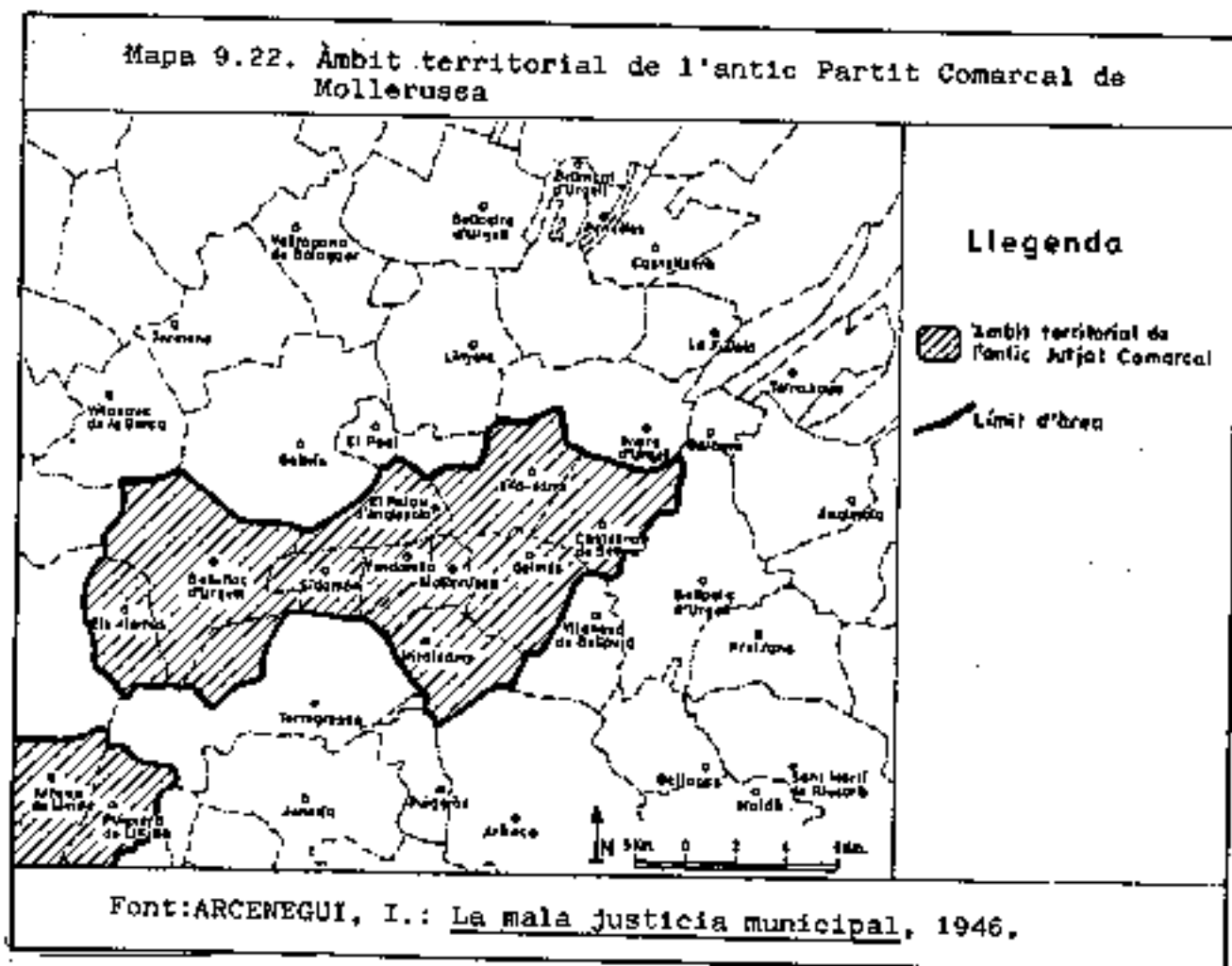
L'experiència dels Partits Comarcals fou negativa i la majoria foren suprimits al cap de pocs anys. Els que van subsistir foren transformats, l'any 1974, en els actuals

Judicials. En el cas de Balaguer i Cervera, el Jutjat de Districte correspon exactament a l'àmbit del Partit Judicial, mentre que el Partit Judicial de Lleida comprèn el Districte de Lleida i el de les Borges Blanques, el qual es correspon amb l'àmbit territorial del seu antic Partit Judicial.

n.º municipis amb Jutjat de Districte: 4   % sobre municipis comarca: 2'6
 líndar mínim: 5.209 habitants (les Borges Blanques)
 zona d'entrada: 5.209-11.105 hab. (les Borges Blanques-Tàrruga)
 amplitud relativa: 1'25
 líndar mitjà: 6.545 habitants
 coeficient de Davies: 25'0

L'efímera vida del Jutjat Comarcal de Mollerussa

Creat l'any 1945 juntament amb la resta de Jutjats comarcals, el de Mollerussa va tenir una vida curta, ja que fou suprimit a principis de la dècada dels cinquanta. Al mapa 9.22 es pot veure l'àmbit territorial que abastava el Jutjat Comarcal de Mollerussa, que s'estenia per un total de 12 municipis, alguns dels quals, com Artesa de Lleida o Puigverd de Lleida, no entraven, de fet, dins l'àrea d'atracció de la ciutat.

C) L'enquesta del Departament de Justícia

Els canvis en l'organització territorial catalana han obligat, de tant en tant, a modificar el mapa judicial de Catalunya. La regressió demogràfica ha portat a la desaparició d'algunes partits judicials, mentre que el creixement de les comarques industrials ha obligat a crear-ne de nous. La modificació més recent data de 1982, any en el qual es crearen els Partits Judicials de Badalona, Santa Coloma de Gramenet, l'Hospitalet de Llobregat i Sant Boi de Llobregat, totes elles localitats de l'àrea metropolitana de Barcelona. La mateixa Llei 17/82, de 21 de març, del Parlament de Catalunya, va crear els Jutjats de Districte de Blanes, Calella, Mollet i Sitges.

La voluntat d'adequar el mapa judicial als canvis en l'organització territorial catalana va portar al departament de Justícia a adreçar una enquesta, l'any 1982, a tots els municipis de Catalunya, demanant l'opinió sobre la validesa de l'adscripció al seu Partit Judicial. Les preguntes fonamentals de l'enquesta eren les següents:

1. Creu l'Ajuntament que els seus habitants els seria més assequible i respondria més als seus interessos pertànyer a un Partit Judicial diferent?
2. En cas afirmatiu: quin seria el que més podria satisfer les seves necessitats? (l'enquesta es refereix als partits actuals).
3. Davant la possibilitat de que es creés un nou Jutjat a alguna de les poblacions que seguidament relacionem, ens podria assenyalar si n'hi hauria algun que fos encara més adient per als habitants del vostre municipi?

La mateixa enquesta limitava els nous Partits possibles als de Badalona, Santa Coloma de Gramenet, Sant Boi de Llobregat, Gavà, l'Hospitalet de Llobregat, Ripoll i Solsona. Tanmateix, molts municipis van declarar un nou Partit Judicial, al marge dels que proposava l'enquesta.

A la demarcació provincial de Lleida, un conjunt de 54 municipis es van declarar contraris a la seva actual adscripció. La immensa majoria, un total de 48 municipis, volien retornar als dos Partits Judicials desapareguts, els de les Borges Blanques i Solsona.

La Plana d'Urgell va manifestar molt poca voluntat de canvi: la majoria de les respostes es pronunciaven per la continuïtat a les demarcacions judicials actuals. L'Ajuntament de Mollerussa tampoc no es va pronunciar pel canvi de partit, ni per la creació d'un de propi. Solament als municipis de Fondarella i Miralcamp es van declarar partidaris de la creació d'un nou Partit Judicial amb seu a Mollerussa.

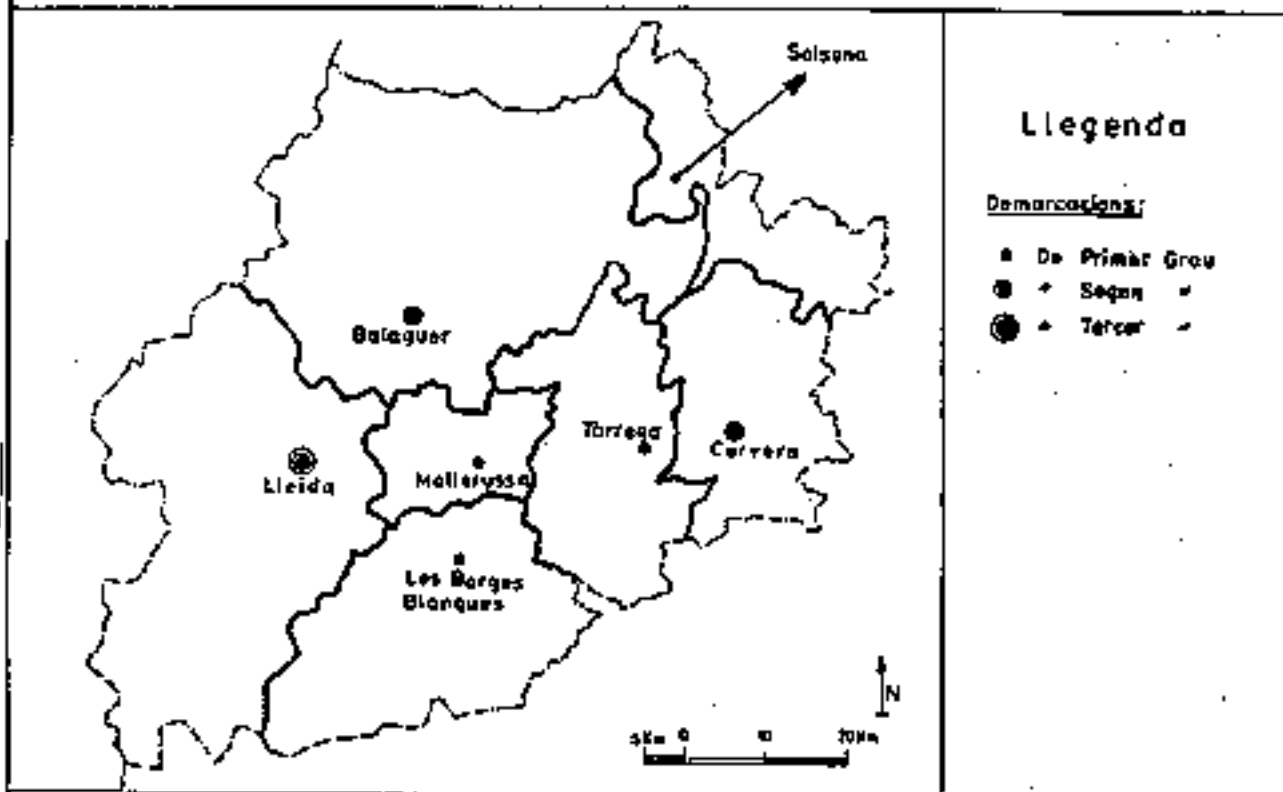
D) Una proposta de nou mapa judicial

Dins del debat de la nova organització territorial de l'Administració de Justícia a Catalunya i la seva adequació a la futura divisió comarcal, és interessant recollir la proposta formulada per Santiago Martínez Sauri, advocat, a les Primeres Jornades sobre l'Administració de Justícia a Catalunya, celebrades el 1983.

Basant-se, aïhora, en l'organització territorial catalana i en la mateixa estructuració de l'Administració de Justícia, la proposta contempla tres graus jeràrquics, territorials i funcionals al mateix temps:

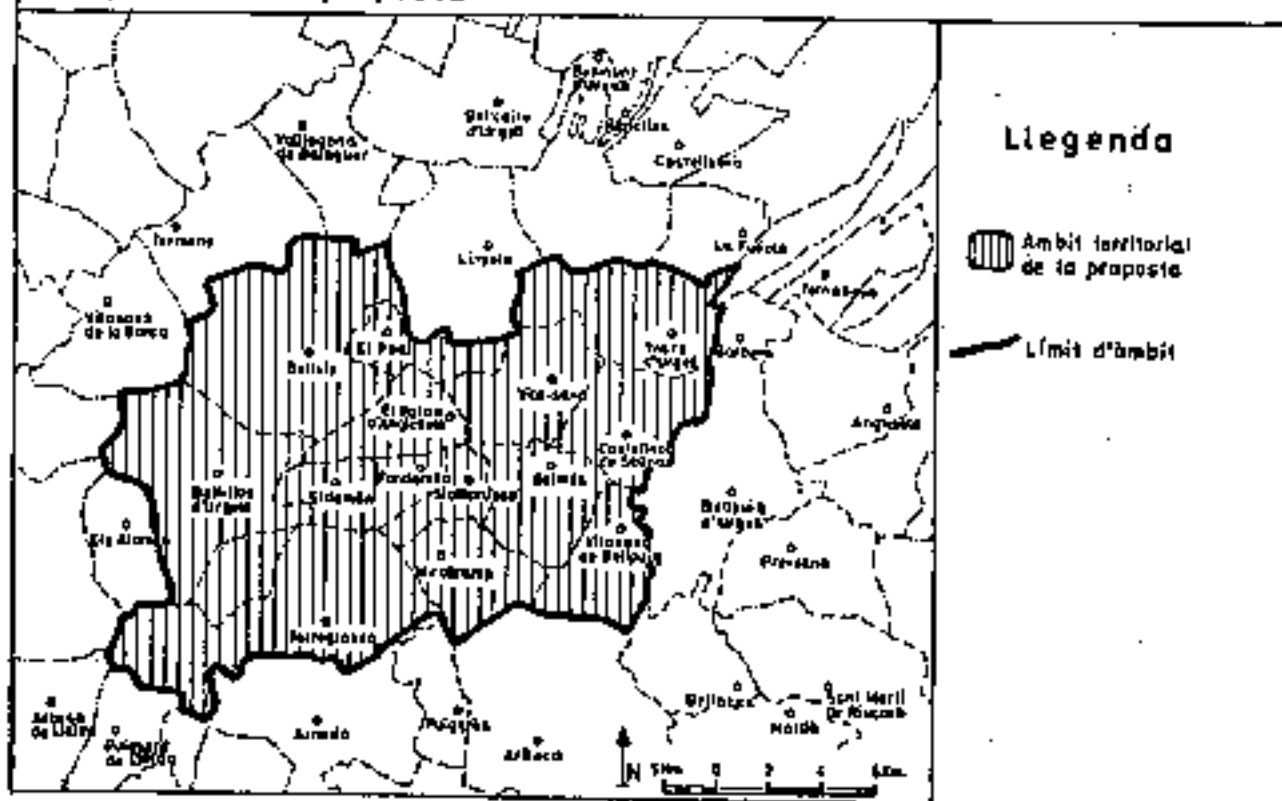
1. Demarcacions de primer grau: nivell més elemental de l'Administració de Justícia, llevat dels Jutjats de Pau, corresponent, aproximadament, als actuals Jutjats de Districte.
2. Demarcacions de segon grau: l'agrupació de diverses demarcacions de primer grau portaria a un nou nivell jeràrquic corresponent, a grans trets, als actuals Jutjats de Primera Instància.
3. Demarcacions de tercer grau: l'agrupació de diverses demarcacions de segon grau portaria a un nivell jeràrquic superior, on s'exercirien funcions corresponents a les actuals Audiències Provincials, Magistratura de Treball, Tribunal Tutelar de Menors, etc.

Mapa 9.23. Una proposta de mapa judicial a la regió de Lleida

Font: MARTINEZ SAURI, S.: Les demarcacions judicials a Catalunya, 1983.

Mapa 9.24. La demarcació judicial de Mollerussa segons la proposta

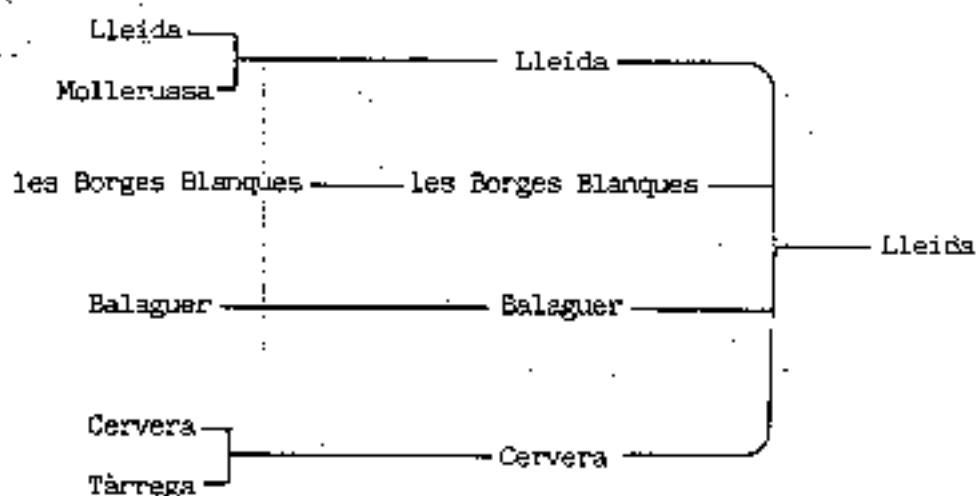

Font: MARTINEZ SAURI, S.: Les demarcacions judicials a Catalunya, 1983.

La concreció de la proposta a la regió de Lleida

Basant-se en la delimitació actual dels Partits Judicials, la divisió comarcal i la xarxa urbana existent, la proposta es concreta de la següent manera:

Demarcacions 1er nivell   Demarcacions 2^{on} nivell   Demarcacions 3er nivell

El fet més novedós de la proposta és que incorpora dos nuclis urbans importants, com Tàrraga i Mollerussa, a l'organigrama de l'Administració de Justícia de la regió, assignant, a ambdós centres, una demarcació del nivell més elemental. Al mapa 9.23 pot veure's la proposta de manera gràfica.

El paper de Mollerussa segons aquesta proposta

Com ja s'ha dit, Mollerussa queda definida com a demarcació de primer grau, amb una àrea constituïda per 14 municipis reflectida al mapa 9.24.

9.3.7.2. Registre de la Propietat

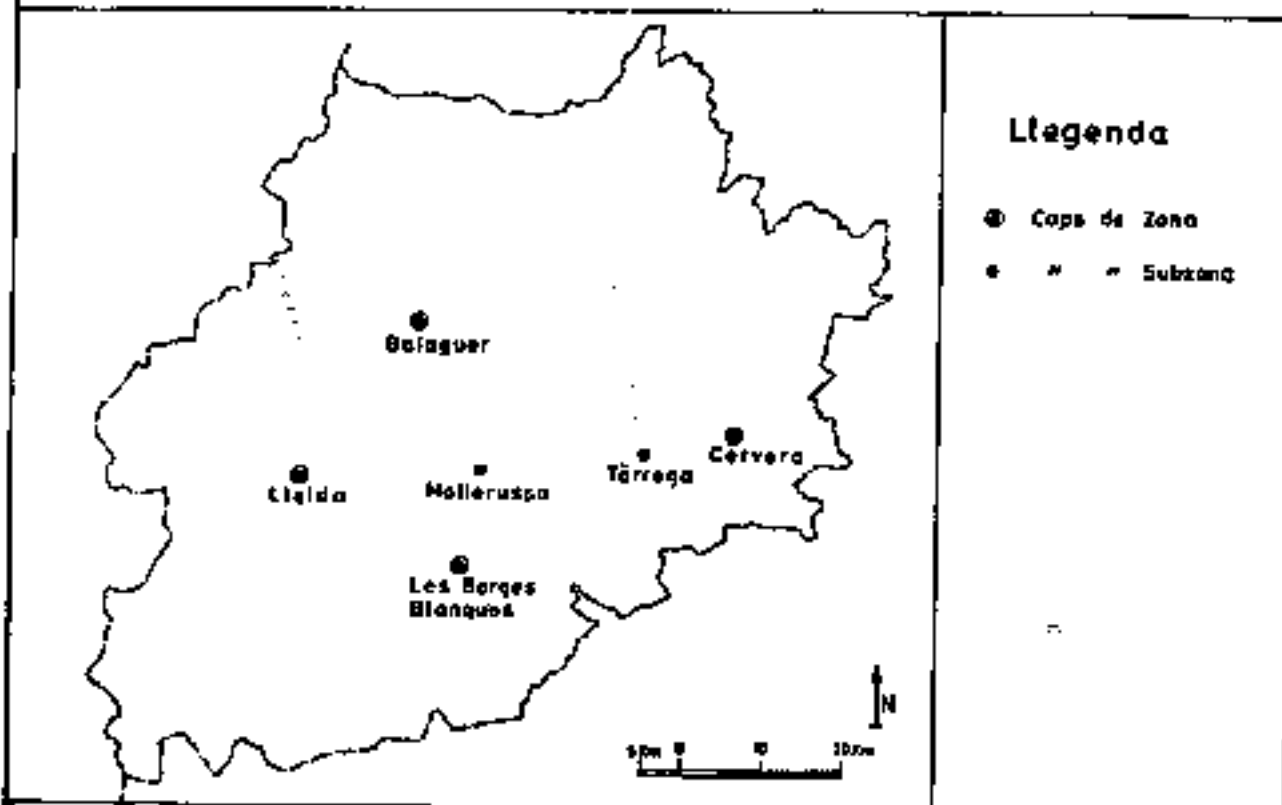
L'àmbit territorial dels diferents Registres de la Propietat de la regió s'adequa, gairebé exactament, al dels Jutjats de Districte, amb l'única excepció dels municipis de Ponts, Vilanova de l'Aguda, Turana i la Baronia de Rialb, que estan adscrits al Registre de Solsona, tot i pertànyer actualment al Partit Judicial de Balaguer. Les ciutats de Lleida, Balaguer, Cervera i les Borges Blanques són les seus dels quatre Registres de la Propietat existents actualment a la regió.

n.º municipis amb Registre de la Propietat: 4	% sobre municipis regió: 2'6
límit mínim: 5.209 habitants (les Borges Blanques)	
zona d'entrada: 5.209-11.105 hab. (les Borges Blanques-Tàrraga)	
amplitud relativa: 1'25	
límit mitjà: 6.245 habitants	
coeficient de Davies: 25'0	

9.3.7.3. Recaptació de Contribucions

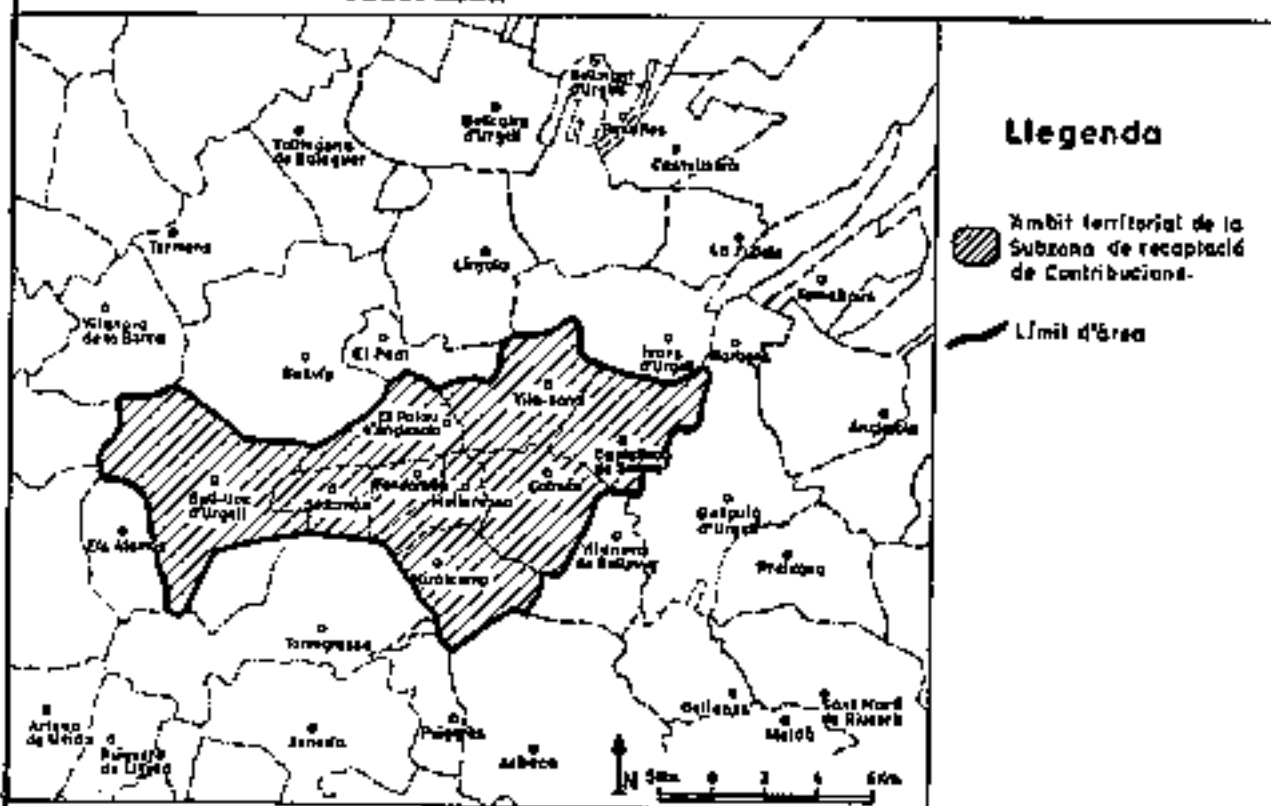
La regió està estructurada en cinc Zones de Recaptació de Tributs de l'Estat: Lleida (capital), Lleida (pobles), Balaguer, Cervera i les Borges Blanques. Aquesta divisió està inspirada directament en els Partits Judicials. Les Borges Blanques ha mantingut la seva

Mapa 9.25. Els caps de zona o subzona de Contribució de Contribucions

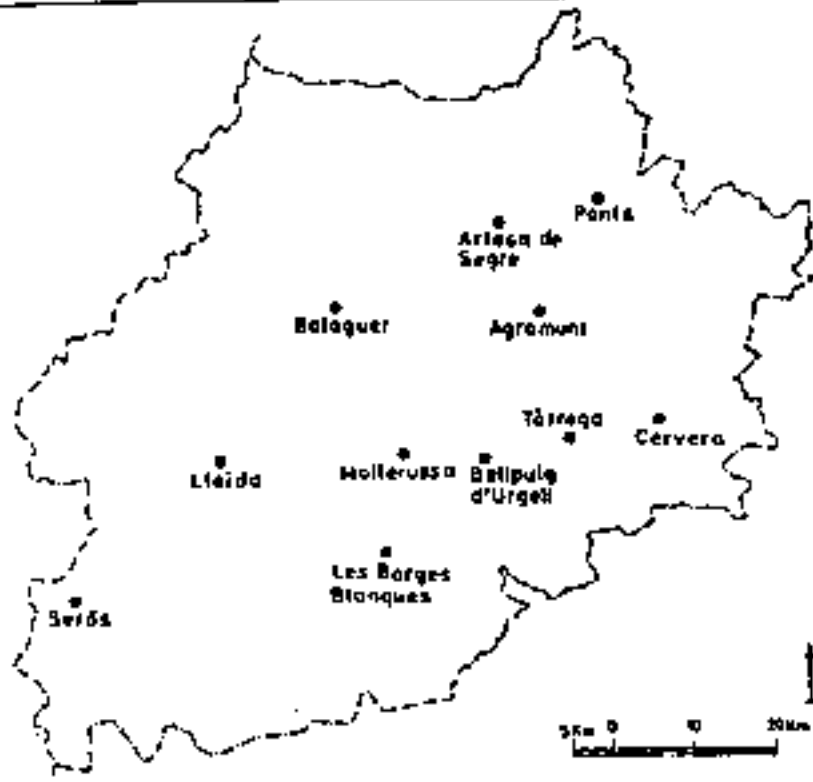
Font: Recaptació de Tributs de l'Estat, Lleida

Mapa 9.26. Àmbit territorial de la subzona de Recaptació de Mollerussa

Font: Recaptació de Tributs de l'Estat, Lleida.

Mapa 9.27. Municipis de la regió amb Notaria

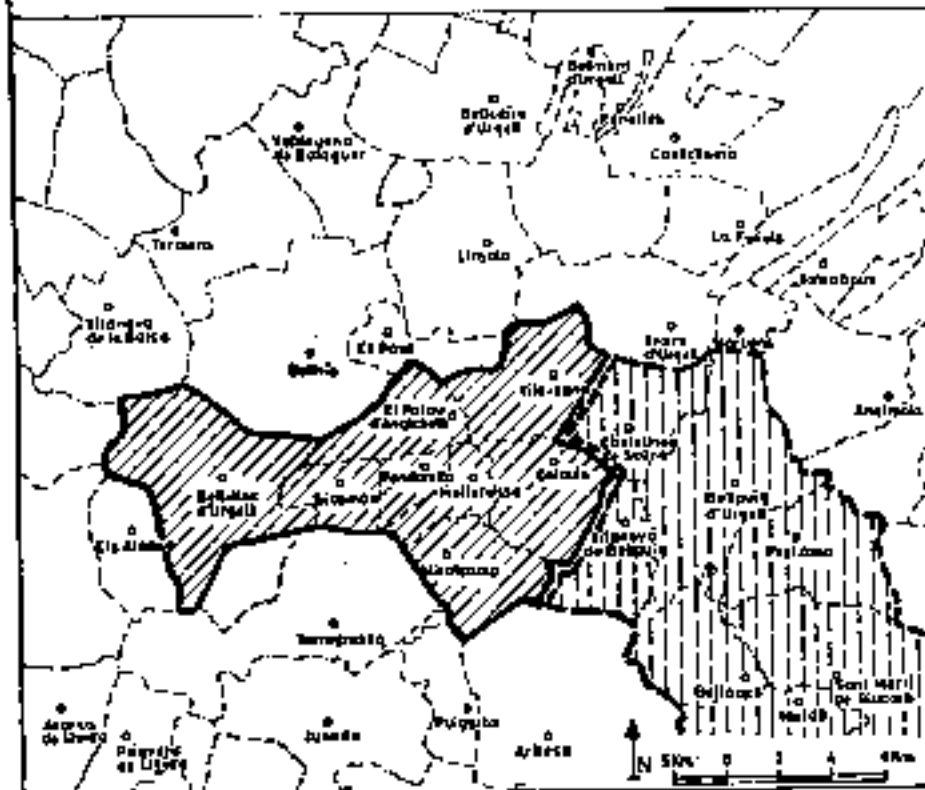

Llegenda

• Municipis amb Notaria

Font: Col.legi Notaris de Catalunya.

Mapa 9.28. L'àmbit territorial de les Notaries de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell

Llegenda

Àmbit territorial:

 Notaria de Mollerussa

 " " Bellpuig d'U.

Límit d'brig:

 Mollerussa

 Bellpuig d'U.

Font: Col.legi Notaris de Catalunya.

Zona de Recaptació malgrat perdre el Partit Judicial. La realitat de la xarxa urbana ha portat a l'establiment de dues subzones, Tàrraga i Mollerussa, corresponents a les zones de Cervera i Lleida (pobles).

n.º mun. caps zona o subzona de Recaptació: 6	% sobre municipis regió: 4'0
llindar mínim: 5.209 habitants (les Borges Blanques)	
zona d'entrada: 5.209-11.105 hab. (les Borges Blanques-Tàrraga)	
amplitud relativa: 1'25	
llindar mitjà: 6.545 habitants	
coeficient de Davies: 16'6	

Al mapa 9.25 pot veure's de manera esquemàtica l'organització territorial d'aquest servei a la regió.

La subzona de Recaptació de Tributs de Mollerussa

La subzona de Mollerussa està constituïda per un total de 9 municipis, reflectits al mapa 9.26.

9.3.7.4. Notaries

Actualment, hi ha a la regió de Lleida un total d'11 municipis amb Notaria, si bé s'observa una clara tendència a que la dels municipis més petits, o amb menys àrea d'influència, no es cobreixin, passant a dependre dels notaris de nuclis més grans. Aquest és, per exemple, el cas d'Artesa de Segre i Ponts, portades pel notari d'Agramunt, o la de Bellpuig d'Urgell, portada pel de Tàrraga.

Amb l'excepció d'algunes localitzacions rurals, com la de Seròs, les Notaries acostumen a trobar-se als principals nuclis de població de la regió. Al mapa 9.27 pot veure's la distribució territorial de les Notaries a la regió de Lleida.

n.º municipis amb Notaria: 11	% sobre municipis regió: 7'4
llindar mínim: 1.039 habitants (Seròs)	
zona d'entrada: 1.039-5.431 hab. (Seròs-Alinacelles)	
amplitud relativa: 1'8	
llindar mitjà: 3.035 habitants	
coeficient de Davies: 9'0	

Les Notaries de Mollerussa i Bellpuig

La Plana d'Urgell està repartida entre diverses Notaries, entre les quals cal destacar les de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell. Al mapa 9.28 pot veure's l'àmbit territorial d'aquestes dues Notaries.

La Notaria de Mollerussa abasta un total de 8 municipis de la Plana d'Urgell. La Notaria de Bellpuig d'Urgell té un àmbit territorial constituït per 7 municipis, localitzats sobretot a la zona de secà, al sud de l'Urgell.

9.3.7.5. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament públic-administratiu

Dins de la regió poden distingir-se diverses escales jeràrquiques:

1. En primer lloc, es troben les tres ciutats que són cap de Partit Judicial: Lleida, Balaguer i Cervera. Evidentment, Lleida estaria encara a un nivell jeràrquic superior, però el fet més remarcable és l'existència de tres Partits Judicials a la regió.

2. En un segon nivell es troba la ciutat de les Borges Blanques, que, tot i haver perdut el Jutjat de Primera Instància, manté el Jutjat de Districte, el Registre de la Propietat i la Zona de Recaptació de Contribucions.

3. Tàrraga i Mollerussa són dues ciutats amb unes dotacions en equipament públic-administratiu molt per sota de la seva veritable importància. Tenen en comú l'èsser caps de Districte Notarial i de subzona de Recaptació de Contribucions.

4. Finalment, queda un conjunt de 5 municipis amb Notaria: Artesa de Segre, Ponts, Agramunt, Bellpuig d'Urgell i Seròs.

El càlcul de l'índex d'equipament públic-administratiu permet arribar a la mateixa jerarquia urbana.

INDEX D'EQUIPAMENT PÚBLIC-ADMINISTRATIU

	Jutjat 1 ^a Instància	Jutjat Comercial	Registre Propietat	Recaptació Contribucions	Notaria	Índex
Lleida	sí	sí	sí	sí	sí	108'9
Balaguer	sí	sí	sí	sí	sí	108'9
Tàrraga				sí	sí	25'6
Mollerussa				sí	sí	25'6
Cervera	sí	sí	sí	sí	sí	108'9
Borges Blanques		sí	sí	sí	sí	75'6
Agramunt					sí	9'0
Bellpuig d'Urgell					sí	9'0
Artesa de Segre					sí	9'0
Ponts					sí	9'0
Seròs					sí	9'0

El paper de Mollerussa i de Bellpuig d'Urgell

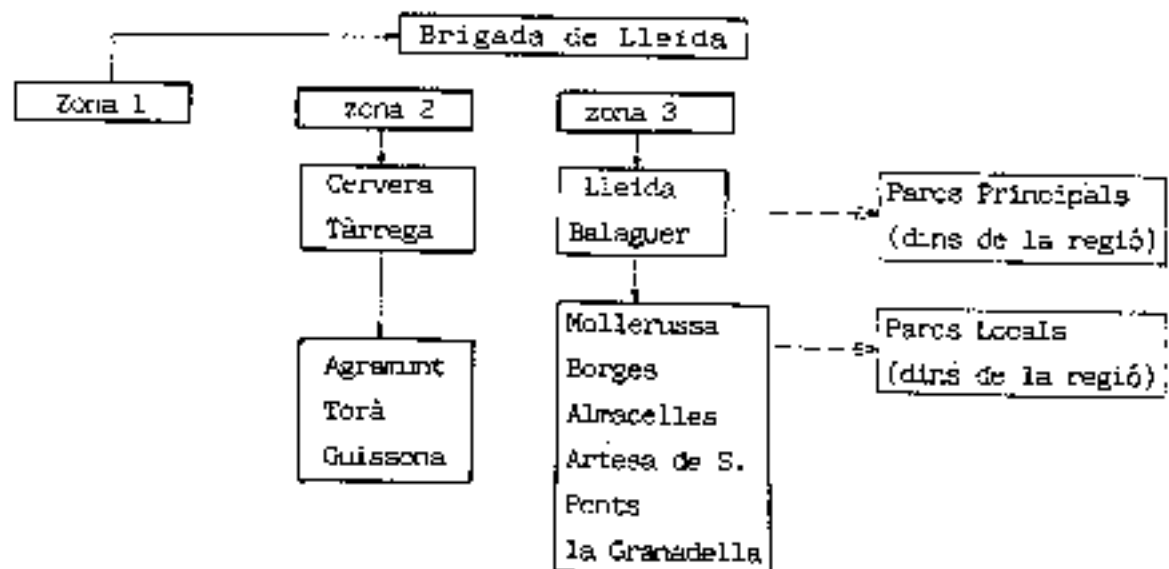
Pel que fa a l'equipament públic-administratiu, la ciutat de Mollerussa queda molt per sota de ciutats amb llarga tradició administrativa, com Balaguer, Cervera i les Borges Blanques, però està al mateix nivell d'una altra capital de comarca reconeguda, com és Tàrraga. Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell queda dins del mateix grup de nuclis més petits, però que mantenen una àrea d'influència ben definida, com són Artesa de Segre i Ponts.

9.3.8. Els equipaments i serveis de prevenció i seguretat

Dins d'aquest grup s'inclouen serveis de tipus divers com bombers, Creu Roja, Protecció Civil, així com diferents cosos de seguretat: Guàrdia Urbana, Guàrdia Civil o Policia Nacional.

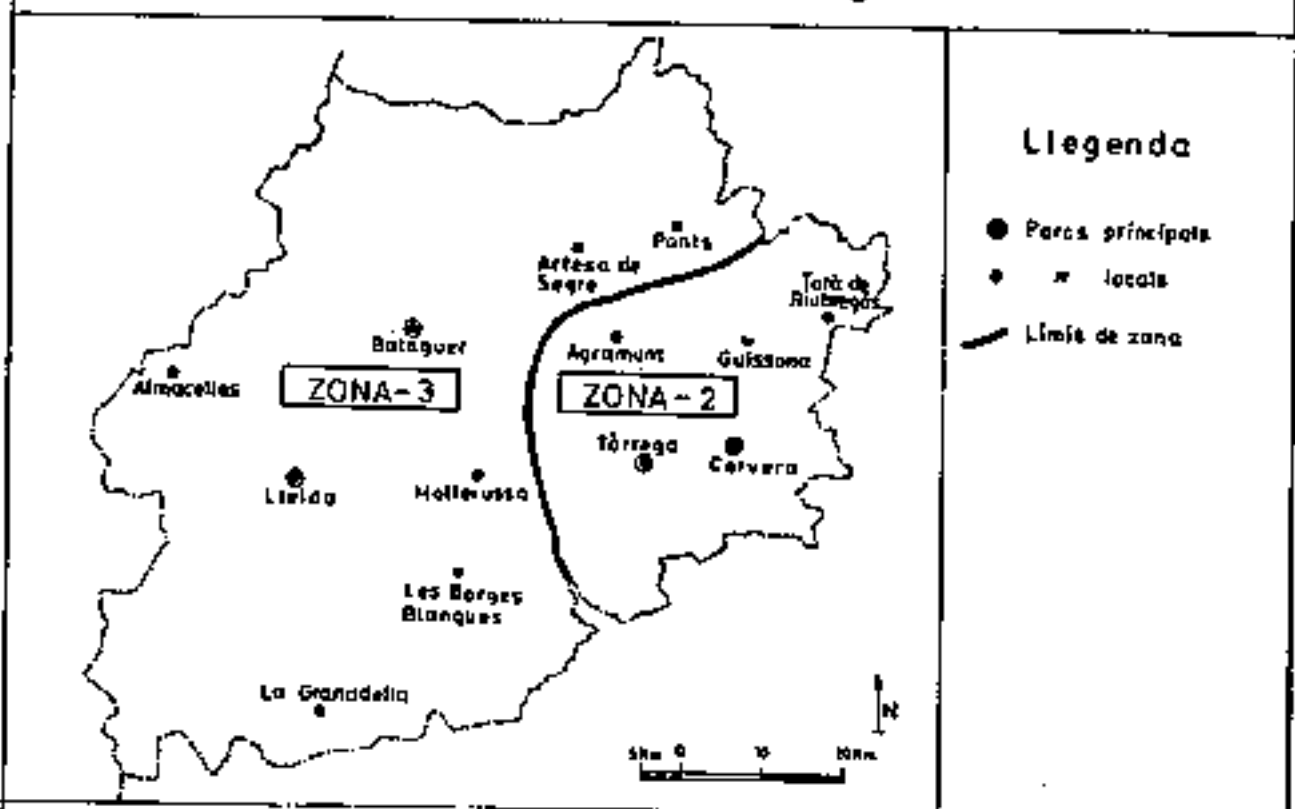
9.3.8.1. Bombers

La Brigada Provincial de Bombers està organitzada territorialment en tres zones, dins les quals es troben Parcs Principals i Parcs Locals. La regió de Lleida està repartida entre les zones 2 i 3. A grans trets, l'organització territorial respon al següent organigrama:

Al mapa 9.29 pot veure's, de manera gràfica, la distribució territorial del servei de bombers dins de la regió.

Mapa 9.29. Els Parcs de bombers de la regió

Font: Serveis Territorials de Lleida del Departament de Governació.

A) Parcs Principals

Dins de la regió de Lleida existeixen 4 Parcs Principals. Els de Lleida i Balaguer pertanyen a la zona 3, mentre que els de Cervera i Tàrraga corresponen a la zona 2; el d'aquesta darrera ciutat va crear-se desagregant el Parc Principal de Cervera.

n.º municipis amb Parc Principal: 4	% sobre municipis regió: 2'6
líndar mínim: 6.545 habitants (Cervera)	
zona d'entrada: 6.545-8.462 hab. (Cervera-Mollerussa)	
amplitud relativa: 0'5	
líndar mitjà: 7.503 habitants	
coeficient de Davies: 25'0	

B) Parcs Locals

A la regió hi ha un conjunt de 9 Parcs Locals repartits entre les zones 2 i 3.

Els Parcs Locals es localitzen en nuclis de població que tenen una determinada àrea d'influència, encara que aquesta sigui reduïda, com en el cas de Torà de Ribregós o la Granadella.

n.º municipis amb Parc Local: 9	% sobre municipis regió: 6'0
líndar mínim: 948 habitants (la Granadella)	
zona d'entrada: 948-4.402 hab. (la Granadella-Alcarràs)	
amplitud relativa: 4'8	
líndar mitjà: 1.529	
coeficient de Davies: 11'1	

El Parc Local de Mollerussa

Va crear-se l'any 1982 i actualment compta amb un bunbar professional i 6 voluntaris. El Parc de Mollerussa està, de fet, en els seus inicis i es preveu un augment considerable de les dotacions en els propers anys. Malgrat que els Parcs Locals no tenen assignada una àrea d'actuació definida, el Parc de Mollerussa té, a la pràctica, unas característiques comarcals, amb una àrea reconeguda «de facto», la qual està constituïda per un total de 14 municipis, reflectits al mapa 9.30.

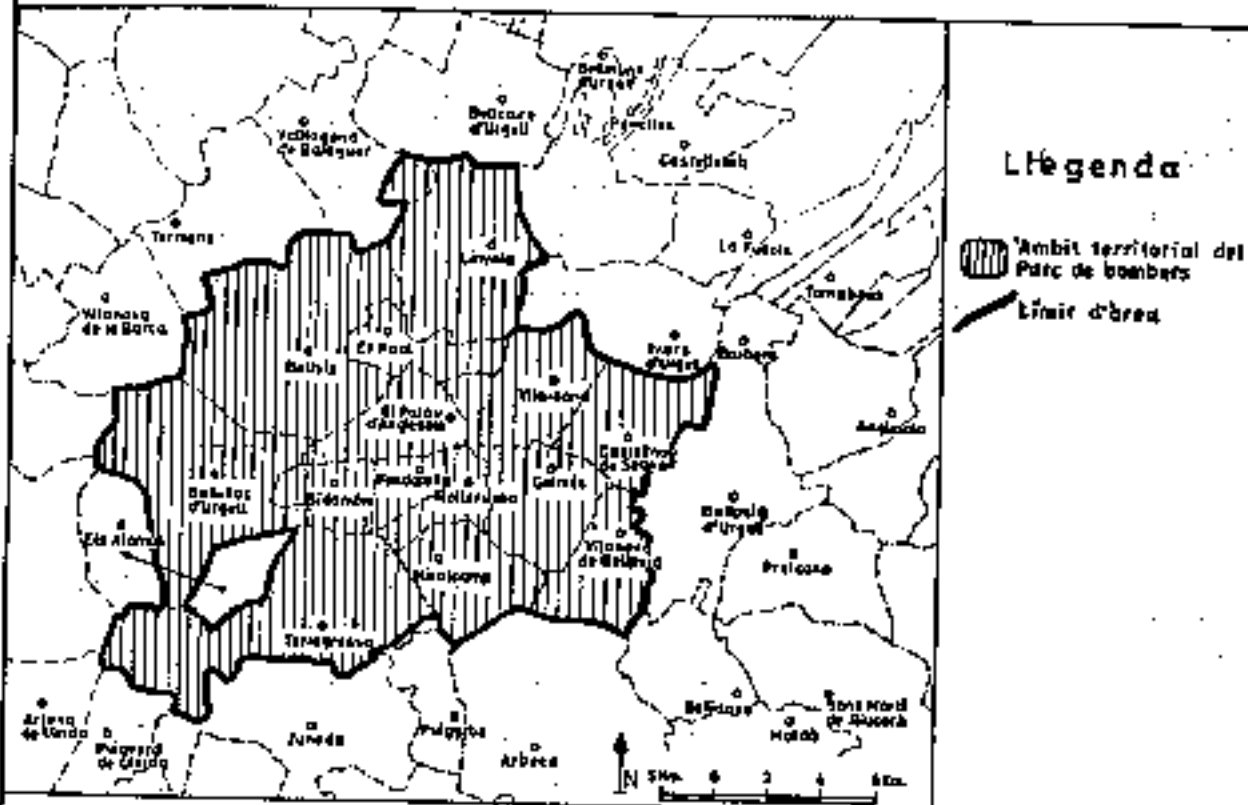
9.3.8.2. Creu Roja

La Creu Roja està estructurada en una Assemblea Provincial i un conjunt d'Assemblees Locals, de les quals 11 estan dins dels límits de la regió de Lleida.

n.º municipis amb Assemblea local: 11	% sobre municipis regió: 7'3
líndar mínim: 2.288 habitants (Ponsa)	
zona d'entrada: 2.288-4.402 hab. (Ponsa-Alcarràs)	
amplitud relativa: 1'27	
líndar mitjà: 3.035 habitants	
coeficient de Davies: 9'0	

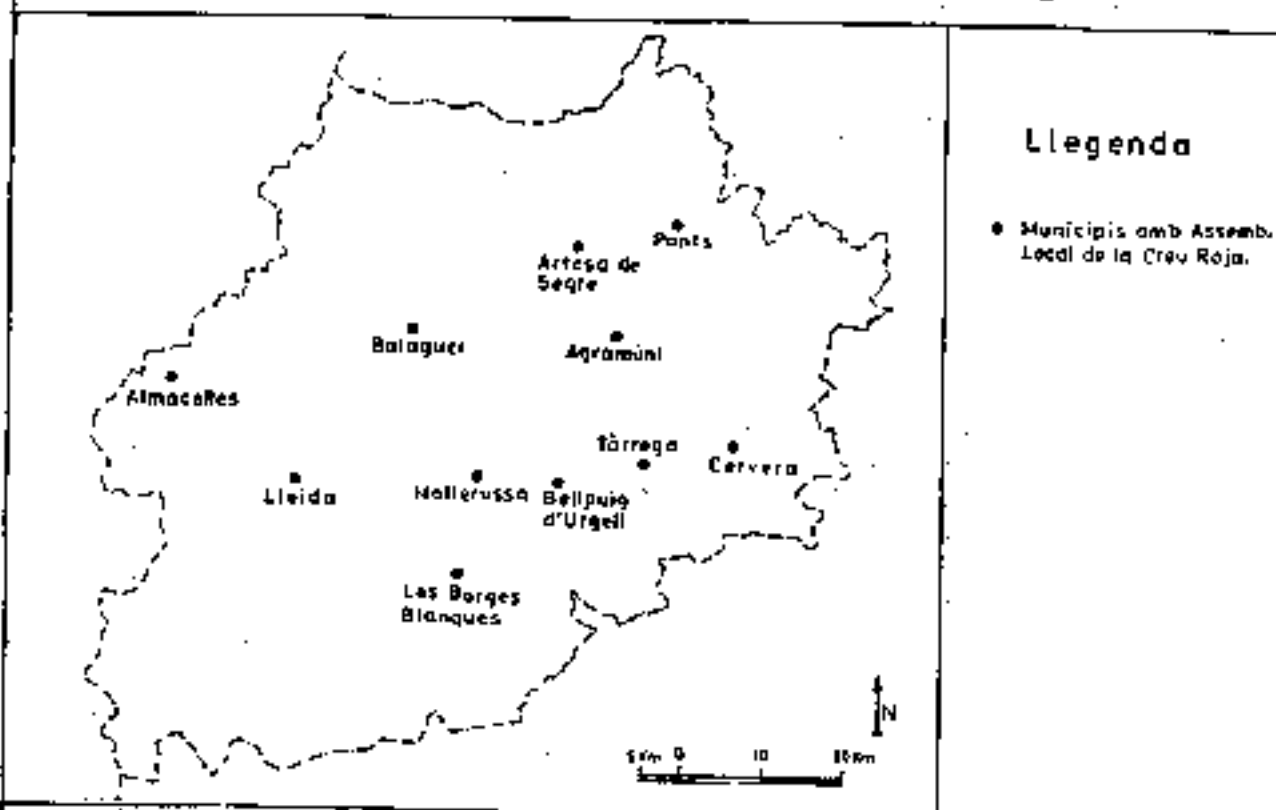
Les Assemblees Locals de la Creu Roja solament s'han constituït a nuclis grans o amb una àrea d'influència ben definida. Al mapa 9.31 poden veure's, de manera gràfica, els municipis de la regió amb Assemblea Local de la Creu Roja.

Mapa 9.30. L'àmbit territorial del Parc Local de Mollerussa

Font: Serveis Territorials de Lleida del Departament de Governació.

Mapa 9.31. Assemblees Locals de Creu Roja de la regió

Font: Creu Roja

Les Assemblees Locals de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell

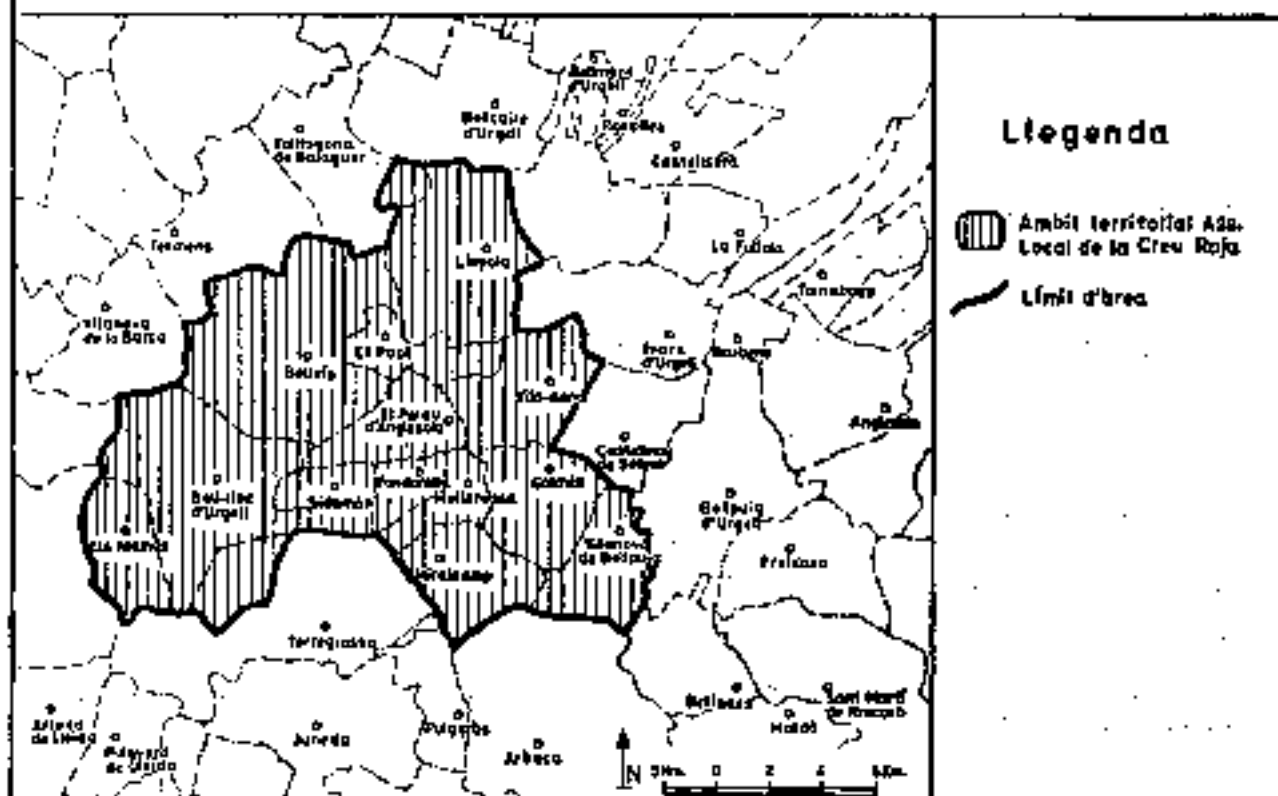
Mollerussa i Bellpuig d'Urgell tenen les dues Assemblees Locals de la Creu Roja existents a la Plana d'Urgell; ambdues van ser constituïdes l'any 1984. L'Assemblea de Mollerussa té uns 250 socis i abasta l'àrea d'influència reflectida al mapa 9.32 constituïda per un conjunt de 13 municipis.

L'Assemblea Local de Bellpuig d'Urgell està constituïda per uns 210 socis, la majoria de la mateixa localitat. Encara està per definir quinà serà la seva àrea d'influència.

9.3.3. Protecció Civil

Protecció Civil té dues modalitats d'organització: les Juntes Locals, creades pel Consistori, de les quals és cap l'alcalde o un regidor delegat, i les Agrupacions de Voluntaris. Actualment, en el conjunt de la demarcació provincial estan constituïdes 78 Juntes Locals i 22 Agrupacions. De fet, són les Agrupacions de Voluntaris les que reflecteixen més clarament el dinamisme dels diferents nuclis de població. A la regió de Lleida hi ha un total de 15 municipis amb Agrupació de Voluntaris constituïda.

Mapa 9.32. L'àmbit territorial de l'Assemblea Local de Mollerussa

n.º municipis amb Agrupació de P. C.: 15   % sobre mun. regió: 10'9
 lílndar mínim: 200 habitants (Granyena de les Garrigues)
 zona d'entrada: 200-107.749 hab. (Granyena de les Garrigues-Lleida)
 amplitud relativa: 9'0
 lílndar mitjà: 742 habitants
 coeficient de Davies: 6'6

De fet, la constitució d'una Agrupació de voluntaris té poc a veure amb la grandària de la població. Ja que poden trobar-se a pobles molt petits, com Granyena de les Garrigues, Alfés o Ossó de Sió, o a d'altres de grans, com Mollerussa i Balaguer.

Les Agrupacions de Protecció Civil a la Plana d'Urgell

A la Plana d'Urgell hi ha Agrupació de Voluntaris a Mollerussa, Sidamon, Panelles i Preixana. L'Agrupació de Mollerussa data de 1984 i està formada, actualment, per 23 socis, procedents de la mateixa ciutat i dels municipis de Torregrossa, Golmés, Belianes, Linyola i Palau d'Anglesola. L'Agrupació de Mollerussa ha nascut amb una clara vocació comarcal; existeix la voluntat d'afavorir la creació d'Agrupacions als diferents municipis i mantenir-se, totes, en connexió. Aquesta xarxa abastaria un conjunt de 14 municipis: Mollerussa, Bell-lloc d'Urgell, Bellvís, el Poal, Linyola, Vila-sana, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Golmés, Fonderella, Miralcamp, Sidamon, Palau d'Anglesola i Torregrossa.

9.3.8.4. Guàrdia Urbana

El cas de la Guàrdia Urbana solament està constituït en aquells municipis que, lògicament, tenen una certa entitat urbana. Aquest és el cas de 14 municipis de la regió de Lleida, que van des d'Ivars d'Urgell, el més petit, fins a la pròpia ciutat de Lleida.

n.º municipis amb Guàrdia Urbana: 14   % sobre municipis regió: 9'3
 lílndar mínim: 1.802 habitants (Ivars d'Urgell)
 zona d'entrada: 1.082-4.402 hab. (Ivars d'Urgell-Alcarràs)
 amplitud relativa: 1'35
 lílndar mitjà: 2.685 habitants
 coeficient de Davies: 7'1

A la Plana d'Urgell, el cas de la Guàrdia Urbana està constituït als municipis de Mollerussa, Bellpuig d'Urgell, Juncà, Bellvís, Torregrossa i Ivars d'Urgell.

9.3.8.5. Guàrdia Civil

L'existència de caserna de la Guàrdia Civil s'ha inclòa, també, dins del capítol de serveis de prevenció i seguretat.

n.º municipis amb caserna G. Civil: 26   % sobre municipis regió: 17'4
 lílndar mínim: 259 habitants (Ciutadilla)
 zona d'entrada: 259-3.439 hab. (Ciutadilla-Alpinat)
 amplitud relativa: 4'2
 lílndar mitjà: 744
 coeficient de Davies: 3'8

Tot i que les casernes tendeixen a localitzar-se als municipis més grans, se'n troba en alguns de molt petits, com és el cas de Clutadilla. Dins de la Plana d'Urgell, n'hi ha a Mollerussa, Bellpuig d'Urgell, Juncosa, Linyola, Bellvís i Belcaire d'Urgell.

9.3.8.6. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis de prevenció i seguretat

L'anàlisi de les dotacions existents permet definir la següent jerarquia urbana:

1. Dues ciutats, Lleida i Balaguer, tenen tots els tipus de serveis considerats, si bé la capital regional està, lògicament, en un nivell jeràrquic superior.

2. Dos municipis més, Mollerussa i Agramunt, disposen també dels cinc serveis considerats, si bé, en aquest cas, els bombers tenen solament Parc Local. Al mateix nivell poden situar-se les clutats de Tàrraga i Cervera, ambdues amb Parc Principal de bombers, però sense Agrupació de Voluntaris de Protecció Civil.

3. Un tercer esglaió el formen les Borges Blanques i Almacelles, amb Parc Local de bombers i sense Agrupació de Protecció Civil.

4. Un quart grup el constitueixen Bellpuig d'Urgell, Artesa de Segre i Ponts, que disposen de tres dels cinc tipus de serveis considerats.

Mitjançant el càlcul de l'índex de serveis de prevenció i seguretat s'arriba a establir la mateixa jerarquia urbana:

INDEX DE SERVEIS DE PREVENCIÓ I SEGURETAT

	Parc bombers	Assemblea Creu Roja	Agrup. Prot. Civil	Guàrdia Urbana	Guàrdia Civil	Índex
Lleida	si	si	si	si	si	51'5
Balaguer	si	si	si	si	si	51'5
Tàrraga	si	si		si	si	44'9
Mollerussa	si	si	si	si	si	37'6
Cervera	si	si		si	si	44'9
Almacelles	si	si		si	si	31'0
Borges Blanques	si	si		si	si	31'0
Agramunt	si	si	si	si	si	37'6
Bellpuig d'Urgell		si		si	si	19'9
Artesa de Segre	si	si			si	23'8
Ponts	si	si			si	23'8

El paper de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell

La clutat de Mollerussa apareix entre les poblacions més ben dotades de la comarca, per darrera de Balaguer, però al mateix nivell de Tàrraga i Cervera i per damunt de les Borges. Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell es troba entre els nuclis, com Artesa de Segre i Ponts, que tenen una àrea d'influència ben definida.

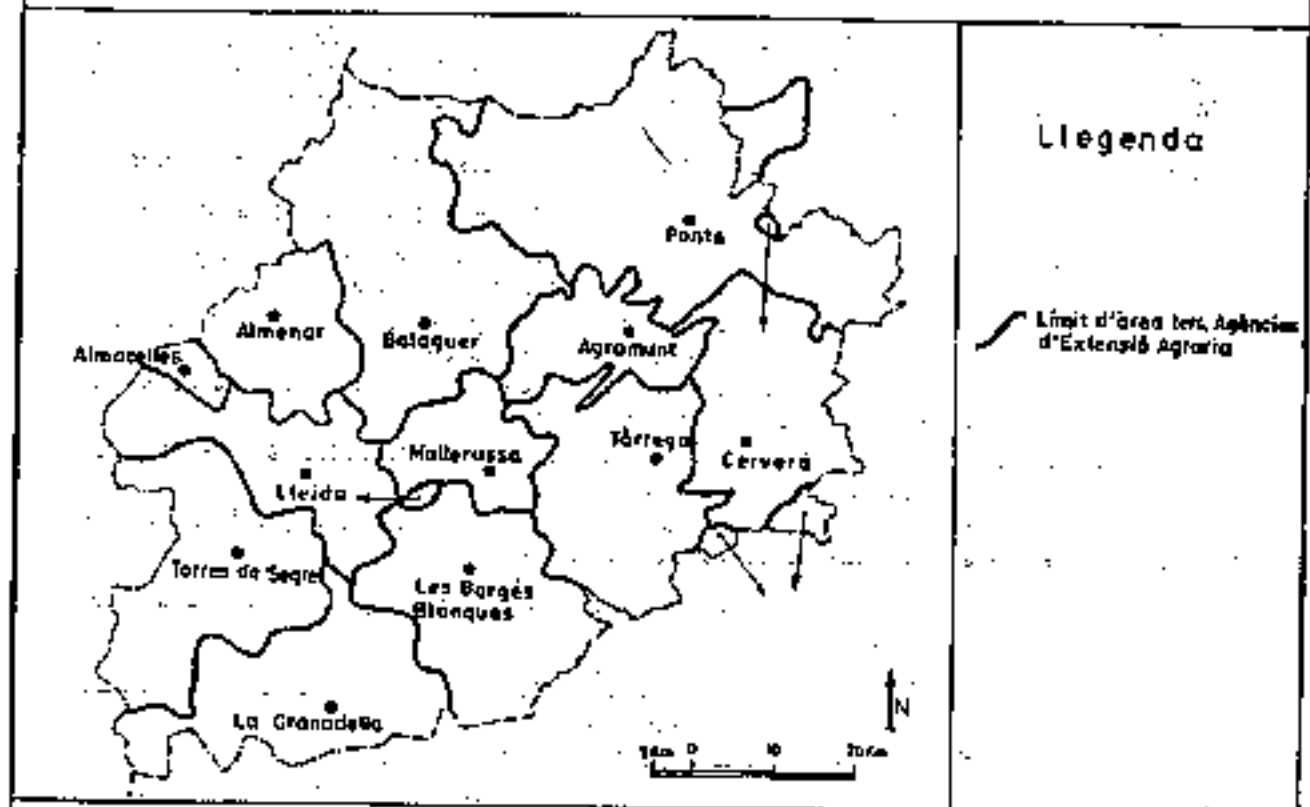
9.3.9. Els serveis agraris i econòmics diversos

Dins d'aquest apartat es consideraran alguns serveis de tipus agrari, com les agències d'Extensió Agrària o les instal·lacions del Servei Nacional de Productes Agraris, i altres de caire més comercial, com l'existència de Cambra de Comerç o la realització d'Exposicions o Fires de Mostres anuals, així com també l'existència d'Oficina de l'INEM (Institut Nacional de Empleo). També es tindrà en compte un tipus de serveis que és específic de la zona regada pel Canal d'Urgell: les instal·lacions de la Comunitat de Regants i de les diferents col·lectivitats.

9.3.9.1. El servei d'Extensió Agrària

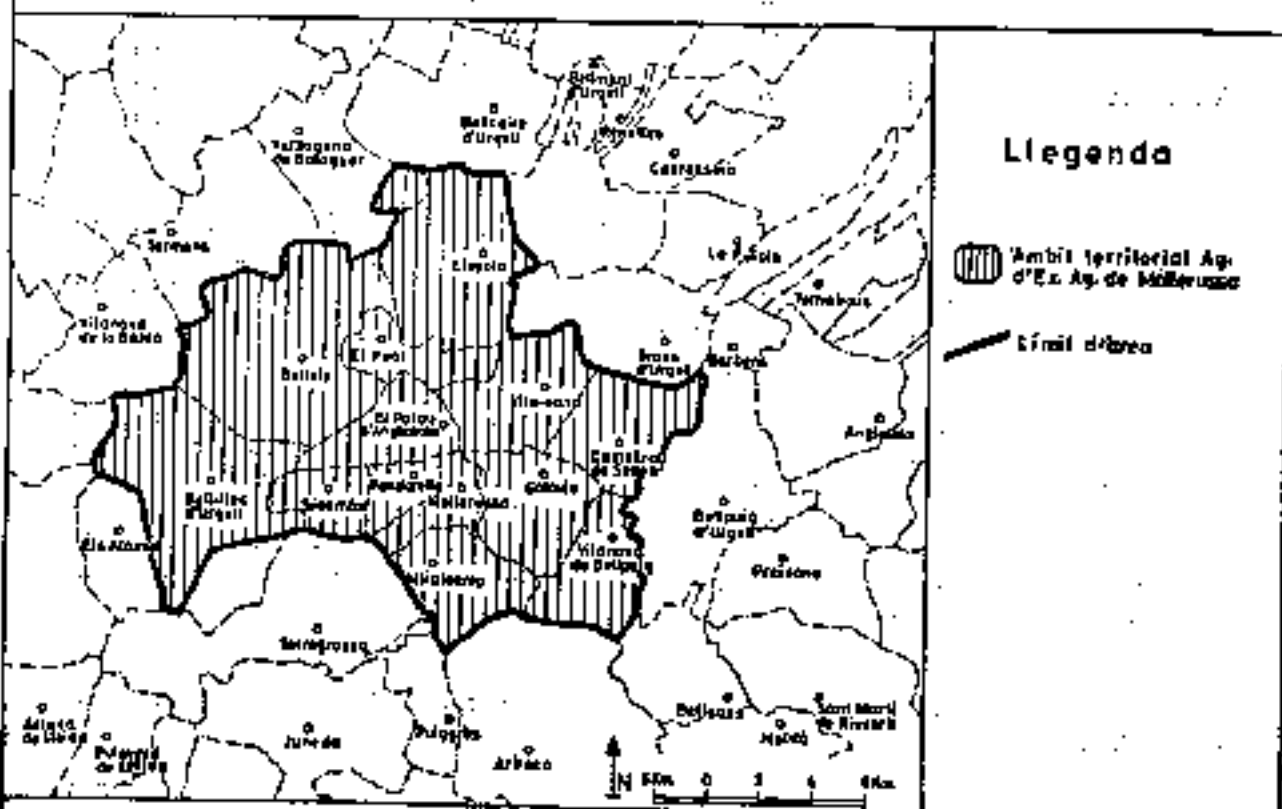
A la regió de Lleida, hi ha 11 municipis que disposen d'Agència del Servei d'Extensió Agrària.

Mapa 9.33. La distribució territorial de les Agències d'Extensió Agrària

Font: Serveis Territorials de Lleida del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Mapa 9.34. L'àmbit territorial de l'Agència de Mollerussa

Font: Agència Extensió Agrària de Mollerussa.

n.º municipis amb Agència E. A.: 11	% sobre municipis regió: 7'3
límit mínim: 948 habitants (la Granadella)	
zona d'entrada: 948-4.402 hab. (la Granadella-Alcarràs)	
amplitud relativa: 4'0	
límit mitjà: 1.529 habitants	
coeficient de Davies: 9'0	

El servei acostuma a tenir una localització urbana; amb la sola excepció d'Almacelles, els vuit municipis més grans disposen d'Agència. També hi ha algunes localitzacions clarament rurals, com les de Torres de Segre i la Granadella. Al mapa 9.33 pot veure's la distribució territorial de les Agències d'Extensió Agrària a la regió.

L'Agència d'Extensió Agrària de Mollerussa

Des de la perspectiva d'aquest servei, la Plana d'Urgell està repartida entre les Agències de Balaguer, Agramunt, Tàrraga, Mollerussa i les Burges Blanques. L'Agència de Mollerussa, creada el 1965, abasta la part central de la Plana d'Urgell. La seva àrea, que comprèn un total de 13 municipis, pot veure's de manera gràfica al mapa 9.34.

9.3.2. El Servei Nacional de Productes Agraris

Malgrat la seva pèrdua d'importància, actualment resten a la regió de Lleida 13 municipis amb instal·lacions del Servei Nacional de Productes Agraris, cap a les quals es canalitzen els excedents agraris produïts.

n.º municipis amb servei: 13	% sobre municipis regió: 8'7
límit mínim: 2.270 habitants (Torregrossa)	
zona d'entrada: 2.270-3.631 hab. (Torregrossa-Almonar)	
amplitud relativa: 1	
límit mitjà: 2.685 habitants	
coeficient de Davies: 7'6	

Tot i la seva funció agrícola, el Servei té una clara localització urbana, ja que es troba als 9 principals nuclis de població de la regió. Al mapa 9.35 pot veure's la distribució territorial del Servei dins de la regió.

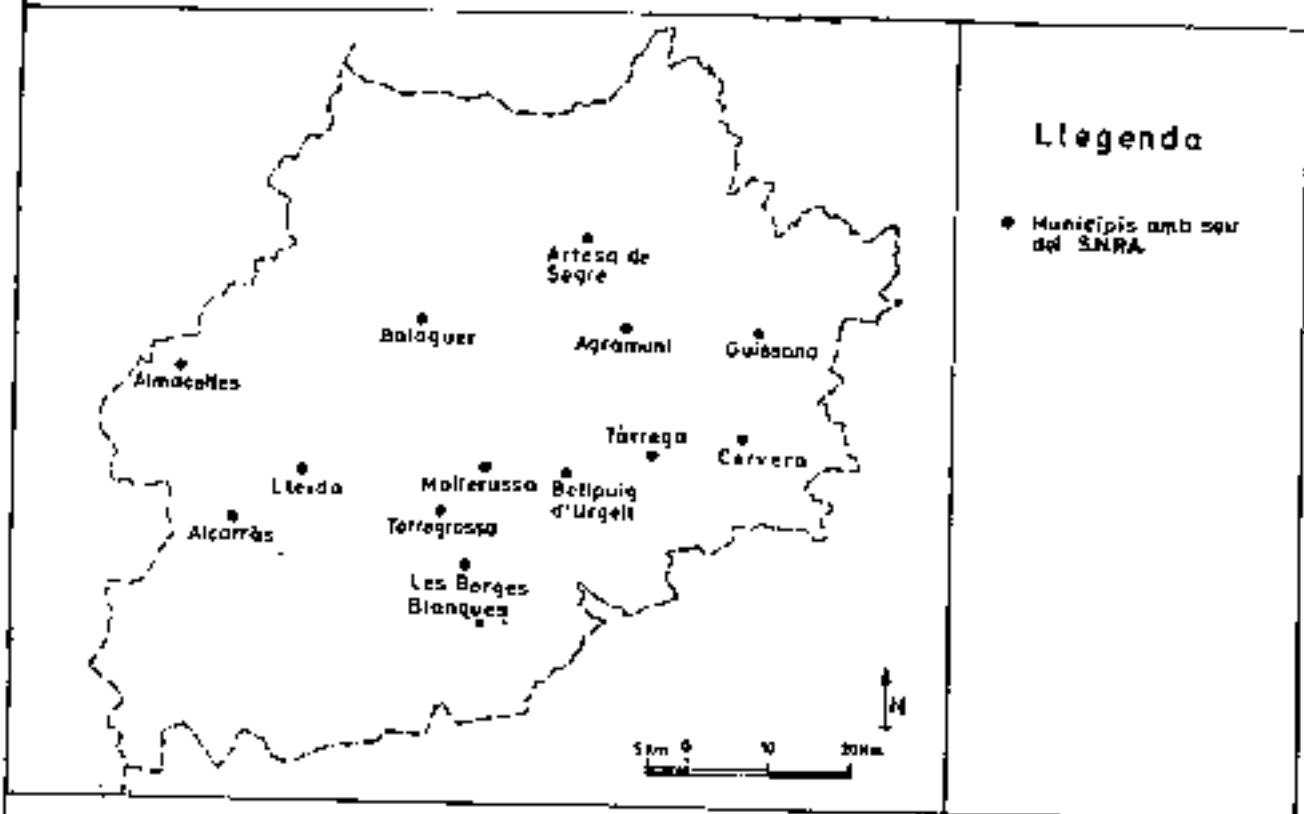
El Servei Nacional de Productes Agraris a la Plana d'Urgell

Dins de la Plana d'Urgell existeixen instal·lacions del servei nacional de Productes Agraris a Mollerussa, Bellpuig d'Urgell i Torregrossa. Al mapa 9.36 es pot veure l'àrea abastada per cadascuna de les tres instal·lacions.

9.3.3. Cambra de Comerç

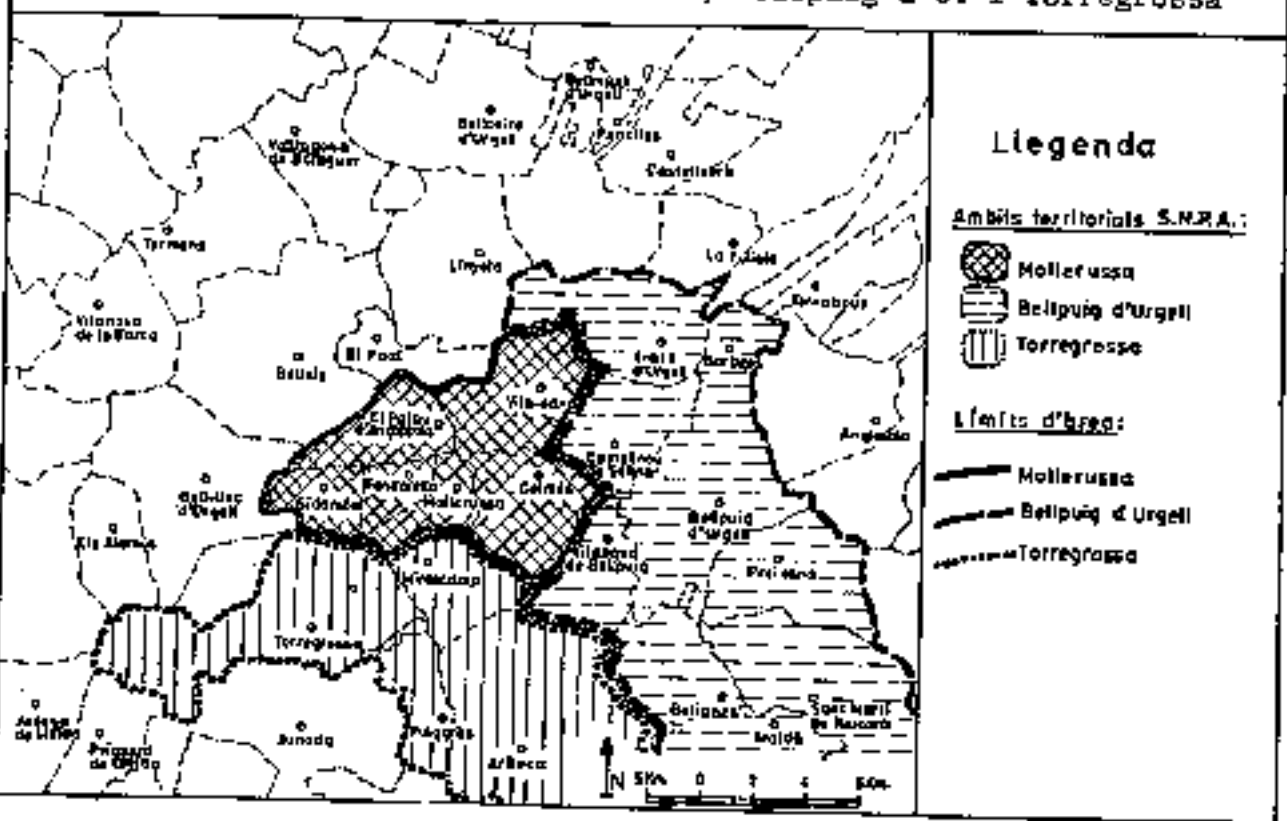
Passant del terreny agrari al comercial, cal convenir que un dels serveis més demostratius de la importància terciària d'un nucli de població és l'existència de Cambra de Comerç. A la regió existeixen solament les Cambres de Comerç i Indústria de Lleida i Tàrraga. La Cambra de Lleida està dividida territorialment en diverses Delegacions, a cadascuna de les quals està assignada una determinada àrea. Dins de la regió de Lleida, els municipis amb Delegacions de la Cambra són Balaguer, Cervera, les Burges Blanques i Mollerussa.

Mapa 9.35. La distribució del Servei Nacional de Productes Agraris

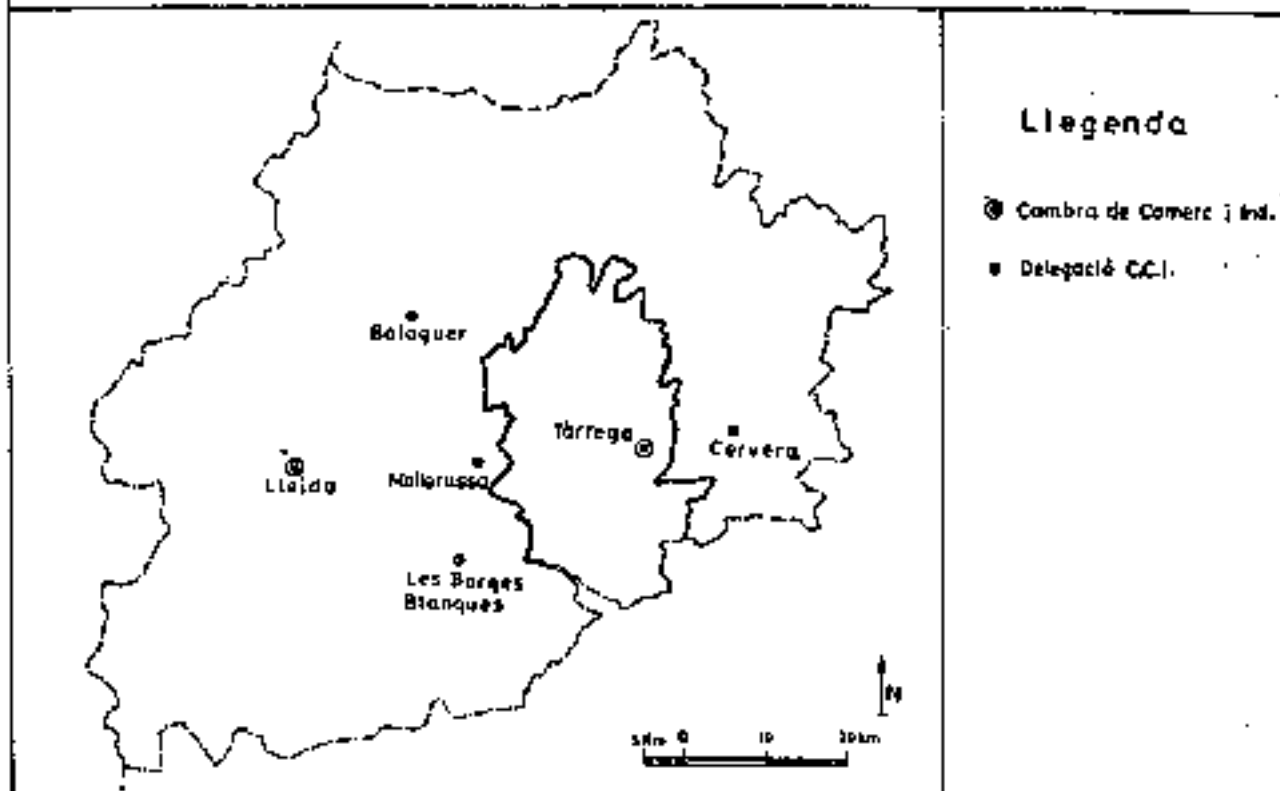
Font: Serveis Territorials de Lleida del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Mapa 9.36. L'àmbit territorial del Servei Nacional de Productes Agraris de Mollerussa, Bellpuig d'U. i Torregrossa

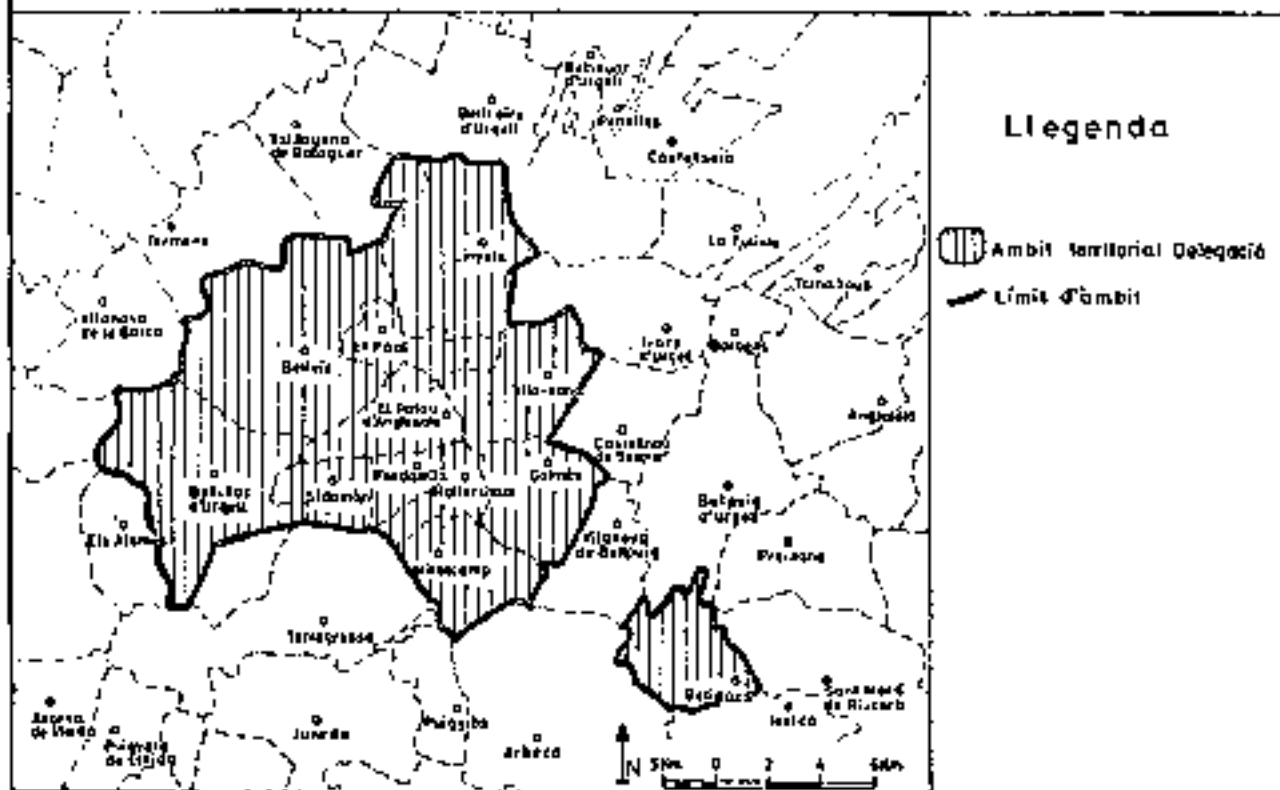
Font: Serveis Territorials de Lleida del D.A.R.P.

Mapa 9.37. L'organització territorial de les Cambres de Comerç i Indústria

Font: Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Barcelona.

Mapa 9.38. L'àmbit territorial de la delegació de Mollerussa

Font: Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Barcelona.

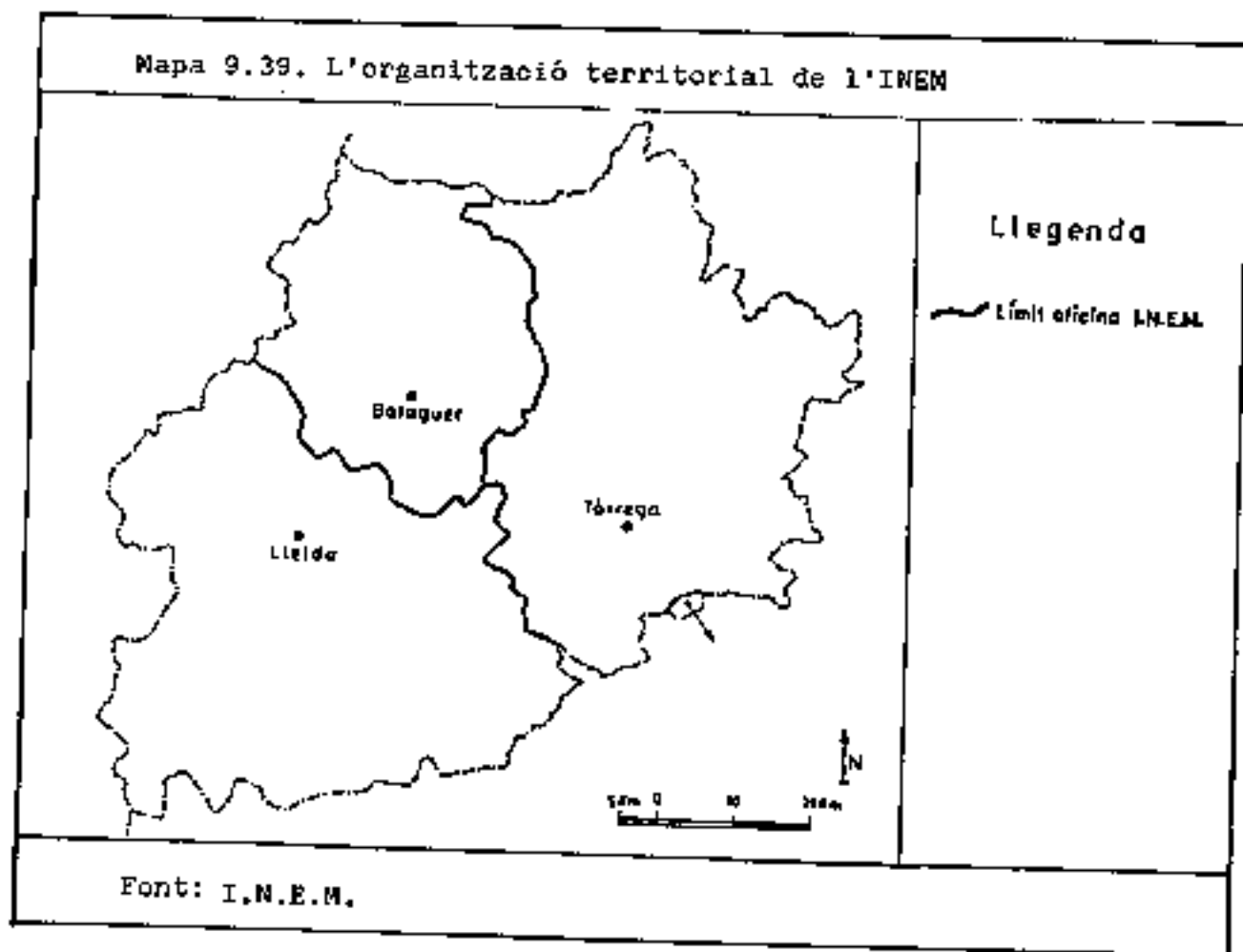
n.º municipis amb Cambra o delegació: 6   % sobre muz. regió: 4'0
 lílndar mínim: 5.209 habitants (les Borges Blanques)
 zona d'entrada: 5.209-5.431 hab. (les Borges Blanques-Almacoltes)
 amplitud relativa: 0'33
 lílndar mitjà: 5.320 habitants
 coeficient de Davies: 16'6

Tant les Cambres de Comerç, com les Delegacions de la Cambra de Comerç de Lleida tenen una vocació totalment urbana, ja que solament es troben als principals nuclis de població. Al mapa 9.37 pot veure's la seva distribució territorial dins de la regió de Lleida.

La delegació de Mollerussa

Des de finals dels anys 50 existeix a Mollerussa una Delegació de la Cambra de Comerç i Indústria de Lleida. Aquesta delegació abasta un territori constituït per 12 municipis, reflectits al mapa 9.38.

Mapa 9.39. L'organització territorial de l'INEM

9.3.9.4. Exposició o Fira de Mostres

Un altre indicador del dinamisme comercial dels diferents nuclis de població és la realització de Fires de Mostres o Exposicions anuals. La informació sobre aquest tipus d'activitats prové de la publicació *Fires de Catalunya 1987*, editada pel Departament de Comerç i Turisme. Segons aquesta font, a la regió de Lleida hi ha un total de 7 municipis amb Fira de Mostres o Exposició. En tots els casos, es tracta d'activitats urbanes, coincidint el líndar mínim amb la ciutat d'Artesa de Segre. Val a dir que s'ha exclòs el cas més anecdòtic de la Fira de la Perdut de Vilanova de Melà, que també constava dins de la publicació esmentada.

n.º mun. amb Exposició o Fira de Mostres: 7	% sobre mun. regió: 4'6
líndar mínim: 3.250 habitants (Artesa de Segre)	
zona d'entrada: 3.250-11.105 hab. (Artesa de Segre-Tàrraga)	
amplitud relativa: 1'57	
líndar mitjà: 5.209 habitants	
coeficient de Davies: 14'2	

9.3.9.5. L'INEM

Solament les ciutats de Lleida, Balaguer i Tàrraga disposen d'Oficina de l'INEM. La Plaça d'Urgell es troba repartida entre les àrees d'influència d'aquestes tres oficines, tal com queda reflectit al mapa 9.39.

9.3.9.6. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis agraris i econòmics diversos

A partir dels tipus de serveis considerats pot establir-se la següent jerarquia:

1. Les ciutats de Lleida i Balaguer disposen de tots els tipus de serveis considerats, si bé la capital regional està, lògicament, en un nivell jeràrquic superior.
2. Les ciutats de Tàrraga, Cervera, les Borges Blanques i Mollerussa disposen de quatre dels cinc tipus de serveis considerats.
3. Hi ha un tercer grup, constituït per 11 municipis, amb unes dotacions considerablement inferiors: Almacelles, Agramunt, Alcarràs, Bellpuig d'Urgell, Almenar, Artesa de Segre, Gulsona, Ponts, Torregroassa, Torres de Segre i la Granadella.

Calculant el corresponent índex de serveis agraris i econòmics s'obté la mateixa jerarquia funcional:

ÍNDEX DE SERVEIS ECONÒMICS DIVERSOS

	Agència Extensió Agrària	Servet N. Productes Agraris	Combra de Comerc o Delegació	Exposició o Fira Most.	INEM	Índex
Lleida	sí	sí	sí	sí	sí	80'7
Balaguer	sí	sí	sí	sí	sí	80'7
Tàrraga	sí	sí	sí		sí	66'5
Mollerussa	sí	sí	sí	sí		47'4
Cervera	sí	sí	sí	sí		47'4
Almacelles		sí		si		21'8
Borges Blanques	si	si	si	si		47'4
Agramunt	sí	sí				18'6
Alcarràs		sí				7'6
Bellpuig d'Urgell		sí				7'6
Almenar	si					9'0
Artesa de Segre		sí		sí		21'8

	Agència Extensió Agrària	Servei N Productes Agraris	Cambra de Comerç o Delegació	Exposició a Fira Most.	INFA	Índex
Guissona		sí				7'6
Ponts	sí					9'0
Torregrossa		sí				7'6
Torres de Sagra	sí					9'0
La Granadella	sí					9'0

El paper de Mollerussa

La ciutat de Mollerussa té unes dotacions inferiors a les de Balaguer, però similars a les de les altres capitals comarcals reconegudes: Tàrraga, Cervera i les Borges Blanques.

9.3.9.7. La Comunitat de Regants del Canal d'Urgell

La construcció del Canal no solament va augmentar la cohesió comarcal del Pla d'Urgell, sinó que va contribuir de manera decisiva a la centralitat de Mollerussa. Des d'un bon principi, el centre administratiu dels regants s'instal·là a Mollerussa, on estava la Direcció del Canal i la del Sindicat de Reg.

A més de les instal·lacions centrals de Mollerussa, la Comunitat de Regants està organitzada en 20 Col·lectivitats de Regants, localitzades als següents municipis: Montgai (n.º 1), la Fuliola (n.º 2), Bollocaire d'Urgell (n.º 3), Ivara d'Urgell (n.º 4), Linyola n.º 5 i n.º 20), Tèrmena (n.º 6), Castellnou de Seana (n.º 7), Bellpuig d'Urgell (n.º 8), Golmés (n.º 9), Miralcamp (n.º 10 i n.º 13), Mollerussa (n.º 11), Bellvís (n.º 12), Torregrossa (n.º 14), els Alamús (n.º 15), Bell-lloc d'Urgell (n.º 16), Juneda (n.º 17), Arcoisa de Lleida (n.º 18) i les Borges Blanques (n.º 19).

9.4. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis públics i equipaments col·lectius

Després de l'anàlisi prioritzada dels diferents tipus de serveis i equipaments realitzada als apartats anteriors, pot procedir-se al càlcul definitiu de l'índex de serveis públics i equipaments col·lectius de cadascun dels municipis de la regió de Lleida. Com ja s'ha dit anteriorment, aquest índex és la suma dels coeficients de Davies dels diferents serveis i equipaments presents en un determinat municipi. Al quadre 9.1 pot veure's la doble classificació segons el pes demogràfic i segons l'índex de funcions públiques dels 30 municipis més grans de la regió de Lleida.

Tot i que hi ha un decreixement progressiu de l'índex de funcions públiques des del valor màxim de Lleida fins als municipis més petits, resulta bastant difícil establir una jerarquia urbana amb esglaons ben determinats. Els dos primers esglaons jeràrquics són relativament fàcils de definir, però no així la resta, ja que a partir d'Almacelles no hi ha cap trencament clar que permeti parlar de nous esglaons jeràrquics. A grans trets, la jerarquia pot definir-se de la següent manera:

1. Lleida és una capital regional indiscutible, amb un nombre de funcions molt superior a les que s'han considerat dins d'aquest estudi, de manera que el veritable índex de funcions públiques de la ciutat seria encara molt superior, representant un esglaó clar i molt diferenciat respecte dels centres de segon ordre.

2. Sembla relativament fàcil definir un conjunt de centres de segon ordre amb un índex de serveis públics i equipaments col·lectius oscil·lant entre els valors 250 i 500. Dins d'aquest esglaó s'inclouen les ciutats de Balaguer, Tàrraga, Cervera i les Borges

Blanques, caps comarcals reconeguts, i Mollerussa, que no té actualment aquesta qualificació. Cal convenir que aquest grup tampoc no és excessivament homogeni, ja que la ciutat de Balaguer té un índex que dobla, pràcticament, al de les Borges Blanques. Dins d'aquest esglaió es produeixen algunes discrepàncies entre la jerarquia resultant del pes demogràfic i la resultant de les funcions públiques. La ciutat de Cervera, tot i ésser més petita que Mollerussa, té un índex superior, ja que, degut a la seva tradició urbana, aplega un conjunt de funcions urbanes: Jutjat de Primera Instància, Jutjat de Districte, Registre de la Propietat, etc., inexistents a la ciutat de la Plana d'Urgell. Per altra banda, Almacelles, tot i tenir més població que les Borges Blanques, no s'inscriu dins del segon esglaió perquè les seves funcions públiques són molt menors.

Quadre 9.1. COMPARACIÓ ENTRE LA JERARQUIA DEMOGRÀFICA I LA JERARQUIA SEGONS FUNCIONS PÚBLIQUES

Nº ordre	Municipi	Jerarquia demogràfica		Jerarquia funcional	
			Habitants	Municipi	Índex
1	Lleida		107.749	Lleida	793'3
2	Balaguer		13.097	Balaguer	493'3
3	Tàrraga		11.105	Tàrraga	340'8
4	Mollerussa		8.462	Cervera	326'7
5	Cervera		6.545	Mollerussa	268'4
6	Almacelles		5.431	Borges Blanques	248'3
7	Borges Blanques		5.260	Almacelles	132'3
8	Agramunt		4.818	Artesa de Segre	125'8
9	Alcarràs		4.402	Ponts	113'3
10	Bellpuig d'Urgell		3.777	Agramunt	95'0
11	Almenar		3.631	Bellpuig d'Urgell	71'4
12	Alpicat		3.438	Almenar	52'7
13	Artesa de Segre		3.250	Guissona	47'4
14	Alfarràs		3.141	Alfarràs	39'4
15	Junceda		3.035	La Granadella	35'6
16	Alguairó		2.874	Bellvís	34'3
17	Guissona		2.685	Alpicat	34'1
18	Arbeca		2.385	Alcarràs	30'0
19	Linyola		2.383	Junceda	30'1
20	Aitona		2.349	Torà	29'8
21	Bellvís		2.341	Torregrassa	29'3
22	Ponts		2.288	Sudanell	26'6
23	Torregrassa		2.270	Reixac	24'8
24	Bell-lloc		2.208	Bell-lloc	24'2
25	Seròs		1.939	Aitona	23'3
26	Torres de Segre		1.891	Torres de Segre	23'1
27	Ivars d'Urgell		1.802	Ivars d'Urgell	21'7
28	Palau d'Anglesola		1.635	Serris	20'7
29	Roselló		1.556	Linyola	19'1
30	Soses		1.529	Castellserà	15'3

Font: Elaboració pròpia.

3. A partir d'Almacelles, que ocupa el lloc setè dins de la jerarquia urbana definida per les funcions públiques, s'observa un progressiu decreixement de l'índex de serveis públics i equipaments col·lectius, sense que hi hagi, com ja s'ha dit, un troncament clar que permeti definir un tercer esglaió dins de la jerarquia urbana. Cal assenyalar que alguns municipis ocupen un lloc bastant més elevat en la jerarquia de les funcions pú-

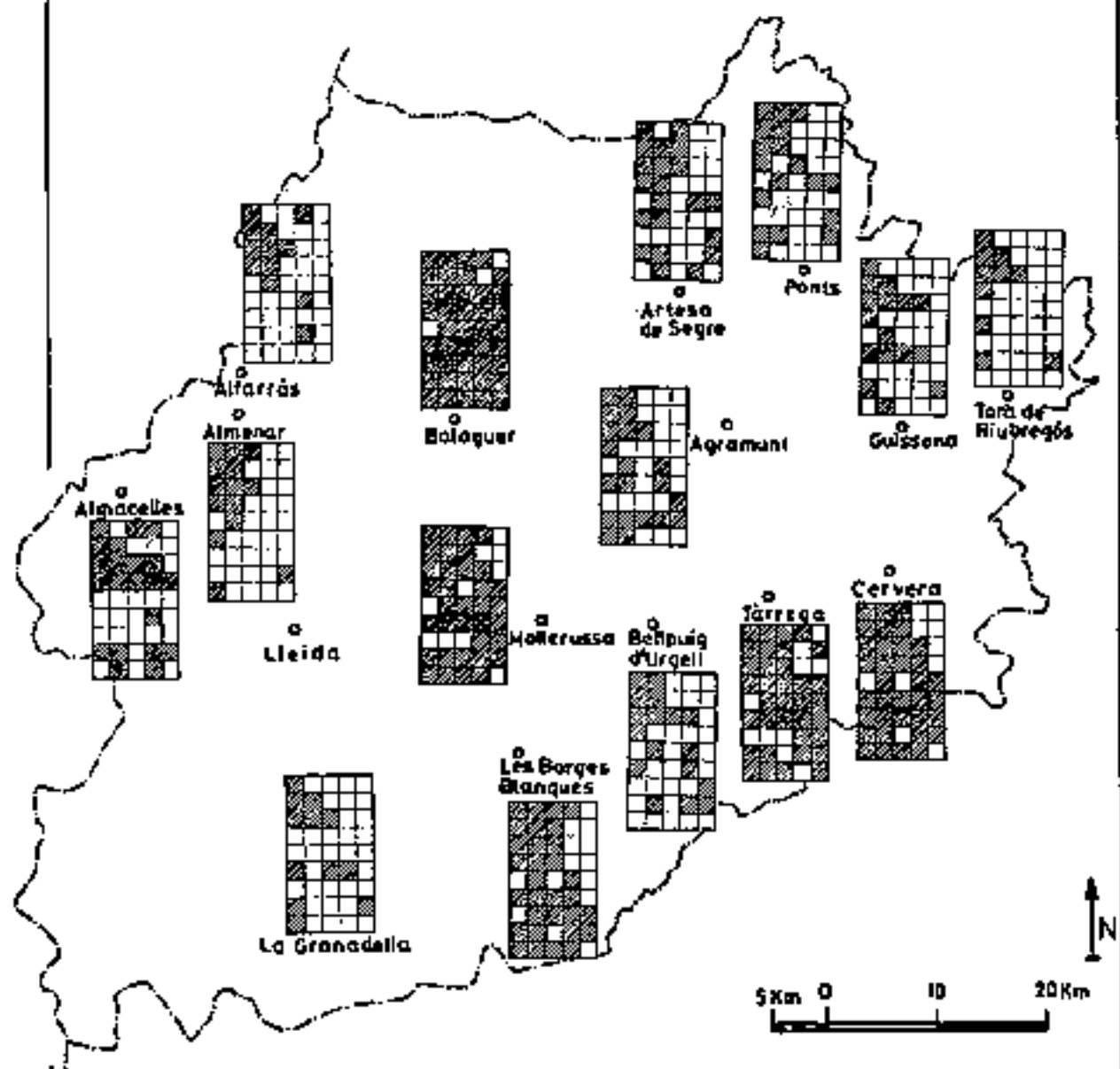
MATRIU D'EQUIPAMENTS COL·LECTIUS (que serveix de base al mapa 9.40)

Ensenyament bàsic EGB	Ensenyament mitjà BUP	Ensenyament professional FP	Ensenyament agrari FPA	Ensenyament universitari EU
Partit mèdic PM	Partit farmacèutic PF	Ambulatori AM	Hospital AH	Oficina INSS
Camp futbol CF	Pista poliesportiva PP	Piscina aire lliure PA	Polisportiu cobert SP	Piscina coberta PC
Guardaria G	Uar jubilats UJ	Residència vella RV	Ensenyament especial ES	Taller ocupacional TO
Prensa diària PD	Revista local R	Emissora ràdio ER	Àrea postal AP	Sector telefònic ST
Biblioteca B	Museu M	Sala exposicions SE	Casal cultural CC	Assistència social AS
Partit judicial PJ	Jutjat districte JD	Registre propietat RP	Recaptació contribució RC	Notaria N
Pare bombers PPR-PIB	Creu Roja CR	Protecció civil PCI	Guàrdia urbana CU	Guàrdia civil GC
Extensió Agrària EA	SENPA	Delegació Cambra DC	Fira mostres FM	Oficina INEM

Font: Elaboració pròpia.

Mapa 9.40. Les funcions públiques dels principal nuclis urbans

Font: elaboració pròpia

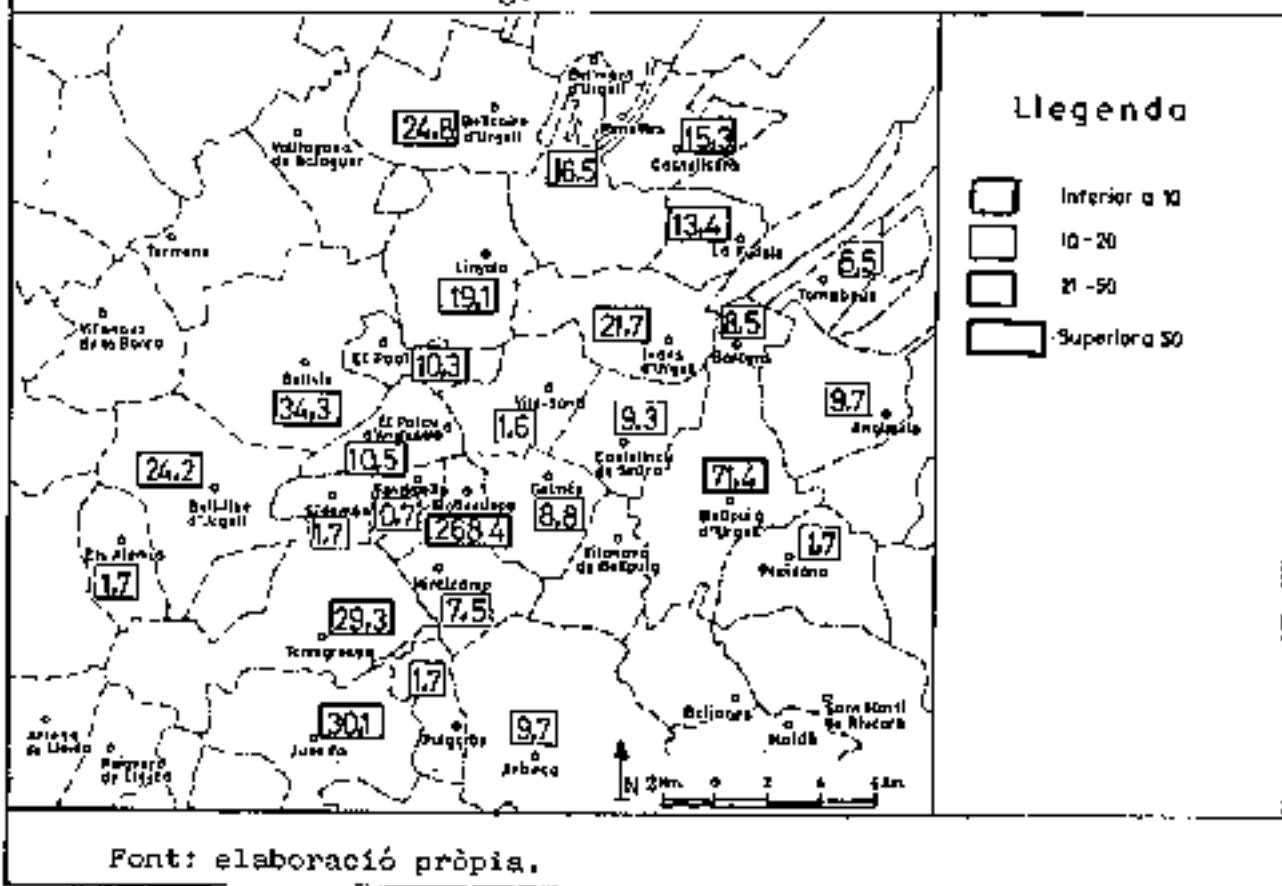
bilques que en la jerarquia demogràfica. Dins d'aquest grup es troben, en primer lloc els dos caps del Mig Segre, Artesa de Segre i Ponts, amb una entitat urbana superior a la que reflecteix el seu pes demogràfic. Artesa de Segre ocupa el lloc tretzè dins la jerarquia demogràfica i el vuitè en la jerarquia funcional. Per la seva banda, Ponts ocupa el lloc 22.è en la jerarquia urbana i el novè en la jerarquia funcional. En la mateixa línia estan Guissona (llocs 17.è i 13.è, a les dues escales), la Granadella (llocs 52.è i 15.è), Torà de Riubregós (llocs 41.è i 20.è), etc. També hi ha municipis amb un comportament exactament contrari, amb unes funcions inferiors al seu pes demogràfic. Dins d'aquest grup, cal assenyalar Alcarràs (llocs 9.è i 18.è), Linyola (llocs 19.è i 29.è), etc.

Paral·lelament al càlcul de l'índex de serveis públics i equipaments col·lectius s'ha elaborat el mapa 9.40. on venen reflectits els tipus de serveis i equipaments presents a cadascun dels principals nuclis de població de la regió de Lleida.

Serà també interessant conèixer l'índex de serveis públics i equipaments col·lectius dels diferents municipis de la Plana d'Urgell. Informació reflectida gràficament al mapa 9.41.

Des de la perspectiva de les funcions públiques, la Plana d'Urgell està estructurada en un centre de segon ordre, la ciutat de Mollerussa (índex 268, 4), un centre de tercer ordre, la vila de Bellpuig d'Urgell (índex 71, 4), i un conjunt de municipis amb unes funcions públiques molt limitades entre els quals, tanmateix, poden destacar-se Bellvís (índex 34, 3), Juneda (índex 30, 1), Bellcaire d'Urgell (índex 24, 8), Bell-lloc d'Urgell (índex

Mapa 9.41. L'índex de funcions públiques dels municipis de la Plana d'Urgell

24, 2), Ivars d'Urgell (índex 21, 7) i Linyola (índex 19, 1). S'ha de dir, també, que una part de la Plana d'Urgell gravita sobre altres centres urbans situats a la perifèria de la Plana, com Balaguer, Tàrraga, les Borges Blanques o Lleida.

9.4.1. La reelaboració del càlcul de l'amplitud relativa

A l'apartat anterior s'ha vist com la jerarquia segons funcions públiques no coincideix amb la jerarquia demogràfica. Això pot atribuir-se a diversos factors:

a) Alguns nuclis no atenen solament la demanda del propi municipi, sinó la d'una determinada àrea d'influència, amb la qual cosa resulta lògic que les seves funcions públiques siguin superiors.

b) La llunyania respecte de centres urbans més grans afavoreix, també, la presència de funcions públiques importants en nuclis relativament petits per tal d'evitar desplaçaments excessivament llargs.

c) La tradició urbana fa que determinats nuclis conservin funcions públiques que havien concentrat en èpoques més esplendoroses, i, a l'inrevés, que determinats nuclis agrària pròspers tinguin unes funcions inferiors a les que caldria esperar pel seu pes demogràfic actual.

Tot això ha portat a una reelaboració del càlcul dels línders, classificant els municipis de la regió no segons el seu pes demogràfic, sinó segons el seu índex de serveis públics i col·lectius.

Al quadre 9.2 pot veure's la comparació entre la zona d'entrada i l'amplitud relativa d'un conjunt de 26 tipus de serveis i equipaments, calculades a partir de la jerarquia demogràfica i a partir de la nova jerarquia funcional. Els resultats són bastant significatius, ja que gairebé en tots els casos tant la zona d'entrada com l'amplitud relativa decreixen de manera considerable. Alguns exemples poden ajudar a entendre aquesta qüestió que pot semblar una mica complexa. Amb la jerarquia demogràfica, el jutjat de 1.ª instància tenia una zona d'entrada de 3 municipis, interval entre Cervera, municipi més petit amb el servei, i Tàrraga, municipi més gran sense el servei. Amb la classificació segons la jerarquia funcional, la zona d'entrada es redueix a 2, interval entre Cervera i Tàrraga municipis que ara són consecutius, ja que Cervera ha desplaçat a Mollerussa dins de la jerarquia funcional. Paral·lelament, l'amplitud relativa s'ha reduït d'1 a 0'66. L'exemple de l'ambulatori també és significatiu: el líndar mínim correspon als 3.250 habitants d'Artesa de Segre. Utilitzant la classificació segons el pes demogràfic, la zona d'entrada és de 6 municipis. Interval entre el municipi més petit amb servei, i Almacelles, municipi més gran sense servei. Emprant la classificació segons l'índex funcional, la zona d'entrada es redueix a 2 municipis, interval entre Artesa de Segre i Almacelles, que ocupen els llocs setè i vuitè de la nova classificació. Paral·lelament, l'amplitud relativa s'ha reduït d'1'14 a 0'28.

Quadre 9.2. EL CàLCUL DE LA ZONA D'ENTRADA I L'AMPLITUD RELATIVA A PARTIR DE LA JERARQUIA FUNCIONAL.

Tipus	Coeficient de Garies	Líndar mínim	Jerarquia demogràfica		Jerarquia funcional	
			Zona entrada	Amplitud relativa	Zona entrada	Amplitud relativa
E. Universitari	100	107.745	—	0	—	0
Hospital	100	107.745	—	0	—	0
Prensa diària	100	107.745	—	0	—	0
Piscina coberta	50	13.097	—	0	—	0
Oficina INSS	33'3	11.105	—	0	—	0
Partit Judicial	33'3	6.545	3	1	2	0'66
Oficina INEM	33'3	11.105	—	0	—	0
Emissora Ràdio	25	8.462	—	0	2	0'5

Tipus	Coeficient de Davies	Límit inferior	Jerarquia demogràfica		Jerarquia funcional	
			Zona d'entrada	Amplitud relativa	Zona d'entrada	Amplitud relativa
Jutjat de Districte	25	5.209	5	1'25	4	1
Registre Propietat	25	5.209	5	1'25	4	1
P. Principal Bombers	25	6.545	2	0'5	—	0
Assistència Social	20	6.545	—	0	—	0
R. Contribucions	16'8	5.209	2	0'33	—	0
Delegació Cambra	16'6	5.209	2	0'33	—	0
Amfulatori	14'2	3.250	8	1'14	2	0'28
Sector telefònic	14'2	2.288	17	2'42	3	0'42
Fira Mostres	14'2	3.250	11	1'57	6	0'85
FP Agrària	12'5	620	74	9'2	11*	1'5
Residència vells	11'1	285	112	12'4	22**	2'7
P. Local Bombers	11'1	948	44	4'8	10	1'1
Àrea Postal	10	2.288	17	2'42	5	0'5
Formació Professional	9	2.288	15	1'38	8	0'72
Motocicla	9	1.939	20	1'8	22	2
Extensió Agrària	9	948	44	4	20	1'8
Creu Roja	9	2.288	14	1'27	—	0
BUP	8'3	869	55	4'5	6***	0'5

Font: Elaboració pròpia.

* Sense Penelles.

** Sense Vallbona de les Monges.

*** Sense Osa de Balaguer.

Tot això permet concloure que la majoria de serveis s'adapten bé a la classificació funcional: les zones d'entrada i les amplituds relatives són molt petites, amb la qual cosa pot afirmar-se que els serveis i equipaments són normals a partir d'un determinat límit i pràcticament inexistents per sota d'aquest límit. El següent pas serà demostrar que no solament existeix una jerarquia funcional a la regió, sinó que cada esglaió pot caracteritzar-se per un conjunt de serveis que li són propis, és a dir, que es troben a diversos nuclis d'aquesta regió, però en molt poca dels esglaios inferiors. Tot això ha de contribuir a la caracterització de l'esglaió jeràrquic dels caps comarcals.

9.4.2. La matriu municipis-funcions

Al quadre 9.3 es pot veure la matriu municipis-funcions, després de classificar els municipis segons el seu índex de serveis públics i equipaments col·lectius. Solament s'han considerat els 26 tipus de serveis i equipaments amb una amplitud relativa baixa, és a dir, els més adequats per definir l'esglaiament jeràrquic. Aquestes funcions s'han ordenat per valors decreixents del coeficient de Davies, començant per les menys freqüents, com l'ensenyament universitari, fins a les més freqüents entre les considerades, com l'Assemblea Local de Creu Roja i l'ensenyament mitjà.

La matriu municipis-funcions permet aprofundir en l'anàlisi de la jerarquia urbana, distingint perfectament els tres nivells mencionats anteriorment.

1. El nivell regional

La ciutat de Lleida no solament té un índex superior, sinó que concentra un conjunt de funcions que no es troben a cap centre d'ordre inferior. En aquest estudi, aquestes funcions específiques del cap regional són, només, l'ensenyament universitari, l'assistència hospitalària i la premsa diària, però és evident que les funcions de la capital re-

Quadre 9.3. LA XATILA MUNICIPALS-FINANCIS

Municipi	Indicador funcional	Tipus de funcions (coeficient de Guara)																									
		100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125
Lleida	780,3	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Balaguer	403,3				si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Tàrraga	340,0				si		si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Cervera	326,7					si						si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Mollerussa	266,4								si					si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Borges	248,3									si	si				si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Alfarrès	199,3															si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Artosa de S.	125,8															si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si	si
Ponte	113,3															si											
Agramunt	86,0																				si	si	si	si	si	si	si
Bellpuig d'U.	71,4																					si	si	si	si	si	si
Alcarrer	52,7																								si	si	si
Guissona	47,4																										
Alfarrès	39,5																										
Ja Garrotxella	35,6																									si	si
Bellvís	34,3																										
Ampost	34,1																										si
Alvarado	30,8																										
Aranda	30,1																										
Torà	29,8																										
Torregrossa	29,3																										
Sudanell	26,8																										
Nellizaire	24,8																										
Bell-lloc	24,2																										
Airona	23,3																										
Torres de Segre	23,1																										si
Ivars d'Argallà	21,7																										
Saró	20,7																										si
Linyola	19,1																										
Castellserà	15,3																										

Font: elaboració pròpia

gional són moltes més, encara que no s'han recollit en el present treball, que se centra, sobretot, en l'esglaió comarcal.

2. El nivell comarcal

Anteriorment ja s'havia vist com es podia distingir un conjunt de cinc municipis que constituïen l'esglaió comarcal. El seu índex de serveis públics i equipament col·lectiu era significativament superior al dels nuclis d'ordre inferior, si bé entre ells també hi havia diferències significatives. La matriu municipis-funcions permet determinar que a l'esglaió comarcal li pertoca, també, alguns serveis i equipaments que no es troben a cap nucli d'ordre inferior: piscina coberta, oficina INSS, jutjat 1.ª Instància, oficina INEM, emissora ràdio, Jutjat de Districte, Registre Propietat, Parc Principal Bombers, Centre d'Assistència Social, Zona o Subzona de recaptació de Contribucions i Cambra de Comerç o Delegació. Evidentment, no totes aquestes funcions es troben als cinc nuclis que componen l'esglaió dels caps comarcals; només Balaguer té els 11 tipus de serveis i equipaments considerats, mentre que les Borges Blanques i Mollerussa només en tenen 4. Tanmateix, aquest esglaió, entès conjuntament, representa un trencament clar respecte dels nuclis inferiors, on aquestes funcions són totalment desconegudes.

3. La difícil definició del tercer esglaió

Els 11 tipus de serveis i equipaments anteriors es troben exclusivament a l'esglaió dels caps comarcals, però no són, ni de ben lluny, totes les funcions que a priori es consideraven del nivell comarcal; l'ensenyament mitjà, professional i agrari, els centres d'assistència primària, entre d'altres, s'han de considerar també funcions d'àmbit comarcal. Ara bé, formen part d'un nou grup de funcions que no es troben exclusivament als caps comarcals definita anteriorment, sinó també en un conjunt de nuclis més petits. Això introdueix, evidentment, un element de complexitat: les funcions comarcals no es troben exclusivament als caps comarcals. Caldrà convenir, doncs, que l'organització territorial de la regió de Lleida és quelcom més complexa que la que resultaria de la definició d'una àrea d'influència per a cadascun dels sis principals nuclis de població de la regió.

El quadre 9.3 permet detectar un conjunt de 12 tipus de serveis i equipaments que es troben als caps comarcals i, també, en un conjunt de municipis d'ordre inferior. Aquests tipus de serveis i equipaments són: ambuladori, sector telefònic, fira de mostres, ensenyament professional agrari, realdènca de vells, Parc Local de bombers, àrea postal, notaria, Assemblea Creu Roja, ensenyament professional, agència del Servei d'Extensió Agrària i ensenyament mitjà.

Aquest conjunt de serveis i equipaments es troben amb certa normalitat als municipis d'Almacelles, Artesa de Segre, Ponts i Agramunt, i, en menor proporció, a Bullpuig d'Urgell i Alcanar. Per sota d'aquests nuclis, lògicament, dins la jerarquia funcional, aquests tipus de serveis són pràcticament inexistents, amb algunes excepcions poc significatives. Caldrà la tentació de batejar els sis nuclis mencionats com a caps de subcomarca o de rodalia, però això suposaria una complexitat innecessària que portaria a parlar dels serveis i equipaments propis de l'àmbit territorial de la subcomarca o rodalia.

Sembla més oportú limitar-se als tres àmbits definits anteriorment: regional, comarcal i local, però reconeixent que els serveis i equipaments propis de l'escala comarcal no es troben exclusivament a la capital comarcal, sinó també a altres nuclis urbans; això vol dir el reconeixement de la complexitat de moltes comarques que no responen íntegrament al model simple d'una ciutat i la seva àrea d'influència. En definitiva, els serveis i equipaments d'àmbit comarcal de la Muguera no s'hauran de concentrar exclusivament a la capital comarcal, Balaguer, sinó que s'haurà de tenir en compte la personalitat pròpia d'Artesa de Segre i Ponts, nuclis que, per diverses raons, han desenvolupat algunes de les funcions pròpies de l'àmbit comarcal. Això tampoc no voldrà dir que aquests nuclis hagin d'exercir totes les funcions comarcals, actuant «de facto» com

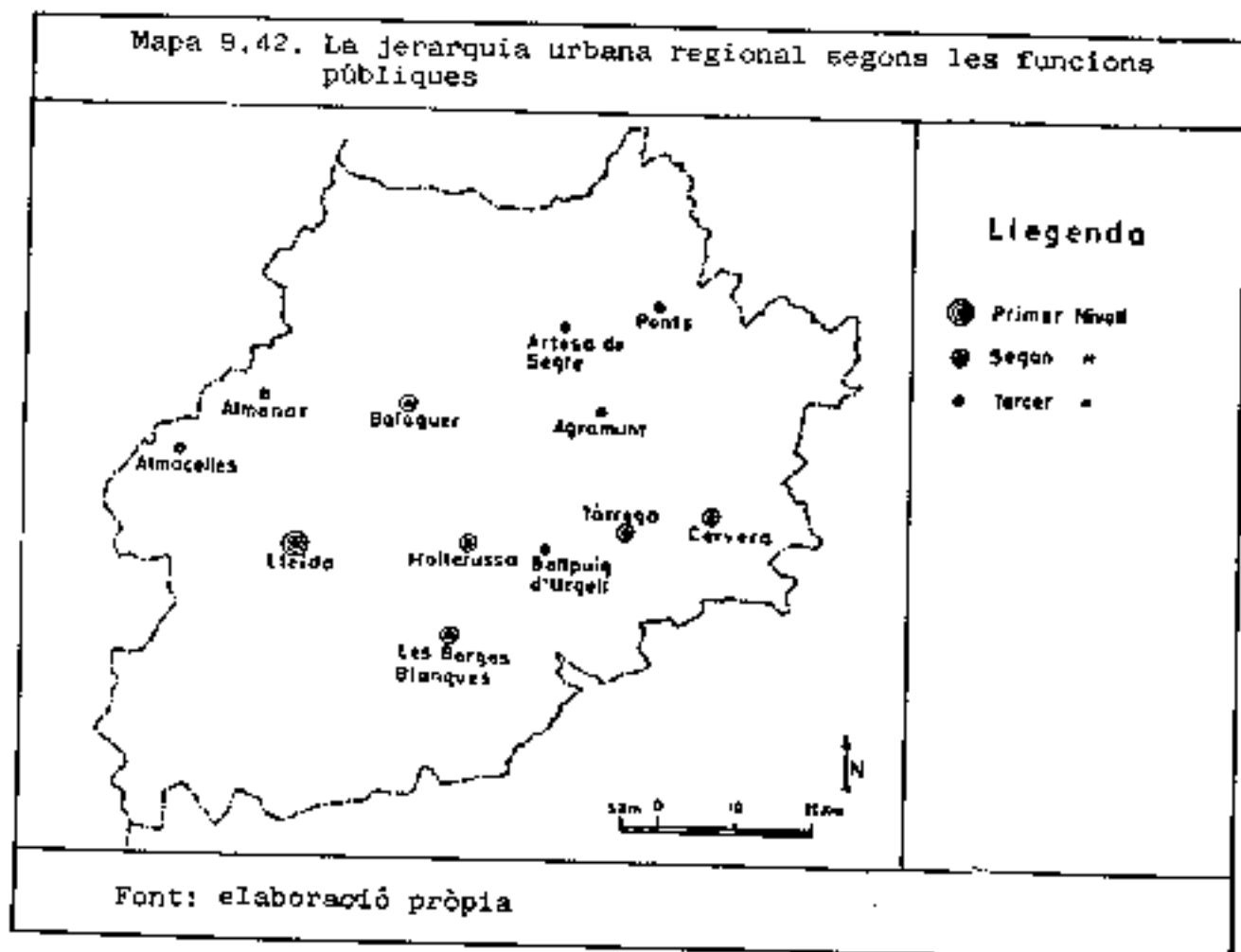
a comarques independents, sinó que caldrà trobar un mapa adequat de distribució de serveis i equipaments arreu de la comarca. Qualcom semblant podria dir-se de Tàrroga, respecte d'Agramunt i de Bellpuig d'Urgell, o de Lleida, respecte d'Almacelles o d'Almanar. El cas de Bellpuig d'Urgell és, potser, el més complicat, ja que es troba envoltat per les àrees d'influència de Molterussa i Tàrroga, resultant molt difícil trobar elements objectius per decantar-lo en una o altra direcció.

4. Un quart esglaió de nuclis amb funcions d'àmbit local

En definitiva, el tercer esglaió queda constituït per un conjunt de 6 nuclis que exerceixen, i lògicament hauran de continuar exercint, algunes de les funcions pròpies de l'àmbit comarcal.

Per sota d'aquest tercer esglaió resulta molt difícil establir distincions, ja que no existeix un conjunt de serveis i equipaments que permetin detectar un tancament clar entre uns hipotètic quart i cinquè esglaió jeràrquics. Això, per altra banda, tampoc no tindria massa sentit en un estudi que es proposa analitzar bàsicament el nivell comarcal.

Al mapa 9.42 es pot veure, de manera gràfica, la jerarquia urbana establerta a partir de les funcions públiques dels diferents nuclis de població, distingint els tres esglaió analitzats amb anterioritat.

9.5. La ciutat de Mollerussa com a centre de serveis públics i equipaments col·lectius

Ja s'ha vist anteriorment com la ciutat de Mollerussa entrava plenament dins del segon esglaió de la jerarquia urbana establerta a partir de les funcions públiques, esglaió que s'ha caracteritzat com a fornidor de serveis i equipaments propis de l'àmbit comarcal. Val a dir que Mollerussa apareixia en el cinquè lloc dins de la jerarquia establerta, per darrera de Cervera, ciutat que, tot i ésser més petita, aplega un nombre superior de funcions públiques degut a la seva llarga tradició històrica.

9.5.1. Els mecanismes de creació dels serveis públics i equipaments col·lectius

L'aparició dels serveis i equipaments públics s'ha degut tant a la pròpia iniciativa local com a la dels diferents organismes de l'Administració. Normalment ha estat la iniciativa local, privada o municipal, la que ha endegat la majoria de les actuacions, les quals han rebut, amb posterioritat, el suport de l'Administració.

Alguns exemples poden ajudar a entendre aquest procés. L'ensenyament mitjà públic va iniciar-se a partir d'una iniciativa local, mitjançant la creació de l'Associació de Parents «Pla d'Urgell». El Centre Mèdic Urgellenc va ser una iniciativa municipal, recollida posteriorment en el Desplegament del Mapa Sanitari, que proveu la dotació d'un C.A.P. I a la ciutat. Una bona part dels equipaments esportius, assistencials, culturals són deguts a la iniciativa local, la qual ha trobat, no sempre, suport econòmic de l'Administració. És important el protagonisme d'ACUDAM en el terreny dels serveis socials; així, l'escola SILQE, sorgida de la iniciativa privada, va integrar-se posteriorment a la xarxa d'educació especial de l'administració pública. La creació de Ràdio Ponent és també una bona demostració del dinamisme del Pla d'Urgell, inclouent-hi, igualment, la constitució posterior de l'Ateneu Intermunicipal de les Terres de Ponent. Han estat les iniciatives locals les que han permès la constitució del cos de homes voluntaris, de l'assemblea local de la Creu Roja, de l'Agrupació de voluntaris de Protecció Civil, etc.

La divisió comarcal, en no haver tingut pràcticament existència legal, amb l'excepció del període anormal de la Guerra Civil, no ha condicionat, fins molt recentment, la distribució territorial dels serveis i equipaments públics. La ciutat de Mollerussa no disposa d'alguns tipus de funcions pròpies d'altres centres comarcals reconeguts, com jutjat de 1.ª instància, jutjat comarcal, registre de la propietat, etc., però aquests serveis són anteriors, fins i tot, a la delimitació comarcal de la Ponència i es van establir tenint en compte la jerarquia urbana d'èpoques bastant més antigues, quan el paper de Mollerussa era realment petit.

Tanmateix, en els darrers anys, a partir de la reinstauració de la Generalitat, l'Administració autonòmica ha tendit a utilitzar la divisió comarcal de la Ponència com a marc territorial per a la distribució dels serveis i equipaments públics. Això podria ser negatiu per a la ciutat de Mollerussa, ja que en no ser capital comarcal reconeguda no és contemplada en algunes propostes dels diferents Departaments de la Generalitat. Cal pensar solament en les dotacions sanitàries previstes al Mapa Sanitari de Catalunya, on tots els caps comarcals reconeguts tenien previstes unes dotacions importants, amb assistència hospitalària inclosa, mentre que Mollerussa quedava postergada a l'esglaió inferior, constituït per 17 nuclis per als quals es preveia un Centre de Salut.

Malgrat aquesta tendència a utilitzar el mapa comarcal de la Ponència com a base territorial actual, el fet urbà de Mollerussa i l'existència de la seva àrea d'influència s'imposen dins els mateixos treballs dels Departaments de la Generalitat que utilitzen la base territorial comarcal.

9.5.2. El reconeixement per part de l'Administració Autonòmica d'una àrea d'influència de Mollerussa

Hi ha alguns fets demostratius del reconeixement d'una àrea d'influència de Mollerussa.

a) *L'àrea sanitària.*

El Desplegament del Mapa Sanitari, concebut en uns termes més realistes que el seu precedent, reconeix la necessitat d'instalar un C.A.P. i a la ciutat de Mollerussa, al qual se li assignava una àrea sanitària.

b) *El sector d'assistència social.*

L'any 1983, la Direcció General de Serveis Socials va fer públic un *Estudi de sectorialització geogràfica dels serveis socials de base*, dins del qual es contemplava un sector d'atenció social amb capitaltat a Mollerussa.

c) *El Parc Local de bombers.*

Malgrat disposar solament de Parc Local, a la ciutat de Mollerussa se li ha reconegut una àrea d'actuació ben definida.

d) *Les dotacions en equipament esportiu*

En aquest cas no es tracta de definir àrees d'influència, sinó d'establir unes dotacions en equipament esportiu basades en la grandària de la població, amb la qual cosa Mollerussa queda equiparada perfectament amb la resta de caps comarcals reconeguts.

Aquests són alguns exemples de la impossibilitat, per part dels diferents Departaments de la Generalitat, de prescindir de l'existència de l'àrea d'influència de la ciutat de Mollerussa, la qual cosa obliga a continuades rectificacions del mapa comarcal que s'utilitza per a la distribució territorial dels diferents serveis i equipaments públics.

És possible que una certa mala consciència de transgredir els límits comercials establerts faci que l'àrea assignada a Mollerussa sigui normalment massa petita, per sota de la que podria considerar-se com a la seva veritable àrea d'influència. Serà interessant determinar quina és aquesta àrea d'influència de la ciutat, com a centre fornidor de determinades funcions públiques.

9.5.3. *L'àrea d'influència dels serveis públics i els equipaments col·lectius de Mollerussa*

Evidentment no hi ha cap municipi que depengui totalment de Mollerussa pel que fa al proveïment de serveis públics i equipaments col·lectius. La mateixa ciutat és dependent de nuclis jeràrquicament superiors per a molts tipus de funcions públiques. Fins i tot li manquen alguns tipus de funcions que es troben als caps comarcals reconeguts, com ara Julgat de 1.ª Instància, Julgat comarcal, Registre de la Propietat, oficina de l'INEM, etc. Tot i amb això, cal reconèixer que una bona part de les funcions que s'han considerat pròpies de l'àmbit comarcal es troben a la ciutat de Mollerussa; aquests serveis i equipaments públics de la ciutat són utilitzats per un bon nombre de municipis, configurant, en definitiva, la seva àrea d'influència.

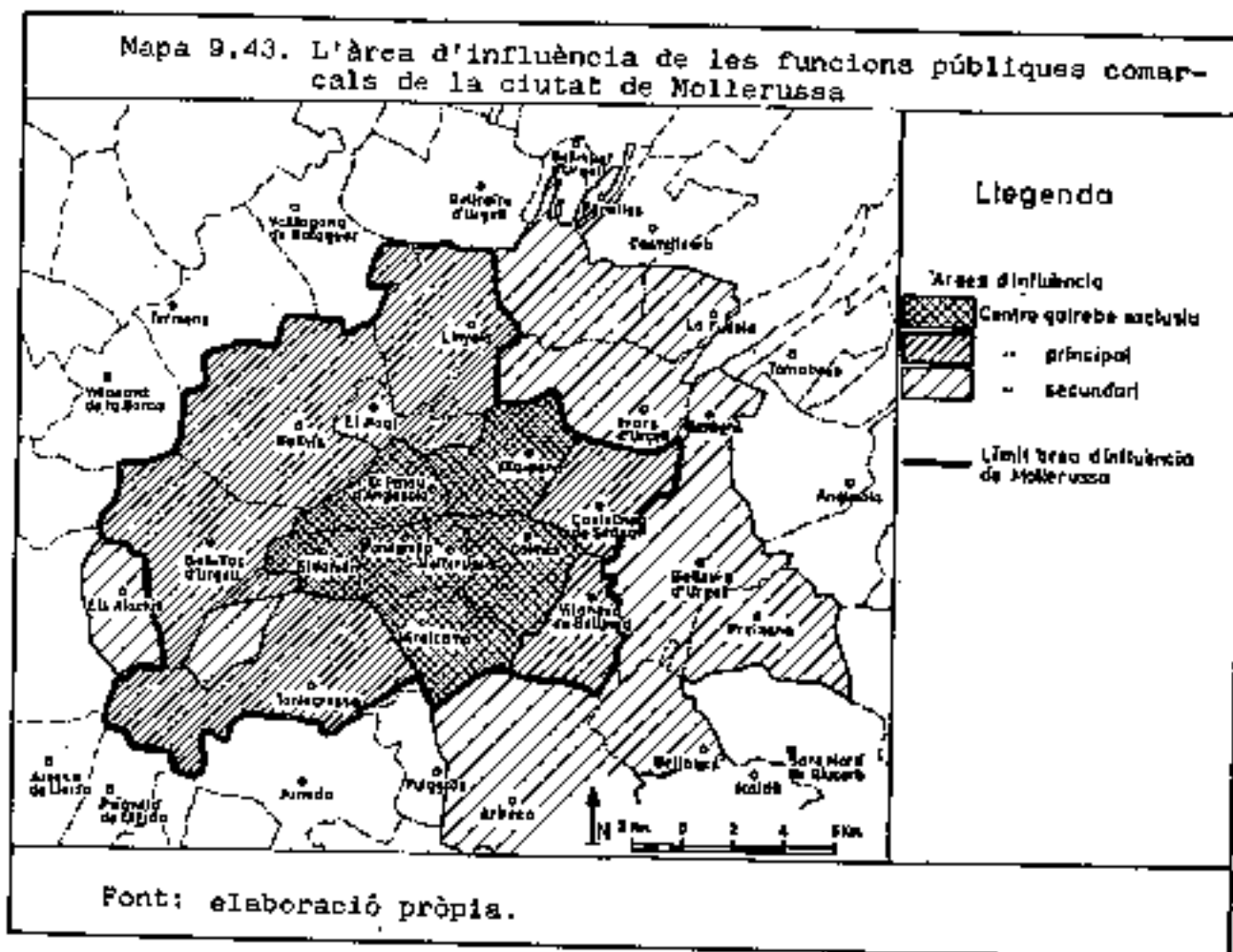
Agrupant les informacions pormenoritzades de cadascun dels diferents tipus de serveis i equipaments analitzats en apartats anteriors s'ha elaborat el mapa 9.43, en el qual es defineixen tres diferents nivells d'influència de la ciutat.

a) *Municipis que troben a Mollerussa gairebé tots els serveis públics i equipaments col·lectius propis de l'àmbit comarcal.* És a dir, prescindint dels que es resolten a nivell local o dels que requereixen un àmbit regional o nacional. Aquest primer cercle de màxima vinculació amb Mollerussa està constituït per un total de 8 municipis, a més, lògicament, de la pròpia ciutat. Aquests municipis són Sidamoia, Palau d'Anglesola, Gornés, Fondarella, Miralcamp i Vilasana.

b) *Municipis que tenen Mollerussa com a principal centre fornidor dels serveis i equipaments propis de l'àmbit comarcal.* En aquest cas, la vinculació no és tan intensa, però Mollerussa continua essent el principal centre d'atracció per a les funcions públiques comarcals. Dins d'aquest segon cercle hi ha un total de 7 municipis: Bell-lloc d'Urgell, Bellvís, el Poal, Linyola, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig i Torregrossa.

Aquest segon cercle pot considerar-se la veritable frontera de l'àrea d'influència de Mollerussa com a centre de funcions públiques, ja que tots els municipis del seu lta-

Mapa 9.43. L'àrea d'influència de les funcions públiques comarcals de la ciutat de Mollerussa

rior tenen a la ciutat com a principal nucli furnidor de les funcions pròpies de l'àmbit comarcal.

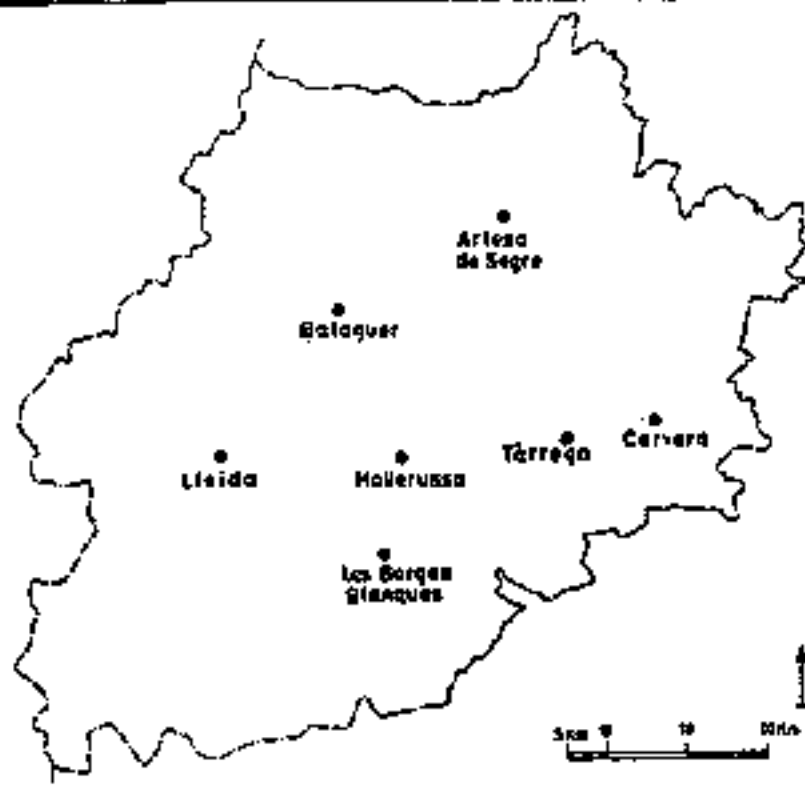
c) Per fora d'aquest segon cercle, hi ha un nombre important de municipis que tenen Mollerussa com a centre secundari, és a dir, municipis que mantenen unes relacions més intenses amb altres municipis, però que troben a Mollerussa una part dels serveis i equipaments propis de l'àmbit comarcal. Dins d'aquest grup hi ha els municipis d'Ivars d'Urgell, Barbens, Bolpuig d'Urgell, Pralxana, Bellianes, Puiggròs, Arbeca, els Alamús, la Fuliola, Ponelles, etc.

9.5.4. Una manifestació de la voluntat comarcal: el projecte de Mancomunitat Intermunicipal del Pla d'Urgell

La voluntat d'integració comarcal del Pla d'Urgell s'ha concretat en el projecte de creació d'una Mancomunitat de Serveis a la qual s'integrarien municipis pertanyents a quatre de les comarques establertes per la Ponència. Els orígens d'aquest projecte estan ja al Consell Comarcal de l'Urgell. L'any 1982 s'elaborà el primer avantprojecte d'estatuts, en els quals es fixaven els següents objectius:

«La Mancomunitat té per objecte unir els esforços i possibilitats econòmiques dels municipis integrants per a la creació i sosteniment de serveis que interessin als ajuntaments i, en especial, com a finalitat immediata a la que es contrauen aquests Estatuts, els d'assessorament especial de caràcter tècnic o tècnico-jurídic, no reservats a funcio-

Mapa 9.44. Les ciutats de la regió de Lleida

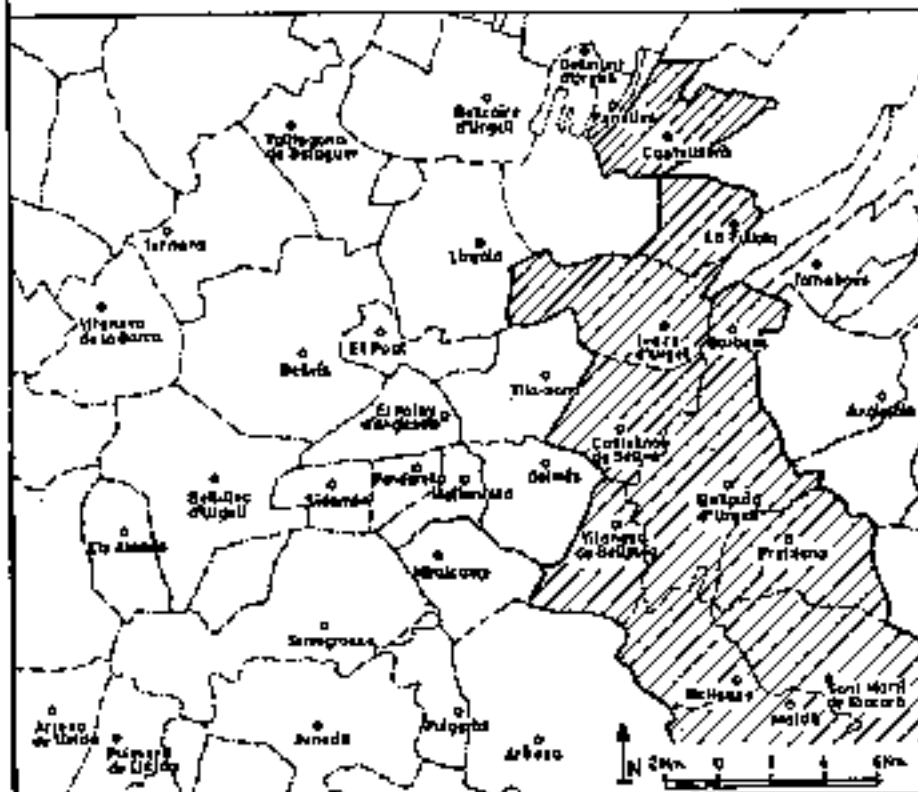

Llegenda

• Ciutats

Font: elaboració pròpia.

Mapa 9.45. L'àrea d'influència de les funcions públiques de Bellpuig

Llegenda

▨ Àrea d'influència

— Límit d'àrea d'int.

Font: elaboració pròpia.

naris de carrera en aspectes de la competència municipal (sense perjudici de les funcions que, en tot cas, corresponen als funcionaris de carrera, de conformitat amb la legislació vigent), plantojament i disciplina urbanística, Escorxadors, Serveis de Prevenció i Extinció d'Incendis i Salvaments, Assistència Sanitària, Centre d'Ensenyament i de Formació Professional i Servei de recollida i transformació d'Escombraries».

Durant algun temps el projecte quedà encallat, però recentment s'ha tornat a posar en marxa. Una reunió de 17 alcaldes de municipis de la Plana d'Urgell, celebrada el 2 de febrer de 1987, prenia, entre altres, el següent acord: «Donar autorització a la Comissió d'Alcaldes perquè estudiïn l'elaboració d'uns Estatuts per a la creació de la Mancomunitat de Municipis del Pla d'Urgell».

Tot i que l'àmbit territorial de la Mancomunitat encara no està definitivament fixat, a les diverses reunions hi han participat representants dels següents municipis: Golmós, Ivars d'Urgell, Sidamon, Bell-lloc d'Urgell, Bellfaiç d'Urgell, Fondarella, el Poal, Bellvís, Barbens, Miralcamp, el Palau d'Anglesola, Bellpuig, Preixana, la Fuliola, Castellsarà, Torregrossa, Mollerussa, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Vilasana, Linyola i Panelles.

Al marge d'aquesta Mancomunitat d'àmbit comarcal, Mollerussa ja té mancomunats alguns serveis amb altres municipis de la voltanta.

1. Maquinària per arranjar camins rurals, amb els municipis de Miralcamp, Arbaça, Torregrossa i Fondarella.

2. Dipòsit d'aigua i depuració, amb el Palau d'Anglesola.

9.5.5. *Un recolzament de la funció urbana de Mollerussa: la concessió del títol de ciutat.*

Fins l'any 1975, Mollerussa solament tenia categoria de «lloc». Era, evidentment, el lloc més poblat de tota la regió de Lleida, per davant de ciutats com Cervera, les Borges Blanques o Artesa de Segre. La reivindicació del títol de ciutat s'havia iniciat uns anys enrera i fou definitivament atorgat el 18 d'abril de 1975. Des d'aquell moment, a la regió de Lleida hi ha un total de 7 ciutats, les cinc capitals comercials establertes per la Península i, a més, Mollerussa i Artesa de Segre. El mapa 9.44 reflecteix gràficament les ciutats de la regió de Lleida.

9.6. **La difícil definició de l'àrea d'influència de Bellpuig d'Urgell com a centre amb funcions públiques**

Com ja s'ha vist anteriorment, la vila de Bellpuig d'Urgell aplega algunes de les funcions públiques pròpies de l'àmbit comarcal. És un dels nuclis de població del tercer esglaó jeràrquic que introdueixen una complexitat gran a l'anàlisi de l'organització territorial de la regió. Evidentment no és el principal fornidor de serveis públics de cap dels municipis del seu entorn; la mateixa vila és dependent de nuclis més grans propers, com Tàrraga i Mollerussa. Aquest difícil equilibri entre les àrees d'influència de Tàrraga i Mollerussa, barrejades amb el fet indiscutible d'una àrea pròpia, si bé amb una influència feble, són els elements que dificulten la definició precisa de Bellpuig d'Urgell com a centre urbà amb funcions públiques. L'anàlisi dels diferents tipus de serveis i equipaments considerats posa de manifest que la vila té un nivell de dependència superior respecte de Tàrraga que de Mollerussa. La vinculació amb Mollerussa solament existeix en alguns tipus de serveis concrets: assistència a l'escola professional, a l'escola de formació professional agrària, pertinença a l'àrea de l'ACUDAM, etc. Al mateix temps la vila té algunes funcions públiques pròpies que delimiten l'àrea d'influència reflectida al mapa 9.45.

Val a dir que la vinculació amb Bellpuig és feble i que tots els municipis que integren aquesta àrea d'influència mantenen relacions més importants amb algun nucli de

l'esglaió comarcal, Vilanova de Bellpuig i Castellnou de Seana mantenen una certa dependència de Bellpuig d'Urgell, però estan més vinculats, per motiu de les funcions públiques, amb la ciutat de Mollerussa. Dins de la Plana d'Urgell hi ha un conjunt de municipis que tenen vinculacions amb Bellpuig d'Urgell, però una relació més important amb Tàrraga; alguns d'aquests també tenen una certa dependència respecte de Mollerussa. Això és evident en els casos d'Ivars d'Urgell i Barbens. En canvi, la Fuliola i Castellsarà tenen una vinculació amb Tàrraga molt més evident. Alguns pobles del secà, inclosos a la part meridional de la comarca d'Urgell, també tenen una certa vinculació amb Bellpuig, tot i que el principal centre fornidor és Tàrraga. Els pobles són Proixana, Bulianes, Maldà, Sant Martí de Riucorb, Vallbona i els Omells de Na Gaia.

10. ALTRES MÈTODES I ESTUDIS SOBRE ANÀLISI DE CENTRALITAT

10.1. Infraestructures de transport i organització territorial

La possibilitat d'analitzar l'organització territorial a partir de la xarxa de vies de comunicacions va ser contemplada per la mateixa Ponència encarregada de la Divisió Territorial de Catalunya. En una de les primeres reunions de la Ponència, la del dia 16 de novembre de 1931, s'acordà estudiar els següents elements territorials:

1. Les comarques.
2. Les demarcacions econòmiques amb les zones de mercat.
3. Les regions jurídiques.
4. Les demarcacions deduïdes de les vies de comunicacions.
5. Una crítica dels actuals partits judicials.

Posteriorment, l'anàlisi territorial basada en les vies de comunicacions va ser desestimada per considerar que ja estava implícita en els punts 1 i 2.

Tanmateix, la gran trillera de la infraestructura de comunicacions respecte dels anys trenta ha introduït canvis en l'organització territorial que serà important tenir en compte en plantejar-se la futura divisió comarcal. Per una banda, l'augment de la mobilitat ha incrementat la cohesió regional i la dependència respecte de la ciutat de Lleida, que avui és molt accessible des de qualsevol indret de la regió. Per altra banda, algunes vies de comunicació s'han convertit en veritables eixos de desenvolupament, concentrant població i activitat econòmica. L'any 1930, 5 dels 10 municipis més poblats de la regió es trobaven al peu de la N-II; eren Lleida, Mollerussa, Bellpuig d'Urgell, Tàrraga i Carvera. En conjunt, aquests 5 municipis representaven el 23,8 % de la població regional. L'any 1986, la situació ha canviat substancialment: són 6 els municipis situats al peu de la N-II que es troben entre els 10 més poblats (als mencionats anteriorment cal afegir Alcarràs), però el seu pes demogràfic ha augmentat de manera molt important. Aquests sis municipis representaven, el 1986, el 48,9 % de la població regional, és a dir, gairebé la

mitat de la població de la regió viu actualment a sis nuclis urbans situats a l'Eix de la N-II.

Tenint en compte la seva importància creixent, les vies de comunicacions s'han analitzat des de dues perspectives:

1. La determinació de les principals «cruïlles» de la regió de Lleida.
2. La determinació de les línies isocrones des de Molterussa, com a reforç de l'anàlisi de la centralitat de la ciutat de la Plana d'Urgell.

10.1.1. Les principals cruïlles de la regió de Lleida

Els centres de mercat han estat tradicionalment cruïlles importants de la xarxa de comunicacions. Els caps comarcals es troben al centre d'un entramat de vies de comunicacions que permet l'accés des de la seva àrea d'influència. Sembla coherent que la futura divisió comarcal es recolzi també en les cruïlles urbanes configurades al llarg del temps.

Per determinar les cruïlles principals de la regió de Lleida s'ha calculat l'índex d'encruïllament de cadascun dels municipis, al qual sintetitza de manera senzilla la disponibilitat d'infraestructures de transport. S'ha establert la següent puntuació: Carretera nacional (6 punts); Carretera comarcal (2 punts per branca); Carretera local (1 punt per branca); Estació o baixador de FF.CC. (2 punts) i línia de transport públic (1 punt per línia).

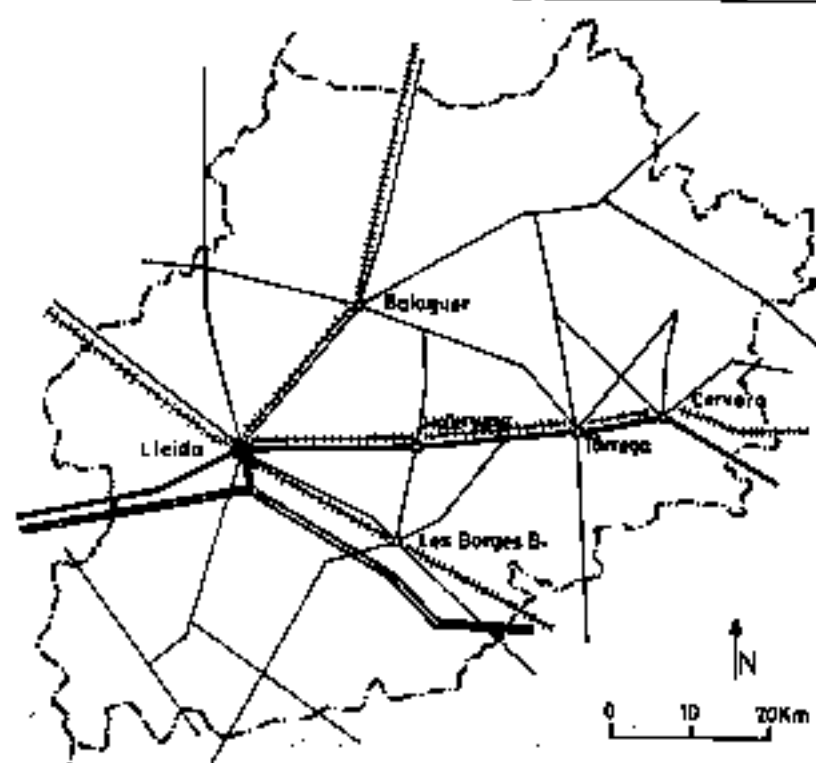
No s'ha inclòs l'autopista A-2 per considerar que no forma part pròpiament de la xarxa viària regional. La informació sobre les línies de transport públic s'ha obtingut de la «Guia de transports Interurbans de Catalunya», editada per la Direcció General de Transports. Una vegada calculat l'índex d'encruïllament dels diferents municipis de la regió s'ha establert la classificació següent:

Índex d'encruïllament	Cruïlles		
> 60	Lleida		
21-30	Mollerussa Balaguer	Tàrraga Cervera	Borja Blanca
11-20	Anglesola Alfarràs Bell-lloc d'Urgell Agramunt Juneda Vallfogona Balaguer Artesa de Segre	Bellpuig d'Urgell Almacelles Golmés Ponts Térmens Alcarràs Alcolege	Vinaixa Maials Torres de Segre La Granadella Albatàrrec Vilanova B.

Dins de la jerarquia urbana establerta per la funció «cruïlla», la ciutat de Lleida és clarament capdavantera: cohesionada tota la infraestructura de transport, que, en bona part, té una estructura radial respecte de la capital regional. Un segon esglaió jeràrquic ben definit està constituït per les quatre capitals comarcals reconegudes i la ciutat de Molterussa; aquests cinc nuclis urbans tenen una importància similar com a nusos de comunicacions. Un tercer esglaió està constituït per un conjunt de 20 municipis amb un índex d'encruïllament entre 11 i 20. Dins d'aquest grup hi ha nusos de comunicacions relativament importants, com Ponts, Artesa de Segre, Agramunt, Alfarràs, Bellpuig d'Urgell, etc., i nuclis situats al peu d'alguna carretera important.

Al mapa 10.1 es poden veure, de manera gràfica, les principals cruïlles definides per la infraestructura de transport de la regió de Lleida.

Mapa 10.1. Les principals cruïlles de la regió de Lleida

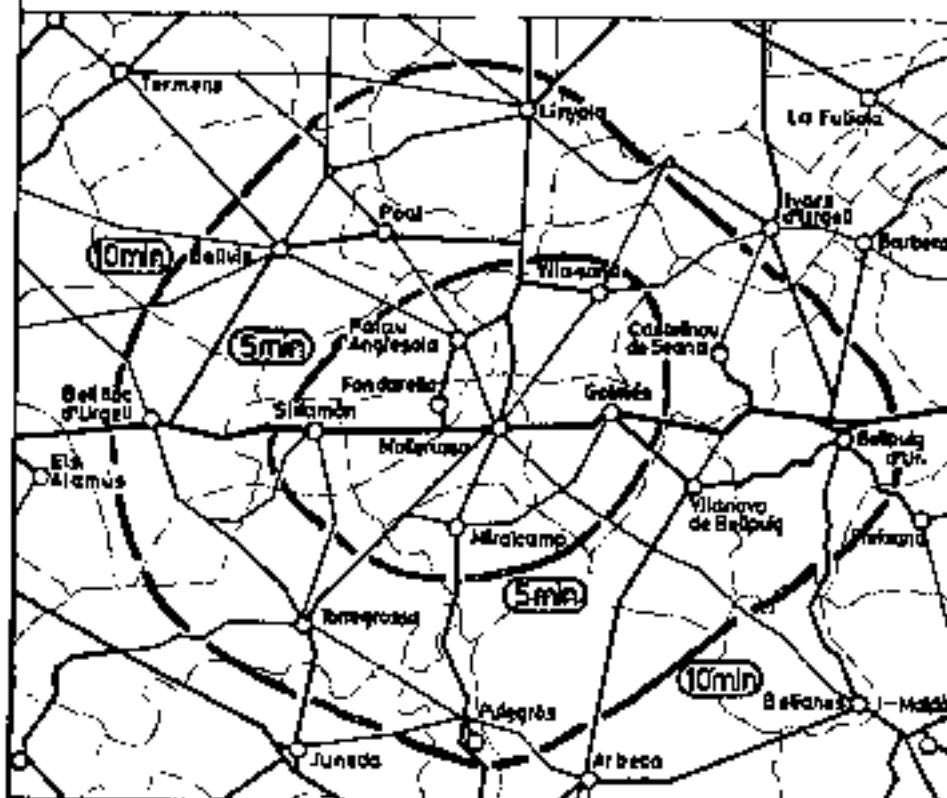

Llegenda

- Cruïlla principal
- secundària
- Autopista
- N-II
- Altres carreter.
- Ferrocarril

Font: elaboració pròpia

Mapa 10.2. Isocrones des de Mollerussa

Llegenda

- Isocrones
- Carreter. N-II
- Altres carreter.
- Camí

Font: elaboració pròpia

10.1.2. L'accessibilitat a Mollerussa des de la seva àrea d'influència

Per tal de posar de relleu la facilitat d'accés a la ciutat de Mollerussa des de tota la seva àrea d'influència s'han calculat les línies isocrones de 5 i 10 minuts, considerant una velocitat moderada de 80 kms./h., a la N-II, i de 60 kms./h., a la resta de carreteres comarcals i locals. Els resultats es poden veure de manera gràfica al mapa 10.2.

La isocrona de 5 minuts des de Mollerussa abasta un total de 6 nuclis de població: Palau d'Anglesola, Sidamon, Fondarella, Vila-sana, Miralcamp i Golmés. Afegint-hi la mateixa ciutat de Mollerussa, això suposa un total de 14.091 habitants en un radi de 5 minuts de temps de desplaçament. La línia isocrona de 10 minuts abasta els municipis de Bellvis, el Poal, Linyola, Bell-lloc d'Urgell, Torregrossa, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig, Bellpuig d'Urgell i Pulgròs. En total, hi ha un conjunt de 30.172 habitants en un radi inferior als 10 minuts de desplaçament de la ciutat de Mollerussa.

La facilitat d'accés suposa una coherència important de l'àrea d'influència de la ciutat de Mollerussa; existeix una fidelitat clara de tots els municipis que la integren, motivada, senzillament, per qüestions de proximitat.

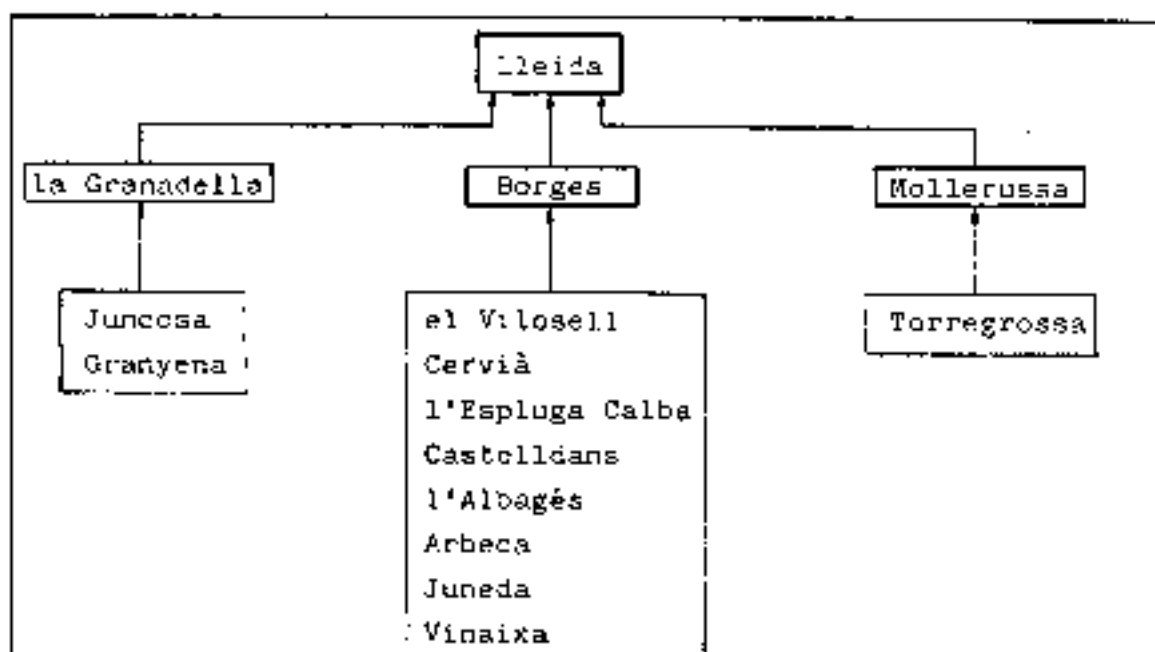
10.2. Un càlcul de la centralitat a partir de les trucades telefòniques

Un sistema de ciutats presuposa l'existència de diversos nuclis jerarquitats entre els que existeixen nombroses interrelacions. La imatge més simple de la comarca constituïda per un centre i la seva àrea d'influència participa també d'aquesta definició; els petits nuclis són dependents del centre comarcal, amb el qual mantenen unes interrelacions importants. Tanmateix, aquest model senzill és difícil de trobar a la realitat. La regió de Lleida, per exemple, està constituïda per un nombre relativament important de nuclis urbans fortament interrelacionats i que responen també a una certa jerarquia urbana. Tanmateix, aquesta jerarquia resulta bastant difícil de definir.

Una magnitud que permet determinar les relacions entre els diferents nuclis, així com la seva distribució jeràrquica, és la intensitat de les trucades telefòniques entre els diversos nuclis de població. Les trucades telefòniques, així com els desplaçaments, sintetitzen l'amplíssima gamma d'interrelacions que poden establir-se entre diversos nuclis de població. El mètode de les trucades telefòniques té l'avantatge que la intensitat de les relacions entre dos nuclis està perfectament quantificada, la qual cosa no succeeix amb els desplaçaments, en no existir cap matriu origen-destí, almenys a la demarcació provincial de Lleida.

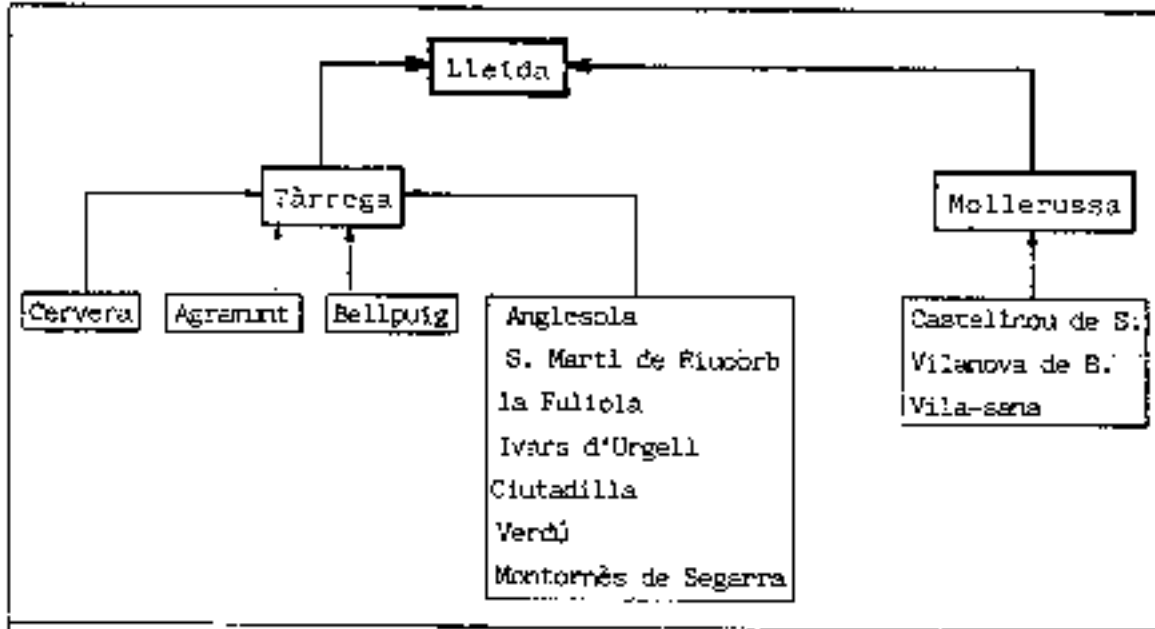
La intensitat de les trucades telefòniques és, doncs, una magnitud que sintetitza les interrelacions bilaterals entre els diferents nuclis de població del sistema urbà; per aquest motiu, ha estat bastant utilitzat en els estudis territorials desenvolupats a Catalunya en els darrers anys. Un dels més destacables és *L'organització territorial de Catalunya*, de Lluís Casassas i Joaquim Clusa, publicat l'any 1981, del qual es farà esment en un apartat posterior. Aquest mètode també ha estat utilitzat per definir la jerarquia urbana de les comarques de les Garrigues, la Segarra, l'Urgell i la Noguera, en uns estudis anomenats *Diagnòstica Comarcals* elaborats per encàrrec de la Direcció General de Política Territorial. En estar referits a la regió de Lleida, aquests treballs requeriran una certa atenció.

La Diagnòstica Comarcal de les Garrigues posava de relleu l'atracció de les Borges Blanques sobre una part important de la comarca, però no sobre tota; l'àrea de la Granadella, concretament, tenia una vinculació més important amb Lleida que no pas amb la capital comarcal reconeguda. Per altra banda, Torregrossa tenia una relació molt més important amb Mollerussa que no amb la seva capital comarcal teòrica.

Font: Direcció General de Política Territorial: D. C. les Garrigues, 1984.

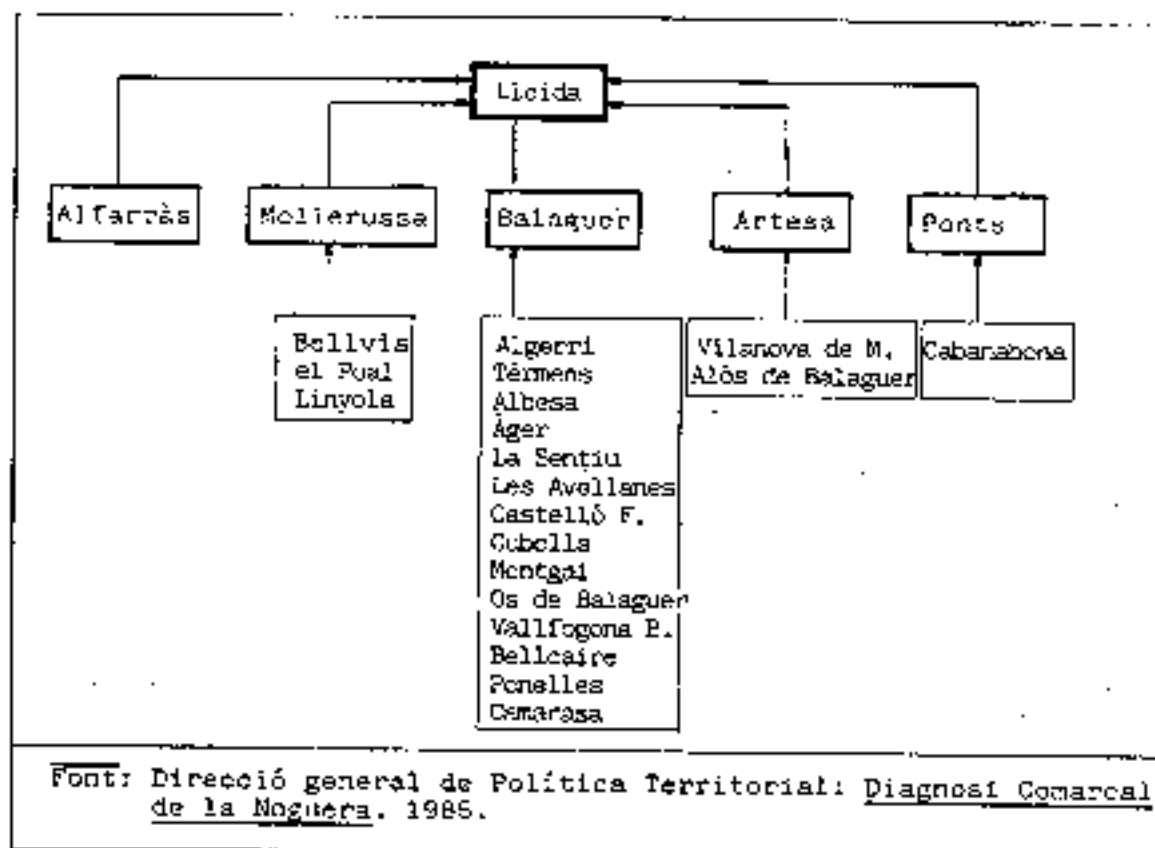
La Diagnosi Comarcal de l'Urgell també aportava clarificacions pel que fa a la delimitació d'àrees d'atracció. L'organigrama següent posa de manifest com la ciutat de Tàrraga extén la seva influència sobre una bona part de la comarca d'Urgell establerta per la Ponència; dins de la seva àrea d'influència, almenys pel que fa a la intensitat de les relacions telefòniques, s'hi troben els nuclis urbans d'Agramunt i Bellpuig d'Urgell; fins i tot la ciutat de Cervera i, de retruc, tota la Segarra té una dependència important respecte de Tàrraga. Tanmateix, quan hom s'endinsa a la Plana d'Urgell apareix també l'atracció

Font: Direcció General de Política Territorial. Diagnosi Comarcal de l'Urgell, 1985.

ciutat de Mollerussa: Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig i Vilasana mantenen més relacions amb aquesta ciutat que no amb la seva capital teòrica.

La Diagnosi Comarcal de la Noguera permet comprovar la pluralitat de centres d'atracció existents a la Noguera; a més de l'àrea d'influència directa de Balaguer, hi ha altres nuclis importants amb àrees d'atracció pròpies, com són Artesa de Segre, Ponts i, en certa manera, Alfarràs. També en aquest cas, una part de la Noguera oficial manté més relacions amb la ciutat de Mollerussa que amb la seva capital teòrica; és el cas, com es pot veure gràficament a l'organigrama següent, de Linyola, Bellvis i el Poal.

Al no existir un estudi similar sobre la comarca del Segrià, s'ha procedit a la recollida d'informació directa a la C.T.N.E per tal de poder definir completament l'àrea d'influència de Mollerussa a partir del mètode de les trucades telefòniques. Val a dir que la informació utilitzada data de mitjans de la dècada dels setanta; tanmateix, la xarxa urbana no ha experimentat canvis importants des d'aquella data i, en tot cas, s'haurà reforçat el paper de Mollerussa com a cap comarcal.

Concixent la intensitat de les trucades des de cada central local a la resta de centrals de la xarxa telefònica, s'ha procedit a la definició de la jerarquia urbana. En primer lloc, s'ha elaborat un organigrama dels principals nuclis urbans i les seves relacions jeràrquiques; en segon lloc, s'ha elaborat un altre organigrama amb l'àrea d'influència de Mollerussa.

Abans d'analitzar els resultats caldrà fer algunes precisions metodològiques:

a) Un nucli és jeràrquicament depenent d'un altre quan aquest darrer és el que rep més trucades telefòniques des del primer; un exemple per ajudar a entendre-ho:

	trucades des del nucli A	trucades des del nucli B
1 ^{er}	C	
2 ^{on}	D	
3 ^{er}	E	
4 ^{art}	B	A

El nucli B és jeràrquicament dependent de l'A, perquè des de B, al lloc que més es telefona és a A, és a dir, A és un centre d'atracció respecte de B; en canvi, des d'A es truca primer a C, D i E, mentre que les trucades a B ocupen el quart lloc: A és un nucli dependent de C, però no de B.

b) L'atracció de la ciutat de Lleida és tan gran que la majoria dels nuclis de la regió hi truquen en primer lloc, això podria invalidar el mètode, en obtenir-se una jerarquia amb un primer esglaió. Lleida, i un segon esglaió, constituït per tots els nuclis que truquen més a Lleida. Per salvar l'inconvenient, s'han tingut en compte, també, el segon nucli en quant a intensitat de les trucades. En moltes cases, és aquest segon nucli el que defineix la xarxa de caps comarcals, mentre que el primer nucli demostra, senzillament, la polarització de la regió entorn de Lleida. El municipi de Golmés, per exemple, telefona en primer lloc a Lleida, però pertany clarament a l'àrea d'influència de Mollerussa, ciutat que ocupa el segon lloc en quant a intensitat de trucades telefòniques, de manera que és aquest segon lloc el que és més útil per a configurar la jerarquia existent.

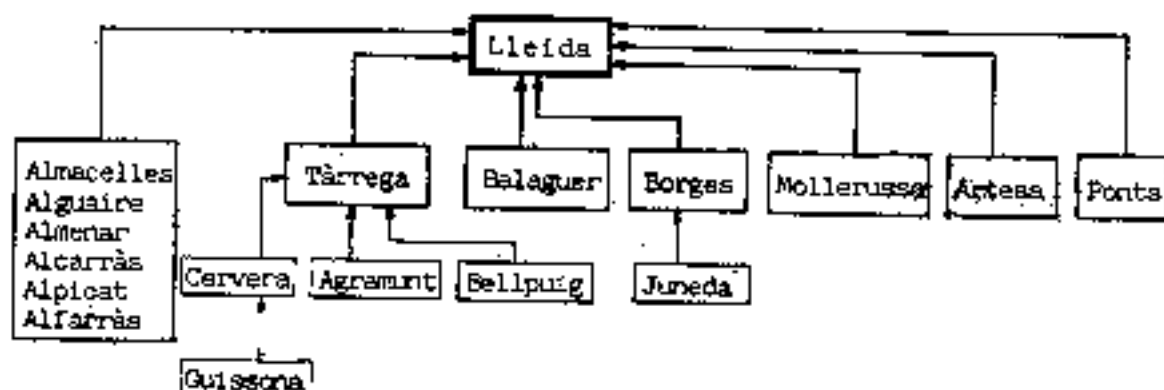
c) En alguns casos, el segon nucli deixa de ser significatiu per a definir una cohesió comarcal. Un exemple és el municipi dels Alamús, que truca, en primer lloc a Lleida i, després, a Mollerussa, però la intensitat de les trucades a la ciutat de la Plana d'Urgell és solament un 12 % de les que té amb la capital regional. En aquest cas, s'ha desestimat Mollerussa com a nucli d'atracció comarcal dels Alamús, ja que, tot i que és el segon en intensitat de trucades, la relació és massa dèbil.¹

d) S'ha eliminat també la ciutat de Barcelona, que apareix, en alguns casos, com a segon centre receptor de trucades. Evidentment existeix una cohesió catalana que es tradueix en una determinada intensitat de trucades a la capital del país, però això queda fora de la cohesió de la xarxa urbana regional, que és, en definitiva, la qüestió que s'està analitzant.

A partir de la intensitat de trucades telefòniques es configura la jerarquia urbana reflectida a l'organigrama següent:

1. S'ha establert la següent convenció per determinar si el segon nucli suposa una vinculació comarcal:

a) Quan la relació entre les trucades al segon i tercer nucli és superior a 0,5.
b) Quan la relació entre les trucades al segon i primer nucli dividida per la relació entre les trucades al tercer i segon nucli és superior a la unitat.

L'organigrama inclou tots els municipis de la regió amb més de 2.500 habitants. Hi ha un primer esglaó clar, la ciutat de Lleida, i es perfila un segon esglaó de nuclis que es relacionen directament amb la capital regional, bé perquè són caps comarcals, bé perquè la seva vinculació amb el cap comarcal és feble. Dins d'aquest grup hi ha Tàrraga, Balaguer i les Borges Blanques, caps comarcals reconeguts, així com Mollerussa, que disposa, també, d'una àrea d'influència important. Artesa de Segre i Ponts són els nuclis urbans del Mig Segre que tenen una àrea d'influència ben delimitada i que es comuniquen directament amb Lleida, amb uns lligams febles respecte de la capital de la Noguera. Hi ha també un grup de nuclis que, sense tenir una àrea d'influència clara, es vinculen directament amb la ciutat de Lleida, la qual actua tant com a capital regional com comarcal. Dins d'aquest grup s'hi troben, limitant-se sempre als nuclis per sobre dels 2.500 habitants, els municipis d'Almacelles, Alguaire, Almenar, Alcarràs, Alpicat i Alfarràs, tots ells pertanyents a la comarca del Segrià, excepte l'últim, inclòs a la Noguera, però que es relaciona directament amb Lleida, mantenint uns lligams febles amb la seva capital comarcal reconeguda.

Dins de l'àrea d'influència de les Borges Blanques s'hi troba Juneda. La ciutat de Tàrraga exerceix una centralitat clara a tota la part oriental de la regió. Agramunt, Bellpuig d'Urgell i, també, la ciutat de Cervera mantenen una relació de dependència respecte de Tàrraga. Al mateix temps, Guissona està dins l'òrbita de la ciutat de Cervera. Les àrees d'atracció de Balaguer i de Mollerussa no inclouen cap municipi per sobre dels 2.500 habitants.

L'organigrama anterior posa perfectament de relleu que Mollerussa es troba dins del segon esglaó jeràrquic, juntament amb capitals reconegudes, com Balaguer, Tàrraga i les Borges Blanques, i amb alguns nuclis de menor importància, però aglutinadors, també, d'una part del territori, com Artesa de Segre o Ponts.

Per la seva banda, Bellpuig d'Urgell es troba dins del tercer esglaó, amb unes vinculacions telefòniques més intenses amb Tàrraga que amb Mollerussa i, pràcticament, sense àrea d'influència.

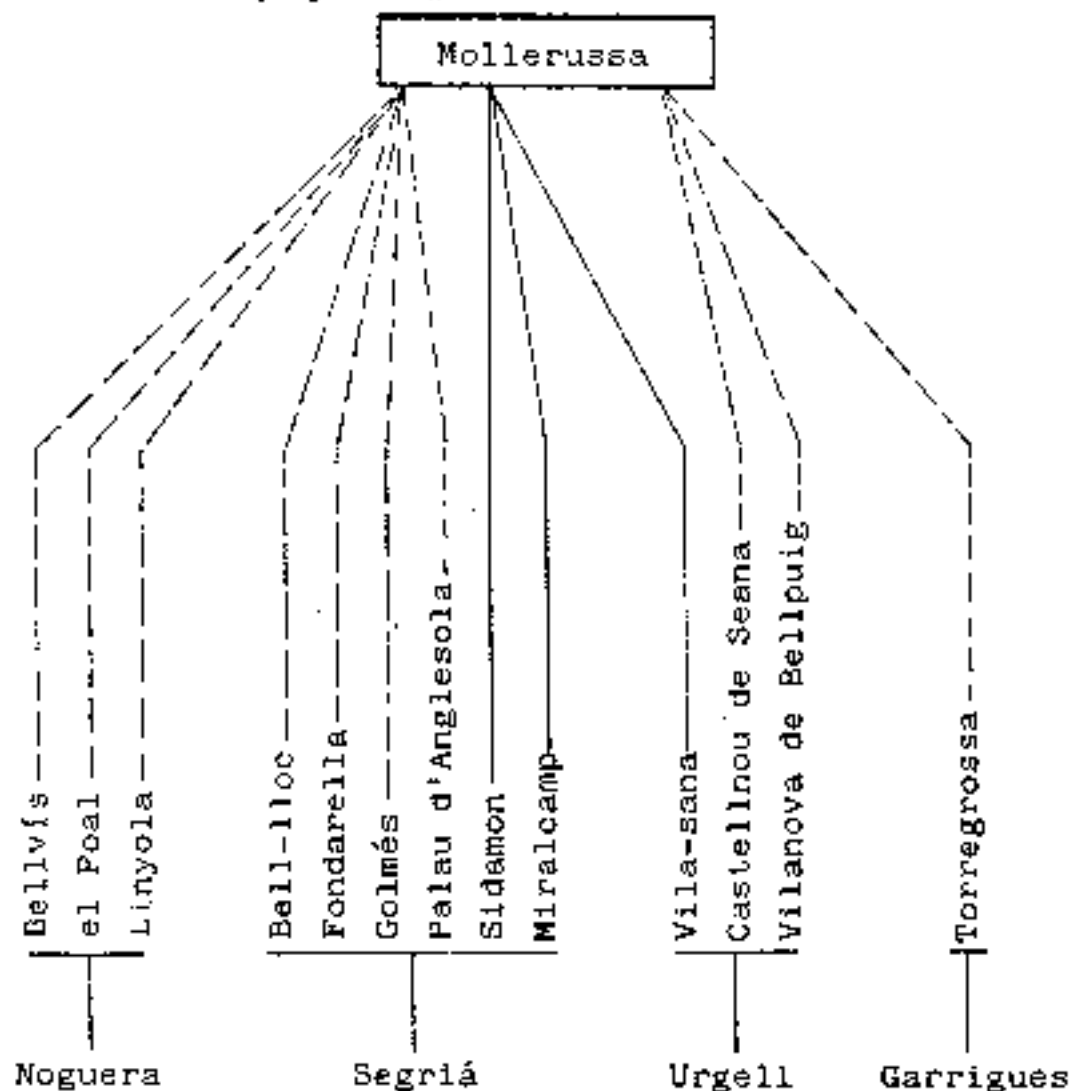
Quadre 10.1. INTENSITAT DE TRUCADES TELEFÒNIQUES

Central	1. ^a nucli	2. ^a nucli	3. ^a nucli	4. ^a nucli
Bell-lloc	Lleida	Mollerussa	Bellví	Balaguer
Bellcaire	Lleida	Balaguer	Mollerussa	Linyola
Bellví	Lleida	Mollerussa	Balaguer	Bell-lloc
Fondarella	Lleida	Mollerussa	Borges	Bell-lloc
Fuliola	Lleida	Tàrraga	Ivars	Balaguer
Golmós	Lleida	Mollerussa	Tàrraga	Bellpuig
Ivars	Lleida	Tàrraga	Mollerussa	Fuliola
Miralcamp	Mollerussa	Lleida	Tàrraga	Borges
Mollerussa	Lleida	Barcelona	Tàrraga	Bellpuig
Paleu	Lleida	Mollerussa	Tàrraga	Linyola

Central	1. ^a nucli	2. ^a nucli	3. ^a nucli	4. ^a nucli
Penelles	Lleida	Tàrraga	Balaguer	Mollerussa
El Poal	Lleida	Mollerussa	Bellvís	
Sidamon	Mollerussa	Lleida		
Vila-sana	Mollerussa	Lleida	Tàrraga	
Bellpuig	Lleida	Tàrraga	Mollerussa	
Castellnou	Lleida	Mollerussa	Bellpuig	Tàrraga
Vilanova B.	Lleida	Mollerussa	Bellpuig	Tàrraga
Alamús	Lleida	Mollerussa	Bell-lloc	
Arbeca	Lleida	Borges	Mollerussa	
Borges	Lleida	Juneda	Arbeca	Mollerussa
Juneda	Lleida	Borges	Torregrossa	Mollerussa
Torregrossa	Lleida	Mollerussa	Borges	Juneda

Font: C.T.N.E.

Al quadre 10.1 següent es poden veure els nuclis amb més intensitat de trucades des de les diferents centrals locals de la Plana d'Urgell. Amb aquesta informació s'ha pogut delimitar l'àrea d'atracció de Mollerussa resultant d'aquest mètode, la qual pot veure's clarament a l'organigrama següent:

Hi ha un conjunt de 14 centrals locals, coincidents amb 14 municipis que tenien a Mollerussa com a primer o segon nucli per intensitat de trucades. De tots ells, solament 3, Sidamon, Vila-sana i Miralcamp, tenen a la ciutat de la Plana d'Urgell com a primer nucli, mentre que Bell-lloc d'Urgell, Palau d'Anglesola, Enndarella, Colmés, Bellvis, el Puig, Linyola, Castellnou de Seana, Vilanova de Bellpuig i Turregnasa truquen un primer lloc, a Lleida i, després, a Mollerussa. En definitiva, es perfita un conjunt de 14 municipis de la Plana d'Urgell, incloent-hi, lògicament, la pròpia ciutat de Mollerussa, que, a grans trets, poden considerar-se com a àrea d'influència de Mollerussa.

10.3. Alguns estudis sobre l'organització territorial de la regió de Lleida

En els darrers anys s'han desenvolupat diversos estudis encaminats a delimitar les àrees funcionals de Catalunya, amb l'objectiu, en tots ells, explícitament o implícit, d'aportar una anàlisi objectiva sobre la futura divisió territorial. En capítols anteriors s'ha fet ja esment de diversos estudis de tipus sectorial, però caldrà mencionar, ara, aquells que tenen una visió més globalitzadora. Tots ells poden considerar-se com a estudis de centralitat, destinats a definir els centres d'atracció i llur àrea d'influència.

10.3.1. Una proposta de divisió administrativa no basada en les comarques: les municipals

Sens dubte, un dels treballs més seriosos duts a terme ala voltanta del tema de la divisió administrativa és el de Lluís Casassas i Joaquim Clusa, publicat l'any 1981, amb el títol *L'organització territorial de Catalunya*. Com és prou conegut, aquest estudi no proposa una solució comarcal més, sinó una divisió territorial basada en una nova entitat administrativa: la municipalla. Tant pel seu mètode d'anàlisi, com per les seves conclusions, aquest estudi mereixerà una atenció important, especialment la seva concreció a la regió de Lleida.

A partir de diversos mètodes instrumentals, com l'anàlisi de les trucades telefòniques, dels moviments diaris residència-treball, dels volums de relacions de compres, de les intensitats de tràfic, etc., s'arriba a una visió globalitzadora de l'organització territorial de Catalunya, distingint quatre estructures territorials bàsiques:

a) *Sistemes urbans clars*: unitats territorials en les quals és determinant l'existència d'un nucli de població superior als 10.000 habitants i en les quals existeixen relacions diàries de residència-treball significatives.

b) *Àmbits sense centres clars*: unitats territorials en les quals no apareix un centre aglutinador important o, almenya, d'importància molt superior a la de qualsevol altre centre existent. La cohesió de la unitat és donada per motius històrics o psicològics.

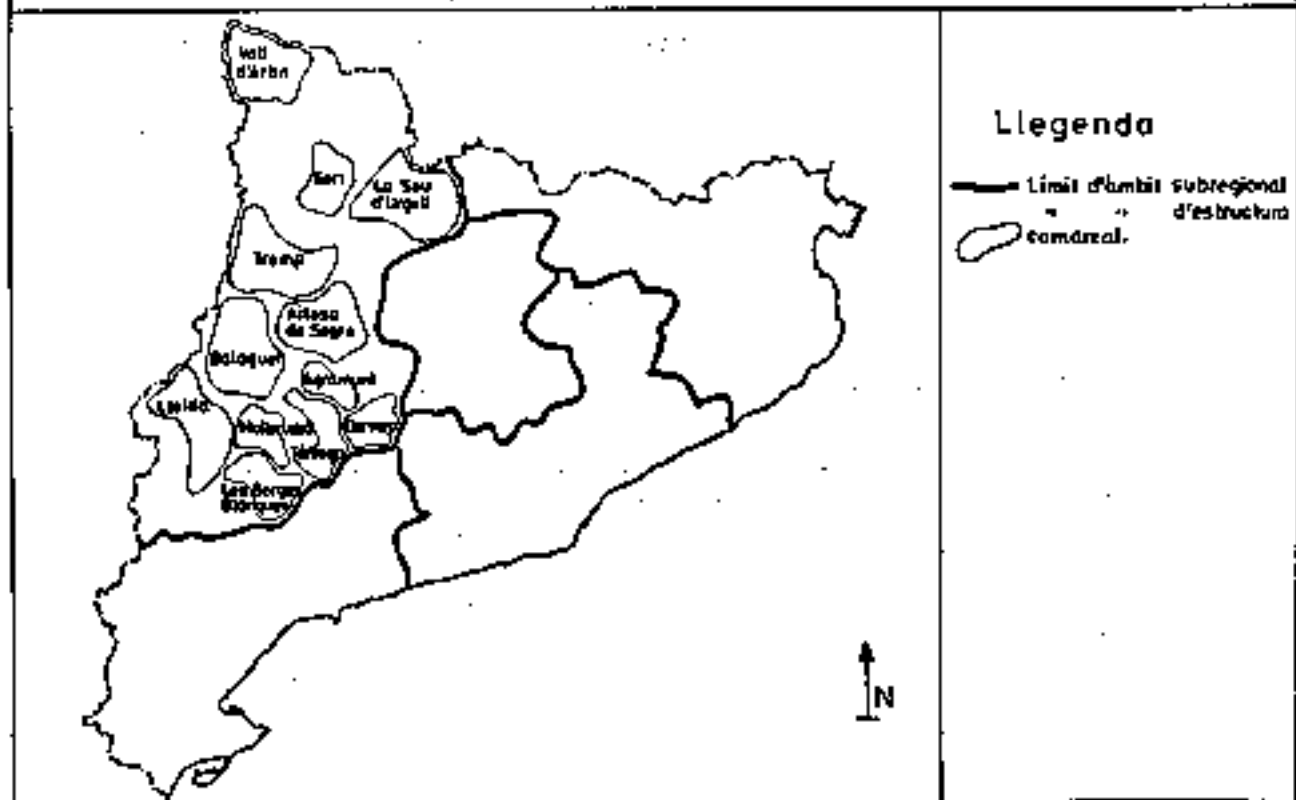
c) *Territoris d'estructura comarcal*: són aquelles entitats territorials en les quals és determinant l'activitat integradora d'un nucli i en les quals els altres nuclis que en formen part mantenen amb la capital una relació feble però directa, i prèvia a qualsevol altra relació amb nuclis exteriors. De fet, equival al sistema urbà en àmbits de poblament dispersa.

d) *Subsistemes metropolitans*: unitats territorials incloses en sistemes metropolitans clars i que, per tant, mantenen relacions de residència-treball i de aerveis amb les seves respectives capitals.

Al mapa 10.3 pot veure de manera gràfica la interpretació de l'estructura territorial de Catalunya segons l'estudi Casassas-Clusa.

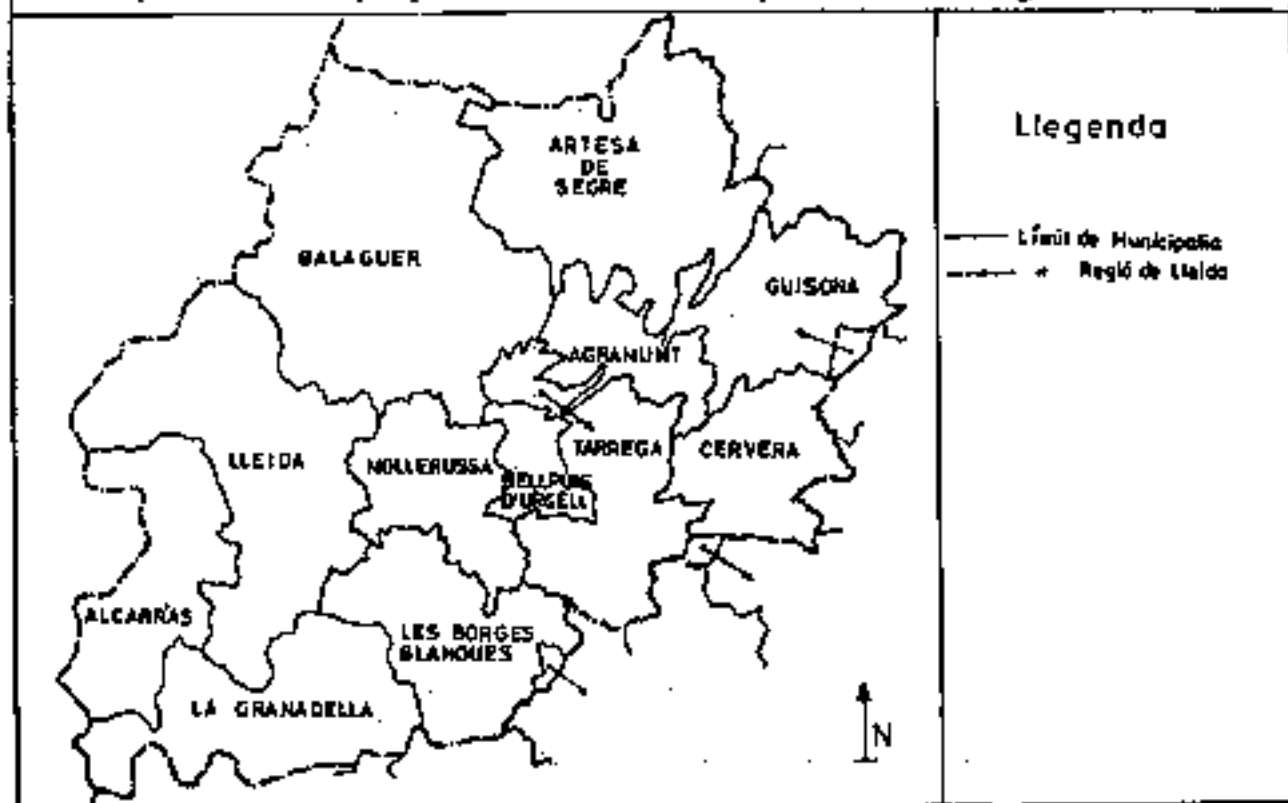
El mapa reflecteix els cinc àmbits subregionals definits, corresponents, a grans trets, a les capitallats de Barcelona (sistema metropolità), Lleida, Tarragona-Reus, Girona

Mapa 10.3. La interpretació de l'organització territorial de Catalunya segons Casassas-Clusa

Font: CASASSAS, Ll. i CLUSA, J.: L'organització territorial de Catalunya. Barcelona, 1981.

Mapa 10.4. La proposta de les municipals a la regió de Lleida

Font: CASASSAS, Ll. i CLUSA, J.: L'organització territorial de Catalunya. Barcelona, 1981.

i Manresa, les quals, en el capítol de propostes, són anomenades àrees d'administració territorial de Catalunya.

Tots els municipis de Catalunya queden inclosos dins d'alguna de les quatre estructures territorials definides anteriorment. Els resultats que més interessin són, sens dubte, els que fan referència a la regió de Lleida, a la qual, l'estudi Casassas-Clusa, detecta els següents elements estructurals:

- a) Sistemes urbans de Lleida, Balaguer i Tàrraga.
- b) Sistemes d'estructura comarcal de Cervera, les Borges Blanques, Mollerussa, Agramunt i Artesa de Segre.
- c) Àrees sense centres clars de Bellpuig d'Urgell, la Granadella, Guissona i Alcarràs.

De fet, l'estudi detecta els elements configuradors de la xarxa urbana regional, constituïda per les cinc capitals comarcals reconegudes, Lleida, Balaguer, Tàrraga, Cervera i les Borges Blanques, juntament amb un nombre reduït d'altres centres urbans amb àrea d'influència, com Mollerussa, Agramunt i Artesa de Segre.

Una vegada realitzada l'anàlisi de l'organització territorial, l'estudi proposa una divisió administrativa en 127 municipalitats, enteses com a agrupacions de municipis que han de permetre el govern i gestió de les competències que els siguin assignades, com a òrgans de l'Administració Local, i l'exercici, per delegació, de moltes de les competències de la Generalitat. L'estudi Casassas-Clusa proposa, bàsicament, una millora de l'operativitat de l'administració municipal, creant entitats grans i eficients.

Evidentment l'estudi Casassas-Clusa no arranca de cap visió a priori sobre la divisió administrativa futura, sinó que analitza l'organització territorial sobreposant-hi l'anàlisi funcional dels diferents tipus de serveis, per arribar a una divisió completament original basada, sobretot, en la xarxa urbana catalana, és a dir, en l'entramat de petites ciutats i vil·les que organitzen el territori. La divergència principal amb les anàlisis de tipus comarcal cal buscar-la en els líders més baixos per a considerar l'existència d'àrees funcionals.

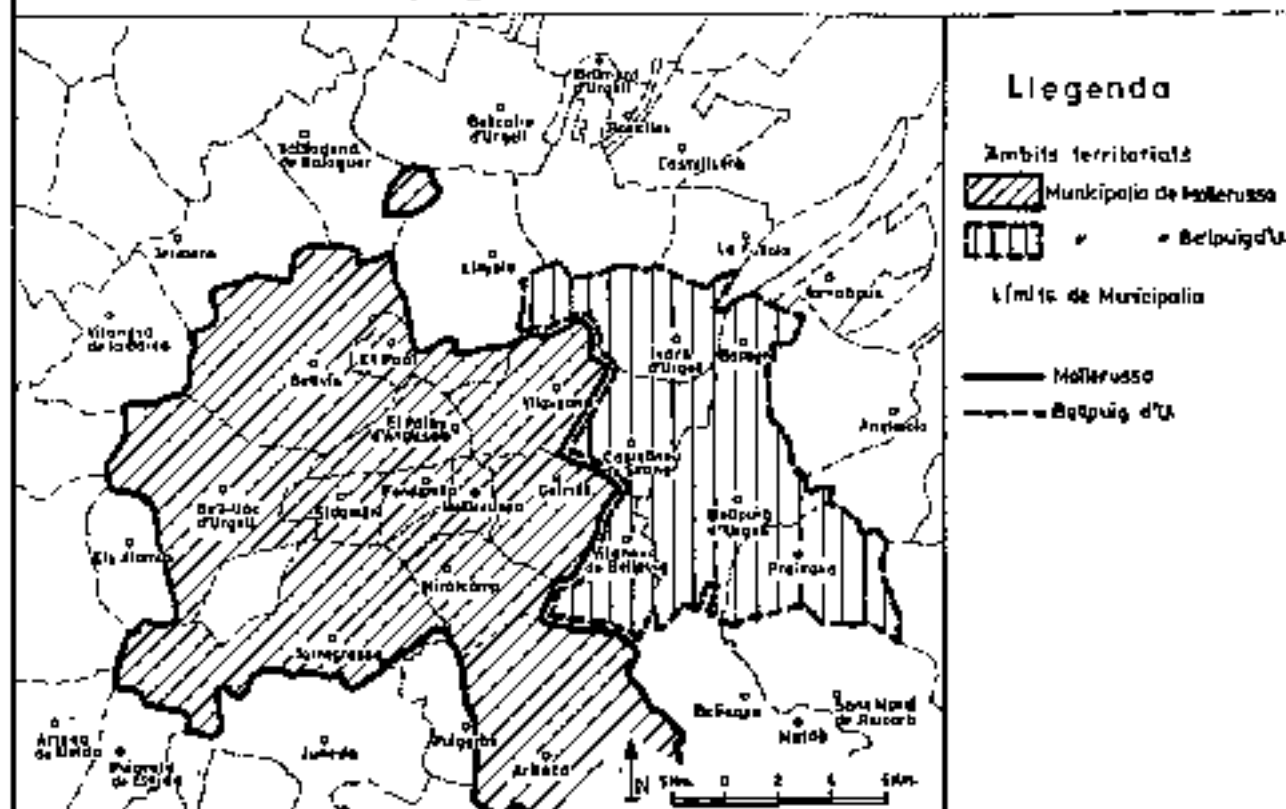
La proposta Casassas-Clusa divideix la regió de Lleida en un total de 12 municipalitats, amb capitals a Lleida, Balaguer, Tàrraga, Cervera, les Borges Blanques, Mollerussa, Artesa de Segre, Agramunt, Guissona, Bellpuig d'Urgell, Alcarràs i la Granadella. Al mapa 10.4 pot veure's de manera gràfica la distribució territorial de les municipalitats proposades.

La proposta de les municipalitats es recolza en la xarxa urbana regional, reconeixent l'existència de nuclis amb àrees d'influència pròpies; ultra les cinc comarques reconegudes i el cas més acceptat de Mollerussa, Artesa de Segre, Guissona i Agramunt apareixen també com a centres urbans aglutinadors d'un determinat territori. La proposta considera, també, l'existència d'espais homogenis sense cap centre aglutinador, com és el cas de les Garrigues Altes, amb capitalitat hipotètica a la Granadella.

Segons aquesta proposta, la Plana d'Urgell queda dividida entre les municipalitats de Balaguer, Lleida, Tàrraga, les Borges Blanques, Mollerussa i Bellpuig d'Urgell; de fet, aquestes dues darreres n'aglutinen una bona part, amb uns àmbits territorials recollits al mapa 10.5.

La proposta de les municipalitats queda molt allunyada de la divisió comarcal reconeguda, ja que passa de 5 a 12 unitats territorials. Tanmateix, té el mèrit de reconèixer l'existència d'una trama urbana amb una complexitat territorial superior a la que presuposa l'existència de cinc comarques amb capitals ben definides. Suposa, també, el reconeixement del paper aglutinador sobre un determinat territori de nuclis urbans com Mollerussa i Bellpuig d'Urgell. La municipalitat de Mollerussa abastaria un total de 13 municipi-

Mapa 10.5. L'àmbit territorial de les municipals de Mollerussa i Bellpuig

Font: CASASSAS, L. i CLUSA, J.: L'organització territorial de Catalunya. Barcelona, 1981.

pls, amb un total de 24.264 habitants, mentre que la de Bellpuig d'Urgell n'aplegaria un total de 6, amb 9.250 habitants.

10.3.2. La delimitació d'àrees funcionals segons l'estudi de l'Institut Universitari d'Estudis Territorials

L'any 1971 es constituí el Grup d'Estudis Territorials, el qual es plantejà un estudi exhaustiu sobre la delimitació d'àrees funcionals a Catalunya. Posteriorment, l'any 1978, es constituí l'Institut Universitari d'Estudis Territorials, dins del marc del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, el qual suposava una ampliació de l'equip inicial. En una comunicació presentada al col·loqui sobre la divisió territorial de Catalunya, organitzat per la Fundació Bofill, l'any 1979, s'explicava l'objectiu de l'estudi:¹

«L'objectiu del treball sobre la delimitació d'àrees funcionals que, iniciat pel Grup d'Estudis Territorials, porta a terme ara l'Institut Universitari d'Estudis Territorials, el Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, és fonamentalment l'estudi de les relacions funcionals entre les localitats i l'estructuració del territori que se'n desprèn...».

1. Veure Institut Universitari d'Estudis Territorials; «Estudi de delimitació de les àrees funcionals de Catalunya: avenç de treball», a LLUCH, E. i NELLÓ, O.: *El debat de la divisió territorial. Edició d'estudis, propostes i documents*, 1981, op. cit., pàg. 417-433.

«El coneixement de les relacions entre la localitat i els àmbits que es configuren semblaria el pas previ a l'establiment d'una nova divisió territorial, i ena aembla imprescindible si es pretén que aquesta respongui a realitats viscudes i sigui sentida com a pròpia pels ciutadans i no com una imposició artificial».

L'objectiu de l'estudi no pot ser més concret: analitzar l'organització territorial de Catalunya per tal de donar criteris per a una nova divisió territorial adequada als temps moderns. L'anàlisi de l'organització territorial es concretava, sobretot, en la delimitació de les àrees d'influència dels diferents nuclis urbans, així com llurs interrelacions jeràrquiques. Aquest estudi, molt possiblement per la seva voluntat globalitzadora, ha estat aturat alguns anys, però finalment s'ha traduït en uns resultats concrets dins de les Tesis Doctorals dels professors Pau Alagre i Pilar Riera.

La professora Pilar Riera arriba a establir una jerarquia urbana de Catalunya, amb sis esglons jeràrquics, dels quals serà interessant referir-se als quatre primers, que són els que tenen veritable incidència sobre l'organització territorial i poden ser recollits dins de la proposta d'una nova divisió comarcal.

1. Barcelona és la capital indiscutible del territori català, ocupant, per tant, el primer esgló de la jerarquia urbana.

2. Hi ha un segon grup de capitals regionals, caracteritzades per un nombre important de funcions urbanes. Aquests nuclis amb funcions regionals acostumen a aglutinar un territori gran, però es pot donar també el cas d'un nucli amb funcions regionals i sense un territori equivalent. Dins de la regió de Lleida hi ha un exemple de cada cas. La ciutat de Lleida és una capital regional que aglutina un territori molt extens, mentre que la ciutat de Tàrraga, sempre segons l'estudi de Pilar Riera, és també un nucli amb funcions regionals, però sense una àrea d'influència equivalent; és a dir, Tàrraga, tot i estar a l'esgló dels nuclis regionals, tindria una àrea d'influència d'àmbit comarcal.

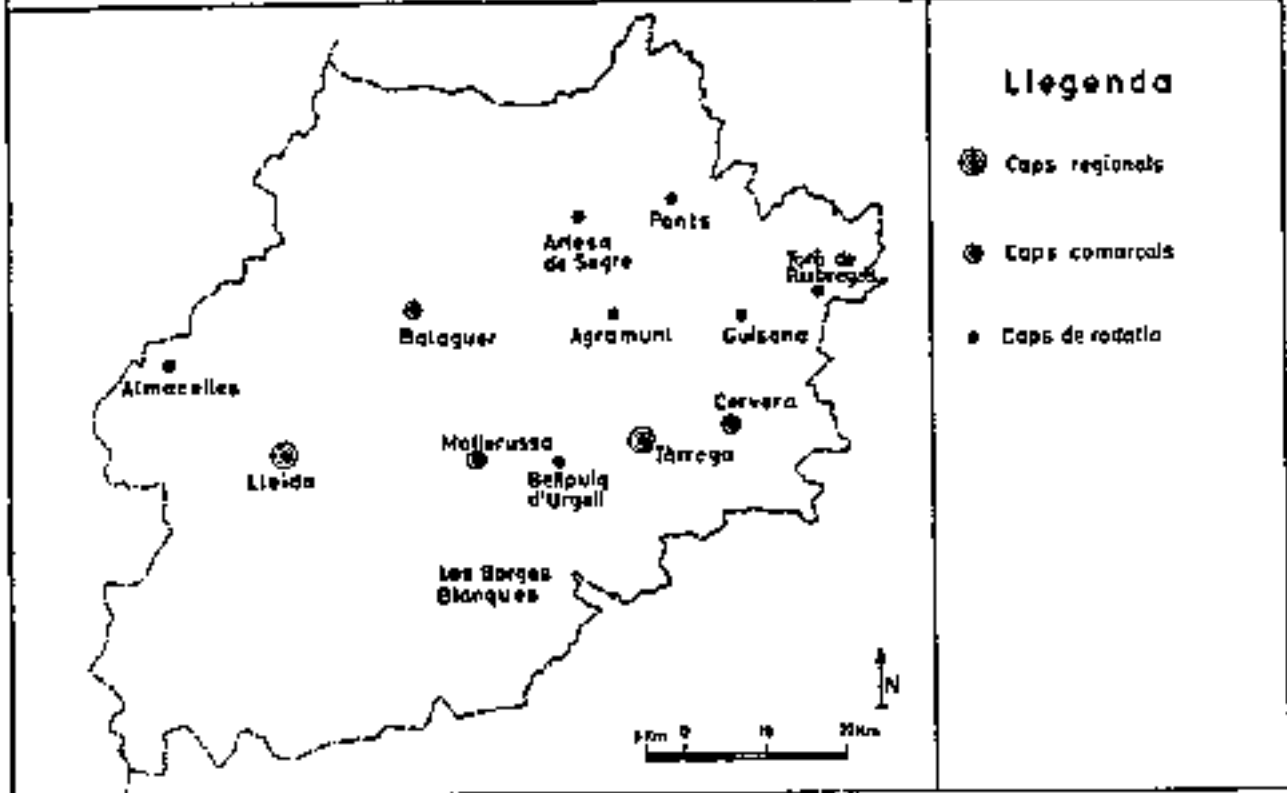
3. En el tercer esgló hi ha les capitals comercials, caracteritzades, també, per un determinat nombre de funcions urbanes. Dins de la regió de Lleida es detecten tres centres comarcals, corresponents a les ciutats de Balaguer, Mollerussa i Cervera. Aquest estudi no accepta les capitals de les comarques establertes per la Ponència, sinó que arriba a les seves pròpies conclusions sobre quins són els veritables nuclis amb funcions comercials i aglutinadors d'un determinat àmbit territorial. Ja s'ha dit que Tàrraga tindria funcions de caràcter regional, però aglutinaria solament un territori d'àmbit comarcal, quedant sota l'òrbita de la ciutat de Lleida, organitzadora de tot l'espai regional.

4. Un quart esgló està constituït pel que l'estudi anomena caps de rodalia, caracteritzats, també, per un determinat nombre de funcions urbanes i organitzadores, normalment, d'un territori, tot i que poden trobar-se nuclis amb funcions pròpies de cap de rodalia, però sense una àrea d'influència precisa. A la regió de Lleida, l'estudi detecta 8 caps de rodalia: Bellpuig d'Urgell, las Borges Blanques, Guissona, Agramunt, Artesa de Segre, Ponts, Torà i Almacellas. Bellpuig d'Urgell podria ser un exemple de nucli amb funcions de cap de rodalia, però sense àrea d'influència clara. Al mapa 10.6 pot veure's la jerarquia urbana de la regió de Lleida segons aquest estudi.

És interessant veure les grans similituds entre els resultats d'aquest estudi i la jerarquia urbana segons activitats terciàries establerta al capítol 8. Malgrat alguna petita diferència, com al fet de que a l'estudi de Pilar Riera Tàrraga apareix com a centre regional, els dos treballs són força coincidents en la definició de quatre nuclis urbans de segon ordre: Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i Cervera, que Pilar Riera anomena com a caps comarcals. Els dos estudis no fan sinó recollir la pròpia dinàmica urbana, identificant els nuclis amb veritables funcions comercials, entre els quals es troba, sense dubte, la ciutat de Mollerussa.

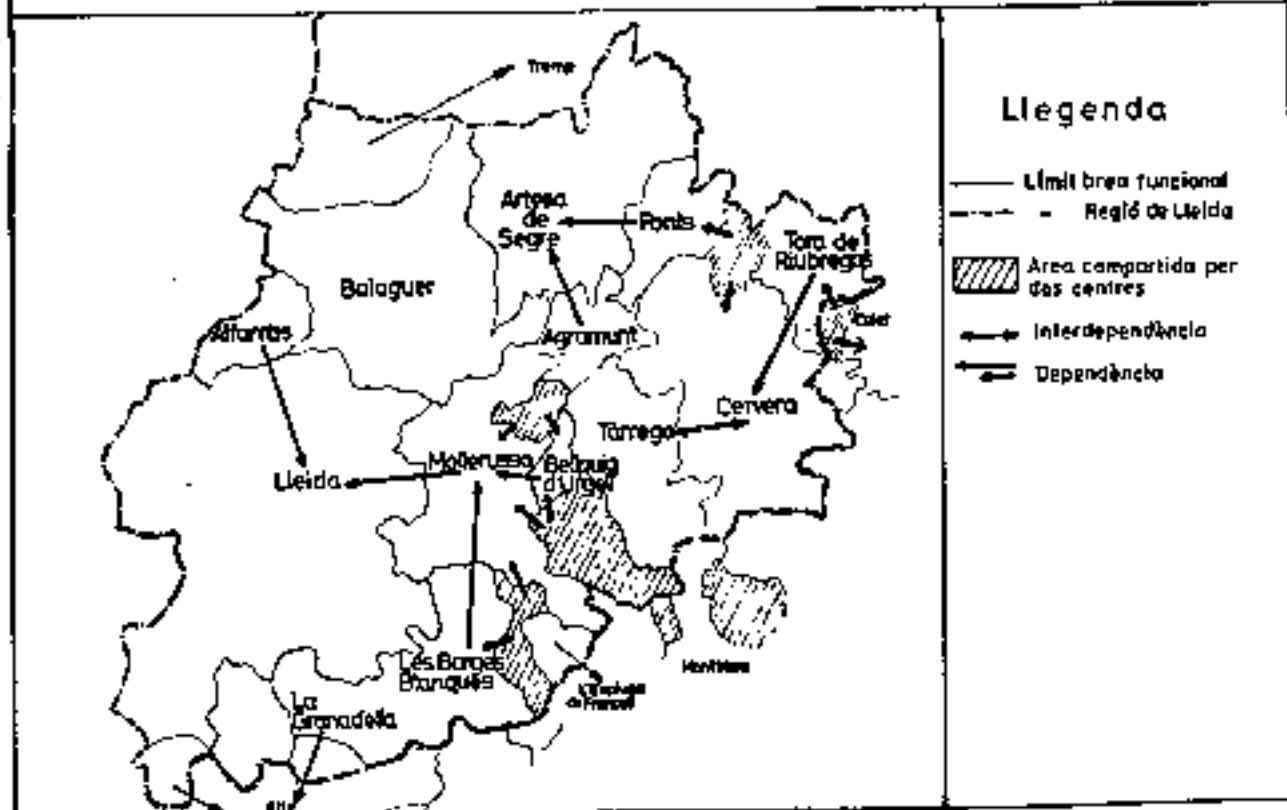
Dins del tercer esgló, que Pilar Riera anomena caps de rodalia, hi ha també una coincidència total, exceptuant solament el cas de Torà de Riubregós. La resta de nuclis

Mapa 10.6. La jerarquia urbana segons l'estudi de l'Institut Universitari d'Estudis Territorials

Font: Tesi Doctoral Pilar Riera.

Mapa 10.7. Els centres d'atracció de la regió de Lleida segons l'estudi de Tomàs Aluja

Font: ALUJA, T.: Determinació dels centres d'atracció i llur zona d'influència en funció dels equipaments municipals. Barcelona, 1983.

d'aquest esglaió, entre els quals es troba Bellpuig d'Urgell, completen la xarxa urbana de la regió de Lleida.

10.3.3. Un mètode informatitzat de delimitació d'àrees funcionals: l'estudi del professor Tomàs Aluja

Un dels estudis més recents sobre l'organització territorial de Catalunya és el del professor Tomàs Aluja, el qual aplica un algoritme de determinació d'àrees d'influència en funció de les dotacions en equipaments municipals.¹ Al mapa 10.7 es poden veure els resultats obtinguts per a la regió de Lleida.

La regió de Lleida apareix dividida en 13 àrees funcionals, no totes de la mateixa importància. A més de les cinc capitals comarcals reconegudes i de Mollerussa, l'estudi detecta altres nuclis de població amb una determinada àrea d'influència: Artesa de Segre, Ponts, Agramunt, Bellpuig d'Urgell, Alfarràs, Torà de Riubrogós i la Granadella, aquests dos darrers de característiques clarament rurals.

L'estudi considera, també, l'existència de relacions de dependència entre els diferents nuclis. Els resultats s'aparten quelcom dels altres estudis sobre organització territorial. No és sorprenent la dependència de Ponts respecte d'Artesa de Segre, però ho és més la d'Agramunt, nucli que normalment es considera vinculat a Tàrraga. Tampoc no és gens freqüent parlar d'interdependència entre Tàrraga i Cervera, ja que, en la majoria dels casos, es considera que aquesta darrera ciutat és dependent de la primera.

Dins de la Plana d'Urgell també s'obtenen alguns resultats quelcom sorprenents, com la dependència de Bellpuig d'Urgell respecte de Mollerussa, quan habitualment es considera més lligat a Tàrraga. L'estudi també estableix una certa dependència de les Borges Blanques respecte de la ciutat de Mollerussa, la qual, a la vegada, és dependent de la capital regional.

Aquest estudi arriba a precisar el nombre de municipis, juntament amb la seva població i la seva superfície, que componen l'àrea d'influència de cadascun dels centres d'atracció de la regió, xifres que poden veure's al quadre següent. Cal precisar que en els casos d'una àrea compartida per dos centres els municipis es comptabilitzen per partida doble, la qual cosa fa que les xifres totals, tant de nombre de municipis, com de població i superfície, siguin superiors a les de la regió.

Centre	Dependent de	N.º municipis	Població total	Superfície total
Borges Blanques	Mollerussa	9	13.885	393'04 km.²
La Granadella	Flix	2	1.901	133'90 "
Alfarràs	Lleida	4	20.017	216'17 "
Artesa de Segre	—	9	24.404	780'85 "
Balaguer	—	8	19.875	607'82 "
Ponts	Artesa	4	3.542	217'29 "
Cervera	Tàrraga (Interdep.)	23	31.005	834'90 "
Torà	Cervera	3	2.127	199'91 "
Lleida	—	43	162.109	1.433'11 "
Mollerussa	Lleida	35	60.816	920'67 "

1. ALUJA, Tomàs: *Determinació dels centres d'atracció i llur zona d'influència en funció dels equipaments municipals* a LLUCH, E. I NELLÓ, O.: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents*, 1984, op. cit., pàgs. 837-883.

Centre	Dependent de	N.º municipis	Població total	Superfície total
Agramunt	Artasa	2	5.199	128'43
Ballpuig	Mollerussa	10	22.213	337'91
Tàrraga	Cervera (Interdep.)	11	25.266	509'68

Font: LLUCH, E. i NEL·LO, O.: *El debat de la divisió territorial. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, 1984, op. cit., pàgs. 862-863.

Aquest estudi és, molt probablement, excessivament generós amb la ciutat de Mollerussa, sens dubte, per trobar-se al centre geomètric de la regió, a la que adjudica una àrea d'influència de 35 municipis i 60.816 habitants, la segona en importància després de Lleida.

10.3.4. Els centres secundaris de la regió de Lleida segons el geògraf René Perrin¹

Un dels treballs pioners sobre l'organització territorial de la regió de Lleida és, sens dubte, el del geògraf francès René Perrin, el qual estableix una tipologia de centres secundaris, distingint entre centres amb dominant industrial, centres amb dominant comercial, centres «comarcals» poc dinàmics i nous centres urbans sorgits d'una agricultura desenvolupada. Dins dels centres comercials inclou les ciutats de Balaguer i Tàrraga, mentre que Cervera, les Borges Blanques i Agramunt entren dins dels centres «comarcals» poc dinàmics. Mollerussa i Almacelles són els dos nous centres urbans basats en el desenvolupament agrari.

1. PERRIN, R.: *Les centres secondaires de la région de Lérida*, Præfata representada al 84th Congrès National de Sociétés Savantes. Paris, 1969. Recollit a LLUCH, E. i NEL·LO, O.: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*, 1984, op. cit., pàgs. 808-839.

CONCLUSIONS

1. La voluntat comarcal del Pla d'Urgell

La divisió comarcal elaborada i aprovada per la Ponència i Comissió d'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya, l'octubre de 1932, provocà, ten bon punt fou coneguda, el rebuig per part de les viles que no veien recollides les seves aspiracions d'esdevenir cap de comarca i per part dels municipis, en general, que no s'identificaven amb la comarca que se'ls atribuï. A les Terres de Ponent, la insatisfacció fou especialment sentida a Mollerussa, Bellpuig d'Urgell i els pobles dels seus encontorns, que veien com la comarca natural de l'Urgell o Pla d'Urgell era migpartida i repartida en quatre comarques diferents: el Segrià, les Garrigues, la Noguera i el mateix Urgell. La insatisfacció fou especialment manifesta pel fet que la comarca d'Urgell definida incloïa només una petita part dels municipis que es consideraven com a Urgell i els ajuntava amb un bon grapat de municipis que no es consideraven d'aquesta comarca.

La premsa local de Bellpuig d'Urgell («Lo Prugoner d'Urgell») i Mollerussa («La Veu d'Urgell») recollí, durant els anys 1933 i 1934, el malestar creat per la divisió comarcal proposada per la Ponència. Aquest descontent es veu també reflectit en les actes dels consistoris respectius, que promoqueren diverses reunions amb els pobles veïns per a oposar-se a la divisió comarcal creada i proposar-ne una altra. Les circumstàncies polítiques feren que el debat comarcal s'esmortés durant l'any 1934 i després ja no tornaria a tenir la intensitat d'abans. Amb tot, la documentació de 1937, en uns moments que la divisió comarcal era oficialment vigent, enregistra encara les gestions de l'Ajuntament de Mollerussa encaminades al reconeixement de la comarca del «Pla d'Urgell», el qual es considerava imminent.

Amb l'adveniment del general Franco quedava derogat l'Estatut i quedaven derogades les comarques, de manera que caldria esperar molt temps per tal que es reprengués el debat comarcal. Diferents organismes de l'Administració franquista feren referència a les comarques i proposaren divisions comarcals; però les comarques no apareixeran en cap Butlletí de l'Estat, ni tindran cap repercussió pràctica, i no cal dir que les comarques proposades no tenien res a veure amb la divisió comarcal de 1932. Tot i que a la província de Lleida existeix una proposta prematura de divisió comarcal l'any 1947 («Plan de Orde-

nació Econòmico-Social Sindical de la Província de Lèrida. Anteproyecto»), les propostes comarcalistes de l'Administració franquista es desenvolupen els anys 1960, quan es vol racionalitzar algunes actuacions a través d'un àmbit intermediari entre el municipi i la província. Alguns serveis de l'Administració, com les delegacions de l'Organització Sindical, els Instituts de Batxillerat o el Servei d'Extensió Agrària, es conceberan, també, sobre un àmbit comarcal, però la seva implantació real no respongué a cap plantejament previ precís.

La repercussió pública de les propostes comarcalistes de l'Administració franquista fou, altrament, molt escassa. En alguns casos donà origen, però, a una revifalla d'algunes aspiracions comarcalistes locals i de les picabaralles escadusseres entre els notables d'alguns centres amb pretensions de cap de comarca. Aquí s'emmarca, per exemple, la contesa que, en alguns moments, es dona entre Mollerussa i Tàrraga per la capitalitat de l'Urgell o Pla d'Urgell. En aquestes conteses es forma un dels defensors més coneguts de la capitalitat de Mollerussa, el corresponent del diari «La Mañana» de Lleida, Miquel Polo Silvestre. El senyor Miquel Polo Silvestre, que encara avui manifesta periòdicament la seva opinió a la premsa, ha arribat a publicar prop de 700 articles reivindicant la capitalitat de Mollerussa i la comarca de l'Urgell.

Molta més repercussió popular que els intents comarcalistes de l'Administració franquista tingueren les obres de divulgació que prenen les comarques de 1932 com a referència. Així, a principi de 1960 apareixia la *Geografia de Catalunya*, dirigida pel professor Lluís Solé i Sabarís i editada per l'editorial Aedos, que va tenir la col·laboració de tots els estudiosos de la geografia del moment i presentà sistemàticament la realitat geogràfica de les comarques catalanes. Aquesta obra, que tingué una notable acollida, i d'altres de més breus que s'anaren succeint contribuïren a divulgar les comarques de 1932, que gaudien del segell de prestigi dels estudiosos i oferien una marca indubtable de catalanitat.

Les organitzacions populars i democràtiques que, a finals dels anys 60 i a principis dels 70, havien d'anar apareixent en el medi rural (amb retard en relació a les ciutats per les circumstàncies especials de la repressió als pobles), centraven forçosament la seva atenció cap a la divisió comarcal de 1932 a l'hora d'agrupar-se a nivell supramunicipal. Altrament, la divisió comarcal de 1932 formava part del conjunt de propostes i aspiracions en les quals cristallitzava l'oposició catalana al règim franquista.

Les associacions més o menys populars i democràtiques de les terres de l'Urgell no s'organitzaren, malgrat tot, dins l'àmbit que la divisió de 1932 conferia a la comarca d'Urgell, sinó dins l'àmbit d'allò que popularment es considerava com a Urgell. Això no representava cap rebuig explícit a la divisió de 1932, sinó que era la manifestació natural dels vincles i afinitats que unien la gent del país. A principis dels 70, les trobades de la Joventut d'Acció Rural Catòlica depassaren a la comarca el mateix àmbit del bisbat d'Urgell, i hi participaren pobles veïns d'altres bisbats. Els grups sardanistes de la comarca es trobaven amb freqüència i constituïren, el 1972, l'Aplec d'Urgell al Castell del Remai, que fins avui es va celebrant el primer de maig. Els Clubs de Joves s'agruparen també en una Coordinadora per a intercanviar experiències i organitzar activitats conjuntes. En cap d'aquestes agrupacions participaren pobles a l'est de Bellpuig d'Urgell, al nord de la serra d'Almenara, a l'oest de Bell-lloc d'Urgell i al sud de Miralcamp.

De la Coordinadora de Joves havia de sortir el Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a l'Urgell, que organitzaria algunes activitats de promoció del Congrés i mantindria contactes amb l'organització central d'aquest. Una representació de la comarca participà, amb força assiduïtat, en els treballs de l'Àmbit VIII d'Ordenació del Territori i presentà una Ponència a l'Assemblea del 14 de novembre de 1976, celebrada a la Seu d'Urgell, sobre el tema de la Divisió Comarcal. L'àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana representa el punt culminant dels debats teòrics sobre la divisió territorial i, des de l'U-

gell, hom féu saber el punt de vista oposat a la divisió comarcal establerta el 1932 en aquestes terres.

A part de la Ponència de carre més aviat teòric presentada a l'Assemblea de l'Àmbit d'Ordenació del Territori, celebrada a la Seu d'Urgell, es presentaren al Congrés de Cultura Catalana tres ponències que feien referència concreta a la inadequació de la divisió comarcal de 1932 i la necessitat d'una nova comarca que reconagués la identitat popular de l'Urgell o Pla d'Urgell. En el debat del Projecte de Resolucions de l'Àmbit, celebrat a Tàrraga el 17 d'abril de 1977, Ramon Angli i Escolà, de Tàrraga, presentà el treball *Tàrraga i la comarca d'Urgell dins la gran plenura urgellonesa*. El Secretariat del Congrés de Cultura Catalana a Mollerussa presentà una Ponència a la Jornada Intercomarcal de Difusió i Debat de les Resolucions de l'Àmbit VIII, celebrada el 4 de desembre de 1977 a Mollerussa, que seria pràcticament reproduïda en un article signat per Gaspar Felu i Montfort en el programa de la Fira de Sant Jusap de 1978. Finalment, hi hauria una aportació de Miquel Polo Silvestre a les Resolucions Finals de l'Àmbit, que no seria recollida en cap publicació.

Mentre apareixien els informes elaborats dins del Congrés de Cultura Catalana, prossegua la formació de noves organitzacions democràtiques d'àmbit comarcal, que continuaven prenent com a referència la comarca natural de l'Urgell. Així, es creava l'Assemblea de Catalunya a l'Urgell, que desenvolupà algunes accions reivindicatives. I, sobretot, es constituïa la Unió de Pagesos de l'Urgell, que, entre 1977 i 1978, constituïria el punt de confluència de la majoria de pagesos de l'Urgell. La Unió de Pagesos de l'Urgell abastava i abasta encara avui, tots els pobles situats entre Tèrmens i Vilagrassa i entre Torregrossa i Bellmunt d'Urgell.

La reivindicació de la identitat comarcal adquiriria, però, una nova dimensió amb la presa de posició dels nous ajuntaments democràtics, el 1978. Les primeres eleccions municipals democràtiques obrien pas als ajuntaments a components de les organitzacions democràtiques i aquestes es plantejaren immediatament la necessitat d'intercanviar experiències i d'abordar d'una manera mancomunada moltes de les necessitats que els ajuntaments no podien satisfer individualment. Així, neixia el Consell Comarcal de l'Urgell, el 1979.

El Consell Comarcal de l'Urgell agrupà pràcticament el mateix nombre de municipis que integrava la Unió de Pagesos comarcal. Els municipis integrants del Consell es plantejaren d'abordar conjuntament alguns serveis, com la recollida d'escombraries, la cartografia municipal, l'elaboració de projectes tècnics, els serveis escolars i altres, que no abocarien, però, a cap resultat pràctic. Després de contactes amb el conseller de Governació i el mateix president de la Generalitat, i vista la impossibilitat de donar un reconeixement legal al Consell Comarcal, els ajuntaments optaren per constituir una Mancomunitat de Serveis; però les discrepàncies a l'hora de redactar els estatuts impediron, també, que la Mancomunitat tirés endavant. Resultat indirecte, en tot cas, dels plans del Consell Comarcal de l'Urgell fou la instal·lació de l'emissora de Ràdio Ponent, la primera en català de les terres de Ponent, situada inicialment i fins fa poc a Miralcamp, i que cobreix tot el radi de la regió de Lleida (Segrià, Garrigues, Urgell, Segarra i Noguera).

Cinc anys després de la dissolució del Consell Comarcal de l'Urgell, i coincidint amb les primeres propostes de Llei d'Organització Territorial de Catalunya, els alcaldes de l'Urgell reprenen els contactes entre ells. L'objectiu dels municipis és ara ja d'obtenir el reconeixement com a comarca en les propostes d'organització territorial i, més concretament, la Llei d'Organització Comarcal. Els ajuntaments adherits a través d'un acord del Plé a la proposta de «comarca del Pla d'Urgell» són actualment setze, un nombre inferior al d'ajuntaments que havien estat associats al Consell Comarcal de l'Urgell. Queda, en tot cas, alguns municipis que no s'han pronunciat decididament.

El dubte més important en relació a la nova comarca proposada és la voluntat de l'Ajuntament de Bellpuig d'Urgell, a la qual va unida la de l'Ajuntament de Preixana. L'A-

Juntament de Bellpuig d'Urgell ha tingut tradicionalment aspiracions de cap de comarca; només fa tres anys hom proposava, des de Bellpuig d'Urgell, la comarca del «Centre-Urgell», amb capital a Bellpuig. Però la població sembla reconèixer avui que el seu escàs potencial demogràfic i la seva reduïda àrea d'influència no fan gaire justificable la creació d'una nova comarca. En aquestes circumstàncies, el Consistori encara no s'ha pronunciat clarament.

De les organitzacions socials que configuren la vida social de les contrades urgellenques i de la voluntat repetidament expressada per la població local, un fet queda clar: la pervivència de la comarca natural de l'Urgell i la identificació elemental de la població amb aquesta comarca. Aquest és l'argument fonamental que els urgellenques han utilitzat per a demanar la revisió de la delimitació comarcal de 1932. Aquest no és certament l'únic argument, tot i que la identitat com a «comarca natural» ja implica un seguit d'elements prou importants i que no sempre es tenen en compte.

2. La formació de l'Urgell o Pla d'Urgell com a comarca popular

La identitat de l'Urgell o Pla d'Urgell o Plana d'Urgell (els tres noms es troben utilitzats indistintament), com a comarca natural no és, ni de bon tros, un fet recent i això pot ser una primera explicació de la pervivència de la voluntat comarcal i dels signes d'identitat propis.

La història del país es perd més enllà de la reconquesta, quan ja la documentació existent no permet descobrir els lligams culturals que hi podia haver en una àrea com l'Urgell. Amb tot, els documents apunten ja una certa personalitat diferenciada de les terres urgellenques; és el que els àrabs anomenen Mascançà. Amb uns límits que les referències existents no permeten precisar, però que dourien ser inferiors als de l'Urgell posterior, al Mascançà apareix, ja en la documentació àrab i immediata a la reconquesta, com a un espai singularment difícil i ruda per a l'home, on ja destacava, però, la producció de cereals.

De l'any en què es produeixen els primers intents d'assentaments cristians fins a l'any de la conquesta definitiva de Lleida (1149), passa tot un llarg període durant el qual l'Urgell serà terra de frontera. Això no significa una situació continuada d'inseguretat, d'assentaments poc consolidats i d'activitat agrària reduïda, però sí que el país sembla recordar, en alguns moments, el desert. Aquestes circumstàncies determinaran un tipus particular d'assentaments, amb uns nuclis més poblats i uns masos fortificats que seran l'origen de nuclis de població actuals o desapareixeran. Conreadors i pobles disposaran també de franquícies, sistema que contrastarà amb l'organització social de la «Catalunya Vella».

Aquesta imatge perviurà encara molts anys després d'assegurada la reconquesta: ara es relaciona, però, més aviat, amb les dificultats pròpies del medi natural, perquè la manca d'aigua fa perillar i malmet contínuament les collites. La secada douria ser, de ben segur, un dels elements que més contribuï a marcar els signes d'identitat de l'Urgell. La documentació existent assenyalava repetidament els problemes deguts a la secada i els diversos santuaris que s'estableixen dins l'Urgell o en els ombrats veïns reben periòdicament les advocacions per a provocar les pluges. A l'Urgell, que havia de veure com les collites de cereal dels secans veïns anaven enrayant i les seves homes tenien «un any bo de cada deu», les esperances del reg apareixen també de bona hora; una carta de l'hereu del regne, Jaume II, dona fe, ja al segle XIV, de la voluntat de construir un canal.

Tampoc no es pot passar pel alt allò que hauria de representar la reconquesta per al país: primer de tot, el nom. La Casa d'Urgell havia de conquerir només la part nord dels plans de la regió de Lleida en barrar-li el pas, pel sud, la Casa de Barcelona, que conqueriria la ciutat de Lleida. El nom d'Urgell faria, però, fortuna, i en dos segles (del XII al XIV), passaria a designar tota la plana situada a l'esquerra del riu Segre, depassant els

límits del propi comtat d'Urgell, desaparegut l'any 1413. Molt probablement serien el mateix sentit de predomini i la funció assimiladora assumida per la Casa de Barcelona i pel bisbat de Vic que l'acompanya, els qui explicarien l'extensió del nom.

Sigui com sigui, els documents que romanen de la baixa Edat Mitjana no permeten afirmar amb exactitud quins serien els límits d'aquest Urgell referenciat al segle XIV. Es deuria entendre com a Urgell una àrea relativament vasta i força imprecisa que compraria una gran part de les planes occidentals catalanes i això pot explicar l'aparició de topònims com ara el de Montcler d'Urgell, població al nord d'Agramunt.

De fet, des de Barcelona o altres àrees allunyades, i fins a èpoques ben recents, hom ha parlat sovint de l'Urgell referint-se, sense gaire precisió, a la vasta zona compresa entre Ponts-Balaguer-Llaida-Vinaixa-Cerverà. Aquesta àrea no deuria apartar-se massa de l'Urgell descrit com a graner de Barcelona o de Catalunya. Per altra part, i fins a la popularització de la divisió provincial, el nom d'Urgell serà el topònim més celebrat de les comarques interiors de Catalunya, i s'utilitzarà alguns cops, per a referir-se de manera genèrica i poc precisa al conjunt de la regió de Llida.

En tot cas, la denominació d'Urgell s'anirà concretant amb el temps i, en el segle XVII, coincidint amb una evolució que és força general a Catalunya, els límits i la identificació del topònim amb el fet comarcal apareixen prou clars. La documentació escrita de l'època diferencia ja l'Urgell de les comarques veïnes i el mateix es descobreix en la cartografia, tot i que no se'n precisin els límits. L'Urgell s'identifica cada cop més amb la plana situada al sud de la serra d'Almenara, entre el riu Segre i els primers contraforts de la Segarra, tot just passat Tàrraga. Com a topònim es troba ja no solament Urgell, sinó Pla d'Urgell o Plana d'Urgell.

En el segle XVII i, sobretot, en el XVIII, diversos documents presenten ja una relació força completa de pobles que integraven l'Urgell i les descripcions que han deixat els viatgers permeten descobrir que hi havia una idea bastant clara de quan s'entrava i quan se sortia de l'Urgell. Com a molt, els dubtes es produïen per la part meridional i en el contacte amb una comarca que forjava més tardanament la seva identitat, les Garrigues.

Els límits i les sonyes d'identitat de l'Urgell no variaren, pràcticament, des del segle XVII fins al primer terç d'aquesta centúria. L'Urgell oferia pocs dubtes d'identitat, de manera que fins al *Diccionari Geogràfic* de Pascual Maroz (1847) i la *Geografia General de Catalunya* de Carreras Candí (1910) gairebé atribuïren els mateixos municipis a l'Urgell o Pla d'Urgell. Per altra part, l'Urgell, junt amb la Segarra i les Garrigues, era l'àrea de la regió de Llida que oferia menys dubtes pel que fa a les seves condicions de comarca; així apareix en totes les relacions de comarques de Catalunya que se succeïxen des del segle XVII.

La comarca de l'Urgell que es desprèn de les respostes dels ajuntaments a l'enquesta de la Ponència de la Divisió Territorial el 1932 coincideix pràcticament amb la comarca definida al segle XVII. L'Urgell romania ben viu en la tradició popular.

Pels anys 1930 es començaven a notar, en tot cas, certs canvis d'identitat comarcal que responien a un canvi socio-econòmic fonamental. El 1862 havien començat a baixar les aigües del Canal d'Urgell, que introduïrien una divisió important entre la majoria de la plana, regada, i la part més alta (oriental i sud-oriental) de la plana, que restava en el secà. Les transformacions introduïdes pel regadiu foren molt lentes, de manera que els contrastos entre ambdues zones només adquiririen tota la seva dimensió ben entrat el segle XX.

D'una banda, els municipis urgellencs que eren regats augmentaren els lligams de solidaritat. Per una altra banda, els municipis urgellencs que romanien de secà quedaven territorialment despenjats i començaven a dubtar de la seva identitat urgellenca. El cas

més significatiu d'aquest secul és, de ben segur, el de la ciutat de Tàrraga, capital econòmica tradicional de l'Urgell, la identitat urgellenca de la qual passarà a un segon terme i serà, fins i tot, posada en dubte als anys 30. Paradoxalment, Tàrraga, que havia jugat un paper impulsor decisiu en la construcció del Canal d'Urgell, queda fora del regadiu i al marge de la comarca.

A les transformacions en la noció comarcal d'Urgell degudes a la implantació dels regadius del Canal d'Urgell cal afegir, posteriorment, les provocades per la divisió comarcal de 1932. La popularització d'aquesta ha augmentat notablement la confusió al voltant de la identitat popular comarcal, una confusió que es fa més ovident pel fet que la societat moderna ha trencat la tradició popular on se sustentava el concepte de comarca. Amb tot, els senyals d'identitat de l'Urgell no s'han perdut, com bé deixa entendre la voluntat dels seus habitants recensada anteriorment.

3. La comarca d'Urgell o del Pla d'Urgell com a unitat física i natural

Allò que destaca en el procés de formació i en els senyals d'identitat de la comarca (natural o popular) d'Urgell o Pla d'Urgell és que la comarca no es formarà pas entorn d'un centre econòmic i social. Contra la identificació que alguns han fet de les comarques com a àrees sorgides a partir dels lligams humans establerts entorn al centre-mercat (identificació que pot ser justificada en alguns casos), l'Urgell no es forja entorn a cap centre, sinó que neix entorn a unes condicions econòmiques i de vida molt semblants; aquest és, per altra part, el cas també de les altres comarques tradicionals de la regió de Lleida.

Els pobles de l'Urgell acudiren històricament als centres més propers, situats tots ells a la perifèria de la plana. Només algun d'aquests centres, Tàrraga i eventualment també les Borges Blanques o Agramunt, s'identificarà esporàdicament com a Urgell. Tàrraga, que juga històricament com la capital econòmica de gran part de l'Urgell, no deixa de trobar-se en una situació perifèrica, a les portes de la Segarra i exerceix, a més, com a centre d'altres pobles que els urgellencs.

Força devien pesar les coincidències econòmiques i socials perquè aquestes arribessin a determinar una identitat comarcal tan coherent i definida. Una era el factor que apareix com a determinant: la rigorositat del medi natural determinada substancialment per la secada. Al costat d'una condicionaments climatològics extrema, altres aspectes, com la planura o el rocam, determinaven també una unitat de paisatge i un *modus vivendi* semblants.

Allò que destaca d'entrada en la configuració de la unitat comarcal és la seva identificació amb el relleu. Aquesta identificació resulta gairebé matemàtica. Dins la gran plana occidental catalana o plana de la regió de Lleida, conatituïda per terres amb pendents generalment inferiors al 5 % i tothora por sota el 10 %, i que se situen per desota els 500 m. d'altitud, l'Urgell representa una subunitat ben diferenciada: la part més extensa i més plana, valgui la redundància, de tota la plana. Ocupa l'Urgell o Pla d'Urgell tota la part sud-oriental de la gran plana esmentada limitada al nord i a l'oest, respectivament, per la serra d'Almenara i els tossals que flanquejen el riu Segre, i, al sud i a l'est, pels primers estreps de les Garrigues i la Segarra.

La unitat del relleu de la plana s'explica clarament pel seu origen geomorfològic, que ha deixat també una gran coincidència en els materials litològics que cobreixen el territori. Les margues toves que, amb la interrupció d'algun estrat arenós constitueixen el substrat del Pla d'Urgell, contrasten amb les margues interrompudes per estrets calcaris ben gruixuts de les Garrigues i la Segarra. L'aparició d'aquesta formació de roques més dures marca, de manera immediata, el pas a unes formes de relleu més vigoroses i a unes unitats naturals ben diferents.

Per nord, els estrats margosos horitzontals de la plana us veuen interromputs pel primer anticlinal que anuncia la proximitat del Pirineu: la serra d'Almenara. Aquest anticlinal, format per un plegament d'estrats guixosos poc consistents, presenta ja algun estrat calcari potent. Cap a ponent, els límits geomorfològics de la plana resulten ja menys clars. Aquest límit ponentí el representen actualment les terrasses al·luvials dissecades que flanquegen el riu Segre, les quals sobresurten sobre el nivell de la plana. Els estrats margosos del Pla d'Urgell s'acaben, en realitat, una mica més enllà, amb la plataforma de la Cerdera, dissecada per un mantell de gravos. Passada la plataforma apareixen ja les margues de la Llitera, d'època geològica més tardana.

A l'època quaternària, els estrats margosos del Pla d'Urgell serien erosionats de manera força difosa, allhora que els rius procedents de la Segarra estarien escampats de gravos per tota la plana. Aquestes gravos, formats per petita còdola de cantells arrodonits, constitueixen un dels trets més característics de la plana i acaben de configurar-ne el substrat.

El relleu de la plana ve acompanyat d'un clima mediterrani continental caracteritzat de manera especial per l'aridesa. Tant l'hivern com l'estiu són períodes de secada, però aquesta es deixa sentir especialment a l'estiu, quan les temperatures assolixen mitjana de 24 graus i màximes de 40. Les precipitacions primaverals, que presenten una mitjana de 125 mm. (estació de Mollarussa), no arriben a constituir una reserva suficient per a l'estiu. Abans de la implantació del regadiu, aquestes precipitacions primaverals, que molts anys no passen dels 100 mm., no arribaven a cobrir les necessitats del cereal d'hivern.

L'aridesa, combinada amb l'horitzontalitat del relleu i l'escàs cabal i força dels rius provinents de la Segarra, determina, també, diversos fenòmens d'endorisme, ben característics del Pla d'Urgell. Tot i que el seu curs no passi encaixat, ni formi cap vall destacable al seu entorn, hom pot seguir encara, al Pla, el traç dels rius principals, com ara el Corb i els seus afluents, el Cercavins i el d'Ondara, o el rierol de les Canals. Els altres rierols no se sap massa on desguassen o d'on provenen. A part, hi ha diverses zones que constitueixen conques tancades o que presenten problemes de drenatge. Naturalment, la implantació del regadiu ha suposat la transformació d'aquestes situacions d'endorisme.

En tot cas, els paràmetres climatològics, a part la seva variabilitat anual i el nombre i fiabilitat de les observacions existents, no permeten delimitar unes àrees climatològiques precises perquè a la realitat no existeixen els límits. Es poden constatar, amb tot, certes diferències d'unès àrees a altres. Així, per exemple, la plana urgellenca presenta una aridesa inferior a la de la part occidental o sud-occidental de la regió de Lleida, on les temperatures són superiors i les precipitacions inferiors, ja que no arriben als 400 mil·límetres anuals. La resta de terres que envolten la plana presenten, en canvi, unes temperatures inferiors i unes precipitacions superiors a aquesta, relacionades amb l'augment d'altitud o la proximitat de la Mediterrània.

Aquests contrastos climatològics són perceptibles a través de la vegetació natural. Els pocs claps de vegetació espontània que avui es conserven tot just permeten fer-se una idea d'allò que seria l'estat natural o salvatge de la regió de Lleida, però sembla possible establir una zonificació d'aquesta. En aquesta zonificació, el domini del carrascar, que ocuparia tota la plana d'Urgell, contrastaria, per una banda, amb la màquia de garric i arçot de la part sud-oest de la regió i, per una altra banda, amb el carrascar més humit de les terres que limiten amb la plana pels altres costats. A la plana ja no hi arriba el roure, ni el boix, ni el metelx romaní ni la pinassa dels indrets una mica més humits, mentre que tampoc s'hi troba el llentiscle i altres espècies més càlides.

Amb el reg, la ramaderia i, sobretot, l'agricultura no han trobat obstacles físics notoris i han transformat radicalment les condicions naturals originàries de la plana; avui en fa pràcticament necessari anar als talussos dels llocs accidentats veïns per a descobrir

algunes clapes de vegetació natural. Malgrat tot, les condicions naturals continuen pesant, especialment com a factor limitant de l'activitat agrària.

L'abundància de calç en el sòl, per exemple, constitueix un condicionant per al desenvolupament d'algunes plantes que, com els presaequers, tenen a la plana problemes freqüents de clorosi. Per altra part, els contrastos climatològics es deixen sentir especialment en l'època de floració i en la maduració de les plantes conreades, que s'avança notablement en direcció sud-oest i es retarda en sentit contrari. Aquestes diferències de maduració tenen una gran importància econòmica en produccions com la fruita, que valoritzen en el mercat la seva maduració primerenca.

Altrament, els contrastos climatològics tenen altres manifestacions com les gelades primaverals, que limiten fortament el conreu de determinades espècies o varietats. En aquests contrastos es descobreix no solament una certa unitat de la plana en relació a les terres veïnes, sinó també importants diferències locals a l'interior d'aquesta, que no han estat estudiades.

4. El Canal d'Urgell com a condicionant de la homogeneïtat socio-econòmica i de la identitat comarcal actual

La plana natural urgellenca que fins al segle XVIII havia perviscut mig aprofitada i salvatge, com sotmesa al rigor de les condicions naturals descrites, canviaria radicalment de fisonomia durant el segle XVIII i la primera meitat del XIX. En aquest període es produïren gran nombre de nous assentaments, mentre amb l'ajut de l'empremta desamortitzadora desapareixien les terres comunes que fins aleshores ocupaven una gran part del territori i també els grans espais comunals i els senyorius. És en aquesta època quan es configuraren les estructures agràries de l'Urgell actual.

De l'època anterior al Canal provenen algunes característiques estructurals que el regadiu només faria que confirmar. És, per exemple, la configuració dels camps en grans polígons dividits en parcel·les rectangulars allargassades, seguint el sentit de la llaurada. És, també, la concreció d'unes explotacions agràries de tipus familiar i de dimensions mitjanes, propietàries de les seves terres de conreu. Les explotacions més grans, amb jornalera i la terra en parceria, tindran més o menys pes segons els municipis; però, en general, no seran les formes d'explotació dominant a la plana.

Un nou fet vindria, en tot cas, a marcar encara més les diferències entre la plana i el seu entorn, alhora que introduïa també una certa divisió a l'interior de la plana: era la construcció del Canal d'Urgell. Les aigües començaven a baixar pel Canal el 1862, però la transformació en regadiu fou molt lenta i els seus efectes no es deixaren sentir fins a l'actual centúria. No és fins a principis del segle XX que la part regada supera a la de recà dins els conreus de l'Urgell regat i no és també fins aleshores que el conreu de taroneres adquireix un cert pes al costat dels conreus tradicionals del secà.

Tot i amb això, ja de bona hora, l'augment de rendes que significava el regadiu, ni que fos conreant les mateixes produccions del secà i sense esmerçar gaire adob, havia de marcar una forta diferència entre els municipis regats i els veïns. Entre el 1860 i el 1900, els municipis de l'àrea regada augmenten de manera general la seva població, que creix per sobre del 30%. Del 1860 al 1930, la població de la plana regada pel Canal d'Urgell s'havia més que duplicat. Ben al contrari, els municipis de secà anaven perdent població de manera continuada i, en conjunt, als anys 1960 havien perdut la meitat de la seva població de 1860.

Aquestes diferències de comportament entre el secà i el regadiu no farien sinó perpetuar-se i augmentarien de manera natural els contrastos entre ambdues àrees. El tall

que separava secà i regadiu havia d'accentuar-se, però, de manera decisiva, als anys 1960. Les grans transformacions que sobrevenen a l'agricultura (mecanització, tecnificació de tot el procés de producció i ús massiu de productes químics, descens proporcional de les rendes en relació a altres sectors, procés d'agroindustrialització, canvis en la demanda alimentària) afecten tant el secà com el regadiu; però un i altre estaven dotats de força límits, igual que la diversificació de les produccions, de manera que hom es veurà obligat a alliberar força mà d'obra i moltes explotacions desapareixeran. Aquest procés recessiu i desagregador es pogué evitar, en gran manera, al regadiu.

Els rega del Canal d'Urgell, la dotació d'aigua dels quals augmentà amb l'entrada en servei del Canal Auxiliar als anys 1930, aconseguiran amb notable èxit les grans transformacions dels anys 1960. La superfície dedicada als conreus extensius de l'arboricultura, com l'alfals i el blat de moro o panís, que experimenten una important revalorització gràcies al boom ramader (que acompanya el canvi d'hàbits alimentaris de la població), augmenta considerablement, mentre es redueix la superfície dedicada al blat, que, en els últims anys, deixa de ser el principal conreu del Pla d'Urgell regat. I la zona s'afegix, també, al boom fructícola, ni que sigui d'una manera menys intensiva que a les hortes que envolten el riu Segre. Al costat dels fruiters apareixen igualment altres conreus intensius i altament especulatius, com la ceba.

La intensificació de les produccions agrícoles s'acompanya, per altra part, d'un gran desenvolupament ramader, basat especialment en el sector porcí. Aquest desenvolupament ramader es produeix, també, en els municipis de secà, però, en aquests, les disponibilitats d'aigua (o les monetàries) constitueixen una certa barrera a la seva expansió. Per altra part, l'orientació ramadera de l'Urgell regat sobresurt també de la de les «hortes» del Segre, més centrades en les produccions fructícoles.

En conjunt, la gran intensificació que experimenten les produccions (i les explotacions) agrícoles s'acompanya d'un procés d'industrialització que ve estretament relacionat amb aquests canvis. No solament els nuclis més grans, sinó les poblacions més petites, veuen aparèixer activitats transformadores, ni que sigui relacionades amb el pas inicial del procés de transformació agroalimentària o amb una simple manipulació dels productes cara a la comercialització. En aquest sentit, també, els municipis regats es diferencien radicalment dels de secà.

A la llarga, el Canal d'Urgell havia de provocar un canvi substancial en les relacions de la plana amb el seu entorn. Mentre, de sempre, aquesta havia estat el parant pobre d'aquestes terres, ara esdevenia el parent ric i el centre d'activitats i negocis. Aquesta transformació havia d'afectar forçosament la situació de dependència de la plana en relació a les centralitats perifèriques, tot i que aquestes continuarien exercint funcions de centralitat i es veurien afavorides per les transformacions que experimentava la plana regada.

Un seguit de circumstàncies, relacionades amb la implantació de les oficines centrals de la Societat Canal d'Urgell i del Sindicat de Rega i amb la localització mateixa de la població, fan que aparegui un centre al mig de la plana, allí on només hi havia un petit poble rural, Mollerussa. Una altra població que fins aleshores havia estat poc poblada, tot i representar algunes funcions de centre, experimenta també un gran creixement, però que inferior al de Mollerussa; és Bellpuig d'Urgell. Aquestes centralitats, i sobretot, Mollerussa, aniran restant influència als centres perifèrics tradicionals de la plana.

5. La centralitat de Mollerussa com a configuradora de la comarca

Un dels objectius del treball hauria de ser forçosament l'anàlisi de la centralitat de Mollerussa, ciutat destinada a ser capital de la comarca del Pla d'Urgell que es reivindica

dica. Als anys 30 una de les causes que va fer que la comarca del Pla d'Urgell no reeixís fou la poca entitat urbana de Mollerussa, malgrat que, en aquells temps, ja es demostrà que ablegava una àrea de mercat prou important, la quarta de la regió, després de Lleida, Balaguer i Tàrraga, i per davant de Cervera i les Borges Blanques, que foren finalment caps comercials però, des d'aquella època s'han produït canvis importants en l'organització territorial de la regió de Lleida, i un dels canvis més cabdals ha estat, precisament, l'ascensió de Mollerussa com a ciutat indiscutible del Pla d'Urgell, així s'ha acabat amb qualsevol dubte sobre la seva capacitat per a cohesionar un ampli territori que la considerava el seu centre d'atracció natural.

Prescindint de visions apriorístiques s'ha procurat objectivar al màxim l'anàlisi de la centralitat de Mollerussa. Això ha conduït a utilitzar no una, sinó diverses tècniques d'anàlisi, per tal d'evitar arribar a una resultats previstos, a revisar les diverses opinions emeses en els darrers temps als voltants del tema de la centralitat i la delimitació d'àrees d'influència; i, finalment, a ampliar l'àmbit de l'anàlisi a tota la regió de Lleida, per tal de contrastar el paper de Mollerussa amb el de la resta de nuclis urbans. Els mètodes d'anàlisi emprats han anat bàsicament en dues direccions:

a) La delimitació de la jerarquia urbana regional.

b) La delimitació de les àrees d'influència, aspecte que s'ha circumscrit al Pla d'Urgell, amb l'objectiu fonamental de definir l'àrea d'atracció de Mollerussa i de Bellpuig d'Urgell.

Evidentment tots els mètodes d'anàlisi de centralitat tenen una finalitat similar, però uns insisteixen més en la determinació quantitativa i qualitativa de les funcions urbanes dels diferents centres i, altres, en l'aspecte més espacial de la delimitació de les àrees d'influència dels centres urbans. Els dos aspectes eren igualment importants en aquest cas, ja que es tractava de caracteritzar Mollerussa entre els diferents centres urbans de la regió i, alhora, delimitar la seva àrea d'influència o, dit en altres paraules, la seva comarca.

5.1. El paper de Mollerussa entre les ciutats de la regió de Lleida.

La definició de la jerarquia urbana regional s'ha basat en els següents mètodes d'anàlisi:

a) La jerarquia urbana definida per les activitats terciàries privades.

Un cap comarcal és abans que res un centre comercial i terciari. La divisió comarcal de la Península, elaborada en una època en la qual el bagatge estadístic era molt més pobre, es basava, en bona part, en la centralitat definida pels mercats. Actualment, l'avaluació de la importància comercial i terciària d'un determinat centre no depèn exclusivament de la capacitat d'atracció que li reconeguin els pobles del seu entorn, sinó que pot caracteritzar-se quantitativament i qualitativa quina és la seva oferta.

La quantificació de l'oferta comercial i terciària s'ha realitzat mitjançant el càlcul de l'índex d'activitat terciària de cadascun dels municipis de la regió, el qual ha permès establir uns esglaons jeràrquics en funció de les dotacions comercials i terciàries dels diferents centres. Els dos primers esglaons jeràrquics estaven constituïts, respectivament, per la ciutat de Lleida i per un grup de quatre ciutats: Balaguer, Tàrraga, Mollerussa i Cervera, la qual entrava per ben poc dins aquest grup i quedava bastant per darrera dels altres tres centres urbans. En definitiva, Mollerussa es partitava com el quart centre regional per la importància de la seva oferta comercial i terciària. Aquest resultat és plenament coincident amb la quota de mercat facilitada per l'*América del Mercado Español*, en el qual Mollerussa també ocupa el quart lloc, bastant per davant de Cervera, que està en el cinquè.

b) *La jerarquia urbana delimitada pels serveis públics i els equipaments col·lectius.*

D'uns anys ençà, les funcions públiques dels diferents nuclis urbans han augmentat d'una manera molt important. L'ensenyament mitjà i professional, els ambulatoris, els equipaments esportius i culturals, l'assistència social, etc., configuren algunes de les funcions públiques pròpies dels nuclis urbans destinats a ser caps comarcals. La situació és molt diferent de la que es donava en temps de la Ponència, quan les funcions públiques eren molt escasses i el fet de ser cap de Partit Judicial pressuposava gairebé automàticament un nivell jeràrquic superior respecte als centres que no ho eren. Això explica, en bona part, la importància dels Partits Judicials en la divisió comarcal de la Ponència. Avui, aquesta és una funció pública més d'entre les moltes que proporcionen les petites ciutats catalanes, i que, sens dubte, encara s'incrementaran més una vegada entrí en funcionament la nova divisió comarcal.

Bé per iniciativa de l'Administració, bé per iniciatives privades locals, els diferents nuclis urbans han anat absorbint funcions públiques creixents, fins al punt que també es pot definir una jerarquia urbana en funció dels serveis públics i els equipaments col·lectius, la qual no ha de ser necessàriament igual a l'establerta a partir de les activitats econòmiques privades. Per tal d'establir aquesta jerarquia urbana s'ha calculat un índex de funcions públiques per a cadascun dels municipis de la regió, el qual sintetitza els serveis i equipaments existents.

El mètode permet identificar un conjunt de funcions públiques que poden considerar-se pròpies de l'àmbit comarcal i que es troben normalment als nuclis pertanyents a l'esglaió jeràrquic dels caps comarcals. Després de la ciutat de Lleida, única que portany a l'esglaió dels caps regionals, hi ha un conjunt de cinc ciutats amb unes funcions públiques similars, si bé no totalment coincidents. Aquest grup està constituït, per ordre decreixent de l'índex de funcions públiques, per Balaguer, Tàrraga, Cervera, Mollerussa i les Borges Blanques. Mollerussa forma part, indiscutiblement, d'aquest esglaió, amb funcions públiques importants en el camp de l'ensenyament, la sanitat, els serveis socials, l'esport, la cultura i els mitjans de comunicació, la prevenció i la seguretat ciutadana, etc. Dins de la jerarquia segons funcions públiques queda per sota de Cervera, ciutat de més llarga tradició urbana que aplega des d'antic funcions administratives; però es troba per damunt de les Borges Blanques.

c) *Els nuclis urbans i la xarxa de comunicacions.*

Els nuclis urbans importants acostumen a ser, també, nusos de comunicacions. La mateixa idea del cap comarcal que cohesionava un determinat territori pressuposava una xarxa de comunicacions que li permetien un accés ràpid. Aquest element d'anàlisi territorial va ser considerat i, finalment, desestimada per la Ponència encarregada de la divisió territorial. Ben cert que la millora general de les comunicacions ha fet més accessibles els nuclis urbans, però tampoc no és desencertat considerar que els caps comarcals són, de fet, o haurien de ser, cruïlles importants dins de la xarxa de comunicacions. Aquesta funció de «cruïlles» ha estat analitzada per a cada municipi de la regió, i s'ha calculat un índex d'encruïllament que ve donat per la quantitat i qualitat de les vies de comunicacions que hi aflueixen, així com pel nombre de línies de transport públic. D'aquesta manera s'ha obtingut una jerarquia dels nuclis urbans determinada per la seva funció de «cruïlla» dins la xarxa de comunicacions regional. Els resultats han estat similars als de les anàlisis anteriors: un primer esglaió, amb la ciutat de Lleida com a cruïlla fonamental, i un segon esglaió, constituït per Balaguer, Tàrraga, Mollerussa, Cervera i les Borges Blanques, com a cruïlles organitzadores d'un territori d'àmbit comarcal.

d) *Les ciutats de la regió de Lleida.*

Un altre element que permet distingir l'entitat urbana dels diferents nuclis de població és la seva qualificació com a ciutats. A tota la regió solament hi ha 7 ciutats: Lleida

de, Balaguer, Tàrraga, Cervera, les Borges Blanques, Mollerussa i Artesa de Segre. Mollerussa va ser la darrera a entrar dins d'aquest grup restringit; fins l'any 1975 no li fou concedit el títol de ciutat, el qual arribava amb notable retard, donada la seva dinàmica urbana.

Tot confirma que Mollerussa reuneix plenament els atributs propis d'un cap comercial: centre comercial i terciari, centre de serveis públics i equipaments col·lectius, cruïlla important dins de la xarxa viària.

<i>Jerarquia demogràfica</i>	<i>Jerarquia activitat terciària</i>	<i>Jerarquia funcions públiques</i>	<i>Principals cruïlles</i>	<i>Ciutats</i>
Lleida	Lleida	Lleida	Lleida	Lleida
Balaguer	Balaguer	Balaguer	Tàrraga	Balaguer
Tàrraga	Tàrraga	Tàrraga	Mollerussa	Tàrraga
Mollerussa	Mollerussa	Cervera	Balaguer	Mollerussa
Cervera	Cervera	Mollerussa	Borges	Cervera
Almacellus	Ponts	Borges	Cervera	Borges Artesa de S.

5.2. La delimitació de l'àrea d'influència de Mollerussa

Ja s'ha vist com la ciutat de Mollerussa és perfectament equiparable a la resta de caps comercials de la regió de Lleida i que fins i tot és superior a algun d'ells, tant per les activitats terciàries privades, com per les funcions públiques. En aquest moment es pot plantejar la qüestió de si té realment una àrea d'influència o, en tot cas, si aquesta té unes dimensions comercials. Es pot argumentar que malgrat el seu dinamisme urbà indiscutible la seva àrea d'influència és molt reduïda, de dimensions pròpies de rodalia, perquè està envoltada d'àrees d'atracció d'altres centres urbans amb més llarga tradició, com Lleida, Balaguer o Tàrraga.

De fet, les enquestes adreçades a la Ponència ja palesaven l'existència d'una àrea de mercat important, la quarta per població de tota la regió de Lleida. La comarca de Mollerussa va ser desestimada tot i que les àrees de mercat van tenir un pes important en la delimitació del mapa comarcal.

La qüestió que es planteja ara és si actualment, com en temps de la Ponència, s'ha de desestimar una possible comarca del Pla d'Urgell amb capitalitat a Mollerussa. Ja s'ha vist la importància de les funcions urbanes desenvolupades a la ciutat; caldrà veure, ara, si abasten una àrea d'influència que pugui considerar-se com a pròpiament comarcal. Per tal d'esbrinar l'àrea d'influència actual de la ciutat s'han seguit els següents camins:

a) *Elaboració d'una enquesta adreçada als municipis.*

Com en temps de la Ponència, s'ha considerat oportú recaptar l'opinió més directa possible mitjançant tres enquestes adreçades a cada municipi: a l'Ajuntament, al Jutge de Pau i a un particular, per demanar el lloc més freqüent de desplaçament per a 42 tipus diferents de serveis, així com el mercat setmanal més habitual. L'enquesta s'ha adreçat a 27 municipis del Pla d'Urgell, amb plena consciència que no tots ells pertanyen a l'àrea d'influència de Mollerussa, però amb l'objectiu de definir-ne la frontera. S'ha distingit entre l'àrea d'atracció comercial, que defineix el centre urbà on es realitzen més compres de béns i serveis, de l'àrea d'atracció del mercat setmanal, que actualment ja no compleix una funció econòmica tan determinant com a l'època de la Ponència.

L'àrea d'atracció comercial de Mollerussa

L'anàlisi de l'àrea d'atracció comercial de Mollerussa permet destriar dues corones, corresponents a dos nivells interiors de vinculació. La corona interior, constituïda

pelos municipis de Sidamon, el Poal, el Palau d'Anglesola, Fondarella, Miralcamp, Vilanova de Bellpuig, Castellnou de Seana, Golmés i Vila-sana, correspon a l'àrea que té la ciutat com a primer centre de compra. La segona corona correspon als municipis que tenen Mollerussa com a segon o tercer centre de compra. En alguns casos, el primer centre de compra és el mateix municipi; això succeeix en els casos d'Ivars d'Urgell, Linyola i Torrograssa, que tenen la ciutat de Mollerussa com a segon centre de compra després de la pròpia localitat. En el cas de Bellvís i Bell-lloc d'Urgell, Mollerussa no apareix sinó en el tercer lloc, després del propi municipi i de la ciutat de Lleida; en aquest cas, encara és procedent parlar de vinculació comarcal amb Mollerussa, si es considera que Lleida és més pròpiament un cap regional. Altres tres municipis tenen Mollerussa com a tercer centre comercial, par darrera de la pròpia localitat i d'algun altre cap comarcal; aquest cas, en el qual es troben Barbens, la Fullola i Penelles, no permet parlar de vinculació comercial, com tampoc no ho permet la situació de Bellpuig d'Urgell, que té a Mollerussa com a segon centre comercial, però que té una oferta prou gran com per a ser considerat àmpliament autosuficient. En conjunt, són 15 municipis, incloent la pròpia ciutat, els que poden considerar-se dins de l'àrea d'atracció comercial de Mollerussa segons els resultats de l'enquesta.

L'àrea d'atracció del mercat setmanal de Mollerussa

La delimitació de l'àrea d'atracció del mercat setmanal principal ha estat més fàcil en la mesura que la pregunta també ho era. Aquesta àrea està constituïda per 17 municipis; els 15 que ja s'havien inclòs a l'àrea d'atracció comercial i, a més, Arbeca, que considera Mollerussa com a mercat principal tot i que per motiu de compra té una relació lleugerament superior amb les Borges Blanques, i Barbens, que manté més vinculacions comercials amb Bellpuig d'Urgell.

Es interessant comparar l'àrea de mercat actual amb la que va resultar de les respostes a l'enquesta de la Ponència. Es comprova que 5 municipis s'hi han incorporat: Linyola, que anteriorment va declarar ser del mercat de Balaguer; Ivars d'Urgell i Barbens, que s'havien adscrit al de Tàrraga; Castellnou de Seana, que havia declarat ser del mercat de Bellpuig d'Urgell; i Vila-sana, que no era municipi a l'època de la Ponència i no va poder manifestar-se. En canvi, Puiggròs, que s'havia declarat anteriorment del mercat de Mollerussa, s'ha pronunciat pel de les Borges Blanques a l'enquesta actual.

Tot plegat es comprova que les àrees de mercat són bastant estables i que no s'han produït canvis realment substancials. El creixement comparativament superior de Mollerussa respecte al d'altres centres comercials ha decantat cap a la seva àrea de mercat municipis que, anteriorment, estaven en la línia exterior d'altres mercats comercials, com és el cas de Linyola, respecte de Balaguer, o el d'Ivars d'Urgell i Barbens respecte de Tàrraga.

En tot cas, està demostrat que l'àrea de mercat de Mollerussa no solament no ha minvat, sinó que, fins i tot, ha incorporat algun nou municipi i que, si en temps de la Ponència era ja la quarta per la població abastada, no seria estrany que actualment fos la segona de la regió, després de la pròpia ciutat de Lleida. Aquest extrem no es pot confirmar amb precisió ja que aquest treball no s'ha plantejat delimitar les altres àrees de mercat de la regió, però no sembla desoncaminat donada la davallada demogràfica d'algunes d'elles.

b) L'àrea d'atracció dels serveis públics i els equipaments col·lectius de Mollerussa.

Mitjançant un treball exhaustiu de recerca d'informació, s'ha establert l'àmbit territorial de les diferents funcions públiques de la ciutat de Mollerussa. S'han considerat bàsicament les funcions públiques pròpies de l'esglaió comarcal i no s'han tingut en compte, en canvi, les que s'han de cercar necessàriament en medis urbans més grans. L'àrea que té a la ciutat de Mollerussa com a principal centre proveïdor de les funcions públi-

ques pròpies de l'àmbit comarcal està constituïda per 13 municipis: Bell-lloc d'Urgell, Bellvís, el Poal, Linyola, Torregrossa, Sidamon, el Palau d'Anglesola, Fondarella, Miralcamp, Golmés, Vila-sana, Castellnou de Seana i Vilanova de Bellpuig.

c) *L'àrea d'atracció definida per la intensitat de les trucades telefòniques.*

Aquest és un mètode d'anàlisi de centralitat que s'ha utilitzat bastant en els darrers temps i que té l'avantatge que sintetitza la multiplicitat d'interrelacions entre els diferents nuclis de població. L'aplicació d'aquest mètode al Pla d'Urgell posa de relleu la preeminència de la ciutat de Lleida, que és la que rep el major nombre de trucades, no solament des de Mollerussa, sinó des de tota la seva àrea d'influència. Suposant que la vinculació amb Lleida respon més a la seva condició de cap regional, s'ha considerat que el segon nucli en intensitat de trucades es pot identificar com a veritable cap comarcal. El resultat ha estat un conjunt de 13 municipis que tenen a Mollerussa com a primer o segon centre pel que fa a la intensitat de trucades telefòniques. Aquests municipis són: Bell-lloc d'Urgell, Linyola, el Poal, Bellvís, Torregrossa, Sidamon, el Palau d'Anglesola, Fondarella, Golmés, Miralcamp, Vila-sana, Castellnou de Seana i Vilanova de Bellpuig.

6. Els criteris seguits per la divisió comarcal de 1932 a la regió de Lleida

D'entre els criteris que la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933 es fixà per a procedir a la seva tasca, la divisió comarcal de la regió de Lleida fou particularment sensible al criteri del respecte dels interessos ja creats. Aquest respecte es concretà en el manteniment dels caps de partit judicial com a caps de comarca i al manteniment, a grans trets, de l'àrea abastada per aquests. Només apareix un cap comarcal que no era partit judicial: Tàrraga, que aleshores era la segona ciutat de la regió de Lleida en nombre d'habitants i era centre de mercat d'una àrea important.

Les àrees de mercat resultants de l'enquesta municipal de la Ponència serviren per a determinar els límits de la comarca de l'Urgell vinculada a Tàrraga. Els resultats de l'enquesta sobre els mercats principals i, sobretot, les impressions recollides en els viatges dels ponents, quant a les preferències de desplaçament d'alguns municipis respecte els caps comarcals, serviren per a corregir els límits del Partit Judicial de Balaguer, cara a obtenir la comarca de la Noguera, i els límits de l'àrea septentrional de la Segarra i l'Urgell (Partit Judicial de Cervera). Aquests criteris s'aplicaren, en general, amb força justesa, tret del cas d'alguns municipis, com Pralixens o la Portella, la classificació comarcal del qual resulta incongruent.

Aframent, per establir els límits comarcals dels municipis de l'àrea de mercat de Mollerussa i dels situats al partit judicial de les Borges Blanques se seguiren els límits estrictes dels partits judicials. Això es pot explicar, en el darrer cas, per la gairebé nul·la atracció comercial de les Borges Blanques i per la necessitat de dividir la gran àrea d'atracció de Lleida i donar satisfacció, alhora, als interessos capitals de les Borges. Pel que fa a l'àrea de Mollerussa, la confusió i/o la feblesa d'atracció de les capitals comarcals sobre aquesta àrea feien difícil la divisió, i els documents de la Ponència no mostren que aquesta efectués majors indagacions sobre la qüestió.

El procediment seguit per a establir la divisió comarcal i els mateixos resultats demostren la filosofia de la Ponència: obtenir unes unitats relativament equilibrades entre elles quant a habitants o, almenys, quant a territori, que alhora disposessin d'un capital econòmicament i administratiu important i relativament central en relació al territori comarcal. Les cinc ciutats escollides com a caps de comarca de la regió de Lleida eren, en aquells moments, les cinc poblacions més grans i les que reunien una major concentració d'interessos administratius i/o econòmics. Les poblacions menys importants i les seves àrees d'influència foren passades per alt; aquestes àrees d'influència, anome-

nades rodalles pels ponents, foren migpartides segons conveniències del criteri aplicat centralista o polaritzat de la comarca.

No és estrany que els resultats de l'aplicació d'aquestes pautes donessin unes unitats territorials que tenien poc a veure amb allò que popularment s'entenia com a comarques. El que les unitats territorials delimitades rebessin el nom de «comarques» i el que aquestes «comarques» rebessin noms més o menys aproximats de comarques naturals, representa gairebé un pur formalisme de part dels ponents. Però aquest formalisme venia obligat, d'alguna manera, per la pròpia Administració de la Generalitat i per respecte a la tradició popular i política que estava a l'origen de l'encàrrec de divisió comarcal rebut. Sigui com sigui, algunes de les denominacions comarcals escollides no suposaren un exercici especial de recerca de noms per part dels ponents; alguns dels noms més difícils d'encaixar, com ara la Noguera o el Segrià, apareixen ja, per exemple, en el projecte de divisió en comarques que havia elaborat Pau Vila abans que la Ponència comencés els seus treballs.

La manca d'una centralitat o de centralitats prou importants demogràficament (i socialment) en allò que els ajuntaments de 1932 havien definit de manera clara com a Urgell, explica, doncs, que aquesta «comarca popular» fos migpartida entre comarques veïnes, on s'assentaven els centres tradicionals que basaven el seu desenvolupament en èpoques anteriors a la construcció del Canal d'Urgell. No es pot deixar de banda, en tot cas, que Mollerussa era ja aleshores, com bé assenyala l' conquesta de la Ponència, un centre comercial important al mig de l'Urgell, pràcticament el quart de la regió de Lleida, després de la mateixa Lleida, Balaguer i Tàrraga. Aquest fet fou passat per alt per la Ponència.

L'única població de la regió de Lleida que, per iniciativa pròpia argumentà les seves reivindicacions davant la Ponència fou Tàrraga. Les altres es limitaren a citar la seva condició capitalina en la resposta a l'enquesta municipal; algunes envlaren informació complementària a requeriment dels mateixos ponents, i només Bellpuig d'Urgell i les Burges Blanques coincidiren en les seves peticions comarcalistes amb certes a la Ponència. El grau d'incidència que aquestes peticions locals podien tenir en els treballs de la Ponència és difícil de determinar; en tot cas, no feien sinó confirmar les opcions delimitatòries que es prengueren.

Tant o més que les actuacions o omissions proo de la Ponència, allò que podria haver influenciat més en els resultats de l'enquesta són, però, les gestions d'algunes poblacions amb pretensions de cap de comarca prop dels municipis veïns per tal que responguessin l'enquesta municipal de manera favorable als seus interessos. Aquestes gestions, fetes d'amagat de la Ponència, foren en algun cas, com el de Salsana, conegudes o, almenys, sospitades per aquesta; en altres casos, com el de Tàrraga, la Ponència no en tingué ni esment. Tot i que es fa difícil precisar fins a quin punt aquestes tractes distorsionaren els resultats de l'enquesta municipal de la Ponència, les respostes «decantades», almenys en el cas de la regió de Lleida, semblen limitar-se a determinats municipis que tampoc no ofereixen gaires dubtes quant a delimitació.

De l'anàlisi realitzada sobre la divisió comarcal de 1932 a la regió o vegueria de Lleida es poden destacar, en resum, els punts següents:

a) La divisió comarcal efectuada fou especialment contradictòria en relació amb les comarques amb les quals s'identificava la població. Aquesta contradicció resultava, però, quasi obligada si hom volia arribar a una divisió administrativa racional.

b) Tot i les dificultats de la tasca encomanada, la divisió comarcal efectuada reuill amb força precisió unes estructures territorials força reals i equilibrades quant a amplària, població i intensitat.

c) Contra allò que alguns han apuntat, la divisió comarcal de 1932 a la regió de Lleida escapà pràcticament a influències de tipus polític o personal i fou de les més «tècniques» que en aquells moments es podien esperar.

d) Forçament es presentaven estructures territorials difícils d'encaixar dins el model comarcal de la Ponència i aquest fou, evidentment, el cas de l'àrea d'influència de Mollerussa, el qual es féu entrar amb calçador dins el model.

7. La revisió de la divisió comarcal de 1932. Els nous fets territorials i la comarca del Pla d'Urgell

El consens assolit en el conjunt de Catalunya entorn a la divisió comarcal aprovada el 1936 i els grans problemes que plantejaria emprendre de nou una divisió d'aquest tipus fan certament ben justificable que la Llei d'Organització Comarcal presentada al Parlament de Catalunya, prengui aquesta divisió comarcal com a punt de partida de la futura divisió en comarques. No és menys cert, en tot cas, que la divisió comarcal de 1936 ha de respondre a les necessitats del moment i adaptar-se als nous fets territorials, de manera que la mateixa Llei d'Organització Comarcal on preveu la revisió.

El fet que la divisió comarcal de 1936 serveixi de punt de partida vol dir, naturalment, que tota revisió ha de tenir en compte la filosofia que és a la base d'aquesta divisió, la qual cal valorar en la seva essència: Una altra cosa són els criteris tècnics utilitzats en el seu moment per la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933, els quals cal adaptar a les transformacions socio-econòmiques ocorregudes en els darrers 50 anys.

Tenint en compte aquestes premises, les raons actives de la creació d'una nova comarca que tingui en compte la realitat comarcal del Pla d'Urgell queda plenament justificada per les transformacions apuntades precedentment. Quines han estat aquestes transformacions que han modificat els criteris seguits per la divisió comarcal de 1936?

1. *El canvi en els centres més importants de la regió de Lleida, quant a nombre d'habitants.* Les transformacions socio-econòmiques dels darrers 30 anys han comportat l'augment de la població dels nuclis principals de la regió de Lleida. Però aquest creixement ha variat d'un municipi a un altre, i ha donat uns centres de dimensions diferents de les dels anys 1930. Mollerussa és proporcionalment el centre que més ha augmentat pel que fa a població, passant d'ocupar el setè lloc quant a nombre d'habitants el 1930 a ocupar la quarta posició, després de Lleida, Balaguer i Tàrraga.

2. *El canvi quant a àrees de mercat.* El mercat setmanal ja no representa actualment el lloc més habitual de contractes i transaccions comercials: aquesta intercanvi es desenvolupa a tots els nivells i de manera quotidiana. Amb tot, l'àrea d'influència del mercat setmanal de Mollerussa no ha fet sinó augmentar d'ençà dels anys 1930. Igualment, Mollerussa exerceix la funció de centre de compres quotidianes o periòdiques d'una extensa àrea.

3. *Els canvis i la pèrdua d'interès dels partits judicials.* En primer lloc, ha variat el mapa dels partits judicials de la regió de Lleida, en desaparèixer el partit judicial de les Borges Blanques, que els anys 30 servi per a delimitar la comarca de les Garrigues. Si hom volgués delimitar avui aquesta darrera comarca sorgirien dificultats per trobar un factor definidor, i s'hauria de recórrer a l'homogeneïtat socio-econòmica. Per altra part, avui dia hi ha un conjunt de funcions administratives que es desenvolupa dins un àmbit de característiques comarcals, i això contrasta amb l'organització administrativa dels anys 30 que només feia recaure en els caps comarcals la funció de caps de partit judicial. El respecte de les realitats territorials i dels interessos dels centres urbans suposava actualment tenir en compte les funcions de capital o centre administratiu que aquests centres desenvolupen avui. En aquest sentit, Mollerussa acomplia unes funcions característiques dels centres comarcals de la regió.

4. *La gran millora de les comunicacions fa innecessària la proximitat física i la posició central del cap de comarca en relació als municipis components.* En aquest sentit,

no resulta avui tan important la forma del mapa comarcal, ni la situació funcional del centre en relació als nuclis del voltant. Els criteris d'homogeneïtat haurien de tenir, doncs, major importància en la delimitació comarcal i, en aquest sentit, es veu reforçada la necessitat d'un Pla d'Urgell-comarca.

5. *La necessitat de referir-se encara a les comarques populars.* Tot i que l'any 1930 no fossin tingudes gaire en compte dins l'àmbit de la regió de Lleida, no es pot negar que les comarques populars constitueixen la raó última de la creació de la comarca com a unitat administrativa i constitueixen la raó directa de la denominació de les unitats administratives delimitades. Caldria, doncs, tenir mínimament en compte, actualment, les comarques que encara constitueixen un signe viu d'identificació popular, com és el cas del Pla d'Urgell. Aquests respecte resulta tant o més justificat pels intensos vincles naturals, socio-econòmics i d'història i tradició que lliguen les poblacions del Pla d'Urgell.

6. *La necessitat que la personalitat socio econòmica diferenciada del Pla d'Urgell sigui representada de manera idònia per una unitat territorial.* Tots els estudis socio-econòmics referits a les comarques de l'Urgell, Noguera, Garriguas i Segrià han de fer un incís sobre la part comarcal d'aquestes unitats, que es correspon amb l'Urgell o Urgell regat. Aquesta divisió comarcal desdibuixa completament la realitat tan vasta constituïda per l'Urgell regat i desdibuixa, alhora, la situació dels molts pobles de secà que s'integren en aquestes comarques. Tot i que les comarques no han de ser unitats homogènies, sí que seria important que l'Urgell regat fos reconegut com a unitat geogràfica i trobés una representació adequada dels seus interessos.

3. La comarca del Pla d'Urgell i la seva viabilitat dins de la regió de Lleida i de Catalunya

Les pàgines anteriors han servit per demostrar la necessitat de reconèixer oficialment la comarca del Pla d'Urgell i, alhora, la capitalitat de Mollerussa. Una altra solució seria distorsionar la realitat i dificultar el bon funcionament de la futura divisió comarcal, que, sens dubte, ha de ser molt positiva per al país.

Ben cert que el Pla d'Urgell no és l'únic greuge creat a la regió per la divisió comarcal de la Ponència, però sí que és l'únic que admet solament una solució comarcal. La resta de qüestions territorials plantejades es poden resoldre dins dels límits comarcals actuals, sempre i quan es reconeguin, al seu interior àrees amb trets diferenciats. Aquesta és la solució que pot adoptar-se a la Noguera, per a l'àrea del Mig Segre; o a l'Urgell, amb Agramunt; a les Garriguas, amb la Granadella; o a la Segarra, amb Guissona. Però el problema de Mollerussa i del Pla d'Urgell és més complex per diversos raons:

a) Mollerussa està a un nivell jeràrquic superior al dels altres nuclis urbans que plantejegen reclamacions comarcals.

b) L'àrea d'influència de Mollerussa involucra quatre de les comarques establertes per la Ponència, de manera que no és vàlida la solució de reconèixer-li una petita àrea d'atracció dins de la comarca del Segrià.

c) L'esperit descentralitzador que hi ha darrera de la futura divisió comarcal no requereix una comarca de Lleida excessivament gran, ja que com a capital regional equilibra ja un ampli territori molt superior a l'àmbit comarcal.

En la mesura que la futura divisió no parteix de zero, sinó d'una divisió comarcal ja establerta, amb la qual cosa la creació d'una nova comarca suposa la modificació de la resta de comarques veïnes, s'ha considerat oportú no fer una sola proposta, sinó donar tres futures solucions per a la futura comarca del Pla d'Urgell.

PRIMERA PROPOSTA

Els vint-i-set municipis inclosos en aquesta proposta representen, per excel·lència, la comarca natural del Pla d'Urgell o Urgell a l'actualitat. Aquests municipis constitueixen una àrea socio-econòmicament molt homogènia ben diferenciada dels municipis dels entorns, que té en el seu origen unes condicions físiques i un passat històric semblants, referents als regis del Canal d'Urgell. Dels municipis que depenen fonamentalment dels regis del Canal d'Urgell no s'han inclòs, però, a la proposta, els situats al nord de la serra d'Almenara, que presenten unes condicions ben particulars i es mouen en un àmbit socio-econòmic diferent. Tampoc no s'han inclòs els municipis de Vilanova de la Barca, Alcoletge, Artesa de Lleida i Puigverd d'Agramunt, que presenten majors similituds amb els municipis fruiters veïns de Lleida ciutat i es troben, també, més propers a aquesta àrea. Finalment, tampoc no s'inclouen Arbeca, Puiggròs i Juneda, que en els darrers anys s'han pronunciat per pertànyer a les Garrigues.

Els municipis que inclou la proposta són pràcticament tots aquells que formaren part del Consell Comarcal de l'Urgell, els anys 1979 i 1980. Són també, amb algunes excepcions, els municipis que integren actualment la Unió de Pagesos de l'Urgell i els municipis que han coincidit repetidament en organitzacions de caire urgellenc. La majoria dels municipis pertanyen a l'àrea d'influència de Mollerussa o Bellpuig d'Urgell i els altres hi van per diversos motius. Però, aquests darrers municipis se situen bàsicament a l'àrea d'influència d'alguns centres veïns: Balaguer, Tàrraga o Lleida.

SEGONA PROPOSTA

La segona proposta no parteix de la consideració d'un territori homogeni sinó de l'existència d'una àrea d'atracció important de la ciutat de Mollerussa. Coincideix en bona part, amb el territori homogeni abans analitzat, però se n'exclouen els municipis que de manera clara tenen uns majors vincles amb altres nuclis urbans com Balaguer o Tàrraga. Aquesta proposta de delimitació comarcal inclou un total de 19 municipis coincidents amb l'àrea d'influència, en sentit ampli, de la ciutat de Mollerussa.

Alguns d'aquests municipis tenen voluntat ferma d'integrar-se dins d'una mateixa comarca amb municipis de condicions molt afins, però, no està tan clara, en canvi, la seva vinculació a l'àrea de Mollerussa. Aquest és el cas de Darbana, Ivers d'Urgell o Bellpuig, que basculen entre Mollerussa i Tàrraga. En el cas de Bellpuig d'Urgell, hom troba, fins i tot, un exemple d'un centre amb una petita àrea d'influència pròpia.

Al marge de si Bellpuig s'integra a la comarca del Pla d'Urgell o es manté a la comarca actual, un fet indiscutible és que se li haurà de reconèixer la seva pròpia personalitat.

TERCERA PROPOSTA

La tercera proposta inclou els 14 municipis que configuren l'àrea d'atracció estricta de Mollerussa. Tots els municipis que la integren mantenen amb la ciutat una vinculació gran, superior a la que puguin tenir amb qualsevol altre cap comarcal.

La comparació de la comarca del Pla d'Urgell amb la resta de comarques catalanes, tant pel que fa a la població, com pel que fa a l'extensió, palesa perfectament la seva vitalitat. Ni tan sols amb la solució més restrictiva no seria pas la comarca més petita ni la menys poblada; ho deixen entendre bé els quadres que segueixen.

9. La qüestió del nom

Aquesta és una de les qüestions que pot plantejar més interrogants; però el nom de la comarca no sembla fàcil de decidir. Pla d'Urgell és la bandera escollida pels ajuntaments que actualment reivindiquen la comarca. Però ja s'ha vist com el Pla d'Urgell i l'Urgell vénen a significar **el mateix**.

La comarca proposada és la que representa per excel·lència la comarca de l'Urgell o Pla d'Urgell forjada en el decurs de la història. El més natural fóra, doncs, donar-li un d'aquests noms. Ara bé, l'existència d'una comarca de l'Urgell amb capital a Tàrraga (que comprendrà, reconeguda la nova comarca, molt poques poblacions de l'Urgell) pot plantejar algunes dificultats.

En tot cas, la creació d'una comarca del Pla d'Urgell al costat d'una comarca d'Urgell planteja una certa redundància, que pot ser o no tinguda en compte. Una altra solució seria la diferenciació de dues comarques segons l'orientació (Urgell Oriental o Urgell Occidental), com bé s'ha fet alguna vegada. L'opció no és pas fàcil.

LA SUPERFÍCIE DEL PLA D'URGELL ENTRE LES COMARQUES CATALANES
(Superfície comarcal en Km.²)

	Proposta 1		Proposta 2		Proposta 3	
1.	Pallars Jussà	1.714'6	Noguera	1.756'7	Noguera	1.756'7
2.	Noguera	1.640'6	Pallars Jussà	1.714'6	Pallars Jussà	1.714'6
3.	Pallars Sobirà	1.355'2	Pallars Sobirà	1.355'2	Segrià	1.369'8
4.	Segrià	1.349'6	Segrià	1.349'6	Pallars Sobirà	1.355'2
5.	Alt Empordà	1.338'9	Alt Empordà	1.338'9	Alt Empordà	1.338'9
6.	Alt Urgell	1.336'4	Alt Urgell	1.336'4	Alt Urgell	1.336'4
7.	Bages	1.295'2	Bages	1.295'2	Bages	1.295'2
8.	Osona	1.189'7	Osona	1.189'7	Osona	1.189'7
9.	Berguedà	1.182'4	Berguedà	1.182'4	Berguedà	1.182'4
10.	Baix Ebre	1.035'9	Baix Ebre	1.035'9	Baix Ebre	1.035'9
11.	Ripollès	1.031'0	Ripollès	1.031'0	Ripollès	1.031'0
12.	La Selva	994'1	La Selva	994'1	La Selva	994'1
13.	Solsonès	971'8	Solsonès	971'8	Solsonès	971'8
14.	Anoia	893'1	Anoia	893'1	Anoia	893'1
15.	Gironès	837'2	Gironès	837'2	Gironès	837'2
16.	Ribera d'Ebre	823'3	Ribera d'Ebre	823'3	Ribera d'Ebre	823'3
17.	Vallès Or.	814'4	Vallès Or.	814'4	Vallès Or.	814'4
18.	Garrigues	799'4	Garrigues	799'4	Garrigues	799'4
19.	Terra Alta	740'6	Terra Alta	740'6	Terra Alta	740'6
20.	Garrotxa	734'1	Garrotxa	734'1	Garrotxa	734'1
21.	Segarra	720'2	Segarra	720'2	Segarra	720'2
22.	Baix Empordà	700'7	Baix Empordà	700'7	Baix Empordà	700'7
23.	Baix Camp	673'8	Baix Camp	673'8	Baix Camp	673'8
24.	Montsià	659'8	Montsià	659'8	Montsià	659'8
25.	Conca Barberà	637'9	Conca Barberà	637'9	Urgell	653'7
26.	Vall d'Aran	620'0	Vall d'Aran	620'0	Conca Barberà	637'9
27.	Vallès Occ.	618'2	Vallès Occ.	618'2	Vall d'Aran	620'0
28.	Pla d'Urgell	568'3	Urgell	565'8	Vallès Occ.	618'4
29.	Cerdanya	546'3	Cerdanya	546'3	Cerdanya	546'3
30.	Alt Camp	526'5	Alt Camp	526'5	Alt Camp	526'5
31.	Priorat	517'3	Priorat	517'3	Priorat	517'3
32.	Alt Penedès	514'4	Alt Penedès	514'4	Alt Penedès	514'4
33.	Urgell	494'7	Baix Llobregat	474'7	Baix Llobregat	474'7
34.	Baix Llobregat	474'7	Maresme	395'9	Maresme	395'9
35.	Maresme	395'9	Pla d'Urgell	381'1	Tarragonès	345'4
36.	Tarragonès	345'4	Tarragonès	345'4	Pla d'Urgell	273'0
37.	Baix Penedès	263'9	Baix Penedès	263'9	Baix Penedès	263'9
38.	Garraf	261'4	Garraf	261'4	Garraf	261'4
39.	Barcelonès	149'2	Barcelonès	149'2	Barcelonès	149'2

Font: Elaboració pròpia.

LA POBLACIÓ DEL PLA D'URGELL ENTRE LES COMARQUES CATALANES
(Població comarcal 1986)

Proposta 1		Proposta 2		Proposta 3		
1.	Barcelonès	2.435.775	Barcelonès	2.435.775	Barcelonès	2.435.775
2.	Vallès Occ.	626.303	Vallès Occ.	626.303	Vallès Occ.	626.303
3.	Baix Llobregat	519.232	Baix Llobregat	519.232	Baix Llobregat	519.232
4.	Maresme	269.241	Maresme	269.241	Maresme	269.241
5.	Vallès Or.	224.780	Vallès Or.	224.780	Vallès Or.	224.780
6.	Segrià	154.231	Segrià	154.231	Segrià	154.902
7.	Bages	150.287	Bages	150.287	Bages	150.287
8.	Tarragonès	149.516	Tarragonès	149.516	Tarragonès	149.516
9.	Gironès	142.746	Gironès	142.746	Gironès	142.746
10.	Baix Camp	123.324	Baix Camp	123.324	Baix Camp	123.324
11.	Osona	111.755	Osona	111.755	Osona	111.755
12.	La Selva	89.780	La Selva	89.780	La Selva	89.780
13.	Alt Empordà	85.196	Alt Empordà	85.196	Alt Empordà	85.196
14.	Baix Empordà	82.470	Baix Empordà	82.470	Baix Empordà	82.470
15.	Anoia	78.013	Anoia	78.013	Anoia	78.013
16.	Garraf	73.016	Garraf	73.016	Garraf	73.016
17.	Baix Ebre	67.847	Baix Ebre	67.847	Baix Ebre	67.847
18.	Alt Penedès	65.601	Alt Penedès	65.601	Alt Penedès	65.601
19.	Montsià	50.513	Montsià	50.513	Montsià	50.513
20.	Garrotxa	45.162	Garrotxa	45.162	Garrotxa	45.162
21.	Pla d'Urgell	43.358	Berguedà	40.746	Berguedà	40.746
22.	Berguedà	40.746	Noguera	39.621	Noguera	39.621
23.	Noguera	34.494	Alt Camp	33.757	Alt Camp	33.757
24.	Alt Camp	33.757	Pla d'Urgell	33.596	Urgell	32.723
25.	Baix Penedès	32.547	Baix Penedès	32.547	Baix Penedès	32.547
26.	Ripollès	32.086	Ripollès	32.086	Ripollès	32.086
27.	Ribera d'Ebre	23.638	Urgell	25.846	Pla d'Urgell	26.048
28.	Urgell	21.011	Ribera d'Ebre	23.638	Ribera d'Ebre	23.638
29.	Garrigues	20.134	Garrigues	20.134	Garrigues	20.134
30.	Alt Urgell	18.867	Alt Urgell	18.867	Alt Urgell	18.867
31.	Conca Barberà	18.279	Conca Barberà	18.279	Conca Barberà	18.279
32.	Pallars Jussà	17.437	Pallars Jussà	17.437	Pallars Jussà	17.437
33.	Segarra	17.085	Segarra	17.085	Segarra	17.085
34.	Terra Alta	13.443	Terra Alta	13.443	Terra Alta	13.443
35.	Cerdània	12.239	Cerdània	12.239	Cerdània	12.239
36.	Solsonès	10.661	Solsonès	10.661	Solsonès	10.661
37.	Priorat	10.161	Priorat	10.161	Priorat	10.161
38.	Vall d'Aran	6.034	Vall d'Aran	6.034	Vall d'Aran	6.034
39.	Pallars Sobirà	5.808	Pallars Sobirà	5.808	Pallars Sobirà	5.808

Font: Elaboració pròpia.

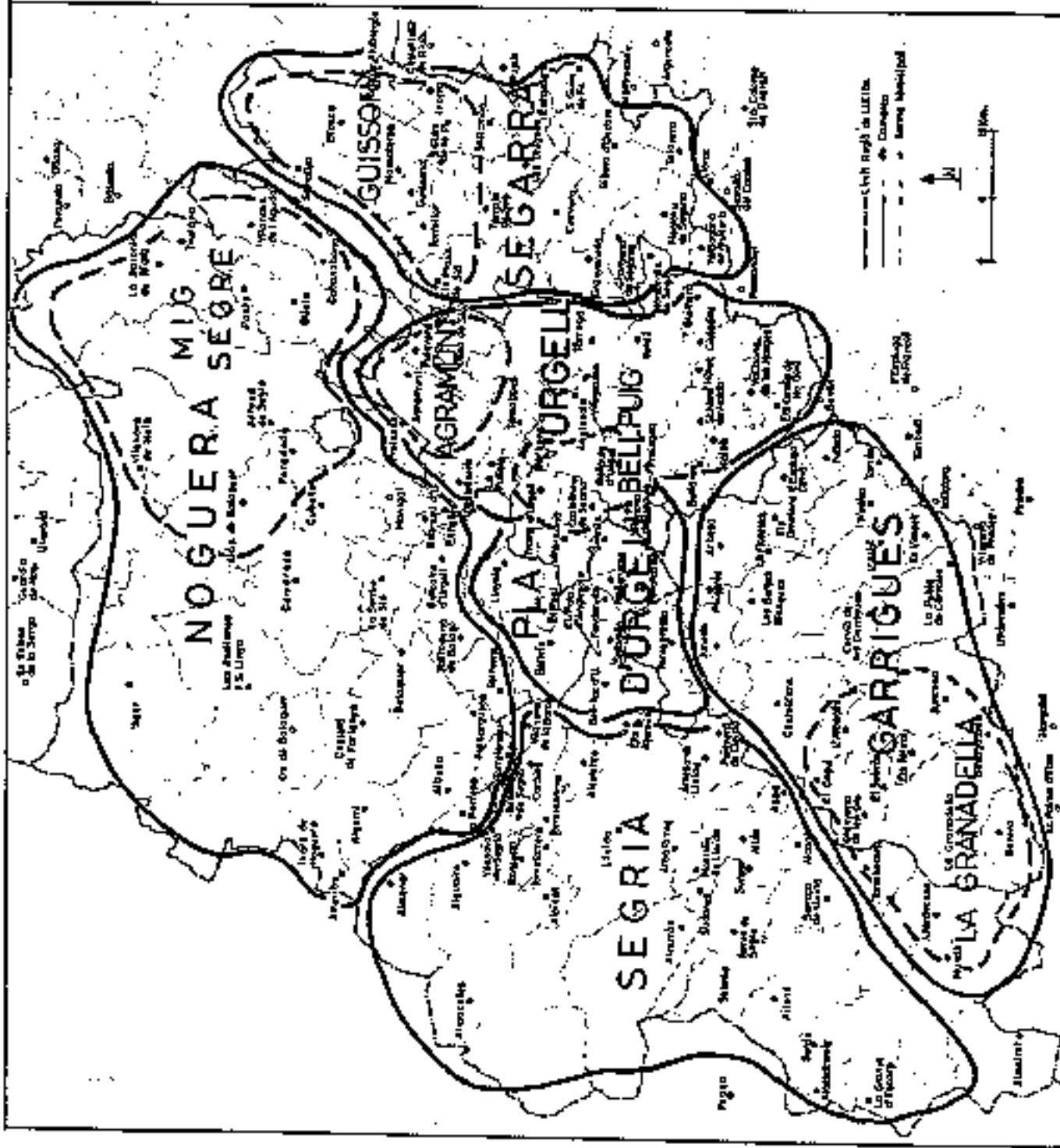
SINTESE DE L'ORGANITZACIO TERRITORIAL DE LA REGIO

Legenda

— Límit d'àmbit comarcal

- - - Límit d'àrees diferenciades dins de les comarques

El pla d'Urgell com a unitat territorial

PROPOSTA 1

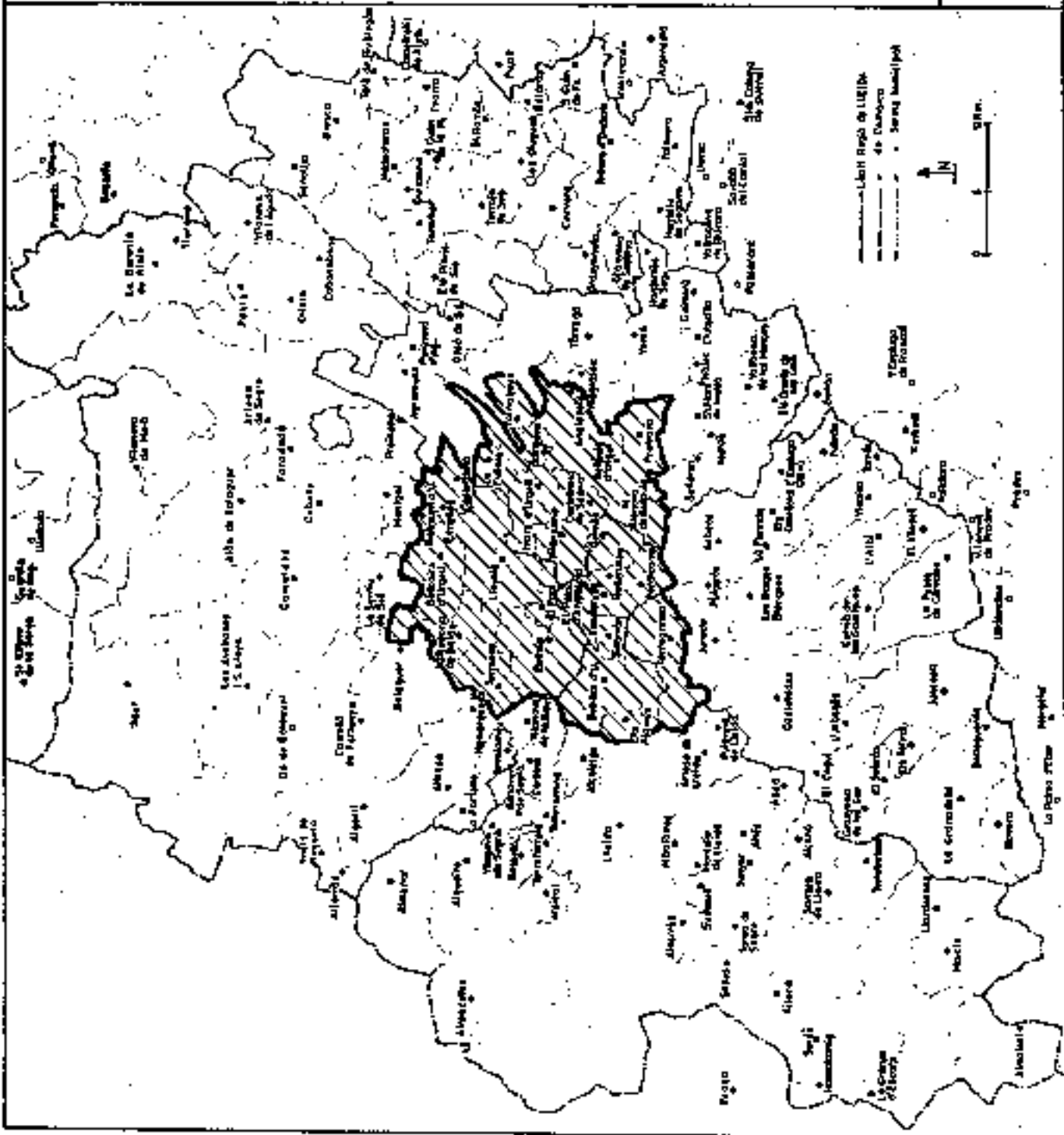
EL PLA D'URGELL COM A UNITAT SOCIO-ECONOMICA

Llegenda

Ambit territorial

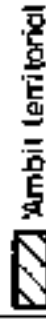
El pla d'Urgell
com a unitat territorial

PROPOSTA 2

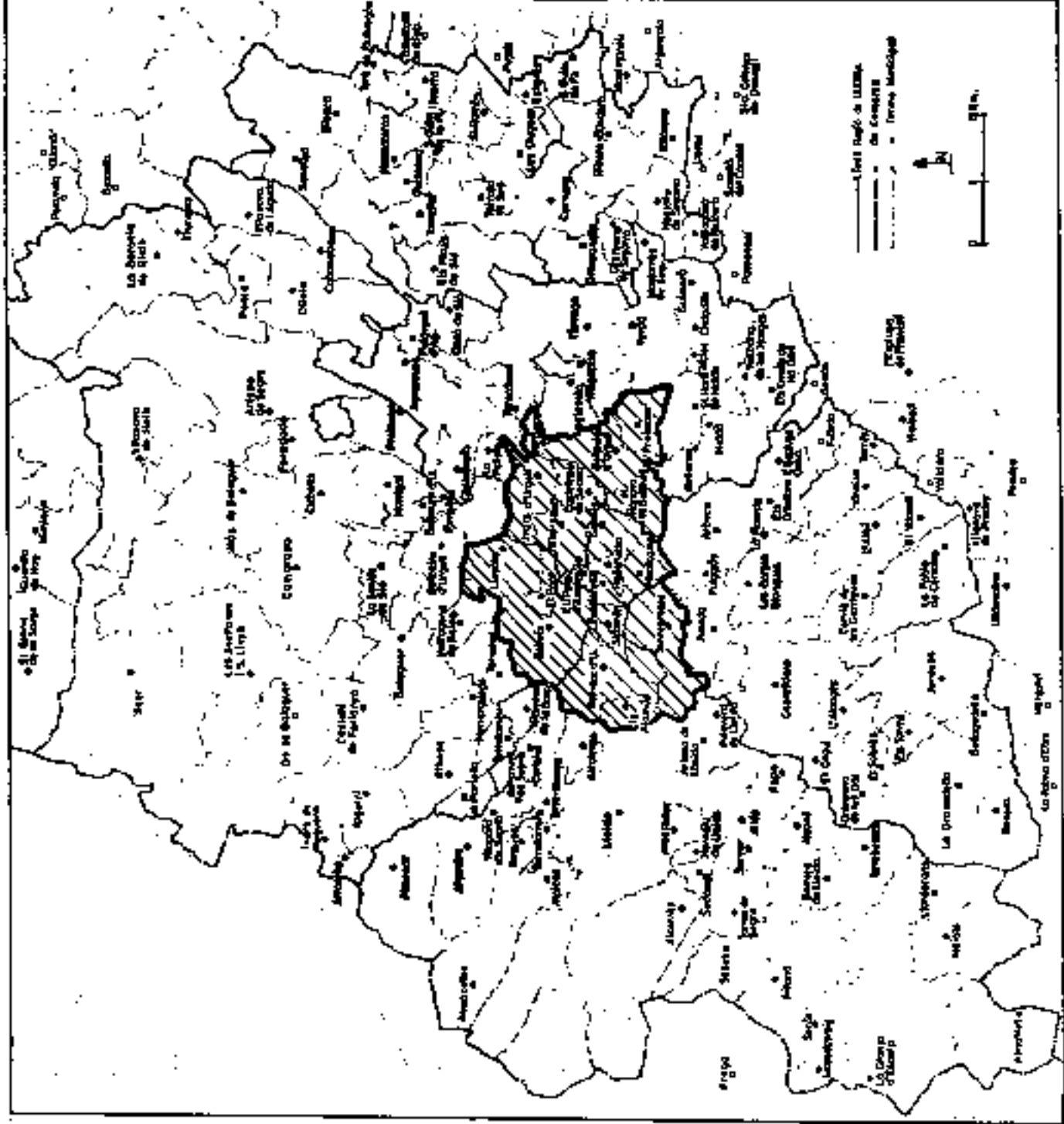
L'ÀREA D'INFLUÈNCIA DE MOLLERUSSA (Versió amplia)

Llegenda

Àmbit territorial

El pla d'Urgell
com a unitat territorial

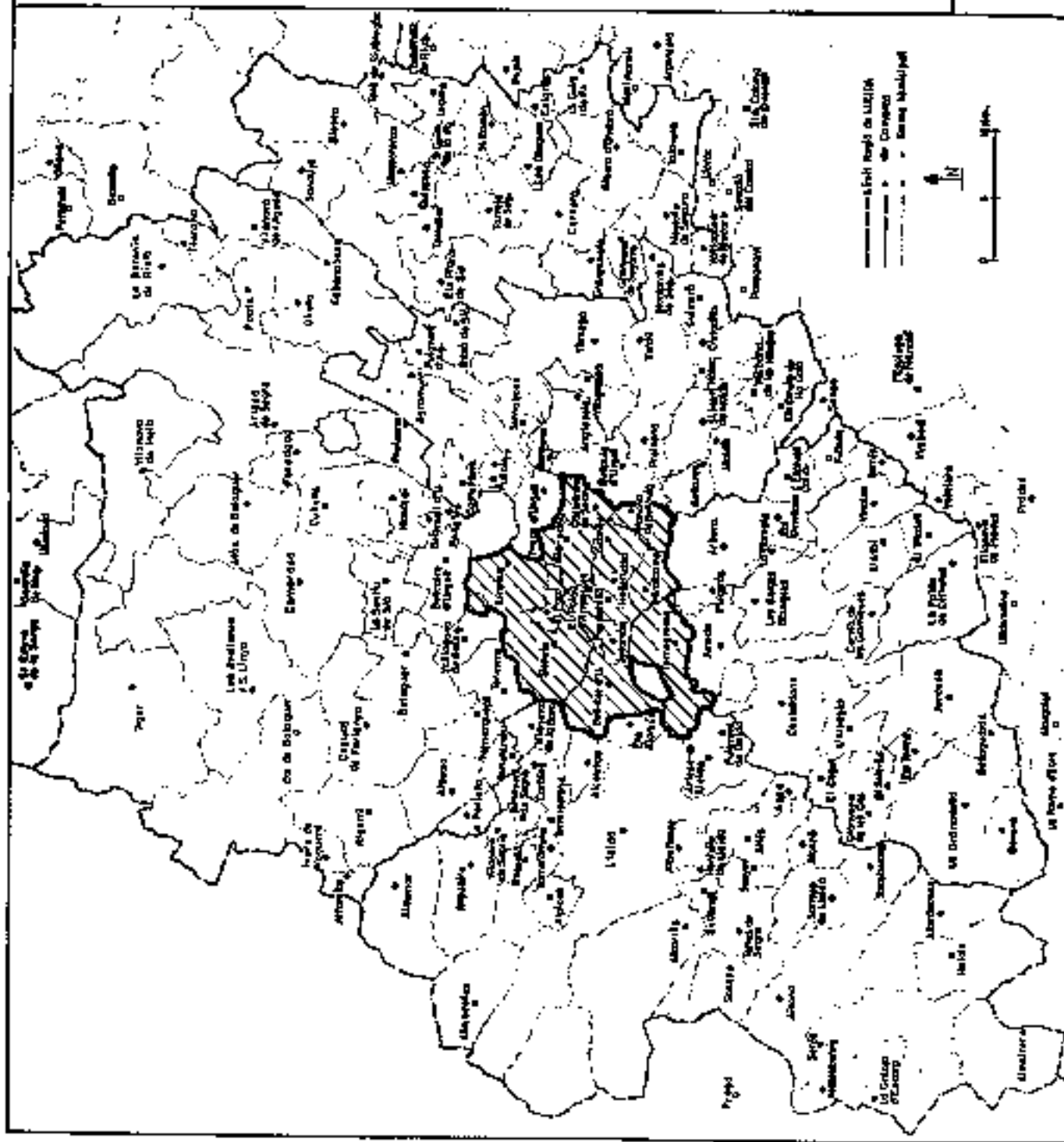
PROPOSTA 3

L'ÀREA D'INFLUÈNCIA DE MOLLERUSSA (Versió estricta)

Llegenda

 Àmbit territorial

El pla d'Urgell com a unitat territorial

Bibliografia sobre el Pla d'Urgell

1. Medi natural

- BOLDI i PERPIÓ, A.: *Estudio florístico y fitogeográfico de la zona comprendida entre los montes de Prades y el río Segre*. Tesis Doctoral. Barcelona. Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, 1975.
- BÓLOS, O.: *La transición entre la Depresión del Ebro y los Pirineos en el aspecto geobotánico*. Madrid, Instituto Botánico A. J. Cavanillas, 1900.
- BÓLOS, O. i VIGO, J.: *Flora dels Pirineus Catalans*. Barcelona, Ed. Barcino, 1984.
- DRAUN-BLANQUET, J. i BÓLOS, O.: *Los groupements végétaux du bassin moyen de l'Ebre et leur dynamisme*. Saragossa, Anales Estación Experimental Aula Dei, 1957.
- CALVEZ, J.: *Contribución al conocimiento geobotánico de la Depresión Central catalana*. Tesis doctoral, Barcelona, Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona, 1977.
- CATALUNYA, Generalitat. Dept. Política territorial i Obres Públiques: *Mapa topogràfic de Catalunya 1:250.000, Recull de dades i Estadístiques*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1983.
- CATALUNYA, Generalitat: *Mapa per al Pla d'aigües*. Barcelona, 1981.
- CONESA, J. A. i BEGASÈNS, J.: *Apunts del curs monogràfic sobre el paisatge vegetal del Segrià i l'Alt Llobregat*. Universitat Politècnica de Catalunya, 1900 (incitant!).
- CONOMINAS i OLCET, J.: *Geología i planificació territorial. Paràmetres geològics que condicionen la utilització del terreny a Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Política Territorial, 1982.
- FOLCH, R.; FRANQUESA, H. i CAMARASA, J. M.: «Vegetació» a *Història natural dels Països Catalans*. Barcelona, Enciclopèdia Cassiana, 1984.
- ELIAS CASTILLO, F. i RUIZ BERTRAN, L.: *Agronomía en España*. Madrid, Ministerio de Agricultura, I.N.I.A., 1977.
- FONT i QUER, P.: *Contribució al coneixement de la flora catalana occidental*. Barcelona, Museu Martorell, 1929.
- FONT i QUER, P.: *Los estudios botánicos en la provincia de Lérida*. Lleida, Saperata Revista Lleida. Institut d'Estudis Lleidatans, 1944.
- INSTITUTO GEOLOGICO Y MINERO DE ESPAÑA: *Mapa geológico de España*. Full 309. Terrogs. Madrid, 1941. Full 360. Dellví. Madrid, 1946.
- JORDAN DE URRIES, R.: *Mapa forestal de la provincia de Lérida*. Madrid, Instituto Forestal de Investigaciones y Experiencias, 1954.
- LISO PUENTE, M. i ASCASO LIRIA, A.: *Introducción al estudio de la evapotranspiración y clasificación climática en la cuenca del Ebro*. Saragossa, Anales de la Estación Experimental de Aula Dei, vol. 10, 1969.
- MAJORAL, Antoni: *Flora de la Piana d'Urgell*. Tesis Licenciatura. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1986 (inèdit).
- MALUCHEH, J.: *Notas para el estudio de las aves de Lérida a «Pirineos»*, 1952, pàg. 421-469.

- MARGALEF, R.: *Primera nota sobre la biología de las aguas estancadas del Bajo Urgel*. Lleida. Separata Revista Ilerda, Institut d'Estudis Lleidatans, 1945.
- MASCLANS, F.: *Hora del Segrià i l'Urgell a la Plana Occidental Catalana*. Barcelo (Institut d'Estudis Catalans, 1986.
- PEÑA MONEU, J. L.: *La Conca de Trepç y sierras pirenaicas comprendidas entre los rios Segre y Noguera Ribagorzana. Estudio geomorfológico*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdenes, 1983.
- PERAIN, R.: *Les plaines du Bas Ségre. Aspects de la climatologie locale* a «Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest», núm. 1, Toulouse, 1974, págs. 17-31.
- PERHIN, R.: *Sols et occupation du sol dans une commune du Bas Segre: Torres de Segre* a «Mediterranée» núm. 1, Aix-en-Provence, 1967, págs. 19-38.
- PORTA, J.; JULIA, R. i col.: *Els sòls de Catalunya. Area meridional de Lleida*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Dept. Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1983.
- SOLE SABAHIS, LL. i FONT, J. M.: *Las terrazas del Segre en las inmediaciones de Lérida*. Barcelona, 1929.

2. Històrica

- ALTISENT, A.: *Historia de Poblet*. Abadia de Poblet, 1974.
- ALTISENT, A.: *L'estructura econòmica de Poblet al 1460*. Scriptorium Populeti, 3. Abadia de Poblet, 1970.
- AMORÓS i GONFELL, F.: *Historia de les Penelles 1084-1984*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdenes, 1984.
- ARDIT; BALCELLS; DURAN; SALES; SALRACH: *Historia dels Països Catalans*. Barcelona, EDHASA, 1982. 3 volums.
- BACH i RIU, A.: *Antics pobles i mesies del Baix Urgell* a «Ilerda» núm. XXXIV. Lleida, I.E.I., 1973.
- BACH i RIU, A.: *Contrada de San Miguel Arcángel para los sacerdotes del llano de Urgel* a «Ilerda» número XXXI, Lleida, I.E.I., 1971.
- BALAGUE i SALVA, G.: *Deliris, (del fossat de les sogues al Canal d'Urgell)*. Baiguera. Offset Romeu, 1965.
- BARAUT, C.: *Les sotes de consagracions d'esglésies de l'antic bisbat d'Urgell (s. IX-XII)*. La Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgelitana, 1986.
- BERTRAN i ROIGE, P.: *Bellocera d'Urgell. Perfil històric*. Bellocera d'Urgell, 1992.
- BERTRAN i ROIGE, P.: *Notes sobre els orígens d'unes poblacions urgelitanes: la Fallola, Boidó i Bellocera als segles XI i XII* a «Ilerda» núm. XLII, Lleida, I.E.I., 1981.
- BONNASSIE, P.: *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*. Barcelona, Edicions 62, Col·lecció Estudis i Documents, núm. 32, 1981. 2 vols.
- BOSC, A.: *Sumari, índex o epitoma dels admirables i nobilíssims Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. (Perpinyà, 1828). Barcelona, Ed. Curial, 1974.
- CABRETES i CANDI, F.: *Geografia General de Catalunya*. Tom IV: *Província de Lleida*, per C. Rusadort. Barcelona, s.d.
- COMEDERA GUILHERREZ, E.: *Noticia de los Condes de Urgel*. Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenes, 1973.
- Els mapes antics de Catalunya* a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà» núm. 106, Barcelona, 1968.
- FOLC, A.: *Les terres lleidatanes als ulls dels estrangers* a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà» núm. 132. Barcelona, 1979.
- FONT i RIUS, J. M.: *Cartas de franquicia y de poblacion de Catalunya*. Madrid-Barcelona, C.S.I.C., 1969 i 1963. 2 vols. i apèndix
- FONT i RIUS, J. M.: *Las cartas de poblamiento de Ramon Berenguer IV* a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà» núm. 73, Barcelona, 1964.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1963. Tom 9: «La Segarra, l'Urgell i la Conca de Barberà»; tom 10: «El Segrià, les Garrigües, la Noguera i el Baix Cinca»; tom 17: «Geografia General».
- NADAL, J. i WOLF, P. (dir.): *Historia de Catalunya*. Barcelona, Oikos-Tau, 1993.
- Historia de Catalunya*. Barcelona, Salvat Editores, S.A., 1978. 8 volums.
- IGLESIÀS, J.: *El conde del conde de Floridablanca, 1787*. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1969.
- IGLESIÀS, J.: *El corralament de Lleida* a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà», núm. 90, Barcelona, 1965.
- IGLESIÀS, J.: *El fogatge de 1553*. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1979. 2 volums.
- IGLESIÀS, J.: *El moviment demogràfic de la comarca d'Urgell a partir de la segona meitat del segle XIV a «Ilerda»*, núm. XXXVIII. Lleida, I.E.I., 1977, págs. 55-70.
- LABOUE, A. de: *Itinéraire descriptif de l'Espagne, et tableau climatologique des différents branches de l'ad-*
- SANAHUJA, P.: *Las fronteras d'antico comitat d'Urgell* a «Vida Lleidatana», núm. 1000. Lleida, 1930.
- LALINDE ABADIA, J.: *La jurisdicción real inferior en Cataluña (Corts, veguers, batllies)*. Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1986.
- Las nostras contrades. L'Urgell*. Volum II: *la Història*. Barcelona, ICE Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.
- LLADONOSA, J.: *Arran la conquesta de Lleida* a «Ilerda» núm. XXXIV. Lleida, I.E.I., 1973.
- LLADONOSA, J.: *Boh-Boo, carrer de Lleida* a «Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà» núm. 114. Barcelona, 1967.
- LLADONOSA, J.: *Historia de Lleida*. Tàrraga, Imp. Ferran Camps, 1974. 2 volums.
- LLORENS i SOLÉ, A.: *El Cartoral segon de l'Arxip de Santa Maria de Solsona i el castell de Gerb* a «Ilerda» núm. XXXIV. Lleida, I.E.I., 1973.

- LLUCH, E.: *La Sociedad Económica de Amigos del País de Tàrraga* a «Ilerda» núm. XXXI, Lleida, I.E.I., 1971, pàgs. 143-153.
- MADOZ, P.: *Diccionario Geográfico, Histórico y Estadístico de España y sus posesiones en ultramar*, Madrid, 1845-1850, tom XV.
- MARTIN DUQUE, A. J.: *Aragón y Navarra según el «kitab ar-rawd al-Misra»* a «Argensola», tom VII, 1956.
- MATEU i GIRAL, J.: *La pagezia urgellense abans del Canal*, Barcelona, Fundació Vicens i Casajuana, 1982.
- MERCADER i RIBA, J.: *Algunos aspectos de la administración populacionista en tierras de Lérida* a «Ilerda», núm. VII, Lleida, I.E.I., 1947.
- MERCADER i RIBA, J.: *Los Capitanes Generales (siglo XVIII)*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1980.
- MONFAR i SOBS, D.: *Historia de los condes de Urgel*, Barcelona, C.O.D.O.I.N., 1853, toms IX i X.
- PIYA MERCÉ, R.: *El distrito de Lérida* a «Ilerda», núm. XXXIII, Lleida, I.E.I., 1972.
- PLEYAN DE PORTA, J. i RENEYÉ i VILADOT, F.: *Album Històric Pintoresch y Monumental de Leyda y sa Provincia*, tom I, Lleida, Estampa de Josep Sol Torrens, 1880.
- PLEYAN DE PORTA, J.: *Diccionario Geográfico, Estadístico, Etimológico, Histórico, Artístico, Biográfico, Industrial y Mercantil, etc., de la Provincia de Lérida*, Lérida, Tipografía de la Casa Provincial de Misericordia, 1889.
- SANAHUJA, P.: *Historia de la ciudad de Balaguer* (col·laboració de Domènec Carrové), Barcelona, Ed. Saràfica, 1968.
- SANAHUJA, P.: *Las fronteras de l'antic comtat d'Urgell* a «Vida Lleidatna», núm. 100, Lleida, 1980.
- SEGARRA i MALLA, J. M.: *Historia de Tàrraga amb els seus costums i tradicions* (segles XVI-XVII), Tàrraga, Museu Comarcal, 1964.
- SERRA ROSSELO: *Crònologia de los veaguers de Barcelona*, Instituto Municipal de Historia, Colección «Documentos y Estudios», vol. V, Barcelona, MCMLXI.
- TORRAS i RIBÉ, J. M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Ed. Curial, Documents de Cultura, 1983.
- TORRES i GROS, J.: *Historia de Bellpuig dins del Principat de Catalunya*, Bellpuig d'Urgell, Imp. Salafrigues, 1980.
- TORRES i GROS, J.: *La comarca de Bellpuig (Centre Urgell)*, Bellpuig, Imp. Salafrigues, 1982.
- VICENS VIVES, J. i LLORENS, M.: *Industrials i patistes* (s. XIX), Barcelona, Ed. Vicens Vives, Biografies Catalanes, vol. 11, 1980.
- VILA, M. A.: *La vida i l'economia de Catalunya*, Segles XIII a XVII, Barcelona, Ed. Pòrtic, 1983.
- VILA, P.: *La divisió territorial de Catalunya*, vol. I de Selecció d'Escrits de Geografia, Barcelona, Ed. Curial, 1979.
- VILAS, P.: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1956, 4 volums.
- ZAMORA, F. de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, A cura de Ramon Baixarons, Barcelona, Ed. Curial, 1873.

FONTS MANUSCRITES

ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE BALAGUER

- a) XA. *Tres de la Marc de Déu de las Segues de Bellvis*.
- b) XVIII. *Còpies de privilegis i cartes reials*.
- c) XXI. *Llibre Verd*.
- d) Arxiu Històric de Protocols Notariais del Districte de Balaguer, Notari: Francesc Tomàs, d'Agramunt. Any 1598.

3. Sòcio-econòmica

- ALDOMA, I.: *La voga dels tractors. Conflictes agraris a l'Urgell, 1977-78*, Lleida, Ed. Virgili i Payès, 1988.
- ALDOMA, I.: *Del pla a la muntanya i del 8802 al 199. Una aproximació tipològica i de delimitació* a «La Noguera, Estudis», Balaguer, Centre d'Estudis de la Noguera, 1985, pàgs. 15-49.
- ALFARÉ, J.; BROS, J. M. i FONOLLEDA, S.: *L'etracció comercial a Lleida*, Generalitat de Catalunya, Dept. de Comerç i Turisme.
- BADIA i VILA, T.: *Mollerussa, detalls per a una història*, Barcelona, Escola Gràfica Safeslana, 1978.
- BERTRAN i ROIGÉ, P.: *Un viatge per la Catalunya Nova al 1409* a «Cauderns de Història Econòmica de Catalunya», vol. XIV, març 1976, pàgs. 63-71.
- CAMARA OFICIAL DE COMERCIO E INDUSTRIA DE LERIDA: *Posibilitats de desenvolupament industrial de la provincia de Lérida*, Lleida, 1975.
- CAMPS, C. i SOL, A.: *L'economia de les comarques del Bisbat d'Urgell (una anàlisi de la localització i dinàmica de l'activitat econòmica)*, Barcelona, Centre d'Estudis de Planificació, 1975 (monografiat).
- CASAS TORRES, J. M.: *Primeros resultados de una encuesta sobre mercados y comarcas naturales de Aragón* a «Estudios Geográficos», 1946, pàgs. 443-459.
- CATALUNYA, Generalitat, Direcció General Hidràuliques: *Estudi d'alternatives de regulació del riu Segre per a regadus*, Barcelona, 1981.
- CATALUNYA, Generalitat, Direcció General Obres Hidràuliques: *Estudi del Canal Segarra-Carriques*, Barcelona, 1932.

- CENTRE COMARCAL LEIDATÀ: *Las tierras de Lleida en la geografía, en l'economía i en la cultura catalanes*. Barcelona, Pòrtic, 1971.
- COMUNITAT GENERAL DE REGANTS DELS CANALS D'URGELL: *El Pla d'Urgell. Els seus regarjes en relació amb el seu desenvolupament agrari*. Mollerussa, 1970 (mecanografiat).
- CONSEJO ECONOMICO SINDICAL PROVINCIAL: *Perspectivas de desarrollo económico de la provincia de Lérida*. 1962.
- DELHAM, M. J.: *Comercialización de la fruta en la comarca de l'Urgell*. Mollerussa, servei d'Extensió Agrària, 1978 (mecanografiat).
- DOXIADIS IBERICA, S. A.: *Plan General de Ordenación de la Provincia de Lérida*, II voluma, 1971-74.
- FERNANDEZ, J.; MARTINEZ, J. i RAUFIGH, J. M.: *La industria de maquinaria agrícola de las tierras de Lleida a «Banca Catalana»*, núm. 62. Barcelona, Servei d'Estudis B.C., 1981, pàgs. 29-47.
- GARRABOU, R.: *La evolución de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros días*. Tesina, Universitat de Barcelona, 1962.
- GRIERA, A.: *Las parroquias de la diócesis de Lleida a «Boletín de dialectología española»*, tom XC, 1964, pàgs. 5-23.
- GUITER, E.: *Pla límits lingüístics a «Miscel·lania Barcinonensis»*, núm. 31, 1972, pàgs. 7-53.
- IGLESIES, J.: *Una doble defensa del Canal d'Urgell a les darreries dels segles XVI i XVIII a «Bull·letí del Centre Comarcal Leidatà»* (separata), 1966.
- IGLESIES, J.: *Els conflictes del Canal d'Urgell*. Barcelona, Rafael Dalmau ed., 1968.
- IGLESIES, J.: *L'espai espacial del centre econòmic del Segre a les terres de Lleida en la geografía, en l'economía i en la cultura catalanes*. Barcelona, Pòrtic, 1971, pàgs. 141-177.
- JUNYENT, R.; SUBIRATS, M.; BENELBAS, L. i VILLARES, M.: *La plana d'Urgell. Estudi de les activitats productives y las formas de vida a El reconocimiento territorial de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Dept. P. T. i O. P., 1982.
- JUNTA PROVINCIAL DE ORDENACION ECONOMICO-SOCIAL: *Plan de Ordenación Económico Social de la Provincia de Lérida*. 1949.
- LERIDA, Organització sindical: *VII Fiero de Consejo Económico Social Sindical Provincial de Lérida*. 1973 (multicopiats).
- LERIDA, Organització sindical: *Conclusiones aprobadas. I Pleno Consejo Económico Social Sindical Comarcal Pla d'Urgell*. Lleida, 1973.
- LLADONOSA, J.; PORTA, F.; MIQUEL, S.; VALLVERDU, J. i GABERNET, J.: *Lleida, problema i realitat*. Barcelona, Ed. 62, 1957.
- LLADONOSA, J.: *Naixement de la Lleida contemporània*. Barcelona, Rafael Dalmau etc., 1969.
- LLADONOSA, J.: *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*. Arts, Estudios Gráficos, 1974.
- Lleida, un assaig d'aproximació a «Gerra d'Or»*, núm. 133, octubre 1970, pàgs. 21-41.
- Lleida a la marginació a «Cur»*, núm. 35, setembre-octubre 1976.
- LLOBET, S.: *José Aparisi y las pueblos de la provincia de Lérida en el siglo XVIII*. Lleida, Institut d'Estudis Lleidatans, 1947.
- LUCH, F. i SERÓ, R.: *La regió fruitera de Lleida*. Barcelona, Banca Catalana, 1970.
- LOPEZ PALOMEQUE, F.: *La «enclavament» de Lleida» a tall d'exemple. Una aproximació a les seves característiques ètnico-econòmiques i territorials a «Arrels»*, núm. 11, octubre 1965, pàgs. 15-24.
- MAGALOTTI, L.: *Las tierras de Lleida al segle XVII vistas pels amos de la comitiva principesca de Cosme de Mèdici*. Lleida, Institut d'Estudis Lleidatans, 1965.
- MATEU i GIRAL, J.: *Organització espacial i evolució econòmica poblacional en un sector urgellenc (1755-1962)*. Tesi de llicenciatura. Barcelona, Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, 1978.
- MOLLERUSSA, Ajuntament: *Dossier Mollerussa*. Mollerussa, 1979.
- MORFILL, H. i SURANA, A.: *Lleida en el marco regional. Localización económica y desarrollo regional*. Barcelona, Banca Urquifu, 1975.
- MORELL, R.; MAJREL, X. i ALDOMA, I.: *L'economía del Segre: Desenvolupament agrícola i desequilibris sectorials*. Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980.
- PALLARES, J. M.: *Estudi de la població electoral a la circumscripció de Lleida*. Lleida, Institut d'Estudis Lleidatans, 1979.
- PERRIN, R.: *Structures de la propriété foncière dans la partie orientale du Bassin de l'Èbre a «Bull·letí Societat Languedocienne de Géographie»*, núm. 3, Montmèller, 1971, pàgs. 319-335.
- PERRIN, R.: *Les centres secondaires de la région de Lérida*. Pau, 94th Congrès National des Sociétés Savantes, 1968, pàgs. 145-147.
- PERRIN, R.; LLADONOSA, J.; MORELL, R. i CLUA, J.: *Miscel·lany: visió d'un poble*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1970.
- PLES, S. A.: *Perspectives d'industrialització a la comarca de l'Urgell*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, C.I.E.M., 1983 (fotocòpia).
- POLO SILVESTRE, M.: *No fue justa la planificación comercial realizada por la «Generalitat de Catalunya» a Programa Feria de San José Mollerussa*. 19-20-21 març, 1977.
- PORTIJA TORRUELLA, R.: *Hidrología Médica de la provincia de Lérida*. Lleida, Impremta Joventut, 1922.
- PUEYO i PARIS, M.: *Lleida: ni blanca, ni negra, però espanyola*. Barcelona, Edicions 62, 1984.
- PUJADAS, R.; SOLÉ, S. i ca.: *L'economía de la Segarra*. Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980.

- PUJADAS, R.; FANDO, R. i col.: *Diagnosi Comarcal de la Segarra*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.P.T., 1983 (mecanografiat).
- PUJADAS, R.; FANDO, R. i PUJADAS, I.: *Diagnosi comarcal de l'Urgell*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.P.T., 1985 (ciclostil).
- PUJADAS, R.; PUJADAS, I. i FELI, P.: *L'equipament comercial de Balaguer i la delimitació de la seva àrea d'atracció*, Lleida, Caixa de Barcelona, 1983.
- PUJADAS, R.; FANDO, R. i PUJADAS, I.: *Diagnosi comarcal. Les Garrigues*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.P.T., 1984.
- PUJADAS, R.: *Aspectes socioeconòmics de la comarca de la Noguera* a «La Noguera, Estudi», f. Balaguer, 1985, pàgs. 5-14.
- PUJADAS, R.; ALDOMA, I. i PUJADAS, I.: *Diagnosi comarcal de la Noguera*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, D.G.P.T., 1985 (mecanografiat).
- PUJADAS, R. i ALDOMA, I.: *La regió de Lleida dins del Pla Territorial de Catalunya*. Ponència a la Reunió de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori. Amposta, 1988 (mecanografiat).
- PAFEL FONTANALS, J.: *Àreas léxicas en una enumeración lingüística* a «Revista de filología española», 1974-1975, pàgs. 231-275.
- ROSSELL I VILA, M.: *L'Urgell, centre de creixement ramader*. Mancomunitat de Catalunya, 1917.
- RUBIÓ i CABECERAN, J.: *Ivers d'Urgell i l'entorn estany*. Lleida, Ed. Dilagro, 1977.
- SARRATE CORBINOS, J. M.: *Historia del sindicalismo agrario en la provincia de Lérida*. Lleida, Arts Gráficas Herda, 1945.
- SERRA i BOLDU, V.: *Lérida*. Barcelona, Llibreria F. Puig, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Fervoresos, vol. XI.
- SOL, R. i TORRES, M. C.: *Lleida i el fet nacional català (1878-1971)*. Barcelona, Edicions 62, 1978.
- SIRIBRATS, M.: *L'escola rural a Catalunya*. Barcelona, Ed. Rosa Sensat, Edicions 62, 1983.
- TORTOSA DURAN, J.: *Contribución a la Geoeconomía de Lérida*. Mercados geográficos y ferias Lleida, Imp. Escuela Provincial, 1980.
- TORTOSA i DURAN, J.: *El medio y la vida en la provincia de Lérida*. Lleida, Imp. Escuela Provincial, 1961.
- TORTOSA i DURAN, J.: *La Plana regada de Lleida, Urgell, Noguera i Segrià*. Lleida, Institut d'Estudis Lleidatans, 1999.
- TORTOSA i DURAN, J.: *El Pla de Lleida*. Barcelona, Servei d'Estudis del Banc Occidental, 1981.
- VALLVERDU, J.; BUICH, J.; PIQUICH, J. J.; BOLEDA, R. i GELABERT, D.: *La vall del Corb*. Lleida, Institut d'Estudis Hereditats-Diputació Provincial de Lleida, 1989.
- VALLVERDU, J.: *Viatge entorn de Lleida*. Barcelona, Ed. Selecta, 1972.
- VILA, P.: *La fra de Verdú*, publicat a «La Publicitat» els dies 1-VI-1932 i 7-VII-1932, recollit a *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona, Ed. Barcino, 1963, pàgs. 151-159.
- VILA, P.: *Paísatge de la Segarra*, publicat a «La Publicitat» els dies 27-VII-1933, recollit a *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona, Ed. Barcino, 1963, pàgs. 147-157.
- VILA, P.: *El poblament de la Segarra i de l'Urgell durant la Reconquesta*, publicat a «La Publicitat» l'11-X-1932, recollit a *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona, Ed. Barcino, 1962, pàgs. 59-62.
- VILA, P.: *La Reconquesta de Lleida i el poblament de la Catalunya occidental*, publicat a «La Publicitat» el 14-X-1932, recollit a *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona, Ed. Barcino, 1962, pàgs. 67-69.
- VILA, P.: *No hi ha Urgell sense Huguil*, publicat a «La Publicitat» el 20-XII-1938, recollit a *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona, Ed. Barcino, 1962, pàgs. 99-103.
- ZULUETA, J.: *Canals de riego*. Barcelona, Manuella Soler, s.d.

Bibliografia sobre temàtica comarcal i d'ordenació del territori

- ALEGRE, R.; ASCON, R.; ESTADELLA, M. i RIERA, P.: *Comarques i divisions administratives* a «Butlletí del Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials», núms. 11-12, març 1979, pàgs. 7-26.
- ALEMANY, J. i ROGA, F.: *Espais públics i polítiques territorials a Catalunya* a «Taula de Canvi», núms. 8-9, novembre-desembre 1977/gener-febrer 1978, pàgs. 5-19.
- ALEMANY, J.: *Propostes sobre la divisió territorial a Catalunya* a «Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials (CEIUMT)», núms. 25-26, 1980, pàgs. 75-95.
- ALUJA, T.: *Determinació dels centres d'atracció i llur zona d'influència en funció dels equipaments municipals* a LUCH, E. i NELLO, O.: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Fícion d'estudis, propostes i documents (1978-1983)*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984, pàgs. 837-863.
- AYDALOT, P.: *Realités et illusions de l'économie locale* a «Autrement», núm. 47, 1983, pàgs. 204-216.
- AYDALOT, P.: *La division spatiale du travail* a «Espace et localisation». Paris, Economica, 1983, pàgs. 175-200.
- CABRER, B.: *Tècniques de comarcalització* a «Taula Rodona sobre la Comarcalització al País Valencià». València, Diputació Prov. de València, 1980, pàgs. 73-79.
- CARRERAS CÀNDI, F.: *Assaig de nomenclatura de les comarques catalanes*. Estudis Universitaris Catalans, 1907, vol. 1, pàgs. 143-156.
- CARRERAS, J. M. i MARGALIT, J.: *La evolució de les ciutats catalanes entre 1857 i 1975* a «Ciudad y Territorio», núm. 2, abril-juny 1977, pàgs. 33-45.

- CASASSAS I SIMÓ, LL.: *Barcelona i l'espai català*. Barcelona, Fr. Curial, 1977.
- CASASSAS, LL. i CLUSA, J.: *L'organització territorial de Catalunya*. Barcelona Fundació Bofill, 1980.
- CATALUNYA, Generalitat: *Divisió Territorial. Estudis i Projectes. Monogràfic de municipis*. Barcelona, 1933.
- CATALUNYA, Generalitat: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona, Conselleria d'Economia, 1937.
- CATALUNYA, Generalitat: *Sector agrari i territori*. Barcelona, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1984.
- CATALUNYA, Generalitat: *Estudi de zonificació agrària en funció de criteris de depressió*. Barcelona, Departament d'Agricultura, 1983.
- CATALUNYA, Generalitat: *Primera aproximació a un mapa d'equipaments esportius a Catalunya*. Barcelona, Direcció General de l'Esport, 1983.
- CATALUNYA, Generalitat: *La sanitat a Catalunya*. Barcelona, Departament de Sanitat i Assistència Social, 1980.
- CATALUNYA, Generalitat: *Quaderns del S.I.T.C. (Sistema d'Informació Territorial de Catalunya)*. Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.
- CATALUNYA, Generalitat: *Els partits judicials a Catalunya, 1982. Dades per a una futura reordenació*. Barcelona, Departament de Justícia, 1982.
- CATALUNYA, Generalitat: *Estat de l'Administració de Justícia a Catalunya*. Barcelona, Departament de Justícia, 1983.
- CAU: *Ueids a la intersecció a «Cau», núm. 39, setembre-octubre 1978.*
- CLUSA, J.: *Tercium y Administración local*. València, VI Reunión de Estudios Regionales, 1960.
- CLUSA, J.: *Alguns de les causes dels desequilibris territorials a Catalunya a «Tau» de Carvi», núm. 6, Barcelona, 1977, pàgs. 149-155.*
- CLUSA, J.: *Tractament i explotació de les dades de mobilitat obligada dels municipis de Catalunya*. Resum i conclusions provisionals. Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1966.
- ESPAÑA: *Las provincias y sus comarcas*. Madrid, Ministerio de Gobernación, 1955.
- ESPAÑA: *Conso industrial de España, 1978. Establecimientos Industriales. Series provinciales*. Madrid, Instituto Nacional de Estadística, 1978.
- GALFRA, M. i VILA-VALENTI, J.: *Cartografia de Catalunya a Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 19.
- GAVIRIA, M.; AMAT, L. i BUENO, M.: *La comarca en la reestructuració del territori*. Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1972.
- GLANADELL, F.: *Consideracions generals a propòsit del problema comarcal de Catalunya a El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona, Casa del Vallès, Biblioteca d'Estudis Comarcals II, 1931, pàgs. 11-22.
- GRATACÓS, A.: *Tipologia d'èrees agràries de Catalunya*. Barcelona, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1980.
- IGLESIES, J.: *Las comarcas meridionales de Catalunya i la futura divisió territorial*. Resis. Imp. Murieta Bara, 1933.
- IGLESIES, J.: *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cinco años*. Barcelona, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1959.
- IGLESIES, J.: *La realitat comarcal a Catalunya*. Barcelona, Ed. Bruquera, 1956.
- IGLESIES, J.: *La divisió territorial de la Generalitat a «Vértex», núm. 54, Federació Catalana de Municipis i Com. 1976, pàgs. 204-205.*
- IGLESIES, J.: *L'evolució del pensament de Pau Vila en la Divisió Territorial de Catalunya a «Ciència», núm. 10, octubre de 1991, pàgs. 30-33.*
- INSTITUT UNIVERSITARI D'ESTUDIS TERRITORIAL: *Estudi de delimitació de les àrees funcionals de Catalunya, any del treball a LLUCH, E. i NEL·LÓ, O.: El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1979-1983)*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984, pàgs. 417-433.
- LEALL: *La comarca en la reestructuración del territorio. XI Seminario de Investigación*. Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1972.
- JULIANA, E.: *L'ambient pre-eleccional enarxivat el debat sobre l'ordenació territorial a «El Món», núm. 87, 21 d'octubre de 1983, pàgs. 10-11.*
- LLEONART, P.: *Els serveis municipals a Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Governació, 1982.
- LLEONART, P.: *Els atractius industrials de 20 ciutats de Catalunya a «Boletín de Información Económica», núm. 34, Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana, setembre 1979, pàgs. 19-34.*
- LLUCH, E. i GASPAR, J.: *Els preus del sol a Catalunya*. Barcelona, Banca Catalana, 1972.
- LLUCH, E.: *Un comarcalisme econòmic d'aval a les comarques de Catalunya*. Barcelona, Cercle d'Economia, 1970, pàgs. 12-19.
- LLUCH, E. i NEL·LÓ, O.: *La gènesi de la Divisió Territorial de Catalunya. Edició de documents de l'Arxiu de la Ponència (1831-1936)*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1983.
- LLUCH, E. i NEL·LÓ, O.: *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1979-1983)*. Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984.
- MARTINEZ SAURÍ, S.: *Las demarcaciones judiciales a Catalunya*. Montserrat, Primeres Jornades sobre l'Administració de Justícia a Catalunya, 1983, Barcelona, Departament de Justícia, 1983, pàgs. 112-150.
- MASPOYS I ANGLADELL, F.: *L'aspecte jurídic del nostre problema comarcal a El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona, Casa del Vallès, Biblioteca d'Estudis Comarcals II, 1931, pàgs. 61-74.
- MERCADER, J.: *Las divisiones territoriales neopaleónicas en el Principado de Catalunya a «Estudios Geográficos», núm. 149, pàgs. 251-299.*

- MENCAUER, J.: *La ordenació de Catalunya per Felipe V: la Nueva Planta*. Hispània, 1951, tom XI, pàgs. 257-366.
- MILA, J. M. i ALOQUIN, R.: *Tarragona: Graves desequilibris y planificación inútil a «Cau»*, núm. 52, novembre-desembre 1978, pàgs. 40-49.
- MUNTANER, J. M. i LLUCH, E.: *Les comarques de Catalunya: El problema de les comarques de Catalunya: de l'estudi a l'acció. Un comarcalisme d'avui*. Barcelona, Cercle d'Economia, 1970.
- ORIFLAMA: *Catalunya debat. Vers una alternativa democràtica en l'ordenació territorial a «Oriflama»*, núm. 156, octubre 1975, pàgs. 19-36.
- PIBAS i PIERA, M.: *Present de les comarques a Catalunya a «Serra d'Or»*, núm. 136, 1971, pàgs. 15-24.
- RIBAS i PIERA, M.: *La divisió territorial de Catalunya*. La Seu d'Urgell. Ponència a la reunió de l'àmbit d'Ordenació del Territori del Congrés de Cultura Catalana, 1975.
- RIBAS i PIERA, M. (C.E.P.): *Base espacial de referència a Reconocimiento territorial de Catalunya*. Barcelona, 1981.
- RIFRA, P.: *Un mètode per a l'estudi de límits mínims a «Documents d'Anàlisi Territorial»*, núm. 1, 1975, pàgs. 70-86.
- RODRIGUEZ, A. i ALCOMONEN, R.: *Economía y territorio en Cataluña. Los centros de gravedad de la población. Industria y renta*. Barcelona, Banca Més Sarda, 1978.
- ROVIRA i VIRGILI, A.: *Les comarques a través de la història a El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona, Casa del Vallès, Biblioteca d'Estudis Comarcals II, 1931, pàgs. 35-43.
- TARRAGÓ i BALAGUÉ, M.: *Comercio, ciudad y estructura territorial en Cataluña a «Ciudad y Territorio»*, juny 1977, I.E.A.L., pàgs. 28-31.
- TALLER DE SOCIOLOGIA: *La marginació de les nostres comarques (poder comarcal)*. Barcelona, 1978.
- URGELL, J. M.: *Nova ordenació territorial, política i administrativa d'«Catalunya»*. Barcelona, Ed. Pòrtic, 1975.
- VALLS i TABERNER, F.: *El problema comarcal i l'estructuració política de Catalunya a El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona, Casa del Vallès, Biblioteca d'Estudis Comarcals II, 1931.
- VILA, P. i altres: *El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona, Casa del Vallès, Biblioteca d'Estudis Comarcals II, 1931.
- VILASECA i MAROCT, J. M.: *La divisió territorial de Catalunya i l'administració pública autonòmica a «Avul»*, 1, 3, 4 i 5 de març de 1981, pàg. 8.

ÍNDEX

	<u>Pàgina</u>
<i>Presentació</i>	7
1. <i>Introducció</i>	9
1.1. El punt de partida de la revisió del mapa comarcal	9
1.2. La comarca com a divisió i organisme administratiu	13
1.3. L'actualitat dels criteris seguits per la Ponència de la Divisió Territorial de 1931-1933	19
1.4. Les pautes d'una divisió en comarques actual	22
1.5. L'espai de referència: els municipis de la regió de Lleida	25
2. <i>La delimitació comarcal de 1932 a la regió de Lleida</i>	32
2.1. De la comarca natural a la comarca com a unitat administrativa	33
2.2. Les propostes de delimitació dins de la regió de Lleida elaborades per la Ponència	37
2.3. Els barlits judicials com a criteri de la delimitació comarcal a la Regió de Lleida	45
2.4. Els mercats com a referència complementària	50
2.5. La manca de relació entre les comarques populars i les delimitades per la Ponència	50
2.6. La participació delsponents en la divisió comarcal i les motivacions personals i polítiques	63
2.7. La incidència de la iniciativa local en la Divisió Comarcal de 1932	68
3. <i>L'autoafirmació contemporània de la comarca del Pla d'Urgell</i>	77
3.1. La comarca durant el franquisme i les velles aspiracions capitalines de Molerausa	77
3.2. La reivindicació comarcalista renex a través del Congrés de Cultura Catalana i les noves organitzacions democràtiques	81
3.3. De les propostes als fets: l'opció comarcal dels ajuntaments democràtics del Pla d'Urgell	85
3.4. La voluntat comarcal dels ajuntaments del Pla d'Urgell en a nouient present	89
4. <i>La comarca com a unitat natural</i>	91
4.1. La unitat del velleu	91
4.1.1. El gran contrast entre la Plana i els relleus Prepirinencs	91
4.1.2. El pas esglauinat des dels altiplans segarrones a la Plana	92
4.1.3. Els salts discontinus i a voltes sobtats entre les plataformes garriguotques i la Plana	93
4.1.4. Una plana amb límits poc perceptibles cap a ponent	95
4.1.5. Les condicions objectives de plana	95
4.1.6. La Plana urgellana dins la unitat fisiogràfica de la regió de Lleida	102
4.2. La unitat geomològica del Pla d'Urgell	104
4.3. Els límits imprecisos de les zones climàtiques	107
4.4. El paleoge vegetal com a reflex de les unitats naturals	114

	<u>Pàgina</u>
5. La comarca històrica	121
5.1. Primeres referències sobre el territori: el Mascançà i la Reconquesta	121
5.1.1. L'etapa anterior a la Reconquesta	121
5.1.2. La conquesta del Mascançà sota el domini andalús	123
5.1.3. El repoblament del Mascançà	124
5.2. Les divisions territorials passades	126
5.2.1. Les divisions territorials antigues	126
5.2.2. Les divisions territorials medievals. Les vegueries	127
5.3. Les divisions territorials modernes	133
5.3.1. Els corregiments	133
5.3.2. Departaments i cantons	135
5.4. La divisió del territori en províncies i la Divisió Comarcal	138
6. La comarca avui a identitat popular	139
6.1. La identificació de l'Urgell pels viatgers dels segles XVII i XVIII	139
6.2. Els signes d'identitat comarcal a l'època moderna. Invocacions i símbols	143
6.3. La identitat comarcal forjada per les transformacions dels segles XVIII i XIX	145
6.4. La vigència popular de la comarca del Pla d'Urgell	155
6.5. Pla d'Urgell o Urgell: la qüestió del nom	159
7. L'homogeneïtat socio-econòmica	163
7.1. Les transformacions agràries regides per la implantació del regadiu	163
7.1.1. La lenta transformació de la superfície regada pel Canal d'Urgell	163
7.1.2. L'àrea abastada pel Canal d'Urgell	166
7.1.3. Les particularitats de les produccions i estructures agràries de la plana regada	170
7.1.4. Les particularitats espacials del desenvolupament ramader	174
7.2. La demografia i els usavis en l'organització territorial	183
7.2.1. El marc regional: lleuger creixement demogràfic i pèrdua de pes dins del conjunt català	183
7.2.2. El procés d'urbanització	184
7.2.2.1. El preponderant creixement de la ciutat de Lleida	185
7.2.2.2. Els caps comarcals	186
7.2.2.3. Els municipis superiors als tres mil habitants	187
7.2.3. El procés de concentració de la població a la plana regada	188
7.2.4. Una visió sintètica de la distribució territorial de la població: el potencial demogràfic	190
7.2.5. L'evolució demogràfica de Mollerussa i del conjunt del Pla d'Urgell	193
7.2.5.1. L'evolució demogràfica de Mollerussa	193
7.2.5.2. L'evolució dels nuclis agraris de la Plana d'Urgell	195
7.3. El procés de diversificació econòmica	195
7.3.1. Una industrialització feble però amb consolidació d'una agroindústria important	196
7.3.2. La distribució territorial de la indústria de la regió	187
7.3.3. La indústria a Mollerussa	199
7.3.4. Un estudi sobre l'expansió industrial a les ciutats catalanes	201
7.3.5. Una manifestació de l'expansió econòmica de Mollerussa: la Fira de Sant Joseu	202
7.3.6. Una manifestació de la voluntat de diversificació econòmica: el Primer Monogràfic de Disseny i Moda	203
7.4. Aproximació a una tipologia socio-econòmica municipal	203
7.4.1. Les tipologies agràries de la regió de Lleida	203
7.4.2. La tipologia general del desenvolupament	210
8. La centralitat definida per les activitats econòmiques privades	217
8.1. Els principals estudis sobre delimitació d'àrees de mercat	218
8.1.1. L'àrea de mercat de Mollerussa i Bellpuig d'Urgell segons l'enquesta de la Ponència	218
8.1.2. Altres estudis més recents	218
8.1.2.1. Les àrees comercials de l'Atlas Comercial de España	218
8.1.2.2. La quinta de mercat de l'Anuario del Mercado Español	219
8.1.2.3. Les rodes i àrees de mercat agrícola principal de Joan Soler i Ribar	220
8.1.2.4. La mobilitat rural segons els Serveis Municipals a Catalunya	222

	<u>Pàgina</u>
8.2. La jerarquia urbana segons les activitats terciàries privades	223
8.2.1. Una breu descripció de la metodologia emprada	223
8.2.2. L'anàlisi dels resultats: la jerarquia urbana segons les activitats terciàries privades	224
8.2.3. La determinació dels esglams jeràrquics: la matriu esglam-funcions	226
8.3. La delimitació de l'àrea d'atracció terciària de Mollerussa a partir de l'enquesta municipal	229
8.3.1. La metodologia seguida en l'elaboració de l'enquesta	229
8.3.2. Una primera lectura dels resultats: el grau d'autosuficiència local	232
8.3.3. L'àrea d'atracció de Mollerussa segons els resultats de l'enquesta	233
8.3.3.1. L'àrea d'atracció comercial i terciària	235
8.3.3.2. L'àrea d'atracció del mercat setmanal de Mollerussa	239
8.3.4. La difícil delimitació de l'àrea d'influència de Bellpuig d'Urgell	242
8.3.5. La centralitat de Mollerussa com a mercat de treball	244
9. <i>Els Serveis Públics i els equipaments col·lectius</i>	247
9.1. La jerarquia urbana com a base de la futura Divisió Comarcal	249
9.2. Una breu explicació de la metodologia emprada	249
9.3. La relació dels serveis i equipaments considerats	250
9.3.1. L'equipament docent	251
9.3.1.1. L'ensenyament bàsic	251
9.3.1.2. L'ensenyament mitjà: BUP-CDD	251
9.3.1.3. L'ensenyament professional	253
9.3.1.4. L'ensenyament professional agrari	255
9.3.1.5. L'ensenyament universitari	257
9.3.1.6. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament docent	257
9.3.1.7. Els centres d'atracció escolar de Catalunya	258
9.3.2. L'equipament sanitari	258
9.3.2.1. Els parlets mèdics	260
9.3.2.2. Els parlets farmacèutics	260
9.3.2.3. Els Centres d'Assistència Primària (o similars)	261
9.3.2.4. L'assistència hospitalària	261
9.3.2.5. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament sanitari	261
9.3.2.6. Les previsions de nous equipaments sanitaris	263
9.3.3. L'equipament esportiu	267
9.3.3.1. L'inventari dels equipaments existents	267
9.3.3.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipament esportiu	269
9.3.3.3. Les previsions de la Direcció General de l'Esport	270
9.3.3.4. Les entitats esportives	271
9.3.3.5. La projecció esportiva de Mollerussa	271
9.3.4. L'equipament assistencial i els serveis socials	273
9.3.4.1. L'inventari dels equipaments existents	273
9.3.4.2. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament assistencial i serveis socials	276
9.3.5. Equipaments i serveis de comunicacions	279
9.3.5.1. L'inventari dels equipaments i serveis existents	278
9.3.5.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipament de comunicacions	283
9.3.6. L'equipament socio-cultural	285
9.3.6.1. L'inventari dels diferents tipus d'equipaments	285
9.3.6.2. La jerarquia urbana en funció de les dotacions en equipaments socio-culturals	286
9.3.6.3. El dinamisme socio-cultural: les associacions culturals i recreatives	286
9.3.6.4. Les principals entitats culturals de Mollerussa	288
9.3.6.5. Una manifestació de rang estatal: el concurs nacional de vestita de paper	288
9.3.7. L'equipament públic-administratiu	289
9.3.7.1. L'organització territorial de l'Administració de Justícia	289
9.3.7.2. Registre de la Propietat	293
9.3.7.3. Recaptació de Contribucions	293
9.3.7.4. Notaries	298
9.3.7.5. La jerarquia urbana regional segons les dotacions en equipament públic-administratiu	296
9.3.8. Els equipaments i serveis de prevenció i seguretat	297
9.3.8.1. Bombers	297
9.3.8.2. Creu Roja	299
9.3.8.3. Protocol Civil	301
9.3.8.4. Guàrdia Urbana	302
9.3.8.5. Guàrdia Civil	302
9.3.8.6. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis de prevenció i seguretat	303

	<u>Pàgina</u>
9.3.9. Els serveis agraris i econòmics diversos	303
9.3.9.1. El Servei d'Extensió Agrària	303
9.3.9.2. El Servei Nacional de Productes Agraris	305
9.3.9.3. Cambra de Comerç	305
9.3.9.4. Exposició o Fira de Mostres	309
9.3.9.5. L'INEM	309
9.3.9.6. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis agraris i econòmics diversos	309
9.3.9.7. La Comunitat de Regants del Canal d'Urgell	310
9.4. La jerarquia urbana segons les dotacions en serveis públics i equipaments col·lectius	310
9.4.1. La reelaboració del càlcul de l'amplitud relativa	315
9.4.2. La matriu municipis-funcions	316
9.5. La ciutat de Mollerussa com a centre de serveis públics i equipaments col·lectius	320
9.5.1. Els mecanismes de creació dels serveis públics i equipaments col·lectius	320
9.5.2. El reconeixement per part de l'Administració Autònoma d'una àrea d'influència de Mollerussa	320
9.5.3. L'àrea d'influència dels serveis públics i els equipaments col·lectius de Mollerussa	321
9.5.4. Una manifestació de la voluntat comarcal: el projecte de Mancomunitat Intercomuni- cipal del Pla d'Urgell	322
9.5.5. Un reforçament de la funció urbana de Mollerussa: la concessió del títol de ciutat	324
9.6. La difícil delimitació de l'àrea d'influència de Bellpuig d'Urgell com a centre amb funcions públiques	324
10. Altres mètodes i estudis sobre anàlisi de centralitat	327
10.1. Infraestructures de transport i organització territorial	327
10.1.1. Les principals cruïlles de la regió de Lleida	328
10.1.2. L'accessibilitat a Mollerussa des de la seva àrea d'influència	330
10.2. Un càlcul de la centralitat a partir de les trucades telefòniques	330
10.3. Alguns estudis sobre l'organització territorial de la regió de Lleida	336
10.3.1. Una proposta de divisió administrativa no basada en les comarques: les municipals	336
10.3.2. La delimitació d'àrees funcionals segons l'estudi de l'Institut Universitari d'Estu- dis Territorials	339
10.3.3. Un mètode informatitzat de delimitació d'àrees funcionals: l'estudi del professor To- màs Alirja	342
10.3.4. Els centres secundaris de la regió de Lleida segons el geògraf René Perrin	343
Conclusions	345
1. La voluntat comarcal del Pla d'Urgell	345
2. La formació de l'Urgell o Pla d'Urgell com a comarca popular	348
3. La comarca d'Urgell o del Pla d'Urgell com a unitat física i natural	350
4. El Canal d'Urgell com a condicionant de la homogeneïtat socio-econòmica i de la identitat co- marcal actual	352
5. La centralitat de Mollerussa com a configuradora de la comarca	353
5.1. El paper de Mollerussa entre les ciutats de la regió de Lleida	354
5.2. La delimitació de l'àrea d'influència de Mollerussa	356
6. Els criteris seguits per la divisió comarcal de 1932 a la regió de Lleida	358
7. La revisió de la Divisió Comarcal de 1932. Els nous fets territorials i la comarca del Pla d'Urgell	360
8. La comarca del Pla d'Urgell i la seva viabilitat dins de la regió de Lleida i de Catalunya	361
9. La qüestió del nom	363
Bibliografia sobre el Pla d'Urgell	371
1. Medj natural	371
2. Històrica	372
3. Socio-econòmica	373
Bibliografia sobre temàtica comarcal i d'ordenació del territori	375